

การรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย
: ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี

นางสาวจิระวรรณ บรรเทาทุกข์

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2547

ISBN 974-17-6285-2

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COPING WITH ENVIRONMENTAL CHANGE AFFECTING HEALTH FROM A GENDER PERSPECTIVE
: A CASE STUDY OF KAREN VILLAGE AT LOWER KLITY, KANCHANABURI PROVINCE

Miss Jeerawan Buntowtook

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Anthropology

Department of Sociology and Anthropology

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2004

ISBN 974-17-6285-2

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ ในมิติหญิง-ชาย : ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง จังหวัด กาญจนบุรี
โดย	นางสาวจี้ระวรรณ บรรเทาทุกข์
สาขาวิชา	มานุษยวิทยา
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ สุรัชัย หวันแก้ว

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยดำเนินการ
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทฉบับนี้

..... คณบดี คณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ สุรัชัย หวันแก้ว)
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

..... กรรมการ
(ดร.นฤมล อรุโณทัย)

นางสาวจีระวรรณ บรรเทาทุกข์ : การรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย : ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี. (COPING WITH ENVIRONMENTAL CHANGE AFFECTING HEALTH FROM A GENDER PERSPECTIVE : A CASE STUDY OF KAREN VILLAGE AT LOWER KLITY, KANCHANABURI PROVINCE) อ. ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ สุรัชชัย หวันแก้ว, จำนวนหน้า 290 หน้า. ISBN 974-17-6285-2.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมต่อสุขภาพของชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านคลิตี้ล่างที่ได้รับผลกระทบจากพิษตะกั่วที่เกิดจากการทำเหมืองแร่ การศึกษานี้ได้อธิบายความทุกข์ทรมานและปัญหาต่างๆ ผ่านมิติทางเพศ ศึกษากระบวนการปรับตัวและรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพโดยเชื่อมโยงระหว่างระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชน ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เจาะลึกและการศึกษางานจากการเขียนโดยผู้ได้รับผลกระทบ

ผลการวิจัยพบว่าหญิงชายคลิตี้ล่างมีองค์ความรู้เรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพในลักษณะที่เป็นความรู้จากประสบการณ์โดยตรงและไม่มีความแตกต่างในความรู้ระหว่างเพศเด่นชัด หญิงชายคลิตี้ล่างพยายามอธิบายปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนรวมทั้งอาการเจ็บป่วยในรูปวาทกรรมจากคนชายขอบ เนื้อหาสาระของวาทกรรมสะท้อนตัวตนของชุมชนผู้ถูกระทบหลายวิถีทาง และมีนัยต่อการวิพากษ์วิจารณ์ความรู้และอำนาจจากภายนอกที่ปฏิเสธประสบการณ์ของผู้ถูกระทบ ชาวคลิตี้ล่างได้พัฒนาระบวนการต่อสู้ ชัดขึ้นซึ่งเริ่มมาจากความต้องการคำอธิบายเหตุที่เจ็บป่วยและภาวะจำยอมมาสู่การเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองในเวทีสาธารณะซึ่งจากวิธีการเหล่านี้เป็นโอกาสปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ ในสังคมวงกว้างมากขึ้น

ภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ลายมือชื่อนิสิต .....

สาขาวิชา มานุษยวิทยา..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ปีการศึกษา 2547.....

4481109624 : MAJOR ANTHROPOLOGY

KEY WORD: KNOWLEDGE / TRUTH / GENDER PERSPECTIVE / MARGINALIZATION DISCOURSE
/ ETHNICITY / KAREN GROUP

JEERAWAN BUNTOWTOOK : COPING WITH ENVIRONMENTAL CHANGE
AFFECTING HEALTH FROM A GENDER PERSPECTIVE : A CASE STUDY OF
KAREN VILLAGE AT LOWER KLITY, KANCHANABURI PROVINCE. THESIS
ADVISOR : ASSOC.PROF.SURICHA WUN'GAEO,290 pp. ISBN 974-17-6285-2.

This thesis has 3 objectives. First, to study and understand the knowledge of environmental change affecting health in a Karen Village at Lower Klity. Second, to express the suffering and the problem, from a gender perspective at individual, family and community levels. The villager's adaptation and ways of coping with problems are studied. The research methods employed are participant observation, in-depth interview and the villager's own writings and interpretations.

The research show that between women and men there is not distinctly different, but rather complementary, bodies of knowledge that is characterized by their direct experiences with the environmental change. The villagers have tried to describe their own illness against the more powerful "official" discourse which negates theirs. They describe their family member's sickness and sufferings in their own terms. Their words reflect a marginalization discourse. The resistance process is based on their eagerness to learn about their own illness and from suppressed knowledge condition to of own social spaces and struggles in the pubic sphere for years, enabling them to interact with various actors in the public policy and communication.

Department Sociology and Anthropology Student's signature.....

Field of study Anthropology Advisor's signature.....

Academic year 2004.....

กิตติกรรมประกาศ

ในช่วงชีวิตของการเป็นนักศึกษาศาสนาฆราวาสได้ทำให้ข้าพเจ้าพบเจอสังคมที่แตกต่าง หลากหลาย ทำให้ข้าพเจ้ารอบคอบ ได้รู้จักการมองคน มองปรากฏการณ์สังคมที่ลึกซึ้งและเข้าใจมากยิ่งขึ้น ชีวิตแห่งการเรียนรู้ในโลกกว้างตอนนี้ไม่อาจสำเร็จลุล่วงไปได้ ถ้าไม่ได้รับความกรุณาจาก รศ.สุวิชัย หวันแก้ว อาจารย์ที่ปรึกษาผู้จุดประกายความคิด กระตุ้นเตือน ให้สติปัญญา ความรู้และกำลังใจอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ท่าน ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อาจารย์ผู้คอยให้คำแนะนำ ให้วิธีคิดที่เป็นระบบ ซึ่งแนวทางการศึกษาอีกทั้งยังกรุณาสละเวลาอันมีค่ามาเป็นประธานในการสอบวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ท่านอาจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย อาจารย์ผู้ใจดี ให้คำปรึกษา ซึ่งแนวทางการติดตามถามไถ่และให้กำลังใจอย่างสม่ำเสมอ และการให้ระบบคิดที่สำคัญเพื่อก้าวสู่การเป็นนักฆราวาสที่ต่อไป ท่าน ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ท่านอาจารย์ฐิติพร วินิจชญกุล ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ รศ.ดร.อภิญา เพ็ญฟูสกุล พร้อมด้วยคณาจารย์ในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทุกท่าน ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

การเดินทางในช่วงเวลาที่ผ่านไป หลายครั้งที่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย ท้อแท้ ทว่ากำลังใจจากพี่ๆ น้องๆ เพื่อนๆ ได้เติมเต็มให้ข้าพเจ้าต้องสู้ต่อไป ข้าพเจ้าขอขอบคุณพี่เมาะ ผู้จุดประกายความฝัน ตรวจสอบฉบับและช่วยผลักดันให้งานชิ้นนี้เป็นจริงได้ พี่แก๊ง ผู้เป็นที่ปรึกษาทั้งเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว คอยให้กำลังใจเสมอมา พี่หมู่น้อย ผู้คอยจับมือให้ข้าพเจ้าก้าวเดินไปพร้อมกัน พี่สาว พี่เจิ้น พี่หน่อง พี่เนท รุ่นพี่ที่แสนดี คอยถามไถ่และให้การช่วยเหลือในหลายๆ สิ่ง ขอขอบคุณอาจารย์หิริน ชัย น้องอุ้ย ปกรณ์ น้องปลา น้องนก น้องไหม น้องมิก น้องเอ๋ น้องเก๋ น้องแอ้และพี่น้องชาวศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ทุกคนที่คอยเฝ้าถาม ให้กำลังใจและทำให้วิทยานิพนธ์นี้ปิดเล่มได้ในที่สุด ขอขอบคุณหญิง บิ๊ก บิง สุ อัม อ้น หนึ่ง ตูลา เพื่อนร่วมรุ่นที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขในช่วง course work ขอขอบคุณ อู๋ย หลิง แนท รัตน์ ชี อู๋ย ภา รุ่ง นง เพื่อนสมัยปริญญาตรี ถึงแม้จะไม่ได้เจอแต่ข้าพเจ้าก็รับรู้ได้ถึงความรักปรารถนาดีและความห่วงใยที่มีให้กันตลอด ขอขอบคุณภรณ์ สมชาย จ่านงค์ ชิต เบนซ์ เพื่อนสมัยมัธยมที่ให้ความช่วยเหลือ มีน้ำใจกับข้าพเจ้าเป็นที่สุด รวมทั้งเพื่อนพี่น้องชาวสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทุกท่าน ขอขอบคุณ พี่ป้อ พี่ชายที่คอยให้กำลังใจ ฝึกให้สู้และเข้มแข็งอยู่ตลอด ขอขอบคุณพี่หนอนที่ให้ข้อมูลความรู้สำคัญ แนวทางและทำให้ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านเร็วยิ่งขึ้น มูลนิธิสืบนาคะเสถียรที่เป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นระบบ อ.ศศิน พี่เปิ้ล พี่บอย พี่หนึ่ง พี่แป๊ะ พี่โว่ พี่แรม น้องบั้ง เขม ทิป ตอง น้องโอ้ น้องนนท์ ที่มีน้ำใจกับข้าพเจ้าเป็นที่สุด ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และอำนวยความสะดวกเรื่องการเดินทางเข้าออกหมู่บ้าน ข้าพเจ้าขอขอบคุณทุกท่านด้วยความจริงใจ

งานศึกษานี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย ถ้าไม่ได้รับน้ำใจอันดี ให้ที่หลบซ่อน ข้าวไร่ที่หอมอร่อยและความช่วยเหลืออันสุดจะพรรณนาจากชาวบ้านคลิตี้ล่าง ขอขอบคุณหม่อมปะยะเสอะ หม่อมเปาะพะอ่อง พี่ระ พี่ตะ พี่ยุ่ง พี่อมือ กาปะบี้และชาวบ้านคลิตี้ล่างทุกท่านที่มีอาจเอ่ยนามได้หมด ณ ที่นี้ ขอขอบคุณน้องสาวที่น่ารัก ขวัญ โตโต้ และแอน ผู้คอยให้กำลังใจอยู่เคียงข้าง ตรวจสอบฉบับและคอยส่งข้าวส่งน้ำ ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ แหล่งสนับสนุนให้ทุนการวิจัยในครั้งนี้ และพระคุณที่ข้าพเจ้าไม่อาจลืมไปชั่วชีวิต คุณพ่อรอดแม่หมุย ผู้ให้กำเนิด เลี้ยงดู ให้ความรักความอบอุ่น ห่วงใยข้าพเจ้าในทุกลมหายใจ ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูง ขอให้สิ่งดีงาม ความเจริญรุ่งเรืองจงเกิดแก่ทุกท่าน คุณประโยชน์ใดๆ ที่เกิดขึ้นจากงานวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าขอมอบความดีนี้ให้แก่บุคคลที่ได้เอ่ยนามมาในข้างต้น

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนที่.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ	ฏ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของปัญหาในการศึกษา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.4 สมมติฐาน	4
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	4
1.6 แนวคิดทฤษฎี.....	5
1) แนวคิดวาทกรรมของความรู้ ความจริง.....	5
1.1) แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา	9
1.2) แนวคิดวาทกรรมชายขอบ.....	14
1.3)แนวคิดวิพากษ์วาทกรรมความรู้การแพทย์สมัยใหม่.....	19
2) แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม.....	25
1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	34
1.8 ระเบียบวิธีวิจัย.....	35
1.8.1 รูปแบบการศึกษา.....	35
1.8.2 ประชากรและการคัดเลือกตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา.....	36

	หน้า
1.8.3 การวิเคราะห์ข้อมูล	37
1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	37
1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	38
2 ความรู้เรื่องเหมืองแร่...สู่วาทกรรมพิษสารตะกั่ว.....	40
2.1 ว่าด้วยเรื่องเจตนารมณ์ ยุทธศาสตร์และอุตสาหกรรมเหมืองแร่.....	40
2.2 ภัยจากกิจการอุตสาหกรรมเหมืองแร่.....	44
2.3 ความรู้ว่าด้วยเหมืองแร่ตะกั่ว...สู่มหันตภัยร้าย	46
2.3.1 ประวัติการทำเหมืองแร่ตะกั่วในจังหวัดกาญจนบุรี.....	48
2.3.2 เหมืองแร่ตะกั่ว : จากชุมชนรากหญ้าสู่บริษัทข้ามชาติ.....	50
2.3.3 โรงแต่งแร่: ต้นตอของปัญหาที่รบกวนคำพิพากษาจากสังคม.....	52
2.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่ตะกั่วกับชุมชนคลิตี้ล่าง.....	63
2.4 มหันตภัยร้ายจากพิษตะกั่ว...วาทกรรมของผู้รู้.....	69
2.5 ชาวคลิตี้ล่าง :เหยื่อผู้เคราะห์ร้ายท่ามกลางสังคมวาทกรรมความรู้.....	73
2.6 แล้วเราจะเดินไปทิศทางไหน.....	79
3 ชชาติพันธุ์กะเหรี่ยง...บ้านคลิตี้ล่าง.....	81
3.1 พัฒนาการของวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่าง.....	81
3.2 ข้อมูลพื้นฐานและวัฒนธรรมของชาวคลิตี้ล่าง.....	85
3.2.1 ประวัติหมู่บ้าน	86
3.2.2 การปกครอง องค์การและการควบคุมทางสังคมในชุมชน.....	87
3.2.3 การศึกษาในชุมชน.....	92
3.2.4 ระบบเศรษฐกิจและวิถีการผลิต	97
3.2.5 ด้านศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ.....	113
3.2.6 อนามัยสาธารณสุขและสาธารณสุขปโภคในชุมชน.....	127
4 ผลการศึกษา : ข้อเท็จจริงจากผู้ได้รับผลกระทบ.....	133
4.1 ความรู้เรื่องแร่ตะกั่วและสภาพแวดล้อมในมิติหญิงชายชาวคลิตี้ล่าง.....	133
4.1.1 การทำแร่ตะกั่ว: ภูมิปัญญาดั้งเดิม เรื่องเล่าและวิถีชีวิต.....	133
4.1.2 การรับรู้อันตรายจากแร่ตะกั่วของชาวคลิตี้ล่าง จากอดีตสู่ปัจจุบัน.....	136
4.2 วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากร	
ในลำห้วยคลิตี้ (ก่อนการตั้งโรงแต่งแร่ปี 2510).....	132

4.3 วิธีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากร ในลำห้วยคลิตี้ (หลังการตั้งโรงแต่งแร่ปี 2510).....	139
4.4 วิธีชีวิตและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้ ช่วงหลังโรงแต่งแร่ถูกปิด (ปี 2541-ปัจจุบัน)	141
4.5 คำอธิบายเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยจากหญิงชายชาวคลิตี้ล่าง.....	148
4.6 คำอธิบายจากการสูญเสียและความทุกข์ทรมาน.....	153
4.7 การรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยของหญิงชายชาวคลิตี้ล่าง.....	168
4.8 การลุกขึ้นสู้และเรียกร้องต่อปัญหา.....	177
4.8.1 การวิพากษ์คำวินิจฉัยของแพทย์.....	188
4.8.2 การต่อสู้ในมิติหญิงชายด้วยวิถีแบบกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง.....	188
5 บทสรุปวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ.....	194
5.1 วาทกรรมการพัฒนาว่าด้วยเรื่องตะกั่ว.....	212
5.2 องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและสุขภาพในมิติหญิง-ชาย.....	213
5.3 อธิบายความทุกข์ทรมานและปัญหาที่ได้รับ.....	215
5.4 การรับมือและการต่อสู้กับปัญหา.....	223
5.5 ข้อเสนอแนะและข้อเสนอแนะจากผู้ศึกษา.....	230
รายการอ้างอิง.....	237
ภาคผนวก	245
ภาคผนวก ก. คำถามที่ใช้ในการศึกษา.....	246
ภาคผนวก ข. การเขียนจากชาวบ้าน.....	250
ภาคผนวก ค. การลงพื้นที่ขององค์กรหน่วยงานต่าง ๆ.....	265
ภาคผนวก ง. ภาพประกอบการวิจัย.....	278
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	290

สารบัญตาราง

ญ

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 2.1 แสดงลำดับเหตุการณ์ปัญหาและการลงพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐ.....	53
ตารางที่ 2.2 แสดงปริมาณตะกั่วในตัวอย่งน้ำในลำห้วยคลิตี้.....	58
ตารางที่ 2.3 แสดงปริมาณตะกั่วในดินท้องน้ำลำห้วยคลิตี้.....	58
ตารางที่ 2.4 แสดงการตรวจวัดปริมาณสารตะกั่วในสัตว์น้ำในลำห้วยคลิตี้.....	61
ตารางที่ 2.5 แสดงพิษตะกั่วที่ส่งผลกระทบต่อระบบอวัยวะในร่างกาย.....	70
ตารางที่ 2.6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระดับตะกั่วในเลือดกับอันตรายที่พบ.....	72
ตารางที่ 2.7 แสดงผลการตรวจเลือดชาวคลิตี้ล่าง ปี 2542 – 2543.....	74
ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรบ้านคลิตี้ล่างจำแนกตามช่วงอายุ ปี 2547.....	85
ตารางที่ 3.2 แสดงความสามารถในการสื่อสารภาษาไทยของหญิงชายคลิตี้ล่าง.....	93
ตารางที่ 3.3 แสดงระดับความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทยของหญิงชายคลิตี้ล่าง.....	94
ตารางที่ 3.4 แสดงพื้นที่ทำไร่ของชาวคลิตี้ล่าง ปี 2545.....	.99
ตารางที่ 3.5 แสดงจำนวนสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ปี 2545.....	99
ตารางที่ 3.6 แสดงจำนวนยานพาหนะทั้งหมดในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง.....	100
ตารางที่ 3.7 แสดงอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง.....	100
ตารางที่ 3.8 แสดงวิถีชีวิตในรอบ 1 ปี ของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง.....	106
ตารางที่ 3.9 ศัพท์เรียกชื่อเครือญาติกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง.....	109
ตารางที่ 4.1 แสดงอาการเจ็บป่วยของกลุ่มผู้ชาย.....	154
ตารางที่ 4.2 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้หญิง.....	159
ตารางที่ 4.3 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มเด็กผู้หญิงคลิตี้ล่าง.....	163
ตารางที่ 4.4 แสดงอาการเจ็บป่วยของกลุ่มเด็กชายคลิตี้ล่าง.....	165
ตารางที่ 4.5 แสดงรายชื่อชาวบ้านที่เสียชีวิตด้วยอาการผิสดังเกต.....	168
ตารางที่ 4.6 แสดงจำนวนและอาการของเด็กคลิตี้ล่างที่เสียชีวิต ตั้งแต่ปี 2528 – 2544	170
ตารางที่ 4.7 แสดงการต่อสู้จากคำบอกเล่าและการเขียนของชาวบ้าน.....	194
ตารางที่ 4.8 แสดงการส่งหนังสือร้องเรียนที่ชาวบ้านคลิตี้ล่างส่งถึงหน่วยงานภาครัฐ.....	207

สารบัญแนที่

ฎ

แนที่

หน้า

แนที่ 2.1 แสดงบริเวณที่ำเหมืองแร่ในเขตพื้นที่ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี.....	47
แนที่ 2.2 แสดงพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่วในเขตพื้นที่ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี.....	50
แนที่ 2.3 แสดงภาพตำแหน่งที่ตั้งของเหมืองแร่บ่องาม โรงแต่งแร่คิลี และบ้านคิลีล่าง.....	52
แนที่ 2.4 แนที่สังเขปแสดงโรงแต่งแร่คิลี และจุดเก็บตัวอย่างในลำห้วยคิลี.....	57
แนที่ 3.1 หมู่บ้านคิลีล่าง จังหวัดกาญจนบุรี.....	84

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ	
แผนภูมิที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรบ้านคิลีตี้ล่าง จำแนกตามช่วงอายุ ปี 2547.....	86
แผนภูมิที่ 3.2 แสดงระดับความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทยของหญิงชายคิลีตี้ล่าง ปี 2547.....	94
แผนภูมิที่ 3.3 แสดงความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทยของชาวคิลีตี้ล่าง ปี 2547.....	94
แผนภูมิที่ 3.4 แสดงจำนวนเด็กในวัยเรียน บ้านคิลีตี้ล่าง ปี 2547.....	95
แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจำนวนเด็กคิลีตี้ล่างที่เสียชีวิตในช่วงปี 2528 – 2544	173

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูปภาพ

ฐ
๘

รูปภาพ	หน้า
รูปภาพ 1 การทำบุญใส่บาตรของชาวคลิตี้ล่าง.....	278
รูปภาพ 2 การไหว้เจดีย์ทราย ในวันงานปีใหม่กะเหรี่ยง (งานสงกรานต์).....	278
รูปภาพ 3 การทำบุญไหว้สะพาน ในช่วงงานปีใหม่กะเหรี่ยง (งานสงกรานต์)	279
รูปภาพ 4 พิธีค้าโพธิ์เพื่อสะเดาะเคราะห์ ในงานปีใหม่กะเหรี่ยง (งานสงกรานต์).....	279
รูปภาพ 5 การนิมนต์พระมาสงฆ์ของชาวคลิตี้ล่าง.....	280
รูปภาพ 6 การสงฆ์พระ ในช่วงงานปีใหม่กะเหรี่ยง.....	280
รูปภาพ 7 งานผูกข้อมือเครือญาติ ในช่วงเดือน 9.....	281
รูปภาพ 8 งานแต่งงานของชาวคลิตี้ล่าง.....	281
รูปภาพ 9 การมาลงเบ็ด-กุ่มเบ็ดของหญิงคลิตี้ล่าง.....	282
รูปภาพ 10 การหาลูกกึ่ง ลูกปลาของหญิงคลิตี้ล่าง.....	282
รูปภาพ 11 การหาปลา ด่าปลาของชายคลิตี้ล่าง.....	283
รูปภาพ 12 ควายนในหมู่บ้านที่กำลังแช่น้ำในห้วยเล็ก (ทิพุดีเบอ).....	283
รูปภาพ 13 เนื้อควายที่เสียชีวิตด้วยอาการผิวดังเกิด.....	284
รูปภาพ 14 การไปหาหมอทรงที่บ้านญาติเพื่อสะเดาะเคราะห์.....	284
รูปภาพ 15 ยาสมุนไพรประจำบ้านของชาวคลิตี้ล่าง.....	285
รูปภาพ 16 การรักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกายของหมอสมุนไพร	285
รูปภาพ 17 โภภีบรรจู้สู้อุเสียชีวิต ที่ชาวบ้านตั้งข้อสงสัยว่ามีอาการตายผิวดังเกิด.....	286
รูปภาพ 18 การทำบุญสวดกระตุก อุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต.....	286
รูปภาพ 19 เด็กชายธวัชชัย อายุ 3 ขวบ มีนิ้วมือเท้ารวมกัน 24 นิ้ว	
สุขภาพไม่แข็งแรง ร่างกายอ่อนแอ ไม่ค่อยมีแรง.....	287
รูปภาพ 20 นางมะอ่องแสง มีอาการตาบอดสนิททั้งสองข้าง	287
รูปภาพ 21 นางมะนุเมีย มีอาการบวมผิดปกติ ปวดข้อ เจ็บในกระดูก	
และด.ช.บุญช่วยที่คลอดก่อนกำหนด ปัจจุบันอายุ 3 ขวบ	288
รูปภาพ 22 โจ้ทีไผ่และครอบครัว โจ้ทีไผ่ อายุ 15 ปี ต้องถูกล่ามโซ่ไว้เพื่อป้องกันการไปไหนโดยไม่	
รู้สติ ด.ช.วิชัย อายุ 3 ขวบ ตัวเล็ก ไม่แข็งแรง เดินไม่ตรง พุดยังไม่ได้	288
รูปภาพ 23 เด็กหญิงตุ๊กตา อายุ 4 ขวบ มีอาการหัวโตผิดปกติ โตไม่สมวัย	
น้ำหนักเพียง 10 ก.ก. ป่วยบ่อย เป็นหอบหืด.....	289
รูปภาพ 24 เด็กชายใจหล่อโพ่ อายุ 6 ขวบ พัฒนาการทางสมองช้ากว่าเด็กวัยเดียวกัน	
การเดินผิดปกติ พุดไม่ชัด.....	289

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาในการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในโลกปัจจุบันที่มีการติดต่อข้ามพรมแดน สื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ความรู้ ความจริงทั้งหลายถูกสร้างขึ้นจากกลุ่มที่มีผลประโยชน์และอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นประเทศมหาอำนาจ บรรษัทข้ามชาติ ชาติเหล่านี้ล้วนอยู่ในกระบวนการแห่งโลกาภิวัตน์ที่มุ่งมองในมิติด้านเศรษฐกิจนำ และต่างใช้โลกาภิวัตน์เป็นเครื่องมือในการแสวงหาประโยชน์อันมหาศาลภายใต้การติดต่อสื่อสารแบบฉับไว มีระบบเงินตราเป็นสื่อกลางและพร้อมที่จะเหยียบย่ำผู้อ่อนแอ อีกทั้งกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรภายใต้การสร้างระบบความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ทุกอย่างล้วนเป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นและพยายามครอบงำผู้คนในสังคมว่า ผลจากการพัฒนาต้องเห็นเป็นสถิติ เห็นเป็นรูปธรรม เช่นเน้นรายได้ประชาชาติ เน้นตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ การใช้มิติทางเศรษฐกิจนำเพื่อการพัฒนาสังคมนั้นได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตมนุษย์อย่างมหาศาล เป็นการลดทอนและมองมนุษย์เป็นเพียงวัตถุ (object) ทั้งยังส่งผลให้เกิดการสูญเสียเอกลักษณ์ความเป็นปึกแผ่นของชุมชนและคุณค่าในปัจเจกชน ทำลายระบบความคิด ความเชื่อและจิตสำนึกของปัจเจกชนที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

สภาพความเป็นจริงของสังคมนั้นมีความหลากหลายและซับซ้อน ยังมีมิติอื่นที่ต้องทำความเข้าใจและเป็นปัจจัยร่วมในการพัฒนาสังคมอีกหลายประการ การมองสิ่งใดๆ เป็นเพียงเส้นตรงและยึดติดเฉพาะมิติใดเพียงมิติเดียวย่อมหมายถึงการปิดโลกทัศน์ของตน และไม่ก่อให้เกิดการเจริญปัญญาร่วมกันในสังคมได้ ซึ่งมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชนก็เป็นหนึ่งในมิติการพัฒนาที่สังคมควรให้ความสำคัญ เพราะหมายถึงการทำความเข้าใจชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์ในสังคมที่มีคุณค่าเฉพาะวัฒนธรรมนั้นและยังมองเห็นความเป็นมนุษย์ในฐานะที่มีระบบคิด สามารถสร้างสรรค์สังคมร่วมกัน เราไม่สามารถใช้ค่านิยมของวัฒนธรรมหลักหรือค่านิยมส่วนตัวไปตัดสินพฤติกรรมและกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ในวัฒนธรรมที่ต่างจากเราได้ ซึ่งความเป็นมนุษย์ในชุมชนก็มีองค์ความรู้ มีระบบคิดในการดำรงชีวิตและพัฒนาชุมชนด้วยภูมิปัญญาที่พวกเขา มี ฉะนั้นแล้วการดำเนินนโยบายการพัฒนาจึงควรเพิ่มมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชนในการมองปรากฏการณ์ทางสังคมและร่วมกันพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนต่อไป นอกจากนี้แล้วความรู้ที่มาจากมิติทางเพศก็เป็นอีกมิติหนึ่งที่น่าสนใจ เราควรเพิ่มมุมมองที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะมุมมองจากความเป็นหญิง เพราะที่ผ่านมาไม่มีพื้นที่และการมีส่วนร่วมของผู้หญิงสักเท่าใด และเนื่องด้วยประสบการณ์ของแต่ละเพศในการดำรงชีวิตนั้นต่างกัน องค์ความรู้และ

มุมมองในการอธิบายปรากฏการณ์สังคมจึงต่างกัน การทำความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมด้วยมิติหญิง-ชายนี้ จะทำให้เราเห็นองค์ความรู้ที่แตกต่างหลากหลายในบทบาทหญิง-ชาย และนำมาซึ่งการพัฒนาสังคมที่มีความยั่งยืนมากขึ้นนั่นเอง

ในงานศึกษานี้ได้สนใจการอธิบายการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง โดยใช้แนวคิดวาทกรรมของความรู้ ความจริง แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา แนวคิดวาทกรรมชายขอบ แนวคิดวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่และแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม เนื่องด้วยพบว่าปัญหาดังกล่าวได้มีวาทกรรมจากหน่วยงานที่เข้าไปต่างอธิบายปรากฏการณ์ปัญหาด้วยวาทกรรมของกลุ่มตนและกลายเป็นวาทกรรมหลักในสังคมซึ่งส่งผลให้วาทกรรมที่เกิดจากกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบถูกเก็บกดปิดกั้นไป ผู้ศึกษาจึงต้องการศึกษาวาทกรรมที่เกิดจากชุมชนชายขอบเพื่อนำสู่การอธิบายปรากฏการณ์ที่พร้อมเข้าใจในปัญหาของกลุ่มคนเหล่านี้ได้มากขึ้น ซึ่งจะเน้นทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างทั้งก่อนและหลังการประสบปัญหาจากพิษสารตะกั่ว องค์ความรู้และความจริงจากสังคมชาวคลิตี้ล่างน่าจะเป็นอีกชุดคำอธิบายจากมุมมองของผู้ได้รับผลกระทบในการต่อสู้เพื่อสิทธิความเป็นคน และการใช้มิติหญิง-ชายในการทำความเข้าใจชาวคลิตี้ล่างนี้ เนื่องด้วยผู้ศึกษาต้องการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างขององค์ความรู้ระหว่างเพศในการอธิบายปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ เพราะจากการเข้าชุมชน 3 ครั้งที่ผ่านมาพบว่ากลุ่มผู้ชายจะมีบทบาทมากในการแสดงความคิดเห็นและอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ทว่ายังไม่พบคำอธิบายปัญหาที่มาจากมุมมองของผู้หญิง ตรงจุดนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าค้นหาว่าผู้หญิงได้มองปัญหาที่เกิดขึ้นเหมือนหรือแตกต่างจากผู้ชายอย่างไร เหล่านี้น่าจะเป็นการเพิ่มมุมมองที่หลากหลายและเข้าใจปัญหา ตลอดจนเป็นทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาชุมชนคลิตี้ล่างได้ดียิ่งขึ้น

ท่ามกลางสภาพการณ์แห่งการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจนำ ประกอบกับการเกิดมาเป็นมนุษย์ในกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งถูกมองเสมือนมิใช่คนไทย ด้วยความด้อยอำนาจในการต่อรอง ทำให้ต้องตกเป็นผู้ถูกกระทำ ตกอยู่ในภาวะชายขอบ สิทธิและโอกาสในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งก็ดูเหมือนจะถูกมองข้ามไป ในภาวะความคับแค้น ความขมขื่นทุกข์ทรมานจากสภาพปัญหาการเจ็บป่วยผิดปกติคล้ายอาการโรคพิษสารตะกั่ว แต่ทว่าพวกเขากลับไม่ได้รับการช่วยเหลืออย่างจริงจังและจริงใจ ปัญหาทั้งหลายเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจมากกว่าชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงและชายมีองค์ความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพอย่างไร และพวกเขามีกระบวนการปรับตัว สร้างวาทกรรมความรู้ ความจริงเพื่ออธิบายและรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร การศึกษาผ่านมิติทางสังคมวัฒนธรรมชุมชนและมิติทางเพศนี้น่าจะทำให้เข้าใจองค์ความรู้ที่เป็นความจริงของชุมชนและสามารถเข้าใจปัญหาความทุกข์ของหญิง-ชายคลิตี้ล่างที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพของชาวคลิตี้ล่างในมิติทางเพศ (Gender)
2. เพื่อศึกษาการอธิบายความทุกข์ทรมานและปัญหาผ่านมิติทางเพศ (Gender) โดยเชื่อมโยงระหว่างระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชน
3. เพื่อศึกษากระบวนการปรับตัวและรับมือต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพผ่านมิติทางเพศ (Gender)

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของปัญหา

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาความรู้ ความจริง เกี่ยวกับการอธิบายปัญหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของหญิง-ชายชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง ศึกษาการปรับตัวและรับมือกับปัญหาดังกล่าว โดยมองผ่านพิธีกรรม ความเชื่อและกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัวและชุมชน มุ่งศึกษาและทำความเข้าใจว่าหญิง-ชายชาวคลิตี้ล่างได้อธิบายปัญหาที่เผชิญอยู่ อธิบายปัญหาความทุกข์ทรมานจากภาวะความเจ็บป่วยและการสูญเสียคนที่รักอย่างไร และพวกเขานำองค์ความรู้ที่มีมาใช้ในการปรับตัวและรับมืออย่างไร โดยจะนำแนวคิดเรื่องวาทกรรมความรู้ ความจริง วาทกรรมการพัฒนา วาทกรรมชายขอบ วาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่และแนวคิดมานุษย-วิทยาศาสตร์นิยมมาใช้ในการอธิบายและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ขอบเขตของเวลา

ในงานวิจัยครั้งนี้ได้ทำการค้นคว้างานวิจัยและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องตลอดจนลงสนามวิจัยทางมานุษยวิทยา เป็นเวลา 18 เดือน ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2546-กันยายน 2547 เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ปัญหา โดยระหว่างการศึกษาได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน สร้างความไว้วางใจ ความเชื่อมั่นให้กับชาวบ้านมากที่สุด โดยมีหลักสัมพัทธภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Relativism) อยู่ในใจเสมอ และพยายามที่จะนำตัวเองไปนั่งในตำแหน่งที่ใกล้เคียงกับความเป็นคนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างมากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อให้ความเป็นคนอื่น (The Otherness) มีน้อยที่สุด เหล่านี้ล้วนเป็นไปเพื่อความเข้าใจความซับซ้อนในปัญหาของหญิง-ชายกะเหรี่ยงอย่างถ่องแท้และลึกซึ้งนั่นเอง

1.4 สมมติฐาน

1. องค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพในมิติทางเพศ สามารถเพิ่มพูนความเข้าใจต่อความซับซ้อนในปัญหาของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่างได้
2. หญิงชายชาวคลิตี้ล่างมีวิธีการในการรับมือกับปัญหาในวิถีทางที่ต่างกัน

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. การรับมือกับปัญหา หมายถึง วิธีการต่อสู้และตอบโต้ต่อปัญหาในทุกรูปแบบของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง เริ่มตั้งแต่การพูดถึงปัญหาในวงสนทนาบ่อย เช่น บ้านผู้นำ วงเหล้า ร้านค้า เป็นต้น การระดมความคิดจากการประชุมหมู่บ้าน การใช้วาทกรรมเสียดสีผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อปัญหา การลุกขึ้นมาต่อต้านการกระทำของเหมืองแร่ การรื้อฟื้นประเพณีสืบชะตาแม่น้ำ รวมถึงการทำหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนการออกมาเรียกร้องผ่านสื่อมวลชนและการพูดในเวทีสาธารณะต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง สภาพของน้ำ หิน ดิน สัตว์น้ำและพืชผักบริเวณลำห้วยคลิตี้ที่มีแร่ตะกั่วปนเปื้อนในปริมาณที่สูงเกินมาตรฐาน ซึ่งส่งผลให้ลักษณะทางกายภาพ สี กลิ่นและรสของน้ำเปลี่ยนไป หินบริเวณลำห้วยและน้ำตกถูกกัดเซาะจนพังทลาย ดินบริเวณใกล้ลำห้วยไม่สามารถปลูกพืชผักได้เช่นเดิม สัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ล้มตายและลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด ตลอดจนพืชผักบางประเภทสูญพันธุ์ไป เช่น ผักกูด

3. สุขภาพ หมายถึง การอธิบายภาวะความสุขทางกาย ใจ จิตวิญญาณและสังคมของชาวบ้านคลิตี้ล่าง

4. มิติทางเพศ หมายถึง มิติในการทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ปัญหาของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่างโดยคำนึงถึงความสัมพันธ์หญิง-ชายเป็นแกนหลักในการวิเคราะห์ทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน

5. กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง หมายถึง ชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงโปว์ที่มีวิถีชีวิตประเพณี วัฒนธรรมเฉพาะของตนเองและมีการเลือกรับ ปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำรงชีวิตอย่างมีพลวัตด้วยสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองทั้งภายในและนอกชุมชน โดยตั้งบ้านอยู่พื้นที่ปกครองของอำเภอคือทองผาภูมิและศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี

6. วาทกรรมชุมชนชายขอบ หมายถึง คำอธิบายปัญหาในด้านต่างๆ ผ่านระบบคิด การรับรู้และถ่ายทอดของกลุ่มคนที่ไร้พื้นที่ทางสังคมและถูกมองเหมือนไม่ใช่มนุษย์ ในที่นี้กล่าวถึงชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างที่ประสบปัญหาจากพิษสารตะกั่วโดยที่ตนเองมิได้เป็นผู้ก่อปัญหาแต่กลับต้องเผชิญชะตากรรมอย่างไม่รู้อนาคต ปัญหาของพวกเขาเป็นเสมือนปัญหาของคนอื่น มิได้

รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานที่รับผิดชอบอย่างจริงจัง เพียงเพราะเป็นคนชายขอบของพื้นที่ทางกายภาพและชายขอบทางสังคม

1.6 แนวคิดทฤษฎี

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา เรื่องการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย : ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1.แนวคิดวาทกรรมของความรู้ ความจริง (Discourse on Knowledge and Truth)

1.1 แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา (Development Discourse)

1.2. แนวคิดวาทกรรมชายขอบ (Marginalization Discourse)

1.3 แนวคิดวาทกรรมความรู้การแพทย์สมัยใหม่ (Discourse on Biomedicine)

2.แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม (Feminist Anthropology)

1. แนวคิดวาทกรรมของความรู้ ความจริง (Discourse on Knowledge and Truth)

ความรู้ ความจริงและอำนาจนี้เป็นคำที่ดูจะมีอิทธิพลและใช้กันติดปากในหมู่นักคิดผู้เชี่ยวชาญทั้งหลาย ต่างมีการช่วงชิงเพื่อผลประโยชน์แห่งกลุ่ม Michel Foucault มองอำนาจว่ามีความซับซ้อนและอำพรางตัวมันเองอย่างแนบเนียน แทรกซึมอยู่ทั่วไปและทำการควบคุมมนุษย์อย่างแยบคาย ยากที่จะบอกได้ว่าแหล่งที่มาของอำนาจอยู่ที่ใด อำนาจแฝงตัวอยู่ในวาทกรรมและอาศัยวาทกรรมในการเสกสรรปั้นแต่งให้สิ่งต่างๆ ต้องเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง วาทกรรมเป็นการนิยามหรือกำหนดความหมายและตำแหน่งแห่งที่ของสิ่งต่างๆ ทั้งโดยเปิดเผยและมีนัยแฝงเร้นอยู่อีกทั้งวาทกรรมกระแสหลักในสังคมนั้นมักอิงความรู้หรือสถาบันทางสังคมที่กำหนดว่าสิ่งต่างๆ ควรจะมีมาตรฐานอย่างไร (Michel Foucault, 1980 อ้างในโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2546:12) ความรู้และความจริงเป็นเสมือนสิ่งของที่ถูกลดทอน (Foucault, 1980:131-133 อ้างใน ศุภชัย เจริญวงศ์, 2544:13)

Foucault ในฐานะที่เป็นศิษย์สำนักโครงสร้างฝรั่งเศสและถูกเรียกว่าเป็นนักโครงสร้างสมัยใหม่ (Neo-Structuralist) เชื่อว่าการถ่ายทอดความรู้คือกระบวนการทางวัฒนธรรมที่สำคัญ และกระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนเชื่อมโยงกับอำนาจ ทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งโดยเปิดเผยมีรูปแบบที่เห็นได้ชัดและที่ซ่อนอยู่มองไม่เห็นรูปแบบ เขาชี้ให้เห็นถึงการที่ผู้รู้สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ และยังชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างความรู้ การตีความความรู้หรือปรากฏการณ์ข้อแตกต่างระหว่างการบันทึกหรือนำเสนอหรือตีความข้อมูล ทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับ

อำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การนำเสนอข้อมูลหรือความรู้ การถ่ายทอดความรู้สู่กระบวนการทางวัฒนธรรมและสังคม ทำให้ความรู้หรือข้อมูลนั้นได้รับอิทธิพลจากสังคมหรือผู้มีอำนาจในสังคม เช่นการมองความสัมพันธ์หญิง-ชายซึ่งควรจะเป็นความสัมพันธ์ที่มีได้หลายรูปแบบ แต่เมื่อถูกถ่ายทอด ความรู้ที่ถ่ายทอดจะออกมาในรูปว่าชายมีความยิ่งใหญ่และมีอำนาจเหนือหญิง ความรู้จึงเป็นความจริงที่ถูกสร้างโดยสังคม (reality is socially constructed) และเมื่อถูกถ่ายทอด ความรู้ที่ถูกสร้างโดยสังคม สมาชิกในสังคมก็อาจรีอระบบความรู้ ความเชื่อเดิมและสร้างระบบคิดหรือระบบความรู้ใหม่ได้ (Deconstructed and Reconstructed) (อมรา พงศาพิชญ์,2545:65)

Foucault เห็นว่าความรู้และอำนาจ เป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากกัน แนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดความสงสัยในวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกจัดให้อยู่ในลำดับสูงสุดของความรู้ทั้งปวง ในยุคสมัยใหม่ โดยการอ้างว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์นั้นคือความรู้ที่จริงที่สุด เพราะปลอดค่านิยม แต่ Foucault สามารถแสดงให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้ว มันกลับเป็นความรู้ที่ให้ประโยชน์กับกลุ่มชนชั้นนำในสังคม เขาพบว่าแม้ความรู้เกี่ยวกับสังคมตัวเองก็ยังค้นหาความจริง ความถูกต้องได้ยาก เพราะการค้นหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งต้องผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลประเด็นปัญหาเรื่องคุณภาพหรือคุณลักษณะของข้อมูล จึงเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญ ผู้ศึกษาต้องตระหนักว่าคุณภาพของข้อมูลในประวัติศาสตร์ขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้บันทึก ต้องการนำเสนอ มุมมองใดและโครงสร้างอำนาจของสังคมช่วงสมัยนั้นเป็นอย่างไร (อมรา พงศาพิชญ์,2545:65-66) Woodhull ได้อ้างถึงแนวคิดเรื่องความรู้และอำนาจ จากหนังสือ History of Sexuality ของ Foucault เช่นกันว่า อำนาจมีอยู่ทุกที่ในสังคม อยู่ในทุกปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง อำนาจอยู่ในทุกๆ จุดหรือในทุกความสัมพันธ์จากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง (Woodhul,1988 : 168 อ้างใน วารุณี ภูวสินสิทธิ์,2545:166)

งานศึกษาของ Lyotard ก็สอดคล้องกัน โดยเขาได้วิพากษ์สังคมทุนนิยมขณะนี้ว่าเป็นยุคของสังคมสื่อมวลชน สังคมของการเฝ้ามอง สังคมที่ควบคุมโดยระบบรัฐและคอมพิวเตอร์ รวมถึงสังคมบริโภคนิยมที่ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ในการสร้างความชอบธรรม (legitimation) ให้กับความรู้ และในทัศนะของเขาลักษณะความรู้ที่พึงประสงค์ก็คือความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น หลากหลายใช้การวิเคราะห์ระดับจุลภาคและเป็นเรื่องเล่าในขอบเขตแคบๆ (little narrative) (Lyotard,1992 อ้างใน จันทน์ เจริญศรี,2544:18) Lyotard มีความเห็นในเรื่องความรู้ใน ยุคหลังสมัยใหม่ว่า มีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงทัศนะต่อความรู้ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่กำลังก้าวเข้ามา เขาได้วิพากษ์ความรู้ในแบบสมัยใหม่ว่าไม่อาจยึดถือได้แล้วด้วยเหตุผลที่ว่าด้วยความชอบธรรมของความรู้ 2 ประการคือ ประการแรกความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ถูกมองว่าเป็นความรู้สูงสุดในยุคสมัยใหม่ไม่ใช่ความรู้แบบเดียวแต่ยังมีความรู้อื่นๆ ด้วย ประการที่สอง เกณฑ์ใน

การตัดสินว่าอะไรเป็นหรือไม่เป็นความรู้ เป็นเกณฑ์เดียวกับที่ผู้ปกครองใช้ตัดสินว่าอะไรยุติธรรม ในการบังคับใช้กฎหมาย ดังนั้นความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงไม่ใช่ความจริงบริสุทธิ์แต่เจือปนด้วยการเมืองและจริยธรรม (Lyotard, 1992 อ้างใน จันทน์ เจริญศรี, 2544 :2)

จะเห็นได้ว่าเราต้องหันมาให้ความสำคัญ พิสูจน์วิเคราะห์กับความรู้ ความจริงและอำนาจที่ปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบันมากขึ้นว่าใครเป็นผู้สร้างขึ้น อีกทั้งควรมองหาความรู้ในสังคมที่หลากหลายมากกว่าการกำหนดของผู้มีอำนาจผู้เชี่ยวชาญเท่านั้น เพราะความรู้เหล่านี้จะนำไปสู่ภาวะวิกฤต ดังที่ Denzin and Lincoln เสนอว่าผลของการเปลี่ยนโลกทัศน์ตามยุคสมัยและการวิพากษ์ความรู้แบบสมัยใหม่มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่วิกฤต 2 ประการ ซึ่งเป็นวิกฤตซ้อน (double crisis) อันประกอบไปด้วยวิกฤตของความเป็นตัวแทน (crisis of representation) และวิกฤตของความชอบธรรม (crisis of legitimation) วิกฤตประการแรกคือการตั้งคำถามต่อความเป็นตัวแทนทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นความเป็นตัวแทนทางการเมือง ความสะท้อนเท่าเทียมระหว่างความรู้กับความ เป็นจริง ระหว่างภาษากับความเป็นจริง หรือระหว่างงานวิจัยกับปรากฏการณ์รวมถึงภาพตัวแทนต่างๆ ในทางวัฒนธรรม เช่น ภาพยนตร์ ดนตรี วิกฤตประการที่สองเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้งกับลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งได้ตั้งคำถามต่อสิทธิที่จะพูดแทนผู้อื่น สังเกต จ้องมอง ตีความหรือแม้แต่ตัดสินวัฒนธรรมอื่นๆ เพราะนั่นเท่ากับเป็นการใช้อำนาจและความเหนือกว่าไปกดทับสิทธิของผู้อื่น ที่จะพูดแทนตัวเองด้วยเสียงของตัวเอง จากความหมายและความเข้าใจของตัวเอง (Denzin and Lincoln, 1994b อ้างใน จันทน์ เจริญศรี, 2544:19-20) เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจมากถึงอำนาจแห่งความเป็นตัวแทน โดยอ้างความรู้ความเชี่ยวชาญของตนมาพูดแทนผู้อื่น ซึ่งก็หมายถึงการปิดกั้นความรู้และสิทธิของผู้อื่น เป็นการครอบงำความรู้ในมิติอื่น แทนที่ความรู้เหล่านั้นจะได้ถูกเปิดตัวและมาร่วมในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมเพื่อความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

แนวคิดข้างต้นสอดคล้องกับงานศึกษาเรื่องความรู้และอำนาจของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2545) ที่มองว่าความรู้คืออำนาจก็จริง แต่ใครที่กำหนดว่าอะไรคือความรู้ย่อมมีอำนาจสูงสุด ความรู้บางอย่างยอมให้อำนาจแก่คนกลุ่มหนึ่งเสมอ ดังนั้นถ้าสร้างความรู้อีกอย่างหนึ่งก็ยอมให้อำนาจแก่คนอีกกลุ่มหนึ่งแทนเพราะความรู้ไม่ใช่ข้อเท็จจริง แต่เป็นการประมวลข้อเท็จจริงในกรอบของคำถามและแนวทางของคำถามที่เราสร้างขึ้นเอง ข้อเท็จจริงบางอย่างเท่านั้นที่ถูกเลือกสรรมาสนับสนุนความรู้ จึงทำให้ข้อเท็จจริงเหล่านั้นได้ศักดิ์ศรีของความรู้ไปด้วย จะเห็นได้ว่า นิธิมองความรู้เป็นเพียงข้อเท็จจริงที่ได้ประมวล เลือกสรรและทำให้มีศักดิ์ศรีเพื่อให้อำนาจกับกลุ่มคนที่สร้างความรู้เท่านั้น

จากงานศึกษาของจันทน์ เจริญศรี เห็นว่าอิทธิพลจากแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ อาจแยกได้เป็นสองส่วน ส่วนแรกคือความเปลี่ยนแปลงในภาวะทางสังคมและส่วนที่สองเป็นการ

เปลี่ยนแปลงในเชิงปรัชญาว่าด้วยความรู้ ทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งในอิทธิพลจากแนวคิดดังกล่าว เพราะการอ้างความเปลี่ยนแปลงในภาวะทางสังคมย่อมนำไปสู่การตั้งคำถามต่อการเปลี่ยนแปลงในปรัชญาความรู้ว่าจำเป็นหรือไม่เพียงใดที่จะต้องเปลี่ยนแปลงตาม ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงในส่วนของปรัชญาว่าด้วยการหาความรู้ก็อาจจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเข้าใจที่มีต่อภาวะทางสังคมได้ด้วยเช่นกัน (จันทน์ เจริญศรี, 2544:2) จันทน์ ได้เสนอว่าในกลุ่มนักคิดแนวหลังสมัยใหม่ที่มีจุดยืนแบบประนีประนอม(Affirmative Postmodernist) เห็นว่าแม้จะมีการตีความได้หลากหลาย แต่การตีความหนึ่งๆ อาจจะถูกถือว่าเป็นความจริงได้ต่อกลุ่มหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น และจะต้องไม่อ้างความเป็นจริงในการตีความตัวของตนข้ามกลุ่มและข้ามเวลา (จันทน์ เจริญศรี., 2545:40-41) จากงานศึกษาของจันทน์ ทำให้เราได้แนวคิดในเรื่องการตีความปรากฏการณ์ใดๆ นั้นเราไม่อาจเหมารวมได้ว่าความรู้ตรงนี้เป็นจริงกับทุกกลุ่มสังคม อีกทั้งเราไม่อาจอธิบายปัญหาต่างๆ โดยใช้ความรู้ข้ามวัฒนธรรมและมองข้ามมิติแห่งเวลาไป เหล่านี้จึงจะนำมาสู่ความเข้าใจในความเป็นจริงทางสังคมมากยิ่งขึ้น

จากการทบทวนแนวคิดความรู้ ความจริงข้างต้นนี้ ทำให้เราได้เห็นชุดของความรู้และความจริงในสังคมเราว่ามีมากมายหลากหลายระดับและมิติ เราไม่อาจตีความความรู้ข้ามวัฒนธรรมและเวลาได้ มนุษย์ในสังคมอาจถูกทำให้เชื่อโดยชุดขององค์ความรู้ชุดใดชุดหนึ่งจากการถ่ายทอด การเรียนรู้ การแพร่กระจายตามช่องทางสื่อต่างๆ อีกทั้งสภาพแวดล้อมก็ทำให้เรารับรู้ความรู้บางอย่างไปโดยไม่ตั้งคำถาม แต่ทว่าในความเป็นจริงแล้วความรู้ที่เกิดขึ้นในสังคมเรานั้นล้วนเกิดจากการสร้าง การตีความและการอธิบายจากผู้ เชี่ยวชาญซึ่งล้วนเป็นความรู้ที่พวกเขาได้เลือก คัดสรรข้อเท็จจริงเพื่อต้องการให้เป็นความรู้หลักในสังคมและสร้างความชอบธรรมเฉพาะกลุ่ม ตรงจุดนี้เราได้รับรู้ถึงกระบวนการใช้ความรู้ อำนาจเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและครอบงำผู้คน โดยที่ผู้มีความรู้บางกลุ่มมักจะยึดติดความรู้พร้อมทั้งกีดกันความรู้ในมิติและระดับอื่นว่ามีใช้ความรู้ เป็นผลให้ความรู้ที่มนุษย์ในสังคมรับรู้ นั้นเป็นเพียงส่วนเดียว

1.1) แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา (Development Discourse)

ในแนวคิดวาทกรรมพัฒนานี้ได้มีนักคิด นักวิชาการที่สำคัญหลายท่านได้ตั้งคำถามกับการพัฒนากระแสหลักซึ่งมาในรูปของนโยบาย-โครงการพัฒนาต่างๆ ซึ่งก่อนอื่นเราต้องย้อนกลับไปศึกษาและทำความเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแนวคิดนี้ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ได้ศึกษารากที่มาของวาทกรรมการพัฒนา โดยพบว่าเมื่อครั้งที่ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยอย่างตะวันตก (modernization theory) มีบทบาทอย่างสูงในแวดวงการศึกษาการพัฒนาของประเทศโลกที่สามนั้น นักรัฐศาสตร์อเมริกันกระแสหลักทำหน้าที่เผยแพร่วาทกรรมชุดนี้อย่างแข็งขันในรูป

ของการพัฒนาการเมือง (political development) (Somjee, ed., 1979 อ้างในไชยรัตน์, 2545:65) และการสร้างชาติ (nation building) ซึ่งโดยสาระสำคัญแล้วมีความหมายแคบๆ ถึงการทำให้ระบบการเมืองประเทศโลกที่สามมีความทันสมัยอย่างตะวันตก แต่กลับมิได้ให้ความสนใจสิ่งทีเรียกว่าการเมืองแต่อย่างใด นักรัฐศาสตร์อเมริกันกระแสหลักในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950s และ 1960s เห็นว่าระบบเศรษฐกิจในประเทศโลกที่สามล้าหลังและไม่มีวันที่จะพัฒนาได้ หากไม่มีการพัฒนาทางการเมืองก่อน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545:66)

นอกจากนี้ไชยรัตน์ ยังพบว่านักรัฐประศาสนศาสตร์ในยุคนั้นต่างมีความเชื่อมั่นว่าเมื่อประเทศโลกที่สามมีระบบการเมืองและระบบบริหารที่พัฒนาแล้ว จะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาประชาธิปไตยในที่สุด บรรดานักปกครองเหล่านี้จึงได้ดำเนินนโยบายเผยแพร่ระบบคิดไปสู่ประเทศโลกที่สาม ต่อมาหลังสามคริสต์ทศวรรษผ่านไปปรากฏว่าประเทศต่างๆ ในโลกที่สามเริ่มมีการปกครองแบบประชาธิปไตยเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าจะยังไม่มั่นคงและเป็นที่ยอมรับจนกลายเป็นจารีตหลักทางการเมืองก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักคิดแนวเสรีนิยมว่า เมื่อระบบเศรษฐกิจพัฒนาเป็นทุนนิยมมากขึ้น ชนชั้นใหม่ๆ ก็เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางและเริ่มเรียกร้องการเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น แต่จุดหักเหกลับอยู่ตรงที่ว่าชนชั้นกลางเหล่านี้มิได้จริงจังกับความคิดหรือปรัชญาแบบประชาธิปไตยเท่าใดนัก เนื่องจากไม่มีฐานทางวัฒนธรรมรองรับ แต่ต้องการใช้บรรยากาศการเมืองแบบประชาธิปไตยเพื่อปกป้องและขยายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนเองเป็นสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้แทนที่จะเป็นชนชั้นกลางและประชาสังคม (civil society) ที่จะมีบทบาทเด่นในการพัฒนาอย่างระบอบประชาธิปไตยตะวันตก รัฐกลับเป็นตัวแสดงหลักในสังคมแทน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545:67)

จะเห็นได้ว่าวาทกรรมการพัฒนาที่มีฐานรากจากแนวคิดการทำให้ทันสมัยอย่างตะวันตก โดยการกระทำของฝ่ายรัฐที่เน้นการพัฒนาการเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อความเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตก ซึ่งรัฐมองว่าการพัฒนาด้านต่างๆ เหล่านี้จะทำให้ประเทศมีความเจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ ทว่าในทางปฏิบัติ การพัฒนาดังกล่าวกลับมีรัฐเป็นตัวกระทำชี้ขาดทิศทางการพัฒนาแทนที่จะเป็นภาคประชาสังคม เราพบว่าปรากฏการณ์ทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมในประเทศโลกที่สามมีรัฐเป็นตัวขับเคลื่อน ผลักดันให้เกิดการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ โดยที่มิได้เกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมเท่าที่ควร ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Leftwich ที่กล่าวว่าความโดดเด่นที่สำคัญประการหนึ่งของรัฐที่มุ่งมั่นในการพัฒนาอยู่ที่การเข้าไปมีบทบาทเด่นของรัฐตั้งแต่ระยะเริ่มแรกของการพัฒนา ตั้งแต่ช่วงของการสร้างชาติ เป็นการเข้าไปมีบทบาทก่อนหน้าที่ ทุนภายในและทุนต่างชาติจะเข้ามามีบทบาท โดยรัฐจะทำ

หน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชาติ ส่งผลให้รัฐมีอิสระจากแรงบีบของกลุ่มพลังต่างๆ ในสังคม ได้ระดับหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้นรัฐยังเป็นผู้กำหนด/ชี้ขาดเป้าหมายและทิศทางของการพัฒนาโดยตรง อีกด้วย (Leftwich,1994a อ้างในไชยรัตน์,2545:97) ผลพวงจากการกำหนดนโยบายการพัฒนา ดังกล่าวได้ปรากฏในงานศึกษาของ Hirsch ที่ว่าการเข้ามาของรัฐและทุนในรูปแบบการพัฒนา ชนบท ทำให้อำนาจในการควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่นลดลง จึงทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์การพัฒนาชนบทอย่างเป็นอิสระจากประเด็นการควบคุมและการใช้อำนาจได้ (Hirsch 1990:10 อ้าง ใน อาริยา เศวตามร์ ,2542:16)

อย่างไรก็ตามในแนวทางการพัฒนาดังกล่าวรัฐกลับมิได้มีอิสระเต็มตัวจากการบริหาร แผนนโยบายของตน เนื่องด้วยวิถีการพัฒนาได้ถูกกำหนดโดยกลไกโลก จากงานศึกษาของ Galbraith พบว่าการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมในยุคปัจจุบันนี้มีได้เป็นในลักษณะหยุดนิ่ง เฉพาะการบริหารของประเทศใดประเทศหนึ่ง ทว่าได้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นระบบโลกจาก ธุรกิจในประเทศสู่ธุรกิจข้ามชาติ การพัฒนาในด้านอุตสาหกรรมดังกล่าวจึงมิได้มีความเป็น เอกภาพและบริหารกิจการด้วยตัวเอง แต่ได้มีบริษัททุนข้ามชาติเข้ามาครอบงำ ชักใยและมี อิทธิพลต่อการตัดสินใจต่างๆ เป็นอย่างมาก (Galbraith,1977:257 อ้างใน Joyce V. Millen and Timothy H. Holtz,2000:177)

*“สถาบันซึ่งเปลี่ยนแปลงชีวิตเรามากที่สุดโดยที่ทำให้เราเข้าใจแบบไม่ถูกต้องก็คือ
บรรษัทสมัยใหม่ นับวันยังมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของเรา ทั้งในด้านความมี
เอกภาพ ความเป็นสากล ด้านการเมืองและการปกครอง”*

Galbraith,1977:257.

Millen and Holtz พบว่าความร่วมมืออันทันสมัยซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของบรรษัทข้ามชาติ ได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตและชุมชนไปทั่วทุกมุมโลก ชีวิตของมนุษย์ทุกคนทั้งในชนบทและเมืองใหญ่ ต่างต้องบริโภคผลิตภัณฑ์ของบรรษัทข้ามชาติเหล่านี้ บรรษัทข้ามชาติได้ส่งผลกระทบต่อ ความเป็นอยู่ของคนงานในโรงงานเหมืองแร่และยังส่งผลกระทบต่ออ้อมต่อคุณภาพชีวิตของพวกเขาทั้งหมด ผ่านการกระทำต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกิจการของบรรษัทและการแสดงอิทธิพลทาง การเมือง (Joyce V. Millen and Timothy H. Holtz,2000:177)

เมื่อก้าวถึงนโยบายการพัฒนาหนึ่งตามการชี้ขาดของภาครัฐก็คือการพัฒนาทางด้าน อุตสาหกรรมเหมืองแร่ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะมีบรรษัทข้ามชาติเป็นผู้ถือหุ้นหลัก สามารถชี้แนวทางการ ดำเนินกิจการต่างๆ ได้อย่างชอบ ในงานศึกษาของ Victoria Tauli-Coupuz (1998) ได้วิพากษ์ การพัฒนาในรูปแบบของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ว่าเป็นความพยายามของผู้มีอำนาจ ในการควบคุม จัดการทรัพยากรแร่โดยอ้างผลประโยชน์ของประเทศชาติน่านปีการ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มรายได้

ให้แก่ประเทศหรือลดการนำเข้า ทว่าการพัฒนาดังกล่าวนี้ได้สร้างความจริงบางประการเพื่อ
 ครอบงำให้สังคมรับรู้เพียงส่วนเดียว ยังมีความจริงในมิติอื่นๆ ที่ควรถูกนำเสนอ ซึ่ง Tauli-Coupuz
 พบว่า อุตสาหกรรมเหมืองแร่ที่นั่นถึงแม้จะช่วยพัฒนาระบบเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นและระดับชาติ
 ของประเทศโลกที่สามก็ตาม แต่ทว่าก็เป็นไปในรูปของการส่งวัตถุดิบไปนประเทศอุตสาหกรรม
 มากกว่า นอกจากนี้อุตสาหกรรมเหมืองแร่กลับเป็นตัวทำลายสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่า พื้นที่ทาง
 การเกษตร ก่อมลภาวะจากกระบวนการใช้สารเคมีสกัดแร่ คนงานและชาวบ้านต้องประสบกับ
 ปัญหาทางสุขภาพ เหมืองแร่ได้ทำลายวัฒนธรรมชุมชน ค่านิยม ประเพณี ตลอดจนส่งผลให้เกิด
 ความล่มสลายในสถาบันครอบครัวและนำมาซึ่งปัญหาสังคมต่างๆ อีกจำนวนมาก (Victoria
 Tauli-Coupuz,1998) Veena Das (1998) ก็เห็นในทิศทางเดียวกันว่าผลจากกิจกรรมที่รัฐสร้าง
 ขึ้นได้ทำให้ชีวิตปัจเจกเกิดความไม่แน่นอน เกิดความทุกข์ทรมานและถูกลดคุณค่าความเป็น
 มนุษย์ไปโดยสิ้นเชิง

ในงานศึกษาหลายชิ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบจากการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม
 เหมืองแร่ซึ่งมีผลต่อชุมชนใกล้เคียงอย่างรุนแรง กล่าวคือได้ก่อให้เกิดความล่มสลายในชุมชน เกิด
 การสูญเสียระบบคุณค่าแห่งการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ ดังเช่นงานของ Kai Erickson (1976) ได้
 ศึกษาชุมชนในเหมืองแร่แถบเทือกเขาอัปปาเลเชียน (Appalachians) ที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อน
 บัฟฟาโล ครีก เขาชื่อว่า “ชุมชนแห่งนั้นถูกทำให้แตกสลายมิได้เพียงเพราะความโศกเศร้าที่เกิดขึ้น
 ภายหลัง แต่เพราะการรบกวนถึงอุปนิสัยที่เรื้อรังอันเกิดมาก่อนที่จะมีการระเบิดเขื่อนและน้ำ
 ท่วม ความรู้สึกทุกขระทมนี้สืบเนื่องมาจากการที่ผู้คนในชุมชนตระหนักรู้เป็นอย่างดีถึงภาวะที่พัง
 กล่าวคือในด้านหนึ่งชีวิตครอบครัวต้องพึ่งพาอาศัยบริษัทเหมืองแร่ถ่านหินอย่างเต็มตัว แต่
 ขณะเดียวกันพวกเขาก็รู้ว่าทางบริษัทมิได้มองเห็นพวกเขาเป็นมนุษย์เต็มเปี่ยมเช่นคนอื่นๆ เท่าใด
 นัก สภาพการณ์เช่นนี้พวกเขาจึงเสมือนมีตราบาป (stigma) ที่ต้องรับเคราะห์กรรม กล่าวคือมี
 ความรู้สึกคับใจอยู่เงียบๆ และรู้สึกเวทนาตนเองอยู่ลึกๆ ที่ปล่อยให้การพึ่งพิงต่อเจ้าของและบริษัท
 ที่ไม่น่านับถือสักเท่าใดนัก Erickson ชี้ว่าประชาชนผู้ไร้อำนาจมักจะทำให้เหตุผลต่อตัวเองและ
 แสดงออกอย่างเฉยเมย หรือไม่ได้ใจเรื่องอันตรายนัก ทั้งนี้เพราะว่าถ้าหากพวกเขาแสดงออกหรือ
 กระทำการอย่างอื่นมากกว่านี้ กลับจะยิ่งเป็นการทำให้ตนเองรู้สึกเจ็บปวดเพราะจะทำให้ต้อง
 เผชิญความจริงที่ว่าตนเองโง่เง่า ไม่มีความรู้ เรื่องอันตรายที่มากกระทบ และก็เป็นคนชายขอบที่ไม่
 มีคุณค่าที่น่าภาคภูมิใจอะไร ภายใต้ประสบการณ์และสภาพความนึกคิดเช่นนี้ชาวบ้านจึงมีท่าที
 แบบถอนตัว หรืออีกนัยหนึ่งวางตัวแบบไม่เข้าไปข้องเกี่ยว มีหน้าซำยังให้ความชอบธรรมต่อการ
 เฉยเมยของตนด้วยการอ้างอิงหลักธรรมของจักรวาล” (Erikson, K ,1976 อ้างใน สุริชัย หวันแก้ว
 ,2546)

ตรงจุดนี้เราจึงได้พบภาพความจริงอีกด้านจากผลพวงของการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ว่า มิได้ใส่ใจและมองเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ของแรงงานในเหมืองแร่เลย และคนงานเหล่านี้ก็ต้องพบกับความเสี่ยงอยู่ตลอดเวลาภายใต้ภาวะฟุ้งฟิงเหมืองแร่และไม่อาจต่อรองกับความเสียหายที่เกิดขึ้นกับพวกเขาได้ Erikson กล่าวในตอนท้ายว่าการมีชีวิตอยู่ในเหมืองแร่นั้นเป็นเสมือนการสะสมความตายไปพร้อมกันๆ (Kai T. Erikson, 1976:21-23) ในทำนองเดียวกันกับงานศึกษาของ Millen and Holtz ที่ได้ชี้ให้เห็นว่าการทำเหมืองแร่ได้ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นเสมือนภัยร้ายที่เข้ามาสู่ชีวิตมนุษย์ ทำให้พื้นที่ป่าลดลง ทำลายแม่น้ำพื้นที่ทางการเกษตรเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศอย่างมหาศาล ทั้งนี้เจ้าของเหมืองแร่ได้จับจองเป็นเจ้าของที่ดินในชุมชนท้องถิ่น เพื่อกิจการการสกัดแร่ของตน ซึ่งเป็นผลให้ชาวบ้านต้องอพยพย้ายออกจากพื้นที่ดังกล่าว โดยเฉพาะในประเทศยากจน และสำหรับคนงานแล้วการทำเหมืองแร่เป็นงานที่อันตรายมากที่สุด

ดังที่องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization) ได้กล่าวไว้ว่า คนงานในเหมืองแร่นั้นต้องประสบกับภาวะความเสี่ยงอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น เสี่ยงดัง ความร้อน ความเย็น ความฉับไวของเครื่องจักร อันตรายจากสารเคมี แก๊สและฝุ่น ซ้ำร้ายก็คือทุกความเสี่ยงเหล่านี้เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนงานเป็นจำนวนมาก ด้วยภาวะความเจ็บป่วยต่างๆ ดังเช่น มะเร็ง วัณโรค สมออักเสบ ระบบภูมิคุ้มกันในร่างกายอ่อนแอ เป็นต้น ปัญหาสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจากผลกระทบของเหมืองแร่ได้กลายมาเป็นปัญหาที่ร้ายแรงมากในทุกวันนี้ Millen and Holtz กล่าวอีกว่า ในทางทฤษฎีนั้นบรรษัทที่เข้ามาลงทุนทำเหมืองควรที่จะนำผลกำไรมาช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นเหล่านี้บ้าง แต่ทว่าในความเป็นจริงมันหาได้ยากยิ่ง สอดคล้องกับรายงานการประชุมนานาชาติว่าด้วยเหมืองแร่ในประเทศ Ghana ปี 1997 ได้นำเสนอว่าผลกำไรจากเหมืองแร่นั้นคงอยู่กับบรรษัทข้ามชาติ ขณะที่ผลกระทบทางลบไม่ว่าจะเป็นมลภาวะทางน้ำ ดิน การทำลายวิถีชีวิตชุมชนรายรอบนั้นกลับอยู่กับประเทศเหล่านี้โดยตลอด (Millen and Holtz, 2000:200-202)

งานศึกษาของนักวิชาการในสังคมไทยนั้น ก็ได้วิพากษ์นโยบายการพัฒนาจากรัฐในทำนองเดียวกันคือ ขวัญชีวัน บัวแดง พบว่าผลของการดำเนินการโดยรัฐและกลุ่มทุนนิยมได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ก่อให้เกิดการทำลายระบบการผลิตแบบพึ่งตนเองที่เน้นภูมิปัญญาชาวบ้านมาแก้ปัญหาในการผลิต ทั้งยังก่อให้เกิดการทำลายสถาบันและความเชื่อดั้งเดิมที่เน้นการอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันระหว่างผู้คนในสังคม กับผู้คนและสิ่งแวดล้อม (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2541:29) เหล่านี้นำมาซึ่งความสูญเสียเอกลักษณ์ความเป็นปึกแผ่นของชุมชนและคุณค่าในปัจเจกอีกด้วย (คณะกรรมการโลกว่าด้วยวัฒนธรรมและการพัฒนา, 2540:29) และสอดคล้องกับกานดา ผรณ

เกียรติ มองว่าวาทกรรมการพัฒนาได้สร้างชุดคำอธิบายเพื่อเอื้อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ได้ทำลายระบบความคิด ความเชื่อและจิตสำนึกของปัจเจกชนที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และกระบวนการพัฒนาที่เน้นทุนนิยมเชิงพาณิชย์นั้นยังมุ่งแสวงหาประโยชน์จากโลกาภิวัตน์โดยที่มิได้สนใจประชาชนในสังคมเท่าที่ควร (กานดา วรรณเกียรติและคนอื่นๆ, 2541)

ยศ สันตสมบัติ พบว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้นพัฒนาขึ้นท่ามกลางปัญหาต่างๆ ดังเช่นความเสื่อมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และการเติบโตทางธุรกิจที่ปราศจากการตรวจสอบ ได้ส่งผลให้เกิดการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติอันมีอยู่จำกัด ซึ่งนำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงในหลายพื้นที่ (ยศ สันตสมบัติ, 2539:33) สังคมไทยขณะนี้จึงเสมือนตกอยู่ในภาวะวิกฤตซึ่งไม่เพียงแต่เป็นวิกฤตทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นวิกฤตทางจิตวิญญาณอีกด้วย ยศ สันตสมบัติ ได้ให้ข้อสังเกตอีกว่าการพัฒนาที่ผ่านมาซึ่งเน้นความทันสมัยและเข้าสู่ทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบนั้น ทำให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองและศักยภาพในการจัดการชีวิตทางสังคมของตนเองลดน้อยลง อีกทั้งการพัฒนาที่ไม่สมดุลที่เน้นการพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม ยังส่งผลให้ชนบทยากจนและอยู่ในสภาวะเสียเปรียบอย่างต่อเนื่อง ชุมชนต้องประสบกับภาวะความเจ็บป่วยในรูปแบบต่างๆ เพิ่มมากขึ้น (ยศ, 2542:75-114) สุริชัย หวันแก้ว ได้กล่าวถึงจริยธรรมกับการพัฒนาว่า การขยายตัวของเศรษฐกิจในสังคมไทยโดยอิงอาศัยตลาดโลกนั้นขาดการยึดเหนี่ยวกับรากแก้วแห่งวัฒนธรรมของสังคม จึงเป็นสังคมที่มีค่านิยมเน้นการแข่งขันสู่ความสำเร็จสูง ต้องการเอาชนะไม่ว่าจะด้วยวิธีใดก็ตาม (สุริชัย หวันแก้ว, 2545:2-3)

จากงานศึกษาข้างต้นเราพบว่าได้มีความพยายามทำความเข้าใจและวิพากษ์วาทกรรมการพัฒนาในสังคมเป็นอย่างมาก มีการพูดถึงผลได้-ผลเสียของการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมจากมุมมองที่หลากหลาย ทำให้เราได้เข้าใจภาพของวาทกรรมการพัฒนาที่ดำเนินการโดยรัฐและทุนข้ามชาติ การวิพากษ์ดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการหรือสร้างความคิดเรื่องการพัฒนากับมุมมองใหม่ๆ ไม่ผูกติดกับกรอบเดิมจากอำนาจผูกขาดของรัฐเพียงฝ่ายเดียว อย่างไรก็ตามการหยิบยกประเด็นขึ้นมาว่าการพัฒนามีผลดีหรือเลวเพียงชั่วใดชั่วหนึ่งนั้นคงไม่อาจหลุดพ้นจากกรอบคิดเดิมได้ เพราะฝ่ายที่เชื่อในอุดมการณ์การนำประเทศไปสู่ความทันสมัยย่อมเห็นว่าตนได้นำสังคมส่วนใหญ่มาสู่ความเจริญ มีสิ่งอำนวยความสะดวกนานัปการถึงแม้จะต้องเสียชุมชน-สังคมบางส่วนไปก็ตาม แต่ฝ่ายที่มีอุดมการณ์เพื่อประชาสังคมย่อมมองว่าการพัฒนาที่ผ่านมาได้เปลี่ยนแปลงและทำลายชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนจนไม่หลงเหลืออัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มอยู่แล้ว

ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรก้าวไปให้พ้นจากกรอบคิดเพียงชั่วคราวข้ามแล้วมองหาทางเลือกใหม่ที่หลากหลาย เนื่องด้วยการมองเพียงว่าการพัฒนามีสองฝ่ายคือผู้ได้รับประโยชน์-ผู้เสียประโยชน์ มีผู้ดี-ผู้ร้าย เหล่านี้ทำให้เราไม่อาจหลุดไปจากความคิดชั่วคราวข้ามที่รังแต่จะทำให้ติดกับดักทางความคิดอยู่เช่นเดิม ผู้ศึกษาเห็นว่า การเปิดใจยอมรับเคารพในความคิดและร่วมแลกเปลี่ยนทัศนะของแต่ละฝ่ายโดยทุกฝ่ายต้องหันมาเจริญสติปัญญาร่วมกัน เคารพในองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของกันและกัน ตลอดจนทำความเข้าใจองค์ความรู้ซึ่งมาจากกลุ่มวัฒนธรรมย่อยที่ยังมิได้รับการยอมรับว่าเป็นความรู้ ตรงจุดนี้น่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการเปิดพื้นที่ให้ความรู้ความจริงจากชายขอบได้ถูกนำเสนอและนำมาซึ่งดุลยภาพในสังคมมากยิ่งขึ้น

1.2) แนวคิดวาทกรรมชายขอบ (Marginalization Discourse)

ความรู้ในสังคมซึ่งถูกให้คุณค่าว่าเป็นความรู้กระแสหลักนั้น มิได้ถูกครอบครองโดยผู้เชี่ยวชาญอย่างเบ็ดเสร็จ ในทางตรงกันข้ามความรู้ที่สามารถถูกท้าทายจากพื้นที่ชายขอบได้เช่นกัน โดยใช้วาทกรรมชายขอบขึ้นมาอธิบายและต่อต้านขัดแย้งกับวาทกรรมความรู้กระแสหลักในงานศึกษาของนักคิดหลายท่าน เราได้พบการนำวาทกรรมจากกลุ่มคนชายขอบมาตอบโต้กับวาทกรรมหลักในสังคม Scott ได้เสนอแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับอำนาจและความรู้ของกลุ่มคนในวัฒนธรรมย่อย โดยเขาเห็นว่าผู้ไร้อำนาจไม่ได้ถูกควบคุมอย่างสิ้นเชิง แต่ยังคงมีอิสระในการสร้างชีวิตและวัฒนธรรมและมีวาทกรรมที่ “ปลอดภัย” แม้ว่าจะจำกัดแต่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาการต่อต้านเชิงสัญลักษณ์ซึ่งถูกสร้างขึ้นในบริบทสังคมเดียวกัน จึงอาจพบวัฒนธรรมย่อยของชุมชนที่เป็นรองที่ถูกสร้างขึ้นในท้องถิ่นหรือหลังจากในสถานการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุม แม้ว่าอยู่ภายใต้เงาแต่เห็นได้ชัดในวาทกรรมแบบไม่เป็นทางการ (Scott, 1976 อ้างใน อาริยา เสวตามร์, 2542) สอดคล้องกับงานศึกษาของ Majid Rahnema (1988) ได้เสนอว่าความรู้ในสังคมมีหลายระดับ ผู้คนทั่วไปรับรู้ที่อำนาจมาจากเบื้องบน ขึ้นกับการมีตำแหน่งที่จะกอบโกยผลประโยชน์ ผลิตความรู้และสร้างวาทกรรม ดังเช่นอำนาจทางการเมืองของผู้นำ อำนาจของสื่อมวลชน ทว่าความรู้และอำนาจก็เกิดขึ้นได้ในพื้นที่เล็กๆ (micro-space) แต่บ่อยครั้งจะถูกรับรู้แบบมีอคติ ความรู้เหล่านี้ถูกครอบงำโดยระบบโครงสร้างอำนาจ ฉะนั้นต้องมีการรื้อสร้างและผลิตความรู้ใหม่โดยพลังอำนาจจากรากหญ้าที่ใช้ภาษาของตนเอง Rahnema ได้วิพากษ์ความรู้ด้านการพัฒนาอีกกว่าเป็นการมองจากเบื้องบนลงมา (Top-Down) มุ่งมองที่ความด้อยพัฒนาของประชาชนในระดับรากหญ้าเสมอ ทำให้ความจริงที่เกิดขึ้นในสังคมมักถูกลดทอนเป็นเพียงการรับรู้แบบตัวเลขสถิติ

ในส่วนของนักวิชาการไทยหลายท่านก็มีแนวคิดเช่นเดียวกัน พวกเขาเห็นว่าเราควรหันมาให้ความสำคัญกับมุมมองด้านความรู้และอำนาจของชาวบ้านอย่างจริงจังซึ่งเคยถูกละเลยตลอดมาเพราะวงวิชาการจะมุ่งเน้นอยู่แต่ความรู้ที่เป็นทางการแบบวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว โดยที่กักเอาว่ามีความเป็นกลางมากกว่าความรู้แบบอื่นๆ ทั้งๆ ที่ความรู้แบบอื่นนั้นช่อนัยและคุณค่าไว้เสมอ ความรู้แบบวิชาการจะให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมและมีอคติกับผู้ที่มิวิธีคิดแบบอื่นๆว่าไร้สาระ (พระไพศาล วิสาโล ผาสุก พงษ์ไพจิตรและอานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544:138) และจากงานศึกษาของโกมาตร ได้กล่าวถึงความรู้ในสังคมว่ามีความรู้ที่สามารถทำทนายโครงสร้างหลักได้เช่นกัน เขาเสนอว่าความรู้ใดๆที่ทำทนายโครงสร้างอำนาจมักเกิดขึ้นที่ “ชายขอบ” บริเวณที่โครงสร้างอำนาจมีความอ่อนแอที่สุดเสมอ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2546:138)

ตรงจุดนี้เองเราจึงควรหันมาทบทวนวาทกรรมความรู้ในสังคมซึ่งมีหลากหลายมิติและระดับ พิจารณากระบวนการสร้างความรู้ต่างๆ เพื่อความเข้าใจในปรากฏการณ์ปัญหาต่างๆ ในสังคมที่ลึกซึ้งมากขึ้น และจากข้อค้นพบของนักคิดข้างต้น เราได้ข้อพึงสังวรว่าการยึดติดเพียงความรู้กระแสหลัก ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มผู้ได้รับประโยชน์โดยการใช้อำนาจ มีการเลือกสรรบางส่วนของข้อเท็จจริงและปกปิดข้อด้อยเพื่อนำมาซึ่งความชอบธรรมของกลุ่มตน ทำให้เกิดความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายต่างๆ แต่ทว่ากลับกลายเป็นผลลบ สร้างปัญหาและวิกฤตต่างๆ ตามมาอีกมาก เราพบว่าธรรมชาติของสังคมนั้นมิได้มีฝ่ายใดเป็นผู้ครอบครองและสร้างความรู้อย่างเบ็ดเสร็จตายตัว ความรู้และอำนาจสามารถเกิดขึ้นได้ในพื้นที่เล็กๆ ด้วยภาษาและวัฒนธรรมของคนกลุ่มเล็กๆ ตรงจุดนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าค้นหาความรู้อันหลากหลายในสังคม เพื่อนำสู่การอธิบายปัญหาและเป็นการสร้างทางเลือกในการแก้ปัญหาในสังคมได้มากยิ่งขึ้น เราจะเห็นได้ว่าอำนาจแห่งความรู้สามารถครอบงำ ชี้นำข้อเท็จจริงในสังคมได้ว่าสิ่งใดเป็นความรู้ สิ่งใดไม่ใช่ ฉะนั้นแล้วการคิดทบทวนวิพากษ์ความรู้กระแสหลัก หยิบยกความรู้ในมิติและระดับที่หลากหลายในสังคมโดยเฉพาะความรู้ของชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่ประสบปัญหามาร่วมอธิบายปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน น่าจะทำให้เข้าใจปัญหาของกลุ่มคนเหล่านี้มากกว่าการพิจารณาเพียงความรู้กระแสหลักจากผู้เชี่ยวชาญเพียงฝ่ายเดียว

Brown (1992) ได้ศึกษากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเมือง Woburn รัฐ Massachusetts เขาได้พบกับการทำทนายอำนาจแห่งความรู้โดยชุมชนรากหญ้าที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามกระแสหลัก กล่าวคือกลางทศวรรษ 1970 ผู้คนที่อาศัยอยู่ Woburn ซึ่งเป็นชนชั้นล่างถึงชนชั้นกลางมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับสุขภาพของเด็กที่ป่วยเป็น leukemia ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เป็น 4 เท่า จากปกติ ก่อนหน้านั้นผู้ที่อาศัยอยู่แถบนั้นได้ร้องเรียนเกี่ยวกับกลิ่นและรสชาติของน้ำดื่ม

ผู้ที่ร้องเรียนคนแรกคือ Ann Anderson ซึ่งลูกของเธอคือ Jimmy ได้รับการวินิจฉัยภายหลังว่าเป็น lymphocytic leukemia อย่างเฉียบพลันใน ค.ศ.1972 Anderson ได้รวบรวมข้อมูลระหว่าง ค.ศ. 1973-1974 เกี่ยวกับผู้ป่วยที่มีอาการคล้ายๆ กัน และเธอได้ตั้งข้อสมมุติฐานว่าอุบัติการณ์ของโรคน่าจะมาจากน้ำดื่ม ใน ค.ศ. 1975 เธอเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาทดสอบคุณภาพน้ำ แต่ได้รับคำตอบว่าไม่สามารถกระทำได้จากข้อเรียกร้องของคนๆ เดียว ระหว่างนี้เธอได้เริ่มศึกษาและค้นหาประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกันจากชุมชนอื่นๆ และเริ่มตั้งสมมุติฐานว่าปัญหา leukemia อาจจะมาจกสารพิษ ค.ศ.1979 พบสารก่อให้เกิดมะเร็งในสัตว์จำนวนมากที่บ่อน้ำเทศบาล ต่อมารัฐสั่งให้ปิดบ่อน้ำนี้ เดือนมิถุนายน 1979 หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายงานผลการศึกษาพบว่ามัตะกั่ว สารหนู และโครเมียมบริเวณก่อสร้าง Industri-Plex แต่รายงานไม่ได้เปิดเผยให้ใครรู้ เมื่อ Anderson และเพื่อนบ้านทราบ พวกเขาจึงได้ออกสำรวจและเรียกร้องให้ชาวบ้านเปิดเผยจำนวนเด็กที่ป่วยเป็น leukemia พร้อมทั้งทำแผนที่แสดงเด็กป่วย

Anderson และเพื่อนบ้านได้รวมตัวกันและตั้งกลุ่มชื่อว่า For a Cleaner Environment (FACE) เพื่อไปเจรจากับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและรัฐบาลกลาง พร้อมทั้งทำงานกับสื่อมวลชน สร้างเครือข่ายกับกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากสารพิษ ซึ่งกลุ่มนี้ต่อมาได้ช่วยรวบรวมข้อมูลและทำรายงานกับนักวิชาการจาก Havard School of Public Health ค.ศ.1980 สำนักงานควบคุมโรคติดต่อและสถาบันการทำงานเพื่อความปลอดภัยและสุขภาพแห่งชาติ (National Institute for Occupation Safety and Health) ได้ส่ง Dr. John Culter มาร่วมศึกษาและต่อมาข่าวของชุมชนนี้ได้แพร่หลายผ่านหนังสือพิมพ์ระดับชาติและเครือข่ายทีวี และผลการศึกษาของสำนักควบคุมโรคติดต่อได้เผยแพร่ พบว่ามีเด็ก 12 คน ใน East Woburn ป่วยเป็น leukemia จากการศึกษาด้วยวิธีการควบคุมตัวอย่างแต่หน่วยงานที่ศึกษาอ้างว่าการศึกษานี้ล้มเหลว เนื่องจากไม่สามารถหาคุณสมบัติที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มที่ป่วยกับกลุ่มควบคุมได้ คุณสมบัติดังกล่าวได้แก่ ประวัติการแพทย์ อาชีพผู้ปกครอง การสัมผัสสิ่งแวดล้อมเป็นต้น และการศึกษาครั้งนี้ยังเน้นอีกว่าสารที่ปนเปื้อนในบ่อน้ำเป็นสารก่อให้เกิดมะเร็งในสัตว์ไม่ใช่คน (Brown,1992:269-272 อ้างใน มาลี สิทธิเกรียงไกร,2546:15-16)

บทเรียนในครั้งนี้ Brown ได้ให้ข้อคิดว่าเราต้องตรวจสอบกับความเสี่ยงในการรับข่าวสารจากบรรดาผู้เชี่ยวชาญและฝ่ายที่ได้รับประโยชน์ ฝ่ายที่สามารถกำหนดว่าอะไรคือความรู้ย่อมมีอำนาจ อีกทั้งสามารถปิดเบือน ปกปิดความจริงในสังคมได้อย่างชอบธรรม สามารถตัดสินใจครอบงำความคิดคนในสังคมได้อย่างสิ้นเชิง และสามารถเบียดขับให้ผู้ด้อยโอกาสไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้เลย แต่ทว่าความรู้ของชุมชนผู้ประสบปัญหา ก็เป็นอีกพลังความรู้หนึ่งที่สามารถ ทำทลายและเปิดโปงความจริงกระแสหลักได้ จึงสามารถกล่าวได้ว่าไม่มีใครที่จะ

ครอบครองความรู้ ความจริงได้อย่างเบ็ดเสร็จและตายตัว (Brown,1992 อ้างใน Frank Fischer,2000:151-155) และในงานศึกษาของ Victoria Tauli-Corpuz (1998) ทำให้เราเห็นการต่อสู้ของภาคประชาสังคมและบุคคลในระดับรากหญ้าได้อีกตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งเขากล่าวว่าภาคประชาสังคมได้ใช้ความสามัคคีกลมเกลียว สิทธิความเป็นมนุษย์ สิทธิสตรีตลอดจนสิทธิความเป็นคนในชาติเพื่อต่อสู้กับอำนาจจากบริษัทข้ามชาติที่มามีอิทธิพลเหนือที่ดินและทรัพยากรของพวกเขา ชุมชนได้สร้างเครือข่ายกลุ่มผู้หญิงและเครือข่ายชุมชนขึ้น เพื่อต่อต้านการเกิดขึ้นของเหมืองแร่ และเน้นว่าการพัฒนาต้องเกิดจากชุมชน ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจเอง จากงานศึกษาข้างต้นเป็นการเปิดมิติในการมองความรู้ใหม่ในสังคม โดยการท้าทายจากชุมชนชายขอบ เป็นการรวมพลังของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาที่รัฐและผู้เชี่ยวชาญกำหนด ตรงจุดนี้ได้นำมาสู่การเปิดพื้นที่ในการทำความเข้าใจสังคมอย่างรอบด้านมากขึ้น

เมื่อเราหันมาศึกษาถึงกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาต่างๆ ซึ่งต้องประสบปัญหาหลายด้านไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณและสังคมนั้น พวกเขาจึงต้องปรับตัวและรับมือต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ในแนวคิดของ Lyotard ได้เสนอว่า “เป็นธรรมชาติของผู้เคราะห์ร้ายที่ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าผู้ใดกระทำผิด ใจท์ก็คือบุคคลที่ได้รับความเสียหายและต้องการจัดการกับความหมายของความเสียหายเพื่อพิสูจน์มัน ผู้ที่กลายมาเป็นผู้เคราะห์ร้ายคือผู้ที่สูญเสียความหมายนี้ไปในการต่อสู้ ผู้เคราะห์ร้ายต้องหันมาสร้างความหมายขึ้นมา” (Lyotard,1992 อ้างใน จันทน์ เจริญศรี,2544:18) ดังที่เราพบในงานศึกษาของ Moore ใน *Contesting Terrain in Zimbabwe's Eastern Highland : Political Ecology, Ethnography and Peasant Struggles*,1993 เป็นงานศึกษาที่แสดงถึงการปรับตัวของชุมชนต่อสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป การให้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการต่อรองกับอำนาจภายนอกและแนวคิดในการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่หมายถึงการปรับเปลี่ยนวิถีคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ให้มีศักยภาพอย่างต่อเนื่องในการปรับตัวกับเงื่อนไขใหม่ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

Moore มองคนในฐานะที่เป็นผู้กระทำ อุดมการณ์หรือวัฒนธรรมไม่ได้กำหนดคนโดยตรง แต่ขึ้นอยู่กับการศึกษาของคน โดยเขาได้นำเสนอเรื่องราวของชาวบ้านในซิมบับเว ที่อ้างสิทธิตามประเพณีในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนที่รัฐออกกฎหมายซ้อนทับสิทธิในพื้นที่เดียวกันโดยชาวบ้านอ้างอุดมการณ์ที่ดีความจากความทรงจำที่มีอยู่ในวัฒนธรรม และเป็นการเลือกความทรงจำที่นำมาตีความ ทำให้เห็นถึงอำนาจในการอธิบายในระบบสัญลักษณ์ที่มีพลังมาก การอ้างผลประโยชน์ทางวัตถุ ซึ่งเป็นเพียงผลประโยชน์เฉพาะหน้า แต่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ในระยะยาว อันเป็นการตีความจากความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่เป็นการสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต (Moore,1993:382-383 อ้างในอาริยา เสวตามร์,2542:23)

งานศึกษาของอานันท์ ได้พบการปรับตัวของชุมชนโดยนำวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาตั้งรับปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เนื่องด้วยในสภาพที่ชุมชนกำลังเผชิญกับกระแสทุนนิยมที่เข้ามาในรูปแบบของการพัฒนาที่ทำให้อำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นลดลง ประเทศไทยได้มีการก่อตัวของกระแสความคิดที่เป็นการทวนกระแสการพัฒนาของรัฐ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนามของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นวิธีคิดที่เน้นการมองความต่อเนื่องและเคลื่อนไหวเป็นการมองวัฒนธรรมในแง่กระบวนการคิด เพราะมีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่ และปรับตัวภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2539:40) และในส่วนของพลังความรู้ระดับชุมชนนั้น อานันท์ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนว่าจะเน้นที่ระบบจิตใจมากกว่าความเป็นวัตถุ มีการส่งเสริมให้นำเอาความรู้ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาใช้แก้ปัญหา ผ่านรูปแบบของการระดมทุนเพื่อตั้งเป็นกองทุนช่วยเหลือกันเองในด้านต่างๆ ทั้งการผลิตและการรักษาสุขภาพ และความรู้เรื่องวัฒนธรรมชุมชนนี้มีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในหลายๆ ด้าน ช่วยเสริมทางเลือกอันหลากหลายให้แก่สังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2541:6-11) อมรา พงศาพิชญ์ ก็เห็นสอดคล้องกันว่า ความเป็นวัฒนธรรมชุมชนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอด อบรมจากพ่อแม่พี่น้องตลอดจนชุมชนได้หล่อหลอมให้มีอัตลักษณ์เฉพาะวัฒนธรรมนั้นๆ และต้นทุนที่สะสมนี้จะถูกขยายให้成为ต้นทุนของชุมชนซึ่งเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชนและสังคมของมนุษย์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2543:7-8)

อาริยา เสวตามร์ ได้กล่าวถึงแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนว่าเน้นความเป็นกลุ่มหรือความเป็นชุมชนโดยถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาที่ต้านการพัฒนาระแสหลักที่เน้นปัจเจกนิยม บริโภคนิยมเป็นหลัก (อาริยา เสวตามร์, 2542:19) จากงานศึกษาของอาริยา พบว่า ความเป็นชุมชนปรากฏเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเมื่อต้องเผชิญกับชุมชนอื่นแต่ภายในชุมชนมีความคิดที่แตกต่างหลากหลาย ความเป็นชุมชนไม่ได้มีความหมายที่ตายตัว แต่มีความเคลื่อนไหวและมีได้มีความหมายในตัวเอง แต่เกิดขึ้นเมื่อมีความขัดแย้งในความสัมพันธ์กับคนอื่น การให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนจึงเป็นสื่อที่ใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคม หรือการจัดระบบความสัมพันธ์ใหม่ทั้งกับภายในและภายนอกชุมชน ความเป็นชุมชนมิได้มีเพียงหน่วยเดียวแต่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ที่สานขึ้นจากความสัมพันธ์ชนิดต่างๆ มีเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันอยู่ เช่นการรวมตัวกันเป็นหมู่บ้าน ความเป็นเครือข่ายการไปวัดเดียวกัน ฯลฯ การสร้างใหม่ของความเป็นชุมชนในการเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาและการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ทั้งยังเป็นเวทีที่ช่วยให้ผู้คนยกระดับความสามารถและรับรู้ความเข้มแข็งของชุมชนหรือพลังที่เกิดขึ้น จากการรวมตัวกันผ่านการสานความสัมพันธ์เข้าด้วยกัน และเธอยัง

พบอีกว่าการตีความความเป็นชุมชนของชาวบ้านผ่านกระบวนการฝ่าป่าข้าวบนคุณค่าความยุติธรรมและการช่วยเหลือกัน จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น (Local Process) ซึ่งชาวบ้านให้คุณค่าเพื่อเป็นการท้าทายกับภายนอกในด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งเป็นการปรับตัวของชาวบ้านในการเผชิญกับผลกระทบของการพัฒนา การเข้าร่วมมือในกระบวนการฝ่าป่าข้าวบนคุณค่าการช่วยเหลือกัน จึงไม่ได้เป็นเป้าหมายในตัวเองแต่เป็นการสร้างใหม่ความเป็นชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของชาวบ้านในการท้าทายกับกระแสการพัฒนาของรัฐจากภายนอก (อาริยา เศวตามร์, 2542:186-196) งานวิจัยของอาริยาที่มีความเด่นในส่วนของการทำความเข้าใจการปรับตัวของชุมชนจากการเผชิญผลกระทบจากการพัฒนา โดยชุมชนได้ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของชุมชนผ่านการสร้างใหม่ของประเพณีเดิม ซึ่งนำมาสู่ความเข้มแข็งของชุมชนอีกครั้ง

งานศึกษานี้จึงชี้ชวนให้หันมาเปิดโลกทัศน์ มองหาความรู้ในมิติและระดับอื่นๆ ของสังคม ผู้ศึกษาเห็นว่าการศึกษาวิเคราะห์เอาความรู้ในระดับชุมชน วัฒนธรรมชุมชนและการศึกษาผ่านชุดความรู้ความจริงจากการอธิบายของคนชายขอบนั้น น่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งและทำให้เข้าใจปรากฏการณ์สังคม อีกทั้งยังได้เห็นถึงความหลากหลายและซับซ้อนแห่งความรู้ในสังคมได้ดียิ่งขึ้น เหล่านี้จะนำไปสู่การทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องสุขภาพในชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคิลีล่างว่าพวกเขามีกระบวนการสร้างวาทกรรมเพื่อตอบโต้กับอำนาจแห่งความรู้กระแสหลักอย่างไร และมีการปรับตัว รับมือต่อปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร

1.3 แนวคิดวาทกรรมความรู้การแพทย์สมัยใหม่ (Discourse on Biomedicine)

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่ามีงานศึกษาที่วิพากษ์วาทกรรมความรู้เรื่องสุขภาพของระบบการแพทย์สมัยใหม่ซึ่งเป็นการเปิดมิติใหม่ในการทำความเข้าใจภาวะสุขภาพ การรักษาพยาบาลโดยนำมิติทางจิตวิญญาณ สังคมและสิ่งแวดล้อมเข้ามาใช้ในการมองปัญหา ดังงานศึกษาของ Das (1998) ศึกษาผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบจากการรั่วไหลของสาร methyl isocyanate (MIC) จากโรงงานยูเนี่ยนคาร์ไบด์ ณ เมืองโบพาล ประเทศอินเดีย เมื่อวันที่ 2-3 ธันวาคม ค.ศ. 1984 อุบัติภัยครั้งนี้ได้กลืนกินชีวิตผู้คนไปทันที 2,500 คนและยังมีผู้ประสบภัยหรือเหยื่ออีกจำนวนมากที่รอคอยกระบวนการวินิจฉัยจากศาลและการแพทย์ให้นับพวกเขาเป็นผู้ป่วยบริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้ผลิตสารเคมีร้ายแรง ทั้งรัฐบาลและบริษัทต่างรู้ดีว่าสินค้าที่ผลิตคืออะไร มีอันตรายอะไร แต่ไม่มีใครบอกให้ประชาชนได้รับรู้ ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบๆ โรงงานไม่เคยได้รับการแจ้งเตือนหรือรับรู้เกี่ยวกับสินค้าที่ผลิตอยู่ใกล้ตัวพวกเขาว่ามีอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินอย่างไร พวกเขาจึงไม่ได้ระวังหรือวางมาตรการป้องกันแต่อย่างใด

ดังนั้นเมื่อเกิดการรั่วไหลของแก๊ส จึงทำให้ผลกระทบกระจายไปในวงกว้าง มีประชาชนกว่า 300,000 คนที่ได้รับผลกระทบจากโศกนาฏกรรมครั้งนี้

ระยะแรกบริษัทยูนิยาคารไบด์ กล่าวถึงสารเคมีที่รั่วไหลออกมาว่าไม่มีอันตรายร้ายแรง มีสภาพเหมือนแก๊สน้ำตา มีผลให้เกิดการระคายเคืองเล็กน้อยเท่านั้น Dr.Peter Halberg แพทย์บริษัทยูนิยาคารไบด์ กล่าวว่า MIC ทำให้กลุ่มเมฆเกาะกันอย่างแน่นหนาเท่านั้น ไม่มีผลต่อชีวิตแต่อย่างไรและให้เหตุผลการเสียชีวิตของผู้ประสบภัยว่า เด็กเสียชีวิตเนื่องจากปอดผิดปกติ ผู้สูงอายุเสียชีวิตเพราะข้อจำกัดของปอด ส่วนกลุ่มที่วิ่งหนีแก๊สรั่วและเสียชีวิต เป็นเพราะปอดขยายตัวเร็วเกินไป บริษัทยูนิยาคารไบด์ ปฏิเสธว่า MIC ก่อให้เกิดการระคายเคืองต่อปอดและประสาทสัมผัส บริษัทยังนำข้อมูลผู้ประสบภัยจากรัฐบาล Madhya Pradesh ยืนยันถึงผลกระทบที่ชาวบ้านได้รับและได้สรุปว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านนั้นไม่รุนแรง และผู้ได้รับผลกระทบมีจำนวนไม่มาก (ชาวบ้านมาตรฐานร่างกายจำนวน 359,793 คน ผลการตรวจพบว่าป่วยหนัก 2,574 คน ไร้ความสามารถถาวร 40 คน ไร้ความสามารถชั่วคราว 10,534 คน) และยังคงกล่าวที่ชาวบ้านจำนวนมากอ้างสิทธิว่าป่วยโดยปราศจากหลักฐานที่น่าเชื่อถือ (false claims) สิ่งที่สร้างความ ขุ่นเคืองกับผู้ประสบภัยอีกประการหนึ่งคือ แพทย์วินิจฉัยว่าความทุกข์และความเจ็บป่วยที่ชาวบ้านเผชิญอยู่นั้น เป็นผลจากการขาดสารอาหารหรือโรคที่เป็นอยู่ก่อนหน้านั้น (Veena Das, 1998:137-174 อ้างใน มาลี สิทธิเกรียงไกร,2546:2-3)

ในกรณีโศกนาฏกรรมนี้ Das มองว่าเราควรพิจารณาอย่างลึกซึ้งถึงความหมายและความเป็นจริงที่ซ่อนอยู่ในส่วนของคำอธิบายความเจ็บปวดของผู้เคราะห์ร้ายซึ่งเป็นคำพูดที่มักถูกตัดออกโดยวาทกรรมในกระบวนการยุติธรรมที่สามารถครอบงำ บิดเบือน สร้างความเข้าใจไปอีกด้านหนึ่งได้ และความเจ็บปวดที่ยิ่งกว่านั้นคือผู้เคราะห์ร้ายมักถูกวินิจฉัยว่าแสวงทำป่วยเพื่อจะไม่ต้องทำงาน ในด้านการรับรู้แล้วบุคคลเหล่านี้เกิดภาวะความเศร้าทุกข์ทรมานทั้งกายและจิตใจ แต่ทว่ากลับกลายเป็นกลุ่มคนที่สังคมมองว่าเขาผิดปกติ วิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่เป็นเครื่องมือที่ตอกย้ำกฎ ข้อควรปฏิบัติซึ่งทำให้ผู้ป่วยเหล่านี้กลายเป็นคนที่ไร้ศีลธรรม กรณีโศกนาฏกรรมนี้ ผู้เคราะห์ร้ายได้ถูกวินิจฉัยผ่านกระบวนการของวิทยาศาสตร์การแพทย์ซึ่งกลายเป็นตราบาปแก่พวกเขา ถ้าแพทย์ไม่เข้าใจโรคของผู้เคราะห์ร้ายด้วยเครื่องมือของวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ ผู้เคราะห์ร้ายก็ต้องเป็นผู้ผิดปกติ นี่คือข้อความที่ผู้ป่วยตระหนักจากการวินิจฉัยของทางการแพทย์ (Veena Das,1998:173-174) และในงานศึกษาของ Friedson ที่พบว่าอำนาจของการแพทย์นั้นมิใช่เกิดจากประสิทธิภาพของการเยียวยารักษาโรคเท่ากับเกิดจากประสิทธิภาพในการนิยามความจริงที่เกี่ยวกับชีวิต การแพทย์ได้สร้างบรรทัดฐานทางสังคมว่าสิ่งต่างๆ ควรเป็นไปอย่างไร สังคมควรปฏิบัติต่อเรื่องหนึ่งๆ อย่างไร บุคคลควรมีพฤติกรรมอย่างไรจึงถือว่าถูกต้อง ค่า

นิยามและบรรทัดฐานทางสังคมเหล่านี้กลายเป็นกรอบที่สังคมใช้ตัดสิน (Friedson 1970:252 อ้างใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ มาลี สิทธิเกรียงไกร,2546:1)

จากงานศึกษาดังกล่าวทำให้เราได้พบวาทกรรมทางการแพทย์สมัยใหม่ที่สามารถวินิจฉัยชี้ขาดความเจ็บป่วยของผู้เคราะห์ร้ายได้อย่างชอบธรรมว่าผู้ใดป่วยหรือไม่และจากสาเหตุอาการใด เนื่องด้วยอยู่ในฐานะผู้เชี่ยวชาญเรื่องความเจ็บป่วยของมนุษย์ที่มีความทันสมัยที่สุด อีกทั้งแพทย์เหล่านี้ยังสามารถบิดเบือนความเจ็บป่วยไปในทิศทางอื่นที่ทำให้ผู้เคราะห์ร้ายกลายเป็นผู้ไร้ศีลธรรม กล่าวได้ว่าเป็นการใช้การเมืองของความรู้ในการวินิจฉัยโรคนั่นเอง ตรงจุดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของโกมาตร ที่ได้วิเคราะห์ระบบวัฒนธรรมข้าราชการสาธารณสุขในความสัมพันธ์เชิงอำนาจระดับต่างๆ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดของ Foucault เขาพบว่าอำนาจกับความรู้สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกและเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานโดยเฉพาะในระบบทุนนิยมและกลไกแห่งอำนาจในระบบราชการไทยไม่ได้มุ่งควบคุมแต่ยังมุ่งทำคนให้ไร้ตัวตนและหยุดคิด โดยทำให้ผู้คนในระบบเกิดสภาวะไร้อำนาจที่จะต่อต้านขัดขืนและยอมจำนนต่อระบบในที่สุด (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ,2546:80-81)

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เสนอว่ากระบวนการทัศน์สุขภาพในสังคมไทยที่ผ่านมาถูกครอบงำด้วยการแพทย์แบบชีวภาพที่ลดทอนชีวิตลงเหลือเพียงมิติทางชีววิทยาสุขภาพในทัศนะแบบชีวภาพนี้จึงขาดซึ่งมิติทางจิตวิญญาณ สุนทรียภาพและความเป็นมนุษย์รวมทั้งขาดความเชื่อมโยงไปสู่มิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เพราะเป็นการอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับสุขภาพและการเจ็บป่วยด้วยข้อเท็จจริงทางชีววิทยาเท่านั้น การแพทย์สมัยใหม่ศึกษาการทำความเข้าใจชีวิตโดยแยกสรีระออกเป็นอวัยวะต่างๆ แบ่งความเชี่ยวชาญเป็นสาขาตามอวัยวะหรือตามหน่วยทางชีววิทยาที่ย่อยลงไปกว่าอวัยวะ โดยที่สถาบันการแพทย์สมัยใหม่จะไม่มีผู้เชี่ยวชาญที่เข้าใจชีวิตอย่างเป็นองค์รวม เมื่อไม่มีทัศนะแบบบูรณาการ มิติแห่งความเป็นองค์รวมของชีวิตจึงสูญหายไปจากวิถีคิดของการแพทย์สมัยใหม่ เขาเสนอต่ออีกว่าสุขภาพตามนิยามของวิทยาศาสตร์การแพทย์นั้น ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมิติทางสังคม วัฒนธรรมหรือเศรษฐกิจการเมือง ลักษณะการมองสุขภาพแบบลดส่วนนั้น ลดทอนปรากฏการณ์ของชีวิตลงเหลือเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางชีววิทยา ความเจ็บป่วยไม่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคม ไม่มีความหมายทางสังคมและไม่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมใดๆ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์,2545:43-44)

โกมาตร วิพากษ์ปฏิบัติการของวิทยาศาสตร์การแพทย์โดยมองว่า วิธีทำความเข้าใจกับสรรพสิ่งของวิทยาศาสตร์การแพทย์ได้ถูกกำหนดให้เกี่ยวข้องกับแต่เฉพาะความจริงที่ตรวจวัดได้และจัดการกับปัญหาเป็นส่วนๆ วิธีการปฏิบัติของบุคลากรทางการแพทย์จึงสนใจแต่เฉพาะข้อเท็จจริงทางชีววิทยา แบบแผนการคิด การพูด การกระทำในเวชปฏิบัติก็ล้วนแต่ถูกกำกับจากรากเหง้าทาง

ปรัชญาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่โดยไม่รู้ตัวทั้งสิ้น เขาเสริมอีกว่าวิทยาศาสตร์การแพทย์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต พยายามต่อสู้ดิ้นรนอย่างยิ่งเพื่อให้ชีวิตยืดยาวออกไป แต่กลับไม่เคยให้ความสำคัญต่อความหมายของชีวิตว่า ชีวิตมีไว้เพื่ออะไร (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2545:49-61)

ในงานศึกษาของ Nancy Scheper-Hughes (1992) เรื่อง Death Without Weeping ซึ่งได้ศึกษาถึงความรุนแรง การกดขี่และภาวะทางสุขภาพในชุมชนแออัดของประเทศบราซิล เธอได้กล่าวถึงปัญหาสุขภาพอนามัยในชุมชนนี้ว่าเป็นผลลัพธ์ของความไม่เป็นธรรมและโครงสร้างที่เอารัดเอาเปรียบประชาชนของสังคมบราซิลเองทำให้คนจำนวนมากตกอยู่ในสภาวะอดอยาก มีความเครียดสูง มีอัตราการตายของมารดาและทารกวมทั้งอัตราการป่วยและตายของประชากรโดยทั่วไปอยู่ในระดับที่สูงกว่าที่ควรจะเป็น และ Scheper-Hughes ยังชี้ให้เห็นว่าค่านิยมที่สังคมสร้างขึ้นนั้นได้ทำให้ลักษณะการดำรงอยู่ของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชีวิตของชาวบราซิลเหล่านี้กลายเป็นที่ยอมรับโดยชุมชนว่าเป็นลักษณะที่เป็นอยู่ตามปกติและไม่สามารถที่จะเห็นไปถึงลักษณะของการกดขี่ที่เกิดขึ้นอยู่ในสังคมบราซิลได้ และเธอยังชี้ให้เห็นว่าสถาบันการแพทย์มีบทบาทสำคัญในการค้าซื้อให้ทัศนคติที่ยอมรับการถูกเอารัดเอาเปรียบหรือโครงสร้างแห่งความรุนแรงดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้แล้วรากเหง้าของปัญหาอยู่ที่โครงสร้างอำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรมและการกดขี่ขูดรีดในทางชนชั้นที่มีอยู่ในสังคมบราซิล ตัวอย่างที่เห็นชัดคือเมื่อชาวบราซิลเหล่านี้เจ็บป่วยขึ้นด้วยโรคทางจิต ซึ่งเกิดจากสภาวะการบีบคั้นทางสังคมอย่างรุนแรงและความอดอยากยากแค้นที่ชาวสลัมในประเทศบราซิลต้องเผชิญอยู่นั้นสิ่งที่สถาบันการแพทย์หยิบยื่นให้ กลับกลายเป็นยากล่อมประสาที่คนทุกข์ยากเหล่านี้รับประทานลงไปในกระเพาะที่ว่างเปล่า การกระทำเช่นนี้ Scheper-Hughes เห็นว่าสถาบันทางการแพทย์ได้ตีตราความอดอยากยากแค้นและการเอารัดเอาเปรียบว่าเป็นโรคจิตที่เกิดจากตัวผู้ป่วยเอง ทำให้สาเหตุของการอดอยากและการเอารัดเอาเปรียบที่แท้จริงถูกทำให้บิดเบือนจากความเป็นจริงที่ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบให้หักเหความสนใจจากโครงสร้างของความไม่ชอบธรรมไปเป็นเรื่องของบริการ (Nancy Scheper-Hughes, 1992 อ้างในโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2545:12-13) งานศึกษาดังกล่าวก็เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจในความรู้ของการแพทย์สมัยใหม่ที่สามารถกำหนดนิยามความเป็นความตายของคนชายขอบผู้ทุกข์ยากได้

ในแวดวงมานุษยวิทยาการแพทย์ไทย แม้จะมีการศึกษาจำนวนหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมสุขภาพและการเฝ้าระวังรักษาโรคอันมีที่มาจากลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่การศึกษาถึงวาทกรรมทางการแพทย์และการเผชิญหน้าระหว่างวัฒนธรรมสุขภาพที่แตกต่างกันว่าส่งผลอย่างไรในทางความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนต่างชาติพันธุ์นั้น ยังไม่ได้มีการค้นคว้าให้กว้างขวางเท่าที่ควร (สุริยาและพัฒนา, 2542) และโกมาตร ได้พบว่าความหลากหลาย

ของวัฒนธรรมสุขภาพนั้น กลายเป็นเรื่องของการเผชิญหน้ากันของอำนาจหรือสถาบันการแพทย์ กลายเป็นสถาบันเพื่อการควบคุมทางสังคม ผู้ศึกษาเห็นว่าในประเด็นนี้มีความน่าพิศวงพิเคราะห์ เป็นอย่างยิ่งเพราะสภาพการณ์ของวาทกรรมทางการแพทย์สมัยใหม่มีลักษณะของการผูกขาด คำอธิบายองค์ความรู้เรื่องสุขภาพอย่างเห็นได้ชัด ทว่าองค์ความรู้เรื่องสุขภาพในสังคมไทยนั้นมี หลากหลายตามวัฒนธรรมย่อยในสังคม เราจึงควรเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มคนผู้ได้รับ ผลกระทบเข้ามาอธิบายปรากฏการณ์ทางสุขภาพของพวกเขา เพื่อความเข้าใจในปัญหาด้าน สุขภาพในสังคมที่เป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น

ในงานเขียนของ นอร์แมน คูลชินส์¹ ซึ่งได้เสนอรวมบทความเกี่ยวกับมิติใหม่ในการทำ ความเข้าใจชีวิตและสุขภาพ มีบทความหนึ่งที่น่าสนใจชื่อ “ความเจ็บไข้ ในความรับรู้ของผู้ป่วย” คูลชินส์ได้เล่าประสบการณ์ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวเขาว่าในปี 1964 เขามีอาการไข้จนถึงขั้น ต้องเข้าโรงพยาบาล หลังจากที่ถูกส่งมาจากการไปประชุมที่โซเวียต แพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญได้ วินิจฉัยว่าเขาเป็นโรคเกี่ยวกับเนื้อเยื่อในกระดูกสันหลังเสื่อม แต่เขาก็ยังไม่มีข้อยุติสำหรับการ วินิจฉัยอาการป่วยนี้ ผู้เชี่ยวชาญบอกว่าโอกาสหายของเขาเท่ากับหนึ่งในห้าร้อย และได้ระบุ สาเหตุของโรคว่าอาจเกิดจากพิษของโลหะหนักหรือเป็นผลสืบเนื่องจากการติดเชื้อสเตรปโตคอคโค อากการของเขาตอนนั้นก็อวัยวะแขนขาในร่างกายของเขาเคลื่อนไหวค่อนข้างยากลำบาก บนตัว มีตุ่มผุดขึ้นทั่วไป ได้ผิวหนังมีก้อนคล้ายกรวดปรากฏอยู่ อาการหนักสุดคือขากรรไกรของเขาแทบ ขยับเขยื้อนไม่ได้ เมื่อแรกเข้าโรงพยาบาล เขาพบว่าเจ้าหน้าที่เทคนิคจาก 4 แผนก ได้มาเก็บ ตัวอย่างเลือดของเขาไป โดยแยกกันมา 4 ครั้งในวันเดียวกัน เขาได้ให้ความเห็นว่า “สำหรับผม การที่โรงพยาบาลไม่ใส่ใจที่จะประสานงานเรื่องการตรวจสอบต่างๆ โดยการให้ตัวอย่างเลือดเพียง ตัวอย่างเดียวดูจะเป็นเรื่องที่เขาอธิบายไม่ได้และปราศจากความรับผิดชอบ การเก็บตัวอย่าง เลือดจำนวนมากถึง 4 ครั้งในวันเดียว แม้จากผู้ที่สุขภาพแข็งแรงก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะต้องกระทำ” และ เขาได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมอีกว่า “ผมรู้สึกแน่ใจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วว่า โรงพยาบาลไม่ใช่ สถานที่ที่เหมาะสมสำหรับผู้ป่วยหนัก การขาดความเคารพต่อสุขภาพอนามัยพื้นฐาน การแพร่ ระบาดอย่างรวดเร็วของเชื้อสเตรปโตคอคโค และเชื้อก่อโรคชนิดอื่นๆ ทั้งทั้งโรงพยาบาล การใช้ เอกซเรย์อย่างมากมายพร่ำเพรื่อ การใช้ยากล่อมประสาทและยาระงับความเจ็บปวด อย่างดู เหมือนว่าปราศจากการแยกแยะ ซึ่งในบางครั้งก็เป็นไปเพื่อความสะดวกของเจ้าหน้าที่ของ

¹ นอร์แมน คูลชินส์ เป็นผู้บรรยายอาวุโสประจำวิทยาลัยแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ณ ลอสแอนเจลิส และดำรงตำแหน่งบรรณาธิการที่ปรึกษาของวารสาร แมน แอนด์ เมดิซิน ซึ่งตีพิมพ์ที่วิทยาลัยแพทย์และ ศัลยแพทย์ มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย .

โรงพยาบาล ในการดูแล ผู้ป่วยมากกว่าการคำนึงถึงความจำเป็นในการบำบัดรักษา และอาการ ความเจ็บป่วยที่หนักหน่วงนั้นก็ก็เป็นผลจากการให้ยาเกินขนาดจากทางโรงพยาบาล”

คูสชินส์ กล่าวว่าการความเจ็บป่วยของเขาและสิ่งที่เขาเรียนรู้จากการปฏิบัติของผู้ เชี่ยวชาญนั้น ได้กระตุ้นให้เขาจำเป็นต้องเป็นฝ่ายกระทำแทนที่จะปล่อยให้แพทย์เป็นผู้ดูแลอาการ ของเขา โดยเขาจะเป็นแต่เพียงผู้สังเกตการณ์นั้นไม่ได้อีกต่อไป เขาจึงได้คิดทบทวนลำดับ เหตุการณ์ก่อนหน้าที่จะล้มป่วยหลังจากเดินทางกลับมาจากไซเวียต ในฐานะประธาน คณะกรรมการผู้แทนของอเมริกา เพื่อร่วมพิจารณาปัญหาการแลกเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรมซึ่ง เรียกได้ว่าเป็นงานที่ค่อนข้างหนัก เขาต้องเตรียมงานในช่วงกลางคืน ประกอบกับบริเวณโรงแรมที่ พักของเขานั้นตั้งอยู่ในเขตที่พักอาศัยของเมือง ในแต่ละคืนจะมีขบวนรถบรรทุกดีเซลวิ่งผ่านจาก โรงแรมที่พักไปยังโครงการก่อสร้างบ้านพักในบริเวณใกล้เคียงโดยทำงานกันตลอด 24 ชั่วโมง ใน ระยะเวลานี้เป็นช่วงฤดูร้อน หน้าต่างห้องพักจึงเปิดกว้างแต่ละคืนเขาจึงนอนไม่ค่อยหลับ และในตอน เช้าจะรู้สึกคลื่นไส้ อาเจียน คูสชินส์ ได้รวบรวมสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเจ็บป่วยด้วยตัวเขาเอง โดยมีแพทย์ผู้หนึ่งที่เข้าใจสภาวะความเจ็บป่วยของเขาเป็นอย่างดี ตลอดจนได้สนับสนุน ปฏิบัติการการรักษาของเขา โดยใช้การบำบัดความเจ็บป่วยด้วยการหัวเราะ ซึ่งเขาเชื่อว่าการ หัวเราะจะส่งเสริมความสามารถของร่างกายทั้งระบบในการต่อต้านการอักเสบ และมีการเปลี่ยน สถานะที่รักษาตัวที่ มิใช่โรงพยาบาลมาเป็นห้องพักส่วนตัวที่สงบ ประกอบกับการให้ความรู้ ทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ของแพทย์ที่ยอมรับการรักษาตามแนวทางของเขาโดยนำกรด แอสคอบิกมาใช้ในการรักษา ในที่สุดเขาได้หายเป็นปกติ

คูสชินส์ ได้ให้ข้อคิดจากประสบการณ์นี้ว่า “ความมุ่งมั่นในอันที่จะดำรงชีวิตอยู่มีชี นามธรรม ซึ่งมีความหมายแต่ในขอบเขตของทฤษฎี หากแต่เป็นความจริงในทางสรีระวิทยาอันมี ลักษณะเฉพาะที่มีคุณค่าในการบำบัดรักษา และผมเชื่อคืออย่างไม่น่าเชื่อที่มีแพทย์ประจำตัว ซึ่งเป็นบุคคลที่รู้ว่าภารกิจที่สำคัญที่สุดของตนคือการสนับสนุน กระตุ้นเร้าเจตจำนงแห่งการมีชีวิต ของคนไข้ให้ถึงที่สุดและเร่งระดมทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดของร่างกายและจิตใจเข้าต่อสู้กับ โรคภัยไข้เจ็บ” (นอร์แมน คูสชินส์, วเนช (แปล), 2535:4-23) เนื่องด้วยความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ การแพทย์ที่คูสชินส์สนใจประกอบกับเป็นบุคคลระดับชนชั้นนำ มีฐานะ ตำแหน่งสูงในสังคม จึง สามารถเข้าถึงทรัพยากรการรักษาด้วยระบบคิดและความต้องการของตนได้ตลอดจนสามารถ สะท้อนปัญหา วิพากษ์ระบบที่เกิดขึ้นได้อย่างเต็มที่

จากการทบทวนแนวคิดและงานศึกษาข้างต้นนี้ เป็นการทำความเข้าใจระบบองค์ความรู้ และวิพากษ์ปฏิบัติการของวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งเป็นการเปิดโลกทัศน์และองค์ ความรู้ใหม่ที่พยายามก้าวให้พ้นจากการผูกขาด การครอบงำความคิดและการนิยามการรักษาของ

การแพทย์สมัยใหม่เพียงฝ่ายเดียว เป็นการเปิดพื้นที่ให้แก่มุมมองสุขภาพของกลุ่มวัฒนธรรมย่อย กลุ่มคนชายขอบในสังคมที่ประสบทุกข์ภาวะทางกาย ใจและจิตวิญญาณ ได้เข้ามาอธิบายความทุกข์และปัญหาด้านสุขภาพของพวกเขาตลอดจนวิพากษ์วิจารณ์การปฏิบัติหน้าที่ของแพทย์สมัยใหม่ โดยนำกรอบคิดวาทกรรมความรู้ความจริงจากชุมชนชายขอบเข้ามาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ เหล่านี้จะนำมาสู่ความเข้าใจปัญหาด้านความเจ็บป่วยของคนชายขอบได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และเป็นไปเพื่อสรรสร้างสังคมแห่งสุขภาวะร่วมกันนั่นเอง

2) แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม (Feminist Anthropology)

ในงานศึกษาแนวคิดมิติทางเพศที่วิพากษ์การพัฒนาระแสหลักหลายชิ้น ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การพัฒนาแต่เดิมบทบาทการตัดสินใจส่วนใหญ่อยู่ที่ผู้ชาย หลายครั้งจึงมองข้ามบทบาทการพัฒนาของผู้หญิงซึ่งมีฐานความรู้และมีประสบการณ์เป็นอันมากในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และที่ผ่านมาก็พบว่าถึงแม้ผู้หญิงจะมีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นส่วนหนึ่งในความสำเร็จของครอบครัว ชุมชนแต่ทว่าบทบาทของสตรีในการบรรลุถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนถูกจำกัดโดยอุปสรรคต่างๆ เช่นการเลือกปฏิบัติ (discrimination) ขาดการศึกษาและประสบกับความไม่เท่าเทียมในการทำงาน (แผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, 2537)

การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ นั้นเราต้องมีพื้นฐานความคิดทางทฤษฎีเพื่อเป็นเครื่องมือในการอธิบายและทำให้สามารถเข้าใจสังคมได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในที่นี้ได้เสนอทฤษฎีสตรีนิยมเพื่อเป็นฐานการทำความเข้าใจเบื้องต้นก่อนที่จะพัฒนามาสู่แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยมซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ วารุณี ภูริสินสิทธิ์ ได้ศึกษาทฤษฎีสตรีนิยมในฐานะขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20 เธอพบว่าขบวนการเคลื่อนไหวของสตรี (Women's movement) ได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อทัศนะในการมองปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ ทำให้คนมองโลกได้กว้างขึ้น เนื่องจากได้ช่วยกำจัดสิ่งที่มาปิดกั้นความรู้ และข้อสังเกตต่างๆ สตรีนิยมหมายถึงทั้งที่เป็นระบบคิดและขบวนการทางสังคมที่พยายามจะเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะตั้งอยู่บนการวิเคราะห์ที่ว่าผู้ชายอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบและผู้หญิงอยู่ในสภาพที่เป็นรองหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สตรีนิยมมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองพอๆ กับจุดมุ่งหมายทางวิชาการ เป็นวิถีของทั้งความคิดและการกระทำ โดยพิจารณาให้ผู้หญิงเป็นหน่วยหลักของการวิเคราะห์ สตรีนิยมให้ความสนใจในประเด็นที่เกี่ยวกับอิสระภาพส่วนบุคคล ครอบครัว รัฐบาล การกระจายอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันทางเพศ ในทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมและเรียกร้องให้มีการสร้างสมดุลใหม่ระหว่างเพศในนามของความมีมนุษยธรรมเดียวกันและเคารพในความแตกต่างของกันและกัน (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:5)

นักสตรีนิยมสำนักวัฒนธรรม (Cultural Feminism) ได้ศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์หญิงชาย จากมุมมองของวัฒนธรรมและชี้ให้เห็นข้อแตกต่างของบทบาทหญิงชาย ข้อดีของคุณสมบัติบางข้อของหญิงและชูประเด็นว่าหญิงมีคุณสมบัติบางข้อที่เหมาะสมที่จะดำรงตำแหน่งหรือรับผิดชอบงานที่สำคัญๆได้ นักวิชาการสายนี้พยายามหาคำอธิบายทางวัฒนธรรมเพื่ออธิบายเรื่องความแตกต่างของหญิงชายและมักจะได้อธิบายว่าความแตกต่างเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้น (socially constructed) ดังนั้นถ้าสังคมและวัฒนธรรมกำหนดบทบาทหน้าที่ของหญิงและชายให้ต่างกัน สังคมก็อาจกำหนดใหม่ (Reconstruct) ได้ (Donavan Josephine, 1990 อ้างใน อมรา พงศาพิชญ์, 2545:73) งานศึกษานี้มีความน่าสนใจในประเด็นของการสร้างระบบคิดทางสังคม เรื่องความแตกต่างระหว่างบทบาทหญิง-ชาย ด้วยแนวคิดสำนักนี้เห็นว่าแต่ละบทบาทเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นและสังคมที่เราารู้ในปัจจุบันมักมองภาพบทบาทของผู้หญิงอย่างตายตัวจนมองข้ามคุณค่าและความหมายของเพศหญิงไป ฉะนั้นแล้วเมื่อมีการสร้างขึ้นได้ เราก็สามารถรื้อและสร้างใหม่ได้เช่นกัน

วารุณี ภูริสินสิทธิ์ นำเสนออีกว่าความแตกต่างระหว่างเพศที่ดำรงอยู่ ไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ดังความเชื่อตามประเพณีแต่เป็นผลของการขัดเกลาทางสังคมผ่านทางสถาบันต่างๆ ทางสังคม สังคมเป็นผู้สร้างความเป็นผู้หญิงหรือความเป็นชาย และอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่มีอิทธิพลต่อคนในสังคมมาก เพราะอุดมการณ์นี้ถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยผ่านทางสถาบันที่สำคัญทางสังคม เช่นครอบครัว ศาสนา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:11-13) เธอกว่าอีกว่าความด้อยกว่าของผู้หญิงหรือความเป็นผู้อื่นของผู้หญิง ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะผู้หญิงแตกต่างทางร่างกายจากผู้ชาย แต่เพราะสถานการณ์ทางสังคมทำให้เป็นเช่นนั้น ผู้หญิงถูกทำให้เป็นผู้อื่นโดยสังคม นักสตรีนิยมกลุ่มหนึ่งเห็นว่าภาษาได้สร้างและรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ความเป็นเพศซึ่งก่อให้เกิดความด้อยกว่าของผู้หญิง ปฏิบัติการทางภาษาศาสตร์ หลอมความเชื่อมโยงระหว่างอัตลักษณ์ของบุคคลเข้ากับอัตลักษณ์ความเป็นเพศ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543 :161) Jagger เสนอว่าอารมณ์ก็เป็นเรื่องที่ต้องนำมาพิจารณาด้วย การได้มาซึ่งความรู้จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับอารมณ์ อารมณ์ไม่ใช่เป็นเรื่องของผู้หญิงแต่อารมณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างจากสังคม อารมณ์ถูกทำให้เป็นเรื่องที่ไม่ดี ในการสร้างทฤษฎีอารมณ์มีความสำคัญๆ กับการสังเกต เหตุผลและการกระทำ (Jagger, 1996 อ้างใน วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:47)

นักสตรีนิยมสายสังคมนิยมเสนอว่า ผู้หญิงนั้นนอกจากจะแปลกแยกจากร่างกายตัวเอง จากอารมณ์ของตัวเอง จากผลผลิตและกระบวนการของความเป็นแม่แล้ว ผู้หญิงยังแปลกแยกจากความสามารถในทางสติปัญญาเพราะผู้ชายเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขของแนวคิดและวาทกรรมที่มีอยู่ในสังคม เพราะฉะนั้นผู้หญิงไม่ค่อยกล้าที่จะเสนอความคิดในที่สาธารณะเพราะคิดว่าความคิด

ของเธอไม่มีค่าแก่การรับฟัง แม้ในกลุ่มนักวิชาการผู้หญิงก็ยังคงกลัวว่าพวกเขาจะถูกมองว่าเป็นผู้ไม่มีความรู้อย่างแท้จริง (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:132) ในส่วนของนักสตรีนิยมสายจิตวิเคราะห์แนวลาคัง (Lacan) เสนอว่าไม่มีตัวตนหรือความเป็นหญิง ความเป็นชายที่เป็นธรรมชาติ แต่ตัวตนหรือความเป็นเพศถูกสร้างขึ้นโดยสังคม ไม่มีตัวตนทางเพศ ไม่มีความเป็นหญิงหรือความเป็นชาย ก่อนเกิดการก่อรูปของตัวตนผ่านทางภาษาที่ถูกจัดระเบียบภายใต้มาตรฐานของความเป็นชาย ไม่มีตัวตนที่ไม่เป็นที่รู้จัก มีแต่ตัวตนที่ถูกสร้างผ่านทางวาทกรรมความเป็นชาย ความเป็นหญิง เป็น การสร้างทางภาษาศาสตร์ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:155) Martin กล่าวว่าการศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องอำนาจในความเป็นเพศ ต้องศึกษาที่วาทกรรมของมันไม่ใช่พิจารณาที่ตัวการกระทำทางเพศ หรือที่ความเป็นมา (Martin, 1988 :12 อ้างในวารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:168)

ในกลุ่มสตรีนิยมสำนักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเห็นว่า ผู้หญิงมีความใกล้ชิดธรรมชาติแต่กลับถูกปิดกั้นจากผู้ชายในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545:291-312) ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์จะนำมาซึ่งการจัดการความสัมพันธ์ทางเพศขึ้นใหม่ระหว่างหญิงกับชายและมนุษย์กับธรรมชาติ(ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 2539:509) ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์หญิง-ชายนั้นต้องตั้งคำถามกับการกดขี่ ชูตรีต ครอบงำและปิดกั้นแบบต่างๆ ในวาทกรรมที่ว่าด้วยความเป็นธรรมชาติของผู้หญิง เนื่องด้วยจะทำให้เรามองเห็นภาพความเป็นผู้หญิงในกระบวนการที่ถูกทำให้เสมือนเป็นวัตถุชิ้นหนึ่ง ซึ่งจะเป็นทางเลือกใหม่ในการมองปัญหาให้หลุดไปจากมิติเดิมและเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร กล่าวอีกว่าโลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เราต้องมีมุมมองในมิติทางเพศ(Gender Perspective) เพื่อเป็นการเพิ่มมิติในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องการออกมาเรียกร้องของผู้หญิงในเรื่องสิทธิสตรี การออกมาเคลื่อนไหวเพื่อช่วงชิงความหมายในความเป็นหญิง โดยไม่ถูกนิยามจากเพศชายและฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่า²

วารุณี กล่าวอีกว่าแนวคิดสตรีนิยมนี้ยังเสนอถึงข้อเรียกร้องของวัฒนธรรมชายขอบต่างๆ ซึ่งไม่ใช่สตรีนิยมแบบครอบงำโลก ทำให้สตรีนิยมที่เป็นชาวพื้นเมืองหรือพวกหลังอาณานิคมได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นของพวกเขา และวารุณีได้เสนอในตอนท้ายของงานศึกษาว่า ทำอย่างไรสตรีนิยมปัจจุบันจึงจะสามารถยอมรับในความหลากหลายและความแตกต่างของผู้หญิง และ

² เก็บความจาก การอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 5 เรื่อง “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” วันที่ 17 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าร่วมอบรมตลอดโครงการ.

สามารถประสานความแตกต่างเหล่านั้น เพื่อสร้างจุดยืนของผู้หญิงและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อสถานะที่ดีขึ้นของผู้หญิง เพราะยังมีผู้หญิงอยู่อีกจำนวนมากที่อยู่ในสภาพที่ด้อยโอกาสทางสังคมด้วยเหตุที่ว่าเธอเหล่านั้นเป็นผู้หญิง (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543:216-220)

จากการทบทวนงานศึกษาในแนวคิดสตรีนิยม ทำให้เราได้เห็นพลวัตของการปรับกระบวนการทัศน์ที่หลุดพ้นจากกรอบคิดเดิมๆ ดังเช่นการมองให้พ้นจากกรอบความคิดชั่วคราวข้ามแยกชาย-หญิง และได้หันกลับมามองว่าความเป็นชายหญิงนั้นเกิดจากการสร้างทางสังคมขณะนั้นแล้วควรมีการหรือสร้างความคิดใหม่ ศึกษากระบวนการของวาทกรรมความเป็นชายที่สร้างขึ้นผ่านความรู้ความเชื่อ ผ่านสถาบันต่างๆ ในสังคม ทุกวาทกรรมที่เกิดขึ้นควรเกิดจากการมีส่วนร่วมสร้างของทั้งหญิงและชาย และนอกจากนี้ควรมีการต่อสู้เคลื่อนไหวให้ได้มาซึ่งสิทธิความเท่าเทียมกันในความสัมพันธ์ชายหญิงโดยที่ไม่นำมิติทางชนชั้น ชชาติพันธุ์มาเป็นปัจจัยกีดกัน ผู้ศึกษาเห็นว่าแนวคิดสตรีนิยมตรงนี้ได้หันมาคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมของผู้หญิงในแต่ละสังคมมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการเปิดมิติในการทำความเข้าใจผู้หญิงที่ละเอียดอ่อนมากขึ้น

จากการศึกษางานของ Joni Seager ได้วิพากษ์การสร้างความรู้แบบวิทยาศาสตร์โดยอาศัยการอธิบายปัญหาจากมุมมองของสตรี ซึ่งพบว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นเป็นผลจากกลุ่มสถาบันอำนาจ การต่อสู้ของกลุ่มผลประโยชน์และวิกฤตของอุดมการณ์ที่ถูกครอบงำโดยระบบสังคมชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ซึ่งล้วนเป็นการสร้างทางวัฒนธรรม การวิเคราะห์ผ่านมุมมองสตรีศึกษานั้นจะมองไปถึงรากเหง้าของสถาบันทางสังคมวัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งต้องรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม Joni Seager ได้ตั้งข้อสังเกตว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมในสังคมโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นปัญหาโลกร้อน ฝนกรด มลพิษจากสารเคมี ป่าเขตร้อนที่ลดลงอย่างรวดเร็ว สารเคมี ปัญหามะเร็งจากรังสีอัลตราไวโอเล็ต ตลอดจนผลกระทบจากอุตสาหกรรมเหมืองแร่เหล่านี้ล้วนเป็นผลจากฝีมือมนุษย์และก็ส่งผลกระทบต่อมนุษย์โดยตรง ซึ่งเป็นผลจากการครอบงำทางอำนาจในสถาบันหลักของสังคมที่มีการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่จนมองไม่เห็นทางออกของปัญหา ฉะนั้นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงควรวิเคราะห์จากมุมมองอันหลากหลายไม่ว่าจะเป็นแนวการเมือง ทรัพยากรรวมทั้งแนวสตรีนิยม (feminist) ก็ควรมีบทบาทในการร่วมกันแก้ปัญหาเหล่านี้ และเราควรตั้งคำถามด้วยว่าตลอดเวลาที่ผ่านมาพื้นที่ให้ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาบ้างหรือไม่ (Joni Seager, 1993:1-4) ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545) ได้กล่าวถึงวาทกรรมว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างโดยผู้ที่มีความรู้ ผู้รู้ย่อมมีอำนาจ เราต้องสร้างองค์ความรู้ใหม่ สร้างวาทกรรมใหม่โดยผ่านวิธีคิด

ของผู้หญิง พยายามเรียนรู้ว่าผู้หญิงคิดอย่างไร เหล่านี้จะทำให้มองเห็นปรากฏการณ์สังคมที่ซับซ้อนขึ้น ความรู้ตรงนี้จะสามารถตอบโต้กับอำนาจแห่งความรู้เดิมได้³

การหันมาพิจารณาทางเลือกที่แตกต่างหลากหลายด้วยมิติมุมมองทางเพศข้างต้น น่าจะสามารถเพิ่มพูนความเข้าใจสังคมในความซับซ้อนของสังคมได้ดียิ่งขึ้น การพัฒนาที่ผ่านมาทุกฝ่ายย่อมมีส่วนได้ส่วนเสีย ถ้าเราจะนำวิกฤติตรงนี้มาแลกเปลี่ยน แบ่งปันความสุข ความทุกข์ ร่วมกัน โดยออกไปจากโครงสร้างและกรอบคิดกระแสหลัก งานศึกษาครั้งนี้จึงขอนำเสนอมุมมองจากระดับวัฒนธรรมชุมชนและมิติทางเพศเพื่อการทำทำความเข้าใจสังคมที่มีความหลากหลายซับซ้อนและนำมาสู่ทางเลือกของการพัฒนาที่มีความยั่งยืนและสงบสุขของสังคมมากขึ้นนั่นเอง

ความรู้จากการวิจัยที่ผ่านมายังมีงานศึกษาและความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงจำนวนน้อยมาก อีกทั้งยังกีดกันความรู้ที่มาจากผู้หญิงเพราะสังคมให้ความสำคัญกับความรู้แบบวิทยาศาสตร์จากการกำหนดของผู้ชาย ดังข้อเสนอของ รสนาและประชา กล่าวว่สังคมมนุษย์ที่วิกฤตอยู่ทุกวันนี้ เป็นผลจากการนำความรู้กระแสหลักซึ่งก็คือความรู้แบบวิทยาศาสตร์กลไกจากการกำหนดของเพศชายมาใช้กับความจริงในสังคม ความรู้ดังกล่าวเชื่อเพียงว่าการหาความจริงต้องใช้วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือ ชีวิตคน สัตว์ก็คือวัตถุ เน้นการเอาชนะ ครอบครองธรรมชาติ สามารถใช้ประโยชน์ได้ เป็นการเปลี่ยนทัศนคติดั้งเดิมของสังคมไปจากเดิมที่มองธรรมชาติเป็นสิ่งที่ต้องเคารพเพราะมีทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ก็เปลี่ยนมาเป็นการมองธรรมชาติแบบเน้นกำไร ต้องเอาประโยชน์ (รสนา ไตลิตระกุล และประชา หุตานวัตร, 2545:10-11)

จากการใช้แนวคิดมิติทางเพศในการทำทำความเข้าใจปรากฏการณ์และอธิบายความรู้ในสังคมนั้น เราได้พบในงานของ Shiva ซึ่งพบว่าผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและระบบนิเวศน์การเกษตร ทั้งนี้เพราะผู้หญิงเป็นผู้ที่จัดการระบบการปลูกพืช ผสมผสานและพืชหมุนเวียนทั้งยังเป็นผู้ดูแลความเป็นอยู่และสุขภาพของสัตว์ รวบรวมเศษซากพืชมาเป็นอาหารสัตว์และเป็นผู้ผลิตปุ๋ยหมักเพื่อนำไปใช้บำรุงดิน ดังนั้นผู้หญิงจึงเป็นห่วงโซ่และข้อต่อที่สำคัญในวงจรความอุดมสมบูรณ์ของคน (Shiva, 1993 อ่างในมันทนา สามารถ และวิบูลสุข บัณฑิตย์, 2542:15) และงานของ วิเศษ สุจินพรัหม ซึ่งสนใจศึกษาการเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน วิเศษกล่าวว่า การพัฒนาเศรษฐกิจที่มาควบคู่กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จากประเทศที่พัฒนาแล้วสู่ประเทศด้อยพัฒนาได้

³ เก็บความจาก การอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 5 เรื่อง “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” วันที่ 17 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าร่วมอบรมตลอดโครงการ.

ก่อให้เกิดความรุนแรงต่อธรรมชาติผู้หญิงและทำลายทรัพยากรที่เป็นรากฐานการยังชีพของผู้หญิง ในประเทศด้อยพัฒนา (วิเศษ สุจินพรหม,2544:3) เขาพบว่าความรู้หญิง-ชาย ในการใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชนนั้นมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ชีวิตที่สืบทอดกันมาในระดับนิเวศน์ท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์จำพวกอาหารป่า สมุนไพรและไม้ใช้สอย ซึ่งผู้ชายจะมีความรู้ที่ต่างไป จากผู้หญิง กล่าวคือผู้ชายมีหน้าที่ตัดไม้เพื่อสร้างบ้าน จึงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับไม้ยืนต้น ดีกว่าผู้หญิง ขณะที่ผู้หญิงจะมีความรู้ในการเก็บหาพืชสัตว์ที่เป็นอาหารจำพวกผักป่า เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง เป็นต้น โดยที่ความรู้เหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและนำมาแลกเปลี่ยนซึ่งกัน และกันในชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามความรู้ของผู้หญิงยังไม่ได้รับการยอมรับถูกมองว่าไม่ใช่ ความรู้และอยู่นอกระบบของความรู้วิทยาศาสตร์ป่าไม้ เนื่องด้วยการให้ความสำคัญกับต้นไม้ที่มี มูลค่าทางเศรษฐกิจ (วิเศษ สุจินพรหม,2545:12)

กชกร อนุชา ได้นำเสนอว่าประสบการณ์ของผู้หญิงในประเทศกำลังพัฒนาที่มีความสำคัญ มากในการช่วยดำรงความเป็นครอบครัว กล่าวคือผู้หญิงจะเป็นผู้จัดการด้านการผลิตและบริโภค ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง เป็นผู้หาอาหาร เก็บผลผลิตจากพืชผลที่ใช้เป็นอาหาร เชื้อเพลิงและ ประโยชน์อื่นๆ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของครอบครัวในชีวิตประจำวัน (กชกร อนุชา, 2539 : 9) ซึ่งตรงจุดนี้ก็สอดคล้องกับงานของ กอบกุล อิงคุทานนท์ ซึ่งพบว่าสตรีชนบทอยู่ในฐานะ ผู้จัดการมรดกทางธรรมชาติอย่างแท้จริง ป่าเปรียบเสมือนหม้อข้าวหม้อแกงเป็นทั้งแหล่งน้ำ แหล่ง ผลิตอาหาร แหล่งยารักษาโรคและแหล่งพลังงานต่างๆ ที่จะนำไปใช้สอยได้ ถ้าหากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมถูกทำลายจนเสื่อมสภาพไป สตรีจะเป็นด่านแรกที่ได้รับผลกระทบโดยตรง เพราะต้อง สูญเสียระบบการพึ่งตนเองไป (กอบกุล อิงคุทานนท์,2537)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ให้ความจริงเกี่ยวกับผู้หญิงว่าพวกเขาไม่ได้ทำงานเฉพาะที่อยู่ใน บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัว (Domestic sphere) เท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในด้านการผลิตซึ่งเป็นงานใน พื้นที่สาธารณะ (Public sphere) อีกด้วย โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมนั้น ผู้หญิงทำงานทั้งใน บ้านและในไร่ในสวน และอานันท์ ยังได้เพิ่มมิติมุมมองเรื่องการวิจัยเพศสภาพอีกว่าการทำวิจัยนั้น จะทำให้เข้าใจในบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น และเมื่อบทบาทเหล่านั้นถูกทำให้ เป็นจริงในสังคมการต่อสู้เชิงโครงสร้างอำนาจก็ย่อมเป็นไปได้ ซึ่งอำนาจจะแสดงออกมาได้ต้อง ผ่านอัตลักษณ์ (identity) ขณะนี้อัตลักษณ์ของผู้หญิงถูกกดทับเสมือนไม่มีตัวตน ถ้าผู้หญิงจะ เรียกร้องอะไรก็ถูกมองว่าเป็นเรื่องไร้สาระ (อานันท์ กาญจนพันธุ์,2545:31-70) งานของยศ สันตสมบัติ ได้เพิ่มมิติใหม่ในการทำความเข้าใจสังคมโดยการใช่มิติความสัมพันธ์หญิง-ชายเช่นกัน เขาพบว่า ผู้หญิงนั้นมีความรู้และทักษะหลายด้านด้วยกัน ตั้งแต่การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อ ปลูก มีความรู้ในเรื่องความชื้นและเงื่อนไขทางด้านสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเพาะเมล็ด

พืชแต่ละชนิด และผู้หญิงยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล ซึ่งพวกเขาถือว่าเป็นทรัพย์สินของชุมชน ความรู้เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บมิได้เป็นสิ่งไกลตัว ความรู้และอำนาจในการตีความเกี่ยวกับโรคภัยมิได้ผูกขาดครอบงำโดยผู้รู้หรือหมอแต่เพียงฝ่ายเดียว (ยศสันตสมบัติ, 2542:75-114)

งานวิจัยของพิมพวัลย์ บุญมงคลและคณะ พบว่าสังคมมักมองไม่เห็นบทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้ผลิตของครอบครัวและผู้ผลิตของสังคม แท้จริงแล้วในทุกสังคมบนทุกมุมโลกผู้หญิงมีบทบาทมากกว่าความเป็นแม่ มีหน้าที่มากกว่าการตั้งครรภ์ คลอดลูก เลี้ยงลูกและดูแลคนชราพร้อมๆ กับบทบาทของแม่ ผู้หญิงยังต้องทำงานหาเลี้ยงชีพเพื่อจุนเจือตนเองและครอบครัว แต่บริการสุขภาพของรัฐที่ให้ต่อผู้หญิงมักเน้นหนักเฉพาะเรื่องการวางแผนครอบครัว อนามัยแม่และเด็ก ทำให้การจัดบริการสุขภาพให้กับผู้หญิงในมิติอื่นๆ ของปัญหาสุขภาพผู้หญิงหรือมิติของผู้หญิงในฐานะผู้ผลิตทางสังคมไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ผลก็คือปัญหาสุขภาพโดยรวมไม่ได้รับการส่งเสริมหรือจัดบริการการรักษาได้เพียงพอ

พิมพวัลย์ ยังเสนออีกว่าสุขภาพของผู้หญิงที่ดีเกิดขึ้นบนระบบการบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขที่เป็นธรรม นั้นหมายถึงการก่อสร้างระบบการให้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุข ระบบการให้คำปรึกษาและการให้ข่าวสาร ข้อมูลทางสุขภาพ เพื่อการยกระดับคุณภาพของการบริการโดยเน้น “ผู้หญิง” เป็นศูนย์กลาง ต้องมีการยึดหลักเพื่อการยกระดับคุณภาพของการบริการโดยเน้นรักษาคนมิใช่รักษาอวัยวะ มีการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลสุขภาพผู้หญิงทุกเรื่องทั้งด้านบวกและด้านลบอย่างกว้างขวางทุกระดับ และร่วมมือประสานงานและสนับสนุนการทำงานกับองค์กรผู้หญิงหรือการรวมกลุ่มผู้หญิงในท้องถิ่น เพื่อเปิดช่องทางให้ผู้หญิงมีทางเลือกในการแสดงปัญหาหรือความต้องการมากขึ้นอย่างไม่เป็นทางการบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ให้บริการกับผู้รับบริการ เคารพภูมิปัญญาและวิถีคิดของผู้หญิงกลุ่มรากหญ้า วิธีทางสุดท้ายที่เวลานี้เป็นการเสริมแนวทางประชาสังคมกับสุขภาพให้เข้มแข็งขึ้น (พิมพวัลย์ บุญมงคลและคณะ, 2542 :4-9)

งานวิจัยของพิมพวัลย์ได้นำมิติทางสตรีศึกษามาเป็นกรอบในการวิเคราะห์และได้เสนอทางเลือกที่พร้อมเข้าใจในองค์ความรู้ ระบบคิดและภูมิปัญญาของผู้หญิงตลอดจนการให้ความสำคัญเรื่องสุขภาพของผู้หญิงมากขึ้น ก็ทำให้ได้ข้อค้นพบที่สามารถเข้าใจความคิด ความต้องการและเป็นทางเลือกในการให้บริการทางด้านสุขภาพแก่ผู้หญิงมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของโกมาตกร จึงเสถียรทรัพย์ ที่ได้นำเสนอประเด็นสุขภาพและภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านโดยนำมิติความสัมพันธ์หญิงชายมาใช้ในการวิเคราะห์ โกมาตกรกล่าวว่าหากเรามองย้อนกลับไปที่การดูแลสุขภาพโรคของมนุษย์แต่ดั้งเดิม หรือแม้กระทั่งการดูแลสุขภาพสุขภาพในระดับเบื้องต้นใน

ปัจจุบันนี้ก็ตาม เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามันสะท้อนคุณค่าของระบบการเยียวยารักษาโรคแบบดั้งเดิมที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพและบทบาททางด้านสุขภาพของผู้หญิงนั้นสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากจิตวิญญาณของความเป็นแม่ ในขณะที่การแพทย์สมัยใหม่นั้นเป็นระบบที่ผู้ชายเป็นใหญ่ องค์ความรู้ทางการแพทย์เป็นความรู้ความเข้าใจโลกที่มองจากมุมมองที่ผู้ชายเป็นศูนย์กลาง เราจึงเห็นองค์ความรู้และเทคนิควิธีการที่ละเลยต่อความเป็นหญิงหรือเป็นการเลือกปฏิบัติต่อร่างกายของผู้หญิงอย่างมากกว่าและรุนแรงกว่าที่กระทำกับผู้ชาย

โกมาตร พบว่าระบบการแพทย์ที่ผู้ชายเป็นใหญ่ย่อมสร้างองค์ความรู้ที่เข้าข้างผู้ชาย และได้สูญเสียความละเอียดอ่อนและจิตวิญญาณของความเป็นแม่ที่เคยมีอยู่ในระบบการเยียวยาแบบดั้งเดิมของมนุษย์ แม้ในปัจจุบันจะมีแนวโน้มที่มีแพทย์เป็นผู้หญิงจำนวนมากขึ้น แต่ตัวระบบองค์ความรู้และความคิดกับการมองโลกล้วนถูกกำกับจากทัศนคติแบบผู้ชายทั้งสิ้น โกมาตรได้ทิ้งท้ายไว้อย่างน่าสนใจว่าหากมนุษย์จะมีคุณสมบัติที่แตกต่างไปจากสัตว์อื่นก็ตรงที่สามารถตื่นและรู้เท่าทันระบบวิถีคิดที่ครอบงำตนเองได้ มนุษย์ดำรงอยู่ในความจริงของชีวิตหลายมิติและสามารถที่จะแสวงหาความหลากหลายของวิถีคิดวิธีการทำความเข้าใจ เพื่อการดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพได้ เมื่อเราดำรงชีวิตอยู่ในความจริงที่มีหลายมิติ เราจึงต้องการศาสตร์ที่จะเอาชนะความไม่รู้ในหลายลักษณะนั่นเอง (โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์, 2545:64-67)

โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์ เสนออีกว่าการมองการแพทย์แผนใหม่จากมุมมองของ Feminist ที่เห็นว่าการแพทย์สมัยใหม่เป็นเครื่องมือของการกดขี่และการเอารัดเอาเปรียบผู้หญิงของค่านิยมที่ผู้ชายเป็นใหญ่นั้น อาจเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องยืนยันเพื่อต่อต้านการครอบงำของลัทธิปิตาธิปไตยผ่านวาทกรรมหรือสถาบันทางการแพทย์ และเขายังได้สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมได้เปลี่ยนผ่านนิยามใหม่อย่างชัดเจนโดยกลุ่มนักมานุษยวิทยาแนว feminism ซึ่งพบว่าวัฒนธรรมดังที่เห็นและเป็นอยู่ในสังคมนั้นแม้จะยึดถือร่วมกันโดยสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคม แต่ก็ยังเป็นไปตามแบบลัทธิปิตาธิปไตยคือถือว่าผู้ชายเป็นใหญ่ วัฒนธรรมจึงไม่ใช่ค่านิยมที่ดึงมาร่วมกันของสังคมเสมอไป แต่กลายเป็นสิ่งที่จะต้องทำการเปลี่ยนแปลงแก้ไข (โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์ , 2545:16-17)

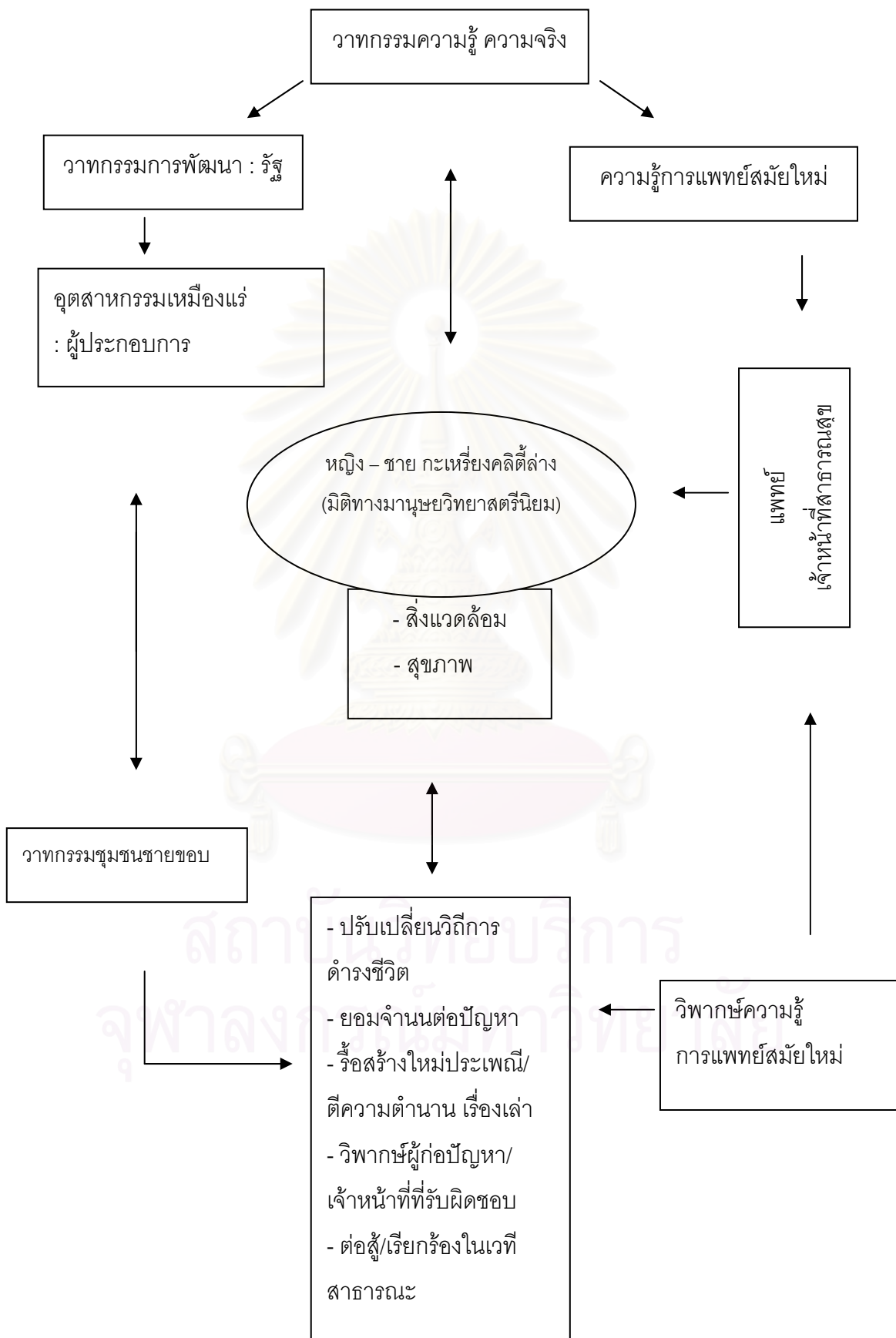
จากการศึกษาของวิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ ได้นำแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยมมาใช้ วิสุทธิอธิบายว่าแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการที่ผู้หญิงถูกกดขี่ครอบงำ (Domination) โดยที่ผู้หญิงเองมักไม่รู้ตัวและมักจะถูกเอาเปรียบจากอำนาจสังคมที่กำหนดให้ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ที่แฝงมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณีและการพัฒนา อีกทั้งแนวคิดนี้ยังให้ความสำคัญกับการนำเสนออารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด การตีความ การตีฉนวนต่อสู้และตอบโต้อำนาจชายเป็นใหญ่ที่กระทำต่อผู้หญิงในรูปแบบต่างๆ โดยไม่ได้มองผู้หญิงแบบ

แยกว่าต้องเป็นปัจเจก ผู้กระทำ(subject) หรือผู้ถูกกระทำ(object) ซึ่งจะมองว่าผู้หญิงแต่ละบุคคลล้วนเกี่ยวข้องกับโครงสร้างบริบท เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะบริบททางวิถีการผลิตและการบริโภคที่มีส่วนกำหนดความรู้สึกนึกคิด กำหนดบทบาททางเพศให้แตกต่างกันออกไปแต่ละมิติของพื้นที่และเวลา(space and time) (วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์,2545:56)

วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ ได้ศึกษาชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศของผู้หญิงอีสาน(เข้า) เขาพบว่าความสัมพันธ์ทางเพศสภาพในครอบครัว หากดูในโครงสร้างอาจนับได้ว่าเป็นระบบอำนาจชายเป็นใหญ่(Patriarchy) แต่ในระดับปฏิบัติการพบว่ามันมีความซับซ้อนคลุมเครืออยู่มากยากที่จะประทับตราลงไปว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ให้อำนาจชายเป็นใหญ่ตามที่นักสตรีนิยมกระแสหลักระบุเอาไว้ ด้วยเพราะ Patriarchy เป็นแนวคิดที่สร้างจากมุมมองของผู้หญิงชนชั้นกลางผิวขาวชาวตะวันตก แล้วถ้าเรากำลังอยู่ในช่วงทดลองนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาสังคมในเขตเอเชียอาคเนย์ ซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูงมากและปัจจุบันก็ได้มีการโต้แย้งว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่ได้เป็นไปตามแนวคิดเรื่องอำนาจชายเป็นใหญ่อย่างตะวันตกอย่างสุดโต่ง แต่เป็นความสัมพันธ์ทางเพศสภาพในครอบครัว เป็นความสัมพันธ์ที่มีการต่อรองอำนาจระหว่างสมาชิกและสถาบันทั้งในและนอกครอบครัว ทั้งในมิติของเพศ วัย ชนชั้น ชาติพันธุ์ อย่างเป็นพลวัต (วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ ,2545:251) งานของวิสุทธิ์นี้ทำให้เข้าใจว่าเราไม่อาจเหมารวมและคิดตามกรอบแบบนักสตรีนิยมตะวันตกได้ ซึ่งกรอบคิดก็เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ เราควรที่จะปรับใช้เครื่องมือทางความคิดนี้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับชีวิตวัฒนธรรมและบริบทสังคมที่เราศึกษาจึงจะทำให้สามารถเข้าใจปรากฏการณ์ในสังคมได้

จากการอธิบายความสัมพันธ์ในมิติหญิงชายข้างต้นนี้ ทำให้ได้ข้อคิดว่า เราต้องมองให้พ้นจากโครงสร้างในกฎและกรอบเดิม ทำการรื้อและสร้างใหม่ให้หลุดจากการอธิบายปัญหาด้วยมุมมองเดิม ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นภาพความเป็นหญิงในกระบวนการที่มีลักษณะเป็นพลวัต มิได้เป็นผู้กระทำหรือผู้ถูกกระทำอย่างตายตัว ในงานศึกษานี้ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยมเพื่อทำความเข้าใจความรู้ ความคิดของหญิงชายคลิตีล่าง ผู้ศึกษาต้องการพบระดับของการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของหญิงชายโดยมองผ่านประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ต้องการเรียนรู้ถึงชีวิตวัฒนธรรม คำอธิบายความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ คำอธิบายความทุกข์ทรมานจากภาวะความสูญเสียและความเจ็บป่วยของพวกเขา ทั้งนี้จะเป็นไปเพื่อให้เข้าถึงอารมณ์ความรู้สึก ประสบการณ์ของแต่ละเพศที่แตกต่างกัน ตลอดจนเรียนรู้ถึงการรับมือกับปัญหาดังกล่าวของหญิง-ชายทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพโดยจะอธิบายถึงพัฒนาการของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ตะกั่วซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ของวาทกรรมการพัฒนาจากภาครัฐและผู้ประกอบการ ซึ่งได้สร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนรายรอบ ทำให้ชาวบ้านใกล้เคียงประสบความเจ็บป่วยทั้งทางกาย ใจและจิตวิญญาณ อีกทั้งยังถูกวาทกรรมแห่งความรู้ทางการแพทย์กำหนดชะตาชีวิตว่าอาการอย่างใดคือผู้ป่วยจากพิษสารตะกั่ว อาการอย่างไรจึงจะสามารถเข้ารับการรักษาในสถานพยาบาลได้ ตรงจุดนี้จึงได้เกิดวาทกรรมจากชุมชนชายขอบมาตอบโต้ ต่อสู้และรับมือกับปัญหา รวมถึงการเรียกร้องให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาแก้ปัญหาและได้นำแนวมานุษยวิทยาสตรีนิยมเข้ามาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อเพิ่มความเข้าใจในปัญหาความซับซ้อนของชาวคลิตี้ล่างนั่นเอง

1.8 ระเบียบวิธีวิจัย

1.8.1 รูปแบบการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่หมู่ 4 ตำบลชะแล อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง และหมู่ 3 ตำบลนาสวน อำเภอสรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี โดยมุ่งศึกษาทำความเข้าใจมิติทางเพศ (Gender Perspective) ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ มีระเบียบวิธีวิจัยคือ

1. ทำการวิจัยเอกสารจากข้อมูลต่างๆ คือ เอกสารบทความวิชาการ หนังสือ สิ่งพิมพ์ รัฐบาล เพื่อทำความเข้าใจในงานศึกษาและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและได้เก็บข้อมูลสนามในประเด็นต่างๆ คือ

- 1) ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เช่น ทำแผนที่หมู่บ้าน สภาพพื้นที่ชุมชน เป็นต้น
- 2) ประวัติความเป็นมาของชุมชนและข้อมูลทั่วไป การตั้งถิ่นฐาน จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน รายได้ การศึกษา อาชีพ เป็นต้น
- 3) ลักษณะทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เช่นข้อมูลในเรื่องระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน กลุ่มองค์กรในชุมชน การติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงาน/องค์กรภายนอก ระบบเครือญาติ ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นต้น โดยข้อมูลเหล่านี้จะเก็บจากหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ ชาวเขาบ้านคลิตี้ล่าง จากหน่วยพัฒนาชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ ชาวเขา จ.กาญจนบุรี รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง

4) องค์ความรู้ในเรื่องน้ำ ป่า แร่ตะกั่วและการรักษาสุขภาพทั้งก่อนและหลังการก่อตั้งโรงแต่งแร่ตะกั่ว รวมทั้งทำการศึกษารักษาพยาบาลแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ข้อมูลส่วนนี้พยายามที่จะทำความเข้าใจจากมุมมองของหญิง-ชาย ว่าแต่ละเพศมีวิถีคิดเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ ป่าและแร่ธาตุซึ่งเชื่อมโยงกับระบบการผลิต การดำรงชีวิตของพวกเขาอย่างไร ตลอดจนองค์ความรู้เรื่องสุขภาพนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเชื่อและพิธีกรรมอย่างไร และพวกเขาได้ปรับเปลี่ยนพิธีกรรมท่ามกลางสภาพปัญหาที่กระทบชุมชนอย่างรุนแรงนี้อย่างไร

2. การสังเกตและการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้ศึกษาใช้เทคนิคการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการตลอดระยะเวลาที่ทำวิจัยในชุมชนเพื่อการได้มาซึ่งความไว้วางใจ ความเป็นธรรมชาติมากที่สุด ทำการสังเกตความเป็นไปของชุมชน คุณภาพของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งจะเป็นแนวทางและคำถามไปสู่การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและเจาะลึก (In-depth interview) โดยใช้การเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant interview) เป็นสำคัญ รวมทั้งทำการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน เพื่อความเข้าใจปัญหาที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น และชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ที่ปรากฏในส่วนเนื้อหาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้เป็นชื่อสมมติเพราะเป็นความต้องการของผู้ให้สัมภาษณ์เองและเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นโดยมิได้คาดคิดในภายหลัง

3. การเขียนงานจากผู้ได้รับผลกระทบ วิธีการนี้มีกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้รู้ แกนนำรวมทั้งกลุ่มเยาวชนหญิงชายมามีส่วนร่วมในปฏิบัติการวิจัยโดยให้พวกเขาช่วยเขียนงานจากประสบการณ์ ความคิดความรู้สึกของตนเองภายหลังจากการได้รับผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและ สุขภาพ ตลอดจนการวิพากษ์วิจารณ์หน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตรงจุดนี้จะได้งานเขียนที่เกิดจากตัวของชาวบ้านผู้ประสบปัญหาโดยตรง

4. การตรวจสอบข้อมูล โดยผู้ศึกษาได้นำผลการศึกษาตลอดช่วงเวลาที่ผ่านไปอ่านให้หญิงชายชาวคลิตี้ล่างตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง ซึ่งจะทำให้ข้อมูลมีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และเป็นข้อมูลที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนด้วย

1.8.2 ประชากรและการคัดเลือกตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเช่น หมอสมุนไพรร หมอตำแย ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ผู้นำชุมชน ครู ผู้นำองค์กร/กลุ่มในหมู่บ้านรวมทั้งชาวบ้านทั่วไป และสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) ซึ่งเป็นผู้ชายจำนวน 10 คน และผู้หญิงจำนวน 10 คน ซึ่งเป็นตัวแทนจากครัวเรือนในชุมชนนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประวัติชีวิต ความสัมพันธ์ในครอบครัว สถานภาพและบทบาทของคนในครอบครัวและการรักษาสุขภาพ การ

รักษาพยาบาล ซึ่งมีคำถามหลักอยู่บนฐานของความต้องการทำความเข้าใจมิติทางเพศกับการอธิบายองค์ความรู้เรื่องการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพและการรับมือต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

โดยในส่วนของ การคัดเลือกตัวอย่างนั้น ผู้ศึกษาได้พิจารณาเลือกสัมภาษณ์โดยใช้เกณฑ์ของประสบการณ์จากความเจ็บป่วยและมิติทางเพศเป็นหลัก กล่าวคือจะสัมภาษณ์ทั้งเพศหญิงและชาย เพื่อทำความเข้าใจชุดความรู้ คำอธิบายจากความสูญเสียและความเจ็บป่วยที่เหมือนและต่างกันของทั้งสองเพศ โดยจะคัดเลือกหญิง-ชายที่มีบทบาทเป็นสามีและภรรยาซึ่งสามารถให้ภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อสุขภาพของตนได้

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

1. เครื่องบันทึกเสียง, เทปบันทึกเสียง
2. กล้องถ่ายรูปและฟิล์ม
3. สมุดบันทึกสนาม (field note)
4. แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview)

1.8.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมในส่วนของเอกสารงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง และวิเคราะห์เนื้อหา(Content analysis) จากการลงพื้นที่วิจัยสนาม โดยจะวิเคราะห์การอธิบายปัญหาผ่านมุมมองของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง โดยใช้กรอบคิดในเรื่องแนวคิดวาทกรรมความรู้ ความจริง วาทกรรมการพัฒนา วาทกรรมชายขอบ วาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่และแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม เป็นกรอบในการทำความเข้าใจการปรับตัวและรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวซึ่งจะทำการจำแนกและจัดระบบข้อมูลหาความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงของข้อมูล รวมทั้งความหมายที่ซ่อนอยู่ในคำอธิบายและข้อมูลที่ได้ และนำเสนอออกมาในรูปแบบเชิงพรรณนา (Descriptive)

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและลดอคติทางชาติพันธุ์ในกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม อีกทั้งทำให้เห็นความสำคัญขององค์ความรู้และเข้าใจความสัมพันธ์ในมิติหญิง-ชายในเรื่องการพัฒนา สิ่งแวดล้อมและสุขภาพได้ดียิ่งขึ้น

2. ทำให้ได้ทางเลือกในการอธิบายปัญหาและปรากฏการณ์ในชุมชนจากมุมมองทางด้านเพศ โดยการนำความรู้ ระบบคิด เทคนิควิธีและหลักการวิเคราะห์จากการศึกษามาปรับใช้ในการมองปรากฏการณ์ แก้ไขและป้องกันปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและซับซ้อนรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในสังคมโลกปัจจุบัน

3. เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนและนโยบายของกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่จะเข้าไปจัดการและแก้ปัญหาเรื่องการพัฒนาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์

1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ผลงานการวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรม เรื่องการพัฒนา สิ่งแวดล้อมและสุขภาพซึ่งเป็นองค์ความรู้หนึ่งในวัฒนธรรมชายขอบของสังคมไทย

2. เพิ่มมิติทางสังคมและวัฒนธรรมให้กับการคิดเกี่ยวกับนโยบายและการวางแผนด้านการพัฒนา สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความรู้เรื่องเหมืองแร่...สู่วาทกรรมพิษสารตะกั่ว

การทำความเข้าใจปัญหาผลกระทบจากเหมืองแร่ตะกั่วในชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคิลีตี้ล่าง นั้น เราควรศึกษาบริบทรายรอบหมู่บ้านและทำการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน เริ่มตั้งแต่บริบทสังคมภายนอก ต้นตอของปัญหามาสู่ตัวผู้ได้รับผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็นเจตนาหรือของนโยบายรัฐหรือยุทธศาสตร์ในการจัดการทรัพยากรแร่ ความรู้เรื่องเหมืองแร่ ความรู้เรื่องแร่ตะกั่วและอันตรายต่อมนุษย์ ปัญหาและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ พร้อมทั้งหันมาทำความเข้าใจชุมชนที่ถูกกระทำโดยวิเคราะห์วาทกรรมความรู้ต่างๆ ในการอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้น เหล่านี้จะทำให้เกิดความเข้าใจความเป็นชุมชนคิลีตี้ล่างและปรากฏการณ์ปัญหา ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

2.1 ว่าด้วยเรื่องเจตนาหรือ ยุทธศาสตร์และอุตสาหกรรมเหมืองแร่

เจตนาหรือยุทธศาสตร์ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

รัฐบาลภายใต้การนำของ ฯพณฯ นายทักษิณ ชินวัตร ได้ประกาศจุดยืนทางการเมืองว่า รัฐบาลจะสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชาติอย่างมีคุณภาพควบคู่ไปกับการฟื้นฟูคืนทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาให้กับสังคมไทย ดังนั้นการพัฒนาในก้าวต่อไปจะต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการสงวน อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทั้งระบบ และจะต้องไม่บั่นทอนคุณค่าเอกลักษณ์ที่ดั่งงามของวิถีชีวิตวัฒนธรรมและมรดกทางประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่า รวมทั้งต้องไม่เป็นการทำลายหรือบั่นทอนคุณภาพชีวิตของชนชาวไทยรุ่นหลัง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้กล่าวไว้ในหลายโอกาสว่า “บันทึกของการพัฒนาหน้าต่อไปต้องไม่ทำลายฐานทรัพยากรอันเป็นสมบัติของชาติ และต้องเข้าใจว่า ทรัพยากรธรรมชาติไม่ใช่เป็นสมบัติของคนรุ่นเราเท่านั้น แต่ยังเป็นสมบัติที่ต้องตกทอดสืบต่อถึงคนรุ่นหลังด้วย ดังนั้นอนาคตของประเทศไทยจึงขึ้นอยู่กับกระบวนการบริหารจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ของคนรุ่นเรา” ดังนั้นในการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 7 มกราคม 2546 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ นับจากปี 2546 เป็นต้นไป เป็นทศวรรษแห่งการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้กำหนดกรอบนโยบายและยุทธศาสตร์เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่า การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจะต้องควบคู่ไปกับการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ และคำนึงถึงมาตรฐานการดำรงชีวิตของประชาชน

ทุกระดับไปพร้อมกัน โดยมีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ นี่เป็นเจตนารมณ์ที่เป็นเสมือนพันธสัญญาระหว่างรัฐและประชาชนว่า “คนรุ่นต่อไปจะต้องได้รับมรดกแห่งความมั่งคั่งจากฐานทรัพยากรของประเทศ ในฐานะแผ่นดินที่อุดมไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดีที่สุดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (ธงชัย พรรณสวัสดิ์ และคณะ, 2546: 2-3)

หลักคิดในการจัดทำยุทธศาสตร์ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องดำเนินยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2544-2549 ที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจที่พอเพียงควบคู่กับการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งและต้องดำเนินยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ว่าด้วยเรื่องเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจด้านสิ่งแวดล้อม (ธงชัย พรรณสวัสดิ์ และคณะ, 2546: 3)

จะเห็นได้ว่าในส่วนของหลักการด้านยุทธศาสตร์เพื่อการจัดการทรัพยากรแร่ของภาครัฐแล้วดูเหมือนภาพที่หันมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว นึกถึงคนรุ่นหลังที่จะต้องมารับช่วงต่อในการกระทำของคนรุ่นปัจจุบันมากยิ่งขึ้น ถือได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนแนวคิดในทางนโยบายที่เริ่มเข้าใจภาพรวมสังคมมากขึ้นแล้ว ทว่าในส่วนของหลักแห่งการปฏิบัติจริงนั้นก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งซึ่งต้องการการนำนโยบายไปใช้อย่างจริงจัง รอบคอบและจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เหล่านี้จึงเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายต้องมีหน้าที่ในการตรวจสอบ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปกติสุข

ในส่วนของการจัดการทรัพยากรแร่ นั้น เราเห็นว่าแร่ธาตุต่างๆ ที่นำมาใช้ทุกวันนี้มีอาจมองเพียงมุมของวัตถุที่เน้นมูลค่าทางเศรษฐกิจได้เลย ทั้งนี้เพราะตั้งแต่กระบวนการผลิตสู่การจำหน่ายในระบบตลาดนั้น ได้เกิดระบบความสัมพันธ์หลากหลายระดับ มีส่วนที่เกี่ยวข้องและกระทบกับระบบสังคมหลายภาคส่วน มีความเชื่อมโยงจากประเทศเจ้าของวัตถุดิบมาสู่ประเทศผู้บริโภค ได้ผ่านขั้นตอนความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรแร่ การแต่ง การถลุง ทั้งนี้ได้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับคนจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งที่ได้รับผลประโยชน์ ร่ำรวยมั่งคั่งจากกิจการเหล่านี้และที่ไม่ได้มีส่วนได้แต่กลับต้องแบกรับความสูญเสียที่ตนเองมิได้ก่อขึ้น ในกระบวนการผลิตแร่นี้เรามีอาจมองข้ามผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนรายรอบและสิ่งแวดล้อมได้เลย การมองทรัพยากรแร่ที่มุ่งเน้นในเรื่องทางเศรษฐกิจเป็นหลักแต่เพียงด้านเดียวนั้น จึงเป็นการปิดกั้นการมองและการให้ความสำคัญกับแง่มุมอื่นๆ ไป

เมื่อความต้องการบริโภคแร่จากประเทศกลุ่มพัฒนาเพิ่มขึ้นอย่างหนัก เป็นผลให้ประเทศเจ้าของวัตถุดิบกลายเป็นผู้ถูกกระทำโดยไม่รู้ตัว ได้กระทำการเร่งขุดแร่ออกมาเพื่อสนองตอบตลาดโลก ดังการนำเสนองานศึกษาของมูลนิธิโลกสีเขียว พบว่าการใช้แร่ธาตุอย่างขนานใหญ่ของโลกเริ่มต้นเมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและจากนั้นอัตราการใช้ก็ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผู้บริโภคแร่ธาตุหลักของโลกคือกลุ่มประเทศร่ำรวย ปี พ.ศ.2531 ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ 8 ประเทศ บริโภคอะลูมิเนียม ทองแดงและตะกั่ว ถึง 2 ใน 3 ของการผลิตโลก ส่วนประเทศที่ผลิตแร่ธาตุต่างๆ ส่วนใหญ่คือประเทศยากจน เช่น ซาอุดี ผลิตแร่โคบอลต์ร้อยละ 58 แอฟริกาได้ผลิตแพลทินัมร้อยละ 48 เป็นต้น (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2537:16-17) ตรงจุดนี้เองเราจึงต้องย้อนมองสังคมของเราพร้อมตั้งรับกับภาวะการถูกกระทำโดยไม่รู้ตัว ต้องมีระบบคิดที่รอบด้าน ศึกษาผลกระทบที่จะเกิดกับระบบสังคมภายหลังการประกอบกิจการอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ผู้ศึกษาขอชี้ชวนให้มาทำความเข้าใจพัฒนาการ การใช้แร่ในสังคมไทยเพื่อประกอบการทำความเข้าใจในงานศึกษานี้ จากรายงานของกรมทรัพยากรธรณี (กรมทรัพยากรธรณี อ้างในมูลนิธิโลกสีเขียว, 2537: 18-47) ได้กล่าวถึงพัฒนาการ การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย เป็นช่วงต่างๆ ดังนี้คือ

ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2450 ซึ่งหมายรวมถึงสมัยโบราณด้วย การทำเหมืองแร่ส่วนใหญ่อาศัยแรงขุดแล้วร่อนหรือล้างเอาแร่ที่ติดมากับดิน การทำเหมืองบนบกใช้วิธีแบบเหมืองถ้ำโดยชักน้ำต้นห้วยมาชะล้างดินทรายในลานแร่ ส่วนการทำเหมืองหาบใช้คนขุดดินลงไป จนถึงชั้นดินปนแร่แล้วจึงหาบดินปนแร่นั้นไปล้างเอาแร่ในรางล้างแร่

ช่วงปี พ.ศ. 2450-พ.ศ.2488 นับเป็นการเริ่มต้นวิวัฒนาการการนำเอาเครื่องจักรมาใช้ในเหมืองแร่ เช่นเหมืองสูบก็เริ่มใช้เครื่องสูบน้ำที่หมุนด้วยเครื่องจักรไอน้ำแทนแรงคน ต่อมาก็ใช้เครื่องยนต์ เหมืองฉีดก็ใช้เครื่องดูดไฮดรอลิก (Hydraulic elevator) ซึ่งทำงานด้วยพลังน้ำ

ช่วงปี พ.ศ. 2489 - พ.ศ. 2500 อุตสาหกรรมเหมืองแร่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการทำเหมืองและการแต่งแร่ มีการผลิตแร่หายากซึ่งติดอยู่กับตะกั่วหรือซีแร่ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ช่วงปี พ.ศ. 2501- พ.ศ.2534 เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาในการทำเหมืองแร่ และการแต่งแร่ กรมโลหกิจได้ริเริ่มงานแต่งแร่ขึ้นอีกหลายวิธี ในระหว่าง พ.ศ. 2501-2503 เป็นการปรับปรุงคุณภาพแร่ให้ดียิ่งขึ้น เช่นการริเริ่มทดลองแร่ตะกั่วซัลไฟด์ชั้นโรงทดลอง (Pilot Plant) เป็นครั้งแรก

ในการทำความเข้าใจเรื่องอุตสาหกรรมเหมืองแร่นั้น เราควรต้องเข้าใจในศัพท์เทคนิคและขั้นตอน กระบวนการทำแร่ด้วย เพื่อให้สามารถเห็นภาพต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

1. การทำเหมืองแร่ หมายถึงการกระทำแก่พื้นที่ไม่ว่าจะเป็นที่บกหรือน้ำเพื่อให้ได้มาซึ่งแร่ ด้วยวิธีการอย่างหนึ่งหรือหลายวิธี เช่นวิธีเหมืองละลายแร่ วิธีเหมืองเรือสูบลม วิธีเหมืองฉีด วิธีเหมือง

หาบเป็นต้น การกำหนดวิธีการทำเหมืองก็มักจะกำหนดตามลักษณะการประกอบกิจการเหมืองแร่ของประเทศ โดยทั่วไปการทำเหมืองแร่แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่คือการทำเหมืองแร่บนพื้นดินหรือในระดับตื้นๆ การทำเหมืองใต้ดินและการทำเหมืองแร่ในทะเล

2. การแต่งแร่ แร่ธาตุส่วนใหญ่ที่ขุดขึ้นมาจะมีหลายชนิดรวมทั้งหิน ดิน ทราายปนอยู่ด้วย ดังนั้นในกระบวนการทำเหมืองแร่จึงต้องมีขั้นตอนที่เรียกว่า “การแต่งแร่” หมายถึงการแยกแร่ที่มีคุณค่าออกจากแร่มลทินและอื่นๆ หรือจะเรียกว่าการล้างแร่ การทำแร่ให้สะอาดก็ได้ ประสิทธิภาพการแต่งแร่ขึ้นอยู่กับเครื่องจักรอุปกรณ์ การปรับอุปกรณ์แต่งแร่ให้เหมาะสมกับสภาพของแร่ที่ทำการขุดออกมา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะทางธรณีวิทยาของแหล่งแร่ต่างๆ วิธีแต่งแร่ที่รู้จักและปฏิบัติในการทำเหมืองแร่ตะกั่วนี้คือการแต่งแร่โดยวิธีเคมีซึ่งหมายถึงการแยกแร่โดยใช้สารละลายและปฏิกิริยาเคมีเข้าช่วย ยังรวมถึงการเผาหรือการย่างแร่ด้วยความร้อน ทำให้แร่เปลี่ยนสภาพจากสารประกอบชนิดหนึ่งไปเป็นสารประกอบอีกชนิดหนึ่ง การลอยแร่เป็นการอาศัยความแตกต่างของสมบัติที่ผิวต่อสารเคมีแต่ละชนิดที่แตกต่างกันของแร่แต่ละชนิด สารเคมีที่ใช้ในการลอยแร่จะทำให้แร่เปียกไม่เท่ากัน แร่ที่ไม่เปียกน้ำจะเกาะติดฟองอากาศได้ดีและติดลอยขึ้นมาบนผิวน้ำ ส่วนแร่ที่เปียกน้ำจะจมอยู่ในน้ำเหมือนเดิม

3. การถลุงแร่ เมื่อแร่ถูกขุดและนำมาแต่งแยกแร่แล้ว จะนำมาสู่กรรมวิธีทางโลหะกรรม หมายถึง การถลุงแร่หรือการทำให้แร่เป็นโลหะด้วยวิธีต่างๆ โดยรวมถึงการทำโลหะให้บริสุทธิ์ การผสมโลหะการผลิตโลหะสำเร็จรูปหรือกึ่งสำเร็จรูป ชนิดต่างๆ โดยวิธีหลอมหล่อ รีดหรือวิธีอื่นๆ และการนำโลหะมาใช้ประโยชน์ ในขั้นตอนต่างๆ ที่จะทำให้แร่เหล่านั้นเป็นโลหะบริสุทธิ์ โลหะผสมหรือทำให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ แล้วแต่ว่าแร่นั้นมีองค์ประกอบทางเคมีแบบใด เช่นประเภทซัลไฟด์ ออกไซด์ คาร์บอเนต ซิลิเกต กรรมวิธีทางโลหะกรรมนี้ แบ่งเป็น 3 วิธีใหญ่ๆ คือ วิธีใช้ความร้อน ใช้ไฟฟ้า ใช้สารเคมี ตัวอย่างเช่น กรรมวิธีผลิตตะกั่วจากแร่ ทำโดยผสมแร่ตะกั่ว แร่คาร์บอเนตกับสารลดออกซิเจน ได้แก่ถ่านหินและสารเชื้อ ได้แก่ธาตุเหล็ก ทราายและปูนขาว ป้อนเข้าเตาอนให้ ความร้อนจนเกิดปฏิกิริยาแยกชั้นโลหะตะกั่วและตะกั่วกรัน เอาโลหะตะกั่วออกมาจากเตานำไปทำ ความสะอาดในกระทะ เพื่อขจัดมลทินให้ได้โลหะตะกั่วบริสุทธิ์ หล่อเป็นแท่งจำหน่ายต่อไป

จากความเข้าใจในพัฒนาการเหมืองแร่และศัพท์เทคนิคที่ใช้ในกิจการเหมืองแร่ข้างต้น ผู้ศึกษาขอเสนอภาพของผลกระทบในด้านต่างๆ จากกิจการดังกล่าวซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องหันมาตระหนักคิด ทบทวน ร่วมหาแนวทางเพื่อแก้ไขภาวะปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วและป้องกัน ปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต

2.2 ภัยจากกิจการอุตสาหกรรมเหมืองแร่

จากภาวะความต้องการ การใช้แร่อย่างหนักจากกลุ่มประเทศผู้บริโภครวมกัน จึงทำให้เกิด อุตสาหกรรมเหมืองแร่ในประเทศเจ้าของวัตถุดิบ มีการเร่งขุดแร่โดยที่มิได้มีการศึกษาวิจัย ป้องกัน ผลกระทบด้านต่างๆ ที่จะเกิดอย่างรอบด้าน อีกทั้งยังขาดมาตรการในการควบคุมดูแลกิจการ เหมืองแร่อย่างจริงจัง รวมถึงการสร้างสำนึกความรับผิดชอบของเจ้าของกิจการที่มีต่อสังคม ซึ่ง การทำเหมืองแร่ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาโดยเฉพาะผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและต่อ ชุมชนที่อยู่บริเวณดังกล่าว

มูลนิธิโลกสีเขียว กล่าวว่า การทำเหมืองต้องเกี่ยวข้องกับการขุดเคลื่อนย้ายวัตถุออกจาก เปลือกโลก จึงมีพวกเศษหินและซีแร่อื่นๆ ที่ไม่ต้องการ ที่งอไว้ในบริเวณใกล้ๆ แหล่งขุดแร่ แม้ว่าการ ทำเหมืองจะใช้พื้นที่บนพื้นดินเป็นบริเวณไม่กว้างนัก แต่กลับส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ในพื้นที่ใกล้เคียงทั้งบนดิน ในอากาศและในน้ำ บางทีกินบริเวณกว้างขวางมาก เมื่อพืชพรรณและ หน้าดินถูกขุดลอกออกไปในการทำเหมืองบนดิน ผืนแผ่นดินที่รกร้าง เศษก้อนหินที่ไม่ต้องการและ วัตถุอื่นๆ ที่เป็นผลจากการทำเหมืองจะถูกชะล้างและพัดพาไปโดยกระแสลมและน้ำ พร้อมกับ สารพิษอันตรายปนเปื้อนลงสู่กระแสน้ำลำธารในบริเวณใกล้เคียงและกระจายฟุ้งเป็นฝุ่นละออง และเศษวัสดุมีพิษในอากาศ (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2537:62) จะเห็นได้ว่าการทำเหมืองแร่ได้สร้าง ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการปนเปื้อนของสารพิษในดิน น้ำ อากาศและอื่นๆ อีก นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงอีกด้วย

ปัญหxr แก้วส่อง เสนอว่าเมื่อจะมีโครงการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้น สิ่งที่เราไม่อาจมองข้ามไป ได้คือผลกระทบต่อระบบคุณค่า ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน หากโครงการพัฒนา ทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนเปลี่ยนไปในทางเลวลงใครจะเป็นผู้รับผิดชอบ วัฒนธรรม ดังกล่าวนี้นี้เราไม่สามารถประเมินค่าและชดเชยได้ด้วยตัวเงิน เมื่อชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ฟุ้งพาเกื้อกูลกับธรรมชาติ ทำมาหากิน ปลูกข้าว เก็บผัก หาปลาตามห้วยตามหนองเลี้ยงชีพ แล้ว ต่อมาเมื่อมีโครงการพัฒนาขึ้นมา ทำให้น้ำเสีย ดินเค็ม ปลูกข้าวไม่ได้ ปลูกปลาที่เคยมีลดน้อยลง ทุก อย่างต้องซื้อหาเอาเงินเข้าแลก ต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพใหม่เพื่อให้มีรายได้มากพอต่อการดำรงชีพ ระบบคุณค่าเริ่มเปลี่ยนไปสู่การให้ความสำคัญกับเงินมาก่อนสิ่งอื่น สังคมจะอยู่ได้อย่างไร ปัญหxr ให้ความเห็นอีกว่า "... รัฐบาลเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมมากเกินไป ทำให้ชาวบ้านจนลง แต่คน รวย รวยขึ้น ดังนั้นเวลามองด้านสังคม ให้มองให้ เห็นว่ามีคนอยู่ตรงนั้นและเป็นคนมีศักดิ์ศรี มีความคิด มีความเชื่อ มีความเป็นคน เหมือนกับคนที่ทำงานในบริษัทหรือเป็นข้าราชการ ขอให้ มองเขาแบบนั้น แล้วกระบวนการที่จะช่วยให้เขาได้สะท้อนความเป็นคนออกมาไม่ควรที่จะ ตัดสินใจแทนเขา ให้เขาตัดสินใจด้วยตัวเอง แต่ที่ผ่านมาเจ้าของโครงการหรือรัฐบาลไม่เคยทำตรง

นี้ การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) วิเคราะห์เฉพาะเรื่องของเทคนิค ไม่ได้วิเคราะห์เรื่องสิ่งแวดล้อมกับคน ความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อม หรือความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับวัฒนธรรมชุมชนเลย...” ปัจจุบันความเชื่อที่ฝังอยู่ในจิตวิญญาณของคนในท้องถิ่นต่างๆ ถูกให้ความสำคัญน้อยมากและไม่ได้กล่าวถึง ในการทำรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมต้องให้ความสำคัญกับชาวบ้านในฐานะที่เป็นผู้รู้มิติทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองได้ดีกว่าผู้อื่น (บัญญัติ แก้วส่อง อ่างใน ธงชัย พรรณสวัสดิ์ และคณะ, 2546:95-96)

องค์การอนามัยโลก ได้สะท้อนให้เห็นว่าผลเสียที่เกิดจากกิจการอุตสาหกรรมต่อสุขภาพของคนนั้น มีทั้งที่เกิดต่อคนงานในโรงงาน ซึ่งเป็นประชากรจำนวนน้อยจากการได้รับสิ่งคุกคามเข้าไปในปริมาณค่อนข้างมาก กับที่เกิดต่อประชากรทั่วไปจากการได้รับสิ่งคุกคามที่โรงงานปล่อยออกมาในสิ่งแวดล้อมนอกโรงงาน จริงอยู่แม้ข้อมูลที่สร้างความสนใจจากการที่ได้รับสิ่งที่มีพิษมีภัยที่เกิดขึ้นเองในโรงงาน ตัวอย่างเช่นจากสารตะกั่ว จากเส้นใยแอสเบสตอสจะถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องความเสี่ยงต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าวก็ตาม แต่ในบางครั้งการได้รับสารพิษที่ปล่อยออกมานอกโรงงานก็อาจสร้างเรื่องน่าสนใจและเลวร้ายได้มากกว่า ตัวอย่างเช่น การที่ประชากรในประเทศญี่ปุ่นและประเทศจีนได้รับสารแคดเมียมจากการทำเหมืองแร่ ประชากรใน ซิลิเซียตอนเหนือในประเทศโปแลนด์ที่ได้รับตะกั่วและแคดเมียมจากโรงงานถลุงแร่และการเกิดพิษปรอทต่อประชากรในเมืองมินามาตะประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น (องค์การอนามัยโลก, 2542:7)

ดวงใจ อินทรประวิชและคณะ พบว่าการทำเหมืองแร่เป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจะแตกต่างกันออกไป แม้ว่าจะเป็นการทำเหมืองประเภทเดียวกันและใช้วิธีการทำเหมืองเหมือนกัน ผลกระทบมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายปัจจัย เช่น ลักษณะที่ตั้งของเหมือง สภาพธรรมชาติแวดล้อมของเหมือง วิธีการนำแร่ขึ้นมาจากใต้ดิน วิธีการแยกแร่และเทคโนโลยีการทำเหมืองแร่ ดวงใจ อินทรประวิช และคณะ ศึกษาพบอีกว่าในเรื่องสารเคมีเป็นพิษและการปล่อยน้ำเสียจากการทำเหมือง แม้ว่ารัฐบาลโดยสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติและกระทรวงอุตสาหกรรม จะมีข้อบังคับและมาตรการควบคุมคุณภาพของน้ำ โดยกำหนดมาตรฐานปริมาณของสารพิษตกค้างในน้ำเสียที่จะถูกปล่อยออกจากเหมือง และเหมืองจะต้องมีอุปกรณ์และวิธีการกำจัดสารพิษตกค้างนี้ตามกฎหมายระเบียบที่วางไว้ แต่ในทางปฏิบัติเนื่องจากวิธีการกำจัดสารพิษบางชนิดมีลักษณะที่ยุ่งยากและต้องใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยค่าใช้จ่ายสูง ทำให้เหมืองไม่สามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ได้ อีกประการหนึ่งการควบคุมตรวจตราของเจ้าหน้าที่รัฐบาลเองก็เป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบไม่เพียงพอและพื้นที่การทำเหมืองแร่ก็กระจายอยู่ทั่วประเทศ ดังนั้นปัญหา

มลภาวะเป็นพิษทางน้ำจากเหมืองและโรงแต่งแร่จึงยังคงมีอยู่ (ดวงใจ อินทรประวิชและคณะ, 2534:34-44)

ประเด็นข้างต้นเป็นสิ่งที่สามารถนำมาพิจารณาปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพ และวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยได้ว่า ถ้าหากกิจกรรมในเหมืองแร่เป็นกิจกรรมที่มีอาจเล็งผลกระทบด้านต่างๆ ได้แล้ว เราต้องพร้อมที่จะตั้งสติและตั้งคำถามกลับว่า ขณะนี้เราได้ใช้แร่เหล่านี้เพื่อประโยชน์สูงสุดของประเทศชาติแล้วหรือ เรามีความจำเป็นที่ต้องใช้ทรัพยากรแร่เหล่านี้มากน้อยเพียงใด และถ้าหากจำเป็นต้องใช้แร่เหล่านี้จริง เราจะมี การดูแลกำกับและควบคุมให้กิจการเหล่านี้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนได้น้อยที่สุดในระดับใด ด้วยวิธีการอย่างไรโดยนำข้อจำกัดปัญหา อุปสรรคในช่วงเวลาที่ผ่านมานั้น มาร่วมทบทวนและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน อีกทั้งไม่ลืมนำเจตนารมณ์และยุทธศาสตร์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามนโยบายของรัฐ ในปี 2546 เข้ามาเป็นหลักปฏิบัติร่วม และในส่วนของการจัดทำรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า เราจะมีความร่วมมือในการกำหนดและใช้มาตรการนี้โดยเกิดจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการ ภาครัฐ ภาคประชาสังคม โดยเฉพาะตัวของชุมชนใกล้เคียงซึ่งต้องแบกรับกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นโดยตรง และเราควรต้องคิดทบทวนใหม่ คำนึงถึงปัญหาเชิงจริยธรรมและย้อนมองตัวเองในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมเดียวกัน เราจะร่วมกันสร้างมาตรการทางสังคมอย่างไร ถึงเวลาหรือยังที่จะหันมาสร้างสำนึก ร่วมในความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมพร้อมกันไปทุกภาคส่วน

2.3 ความรู้ว่าด้วยเหมืองแร่ตะกั่ว... สุ่มหันตภัยร้าย

มนุษย์รู้จักตะกั่วมานานกว่า 6,000 ปี ตะกั่วเป็นโลหะหนัก สีเทาเงิน มีจุดหลอมเหลวต่ำ เปลี่ยนรูปทรงได้ง่าย ทนต่อการสึกกร่อนเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยแทรกตัวอยู่ในแหล่งหินและแร่ (ฝ่ายวิชาการ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2545) ตะกั่วเป็นแร่ธาตุชนิดแรกๆ ที่มนุษย์โบราณรู้จักนำมาใช้โดยใช้ความร้อนสกัดแยกออกมา ระบบน้ำของสวนลอยแห่งบาบิโลน ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อ 605 ปี ก่อนคริสตกาลนั้น ก็กล่าวกันว่าบุด้วยตะกั่วและชาวโรมันใช้ตะกั่วทำท่อส่งน้ำ ซึ่งยังใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน เราทราบว่าตะกั่วนั้นมีพิษและทำให้คนเสียชีวิตได้ โดยเฉพาะในเด็กๆ นักประวัติศาสตร์บางคนสันนิษฐานว่า การที่อาณาจักรโรมันล่มสลายลงไปก็เพราะว่าพลเมืองถูกพิษสารตะกั่วในน้ำดื่ม เราใช้ประโยชน์จากตะกั่วในอุตสาหกรรมหลายอย่าง อาทิ การทำแบตเตอรี่ สี ท่อประปา กระสุนปืน ชิ้นส่วนประกอบของรถยนต์และก่อนหน้านี้นักนิยมนิยมดื่มสารตะกั่วลงในน้ำมันเบนซิน เพื่อให้การเผาไหม้ดีขึ้น (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2537) การใช้โลหะตะกั่วในประเทศในอนาคตจะเพิ่ม

มากตามการขยายตัวของอุตสาหกรรมแบตเตอรี่และอุตสาหกรรมโลหะบัดกรี แร่ตะกั่วจึงเป็นแร่ที่มี
มี ู่ทางการพัฒนาอย่างมากอีกชนิดหนึ่ง

ณ จุดนี้เราจึงต้องหันมาทำความเข้าใจการทำเหมืองแร่ตะกั่วในประเทศไทยโดยเฉพาะ
จังหวัดกาญจนบุรีซึ่งเป็นพื้นที่กรณีศึกษาในงานวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ เราต้องทำความเข้าใจจากที่มา
ทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงมาสู่สังคมปัจจุบัน มองในระบบความสัมพันธ์จากชุมชนฐานรากสู่
บริษัทผลิตแร่และต่อเนื่องถึงระบบทุนข้ามชาติ เหล่านี้จะทำให้ได้ภาพที่มีความต่อเนื่องและ
สามารถเข้าใจปัญหานี้ได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ในที่นี้จึงขอเสนอประวัติการทำเหมืองแร่ตะกั่วใน
พื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีเพื่อเป็นฐานความเข้าใจเบื้องต้น

แผนที่ 2.1 แสดงบริเวณที่ทำเหมืองแร่ในเขตพื้นที่ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ที่มา : ดัดแปลงจากกรมทรัพยากรธรณี, 2544.

2.3.1 ประวัติการทำเหมืองแร่ตะกั่วในจังหวัดกาญจนบุรี

พื้นที่ภาคตะวันตกของจังหวัดกาญจนบุรี โดยเฉพาะในอำเภอทองผาภูมิ มีการทำเหมืองมาเป็นเวลายาวนาน โดยอาจลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้ (กรมทรัพยากรธรณี, 2544 : 3-6. และ ดวงใจ อินทรประวิชและคณะ, 2535 : 372-373)

- เริ่มเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2455 บริษัทของเยอรมันได้ทำการผลิตแร่สังกะสีจากสินแร่สังกะสีประเภททุติยภูมิในบริเวณแหล่งหนองไผ่ (ปัจจุบันคือบริเวณเหมืองบ่อใหญ่ : ดูแผนที่ 2.1) การผลิตหยุดชะงักไปเนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1

- ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484-2488 หน่วยงานของกรมสื่อสารทหาร ได้เข้าทำการผลิตและถลุงแร่ตะกั่วในแหล่งบ่อใหญ่ประมาณ 3 ปี และยังสามารถทำเหมืองตะกั่วอีกแห่งคือในบริเวณบ้านเกริงกะเวีย โดยหน่วยงานทหารเช่นกัน

- พ.ศ. 2492-2495 บริษัท United Minerals Company ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้สัมปทานทำแร่ในบริเวณแหล่งแร่บ่อใหญ่ต่อ โดยทำการผลิตในอัตราเดือนละ 100 ตัน

- พ.ศ. 2495-2498 บริษัท Comimco ประเทศแคนาดา ได้ทำการผลิตสินแร่ตะกั่ว-สังกะสีในบริเวณแหล่งแร่บ่อใหญ่ไปประมาณ 20,000 ตัน สินแร่ดังกล่าวประกอบด้วย สินแร่ตะกั่วร้อยละ 25 สินแร่สังกะสีร้อยละ 30 และเงิน 30 ออนซ์ ต่อ 1 ตัน ของแร่ตะกั่ว

- พ.ศ. 2498 บริษัท ฟริง แอนด์ บราเดอร์ จำกัดซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นบริษัทผลแอนด์สัน จำกัด ได้เข้ามาดำเนินการทำเหมืองแร่ในบริเวณนี้ และได้มีการสำรวจหาแหล่งใหม่เพิ่ม จนพบแหล่งแร่ตะกั่วอีกหลายแหล่ง ได้แก่ แหล่งสองท่อ แหล่งบ่องาม แหล่งบ่อน้อยและแหล่งหนานยะ

- พ.ศ. 2501 ได้เริ่มมีการทำการแต่งแร่ตะกั่วชนิดคาร์บอนेटโดยใช้เครื่องแยกแบบจิก (Jig) เป็นครั้งแรกที่แหล่งแร่บ่อใหญ่ เพื่อแต่งสินแร่ตะกั่วให้มีความเข้มข้นของโลหะตะกั่วในสินแร่ (lead concentrate) สูงกว่าร้อยละ 20 ขึ้นไป ก่อนส่งขายต่างประเทศแทนการขายแร่ก้อน (lumpy ore) และตะกั่วของตะกั่ว (slag) เช่นเดิมเพื่อเพิ่มมูลค่าสินแร่ตะกั่ว

- พ.ศ. 2510 ได้เริ่มมีการสร้างโรงแต่งแร่ตะกั่วที่บ้านคิลีตึบ ต.ชะแล จ.กาญจนบุรี ทำการแต่งแร่ตะกั่วชนิดคาร์บอนेट โดยวิธีลอยแร่ (floatation) เพื่อผลิตหัวแร่ตะกั่วที่มีความเข้มข้นของแร่ตะกั่วเป็นร้อยละ 65 ขึ้นไป ก่อนที่จะส่งจำหน่ายยังต่างประเทศ

- พ.ศ. 2512-2514 มีการสำรวจในแหล่งแร่สองท่อร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญชาวไทยและชาวเยอรมัน โดยในครั้งนั้นได้มีการเจาะสำรวจเพิ่มเติม และพบว่าปริมาณแร่สำรองเบื้องต้นระหว่าง 400,000-500,000 ตัน โดยมีความสมบูรณ์เฉลี่ยของโลหะตะกั่ว-สังกะสี เท่ากับร้อยละ 13.5-14.5

- พ.ศ.2518 บริษัท ผลแอนด์ซัน จำกัด ได้รับประทานบัตรบริเวณแหล่งแร่สองท่อ 1 แปลง และต่อมาได้อนุญาตเพิ่มเติมในแหล่งแร่อีก 2 แปลง ในปี 2520 โดยบริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด ได้ร่วมทุนกับบริษัท Metal Geschellschaft GmbH ประเทศเยอรมัน จัดตั้งบริษัท กาญจนบุรี เอ็กซ์โพลเรชั่นแอนด์ไมนิ่ง (เคมโก้) จำกัด เพื่อผลิตแร่ที่แหล่งแร่สองท่อ บ่อใหญ่และบ่อเล็ก มีการทำเหมืองแร่อุโมงค์ใต้ดินขนาดใหญ่ ในปัจจุบันแหล่งสองท่อได้ทำเหมืองอุโมงค์ลึกถึง 200 เมตรจากผิวดิน รวมความยาวของอุโมงค์ใต้ดินทั้งหมดที่ทำการเจาะประมาณกว่า 70 กิโลเมตร

- พ.ศ.2523 บริษัทบ่อใหญ่ไมนิ่ง จำกัด ได้รับประทานบัตร บริเวณแหล่งแร่บ่อใหญ่ 1 แปลงและบริษัท ผลแอนด์ซัน จำกัด ได้รับประทานบัตรบริเวณแหล่งแร่บ่อเล็ก 1 แปลง

- พ.ศ.2527 บริษัทตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด ได้รับประทานบัตรบริเวณแหล่งแร่บ่องาม 1 แปลง โดยมีการทำเหมืองและนำสินแร่ตะกั่วไปถลุงแร่คัลดีจนถึงปี พ.ศ. 2541 ปัจจุบัน ประทานบัตรแปลงดังกล่าวได้สิ้นอายุลงแล้ว และกำลังขอประทานบัตรใหม่ 2 แปลง

- พ.ศ. 2531 ได้มีการก่อตั้งโรงถลุงตะกั่วในประเทศไทยขึ้น โดยบริษัทตะกั่วไทย จำกัด

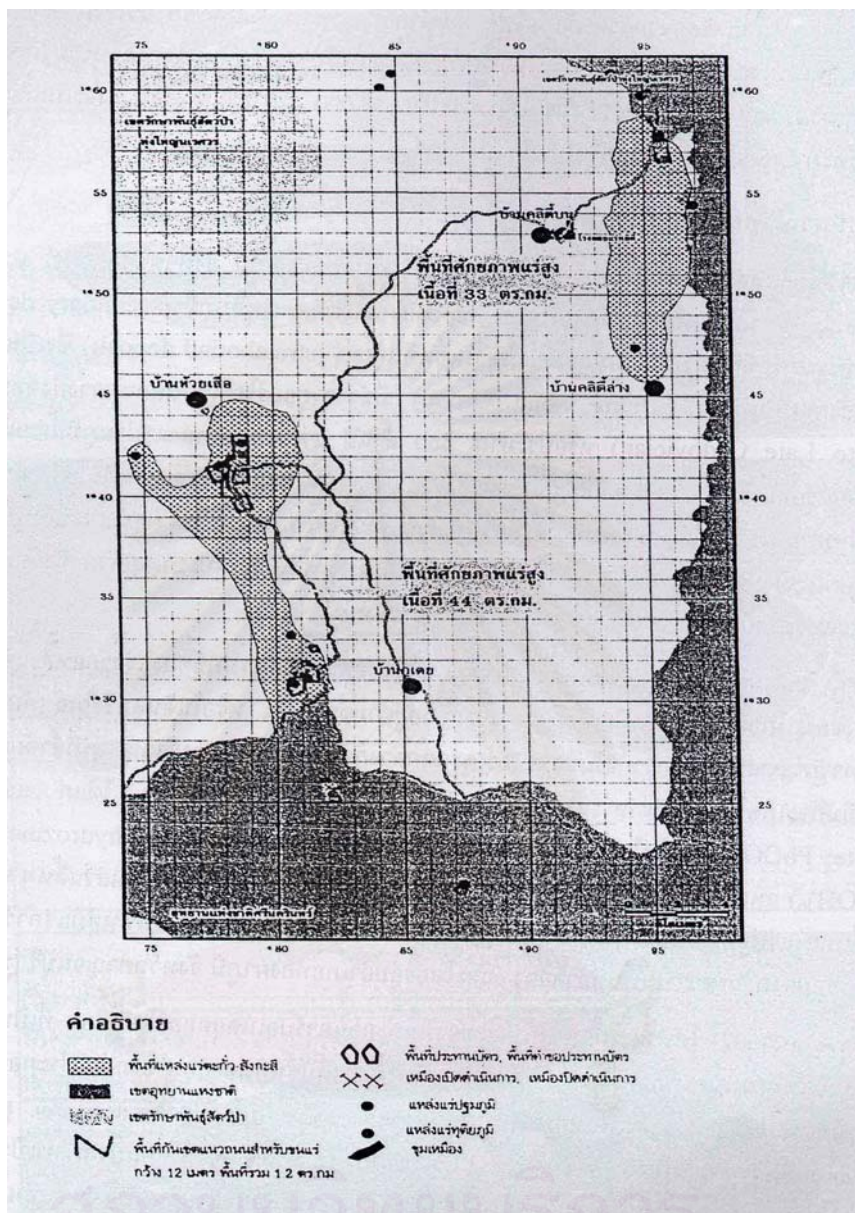
- พ.ศ.2532 บริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด ได้รับประทานบัตร บริเวณแหล่งแร่กระเต็งเจ็ง จำนวน 2 แปลง แต่ปัจจุบันยังไม่สามารถเข้าดำเนินการได้ เนื่องจากไม่มีเส้นทางในการเข้าพื้นที่ประทานบัตร เพราะอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขื่อนเขาแหลม

- พ.ศ.2536 ได้มีการจัดตั้งโรงถลุงโลหะจากสินแร่ตะกั่วทุติยภูมิ (ตะกั่วคาร์บอนเนต) ที่ตำบลลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี โดยบริษัทโลหะตะกั่วไทย จำกัด ทำการถลุงแร่ตะกั่วด้วยเตาถลุงไฟฟ้า ทำให้ได้แร่ตะกั่วที่บริสุทธิ์ถึง 99.99 %

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 2.2 พื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่ว ในเขตพื้นที่ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ที่มา : กรมทรัพยากรธรณี,2541.

2.3.2 เมืองแร่ตะกั่ว : จากชุมชนรากหญ้าสู่บรรษัทข้ามชาติ

ในประเทศไทย บรรดานักขุดแร่ต่างทราบกันดีว่าแหล่งแร่ตะกั่วที่สำคัญและมีขนาดใหญ่ที่พบอยู่และดำเนินการผลิตในปัจจุบันคือแหล่งที่อยู่ทางตะวันตกของจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งก็คือในเขตอำเภอทองผาภูมิ ซึ่งได้พบหลักฐานการผลิตแร่ตะกั่วในหลายพื้นที่ หลักฐานดังกล่าวได้แก่อูโมงค์ทำเหมืองขนาดเล็กที่ใช้ขุดหาแร่ตะกั่วในสมัยโบราณ ซึ่งมีลักษณะเป็นหลุมสองหลุมติดกัน นอกจากนี้ยังพบเศษเตาหลอมโลหะที่ใช้สกัดเอาเงินที่ปนอยู่ในสินแร่ตะกั่ว และบ้ำหลอมตะกั่วทำด้วยหินและดินเผาเป็นต้น (อนงค์และคณะ,2545 อ้างใน สุวรรณี อิศวกุลชัย, 2546 : 4) บริเวณ

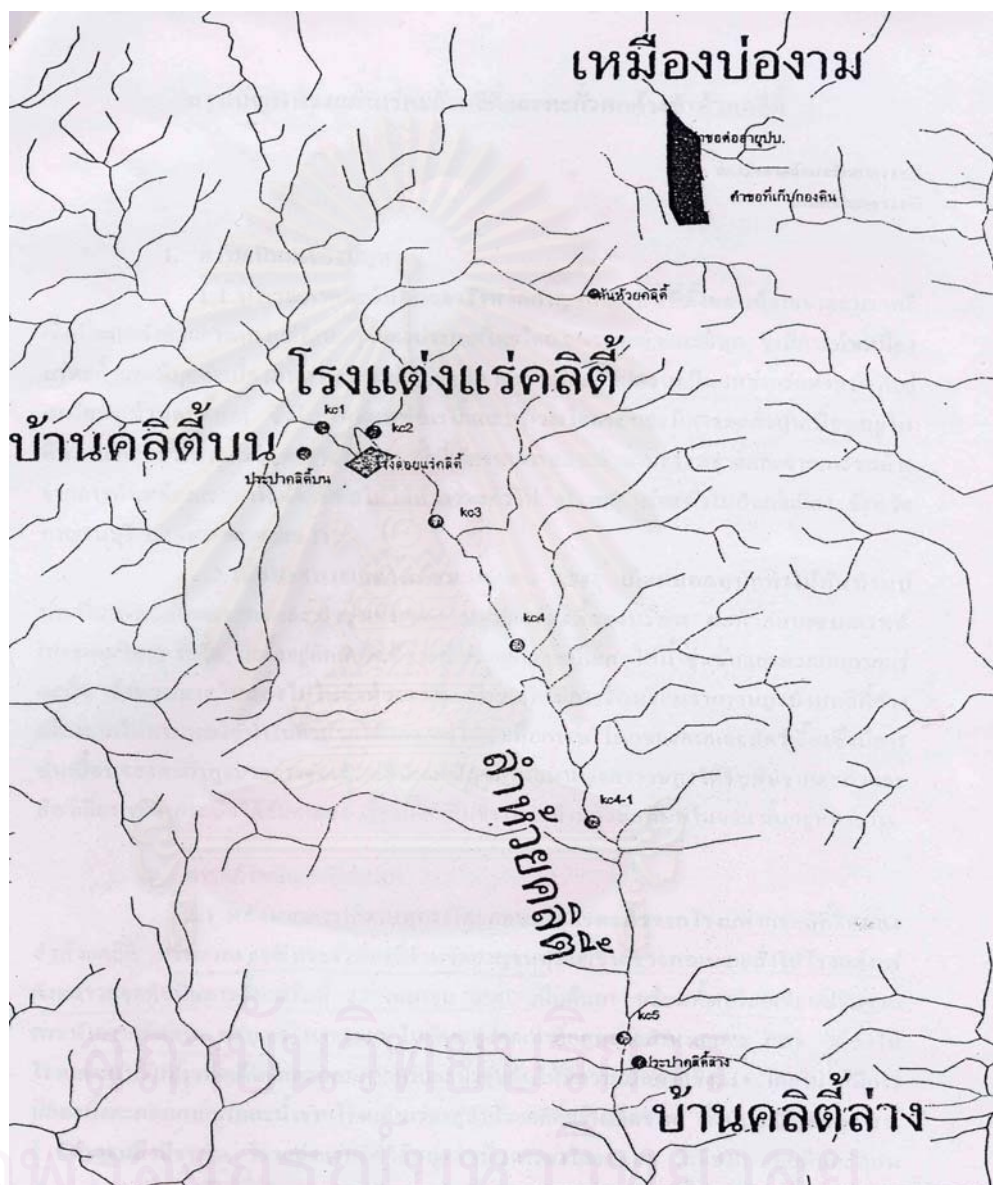
นี้มีการทำเหมืองตะกั่วสืบเนื่องกันมายาวนานหลายยุคสมัย ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ อติศรี ศึกษาพบว่ากิจกรรมการทำแร่ในบริเวณอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี มีประวัติความเป็นมายาวนาน ในอดีตพื้นที่ดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ศักยภาพแหล่งแร่ตะกั่วที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเพียงแหล่งเดียวของประเทศไทย ย้อนหลังไปเป็นเวลาหลายร้อยปี ซึ่งยืนยันได้จากหลักฐานการศึกษาไอโซโทปของธาตุคาร์บอนสิบสี่ (C_{14}) จากไม้ไผ่และเครื่องมือไม้ที่ใช้ในกิจกรรมทำเหมืองแร่อุโมงค์โบราณและอายุของตะกอนโดยวิธีเรืองแสงด้วยความร้อน (Thermoluminescence Dating ;TL) นอกจากนี้หลักฐานอื่นๆ ที่หลงเหลือจากการทำแร่ในอดีตกาลได้ถูกขุดค้นพบประกอบด้วยเศษตะกรัน โลหะตะกั่วรูปกรวยที่เรียกว่าตะกั่วนม เบ้าดินเผาขนาดต่างๆ ที่ใช้ในการหลอมโลหะ เศษเตาหลอมโลหะเพื่อสกัดเอาโลหะเงินที่ปนอยู่กับสินแร่ ตะกั่วและเครื่องมืออื่นๆ ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมทำแร่ (อติศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2546:13-14)

อนงค์ ไพจิตรประภาภรณ์ แห่งกองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรณี กล่าวว่าบริเวณพื้นที่ที่จะประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติลำคลองงู เป็นแหล่งศักยภาพแร่และบริเวณดังกล่าวมีการผลิตแร่และโลหะตะกั่วปีละประมาณ 500 ล้านบาท ประเทศไทยใช้ตะกั่วปีละ 50,000 กว่าตัน มูลค่าประมาณ 800 ล้านบาท ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ไทยผลิตตะกั่วใช้เองประมาณ 265 ล้านบาท คิดเป็น 30 เปอร์เซ็นต์ของการใช้ทั้งประเทศ (อนงค์ ไพจิตรประภาภรณ์ กองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรณี อ่างใน ภัสนวี ศรีสุวรรณ, 2543:26) เหมืองแร่ที่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายส่วนใหญ่มีการดำเนินการมาไม่น้อยกว่า 30 ปี โดยในช่วงแรกของเหมืองดำเนินการโดยชาวต่างประเทศต่อมาเมื่อราคาแร่ตะกั่วตกต่ำ จึงได้มีการขายกิจการให้คนไทยคือบริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด โดยมีบริษัทเคมโก้ (Kanchanaburi Exploration and Mining Company) ซึ่งเป็นบริษัทในเครือเป็นผู้ทำเหมืองแร่ตะกั่ว เพื่อส่งเข้าโรงถลุงของบริษัทในต่างประเทศ เนื่องจากในขณะนั้นยังไม่มีโรงถลุงตะกั่วในประเทศไทย โรงถลุงตะกั่วในประเทศไทยเริ่มก่อตั้งในปี 2531 โดยบริษัทตะกั่วไทย จำกัด และปัจจุบันยังมีโรงถลุงเศษตะกั่วอีก 3 โรง (ดวงใจ อินทรประวิชและคณะ, 2535 : 372-373)

การขุดใช้แร่ตะกั่วในแถบอำเภอทองผาภูมินี้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานหลายร้อยปี ด้วยภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น มีการขุดออกมาเพื่อใช้และขายโดยมิได้เป็นธุรกิจข้ามชาติ ซึ่งประโยชน์ส่วนใหญ่ที่ขุดออกมานั้น จะใช้เพื่อวิถีการดำรงชีวิตเช่นทำกระสุน หล่อพระ ทำปูนแหเหล่านี้เป็นต้น ต่อมาบริษัทผู้ผลิตตะกั่วได้มีการขุดแร่เพื่อนำออกไปแต่งและถลุงเพื่อกิจการอุตสาหกรรมภายในประเทศและธุรกิจส่งออก แร่ตะกั่วนี้จึงได้เข้าสู่ระบบตลาดโลกมีการเร่งขุดเร่งผลิต ในกระบวนการเหล่านี้เรามีอาจมองเพียงมิติของมูลค่าทางเศรษฐกิจด้านเดียวได้ เราต้องย้อนคิดให้รอบด้านว่าผลที่ได้ตรงจุดนี้ เมื่อเทียบกับความสูญเสียทางด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อสุขภาพของคนงานและชุมชนใกล้เคียงนั้นเป็นสิ่งสมควรแล้วหรือ การซื้อคุณค่าและ

ความหมายของการมีชีวิตอยู่โดยใช้ตัวเงิน เป็นสิ่งที่ยุติธรรมสำหรับเพื่อนมนุษย์ในสังคมแล้วหรืออย่างไร

แผนที่ 2.3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของเหมืองแร่บ่องาม โรงแต่งแร่คลิตี้และบ้านคลิตี้ล่าง

ที่มา : ดัดแปลงจากกรมควบคุมมลพิษ, มีนาคม 2546.

2.3.3 โรงแต่งแร่: ต้นตอของปัญหาที่รบกวนคำพิพากษาจากสังคม

ผู้ศึกษาได้พบลำดับเหตุการณ์ปัญหาที่มาจากปากคำชาวคลิตี้ล่างและหลักฐานทางราชการ ประกอบกับข้อมูลการลงพื้นที่ของหน่วยงานรัฐที่สำคัญในสมุดเขตเยี่ยมของหมู่บ้าน ซึ่งมีความสำคัญที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของปัญหาอันยาวนานร่วม 30 ปี นับตั้งแต่ชาวคลิตี้ล่างพบสิ่งผิดสังเกตในลำห้วย

ตารางที่ 2.1 แสดงลำดับเหตุการณ์ปัญหาและการลงพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐ

วัน/เดือน/ปี	เหตุการณ์ผลกระทบ
2510	ตั้งโรงแต่งแร่ที่บ้านคลิตี้บน
2518	- ชาวคลิตี้ล่างรู้ว่าสิ่งผิดสังเกตุเกิดขึ้นกับลำห้วย ในขณะที่เดินขึ้นไปตามลำห้วยมุ่งสู่มุงบ้านคลิตี้บน ได้พบเห็นปลาน้อยใหญ่ตายเกลื่อนตามลำห้วย - น้ำในลำห้วยมีลักษณะขุ่นสีเทาน้ำตาล คล้ำๆ ยังไม่เหม็นมาก กลิ่นยังไม่ส่งไปไกลนัก ส่วนรสชาติของน้ำก็ยังไม่ต่างจากเดิมแต่เมื่อดื่มเข้าไปจะรู้สึกไม่สบาย คั้นคอและมันหัว - ชาวบ้านเห็นว่าสาเหตุที่ปลาตายนั้น น่าจะมาจากโรงแต่งแร่เพราะเคยเดินผ่านเข้าไปในบริเวณโรงแต่ง ก็จะเห็นกระบวนการแต่งแร่ที่ใช้น้ำยาเคมีที่มีฤทธิ์กัดดินที่ปนแร่ตะกั่วอยู่จนละลาย ซึ่งมีกลิ่นเหม็นมากและเป็นกลิ่นเดียวกับที่ชาวคลิตี้ล่างพบอยู่ในลำห้วย
2521	ชาวคลิตี้ล่างพบว่าเหมืองแร่ได้ปล่อยน้ำแร่วางมาเวลากลางคืน เจ้าของเหมืองกลัวชาวบ้านจะรู้ว่าปล่อยน้ำแร่วางห้วย จึงเปลี่ยนมาใช้น้ำยาที่มีกลิ่นไม่เหม็นแทน
2523-2524	บ่อเก็บน้ำแร่เต็ม (บ่อพักน้ำเสีย) เหมืองแร่ได้เอาหัวฉีด ฉีดตะกอนแร่ในบ่อน้ำเสียลงสู่ ลำห้วย ในช่วงฤดูฝนและมีการปล่อยน้ำแร่วางลำห้วยในลักษณะปล่อย 3 วัน ปิด 3 วัน
2525-2527	-บ่อเก็บน้ำแร่เต็มจนล้นไม่มีที่เก็บน้ำแร่ เหมืองแร่ได้ตัดตะกอนแร่ใส่รถไปทิ้งไกลๆ บริเวณบ่อเก็บน้ำแร่นี้
2532	ชาวคลิตี้ล่างทั้งเด็กและผู้ใหญ่เริ่มเจ็บป่วยผิดปกติมีอาการคล้ายกันทั้งหมดบ้าน คือถ่ายท้อง เจ็บท้อง ปวดหัว ปวดกระดูก เจ็บข้อ ชาตามร่างกาย บวมตามแขนขา เป็นต้น และสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านเริ่มเจ็บป่วย
2534	หัวหน้าการไฟฟ้าฝ่ายผลิต อ.บ่อพลอย ได้นำ เปิดจำนวน 30 ตัวมาให้ชาวคลิตี้ล่าง ครอบครวหนึ่งเลี้ยง โดยได้ปล่อยให้เล่นน้ำในห้วยคลิตี้ ปรากฏว่าเปิดเหล่านี้ตายเกลื่อนทั้งหมดภายในวันเดียว
2536-2537	สัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะควาย เริ่มทยอยตายเรื่อยๆ ทำให้ชาวคลิตี้ล่างเกิดความเดือดร้อนเพราะไม่มีควายเป็นแรงงานในการทำไร่ ทำนาและเป็นแหล่งทุนสำรอง
2538	-ชาวคลิตี้ล่างเจ็บป่วยอย่างหนัก บางคนมีอาการบวม ปวดหัว ปวดกระดูก ชาตาม ร่างกายและเสียชีวิตในปีต่อมา บรรดาผู้หญิงหลายคนแท้งลูก เด็กที่เกิดมาไม่สมบูรณ์และเสียชีวิตในที่สุด เด็กและผู้ใหญ่หลายคนมีอาการถ่ายท้อง ปวดท้องเหมือนกันทั้งหมดบ้าน -อบต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ ได้จัดทำน้ำประปาภูเขาให้ชาวคลิตี้ล่างใช้ - เหมืองแร่ได้เข้ามาทำโอบเก็บน้ำฝนและขุดบ่อให้ แต่ก็ไม่สามารถใช้บ่อน้ำได้เพราะไม่มีน้ำขำร้ายหลังจากขุดบ่อให้เสร็จเหมืองแร่ก็ปล่อยน้ำแร่วางอย่างหนักทั้งวันทั้งคืน
2541	- หนังสือพิมพ์ข่าวสดและมติชนได้ลงข่าวหน้าหนึ่ง พาดหัวถึงการร้องเรียนปัญหาผลกระทบของชาวคลิตี้ล่างจากโรงแต่งแร่ตะกั่วคลิตี้ จังหวัดกาญจนบุรี - ผู้จัดการเหมืองแร่ลงมาแก้ข่าวว่าสาเหตุที่น้ำในห้วยเสียนั้น เป็นเพราะตีเปรสชั่นทำให้บ่อน้ำบาดน้ำเสียถล่ม เหมืองไม่ได้ปล่อยน้ำแร่วางมา - หน่วยแพทย์สาธารณสุขเข้ามาออกหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ติดตามตรวจสอบปัญหาข้อเท็จจริงเรื่องสารพิษตะกั่ว

วัน/เดือน/ปี	เหตุการณ์ผลกระทบ
	-นักข่าวไอทีวี ช่อง 7 ช่อง 5 ช่อง 11 และหนังสือพิมพ์หลายฉบับ มาทำข่าวในหมู่บ้านเป็นระยะ (ช่วงปี 2541-2545)
2542	หน่วยแพทย์เคลื่อนที่กระทรวงสาธารณสุขได้ลงพื้นที่ตรวจสอบปัญหา เจาะเลือดหาสารตะกั่ว ตลอดระยะเวลา ปี 2542-2546 และทำการให้ยาลดสารตะกั่วในเด็กและผู้ใหญ่ที่มีสารตะกั่วเกินมาตรฐาน
2543	-ผู้ป่วยชาวคลิตี้ล่าง 8 ราย เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลราชวิถี - กรรมการสาธารณสุข วุฒิสภา กรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา และสมาชิกวุฒิสภา ลงพื้นที่หมู่บ้าน
2544	- รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข (นพ.สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี) ลงพื้นที่หมู่บ้าน - กรรมการสิ่งแวดล้อม สภาผู้แทนราษฎร ลงพื้นที่หมู่บ้าน - กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ลงพื้นที่หมู่บ้าน - เจ้าของเหมืองแร่ได้มอบเงินช่วยเหลือจำนวน 1 ล้านบาท เพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาลและเป็นกองทุนในการประกอบอาชีพให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง
2545	- ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี (นายประสพ พงษ์ศิริวัฒน์) พร้อมด้วยคณะแพทย์ เจ้าหน้าที่ทรัพยากรธรณี ป่าไม้จังหวัด อุตุสภากรมจังหวัดและคณะลงพื้นที่หมู่บ้าน - สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรีได้เข้ามาติดประกาศห้ามกินปลาและจับสัตว์น้ำในห้วยชั่วคราว - ผู้ป่วยชาวคลิตี้ล่าง 8 รายไปรักษาสารตะกั่ว ที่โรงพยาบาลราชวิถี - เจ้าหน้าที่ 100 กว่านาย เข้ามาที่เหมืองแร่ให้มีการขนย้ายโรงแต่งแร่ ย้ายคนงานและที่อยู่อาศัยออก
2546	- ชาวคลิตี้ล่างรู้สึกว่ปลาแข็งแรงขึ้น ดูเหมือนใกล้จะเป็นปกติ น้ำไม่ค่อยเหม็นแล้ว ช่วงหน้าแล้งรสชาติของน้ำก็ใกล้เหมือนเดิม แต่ช่วงหน้าฝนจะไม่กล้ากินเพราะน้ำขุ่นและมีกลิ่นเหม็นเป็นบางครั้ง หลายคนหันกลับมาดื่มกินอีกครั้งเมื่อไปไร่ และเริ่มให้สัตว์เลี้ยงกินน้ำในห้วยคลิตี้ด้วย - ผู้ป่วยชาวคลิตี้ล่าง 8 รายไปรักษาสารตะกั่ว ที่โรงพยาบาลราชวิถี
30 มค. 2546	ชาวคลิตี้ล่างที่ป่วย 8 ราย ยื่นหนังสือต่อสภาพนายความ ในการฟ้องบริษัทเหมืองแร่ตะกั่วเพื่อเรียกร้องค่าเสียหาย ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี
23 กพ. 2547	ตัวแทนชาวคลิตี้ล่าง 13 คน ฟ้องกรมควบคุมมลพิษ ¹ ให้มาฟื้นฟูลำห้วย

ที่มา : การสำรวจของผู้ศึกษา และการเขียนจากแกนนำชาวคลิตี้ล่าง, มีนาคม 2547.

จากลำดับเหตุการณ์ปัญหาและการลงพื้นที่ของหน่วยงานต่างๆ ข้างต้น ถือได้ว่ามีการทำงานของหน่วยงานต่างๆ จริง แต่ก็ทำให้เกิดคำถามขึ้นว่า แล้วปัญหาของชาวคลิตี้ล่างได้ถูกจัดการแก้ไขในรูปแบบใด มีคำอธิบายต่อปัญหาที่เกิดขึ้นนี้อย่างไร ชาวคลิตี้ล่างมีส่วนร่วมในการ

¹ โครงการนิทรรศการสิ่งแวดล้อม ในฐานะคณะทำงานคดีปกครอง สภาพนายความและได้รับมอบอำนาจจากผู้ฟ้องคดีชาวคลิตี้ล่าง ทั้ง 13 ยื่นฟ้องกรมควบคุมมลพิษต่อศาลปกครองกลาง ในความผิดฐานละเว้นการปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ล่าช้า (นายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ กับพวกรวม 13 คน ฟ้อง กรมควบคุมมลพิษ, คดีหมายเลขดำที่ 214/2547).

กำหนดแนวทางแก้ปัญหาของตัวเองได้มากขึ้นเพียงใด และรู้สึกอย่างไรต่อการแก้ปัญหาเหล่านี้ ปัจจุบันปัญหาเดินทางไป ณ จุดใด ชีวิตชาวคลิตี้ล่างจะเป็นไปอย่างไร ทว่าก่อนที่เราจะไปถึงปลายทางปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้ศึกษาขอย้อนมาสู่ต้นตอของปัญหาที่ชาวคลิตี้ล่างมองว่าเป็นผู้ก่อปัญหาและได้วิงวอนขอความกรุณาจากประชาชนคนไทยทุกคน (ดูตารางที่ 4.8) ให้ช่วยพิพากษาผู้ก่อมลพิษ

โรงแต่งหรือลอยแร่คลิตี้บน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2510 อยู่ห่างจากเหมืองบ่องามไปทางทิศใต้ 6 กิโลเมตร ดำเนินการโดยบริษัทตะกั่วคอนเซ็นเทรตส์ (ประเทศไทย) จำกัด (ในเครือของบริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด) โรงแต่งแร่คลิตี้และบริเวณใกล้เคียง มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงระหว่างเชิงเขาของเทือกเขาบ่องามและเทือกเขาดีกะในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตการปกครองของบ้านคลิตี้ ตำบลชะแล อำเภอกงหรา จังหัดกาญจนบุรี พื้นที่บริเวณนี้เป็นหินทรายหรือหินดินดาน มีความสมบูรณ์ของดินค่อนข้างต่ำ มีลำห้วยที่สำคัญไหลผ่านหลายสาย เช่นห้วยดีกะ ห้วยฝั่งและห้วยคลิตี้ โดยห้วยดีกะไหลมาจากเทือกเขาดีกะทางทิศเหนือมารวมกับห้วยคลิตี้ซึ่งเป็นลำห้วยใหญ่ที่ไหลมาจากทิศเหนือเช่นกัน ไหลผ่านบ้านคลิตี้บนและโรงลอยแร่คลิตี้ ส่วนห้วยฝั่งเป็นทางน้ำที่ไหลมาจากเขาบ่องามเกิดจากลำห้วยเล็กๆ หลายสายไหลมารวมกันแล้วจึงไหลมารวมกับห้วยคลิตี้ ผ่านลงมาทางทิศใต้ของบ้านคลิตี้ล่างมาบรรจบกับห้วยลำคลองงูก่อนไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ (กรมทรัพยากรธรณี, 2538:30.)

ในขั้นตอนการแยกแร่ เมื่อแร่ที่ขุดจากเหมืองซึ่งมีเปอร์เซ็นต์ของแร่ประมาณ 8-10 % ลำเลียงมาเทใส่ในถังของโรงงาน แล้วถูกลำเลียงเข้าเครื่องย่อยและคัดแยกเอาหินออกและลงมาบดให้ละเอียดในขั้นตอนนี้มีการใช้สารเคมี 3 ชนิด ได้แก่โซเดียมซัลไฟด์ โซเดียมซิลิเกตและโพแทสเซียมเอมิลแซนเตรท จากนั้นจะถูกลำเลียงมาที่ Flotation Cell ซึ่งมีการใช้น้ำเพื่อให้เกิดปฏิกิริยา ทำให้ตะกั่วแยกตัวจากดินลอยขึ้นมาเหนือผิวน้ำ จากนั้นแร่ที่ลอยขึ้นจะถูกกวาดรวมตัวกันและถูกกรอง แยกออกมาได้ตะกั่วในรูปของสารประกอบคาร์บอเนตเพื่อนำไปถลุงต่อไป

ในส่วนของระบบบำบัดน้ำเสียของโรงแต่งแร่คลิตี้นี้ กรมทรัพยากรธรณี พบว่าระบบบำบัดน้ำตะกอนและน้ำทิ้งจากขบวนการลอยแร่ของโรงแต่งแร่คลิตี้ ใช้กรรมวิธีการตกตะกอน (Sedimentation) โดยน้ำทิ้งปนตะกอนจากโรงลอยแร่จะถูกปล่อยลงสู่บ่อกักเก็บตะกอน (Tailing Pond) ภายในบ่อจะเกิดการตกตะกอน จากการที่บ่อเก็บตะกอนมีขนาดไม่เพียงพอในการกักเก็บตะกอนและน้ำทิ้งจากโรงลอยแร่ซึ่งกระทำมาเป็นเวลานานจนกระทั่งมีตะกอนค่อนข้างเต็มจึงเกิดการเอ่อล้นออกมาในช่วงฤดูฝน นอกจากนั้นในกระบวนการทางธรรมชาติ น้ำในบ่อกักเก็บตะกอนอาจซึมผ่านคันทำนบดินลงสู่ห้วยคลิตี้และซึมลงสู่ชั้นน้ำใต้ดิน ซึ่งมีความต่อเนื่องกับน้ำลำห้วย

คลิตี้ เหตุเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดการแพร่กระจายของสารตะกั่วลงสู่ทางน้ำสาธารณะห้วยคลิตี้ได้ (กรมทรัพยากรธรณี, 2538:30-33.)

การดำเนินกิจกรรมเหมืองแร่ส่งผลให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อม ป่าไม้และการดำรงชีวิตของสัตว์ป่าอย่างมาก เนื่องจากไม่มีมาตรการตรวจสอบและควบคุมที่มีประสิทธิภาพ ตัวอย่างการศึกษาการแพร่กระจายของสารตะกั่วบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ โดยกรมทรัพยากรธรณี เมื่อปี 2533-2536 ได้ศึกษาคุณภาพน้ำของห้วยสายต่างๆ เมื่อไหลผ่านพื้นที่เหมืองแร่ตะกั่วและโรงแต่งแร่เคมี ให้เหมืองแร่บ่องามและโรงแต่งแร่คลิตี้ พบว่ามีการปนเปื้อนของตะกั่วในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน (สมใจ เย็นสบายและวันเพ็ญ อ่วมใจบุญ, 2545) และปริมาณที่เพิ่มขึ้นนี้มีค่าสูงมากอย่างผิดปกติ จนไม่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันหรือปล่อยลงสู่แหล่งน้ำตามธรรมชาติได้โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

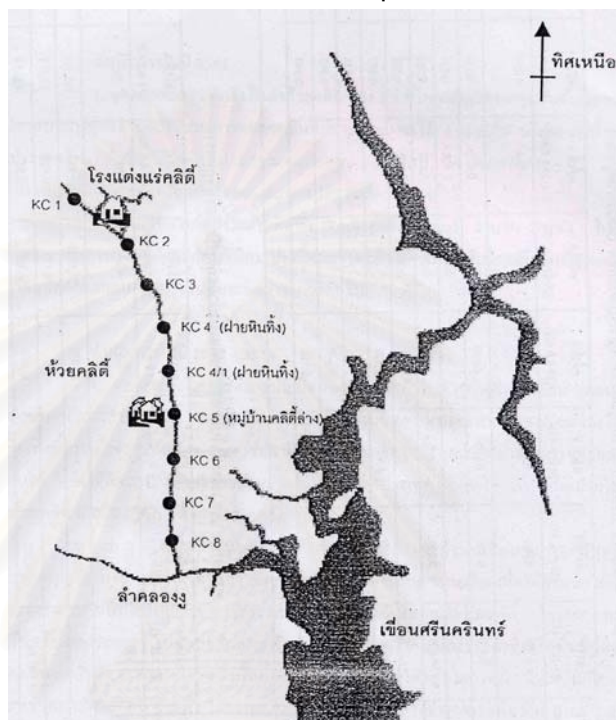
จากการสำรวจพบว่าบ่อกักเก็บตะกอนไม่มีประสิทธิภาพในการกักเก็บ เนื่องจากตั้งอยู่ในบริเวณที่มีหลุมยุบ (Sink Hold) ขนาดใหญ่เล็กอยู่มากมายและต่อเนื่องกัน ทำให้น้ำทิ้งในบ่อกักเก็บตะกอนจากการล้างแร่ตะกั่วสามารถไหลมุดจากหลุมยุบหนึ่งไปไหลยังอีกจุดหนึ่งและไหลออกสู่ทางน้ำธรรมชาติในที่สุด โดยพบว่าบริเวณห้วยปลาเมา น้ำตกสะมุเตงและห้วยคือ ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ห่างจากเหมืองแร่บ่องามไปทางทิศเหนือ 10 กิโลเมตร มีการปนเปื้อนสารตะกั่วสูงถึง 0.26-0.87 มิลลิกรัม/ลิตร ในขณะที่ค่ามาตรฐานน้ำผิวดินมีค่าเพียง 0.05 มิลลิกรัม/ลิตรเท่านั้น หรือเกินค่ามาตรฐานถึง 5-17 เท่า ซึ่งคาดว่าได้รับการปนเปื้อนจากน้ำทิ้งในบ่อกักเก็บตะกอนที่ไหลลงหลุมยุบ (กรมทรัพยากรธรณี, 2538)

กรมทรัพยากรธรณี ศึกษาพบว่าน้ำขุ่นขึ้นจากโรงลอยแร่ซึ่งตั้งอยู่บริเวณบ้านคลิตี้บนส่งผลกระทบมากเนื่องจากกรรมวิธีลอยแร่ต้องบดแร่ให้มีความละเอียดมาก (0.1 มิลลิเมตร) เป็นปริมาณมากกว่า ร้อยละ 90 ของแร่ตะกั่วทั้งหมดที่ทำการลอย ฉะนั้นต้องมีแร่ตะกั่วปนเปื้อนอยู่ในน้ำขุ่นขึ้น และถูกทิ้งลงสู่ห้วยคลิตี้อย่างแน่นอน บ่อน้ำใช้บริเวณโรงลอยแร่มีการปนเปื้อนของสารตะกั่ว 0.07-0.21 มิลลิกรัม/ลิตร น้ำทิ้งจากปลายท่อบ่อกักเก็บตะกอนก่อนลงห้วยคลิตี้เท่ากับ 1.70-2.30 มิลลิกรัม/ลิตร ขณะที่ พบ.มาตรฐานปริมาณปนเปื้อนของสารตะกั่วในน้ำต้องมีค่าไม่เกิน 0.2 มิลลิกรัม/ลิตรเท่านั้น (กรมทรัพยากรธรณี, กันยายน:2538)

โดยการปนเปื้อนดังกล่าวเป็นผลมาจากกิจกรรมการผลิตตะกั่วหรือการลอยแร่ ทำให้หินปูนแร่ตะกั่วมีโอกาสสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมภายนอกมากขึ้น เกิดการผุพังสลายตัวโดยกระบวนการบดย่อยแร่และการทำปฏิกิริยากับใช้สารเคมี น้ำและอากาศ ทำให้ธาตุตะกั่วถูกปลดปล่อยลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ เกิดการสะสมตัวและตกตะกอนตามระยะเวลา ทั้งนี้พบว่าช่วงปลายน้ำของห้วยคลิตี้บริเวณน้ำตกธิดาดอย บ้านคลิตี้ล่างซึ่งอยู่ห่างจากโรงลอยแร่ไปทางทิศใต้

ประมาณ 9 กิโลเมตร พบตะกั่วในน้ำและในตะกอนสูงถึง 0.01-0.20 มิลลิกรัม/ลิตร และ 20,800-39,048 มิลลิกรัม/กิโลกรัมตามลำดับ ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากการไหลและพัดพาของน้ำและตะกอนมาสะสมเป็นเวลานาน (กรมทรัพยากรธรณี, 2538)

แผนที่ 2.4 แผนที่สังเขปแสดงโรงแต่งแร่คิลิตี้ และจุดเก็บตัวอย่างในลำห้วยคิลิตี้²

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, มีนาคม 2546.

ภายหลังจากการเข้าสำรวจการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลำห้วยคิลิตี้ เป็นผลให้กรมทรัพยากรธรณี มีประกาศให้โรงแต่งแร่คิลิตี้หยุดทำการ หลังจากที่ดำเนินกิจการมาเป็นระยะเวลากว่า 30 ปี เนื่องด้วยตรวจสอบพบว่าการปล่อยน้ำจากบ่อเก็บกักตะกอนหางแร่ (Tailing pond) ลงห้วยคิลิตี้ ตามคำประกาศของทรัพยากรธรณีจังหวัดกาญจนบุรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2541 และเหมืองบ่อกงามได้หยุดดำเนินการเนื่องจากหมดอายุประทานบัตรตั้งแต่ 26 กรกฎาคม 2539 ส่วนโรงแต่งแร่ได้สิ้นสุดอายุการแต่งแร่ไปแล้วเมื่อ 3 ตุลาคม 2543 (ตามใบอนุญาตแต่งแร่ เลขที่ 2/2537) ในปี 2541 กรมทรัพยากรธรณีได้ติดตามตรวจสอบตะกั่วช่วงปลายน้ำของห้วย คิลิตี้ บริเวณบ้านคิลิตี้ล่าง ซึ่งห่างจากโรงลอยแร่ประมาณ 9 กิโลเมตร พบว่ามีตะกั่วในน้ำและในตะกอนดินสูงเกินมาตรฐาน ทั้งนี้กรมทรัพยากรธรณีได้ลงโทษโรงลอยแร่คิลิตี้

² จุดเก็บตัวอย่างในลำห้วยคิลิตี้ KC1- ก่อนผ่านโรงแต่งแร่คิลิตี้, KC2- บริเวณโรงแต่งแร่คิลิตี้, KC3 -หลังผ่านโรงแต่งแร่คิลิตี้ 1 กม., KC4 -หลังผ่านโรงแต่งแร่คิลิตี้ 4 กม., KC4/1 -บริเวณเหมืองสังกะสีเดิม, KC5 -หลังหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา, KC6 -หลังผ่านบ้านคิลิตี้ล่าง 3 กม., KC7 -หน่วยพิทักษ์ป่า, KC8 -น้ำตกคิลิตี้ล่าง.

ด้วยการสั่งหยุดดำเนินการในปีเดียวกัน พร้อมกับสั่งปรับเป็นเงิน 2,000 บาท อาศัยอำนาจมาตรา 151 พรบ.แแร่ พ.ศ. 2510 (กรมทรัพยากรธรณี,2541 อ้างใน สุวรรณและคณะ,2546:16-17)

กรมควบคุมมลพิษได้เข้าดำเนินการเก็บตัวอย่างน้ำ ดิน ตะกอนดินท้องน้ำและสิ่งมีชีวิตในน้ำมาวิเคราะห์อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ตั้งแต่ 29 เมษายน 2541-30 พฤศจิกายน 2544 รวม 9 ครั้ง เพื่อศึกษาปัญหาการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ที่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของชาวคลิตี้ล่าง ผลการเก็บตัวอย่างมีดังนี้คือ

ตารางที่ 2.2 แสดงปริมาณตะกั่วในตัวอย่างน้ำในลำห้วยคลิตี้ (มิลลิกรัม/ลิตร)

จุดเก็บตัวอย่าง	ระยะห่างจากโรงแต่งแร่ (กม.)	ครั้งที่ 1 (29 เม.ย. 41)	ครั้งที่ 2 (26 พ.ค.41)	ครั้งที่ 3 (28 มิ.ย.41)	ครั้งที่ 4 (29 ธ.ค.41)	ครั้งที่ 5 (20-22 ก.ค.42)	ครั้งที่ 6 (21-24 ธ.ค.42)	ครั้งที่ 7 (2-5 ธ.ค.43)	ครั้งที่ 8 (17-19 ก.พ.44)	ครั้งที่ 9 (27-30 พ.ย.44)
KC1	0.5	0.006	0.007	0.006	0.005	0.003	0.014	0.0047	0.00098	0.0027
KC2	0.1	0.110	0.100	0.070	0.030	0.025	0.072	0.016	0.0083	0.013
KC3	2.5	-	-	-	-	0.043	0.408	0.031	0.022	0.022
KC4	4.5	0.500	0.330	0.410	0.070	0.080	0.030	0.052	0.027	0.032
KC4/1	8.0	-	-	-	-	0.041	0.058	0.082	0.039	0.043
KC5	12	0.550	0.400	0.090	0.130	-	-	0.057	0.059	0.063
KC6	15	-	-	-	-	-	-	0.256	0.029	0.037
KC7	18	0.170	0.170	0.140	0.140	-	-	0.042	0.030	0.026
KC8	19	-	-	-	0.110	-	-	0.040	0.044	0.028
มาตรฐาน		0.050								

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, มีนาคม 2546.

ตารางที่ 2.3 แสดงปริมาณตะกั่วในดินท้องน้ำในลำห้วยคลิตี้ (มิลลิกรัม/กิโลกรัม)

จุดเก็บตัวอย่าง	ระยะห่างจากโรงแต่งแร่ (กม.)	ครั้งที่ 1 (29 เม.ย. 41)	ครั้งที่ 2 (26 พ.ค.41)	ครั้งที่ 3 (28 มิ.ย.41)	ครั้งที่ 4 (29 ธ.ค.41)	ครั้งที่ 5 (20-22 ก.ค.42)	ครั้งที่ 6 (21-24 ธ.ค.42)	ครั้งที่ 7 (2-5 ธ.ค.43)	ครั้งที่ 8 (17-19 ก.พ.44)	ครั้งที่ 9 (27-30 พ.ย.44)
KC1	0.5	402	581	-	665	405	228	502	152	452
KC2	0.1	65,771	52,348	-	29,978	31,588	30,862	102,574	10,531	48,225
KC3	2.5	-	-	-	-	26,131	68,920	49,418	46,341	44,975
KC4	4.5	41,663	38,900	-	36,896	34,395	50,057	42,154	51,664	45,175
KC4/1	8.0	-	-	-	-	-	31,418	23,845	26,850	30,850
KC5	12	33,491	31,101	-	11,329	-	-	19,328	28,322	29,350
KC6	15	-	-	-	-	-	-	25,518	13,361	19,550
KC7	18	5,870	15,267	-	8,676	-	-	30,719	18,490	21,225
KC8	19	-	-	-	23,991	-	-	25,015	21,135	15,925

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, มีนาคม 2546.

หมายเหตุ ค่ามาตรฐานปริมาณตะกั่วในตะกอนดินที่ถือว่าอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนที่สัมผัสได้และจะต้องมีการดำเนินการป้องกันและแก้ไขการปนเปื้อนคือ 400 มิลลิกรัม/กิโลกรัม (USEPA, 1996)

กรมควบคุมมลพิษได้อภิปรายผลที่เกิดขึ้นจากการเก็บตัวอย่างน้ำ ดินและตะกอนดินที่องน้ำในห้วยคลิตี้ดังนี้คือ

- คุณภาพน้ำในลำห้วยคลิตี้ ตัวอย่างน้ำในลำห้วย บริเวณก่อนผ่านโรงแต่งแร่ (KC1) มีปริมาณสารตะกั่วปนเปื้อนอยู่ระหว่าง 0.001-0.0014 มิลลิกรัมต่อลิตร และบริเวณด้านใต้โรงแต่งแร่ลงไป รวมทั้งหมู่บ้านคลิตี้ล่างมีปริมาณตะกั่วอยู่ระหว่าง 0.008-0.550 มิลลิกรัมต่อลิตร สูงกว่า KC1 ประมาณ 8-600 เท่า ซึ่งส่วนใหญ่มีค่าเกินกว่ามาตรฐานคุณภาพน้ำแหล่งน้ำผิวดินที่กำหนดไว้ไม่เกินกว่า 0.05 มิลลิกรัมต่อลิตร (ตารางที่ 2.2) แต่ในปัจจุบันพบว่าคุณภาพน้ำในห้วยคลิตี้อยู่ในระดับปกติ

- ดิน จากการเก็บตัวอย่างดินบริเวณทั่วไป ระหว่างจุดในบริเวณใกล้ลำห้วยคลิตี้ช่วงโรงแต่งแร่พบว่ามีสารตะกั่วอยู่ระหว่าง 167-241 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตัวอย่างดินบริเวณหมู่บ้านคลิตี้ล่าง พบว่ามีสารตะกั่วอยู่ระหว่าง 109-614 มิลลิกรัม/กิโลกรัม และตัวอย่างดินบริเวณหมู่บ้านคลิตี้บน พบว่ามีสารตะกั่วอยู่ระหว่าง 292-1,323 มิลลิกรัม/กิโลกรัม

- ตะกอนดินที่องน้ำจากลำห้วยบริเวณก่อนผ่านโรงแต่งแร่ KC1 ตรวจพบค่าอยู่ระหว่าง 152-665 มิลลิกรัม/กิโลกรัม และบริเวณใต้โรงแต่งแร่ลงไปมีค่าอยู่ระหว่าง 5,870-102,574 มิลลิกรัม/กิโลกรัม สูงกว่า KC1 ประมาณ 40-700 เท่า (ตารางที่ 2.3)

จากรายงานการศึกษาข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่าปัญหาการปล่อยน้ำหางแร่ที่ปนเปื้อนสารตะกั่วลงสู่ลำห้วยนี้มีข้อมูลและหลักฐานที่ชี้ชัดถึงปริมาณสารตะกั่วที่เกินมาตรฐาน ทว่าปัญหาตรงนี้กลับเป็นเรื่องที่ไม่อาจเอาผิดกับผู้ประกอบการได้อย่างเป็นธรรม มีคำกล่าวอ้างจากบริษัทเหมืองแร่ตะกั่วที่ว่าสาเหตุของการมีปริมาณตะกั่วในลำห้วยเกินมาตรฐานนั้นเป็นเพราะอิทธิพลของพายุดีเปรสชัน ดังที่พบในคำร้องแถลงการณ์ของเหมืองแร่คือ “ในช่วงเดือนเมษายน 2541 เกิดน้ำท่วมที่ลำห้วยคลิตี้บน น้ำเกิดท่วมคันดินที่กักน้ำล้างแร่ทำให้น้ำล้างแร่ไหลลงในลำห้วยคลิตี้ล่าง เหตุเกิดเพียงวันสองวันเท่านั้น หาใช่จำเลยจงใจปล่อยสารตะกั่วลงในลำห้วยคลิตี้แต่อย่างใด... สารตะกั่วไหลออกจากคันกั้นน้ำเพียงวันสองวัน เมื่อเดือนเมษายน 2541 แล้วก็หยุด เพราะฝนหยุดตกหนักและน้ำไม่ท่วม ซึ่งเป็นอุบัติเหตุเท่านั้น จนปัจจุบันน้ำในลำห้วยเป็นปกติตามธรรมชาติมา 4-5 ปีแล้ว” (คำร้องแถลงการณ์ คดีดำหมายเลขที่ 106/2546 ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี) อีกทั้งยังมีคำอธิบายสาเหตุของปัญหาจากผู้เชี่ยวชาญว่าปัญหาลำห้วยคลิตี้มีปริมาณสารตะกั่วสูงเกินมาตรฐานนั้นเกิดจากสภาพภูมิประเทศในเขตนี้เป็นพื้นที่แหล่งศักยภาพแร่ ดังในงานวิจัยของอดิษฐ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

“การที่ลักษณะทางธรรมชาติของพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่วตามข้อมูลทางธรณีวิทยา และจากข้อมูลสาธารณสุขที่ชี้ให้เห็นว่าประชาชนที่ได้รับตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย นั้น มิใช่เพียงประชาชนที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างที่อาศัยอยู่ท้ายน้ำของห้วยคลิตี้เท่านั้น แต่ประชาชนที่หมู่บ้านอื่นที่ไกลออกไปเช่นหมู่บ้านเกริงกระเวีย ก็มีระดับตะกั่วในเลือดสูงเช่นกัน จากผลการให้การรักษาประชาชนที่มีระดับตะกั่วในเลือดสูงพบว่า ภายหลังจากผู้ที่ได้รับการรักษากลับบ้านสู่สภาพแวดล้อมเดิมและยังคงมีพฤติกรรมดำรงชีวิตเช่นเดิม ระดับตะกั่วในเลือดก็จะกลับสูงขึ้นอีก จนมีการตั้งข้อสังเกตว่าวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับการหยุดยั้งมิให้ตะกั่วเข้าสู่ร่างกายก็คือการหลีกเลี่ยงการตั้งถิ่นฐานในบริเวณเสี่ยงหรือบริเวณที่พื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่ว สังเกตได้ว่าปัจจุบันถึงแม้ โรงแร่ได้หยุดดำเนินการไปกว่า 6 ปี แล้วก็ตามก็ยังต้องมีการเฝ้าระวังระดับตะกั่วในเลือดของประชาชนในพื้นที่อยู่เช่นเดิม และให้การรักษาประชาชนเป็นกรณีๆ ไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการที่พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งศักยภาพแร่ตะกั่วจึงเป็นพื้นที่ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ในการเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชนหรือเป็นที่ทำกินทางเกษตรกรรมเพราะจะทำให้ประชาชนได้รับตะกั่วเข้าสู่ร่างกายได้ง่าย (อดิสร อิศรางกูร ณ อยุธยา ,2546:13-14)”

ทว่าในประเด็นปัญหาดังกล่าวมีความน่าสนใจที่ว่าชาวคลิตี้ล่างได้ยืนยันว่าพวกเขาอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวมาเป็นร้อยปีแล้ว ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยมีใครเจ็บป่วยมีอาการผิดปกติเช่นนี้ ภายหลังจากที่โรงแร่มาตั้งก็ส่งผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนในชุมชนอย่างหนัก และในกรณีที่ว่าปิดโรงแร่ไป 6 ปี แล้วแต่ยังคงต้องเฝ้าระวังอยู่นั้น เราก็ต้องกลับมาพิจารณาสาเหตุที่แท้จริงในพื้นที่เนื่องด้วยตะกอนตะกั่วยังปนเปื้อนอยู่ใต้ท้องน้ำในลำห้วยคลิตี้นับหมื่นตันซึ่งก็เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ชาวคลิตี้ล่างได้รับสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย ชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่ยังมีอาการเจ็บป่วยผิดปกติอยู่ เพราะฉะนั้นแล้วหน่วยงานที่รับผิดชอบควรต้องมาให้ความรู้ในสภาพวิถีชีวิตใหม่ภายหลังการอยู่ในพื้นที่เสี่ยงนี้ การอ้างเพียงว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่วซึ่งมีทางออกของปัญหาเพียงการย้ายชาวบ้านออกไปนั้น นับว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุและไม่ได้นำสาเหตุของปัญหาที่แท้จริงเข้ามาพิจารณาเพื่อนำไปสู่แนวทางแก้ไขและเป็นการป้องกันปัญหาในระยะยาวที่จะไม่เกิดปัญหาเช่นนี้กับหมู่บ้านอื่นๆ อีก

ในส่วนของผลกระทบต่อสัตว์น้ำในห้วยคลิตี้นั้น พบว่ามีปริมาณตะกั่วเกินมาตรฐาน ดังรายงานของกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ติดตามตรวจสอบเก็บตัวอย่างสัตว์น้ำไปตรวจหาสารตะกั่ว ในระหว่างวันที่ 29 เมษายน - ธันวาคม 2542 และกรมอนามัย ได้เก็บตัวอย่างสัตว์น้ำในระหว่างวันที่ 16 มีนาคม 2543-13 ธันวาคม 2543 ได้ผลดังนี้คือ

ตารางที่ 2.4 แสดงการตรวจวัดปริมาณสารตะกั่วในสัตว์น้ำในลำห้วยคลิตี้

จุดเก็บ ตัวอย่าง	กรมควบคุมมลพิษ (มิลลิกรัม/กิโลกรัม)						กรมอนามัย (มิลลิกรัม/กิโลกรัม)		
	ระยะห่างจากโรง แต่งแร่ (กม.)	21 เม.ย.	26 พ.ค.41	28 มิ.ย.	2 ธ.ค.41	ธ.ค.42	16 มี.ค.	7 ธ.ค.	13 ธ.ค.
		41		41			43	43	43
KC1	0.5	-	-	5.78 (ปลา)	222.8 (ปู) 130.2 (กุ้ง)	-	-	-	-
KC2	0.1	-	-	-	125.6 (หอย) 451.8 (ปู)	-	-	-	-
KC3	2.5	81.1 (ปลา)	-	302.59 (ตับปลา)	-	-	-	-	-
KC4	4.5	-	-	47.56 (ปลา)	-	-	1.26 (ปลาเวียน)	132 (ปลา เวียน) 320 (กุ้ง) 48 (ปู)	2.165 (ปลา เวียน)
KC5	12	-	-	42.82 (ปลา)	31.9 (ปลา)	-	-	-	-

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ,2542 : กรมอนามัย,2543.

ขณะที่มาตรฐานอาหารที่มีสารปนเปื้อนกำหนดไว้ว่า อาหารที่มีตะกั่วปนเปื้อนต้องไม่เกิน 1 มิลลิกรัม/กิโลกรัม จากข้อมูลข้างต้นจึงกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่างต้องบริโภคสัตว์น้ำในห้วยที่มีสารพิษตะกั่วเกินมาตรฐานอยู่ตลอดโดยไร้ทางเลือก ปัญหาตรงนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้รับผิดชอบต้องหันมาดูแลเอาใจใส่และแก้ไขอย่างเร่งด่วน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาปัญหาดังกล่าวซึ่งล่วงเลยมาเป็นเวลา 6 ปี นับตั้งแต่กลายเป็นประเด็นสาธารณะ ผู้ศึกษาพบว่ามีการดำเนินการต่างๆ จากผู้ก่อมลพิษและหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านผลกระทบสิ่งแวดล้อมในหลายกิจกรรมด้วยกัน ตัวอย่างเช่น

- มีการทำแผนในการฟื้นฟูแก้ไขปัญหาลำห้วยคลิตี้ โดยตั้งคณะทำงานเพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหามลพิษจากตะกั่วในลำห้วยคลิตี้

- มีการลงพื้นที่เพื่อติดตามตรวจสอบการขุดลอกห้วยคลิตี้ จัดทำโครงร่างแผนปฏิบัติการฟื้นฟูซึ่งงบประมาณดำเนินการ 1.5 ล้านบาทของบริษัทตะกั่วฯ โดยให้บริษัทจัดทำผลการสำรวจศึกษาและแผนปฏิบัติการฟื้นฟูให้กรมควบคุมมลพิษ พิจารณาภายในกุมภาพันธ์ 2542 และจะต้องมีการขุดลอกให้ได้ในช่วง มีนาคม-มิถุนายน 2542

- บริษัทตะกั่วฯ ได้นำแผนการดำเนินการสร้างเขื่อนและหลุมฝังกลบมาเสนอต่อกรมควบคุมมลพิษ เมื่อมกราคม 2543

- คณะทำงานแก้ไขปัญหามลพิษจากตะกั่วในบริเวณห้วยคลิตี้ มีมติให้บริษัทตะกั่วฯ เสนอแผนงานการสร้างเขื่อนกั้นถาวร เมื่อ 30 มีนาคม 2544

- บริษัทตะกั่วฯ ดำเนินการก่อสร้างฝายหินทิ้งบริเวณใต้โรงแต่งแร่คลิตี้ลงมา ณ ระยะทางที่ 4.5 กม. และ 8 กม. หรือ KC4 และ KC4/1 ตามลำดับ จนแล้วเสร็จทั้ง 2 แห่ง เมื่อกุมภาพันธ์ 2545

- กรมควบคุมมลพิษมีหนังสือแจ้งขอความร่วมมือจากบริษัทตะกั่วฯ ให้จัดเตรียมแผนดำเนินการสูบตะกอน เมื่อกันยายน 2545

- กรมควบคุมมลพิษ มีหนังสือถึงบริษัทตะกั่วฯ ให้แจ้งผลและเร่งดำเนินการจัดเตรียมหลุมฝังกลบก่อนดูดตะกอนอย่างถูกต้อง เมื่อมีนาคม 2546

นอกจากนี้ยังมีการประชุมสัมมนาเพื่อติดตามปัญหาโดยตลอด ทว่าปัญหาก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง มีความล่าช้าและปัจจุบันยังมิได้มีการดูดตะกอนตะกั่วจากบริเวณเขื่อนตกตะกอนแต่อย่างใด ตะกอนตะกั่วในบริเวณลำห้วยคลิตี้ก็ยังมีปริมาณเกินมาตรฐานอยู่เช่นเดิมโดยที่ผู้รับผิดชอบมิได้คำนึงถึงสภาพชีวิตของชุมชนที่ต้องพึ่งพาลำห้วยและการพัดพาตะกอนตะกั่วไปสู่ทำนน้ำสักเท่าใด ปัญหานี้ได้ถูกนำเข้ามาในชั้นศาล มีการฟ้องศาลในคดีความแพ่ง ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี โดยชาวคลิตี้ล่างที่เจ็บป่วยจากโรคพิษตะกั่ว 8 ราย ได้เรียกร้องให้ผู้ประกอบการชดเชยค่าเสียหาย ค่ารักษาพยาบาลและจัดการแก้ไขฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ (คำฟ้อง คดีดำหมายเลขที่ 106/2546 ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี) และตัวแทนชาวบ้านคลิตี้ล่างจำนวน 13 คน ได้ร่วมกันฟ้องร้องกรมควบคุมมลพิษให้ปฏิบัติหน้าที่ตามอำนาจหน้าที่โดยเข้าดำเนินการกำจัดมลพิษและฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ ให้มีการกำหนดมาตรการอื่นๆ ในการแก้ไขปัญหาการปนเปื้อนของสารตะกั่วบริเวณลำห้วยคลิตี้และการฟื้นฟูระบบนิเวศบริเวณดังกล่าว ให้มีการดำเนินการรวบรวมข้อมูลปัญหาการปนเปื้อนของสารตะกั่วบริเวณลำห้วยคลิตี้ ผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของราษฎรชุมชนบ้านคลิตี้ล่าง (คำฟ้องคดีหมายเลขดำที่ 214/2547 ณ ศาลปกครอง)

การแก้ปัญหาที่ผ่านมามุ่งประเด็นทางด้านเทคนิคในการบำบัดฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและเน้นการเฝ้าระวังสุขภาพด้วยมุมมองจากแพทย์สมัยใหม่ โดยมีได้คำนึงถึงมิติความเป็นคน วิถีชีวิตของชุมชนและความสูญเสียของผู้ได้รับผลกระทบ ผู้ศึกษาเห็นว่าการแก้ปัญหาดังกล่าวมีอาจมุ่งที่ประเด็นทางเทคนิคและจบลงด้วยกระบวนการยุติธรรมเพียงอย่างเดียว เราต้องให้ความสำคัญกับวิถีชีวิต ความเป็นมนุษย์ของชุมชนคลิตี้ล่างด้วย การเน้นแต่เพียงว่าฟื้นฟูลำห้วยหรือไม่ หรือจะใช้เทคนิควิธีใดในการฟื้นฟูนั้น ไม่อาจมองข้ามชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนที่อยู่อาศัยในแถบนี้ได้เลย เราต้องย้อนมาคิดใหม่ว่าคุณชนดังกล่าวจะมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของเขาได้อย่างไรบ้าง ชาวคลิตี้ล่างมีคำอธิบาย มีความรู้สึกนึกคิดต่อปัญหาที่เกิดขึ้นนี้อย่างไร

ผู้ศึกษาพบว่าปัญหาดังกล่าวมีการใช้องค์ความรู้ที่ต่างกันเพื่อมาอธิบายและแก้ปัญหา ผู้เชี่ยวชาญได้ใช้ความรู้ทางเทคนิคที่เป็นตัวเลขที่วัดได้และเน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ส่วนชาวคลิตี้ล่างก็มีการวัดผลความเปลี่ยนแปลงในลำห้วยด้วยประสบการณ์ความรู้ในชีวิตประจำวันแบบชาวบ้านและมีแนวทางในการมองปัญหาและมีวิถีคิดวิพากษ์การทำงานหน่วยงานต่างๆ อยู่เช่นกัน ในการแก้ปัญหาดังกล่าวเราไม่อาจใช้ความรู้ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็น

ตัวชี้วัดโดยละเอียดความรู้ก็ฝ่ายหนึ่งไปได้ เราต้องพร้อมที่จะยอมรับว่า ไม่อาจที่จะเป็นผู้ครอบครองความรู้ เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโดยใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และวิธีทางเทคนิคในโลกทัศน์ของตนแก้ไขปัญหาแต่เพียงด้านเดียวได้ การแสดงตัวเลขทางเทคนิค ข้อมูลการปนเปื้อนของสารตะกั่วในแหล่งน้ำ ดิน พืชผักเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะนำมาสู่การทำความเข้าใจปัญหาได้ ทว่าเราควรมีมิติการทำความเข้าใจใหม่ที่หลากหลายและรอบด้านมากขึ้น ดังเช่นมิติความรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นคำอธิบายปัญหาจากชุมชนผ่านวิถีคิดของหญิงชายผู้ได้รับผลกระทบ ปรากฎการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เป็นสิ่งที่สังคมต้องร่วมตระหนัก ร่วมคิดและร่วมสร้างมาตรการแก้ไข นำชุดความรู้ที่หลากหลายในสังคมในระดับและมิติต่างๆ เพื่อมาอธิบายสาเหตุและความเป็นจริงของปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ทางออกของปัญหาที่เป็นจริงและเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

2.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่ตะกั่วกับชุมชนคลิตี้ล่าง

ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่ตะกั่วกับชาวคลิตี้ล่างนั้น ชาวคลิตี้ล่างรับรู้ว่ามีเหมืองแร่เป็นของกำนันดีด (นายคงศักดิ์ กลีบบัว³) โดยเป็นการสืบทอดกิจการในเครือญาติต่อกันมา เริ่มตั้งแต่กำนันพริ้งมาเปิดทำเหมืองเป็นครั้งแรก ต่อมาก็คือกำนันผลซึ่งเป็นพี่ชาย ได้เข้ามารับช่วงแล้วก็ตกทอดมาสู่ลูกชายของเขาคือกำนันดีด (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ผู้ศึกษาได้พบความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของเหมือง ผู้จัดการ คนงานและชาวคลิตี้ล่างในรูปแบบต่อไปนี้คือ

สมัยก่อน (ช่วงปี 2498-2510) ชาวคลิตี้ล่างจะเข้าไปในเหมืองบ่องามเพื่อไปเที่ยวบ้าง หาซื้อของใช้บ้างหรือนำไปไปแลกตะกั่วบ้างโดยแลกไก่อ่ 2 ตัวกับ ตะกั่ว 3 กิโลกรัม บ้างก็ไปซื้อตะกั่วในราคากิโลกรัมละ 5-10 บาท หลังจากที่โรงแต่งแร่มาตั้งที่บ้านคลิตี้บนจึงหันเข้ามาหาซื้อของและติดต่อกับโรงแต่งแร่หรือบริษัท⁴ เพราะใกล้และสะดวกกว่า โดยส่วนใหญ่ถ้าชาวคลิตี้ล่างเข้าไปในบริษัท ก็จะไปซื้อแร่ตะกั่วในราคากิโลกรัมละ 10-25 บาท แต่มาช่วงหลังมีราคาขึ้นเป็น กิโลกรัมละ 50-60 บาท ชาวคลิตี้ล่างนิยมเอาไก่อ่หรือสัตว์ที่ยังได้ไปแลกแร่ในอัตรา ไก่อ่ 1 กิโลกรัมแลกกับแร่ตะกั่ว 1 กิโลกรัม หรือแล้วแต่ตะกั่วเนื้อดีหรือไม่ บางครั้งคนงานในบริษัทก็จะเอาแร่ตะกั่วนี้มาแลกกับไก่อ่ของชาวบ้านโดยไม่ให้ผู้จัดการเหมืองรู้ ลักษณะของตะกั่วดังกล่าวเป็นแท่งกลม ยาวประมาณ ½ -1 ศอก ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 3 ซม. และยังมีลักษณะคล้ายก้อนน้ำตาลปึกอีกด้วย เมื่อได้ตะกั่วมาก็จะเอามาตัดและทุบเป็นก้อนเล็กๆ เพื่อใช้เป็นกระสุนปืน ชาวคลิตี้ล่างเห็น

³ นายคงศักดิ์ กลีบบัว อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดกาญจนบุรีและกรรมการบริหารพรรคประชาธิปัตย์ ผู้ซึ่งต่อมากลายเป็นเจ้าของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ เช่น โรงลอยแร่และโรงงานถลุงแร่ตะกั่ว ที่บริเวณตำบลลาดหญ้า อ. เมือง จ. กาญจนบุรี ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำแควใหญ่ (ภัสร์วดี ศรีสุวรรณ, 2543: 27).

⁴ ชาวคลิตี้ล่างจะเรียกชื่ออื่นๆ ว่าบริษัท ซึ่งหมายถึงศูนย์กลางอำนาจความสะดวกของโรงแต่งแร่.

ว่าถ้าไม่มีแร่ตะกั่วก็ไม่รู้จะใช้อะไร เพราะตะกั่วมีน้ำหนักดี ทำให้ยิงสัตว์ได้ตรงเป้า ถ้าใช้โลหะอย่างอื่นจะทำให้ยิงไม่ตรง

ช่วงที่เหมืองแร่หรือบริษัทเปิดดำเนินการนั้น ได้สร้างศูนย์กลางอำนวยความสะดวกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานีอนามัย ร้านค้า ตู้ซ่อมรถ โรงสีข้าว นำไฟฟ้า โทรศัพท์เข้ามาใช้ ได้สร้างถนนลูกรังที่มีมาตรฐานขึ้น เรียกได้ว่าเป็นแหล่งความเจริญที่ใกล้หมู่บ้านคลิตี้ล่างที่สุด ทำให้ชาวคลิตี้ล่างเข้ามาใช้บริการที่บริษัทแทนที่จะต้องเดินทางไปในอำเภอของผาภูมิซึ่งต้องใช้เวลาเป็นวันๆ จึงเป็นธรรมดาที่ชาวคลิตี้ล่างต้องมาติดต่อและใช้บริการในส่วนต่างๆ ของเหมืองแร่ อีกทั้งในช่วงที่โรงแต่งแร่เปิดดำเนินการอยู่นั้น กำนันดีดีเจ้าของบริษัทจะมาจัดปีใหม้ให้คนคลิตี้บนทุกปีและชาวคลิตี้ล่างก็มักจะขึ้นไปเที่ยวงานด้วยเช่นกัน ชาวคลิตี้ล่างให้ข้อสังเกตว่าบริษัทได้นำความเจริญต่างๆ เข้ามาครบครัน ทว่าความเจริญดังกล่าวได้จำกัดอยู่เฉพาะในเขตพื้นที่บริษัทเท่านั้น มิได้ขยายความเจริญทางวัตถุและให้ประโยชน์ต่อชุมชนคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษาพบว่าเหมืองแร่ได้พยายามสร้างความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์แก่ชาวคลิตี้ล่าง ดังเช่น อนุญาตให้คนคลิตี้ล่างไปสีข้าวฟรีได้ที่บริษัทซึ่งช่วงเวลานั้นเป็นช่วงที่ยังไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเหมือง ถ้าชาวคลิตี้ล่างไปสีข้าวก็จะให้ข้าวสารผู้จัดการเหมืองแร่ 1 ปี๊บ ชาวคลิตี้ล่างพูดถึงประโยชน์ที่ได้จากเหมืองแร่ก็คือทำให้สามารถเดินทางได้สะดวกมากขึ้น สามารถติดรถสิบล้อของเหมืองแร่ไปเหมืองบ่องามหรือไปหาญาติๆ ที่ตั้งหมู่บ้านในแถบทุ่งใหญ่ฯ ได้ ในช่วงที่เหมืองแร่เปิดดำเนินการและยังมีความพยายามที่จะสร้างสัมพันธ์อันดีให้กับชาวคลิตี้ล่างอยู่นั้น ชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่จะไปซื้อของใช้จำเป็น ตลอดจนรับบริการต่างๆ เช่นรักษาพยาบาล ซ่อมรถอยู่เสมอ ชาวคลิตี้ล่างนิยมไปนำถังใส่น้ำยาล้างแร่⁵ (ขนาด 200 ลิตร) จากโรงแต่งมาเป็นทีเก็บข้าวสาร ข้าวเปลือกหรือเป็นที่ใส่น้ำอาบ เป็นต้น โดยจะเอาสัตว์ที่ล่าได้ไปแลกถังเหล่านี้

ภายหลังจากเกิดกรณีพิพาทเรื่องการปล่อยน้ำแร่ลงสู่ห้วยคลิตี้นั้น ทำให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่และชาวคลิตี้ล่างเป็นไปในลักษณะคู่ชกต่างรุ่น เป็นเชิงของการพยายามกดทับและใช้ความมีอิทธิพลและอำนาจกระทำการแก่คนตัวเล็ก ในลักษณะต่างๆ ดังเช่น จากที่เคยอนุญาตให้ชาวคลิตี้ล่างสีข้าวได้ฟรี ก็มีคำสั่งห้ามไม่ให้ชาวคลิตี้ล่างใช้โรงสีอีก เพราะชาวคลิตี้ล่างขึ้นไปร้องเรียนที่เหมือง ไปต่อว่าเจ้าของเหมืองว่าเป็นต้นเหตุทำให้น้ำเสีย ทำให้ชาวคลิตี้ล่างไม่สามารถใช้น้ำในลำห้วยดื่มกินได้ตามปกติ นับตั้งแต่นั้น ถ้าจะเข้าไปขอใช้บริการต่างๆ ชาวคลิตี้ล่างจึงถูกปฏิเสธและถูกต่อว่าจากผู้จัดการเหมืองโดยตลอด กลุ่มผู้ชายคลิตี้ล่างได้แสดงความรู้สึกต่อการกระทำของเหมืองแร่ในทำนองเดียวกัน

⁵ ชาวคลิตี้ล่างจะไปซื้อหรือแลกถังน้ำยาล้างแร่มาจากบริษัท โดยจะนำมาทำความสะอาดด้วยวิธีการคือเอาไปไม่ใส่ในถังแล้วจุดไฟเผา เสร็จแล้วก็นำไปแช่น้ำประมาณ 1 สัปดาห์ พอหมกกลิ่นน้ำยาก็นำไปใช้ประโยชน์ตามต้องการ.

“ผู้จัดการจะมาตำกว่าเรา ตอนที่เอารถไปซ่อมที่บริษัท เขาบอกว่าซื้อรถมาจากในเมืองก็เอาไปซ่อมในเมืองสิ และตอนที่พวกเราป่วย เราจะไปหาหมอที่บริษัท เขาก็มักพูดเหน็บแนมพวกเราว่าคนคลิตี้ล่างนี่ “ชี้ไม่ออก เยี่ยวไม่ออก ก็มาให้เหมืองช่วย” ที่เราไปรักษานี้ก็ไม่ใช่รักษาฟรีๆ ก็ต้องจ่ายเงินให้เขา ทำไมต้องมาพูดอย่างนี้ แต่พอเขาต้องการอะไรจากคนคลิตี้ล่างก็จะมายกมือไหว้ พวกเราไม่ชอบที่เขาทำอย่างนี้เลย”

หม่องใจเตียบ อายุ 39 ปี

ผู้ศึกษาพบว่าในช่วงที่มีการปล่อยน้ำทางแร่ลงห้วยนั้น เหมืองแร่พยายามเข้ามาสร้างความสัมพันธ์ที่ดีแบบมีผลประโยชน์แอบแฝงกับชาวคลิตี้ล่างอยู่บ้าง เช่นเข้ามาทำโถงน้ำและขุดบ่อน้ำให้ (ดูตาราง 2.1) แต่ก็ไม่สามารถใช้บ่อน้ำได้เพราะไม่มีน้ำ ช้ำร้ายหลังจากขุดบ่อให้เสร็จเหมืองแร่กลับปล่อยน้ำแร่ลงอย่างหนักทั้งวันทั้งคืน เมื่อพูดถึงปัญหาที่เกิดจากเหมืองแร่นั้น เราได้รับรู้จากคำบอกเล่าของชาวคลิตี้ล่างว่าเหมืองแร่ได้สร้างปัญหาคือทำให้น้ำในลำห้วยขุ่น

“บ่อตะกอนตะกั่ววันนั้นฟังจริง แต่เป็นเพราะว่าน้ำแร่มันขังมากเกินไป ที่แรกทางเหมืองปล่อยน้ำแร่ลงห้วยเลย แต่พอชาวบ้านร้องเรียนไปที่กรมทรัพยากรธรณีให้เข้ามาตรวจ ทางเหมืองจึงปิดท่อน้ำทิ้งเสีย แล้วทำเป็นท่อเล็กๆ พอน้ำมาเอ่อมากเกินไปก็ทำให้คันบ่อพักน้ำเสียพังลงไป แต่ไม่ได้เกิดจากดีเปรสชันอะไรอย่างที่เป็นข้ออ้างแน่นอน”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36 ปี

หลังจากที่เหมืองปล่อยน้ำแร่ลงสู่ห้วยคลิตี้ก็พบว่าในปีหนึ่งๆ น้ำมีสีขุ่นหลายเดือนทั้งๆที่ไม่ใช่หน้าฝน และจะมีสิ่งผิดสังเกตก็คือมีกลิ่นเหม็นสารเคมี หญิง-ชายคลิตี้ล่างได้เข้ามาติดต่อใช้บริการต่างๆ จากเหมืองแร่อยู่เสมอ จึงเป็นธรรมดาที่ชาวคลิตี้ล่างได้พบเห็นกิจกรรมที่ทางเหมืองแร่ดำเนินการอยู่

“โรงแต่งแร่ปล่อยน้ำแร่ลงบ่อพักน้ำเสีย พอน้ำแร่และตะกอนล้นบ่อ เขาก็จะฉีดตะกอนที่กั้นบ่อออกให้ไหลลงในห้วย ใครๆ ผ่านไปมากก็เห็นกันทุกคนโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนจะฉีดทั้งวันทั้งคืน ซึ่งสีของน้ำจะขุ่นมีกลิ่นเหม็น ชาวบ้านจะรับรู้ว่าเป็นกลิ่นสารเคมีที่เหมืองปล่อยลงมา”

หม่องเปาะกร อายุ 46 ปี

ชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่พบว่าเหมืองแร่ปล่อยน้ำทางแร่ลงสู่ลำห้วยคลิตี้ หลายคนวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก ดังเช่น

“ผู้ศึกษาไม่ชอบการกระทำของเหมืองแร่เลย เพราะรู้สึกว่าเขาเอาเปรียบชาวบ้านมากเกินไป เหมืองทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เหมือนมาใช้ยาเบื่อชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเจ็บป่วย สัตว์เลี้ยงล้มตาย สัตว์น้ำในห้วยก็สูญพันธุ์ เช่นหอย พิษผักกูดห้วยก็ตายไป เช่นผักกูด ทำให้หินบริเวณน้ำตกพังยุ่ยไปเลย”

หม่องเปาะคี อายุ 47 ปี

“ผู้ศึกษาเห็นกับตาว่าเหมืองปล่อยน้ำแร่ทั้งวันทั้งคืน ผู้ศึกษาเดินไปก็เห็นเขาทำอย่างเปิดเผย เขาเห็นว่าผู้ศึกษามีน้ำประปาใช้แล้ว ไม่ต้องใช้น้ำในลำห้วย”

หม่องปะเสาะ อายุ 38 ปี

ชายคลิตีล่างเล่าประสบการณ์ส่วนตัวที่ประสบมาโดยตรงว่าได้พบเห็นการปล่อยน้ำทางแร่ด้วยตาตัวเอง ในตอนแรกเหมืองจะปล่อยเฉพาะหน้าฝน ต่อมาได้ปล่อยตลอดทั้งวันทั้งคืน (ดูตาราง 2.1) โดยน้ำแร่นั้นถูกปล่อยมาจากโรงแต่ง พอลงบ่อพักบางครั้งยังไม่ทันตกตะกอนก็ปล่อยลงสู่ห้วยเลย ช่วงแรกๆ ผู้ชายคลิตีล่างไม่ได้ทำอะไรเพราะคิดว่าน้ำแร่ที่ปล่อยลงมานั้นคงไม่มีอันตราย ตัวเขาเองและครอบครัวก็ยังคงดื่มกินใช้น้ำในห้วย หาทุ่งหอยปูปลาอย่างปกติ ต่อมาน้ำแร่ลงหนักขึ้นเรื่อยๆ ทำให้น้ำในห้วยมีกลิ่นเหม็นสาบเค็มอย่างมาก แต่ทว่าชาวคลิตีล่างก็ทำอะไรไม่ได้ ต้องทนกินน้ำนี้เพราะไม่มีแหล่งน้ำอื่น น้ำประปาก็ยังไม่มีและไม่มีภาชนะใส่สำรองไว้สำหรับเก็บน้ำฝนด้วย ในช่วงที่น้ำขุ่นนั้นบรรดาผู้ชายจะไม่สามารถดำปลาได้ จะมองไม่เห็นตัวปลา อีกทั้งเมื่อดำปลาขึ้นมาแต่ละครั้งก็จะรู้สึกว่ายลำบาก เวียนหัวและหน้าแดงผิดปกติ

ในส่วนมุมมองกลุ่มผู้หญิง ผู้ศึกษาพบว่าเธอได้ให้คำอธิบายเรื่องผลกระทบจากเหมืองแร่นั้นไม่ต่างกับผู้ชาย พวกเขาบอกว่าเหมืองแร่ได้สร้างปัญหาให้หมู่บ้านมาก โรงแต่งแร่ได้ปล่อยน้ำแร่ลงบ่อพักและเมื่อน้ำในบ่อพักเต็มก็จะฉีดตะกอนกันบ่อให้ไหลลงสู่ลำห้วย เมื่อน้ำจากบ่อพักลงห้วยจะเห็นน้ำในห้วยเปลี่ยนเป็นสีขุ่น น้ำตาลคล้ำ ผู้หญิงส่วนใหญ่เห็นการปล่อยน้ำแร่ของเหมืองด้วยตาตัวเอง เพราะเดินผ่านเข้าไปแถวโรงแต่ง เมื่อเห็นครั้งแรกก็ไม่ได้ทำอะไรไม่คิดว่าน้ำแร่นี้จะเป็นอันตราย มิ่งหน่อ อายุ 21 ปี และเวมิ่ง อายุ 32 ปี กล่าวว่าตอนที่ไปเที่ยวหาเพื่อนที่บ้านคลิตีบน เธอเห็นว่าเหมืองแร่ปล่อยน้ำทางแร่ลงลำห้วยเพราะเห็นท่อต่อลงมา กาเซ่ อายุ 43 ปี บอกว่าได้เห็นการปล่อยน้ำแร่ด้วยตาของตัวเองในช่วงทำบุญสงกรานต์ บริษัทจะมีงานกินเลี้ยงจึงมาหาให้ กาเซ่ไปรับในงาน จัน อายุ 27 ปี กล่าวว่า เมื่อปี 2536-2537 เหมืองได้ทำให้ชุมชน

เดือดร้อนอย่างหนัก เด็กท้องร่วงทั้งหมู่บ้าน ทำให้น้ำในลำห้วยขุ่น มีกลิ่นน้ำยาเหม็นมาก ผู้หญิงได้แสดงความรู้สึกต่อการกระทำของเหมืองแร่ว่า

“เหมืองคงชอบความสะดวก ไม่ต้องขุดบ่อน้ำเสีย แต่เขาไม่เห็นว่าคุณชีวิตคนคลิตี้ล่างจะเป็นอย่างไร”

กาปะเชน อายุ 50 ปี

บางครั้งกาปะเชนก็คิดว่าต้องไปร้องเรียนที่เค้าแก่ใหญ่เจ้าของบริษัทเลย เพราะการไปร้องเรียนแค่ผู้จัดการเหมืองนั้น เขาก็ทำอะไรไม่ได้ เขาก็เป็นลูกน้องอีกทีหนึ่ง

ผู้ศึกษาพบว่าในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่กับชาวคลิตี้ล่างนั้น โดยส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์ในระดับที่ชาวบ้านมีอำนาจในการต่อรองน้อยกว่า จะเห็นได้ว่าทรัพยากรต่างๆ รวมศูนย์อยู่ในเขตพื้นที่เหมืองซึ่งชาวคลิตี้ล่างต้องมาขอรับบริการ โดยที่ไม่มีอำนาจใดในการเข้าถึงบริการต่างๆ เหล่านี้ ชาวคลิตี้ล่างต้องยอมรับภาวะการไร้อำนาจ ไร้ความรู้ในเรื่องพิษสารตะกั่วซึ่งเป็นความรู้ใหม่ในระบบโลกทัศน์ แต่อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาพบว่าสิ่งหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างกระทำและตอบโต้ต่อปัญหาเหล่านี้ก็คือการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของเหมืองแร่ มีการใช้คำพูดและอธิบายสถานการณ์ปัญหาแบบโต้กลับ เรียกได้ว่าเป็นการใช้วาทกรรมแบบชาวบ้านในการต่อสู้กับปัญหาอีกทางหนึ่ง

ในส่วนของ การรับรู้เรื่อง การกระทำของเหมืองแร่ และความสัมพันธ์ระหว่างเหมืองแร่กับคนคลิตี้บนนั้น หม่องใจเซิน อายุ 50 ปี ชาวบ้านคลิตี้บน บอกว่าโรงแต่งปล่อยน้ำแร่ลงมาที่บ่อพัก พอบ่อพักน้ำเต็มก็ปล่อยน้ำแร่ลงมาลงห้วย แล้วก็ดูน้ำในห้วยไปใช้ในการล้างแร่ต่อ โดยน้ำแร่ที่ปล่อยก็เป็นน้ำขุ่นๆ ไม่ได้ทิ้งไว้ให้ตกตะกอน แล้วก็มีการฉีดตะกอนตะกั่วลงสู่ลำห้วย เวลาปล่อยน้ำแร่ ชาวคลิตี้ล่างก็จะเห็นปลาตายลอยเกลื่อน ก็จะไปเก็บมากิน โดยเก็บตัวที่ยังพอกินได้โดยที่ไม่รู้ว่ามันอันตราย และเวลากินไปก็ไม่ได้เป็นพิษกะทันหันหรือเห็นผลทันที ประกอบกับในช่วงแรกหมอกก็ยังไม่ได้มาประกาศห้ามกินปลาในห้วยด้วย ชาวคลิตี้ล่างก็เลยยังกินปลาเหล่านี้อยู่รวมทั้งยังตกปลาในห้วยกินอยู่ตลอด หม่องใจเซินให้ข้อสังเกตว่า

“คนคลิตี้บนก็มีอาการเจ็บป่วย ปวดตามข้อ ปวดกระดูก ปวดหัว ปวดท้อง เช่นกัน ช่วงที่น้ำแร่ลงหนักๆ ก็มีคนป่วยไปโรงพยาบาลไปหาหมอกันตลอด แต่ชาวบ้านก็รู้ว่าเกิดจากอะไรและก็ไม่กล้าบอกว่าเป็นเพราะโรงแต่งแร่ บางครั้งก็ไม่รู้เพราะคิดว่าตั้งบ้านอยู่เหนือโรงแต่งแร่แล้วจะเป็นสารตะกั่วได้อย่างไร แต่ที่แน่ๆ ชาว คลิตี้บนก็กินปลาในลำห้วย และปลาก็ไม่ได้อยู่เฉพาะด้านล่างโรงแต่งอย่างเดียว ปลามันว่ายน้ำขึ้นมาเหนือโรงแต่งแร่ได้ คนคลิตี้บนก็จับปลากินอยู่บ่อยๆ ตรงนี้ก็ทำให้กินสารตะกั่วเข้าไปได้ไม่ใช่หรือ”

หม่องใจเซิน อายุ 50 ปี

ในเรื่องอาการความเจ็บป่วยนั้น หม่องใจเซิน บอกว่าถึงแม้ตนไม่มีโรคอยู่ที่โรงแต่งแร่ แต่ก็หาปลากินอยู่ตลอด อาการเจ็บข้อ ปวดท้อง ปวดหัวนั้นก็เคยมีเป็นบางครั้งแต่ไม่หนักมาก ปัจจุบันอาการเหล่านี้ก็ไม่ค่อยมีแล้ว หม่องใจเซินได้สังเกตอาการความเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้าน

“เด็กและผู้ใหญ่หลายคนมีอาการปวดท้อง ปวดข้อ เจ็บหลัง ปวดกระดูก ปวดหัวอยู่บ่อยๆ ส่วนใหญ่ก็มีอาการอย่างนี้แต่ไม่รู้สาเหตุว่าเกิดจากโรงแต่งแร่หรือเปล่า และหลายคนทีพอมองออกแต่ก็ไม่กล้าบอกว่าเกิดจากโรงแต่งเพราะเจ้าของเหมืองแร่ได้สร้างอะไรต่างๆ ให้คนคลิตี้บนไว้เยอะ เช่นวัด⁶ โรงเรียน อนามัย⁷ เป็นต้น และเหมืองก็สร้างรายได้ให้กับหลายครอบครัว เช่นครอบครัวของผู้ใหญ่บ้าน โรงแต่งแร่ก็รับน้องสาวของผู้ใหญ่ไปเป็นเสมียน ช่วงที่โรงแต่งมาตั้งอยู่นั้น คนคลิตี้บนก็สบายไปด้วยเพราะมีร้านค้า มีคู่ออมรถ โรงสีข้าว อนามัย ทำให้สะดวกหลายอย่างไม่ต้องออกไปถึงในเมือง และสมัยที่เหมืองแร่ยังทำอยู่นั้น เจ้าของเหมืองก็มาเลี้ยงอาหาร จัดปีใหม่และสงกรานต์ให้คนคลิตี้บนอยู่ประจำ ชาวบ้านก็สำนึกในบุญคุณต่อความช่วยเหลือ ถ้าชาวคลิตี้บนตั้งตัวเป็นศัตรูกับเหมืองก็เป็นการทูปหม้อข้าวตัวเอง เพราะต้องไปพึ่งเหมือง ไปซื้อน้ำมันของใช้ต่างๆ หรือขอใช้โทรศัพท์เพื่อติดต่อกับคนภายนอก ซึ่งถ้าชวนทะเลาะก็จะทำให้คนที่ไปติดต่อไม่ได้รับความช่วยเหลืออะไรได้อีก คนคลิตี้บนก็เลยไม่อยากพูดอะไร ทั้งๆ ที่ได้รับผลกระทบอยู่เช่นกัน”

หม่องใจเซิน อายุ 50 ปี

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้ได้พบระดับความสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งระหว่างเหมืองแร่และคนคลิตี้บน ซึ่งแตกต่างจากความสัมพันธ์ในแบบของคนคลิตี้ล่าง เพราะว่าคนคลิตี้บนต่างได้รับความอุปถัมภ์นานานี้ปกการ การให้ความช่วยเหลือ การอำนวยความสะดวกสร้างสาธารณประโยชน์ให้หมู่บ้านจำนวนมาก โดยในระดับของบุคคลสำคัญในชุมชน เช่นผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุขชุมชนและชาวบ้านบางส่วน ต่างทำงานประสานกับเหมืองแร่และได้รับเงิน สนับสนุนจากเหมืองแร่เพื่อมาพัฒนาในสายงานต่างๆ ตรงจุดนี้เป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เต็มรูปแบบ

⁶ ชื่อวัดคลิตี้ผลธรรมาราม ซึ่งเป็นสมัยที่กำนันผล กลีบบัว (บิดาของนายคงศักดิ์ กลีบบัว) ได้มาให้เงินบริจาคสร้างวัด จึงได้ตั้งชื่อวัดที่สอดคล้องกับชื่อของกำนันผล.

⁷ ในส่วนของสถานีอนามัยบ้านคลิตี้บน หรือทุ่งเสือโทน ก็มีป้ายชื่อติดว่า สถานีอนามัยบ้านทุ่งเสือโทน ได้รับความอุปถัมภ์จากบริษัทผลแอนด์ซัน จำกัด.

จึงเป็นธรรมดาที่คนกะเหรี่ยงคลิตี้บนต่างมองว่าการเข้ามาของเหมืองแร่ได้สร้างความเจริญต่างๆ ให้แก่หมู่บ้าน ทำให้เกิดความสะอาดสวยงามมากขึ้น แต่ทว่าเมื่อผลกระทบต่างๆ เกิดขึ้นกับชุมชน ชาวคลิตี้ล่างจึงไม่กล้าพูดหรือวิพากษ์วิจารณ์สิ่งใด ด้วยเพราะความช่วยเหลือจากเหมืองแร่ ประกอบกับความไม่รู้ในเรื่องโรคพิษตะกั่วซึ่งเป็นโรคใหม่ในระบบโลกทัศน์อีกประการหนึ่ง

เนื่องด้วยขอบเขตของงานศึกษาในครั้งนี้ได้สนใจศึกษาวาทกรรมจากชุมชนคลิตี้ล่างซึ่งเป็นผู้ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียและไม่ได้อยู่ในภาวะอุปถัมภ์จากเหมืองแร่ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจถึงระดับ การต่อสู้ การตอบโต้ วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับซึ่งจะเป็นอีกบทเรียนหนึ่งของการ ลุกขึ้นสู้จากชุมชน ทว่าผู้ศึกษามีข้อเสนอต่องานศึกษาชิ้นอื่นๆ ต่อไป ที่ควรหันมาสนใจศึกษา เปรียบเทียบระหว่างสองชุมชนที่ต่างประสบปัญหาเดียวกันแต่มีระดับการต่อสู้และตอบโต้ต่อ ปัญหาที่ต่างกัน การเข้าไปเรียนรู้ ทำความเข้าใจวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนคลิตี้บนก็เป็นอีกงาน ศึกษาหนึ่งที่จะมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง

2.4 มหันตภัยร้ายจากพิษตะกั่ว...วาทกรรมของผู้รู้

ตะกั่วเป็นสารที่ร่างกายไม่ต้องการ ต่างกับธาตุเหล็ก ฟลูออไรด์และธาตุอื่นๆ ที่จำเป็นและเป็นประโยชน์แก่ร่างกายในปริมาณที่พอเหมาะ โรคพิษตะกั่วเรื้อรังคือโรคที่เกิดจากการได้รับตะกั่ว เข้าสู่ร่างกายทีละน้อย (ไม่มากพอที่จะทำให้เกิดโรคพิษตะกั่วแบบเฉียบพลัน) สะสมในร่างกาย เป็นเวลานาน เช่นเป็นปี ถ้าตะกั่วที่เข้าไปแล้วนั้นได้ทำอันตรายต่ออวัยวะสำคัญของร่างกาย ทำให้เกิดพิษต่อระบบสมองและประสาท ระบบเลือด ระบบไต ระบบสืบพันธุ์และระบบอื่นๆ ของร่างกาย ตะกั่วมีแต่ความเป็นพิษต่อร่างกาย เมื่อได้รับตะกั่วเข้าสู่ร่างกายทั้งจากการกินตะกั่วที่ปนเปื้อนกับอาหารและเครื่องดื่มหรือจากการหายใจเอาไอ ควันทะกั่วขนาดเล็กเข้าไปสู่อุด ตะกั่วก็จะถูกดูดซึมเข้าสู่ร่างกายและกระจายไปทั่วร่างกายผ่านทางเลือด และกำจัดออกมา กับปัสสาวะบางส่วน ถ้าได้รับไม่มากหรือน้อยๆ แต่บ่อยๆ เป็นเวลานาน ร่างกายก็กำจัดไม่หมดจึงนำไปเก็บไว้ในกระดูก ส่วนตะกั่วที่วนเวียนอยู่ในเลือดทั้งที่เก็บไว้ในกระดูกไม่หมดหรือเข้าสู่ร่างกายใหม่ก็จะไปเคลือบเซลล์ประสาทและสมองของเราทำให้สมองและประสาทถูกทำลาย ไม่สามารถทำงานควบคุมกล้ามเนื้อได้ปกติ ทำให้กล้ามเนื้ออ่อนแรงปวดกล้ามเนื้อ ข้อมือข้อเท้าตกรหรืออ่อน ควบคุมการทรงตัวไม่ค่อยดี นอนไม่ค่อยหลับ ปวดหัวเรื้อรัง ชา อารมณ์แปรปรวน วิปริต งุนงง เชื่องซึม ความจำเสื่อม คิดช้า และถ้าเป็นมากและเฉียบพลันก็จะชักและตายได้ (อรพวรรณ เมธาธิลกุล, แพทย์หญิง, 2546.)

ตะกั่วที่วนเวียนอยู่ในเลือดไม่ว่าจะเท่าใดก็ตามจะไปยับยั้งเอนไซม์ที่สำคัญในการ สร้างเม็ดเลือดแดง ทำให้สร้างเม็ดเลือดแดงไม่ได้ ไม่พอและไม่ดี ผู้ที่มีตะกั่วในร่างกายจึงมีเม็ด

เลือดแดงน้อย เม็ดเลือดผิดปกติและแตกง่าย เลือดจาง ทำให้ร่างกายขาดเลือด อวัยวะต่างๆ ของร่างกายก็สูญเสียการทำงาน ทำให้มีอาการอ่อนเพลียง่าย เป็นลมง่าย ปวดย่าง ตะกั่วยังทำให้อุจจาระของเพศชายและไข่ของเพศหญิงผิดปกติ ทำให้ผู้ที่ป่วยด้วยโรคพิษตะกั่วเรื้อรังเป็นหมัน และมีความผิดปกติของประจำเดือนและอาการที่เกี่ยวกับระบบสืบพันธุ์อื่นๆ ตะกั่วยังทำลายระบบไตด้วย และนอกจากนี้ทำให้เกิดอาการต่างๆ เช่น คลื่นไส้ อาเจียน ปวดตามข้อ ปวดเมื่อยตามตัว ท้องผูก ท้องอืด ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ส่วนใหญ่เป็นอาการของโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง ซึ่งไม่ค่อยมีอาการเฉพาะทำให้ผู้ป่วยมักได้รับการวินิจฉัยและรักษาแบบโรคประสาทและโรคจิต ทำให้เป็นปัญหาของผู้ป่วยที่จะได้รับการดูแลและป้องกันอย่างถูกต้อง (อรพรรณี เมธาติลกกุล, แพทย์หญิง, 2546.)

คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว ได้กล่าวถึงความรู้เรื่องพิษตะกั่วสอดคล้องกับแพทย์หญิงอรพรรณีว่า ตะกั่วจะถูกลำเลียงไปยังอวัยวะต่างๆ ของร่างกายผ่านทางระบบไหลเวียนเลือดโดยกว่าร้อยละ 90 จะรวมตัวกับเม็ดเลือดแดง และส่วนที่เหลืออยู่ในน้ำเลือด ครึ่งช่วงชีวิต(Half life) ของตะกั่วในเลือดจะมีช่วงประมาณ 2-4 สัปดาห์ จากนั้นจะนำไปยังแหล่งสะสม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ เนื้อเยื่อแข็ง (Hard tissue) ได้แก่ กระดูก ฟัน เล็บ เส้นผม และเนื้อเยื่ออ่อน (Soft tissue) ได้แก่ ไขกระดูก ระบบประสาท ตับ ไต ประมาณร้อยละ 90 ของตะกั่วในร่างกายจะอยู่ในกระดูก ซึ่งอยู่อย่างค่อนข้างมีเสถียรภาพและมีครึ่งช่วงชีวิต 16-20 ปี ยกเว้นในเด็กซึ่งมีประมาณร้อยละ 70 เท่านั้นที่สะสมในกระดูก การเกิดเป็นพิษหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับปริมาณตะกั่วมากน้อยที่มีอยู่ในเนื้อเยื่ออ่อน ดังนั้นถ้าตะกั่วดูดซึมเข้าร่างกายเร็วและมาก จะเข้ากระดูกน้อยแต่จะอยู่ในเนื้อเยื่ออ่อนมากจึงเกิดอาการพิษได้เร็ว ตะกั่วจะออกมาจากกระดูกเข้าสู่กระแสเลือดได้มากขึ้น ในภาวะที่มีการติดเชื้อ ต่อมสุราษฎร์หรือภาวะที่เลือดมีสภาวะเป็นกรด(คือมี pH ต่ำลง) (คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข, 2535)

จากข้อมูลอันตรายจากพิษสารตะกั่วของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญต่างๆ⁸ สามารถจัดระบบข้อมูลของพิษตะกั่วที่มีอันตรายต่อระบบอวัยวะในร่างกาย เพื่อให้สะดวกต่อการทำความเข้าใจ ดังนี้คือ

ตารางที่ 2.5 แสดงพิษตะกั่วที่ส่งผลต่อระบบอวัยวะในร่างกาย

ระบบอวัยวะในร่างกาย	อาการที่พบ
ระบบทางเดินอาหาร	พบบ่อยในผู้ใหญ่ เริ่มจากเบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียนท้องผูก บางรายอาจมีท้องเสีย อาการที่สำคัญคือปวดท้องอย่างรุนแรงจนดินทำให้มีการบีบ

⁸ วันชัย ดันติวิทยพิทักษ์, 2545 อ้างอิงข้อมูลจาก คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข. พิษตะกั่ว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2535. ศูนย์ข้อมูลคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน(คปอส). "ตะกั่ว". จุลสารศูนย์ข้อมูล คปอส 2,2 (เมษายน - กันยายน 2535) :7-79. และสัมภาษณ์ นายแพทย์สนธยา พริงลำพู, 26 กรกฎาคม 2541.

ระบบอวัยวะในร่างกาย	อาการที่พบ
	เกร็ง (Spasmodic contraction)ของกล้ามเนื้อเรียบ (Smooth muscle) ตะกั่วยังทำลายตับด้วยโดยขัดขวางการสร้าง Active vitamin D ที่ตับ นอกจากนี้ยังทำให้น้ำหนักลด และไม่เจริญเติบโตสมอายุด้วย
ระบบประสาทส่วนปลาย	อ่อนแรงตามกล้ามเนื้อแขนและขา บางครั้งปวดตามกล้ามเนื้อและข้อต่างๆ ถ้าได้รับนานๆ และมากๆ อาจเป็นอัมพาตของกล้ามเนื้อได้ ทำให้เกิดอาการมือห้อย(Wrist drop)ในผู้ใหญ่ หรือเท้าห้อย(Foot drop)ในเด็ก ตะกั่วจะทำลายทั้งระบบประสาทกลาง และระบบประสาทส่วนปลาย ยิ่งอายุน้อยการทำลายยิ่งมาก นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดอาการผิดปกติทางจิตประสาท (Neuropsychologic dysfunction) การวิจัยในอออสเตรเลีย พบว่า ตะกั่วในเลือดทำให้เด็กไอคิวต่ำ ปัญญาอ่อน เฉื่อยชา และเกร
ระบบสมอง	เริ่มจากตื่นเต้น นอนไม่หลับ ฝันร้าย อารมณ์ฉุนเฉียว ปฏิกริยาสะท้อน (Reflex) ไวกว่าปกติ สติคุ้มดีคุ้มร้าย ในที่สุดอาจชัก หมดสติและอาจถึงแก่ชีวิตได้
ระบบเลือด	ตะกั่วในเลือดไม่ว่าจะเท่าใดก็ตามจะยับยั้งเอนไซม์ เอแอลเอที ที่สำคัญในการสร้างเม็ดเลือดแดง ทำให้ร่างกายมีเม็ดเลือดแดงน้อย เม็ดเลือดผิดปกติและแตกง่าย เลือดจาง ทำให้ร่างกายขาดเลือด อวัยวะต่างๆ ทำงานไม่ปกติ อ่อนเพลียง่าย เป็นลมง่าย และอาการจากเลือดจางอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีอาการปวดศีรษะ มึนงง ในรายที่เรื้อรังพบว่ามีอาการตัวเหลือง ตาเหลืองได้ด้วย ตะกั่วยังขัดขวางการสร้างฮีโม (Heme) ทำให้การสร้างฮีโมโกลบินลดลง
ระบบสืบพันธุ์	ทำให้เชื้อสุมิจของเพศชายและไข่ของเพศหญิงผิดปกติ เป็นหมัน นอกจากนี้ ตะกั่วยังทำลายระบบไตด้วย พิษตะกั่วในเด็ก ตะกั่วสามารถทำให้โครโมโซมแตกหักหรือการเกิดการจับโครโมโซมใหม่แบบไม่สมมาตรวจ ทำให้เซลล์ตาย หรือเกิดการสูญหายของชิ้นส่วนโครโมโซมได้ในขณะแบ่งเซลล์ และอาจทำให้เกิดเซลล์ในเอมบริโอตายในช่วงที่มีการสร้างอวัยวะ จนมีผลให้ลูกอ่อนในครรภ์ผิดปกติหรือเกิดการแท้ง
ระบบทางเดินปัสสาวะ	ตะกั่วทำลายไตโดยตรง
ระบบหัวใจ	ทำให้เกิดกล้ามเนื้อหัวใจอักเสบ (Myocarditis)

ที่มา : คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข,2535 .

ในส่วนของเกณฑ์มาตรฐานระดับตะกั่วในเลือดตามกระทรวงสาธารณสุขกำหนดนั้น ระบุว่าของผู้ใหญ่และเด็กไม่ควรเกิน 40 และ 25 ไมโครกรัม/เดซิลิตร (บุญนำ ชัยวิสุทธิ,นายแพทย์ ,2545) ตามลำดับ ทว่าข้อมูลจากจุลสารเรื่องตะกั่วของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนา

เอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน(คปอส.) กล่าวว่าปี 2526 สำนักงานควบคุมเกี่ยวกับอาหารและสุขภาพของสหรัฐอเมริกาได้จัดการประชุมที่เรียกย่อๆว่า เนนส์ ครั้งที่สอง (The 2th National Health And Nutrition Examination Survey-NHANES) ในการประชุมครั้งนี้องค์การแพทย์ในอเมริกาศึกษาพิษตะกั่วในแ่งมุมต่างๆ อย่างละเอียดและได้ข้อสรุปว่าไม่มีค่าสารตะกั่วใดเลยที่เป็นมาตรฐานหรือเรียกว่าปลอดภัยอีกต่อไป เพราะแค่ระดับตะกั่วในเลือดใกล้ศูนย์ ในระยะยาวก็เกิดพิษภัยต่อระบบประสาทของเด็กเล็กได้อย่างชัดเจนหลายด้าน (การประชุมเนนส์ อ้างในจุลสาร คปอส.,2535:54-55.)

ตรงจุดนี้เราจึงต้องตั้งคำถามกับตัวเลขมาตรฐานของกระทรวงสาธารณสุขเมื่อเปรียบเทียบกับค่านิยามค่ามาตรฐานสารตะกั่วในวงการแพทย์อเมริกาว่า เรามีเกณฑ์ในการจัดภาวะความเสี่ยงต่อพิษสารตะกั่วในผู้ป่วยอย่างไร และข้อเท็จจริงเรื่องอันตรายจากระดับพิษสารตะกั่วในเลือดแห่งวงการแพทย์นั้นเป็นอย่างไร วาทกรรมความรู้ทางการแพทย์ที่เรามอบให้ผู้รู้เหล่านี้จะเป็นความรู้ที่ทำให้ผู้ป่วยกลายเป็นผู้ถูกกระทำเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้นหรือ ต่อไปนี้เป็นตารางที่แสดงให้เห็นว่าระดับตะกั่วในเลือดไม่ว่าจะมีปริมาณเท่าใดก็เป็นอันตรายต่อร่างกายได้ทั้งสิ้น

ตารางที่ 2.6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระดับตะกั่วในเลือดกับอันตรายที่พบ

ระดับตะกั่วในเลือด (ไมโครกรัม/เดซิลิตร)	อันตรายที่พบ
ไม่เกิน 5	ในระยะยาวเด็กจะเกิดผิดปกติเกี่ยวกับการรับฟัง การเจริญเติบโตทางร่างกายอาจไม่สูงเท่าที่ควรเป็น
5-10	ในระยะยาวจะกระทบต่อระบบประสาทที่สมองส่วนกลางอย่างชัดเจน เด็กไม่ฉลาดเท่าที่ควร ค่าการตรวจ ไอคิวจะลดลงอย่างชัดเจนเมื่อเทียบกับเด็กกลุ่มที่มีระดับสารตะกั่วใกล้ศูนย์
10-15	กระทรวงสาธารณสุขอเมริกาได้เสนอแนะว่า ทั้งเด็กและสตรีมีครรภ์ไม่ควรมีตะกั่วเกิน 10ไมโครกรัม/เดซิลิตร หากเกินกว่านี้ถือว่าเป็นเขตอันตราย มีปัญหาการได้ยิน การพูด ไอคิวจะไม่สูงเท่าที่ควร เด็กในครรภ์มักคลอดก่อนกำหนดและน้ำหนักตัวต่ำกว่าเกณฑ์ และถ้าเด็กในช่วง 2 ขวบ มีไอคิวลดลงเพียง 4 คะแนน จะทำให้เมื่อโตขึ้น มีแนวโน้มการเป็นปัญญาอ่อนมากขึ้น 4 เท่า
20	อันตรายต่อสุขภาพกายและใจ และยอมรับไม่ได้สำหรับวงการแพทย์อเมริกา เพราะได้มีการรวบรวมข้อมูลหาอันตรายของเด็กทั่วอเมริกา ตั้งแต่ปี2517-2523 พบว่าค่าเฉลี่ยของสารตะกั่วในเลือดเพียง 13.0ไมโครกรัม/เดซิลิตร ก็ทำให้เกิดพิษต่อร่างกาย โดยเฉพาะระบบประสาทอย่างรุนแรง
25	อยู่ในภาวะอันตรายสุดขีด ต้องรับตัวไว้ในโรงพยาบาลเพื่อถอนพิษสารตะกั่วในเลือดทันที

ที่มา : สำนักงานควบคุมเกี่ยวกับอาหารและสุขภาพของสหรัฐอเมริกา,2526.

ประกอบกับประเด็นการนำเสนอของแพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล ที่ว่าเรื่องอาการของโรคพิษตะกั่วเรื้อรังนั้น “ไม่ค่อยมีอาการเฉพาะทำให้ผู้ป่วยมักได้รับการวินิจฉัยและรักษาแบบโรคประสาทและโรคจิต ทำให้เป็นปัญหาของผู้ป่วยที่จะได้รับการดูแลและป้องกันอย่างถูกต้อง” ตรงนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจเพราะบ่อยครั้งการวินิจฉัยโรคในผู้ป่วยต่างๆ นั้นจะต้องถูกทำให้เชื่อและเจ็บป่วยดังคำวินิจฉัยของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ บางครั้งอาการป่วยและการรักษาที่ปฏิบัติต่อผู้ป่วยอาจไม่ตรงกับโรคที่เขาเป็นอยู่ ผู้ศึกษาเห็นว่าในการทำความเข้าใจปัญหาเรื่องความเจ็บป่วยจากพิษสารตะกั่วนี้ เราต้องมองในมิติใหม่ผ่านวัฒนธรรมของข้าราชการสาธารณสุขและความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางความรู้ของการแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งภายในวงการแพทย์สมัยใหม่เอง ก็มีชุดความรู้ในการอธิบายโรคพิษตะกั่วที่ต่างกัน และเราควรตั้งคำถามกับองค์ความรู้ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ว่าสามารถเข้าใจและอธิบายอาการความเจ็บป่วยทุกขั้วของชาวคลิตี้ล่างได้ลึกซึ้งเพียงใด ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรใช้วิธีการอธิบายความเจ็บป่วยโดยเกิดจากตัวผู้ป่วยเองไปพร้อมกับการรักษาของแพทย์ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในตัวโรคและตัวผู้ป่วยได้ดีกว่าการวินิจฉัยด้วยความรู้ทางการแพทย์เพียงด้านเดียว อีกทั้งจะก่อให้เกิดความร่วมมือและมีทัศนคติที่ดีระหว่างชาวคลิตี้ล่างและบุคลากรทางการแพทย์ต่อไป

2.5 ชาวคลิตี้ล่าง:เหยื่อผู้เคราะห์ร้ายท่ามกลางสังคมวาทกรรมความรู้

ในที่นี้ผู้ศึกษาจะขอเสนอภาพของสถานการณ์ปัญหาเบื้องต้นของชาวคลิตี้ล่างก่อนเข้าสู่รายละเอียดของผลการศึกษา จากงานศึกษาของสุวรรณณี อัครกุลชัย และคณะ (2546) พบว่าปัญหาผลกระทบจากโรงเต่งแร่ตะกั่วได้สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวคลิตี้ล่างเป็นระยะเวลาหลายปี โดยการปล่อยน้ำเสียที่ไม่มีบำบัดและไม่ได้มาตรฐานลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ นอกจากนี้จากการที่พื้นที่ส่วนใหญ่มีหลุมยุบเกิดขึ้นมากมาย ทำให้พื้นที่โดยรอบทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ แหล่งน้ำใต้ดิน รวมถึงบ่อน้ำต้นของชาวบ้าน มีการปนเปื้อนของตะกั่วเกินมาตรฐาน คุณภาพน้ำดื่มอย่างมาก จึงไม่เหมาะสมที่จะใช้อุปโภคบริโภค สัตว์เลี้ยงเช่นวัว ควาย เป็ด ที่ดื่มน้ำในห้วย ธรรมชาติต้องตายเป็นจำนวนมาก

จากข้อมูลของกรมควบคุมมลพิษซึ่งเข้ามาตรวจวัดปริมาณสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ล่างพบว่า มีปริมาณสารตะกั่วปนเปื้อนในน้ำสูงถึง 0.574 มิลลิกรัม/ลิตร ในขณะที่ระดับการปนเปื้อนของสารตะกั่วในน้ำดื่มที่มนุษย์บริโภคเข้าไปไม่ควรเกิน 0.01 มิลลิกรัม/ลิตร นั้นหมายความว่าชาวคลิตี้ล่างที่ดื่มน้ำจากลำห้วยนี้มาโดยตลอดได้รับสารตะกั่วเกินค่ามาตรฐานที่ยอมรับได้สูงถึง 40-75 เท่า ในขณะเดียวกัน สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย ซึ่งเข้ามาตรวจวัดปริมาณสาร

ตะกั่วในเลือดของชาวคลิตี้ล่าง ในเดือนกุมภาพันธ์ 2542 และผลการตรวจสุขภาพเมื่อ 8-10 มีนาคม 2543 โดยหน่วยแพทย์กระทรวงสาธารณสุขพบปริมาณสารตะกั่วในเลือดดังนี้

ตารางที่ 2.7 แสดงผลการตรวจเลือดชาวบ้านคลิตี้ล่าง ปี 2542-2543

ระดับอายุ (ปี)	ปี 2542			ปี 2543		
	ปริมาณสารตะกั่ว (ไมโครกรัม/เดซิลิตร)	เฉลี่ย (ไมโครกรัม/เดซิลิตร)	จำนวน (คน)	ปริมาณสารตะกั่ว (ไมโครกรัม/เดซิลิตร)	เฉลี่ย (ไมโครกรัม/เดซิลิตร)	จำนวน (คน)
0-6	13.56-36.04	23.56	39	12.56-48.80	26.46	37
7-15	21.08-33.05	28.30	8	17.13-35.09	27.04	11
16 ปีขึ้นไป	8.58-41.36	26.31	72	17.55 -48.60	29.35	54

ที่มา: สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2543.

ผลการตรวจปริมาณสารตะกั่วในเลือดข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่าค่าตะกั่วของชาวคลิตี้ล่างมีค่าเฉลี่ยสูงขึ้นอีก ตรงจุดนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเร่งแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะถ้าผู้ศึกษาใช้ค่ามาตรฐานสารตะกั่วในเลือดในกรอบของวงการแพทย์อเมริกาแล้ว ก็แสดงว่าทุกชีวิตในบ้านคลิตี้ล่างกำลังตกอยู่ในภาวะอันตรายต้องรีบตัวไว้ในโรงพยาบาลเพื่อถอนพิษสารตะกั่วทันที ขณะที่ปริมาณสารตะกั่วในเลือดของคนไทยทั่วไปซึ่งกรมอนามัยสำรวจไว้เมื่อปี 2538-2539 มีค่า 4.92 ไมโครกรัม/เดซิลิตร (กระทรวงสาธารณสุข, 2535) ซึ่งตัวเลขดังกล่าวในวงการแพทย์อเมริกายังชี้ว่าอาจมีผลในระยะยาวต่อเด็ก ซึ่งจะเกิดอาการผิดปกติเกี่ยวกับการรับฟัง การเจริญเติบโตทางกาย อาจไม่สูงเท่าที่ควรจะเป็น ผู้ศึกษาได้พบการอธิบายปัญหาความเจ็บป่วยต่อชาวคลิตี้ล่างด้วยวาทกรรมความรู้ของบุคลากรทางการแพทย์สองชุดด้วยกัน กล่าวคือในชุดที่หนึ่งนั้นอธิบายว่าในหมู่บ้านคลิตี้ล่างไม่มีผู้ป่วยจากกลุ่มอาการโรคพิษตะกั่ว ขณะที่แพทย์อีกชุดหนึ่งได้ทำการตรวจรักษาชาวคลิตี้จำนวน 8 รายแล้วได้วินิจฉัยว่าเป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง ตรงจุดนี้จึงเป็นประเด็นปัญหาที่น่าสนใจถึงระบบคิด ความรู้ กรอบในการมองปัญหาความเจ็บป่วย เงื่อนไขและข้อจำกัดต่อการวินิจฉัยโรคพิษตะกั่วของแพทย์ทั้งสองกลุ่ม

ในรายงานดำเนินการแก้ไขปัญหาการสะสมของตะกั่วในสิ่งแวดล้อมบริเวณห้วยคลิตี้ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี ของกระทรวงสาธารณสุข (2541) รายงานว่า

“จากการสอบถามในเรื่องสุขภาพประชาชน (หมู่ 4 บ้านทุ่งเสือโทน) จาก นาย ก่อเกียรติ วิโรจน์ศิริ หัวหน้าสถานีอนามัยทุ่งเสือโทน เกี่ยวกับความเจ็บป่วยที่เป็นลักษณะอาการของโรคแพ้พิษตะกั่ว เช่นอาการปวด

ศีรษะ มีน ผอม เบื่ออาหาร อ่อนเพลีย ซีด อาการปวดท้อง เป็นตะคริว
อาการข้อมือตกร้าวเท้าตกร้าว ริมฝีปากสีน้ํารক্তก ได้รับความตอบว่าไม่ปรากฏ
อาการดังกล่าวกับผู้ป่วยที่มารับการตรวจ”

จากที่ผู้ศึกษาได้เข้าสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในโรงพยาบาลท้องถิ่น ของจังหวัด
กาญจนบุรี ก็ได้รับทราบถึง ความคิด ความเข้าใจและปัญหาในการรักษาชาวคลิตี้ล่างว่า

“การรับส่งชาวบ้านนั้นมีปัญหามาก เพราะเหมือนกับไปตามชาวบ้านมา
รักษา บางครั้งต้องไปตามถึงไร่แต่กลับไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน
รับมาได้เพียง 4 คนซึ่งไม่คุ้มค่าเดินทาง เสียเวลาและงบประมาณที่ต้องใช้
จ่ายมาก เสมือนว่าเราต้องคอยเอาใจชาวบ้านตลอดแต่เขากลับไม่ให้ความ
ร่วมมือ บางครั้งดูเหมือนชาวบ้านรู้มาก เขาค่อยเชื่อเรา”

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโตนได้แสดงทัศนะต่อปัญหานี้ว่า

“พื้นที่ในหมู่บ้านคลิตี้นี้เป็นแหล่งสายแร่ตะกั่ว ชาวบ้านทุกหมู่บ้านในเขต
พื้นที่ตำบลชะแลต่างก็มีตะกั่วในเลือดสูง ทางที่จะป้องกันได้ก็คืองดกิน
ปลา กินน้ำในห้วย ให้เด็ก ๆ ใส่รองเท้า และต้องเปลี่ยนพฤติกรรมการกิน
อยู่ของชาวบ้าน ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ก็เปลี่ยนยากมาก ส่วนการรักษาพิษ
ตะกั่วครั้งหนึ่งนั้นต้องมีการเตรียมการ เพราะการรักษาแต่ละครั้งต้องใช้
เวลานาน เราต้องนัดแพทย์ สั่งยาและเตรียมเตียง ไม่ใช่อยู่ๆ ใครจะไป
รักษาได้”

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข กล่าวต่ออีกว่าการทำงานที่ผ่านมามีปัญหาเรื่องการไม่ได้รับความ
ร่วมมือจากชาวบ้าน ซึ่งในส่วนบทบาทของเขานั้นทำได้ในส่วนของการประสานระหว่างชาวบ้าน
กับแพทย์ผู้บริหาร ผู้บริหารก็มีคำสั่งต่างๆ ลงมาแต่ชาวบ้านกลับไม่ให้ความร่วมมือ ดังเช่นกรณี
การเจาะเลือดเพื่อตรวจหาสารตะกั่ว นั้น ตัวของเขาก็มาเจาะเลือดตามหน้าที่แต่ไม่มีอำนาจสั่งการ
อะไร ถ้าชาวบ้านไม่เจาะก็เป็นสิทธิของตัวเอง ก็จะทำให้ชาวบ้านลงชื่อว่าไม่อนุญาตให้เจาะเลือด เขา
กล่าวทิ้งท้ายว่า ไม่ทราบเหตุผลเลยที่ว่าทำไมชาวบ้านจึงไม่ให้ความร่วมมือ ซึ่งเป็นปัญหาต่อการ
รักษาสารตะกั่วมาก แต่จะอย่างไรเขาก็ทำได้ในขอบข่ายหน้าที่ของตนเองไม่อาจก้าวล้ำเกินคำสั่ง
ได้ สิ่งที่เขาต้องการคือความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและแพทย์ผู้บริหาร โดยเขาจะเป็นตัวกลาง
เพื่อให้สามารถทำงานและแก้ปัญหาไปด้วยกัน

จากคำอธิบายปัญหาและอุปสรรคของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขต่อการทำงานกับชาวคลิตี้
ล่างในเรื่องการรักษาสารตะกั่ว นั้น ผู้ศึกษาได้พบเงื่อนไขสำคัญในเรื่องการมองต่างมุมทาง

วัฒนธรรมและระบบคิด ซึ่งส่งผลให้ไม่เกิดความร่วมมือดังกล่าวขึ้น กล่าวคือมุมของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขก็ต้องการเพียงการรักษาผู้ป่วยตามชอบข่ายหน้าที่และการสั่งการ ทว่ายังมีได้เข้าถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้ป่วย มิได้เข้าไปเรียนรู้ในวิถีการผลิตและการอยู่ในชีวิตวัฒนธรรมแบบกะเหรี่ยง เนื่องด้วยชาวกะเหรี่ยงเป็นกลุ่มคนที่ชอบอยู่อย่างสงบ ไม่ชอบความวุ่นวายในเมืองและวัฒนธรรมของโรงพยาบาล และการสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายก็เป็นประเด็นสำคัญที่เราต้องใส่ใจเป็นพิเศษ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ต้องพิจารณาถึงการทำงานในช่วงเวลาที่ผ่านมาด้วยว่าสามารถสร้างความเชื่อมั่นในการรักษาความเจ็บป่วยให้ชาวคลิตี้ล่างได้ดีเพียงใด การเข้าไปมองปัญหาผ่านมุมของผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง ตรงจุดนี้จะทำให้รับรู้ถึงสาเหตุต้นตอของความไม่ร่วมมือและอาจนำมาซึ่งความสำเร็จในการทำงานมากยิ่งขึ้นก็เป็นได้

กรมการแพทย์ ได้เสนอในรายงานการดำเนินการรักษาประชาชนกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดอาการพิษตะกั่ว หมู่บ้านคลิตี้ล่างว่าตั้งแต่มีปัญหาคาร้องเรียนเรื่องสารตะกั่วปนเปื้อนในลำห้วยคลิตี้ เมื่อเดือนมกราคม 2541 กระทรวงสาธารณสุขได้ร่วมในการดูแลสุขภาพประชาชนที่ได้รับผลกระทบ ณ หมู่บ้านคลิตี้ล่างมาจนปัจจุบัน โดยกรมการแพทย์ได้รับมอบหมายให้รักษาประชาชนที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคพิษตะกั่ว สรุปการดำเนินงาน (15 กุมภาพันธ์ 2544) ได้ว่าระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2543-มกราคม 2544 ได้ทำการตรวจร่างกายและประเมินความเสี่ยงต่อการเกิดพิษตะกั่วให้ชาวบ้านร่วมกับทีมงานจากสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ไม่พบผู้มีอาการพิษตะกั่วในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามเนื่องจากเกรงผลกระทบต่อสมอง ระบบประสาทและพัฒนาการ จึงได้ให้ยาลดระดับตะกั่วแก่เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี จำนวน 20 คน (13 คน ด้วยยาฉีด EDTA , 7 คน ด้วยยาเม็ด Succimer) กลุ่มเด็กที่เสี่ยงจำนวน 54 คน (ระดับตะกั่วในเลือดสูงกว่า 25 ไมโครกรัม/เดซิลิตร) ผลการเจาะเลือดเมื่อการรักษาสิ้นสุดของกลุ่มที่ได้รับ EDTA พบว่าระดับตะกั่วลดลงเฉลี่ยคนละ 15 ไมโครกรัม/เดซิลิตรนับว่าได้ผลดี ขณะที่ผลเจาะเลือดของเด็ก 7 คน เมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2544 พบว่าระดับตะกั่วลดลงโดยเฉลี่ย 5 ไมโครกรัม/เดซิลิตร

ในส่วนของการทำงานติดตามปัญหาของหน่วยแพทย์ กระทรวงสาธารณสุขนั้น เจาพบรายงานจากกรมการแพทย์ (2544) ได้เสนอแผนการดำเนินการขั้นต่อไปด้วย มีสาระสำคัญคือ

1. ติดตามผลการให้สุขศึกษาและปรับพฤติกรรมชาวบ้านในการใช้น้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค รวมทั้งติดตามผลการให้ยาลดสารตะกั่วในเด็กกลุ่มเสี่ยง ร่วมกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี

2. ร่วมเฝ้าระวังระดับตะกั่วในเลือดของประชาชนกับคณะกรรมการแก้ไขปัญหาผลกระทบต่อสุขภาพกรณีปัญหามลพิษในบริเวณห้วยคลิตี้ (กระทรวงสาธารณสุข) หากพบ

ประชาชนที่มีระดับตะกั่วสูงมาก หรือมีอาการพิษตะกั่ว จะให้การรักษาตามสมควรด้วยยา EDTA หรือ succimer

3. จัดทำแนวทางการรักษาภาวะตะกั่วในเลือดสูง สำหรับผู้ป่วยอายุ 0-15 ปี ร่วมกับสถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินี เพื่อเผยแพร่แก่โรงพยาบาล ศูนย์/โรงพยาบาลทั่วไป ทั่วประเทศ

4. รณรงค์ให้กุมารแพทย์สนใจปัญหาการวินิจฉัยและรักษาภาวะพิษตะกั่วในเด็ก ร่วมกับสถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินีและราชวิทยาลัยกุมารแพทย์แห่งประเทศไทย

5. จัดทำโครงการวิจัยระยะยาว พ.ศ. 2544-2549 เพื่อประเมินผลกระทบต่อสุขภาพจากการสัมผัสสารตะกั่วในเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี ณ บ้านคลิตี้ล่าง

จากผลการศึกษาของกระทรวงสาธารณสุข พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง มีปริมาณสารตะกั่วในเลือดสูงกว่าค่าเฉลี่ยในเลือดของคนกรุงเทพฯ 5-10 เท่าตัว ทั้งที่ไม่เคยได้รับมลภาวะทางอากาศเหมือนกับคนในเมือง กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ยังพบว่าเด็กอายุ 0-6 ปี ร้อยละ 33.35 มีพัฒนาการด้านการช่วยเหลือตนเองและสังคมต่ำกว่าปกติ ร้อยละ 7.7 มีพัฒนาการด้านการมองเห็นและใช้กล้ามเนื้อเล็กต่ำกว่าปกติ ร้อยละ 23 มีการใช้กล้ามเนื้อใหญ่ต่ำกว่าปกติ (กระทรวงสาธารณสุข อ่างใน สุวรรณี อัครกุลชัยและคณะ, 2546:18) แต่ด้วยการวินิจฉัยโรคอย่างไรและในมาตรฐานใด แพทย์ในกระทรวงสาธารณสุขจึงยังคงเฝ้าระวัง เฝ้าดูอาการความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้โดยที่มิได้เข้าใจในความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมานจากความสูญเสียของพวกเขาเลย

แพทย์หญิงฉันทนา ผดุงทศ⁹ ผู้เชี่ยวชาญด้านพิษตะกั่ว ในกระทรวงสาธารณสุขกล่าวว่า ที่ผ่านมาก็มีแพทย์สาธารณสุขได้มีการเข้าไปตรวจเจาะเลือดเพื่อตรวจวัดค่าสารตะกั่วในเลือด ตั้งแต่ปี 2542 จนถึงปัจจุบัน (มีการเจาะเลือดในทุกเดือนธันวาคมของทุกปี) ในการรักษานั้นต้องมีการตรวจวัดค่าตะกั่วในสิ่งแวดล้อมและในร่างกายของชาวบ้าน ซึ่งการจะพิสูจน์ว่าสารตะกั่วเกิดจากแหล่งใดนั้นควรต้องตรวจทั้งก่อนและหลังมีอาการป่วย แต่ในกรณีคลิตี้ไม่สามารถทำได้เพราะได้เกิดอาการป่วยขึ้นก่อนแล้ว และในการวินิจฉัยเรื่องโรคต่างๆ ก็เป็นเรื่องยาก อาการความเจ็บป่วยที่เกิดกับชาวบ้านอาจมีโรคอื่นด้วยไม่อาจเหมารวมว่าเป็นโรคพิษตะกั่วได้ทั้งหมด ปัจจุบันทางสาธารณสุขได้ดำเนินการตรวจวัดค่าตะกั่วในเลือดของเด็กและผู้ใหญ่แล้ว ซึ่งได้ให้ยาลดสาร

⁹ แพทย์หญิงฉันทนา ผดุงทศ ได้เป็นวิทยากรในหัวข้อ ผลกระทบด้านสุขภาพและการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา : สรุปลุปสรรค, ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ. ในงาน 6 ปีคลิตี้ กับปัญหาสารตะกั่วในลำนํ้าสาธารณะ. เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547. ณ ห้องประชุมจิตติ ติงศภวิทย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. จัดโดยคณะทำงานโครงการเสวนาวิชาการเพื่อเสนอแนวทางการฟื้นฟูลำนํ้าห้วยคลิตี้.

ตะกั่วกับเด็กจำนวน 41 ราย (มีกลุ่มเป้าหมายอยู่ที่เด็ก เนื่องด้วยเด็กเป็นวัยที่สามารถรับและดูดซึมสารตะกั่วเข้าร่างกายได้เร็วกว่าผู้ใหญ่) แต่พบว่าหลังจากเด็กกลับเข้าไปในพื้นที่แล้ว มีค่าตะกั่วเพิ่มขึ้นซึ่งการให้ยาดังกล่าวจึงอาจทำอันตรายกับเด็กมากกว่าการไม่ให้ยาเสียอีก เนื่องด้วยยาได้เข้าไปทำปฏิกิริยาให้ตะกั่วในกระดูกละลายออกมาอยู่ในกระแสเลือด เมื่อเด็กกลับไปในหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่เสี่ยง เด็กจึงมีภาวะตะกั่วในเลือดสูงขึ้นกว่าเดิม อาจเป็นผลให้เกิดภาวะโรคพิษตะกั่วแบบเฉียบพลันได้

แพทย์หญิงฉันทนา กล่าวเพิ่มอีกว่าในการแก้ปัญหานี้ต้องทำการลดความเสี่ยงโดยวิธีทางวิศวกรรมคือปิดเหมืองแร่ ปิดโรงแต่งแร่ ทำเขื่อนกั้นตะกอนและวิธีการจัดระบบเรื่องพฤติกรรมชาวบ้าน ต้องงดใช้น้ำในลำห้วย หันมาใช้ประปาภูเขา หันมาเลี้ยงไก่หรือทำการอพยพชาวบ้านออก และทางสาธารณสุขได้มีแผนดำเนินการเรื่องการเฝ้าระวังผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้าน โดยใช้โรงพยาบาลท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางในการให้ความรู้ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการกินอยู่ การใช้ น้ำของชาวบ้านเพื่อลดความเสี่ยงในการรับสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย มีการเผยแพร่ข้อมูลการทำงาน ความรู้ในการรักษาตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นต่อสาธารณะ

จากคำกล่าวของแพทย์หญิงฉันทนา เป็นไปในทำนองว่า กระทรวงสาธารณสุขได้ทำหน้าที่ในขอบเขตความรับผิดชอบแล้วมีการออกหน่วยเคลื่อนที่อย่างต่อเนื่อง ติดตามปัญหา ตรวจเลือด ให้ยาลดสารตะกั่วแก่เด็กกลุ่มเสี่ยงแล้ว แต่เนื่องด้วยพื้นที่นี้เป็นพื้นที่เสี่ยง การกลับเข้ามาอยู่อาศัยและดำรงชีวิตในรูปแบบเดิมก็จะส่งผลให้เด็กมีอาการพิษตะกั่วเพิ่มซึ่งจะเป็นอันตรายต่อเด็กมากกว่าเดิม ทั้งหลายเหล่านี้จึงมีคำถามต่อเรื่องว่า นโยบายการรักษาของกระทรวงสาธารณสุขต่อชาวคลิตี้ล่างนี้จะไปในรูปแบบใด พวกเขาต้องถูกตัดตอนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการกินอยู่ไปอีกนานสักเท่าใด ใครจะเป็นผู้รับผิดชอบต่อการเสียโอกาสตรงนี้ กระทรวงสาธารณสุขจะเน้นเพียงการเฝ้าระวัง รอคอยอาการความเจ็บป่วยความสูญเสียของชาวคลิตี้ล่างโดยที่ไม่เข้าใจในอารมณ์ความรู้สึกและไม่หันมาพิจารณาปัญหาจากมุมมองของผู้ป่วยเลยเช่นนั้นหรือ

การมองปัญหาดังกล่าวนี้ ผู้ศึกษาได้พบการวินิจฉัยโรคของแพทย์สมัยใหม่ในอีกมุมหนึ่งที่สามารถฟันธงว่าชาวคลิตี้ล่างที่เข้ารับการรักษา 8 ราย ณ คลินิกอาชีวเวชศาสตร์ โรงพยาบาลราชวิถี เป็นผู้เจ็บป่วยจากพิษตะกั่วเรื้อรัง ถึงแม้ว่าบางรายจะไม่ได้มีค่าตะกั่วในเลือดเกินมาตรฐานตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด แต่พวกเขาก็สามารถเข้าถึงสิทธิผู้ป่วยและขอรับบริการการรักษาจากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญที่พวกเขาเชื่อมั่นว่าสามารถรักษาอาการนี้ให้หายจากความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นได้

“ปัจจุบันเรามีปัญหาการนิยามสุขภาพว่าอะไรคือความเจ็บป่วย
สาธารณสุขไม่เคยพูดถึงคำว่าป่วยด้วยโรคพิษตะกั่วของชาวคลิตี้ล่าง

แต่ตัวชาวบ้านเองกำลังบอกว่าเขาป่วย ฉะนั้นเราต้องตั้งคำถามต่อคำจำกัดความตรงนี้ซึ่งในทางการวินิจฉัยโรคพิษตะกั่วก็ไม่ใช่เรื่องยาก เพราะเรามีระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ณ ตะกั่วที่ระดับต่างๆ จะทำให้ผู้ป่วยเกิดอาการเช่นไรได้ และเรามีวิธีการทางการแพทย์ว่าอาการต่างๆ เกิดจากสิ่งใด เราก็มีข้อมูลบอกว่าชาวบ้านมีตะกั่วในเลือดจริง อาการป่วยเป็นกลุ่มอาการของโรคพิษตะกั่วจริง จึงมีคำถามเกิดขึ้นว่า ทำไมจึงไม่เกิดการวินิจฉัยว่าชาวคลิตี้ล่างป่วยเป็นอะไร”

แพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล¹⁰

แพทย์หญิงอรพรรณ แสดงทัศนะอีกว่า

“หมู่บ้านคลิตี้ล่างเป็นพื้นที่ถูกเงินซึ่งต้องฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและต้องเร่งหาผู้เชี่ยวชาญทางด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อมเข้าช่วยเหลือชาวบ้านอย่างเร่งด่วน โดยปัญหาจริงๆ ที่อยู่เบื้องหลังก็คือเรารู้ทุกอย่าง รู้ทุกเรื่องแล้ว แต่จะตัดสินใจอย่างไรต่อเรื่องนี้ จะยืนอยู่บนจุดของใคร ทำอย่างไรให้การตัดสินใจอยู่บนฐานข้อมูลที่แจ่มชัด ตอนนี้มีรายงานหนา 1 เมตร แต่ยังขาดการปฏิบัติ”

แพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล

ประเด็นของแพทย์หญิงอรพรรณ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะการวินิจฉัยโรคอย่างตรงไปตรงมาว่าชาวคลิตี้ล่างป่วยเป็นโรคพิษตะกั่วหรือไม่ นั้นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านใคร่รู้ อีกทั้งความต้องการการรักษาด้วยยาที่ตรงกับอาการป่วยของโรค ภาวะการณ์ที่ต้องตกอยู่ในวาทกรรมความรู้ของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างต้องเผชิญ หลายคนยอมจำนนกับความเจ็บป่วยโดยปล่อยให้เป็นเรื่องของยถากรรม หลายคนคิดตอบโต้ วิพากษ์การวินิจฉัยโรคของหน่วยแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข (จะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป)

2.6 แล้วเราจะเดินไปทิศทางไหน

ชาวกระเหรี่ยงคลิตี้ล่าง ผู้ตกอยู่ในชะตากรรมที่มีอาจกำหนดด้วยวิถีชีวิตของตนเอง การอยู่

¹⁰ แพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล ได้เป็นวิทยากรในหัวข้อ ผลกระทบต่อสุขภาพและการตรวจรักษา. ในงาน 6 ปีคลิตี้ กับปัญหาสารตะกั่วในลำน้ำสาธารณะ. เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547 .ณ ห้องประชุมจิตติ ดิงศภัทย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. จัดโดยคณะทำงานโครงการเสวนาวิชาการ เพื่อเสนอแนวทางการฟื้นฟูลำน้ำห้วยคลิตี้.

ในพื้นที่เสี่ยงท่ามกลางมลพิษสารตะกั่ว ความเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพได้กระทบต่อทุกชีวิตในชุมชนนี้ ภาวการณ์ถูกกระทำ ต้องกลายเป็นเหยื่อโดยที่ตนเองมิได้เป็นผู้ก่อปัญหา ความเจ็บปวดและทุกข์ทรมานได้เกิดขึ้นกับชาวคลิตี้ล่างอย่างที่มีอาจจะพรรณนาได้ สถานการณ์ปัญหา ณ วันนี้ ได้เกิดวาทกรรมแห่งความรู้ มีการใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญในการอธิบายปรากฏการณ์ปัญหาโดยที่มีได้นำระบบคิดความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านมาร่วมอธิบายด้วยที่ผ่านมามีงานสำรวจศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพเข้าไปในหมู่บ้านคลิตี้หลายคณะด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นกรมทรัพยากรธรณี กรมป่าไม้ กรมควบคุมมลพิษ กรมอนามัย สาธารณสุขอำเภอ-จังหวัด โรงพยาบาล นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรมการสิ่งแวดล้อม กรมการเกษตรและสหกรณ์ กรมการสาธารณสุข รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ รวมถึงกลุ่มนักศึกษา นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน สื่อมวลชนต่างๆ (ดูภาคผนวก ๑) เหล่านี้เป็นต้น ทว่าปัญหาที่เกิดขึ้นก็ยังมีได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังในระดับที่ชาวคลิตี้ล่างสามารถใช้ลำห้วยได้อย่างมีความสุข และมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง สามารถทำไร่หมุนเวียนในวิถีชีวิตแบบกะเหรี่ยงได้อย่างที่เคยปฏิบัติอยู่

ผู้ศึกษาพบว่าปัญหาผลกระทบจากโรงเต่งแร่ตะกั่วนี้ มีการใช้องค์ความรู้ต่างๆ ในการพยายามอธิบายปัญหา ไม่ว่าจะเป็นคำอธิบายเรื่องพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่ว การนิยามความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่าง มีการใช้ความรู้ทางเทคนิควัดระดับค่ามาตรฐานตะกั่วในเลือด ปริมาณสารตะกั่วปนเปื้อนในสัตว์น้ำ ลำห้วย ดินและตะกอนดิน กล่าวได้ว่ามีผู้เชี่ยวชาญจากภาคความรู้ต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องและมีส่วนในการมองปัญหานี้ไม่น้อย ดังเช่นนักธรณีวิทยา นักวิชาการสิ่งแวดล้อม แพทย์เฉพาะด้านเรื่องพิษตะกั่ว นักวิชาการสาธารณสุข นักพัฒนาเอกชนรวมถึงการสะท้อนปัญหาผ่านสื่อมวลชนเป็นต้น ทว่าองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้กลับมีความไม่แน่นอนในความรู้ของผู้เชี่ยวชาญสาขาเดียวกันซึ่งผลิตชุดความรู้ที่สามารถทำให้เข้าใจในมุมต่างกันออกไปได้ อีกทั้งยังเป็นการศึกษาที่นำความรู้ภายนอกมาอธิบายและกดทับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การอธิบายปัญหาตรงนี้จึงเกิดภาวะความสับสนในการเมืองของความรู้ ในฐานะผู้ศึกษาจึงต้องก้าวไปให้พ้นจากกับดักเหล่านี้ การมองถึงโครงสร้างของปัญหา มองในเรื่องการสร้างวาทกรรมผ่านผู้ผลิตความรู้ และศึกษาในบริบทของความเป็นชุมชน นำมุมมองของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในมิติพหุขององค์ความรู้ และใช้การอธิบายความทุกข์ทรมานจากผู้ได้รับผลกระทบมาร่วมพิจารณาโดยเฉพาะในที่นี้ได้ใช้มิติหญิงชายในการทำความเข้าใจปัญหาด้วย เหล่านี้ที่น่าที่จะเป็นวิถีทางในการทำความเข้าใจปัญหาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง...บ้านคลิตี้ล่าง

ในสังคมไทยนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งมีชีวิตวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป เราในฐานะผู้อยู่ร่วมในสังคมเดียวกันควรที่จะเปิดดวงตาดวงใจรับรู้เรื่องราวของคนที่มีวัฒนธรรมต่างจากผู้ศึกษา ควรทำความรู้จักกับความเป็นคนที่มีความแตกต่างหลากหลายในสังคมให้มากขึ้นซึ่งก็หมายถึงการได้รู้จักตัวเองมากขึ้นเช่นกันเพราะผู้ศึกษาก็คือส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อผู้ศึกษาพูดถึงการทำความเข้าใจสังคมชายขอบซึ่งเป็นชายขอบในเชิงพื้นที่และความคิด ตรงจุดนี้มีความสำคัญอย่างไร ณ วันนี้ มีปรากฏการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมรุมเร้าผู้ศึกษาอยู่แทบจะประชิดตัว ถึงแม้จะยังไม่ได้เกิดขึ้นกับคนที่อยู่ในสังคมเมืองที่ซึ่งหลายคนมักถือว่าเป็นศูนย์กลางทางความคิดและพื้นที่ทางสังคม ทว่าการเกิดปัญหาจากพื้นที่ชายขอบกำลังเป็นสัญญาณเตือนภัยให้ผู้ศึกษาต้องตั้งสติเพื่อรับมือกับมหันตภัยร้ายที่อาจจะเกิดขึ้นหรือว่าที่กำลังคืบคลานเข้ามาหาผู้ศึกษาโดยที่มิทันรู้ตัวก็เป็นได้

ณ ที่นี้ ผู้ศึกษาจึงขอเปิดพื้นที่ในการทำความเข้าใจชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง ซึ่งเป็นกลุ่มคนตัวเล็กๆ ที่กำลังถูกคุกคาม ถูกตัดตอนชีวิตวัฒนธรรมต้องกลายเป็นผู้ทุกข์ทรมานทางกายและจิตใจโดยที่มิใช่ผู้ก่อปัญหา เหล่านี้เป็นไปเพื่อการกลับมาขอมองตัวผู้ศึกษาและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเอื้ออาทรพร้อมที่จะเข้าใจกันและกัน

3.1 พัฒนาการของวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่าง

1) ช่วงก่อนก่อตั้งหมู่บ้าน (ก่อนปี พ.ศ. 2440)

ในอดีตชาวคลิตี้ล่างมีการอพยพย้ายไปมาอยู่ตลอดเวลา โดยมีวิถีชีวิตแบบไร้หมุนเวียน พวกเขาอาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณผืนป่าตะวันตกของไทยเป็นเวลาหลายร้อยปี ซึ่งจะย้ายไปตามจุดสำคัญที่เหมาะสมกับการตั้งบ้านได้และสามารถทำไร่ได้อย่างสงบสุข โดยจะตั้งบ้านเป็นกลุ่มๆ รวมกับญาติพี่น้องประมาณ 4-5 ครอบครัว พื้นที่ที่ชาวคลิตี้ล่างเคยตั้งบ้านอยู่อาศัยเช่น ไร่ซุงรัง เขมิงกอง หนองกร้อ ชะลองคำ เดกะ เรียวอก่า ทินหน่วย องซ่า โฮ้โปล่ คองหละหรือคองหล้า องเว่อ คีตี้คี-คีตี้ทา (คลิตี้บน-ล่าง)

พ่อบ๊วย อายุ 61 ปี ผู้อาวุโสชาวคลิตี้ล่าง เล่าให้ฟังว่าเดิมพ่อแม่ของเธอทำไร่และสร้างบ้านอยู่ในไร่บริเวณทินหน่วยในเขตทุ่งใหญ่นเรศวร ต่อมาได้ย้ายพื้นที่ทำกินเนื่องด้วยระบบวิถีชีวิตแบบไร้หมุนเวียนโดยไปอยู่ที่เขมิงกอง ทำกินอยู่ 1 ปี ก็ย้ายไปที่ปรังดี ทิศาคี ซึ่งอยู่แถวๆ ทุ่งใหญ่น ต่อมาก็ไปอยู่โฮ้โปล่ หรือพูไฟ ย้ายไปคลิตี้บนและมาตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งที่บ้านคลิตี้ล่างใน

ปัจจุบัน ในแต่ละครอบครัวจะมีวิถีชีวิตย้ายไปมาในพื้นที่หมุนเวียนนี้โดยตลอด ผู้ศึกษาพบว่า แหล่งที่อยู่ของคนกะเหรี่ยงจะเป็นชื่อของห้วยต่างๆ ที่ไหลผ่านไร้ แต่แต่ละครอบครัวจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ตามที่คนรุ่นก่อนเลือกไว้ แล้วย้ายไปมาตามสภาพความอุดมสมบูรณ์ของที่ไร้ เมื่ออาศัยอยู่ได้ 2-3 ปี ก็จะย้ายที่ทำกินใหม่เนื่องด้วยการทำไร่ซ้ำในพื้นที่เดิมติดต่อกันหลายปีนั้นจะทำให้ที่ดินไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก ดินจะมีปุ๋ยน้อยลง หญ้าคาจะขึ้นหนาทำให้ข้าวไม่งาม เหล่านี้คือวิถีชีวิตแบบไร้หมุนเวียนซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนกะเหรี่ยงในการปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ต้องย้ายที่อยู่อาศัยเพราะน้ำในบางห้วยนั้นจะไม่พอสำหรับใช้ดื่มกินในช่วงหน้าแล้ง สามารถกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตเหล่านี้เป็นรูปแบบชีวิตที่พึ่งพาอาศัยและอยู่กับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน โดยสังเกตจากผืนป่าที่ยังคงเขียว ชุ่มหนาแน่นไปด้วยแมกไม้มานานาพรรณ

นอกจากนี้ชาวกะเหรี่ยงยังมีชีวิตผูกพันกับพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยอดีต สมัยที่พวกเขายังอยู่รวมกันประมาณ 4-5 ครอบครัวในไร้หมุนเวียนนั้นยังไม่เป็นชุมชนใหญ่จึงไม่มีวัดแต่พวกเขาก็ยังคงขนขวายและมีศรัทธาที่จะทำบุญอยู่ โดยจะนิมนต์พระที่มาจุดธูปในป่าให้มาอยู่ประจำกับพวกเขาเป็นเวลา 1-2 ปี โดยจะสร้างศาลาและกุฏิให้อยู่ชั่วคราว

2) ช่วงก่อตั้งหมู่บ้าน (ประมาณ พ.ศ. 2440)

เมื่อเวลาผ่านไป ชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างได้เริ่มตั้งถิ่นฐานถาวร ประมาณปี พ.ศ. 2440¹ และมีครอบครัวต่างๆ เริ่มย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นหมู่บ้านในปัจจุบันบ้านเรือนสมัยก่อนจะสร้างด้วยไม้ไผ่ ชาวคลิตี้ล่างไม่ต้องใช้เงินในชีวิตประจำวันมากนัก ไม่ต้องซื้ออาหารกิน นอกจากใช้จ่ายของที่จำเป็นคือเกลือ ส่วนอาหารประเภทอื่นสามารถหาได้ในไร่และในป่า เช่น เนื้อสัตว์ ก็จะไปล่ายิงมาแต่พอกิน ก็จะเอามาหมักทำเป็นเนื้อร้า (ใส่เกลือและข้าวคั่ว) คล้ายกับปลาร้า เก็บไว้กินระยะยาว และดำรงชีวิตตามธรรมชาติโดยการเก็บผักจากไร่และอาหารจากลำห้วย ใช้ไฟจากขี้ไต้ ทำรองเท้าจากไม้ไผ่สาน มีการทอผ้า ทำผ้าหมี่ใช้เองโดยจะปลูกฝ้ายไว้ในไร้นำมาปั่นเป็นเส้นด้ายแล้วทอเป็นผ้าตามต้องการ โดยเส้นผ้าที่ใช้ก็จะเป็นชุดตามประเพณีกะเหรี่ยง ถ้าอยากกินของหวานก็จะหีบอ้อยกิน โดยเคี้ยวน้ำอ้อยให้เป็นน้ำตาลก่อนเป็นต้น

¹ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ชาวคลิตี้ล่างคือ พี่บ๊วย อายุ 61 ปี, พี่เปาะมั่ง อายุ 69 ปี, หม่องใจเห่น อายุ 56 ปี ทั้งสามคนเป็นสมาชิกในครอบครัวแรกๆ ที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านคลิตี้ล่าง และผู้อาวุโสชาวองหลุ หม่องใจเซง ตั้งฟ้า อายุ 66 ปี เป็นมัคนายกบ้านองหลุที่เห็นความเปลี่ยนแปลงในการตั้งบ้านเรือนของชาวคลิตี้ล่างมาโดยตลอด เพราะมีการติดต่อไปมาคลิตี้ล่าง-องหลุอยู่บ่อยๆ.

3) ช่วงยุคติดต่อกับสังคมภายนอก (พ.ศ.2498)

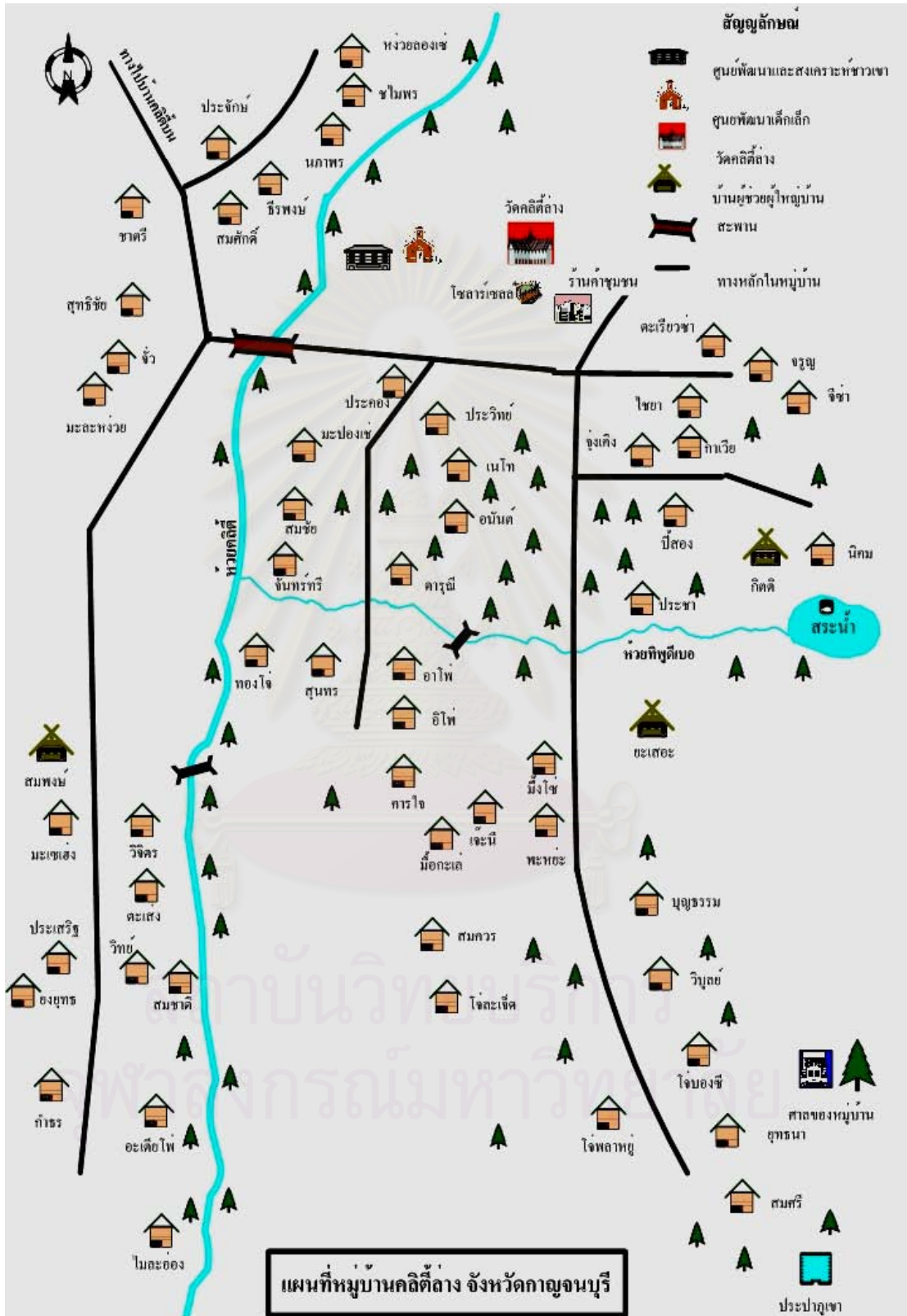
ในอดีตชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่างจะเดินทางโดยเท้าเพื่อติดต่อกับชุมชนอื่นๆ โดยมักจะติดต่อไปมาหาสู่กับคนกะเหรี่ยงแถบตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์มากกว่า เพราะการเดินทางเท้าจะใกล้กว่าเมื่อเทียบกับทางทองผาภูมิ ถึงแม้การเดินทางไปอำเภอศรีสวัสดิ์นั้นต้องเดินข้ามภูเขาหลายลูกแต่ก็ถือว่าสะดวกมากกว่าการไปอำเภอทองผาภูมิ ภายหลังที่มีการให้สัมปทานทำเหมืองแร่ตะกั่วที่เหมืองบ่องาม และการทำไม้อบเชยเมื่อ พ.ศ. 2498 จึงมีการเปิดทางรถจากเดิมที่เป็นเพียงทางเดินเท้า การเดินทางจึงทำได้ง่ายกว่าอดีต ชาวคลิตี้ล่างเริ่มมาติดต่อในเขตพื้นที่อำเภอทองผาภูมิมากขึ้นด้วยความจำเป็นทางด้านสุขภาพเป็นหลัก

แต่อย่างไรก็ตามการคมนาคมสำหรับชาวคลิตี้ล่าง ในช่วงปี พ.ศ. 2510-2540 นั้นก็ยังถือว่าไม่สะดวกนัก ยิ่งถ้าเป็นช่วงหน้าฝนทางจะแฉะมาก เป็นโคลนถึงระดับเข่า สามารถเดินเท้าได้เพียงอย่างเดียวและอาศัยควายช่วยลากข้าวของต่างๆ ให้ ชาวคลิตี้ล่างเล่าให้ฟังว่าช่วงปี 2530 ต้นๆ ที่เริ่มเจ็บป่วยผิดปกตินั้น ชาวคลิตี้ล่างลำบากมาก ไม่ทราบว่าพะคนป่วยไปรักษาอย่างไร บ้างก็รักษาตามอาการด้วยสมุนไพรถ้าทนไม่ไหวก็ตายไป บ้างก็พาไปหาหมอที่บริษัทหรือเหมืองบ่องาม ก็จะใช้ควายลากไปซึ่งต้องใช้เวลาเป็นวัน ถ้าคนป่วยคนไหนพอเดินไหวก็ต้องเดินไปหาหมอเอง ต่อมามีมอเตอร์ไซด์ในหมู่บ้านก็ได้อาศัยรถนี้พาคนป่วยไปหาหมอที่คลิตี้บน และถ้ามีความจำเป็นเร่งด่วนต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาล ชาวคลิตี้ล่างก็จะไปติดต่อขอเช่ารถจากคน คลิตี้บน ในราคาเที่ยวละ 1,500 บาท ถึงแม้จะมีราคาสูงมากแต่ก็ต้องยอม และในปี 2537 ผู้นำหมู่บ้านได้ซื้อรถคูโบต้าแล้วมาดัดแปลงเป็นพาหนะสำหรับการเดินทาง สามารถช่วยส่งต่อชาวคลิตี้ล่างที่ป่วยหนักไปบ้านคลิตี้บนได้สะดวกกว่าอดีตแต่ก็ใช้เวลาเป็นครั้งวันที่เดียว เมื่อปี 2543 เส้นทางคมนาคมจากบ้านคลิตี้ล่างไปยังบ้านคลิตี้บนได้รับการพัฒนาเป็นถนนลูกรังเพื่อความสะดวกในการเดินทางมากขึ้น ซึ่งมีข้อสังเกตว่าเป็นการพัฒนาภายหลังจากที่ข่าวปัญหาสารตะกั่วในหมู่บ้านคลิตี้ล่างถูกตีแผ่สู่สาธารณะ

4) ช่วงยุคสังคมปัจจุบัน (พ.ศ.2541-ปัจจุบัน)

ในสังคมของชาวคลิตี้ล่างปัจจุบันนี้ได้พบกับภาวะความเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมเข้ามาอย่างหนัก ทว่าพวกเขาก็ยังคงดำเนินชีวิต สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเพื่อสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ โดยมีการปรับเปลี่ยนระบบวิถีชีวิตในบางส่วนไปบ้าง

แผนที่ 3.1 หมู่บ้านคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี

ที่มา : การสำรวจจากผู้ศึกษา,2547

3.2 ข้อมูลพื้นฐานและวัฒนธรรมของชาวคลิตี้ล่าง

ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง มีอาณาเขตอยู่ในหมู่ 3 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ และหมู่ 4 ตำบลชะแล อำเภอกองคา จันทบุรี ปัจจุบันมีจำนวนประชากรประมาณ 269 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 เมษายน 2547) มี 53 ครัวเรือน 64 ครอบครัว เป็นชาย 144 คน เป็นหญิง 125 คน เด็กชาย 57 คน เด็กหญิง 46 คน ในหมู่บ้านมีวัด 1 วัด² มีหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก หมู่บ้านอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 638 เมตร สภาพพื้นที่เป็นภูเขาหินปูน ป่าดิบแล้งสลับเบญจพรรณ อุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปี 22.9 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝน 151.4 มิลลิเมตรต่อปี ความชื้นเฉลี่ย 99.1 เปอร์เซ็นต์ จำนวนน้ำระเหย 70.4 มิลลิเมตร ระยะทางจากตัวอำเภอกองคาถึงหมู่บ้านคลิตี้ล่างประมาณ 85 กิโลเมตร³

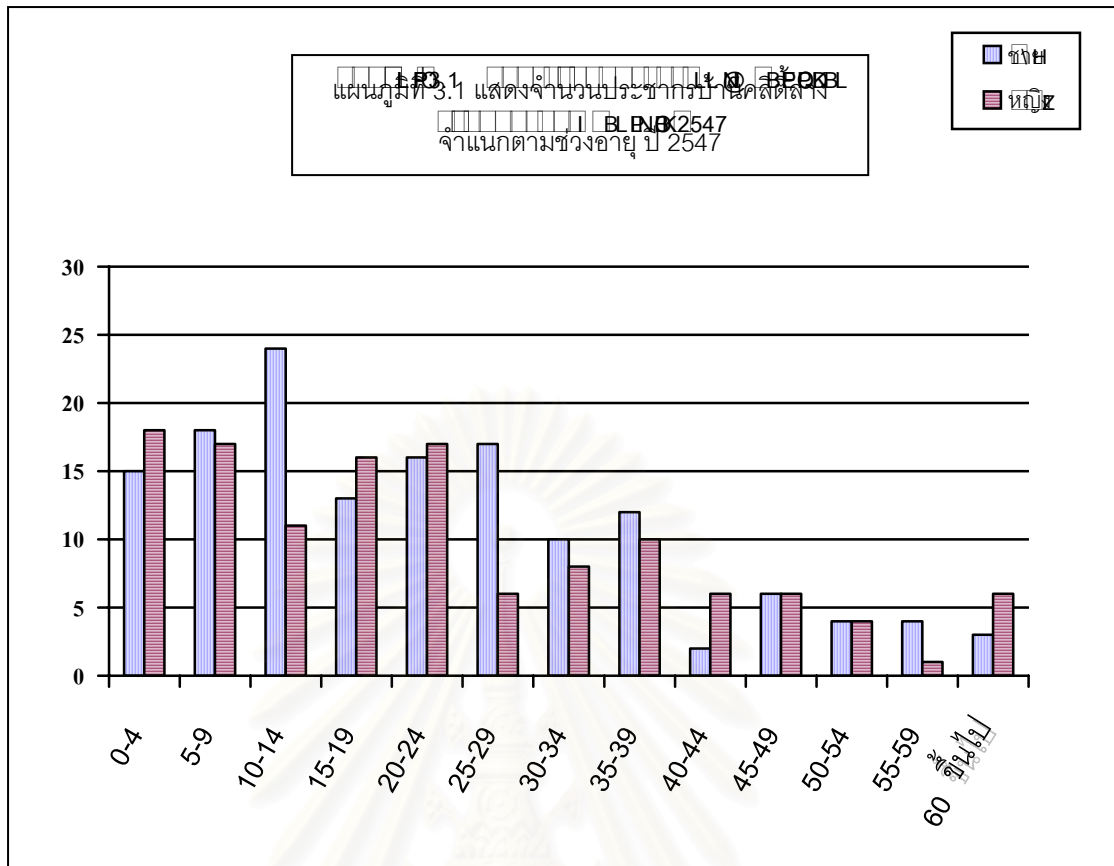
ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรบ้านคลิตี้ล่างจำแนกตามช่วงอายุ ปี 2547

ระดับอายุ	ชาย	หญิง	รวม
0-4	15	18	33
5-9	18	17	35
10-14	24	11	35
15-19	13	16	29
20-24	16	17	33
25-29	17	6	23
30-34	10	8	18
35-39	12	10	22
40-44	2	6	8
45-49	6	5	11
50-54	4	4	8
55-59	4	1	5
60 ขึ้นไป	3	6	9
รวม	144	125	269

ที่มา : การรวบรวมข้อมูลของแกนนำและการสำรวจของผู้ศึกษา ปี 1 เมษายน 2547.

² ปัจจุบันยังมีสถานะเป็นสำนักสงฆ์อยู่.

³ ข้อมูลจากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรี, ศูนย์ศึกษากะเหรี่ยงและพัฒนา, ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา บ้านคลิตี้ล่าง และการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้ศึกษาเอง.

3.2.1) ประวัติหมู่บ้าน

ในอดีตชาวคลิตี้ล่างตั้งหมู่บ้านย้ายไปมาในบริเวณป่าแถบทุ่งใหญ่จนเรศวร ป่าลำคลองงู มาหลายร้อยปีโดยไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาสำรวจจำนวนประชากรในเขตพื้นที่นี้อย่างชัดเจน จนกระทั่งได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่แถบลำห้วยคลิตี้และไม่ได้เคลื่อนย้ายไปไหนเมื่อประมาณ 107 ปีมาแล้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2440 โดยมีครอบครัวของพี่ป้อยี่ อายุ 61 ปี และพี่เปาะมั้ง อายุ 69 ปี ที่ยังสามารถให้ข้อมูลความเป็นมาของชุมชนได้ และมีลูกหลานของครอบครัวฟองเหมียง ฟู้ครู ฟู้ชวย ที่ยังดำรงชีวิตในหมู่บ้านและสามารถให้ภาพความเป็นชุมชนคลิตี้ในรุ่นต่อๆ มาได้ ลักษณะบ้านเรือนสมัยก่อนจะเป็นบ้านที่ปลูกขึ้นด้วยไม้ไผ่ส่วนใหญ่ หลังคาใช้ใบหวายหรือหญ้าคาในการมุง เตาไฟจะอยู่บริเวณกลางบ้านเพื่อประกอบอาหารและให้ความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว โดยจะสร้างบ้านกระจุกตัวรวมกันอยู่บริเวณใจกลางหมู่บ้านซึ่งคือบริเวณป่ามะพร้าวในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อมีญาติๆ ย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มอีกจึงเกิดเป็นหมู่บ้านขยายใหญ่ขึ้น และกระจายการตั้งบ้านเรือนออกไปในเขตรอบนอก สมัยก่อนในหมู่บ้านจะใช้ไฟจากขี้ไต้และตะเกียงน้ำมันก๊าดเป็นแสงสว่างในเวลากลางคืน

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างสร้างบ้านด้วยไม้แผ่นที่มีความคงทนถาวรและเป็นบ้านไม้สองชั้น มีใต้ถุนหลังคามุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง ชาวคลิตี้ล่างเล่าให้ฟังว่าบ้านหลังแรกๆ ที่มาตั้งอยู่เป็นหมู่บ้านคลิตี้ล่างนั้น มีจำนวน 8 หลังคาเรือน คือ

1. ครอบครัวของพี่เอาะ-พูนุหฺลุ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้วทั้งคู่โดยมีพี่บ๊วยและพี่เปาะมั่งเป็นลูกที่ยังให้ข้อมูลความเป็นชุมชนได้ พี่เอาะ เสียชีวิตเมื่ออายุ 98 ปี)
2. ครอบครัวของพี่ครู (เสียชีวิตแล้วที่บ้านคลิตี้ล่างเมื่อปี 2544 อายุ 84 ปี)
3. ครอบครัวของพู่องปุย (ย้ายไปอยู่ไร่ป่า และเสียชีวิตด้วยโรคชรา)
4. ครอบครัวของพู่องเหมียง (เสียชีวิตแล้วที่บ้านคลิตี้ล่างเมื่อปี 2538 อายุได้ 68 ปี)
5. ครอบครัวของตู้เฮ (ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ อายุ 59 ปีและได้ย้ายไปอยู่บ้านตะละค่าง จ. ตาก)
6. ครอบครัวของพี่มิ่งน้อ (ตั้งบ้านอยู่คลิตี้ล่างไม่นานก็ได้ย้ายไปอยู่คลิตี้บน แล้วเสียชีวิตลงด้วยโรคชรา)
7. ครอบครัวของพี่น้อเกอร์ (เสียชีวิตที่บ้านคลิตี้ล่างด้วยอาการป่วยเป็นไข้เมื่ออายุประมาณ 49 ปี)
8. ครอบครัวของพู่ขวย (โดนไม้ทับเสียชีวิต เมื่ออายุ 57 ปี)

คำว่าคลิตี้ล่างเป็นคำไทย เพี้ยนมาจากภาษากระเหรี่ยงว่าคี้ตีทา (คำว่า คี้ แปลว่า เสือ, ถี แปลว่า ตัวเดียว และทา แปลว่า ล่าง) ซึ่งเมื่อก่อนจะเรียกว่าคี้ถี แปลว่า เสือตัวเดียวหรือเสือโทน มีเรื่องเล่าต่อๆ กันมาว่าสมัยก่อนในแถบนี้มีเสือชุกชุมมาก ชาวบ้านที่เดินท่องป่าล่าสัตว์หากินแบบวิถีชีวิตคนกระเหรี่ยงจะได้เจอกับเสือแทบจะทุกคน บางตัวดุร้ายมากเมื่อเห็นคนก็จะวิ่งมาทำร้ายทันที ชาวคลิตี้ล่างจึงถือเคล็ดเรื่องการเอ่ยถึงเสือว่า ไม่ควรพูดคำว่าคี้ถีเพราะเสือจะดุและมาหาทันที ต้องพูดว่าคี้ตีหรือหม่องปือ (น้องคนเล็ก) จะทำให้เสือนุ้ยลง ในสมัยก่อนนั้นมีเสือโทนตัวใหญ่ที่สุดอยู่ลำพังตัวเดียว อาศัยหากินในแถบพื้นที่ตั้งแต่ทุ่งใหญ่นเรศวร ล่าค่างงู แม่น้ำแควใหญ่และแม่น้ำแควน้อย ทุกปีจะปรากฏรอยเท้าให้เห็นมีขนาดเท้าเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ฟุต เสือโทนตัวนี้ดุร้ายมากถ้าเอ่ยชื่อจะมาปรากฏตัวให้เห็นทันที ต้องเลี่ยงการเรียกชื่อเป็นคี้ตี จนกลายมาเป็นคลิตี้ซึ่งเป็นที่มาของหมู่บ้านในปัจจุบัน

3.2.2) การปกครอง องค์กรและการควบคุมทางสังคมในชุมชน

บ้านคลิตี้ล่างอยู่ในเขตการปกครอง ของหมู่ 3 ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ และ หมู่ 4 ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี อยู่ในเขตพื้นที่ปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลชะแลและตำบลนาสวน ผู้นำหมู่บ้านมีนายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปราบปรามหมู่ 3 ต.นาสวน และนายกิตติ นาสวนกิตติ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่าย ปกครองหมู่ 3 ต.นาสวน นายสมพงษ์ ทองผาไฉไล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ต.ชะแล (ส่วนผู้ใหญ่บ้านของหมู่ 3 อยู่ที่บ้านองหลู ต.นาสวน ผู้ใหญ่บ้านของ หมู่ 4 อยู่ที่บ้านคลิตี้บน) ภายในชุมชนได้มีการรวมตัวตั้งกรรมการหมู่บ้านและกรรมการบริหารดูแลเงินกองทุนหมู่บ้านขึ้น ซึ่งในส่วนของคณะกรรมการ

บริหารดูแลเงินกองทุนหมู่บ้านนี้ ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นชุดที่ 2 เพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในการทำหน้าที่และตรวจสอบการทำงานในทุกฝ่าย โดยมีกองทุนดังนี้

1. กองทุนโครงการจัดปัญหาความยากจน(กขคจ.) หมู่บ้านละ 280,000 บาท
2. เงินกองทุนหมู่บ้านละล้าน
3. กองทุน 1 ล้าน จากบริษัทตะกั่วคอนเซนเทรตส์ ประเทศไทย (จำกัด)

ในการจัดการเงินกองทุนนี้ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการของหมู่ 4 (บ้านคลิตี้บน) และหมู่ 3 บ้านองหลุเป็นผู้บริหารจัดการ ซึ่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านของคลิตี้ล่างจะไปเป็นกรรมการกองทุนนี้ด้วย

การจัดการองค์กรชุมชน

ชาวคลิตี้ล่างได้มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ดังเช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน มีการรวมตัวเพื่อสอดส่องดูแลความสงบของหมู่บ้าน โดยจะมีแกนนำคอยดูแลประสานงานกิจกรรมต่างในชุมชน มีคณะกรรมการเงินกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มนี้เกิดขึ้นจากการที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำจากบ่อบำบัดน้ำเสียซึ่งมีสารตะกั่วเจือปนอยู่สูงส่งล้ำหัวยคลิตี้ ทำให้ไม่สามารถใช้น้ำและจับสัตว์น้ำได้ตามปกติอีกทั้งยังประสบภาวะความเจ็บป่วยอย่างรุนแรง เจ้าของเหมืองแร่จึงมอบเงิน จำนวน 1 ล้านบาทเพื่อเป็นเงินทุนประกอบอาชีพและการรักษาพยาบาลให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง เมื่อชาวคลิตี้ล่างได้รับเงินจำนวนดังกล่าวแล้วจึงได้มีการประชุมหารือ วางระเบียบการจัดการโดยชาวบ้านเอง จะมีกฎระเบียบที่รัดกุม ซึ่งทุกคนจะเคารพในกฎที่วางไว้อย่างเคร่งครัด ดังนี้คือ

- 1) เป็นเงินทุนประกอบอาชีพ จำนวน 500,000 บาท
- 2) เป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าพาหนะและค่าอาหาร ในการเฝ้าผู้ป่วยแต่ละครั้ง จำนวน 500,000 บาท

หลักการและระเบียบการในการใช้เงินทุนประกอบอาชีพ

1. ผู้ที่มีสิทธิกู้ จะต้องมิถุนีลำนเอนอยู่ที่บ้านคลิตี้ล่างและต้องประกอบอาชีพที่บ้านคลิตี้ล่างเท่านั้น
2. ผู้ที่กู้เงิน จะกู้ได้ครบคร้วละไม่เกิน 15,000 บาท และต้องใช้คืนภายในระยะเวลา 1 ปี ถ้าไม่คืนเงินไม่มีสิทธิ์กู้ปีต่อไป ต้องคืนเงินก่อนจึงจะมีสิทธิ์กู้ได้อีก
3. ถ้าผู้กู้เงินในวงเงิน 10,000 บาทต้องใช้คืนในระยะเวลา 2 ปี ปีละ 5,000 บาท ถ้าผู้ไม่คืน 10,000 บาท ต้องใช้คืนในระยะเวลา 1 ปี
4. การคิดดอกเบี้ย ดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อปี
5. ส่วนดอกเบี้ยที่ได้มานั้น จะจ่ายเป็นค่ากิจกรรมของคณะกรรมการหรือเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งแล้วแต่คณะกรรมการจะพิจารณา

เงินทุนประกอบอาชีพที่ชาวคลิตี้ล่างกู้ยืมมานั้นโดยส่วนใหญ่จะนำไปประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่นลงทุนในการปลูกข้าวโพดซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าหญ้า รถไถดำ ฝนรถมอเตอร์ไซด์ซื้อวัวมาเลี้ยง เป็นต้น

หลักการและระเบียบการในการใช้เงินทุนเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าพาหนะเดินทางและค่าอาหาร

1. ค่ารักษาพยาบาลจ่ายตามจริง โดยต้องรักษาจากโรงพยาบาลของรัฐเท่านั้น ต้องนำบิลเงินสดมาให้คณะกรรมการดูทุกครั้ง
2. ค่าอาหารคนเฝ้าไข้หรือคนดูแลผู้ป่วย จ่ายให้ 100 บาทต่อวัน
3. ค่าพาหนะรถยนต์ จากบ้านคลิตี้ล่างถึงโรงพยาบาลอำเภอทองผาภูมิจ่ายให้ 1,000 บาทต่อเที่ยว ถ้าเป็นรถจักรยานยนต์จ่ายให้ 500 บาทต่อเที่ยว

การควบคุมทางสังคม

ชาวคลิตี้ล่างยังคงมีความเชื่อที่ผูกพันกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นการควบคุมกันเองในหมู่บ้านมิให้สมาชิกละเมิด หรือกระทำการใดๆ ที่ผิดต่อศีลธรรมอันดีที่บรรพบุรุษเคยยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งจะมีความเชื่อในเรื่อง “เจ้าพ่อมาเข้า แล้วบอกถึงพฤติกรรมของคนในหมู่บ้านว่ากำลังออกนอกกลุ่มนอกทาง” ดังเช่นการตีหม้อในวันพระ การเล่นการพนันซึ่งในสมัยก่อนนั้นบ้านคลิตี้ล่างนี้ไม่มีคนกินเหล้าและเล่นการพนันเลย จากเหตุการณ์การมาประทับทรงของเจ้าพ่อ ได้ทำให้ชาวคลิตี้ล่างร่วมกันตั้งกฎของหมู่บ้านขึ้นมาอีก 1 ข้อคือ ห้ามขายเหล้าและเล่นการพนันในวันพระ ถ้าฝ่าฝืนปรับ 500 บาท

ความเชื่อในเรื่องการประพาศิตลูกเมียคนอื่นกล่าวคือ หญิง-ชายใดมีความสัมพันธ์ที่ผิดประเพณีของชุมชน คือมีความสัมพันธ์กับบุคคลที่มีเชื้อสายหรือภรรยาตนนั้นจะต้องมีเหตุร้ายเกิดขึ้นกับบุคคลในครอบครัวและชุมชนได้ และรวมถึงการอยู่กินของหญิงชายที่มีสามีหรือภรรยามาก่อนโดยที่ยังมิได้หย่าขาดจากภรรยาหรือสามีคนก่อนอย่างเป็นทางการ⁴ ก็เป็นการทำผิดประเพณีด้วยเช่นกัน โดยจะมีนางบอกเหตุคือ เสือมากัดวัวควายของครอบครัวและของคนในชุมชนนั้น พิธีการแก้ความผิดดังกล่าวนี้ ทั้งคู่หญิง-ชายที่ทำผิดประเพณี ต้องนำน้ำขมิ้นส้มป่อยมารดตามเสาหรือฝาบ้านของทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน โดยต้องทำให้ครบภายใน 1 วัน และต้องทำหมากพลู เทียนดอกไม้ เจดีย์ อย่างละ 1,000 ไปปักที่ลานวัดและขอขมาแก่ผู้อาวุโสในชุมชน ต้องเสียค่าปรับให้แก่ผู้ใหญ่บ้าน 33 บาท

⁴ ตามประเพณีของชาวกะเหรี่ยงแล้วการที่คู่สามีภรรยาจะหย่าขาดกันได้นั้นต้องมีผู้อาวุโสรับรู้และตกลงร่วมกัน ถ้าคู่สามีภรรยาใดหย่าขาดกันโดยมิได้บอกกล่าวแก่ผู้อาวุโสก็ยิ่งถือว่าผิดประเพณีของหมู่บ้านอยู่.

“ถ้าใครปฏิบัติตามความเชื่อของหมู่บ้านแล้ว ก็จะไม่มีความเดือดร้อนเกิดขึ้นในครอบครัวแน่ๆ ซึ่งผู้ศึกษาก็เห็นตัวอย่างจากคนที่ไม่ทำตามดังที่เสียมากัดควาย มันเกิดจริงๆ แล้ว และถ้าไม่ทำตามเสียอาจมากัดคนในบ้านก็เป็นได้”

หม่องใจเหนือ อายุ 56 ปี

ฉะนั้นผู้นำทางศาสนาและผู้นำของหมู่บ้านต้องเป็นผู้ควบคุมความเรียบร้อยให้สมาชิกปฏิบัติตามอีกทางหนึ่งด้วยแต่ถ้าผู้นำละเลยหน้าที่ เจ้าพ่อจึงมาตักเตือนให้ชาวบ้านรับรู้ โดยคำพูดที่เจ้าพ่อบอกนั้นมิได้กล่าวออกมาตรงๆ ท่านได้ให้บรรดาผู้นำและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน มาร่วมกันคิดและแก้ปัญหาด้วยกัน ซึ่งผู้ศึกษาก็เห็นว่าหลังจากที่เจ้าพ่อมาประทับทรงแล้วคนในหมู่บ้านก็ปฏิบัติตาม มีการแก้ไขและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เนื่องด้วยระบบความเชื่อที่คิดและเห็นตัวอย่างมาแล้วว่าถ้าผู้ใดละเมิด ต้องมีเหตุร้ายเกิดแก่บุคคลและครอบครัวนั้นและอาจถึงกับชีวิตได้ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติและเป็นเสมือนการควบคุมทางสังคมกันในชุมชน

กฎระเบียบชุมชน

กฎระเบียบดังกล่าวนี้ได้พัฒนามาจากปัญหาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในอดีต ซึ่งเดิมที่เป็นเพียงข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่บ้านและมีเพียงไม่กี่ข้อ ดังเช่นเรื่องการห้ามประพฤติผิดในศีลธรรม การห้ามลักขโมย ห้ามดื่มเหล้า เล่นการพนัน โดยในสมัยก่อนคนกะเหรี่ยงมีวิถีปฏิบัติที่อยู่ในศีลธรรมอันดี ยึดมั่นปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีดีมาก แม้แต่การนั่งกินข้าวนั้นทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็ต้องนั่งพับเพียบ ชาวคลิตี้ล่างไม่เคยดื่มเหล้ายา เล่นการพนันเลย เพราะเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าป่าเจ้าเขานั้นแรงมากโดยจะมีเสือเป็นสัญลักษณ์เตือนว่ากำลังมีคนประพฤติตัวไม่ดีอยู่ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน มีประชากรเพิ่มขึ้นการปกครองทำได้ยากขึ้น กรรมการหมู่บ้านจึงได้ร่วมกันตั้งกฎหมู่บ้านขึ้นมาเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อปี 2543 ผู้ศึกษาพบว่ากฎระเบียบดังกล่าวนี้มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทุกคนในชุมชนต่างยึดถือและเคารพในกฎนี้ ทว่าในบางครั้งที่มีบุคคลใดละเมิด กรรมการหมู่บ้านและผู้อาวุโส พร้อมทั้งสมาชิกในชุมชนต่างมาร่วมพิจารณาตัดสินปัญหาร่วมกัน โดยมีกฎต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1. ทุกบ้านต้องเข้าประชุมอย่างน้อยบ้านละ 1 คน เดือนละ 1 ครั้ง
2. ห้ามขายพื้นที่ให้คนนอกเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนหมู่บ้านจะยึดเป็นพื้นที่สาธารณะ
3. ห้ามตัดไม้เพื่อขาย ถ้ามีไม้ออกจากบ้านคลิตี้ล่าง หน่วยงานป่าไม้จับไม้ทันทีจับผู้นำหมู่บ้านแทน
4. ห้ามล่าสัตว์เพื่อขาย สัตว์ที่ได้มาต้องแบ่งกันกินในหมู่บ้านเท่านั้น
5. ใส่ชุดประจำเผ่าทุกวันพระใหญ่ ขึ้น 15 ค่ำ

6. ห้ามยิงปืนในหมู่บ้านโดยไม่มีเหตุจำเป็น ถ้ายิงเล่นปรับ 500 บาทต่อ 1 นัด
7. ห้ามเสพห้ามจำหน่ายยาเสพติดในเขตหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ถ้ามีกรรมการหมู่บ้านสามารถจับส่งดำเนินคดีในทันที
8. ห้ามเล่นการพนันในหมู่บ้าน ถ้าเล่นในงานศพให้กรรมการหมู่บ้านพิจารณา
9. บุคคลที่จะอยู่ในชุมชนและสร้างที่อยู่อาศัยได้ต้องเป็นชาย, สะใภ้และเครือญาติ ในสายเลือดเท่านั้น
10. บุคคลที่ย้ายออกจากหมู่บ้าน ที่ดินต้องให้กับคนในชุมชนเท่านั้น
11. ห้ามขายเหล้าและเล่นการพนันในวันพระ ถ้าฝ่าฝืนปรับ 500 บาท

บรรยายภาคการประชุมของชาวชุมชนคลิตี้ล่าง

ผู้นำ แกนนำ กรรมการหมู่บ้านและตัวแทนของแต่ละครัวเรือนจะร่วมประชุมสถานการณ์ปัญหาของชุมชนทุกวันพระใหญ่หรือกรณีที่มีเหตุการณ์เร่งด่วนก็จะดีเกราะเรียกประชุมได้ทันที ผู้ศึกษาพบว่าบรรดาผู้ชายจะมีบทบาทสำคัญในการประชุมปรึกษาหารือกัน สามารถถกเถียงปัญหาได้อย่างเต็มที่ ส่วนผู้หญิงจะนั่งฟังและอยู่นอกวงการประชุม ทว่าถ้ามีประเด็นอะไรที่ผู้หญิงไม่เห็นด้วย พวกเธอก็จะเสนอความคิดเห็นขึ้นมาทันที ตามปกติถ้าเป็นวงประชุมภายในหมู่บ้านผู้หญิงจะพอมีบทบาทร่วมวงอยู่บ้าง แต่ถ้าเป็นวงประชุมที่มีคนภายนอกเข้ามา พวกเธอจะมอบหน้าที่นี้ให้แก่บรรดาแกนนำผู้ชายในการเจรจาพูดคุย โดยผู้หญิงจะคอยร่วมฟัง เข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้างก็ไม่เป็นไร แต่ก็ถือว่าได้เข้ามาร่วมประชุมพร้อมกันแล้ว ผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญในส่วนของ การตัดสินใจภายในครัวเรือนและการพูดคุยกระจายข่าวให้แก่คนในชุมชนรับรู้มากกว่าการเจรจาต่อรองกับสังคมภายนอก ดังเช่นช่วงที่น้ำแร่ตะกั่วถูกปล่อยลงสู่ห้วยจนทำให้ไม่สามารถใช้น้ำได้นั้น ทางผู้นำ/แกนนำจะมีการประชุมกันอย่างต่อเนื่องสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง เพื่อหาทางแก้ปัญหาการปล่อยน้ำแร่ลงลำห้วย ชาวคลิตี้ล่างไม่ต้องการให้ลำห้วยเสียไปมากกว่านี้และต้องการให้ใช้น้ำได้เหมือนเดิม ส่วนบทบาทของผู้หญิงจะเป็นบทบาทเสริมโดยการให้กำลังใจ กระจายข่าวพูดคุยปัญหาที่กระหว่างเพื่อนบ้านว่าจะแก้ปัญหาได้อย่างไร อีกทั้งยังช่วยสนับสนุนและร่วมในกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ดังเช่นการขึ้นไปตั้งม็อบที่บ้านคลิตี้บนเรียกร้องให้รัฐมนตรีลงพื้นที่บ้านคลิตี้ล่าง ผู้หญิงจะมีบทบาทเป็นแนวหน้า ส่วนผู้ชายจะมีบทบาทเป็นผู้คอยเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ ตลอดจนการออกไปร่วมเคลื่อนไหวในเวทีสาธารณะนั้นผู้หญิงจะเป็นฝ่ายเสริมกำลังมากกว่าการพูดบนเวที

3.2.3) การศึกษาในชุมชน

การเรียนรู้และการศึกษาของชาวคลีตี่ล่างในสมัยก่อนนั้นเริ่มแรกเป็นการสอนให้ลูกหลานอ่านเขียนภาษากะเหรี่ยงเท่านั้นโดยผู้ชายจะมีโอกาสได้เรียนทุกคนเพราะจะมีเวลาส่วนใหญ่ในช่วงบวชพระ ส่วนผู้หญิงถ้ามีเวลาหลังจากทำงานในไร่เสร็จ เธออาจมาขอให้พ่อหรือพี่ชายช่วยสอน แต่น้อยคนที่มีเวลาและสามารถอ่านเขียนภาษากะเหรี่ยงได้คล่องเพราะเวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการช่วยพ่อแม่ทำไร่ ผู้หญิงบางคนจึงเลือกบวชชีเพื่อจะได้มีเวลาในการถือศีลและสามารถฝึกอ่านเขียนภาษากะเหรี่ยงไปด้วย เพราะช่วงที่เป็นชีจะมีเวลาเต็มที่ บรรดาผู้หญิงชาวคลีตี่ล่างอายุราว 36 ปีขึ้นไปที่ได้บวชชี จะรู้ภาษากะเหรี่ยง ส่วนผู้ชายโดยส่วนใหญ่จะเขียนภาษากะเหรี่ยงได้เกือบทุกคนเพราะได้เรียนในช่วงบวชพระ ในส่วนของการอ่านเขียนเรียนภาษาไทยนั้น บรรดาผู้ชายรุ่น 35 ปีขึ้นไปบางคนจะมีโอกาสได้เรียนที่วัด แต่ผู้หญิงจะอ่านเขียนไม่ได้เลย เพราะคนรุ่นก่อนก็ไม่มีใครสามารถสอนอ่านเขียนได้ ชาวคลีตี่ล่างทั้งหญิงชายเพิ่งมีโอกาสเรียนภาษาไทย เมื่อประมาณปี 2526 โดยพ่อแม่ได้เริ่มส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนบ้านองหลูเป็นครั้งแรก ซึ่งต้องอาศัยอยู่กับญาติ เมื่อปิดเทอมจึงจะมีโอกาสกลับบ้านครั้งหนึ่ง แต่บรรดาพ่อแม่ไม่นิยมส่งลูกไปเรียนด้วยเงื่อนไขที่ต้องช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่ มาในปี 2527 ได้มีโครงการโรงเรียนสงเคราะห์ชาวเขาของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จ.กาญจนบุรี โดยได้เข้ามาจัดการเรียนการสอนให้ในระดับที่สามารถอ่านออกเขียนได้ แต่ไม่มีวุฒิการศึกษา ซึ่งในการเรียนการสอนครั้งแรกนี้มีเป็นห้องเรียนชั่วคราวเป็นเรือน ไม้ไผ่ หลังคามุงจาก มีครูชาวเขาผลัดเปลี่ยนกันมาสอน แต่ก็ต้องประสบกับปัญหาหลายด้านทั้งตัวผู้สอนที่ต้องทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนและต้องทำงานช่วยเหลือในด้านอื่นๆ นอกเหนือการสอน จึงไม่มีเวลาเต็มที่กับการสอนดังกล่าว ส่วนตัวผู้เรียนเองก็ไม่มีเวลามานั่งเรียนเต็มเวลาเพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่ แต่อย่างไรก็ยังคงมีกิจกรรมดังกล่าวอยู่ จนมาถึง ปี 2535 ทางศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จ.กาญจนบุรี ได้เปลี่ยนนโยบายการจัดการเรียนการสอนและปรับตัวโครงการช่วยเหลือชาวเขาเป็นรูปแบบใหม่

กล่าวคือได้จัดการเรียนการสอนเป็นรูปแบบการเตรียมเด็กก่อนวัยเรียนขึ้น ในปี พ.ศ. 2536 โดยได้สร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กประจำหมู่บ้านขึ้น ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาคเอกชน ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรีร่วมกับชาวคลีตี่ล่าง การดำเนินการจัดสร้างนั้นใช้วิธีการทอดผ้าป่าเพื่อการศึกษา ได้รับเงินบริจาคทั้งสิ้น ประมาณ 100,000 บาทเศษ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตั้งอยู่ในบริเวณหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา การก่อสร้างนั้นชาวบ้านร่วมมือกับเจ้าหน้าที่หน่วยฯ ช่วยกันสร้าง แล้วเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ. 2537 มีเจ้าหน้าที่หน่วยฯ ชาวเขาเป็นผู้ดูแลเด็กเล็ก ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2539 ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรี ได้มอบให้หน่วยพัฒนาชุมชน อำเภอทองผาภูมิ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบดำเนินงานประมาณต่างๆ รวมทั้งค่าตอบแทนผู้ดูแลเด็ก ค่าอาหารกลางวัน ค่านม ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.

2544 ทางหน่วยพัฒนาชุมชน ได้มอบให้องค์การบริหารส่วนตำบลชะแลเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ส่วนหน่วยพัฒนาชาวเขา บ้านคลิตี้ล่างเป็นที่ปรึกษาและส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ให้กับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยผู้ดูแลเด็กนี้จะทำหน้าที่ช่วยดูแลเด็กตลอดทั้งปี ไม่มีช่วงปิดเทอมเพื่อแบ่งเบาภาระของพ่อแม่และเป็นการเตรียมความพร้อมให้เด็กเข้าสู่ระบบการศึกษาในภาคบังคับ

เมื่อโรงเรียนสงเคราะห์ชาวเขาจบโครงการลง พ่อแม่จึงต้องหันมาส่งลูกไปเรียนโรงเรียนต่างหมู่บ้านเช่น ร.ร.บ้านองหลุ ร.ร.บ้านทุ่งเสือโทน ร.ร.ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน ร.ร.บ้านบึงหัวแวน เป็นต้น ตามนโยบายการศึกษาภาคบังคับและด้วยเหตุผลส่วนตัวว่าอยากให้ลูกๆ ได้รู้หนังสือ ไม่อยากให้เป็นอย่างพวกเขาที่อึดอัดอ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้ ไปไหนก็ไม่รู้เรื่อง และพวกเขาจะได้กล่าวถึงชีวิตคนกะเหรี่ยงปัจจุบันว่าไม่เหมือนเดิมอีกแล้ว ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปหมด พวกเขาต้องติดต่อกับคนไทยมากขึ้น ถ้าไม่ส่งลูกไปเรียนก็จะเป็นคนโง่ อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ อีกทั้งการดำรงชีวิตในปัจจุบันที่ไม่อาจทำกินแบบไร่หมุนเวียนได้คล่องเหมือนแต่ก่อน จึงอยากให้ลูกมีความรู้ติดตัว ถ้าทำไร่ไม่ได้ก็ยังไม่ไปทำมาหากินอย่างอื่นได้ แต่ชาวคลิตี้ล่างหลายคนก็เห็นว่าขอเพียงให้ลูกหลาน อ่านออกเขียนได้ รู้ทันคนอื่นก็พอและอยากให้ลูกอยู่บ้านมากกว่าการไปทำงานในเมือง เพราะเห็นว่าบางครั้งการเรียนสูงๆ กลับทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว เอาความรู้ไปใช้ในทางที่ผิด เอาเปรียบคนที่อ่อนแอกว่าและที่สำคัญยิ่งเรียนสูงก็ยิ่งต้องห่างพ่อแม่พี่น้อง ห่างหมู่บ้านไปมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ครอบครัวอยู่ไม่พร้อมหน้ากัน

จากการสำรวจเรื่องความสามารถในการติดต่อสื่อสารโดยใช้ภาษาไทยของหญิงชายคลิตี้ล่างที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไปนั้นได้ผลดังนี้คือ

ตารางที่ 3.2 แสดงความสามารถในการสื่อสารภาษาไทยของหญิงชายคลิตี้ล่าง

สามารถสื่อสารภาษาไทยได้เข้าใจ			
ชาย	ร้อยละ	หญิง	ร้อยละ
37	90.2	20	50
ไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้เข้าใจ			
ชาย	ร้อยละ	หญิง	ร้อยละ
4	9.8	20	50

ที่มา: จากการสำรวจของผู้ศึกษา มีนาคม, 2547.

ผู้ศึกษาพบว่าผู้ชายคลิตี้ล่างโดยส่วนใหญ่ 90.2 % สามารถพูดภาษาไทยได้ สามารถติดต่อสื่อสารได้เข้าใจ ส่วนผู้หญิง 50 % เท่านั้นที่สามารถสื่อสาร พูดภาษาไทยได้เข้าใจ

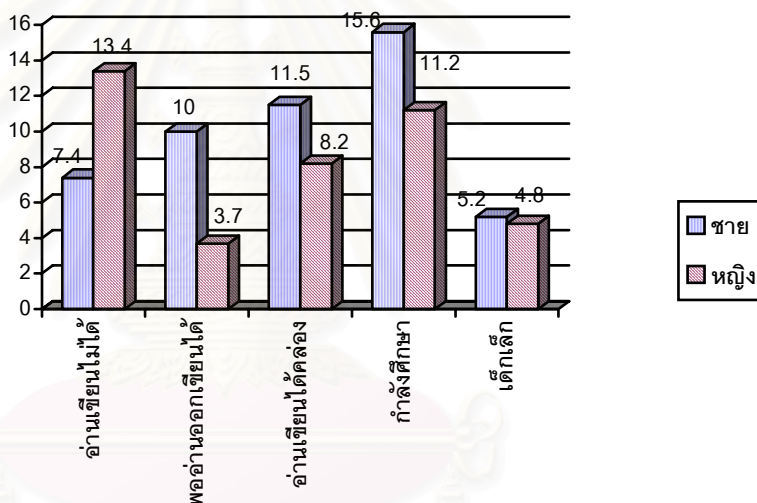
จากการสำรวจจำนวนชาวคลิตี้ล่างที่สามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ ปี 2547 พบว่า

ตารางที่ 3.3 แสดงระดับความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทยของหญิงชายคลิตีล่าง

ระดับความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทย	ชาย	ร้อยละ	หญิง	ร้อยละ	รวม
อ่านเขียนไม่ได้	20	7.4	36	13.4	56
พออ่านเขียนได้	27	10.0	10	3.7	37
อ่านเขียนได้คล่อง	31	11.5	22	8.2	53
กำลังศึกษา	42	15.6	30	11.2	72
เด็กเล็ก (4-6 ขวบ)	10	3.7	13	4.8	23
เด็กแรกเกิด-3ขวบ	14	5.2	14	5.2	28
รวม	144	54.4	125	46.5	269

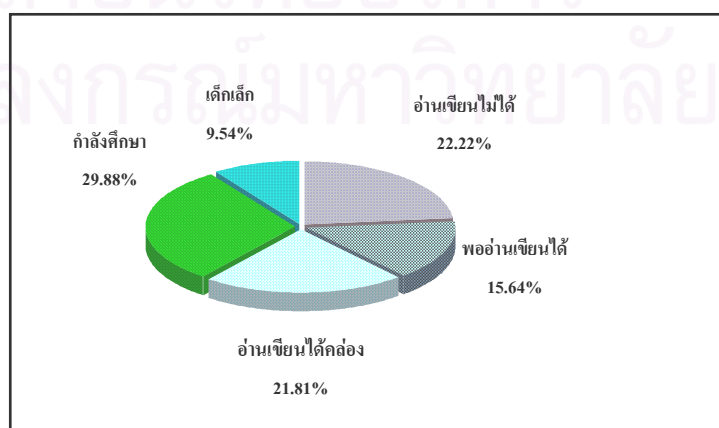
ที่มา : การสำรวจของผู้ศึกษา, มีนาคม 2547.

แผนภูมิที่ 3.2 แสดงระดับความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทยของหญิงชายคลิตีล่าง ปี 2547

ที่มา: การสำรวจจากผู้ศึกษา, มีนาคม 2547.

แผนภูมิที่ 3.3 แสดงความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทยของชาวคลิตีล่าง ปี 2547

ที่มา : การสำรวจของผู้ศึกษา มีนาคม, 2547.

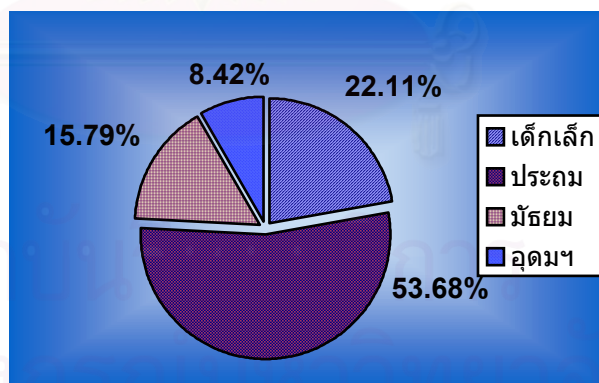

จากข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่าชาวคลิตี้ล่าง ที่อ่านเขียนหนังสือไม่ได้นั้นมีเปอร์เซ็นต์สูงถึง 22.22 % เมื่อเทียบกับสภาพสังคมปัจจุบันในยุคสังคมข่าวสารตรงนี้ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเข้ามาภายในชุมชนของพวกเขา อาจส่งผลต่อวัฒนธรรมชุมชน และเกิดปัญหาต่างๆ ตามมา ชาวคลิตี้ล่างอาจรู้ไม่เท่าทัน รับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ได้จนนำไปสู่ความล่มสลายในชุมชน ตรงจุดนี้จึงเป็นสิ่งที่ผู้รับผิดชอบต้องเข้ามาดูแลให้ความสนใจกับประชาชนทุกกลุ่มโดยไม่เลือกปฏิบัติ ถ้าเจ้าหน้าที่รัฐให้ความสำคัญกับการศึกษาของชาวคลิตี้ล่างตรงนี้ จะเป็นสิ่งดีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในสังคมไทยอย่างเท่าเทียมกัน

ผู้ศึกษากำลังเห็นแนวโน้มของประชากรในวัยเรียนที่มีเปอร์เซ็นต์สูงขึ้นเรื่อยๆ จากแผนภูมิที่มีเปอร์เซ็นต์สูงถึง 29.88 % ตัวเลขนี้ชี้ให้เห็นว่าจะมีประชากรที่อ่านออกเขียนได้เพิ่มมากขึ้น ทว่าการได้รับการศึกษาก็หมายถึงอัตราค่าครองชีพที่สูงขึ้น ชาวคลิตี้ล่างต้องเร่งหารายได้เพื่อส่งลูกเข้าสู่การศึกษาในระบบ ซึ่งกระทบต่อโครงสร้างสังคมของพวกเขาในทุกส่วนไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ พวกเขาต้องเร่งผลิตพืชผลต่างๆ เกิดช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์ในครอบครัว/ชุมชน ความเชื่อ พิธีกรรมถูกลดความสำคัญ เป็นต้น ตรงจุดนี้จึงต้องมียุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่พร้อมจะเข้าใจชีวิตวัฒนธรรมชุมชนกะเหรี่ยงด้วย

จากการสำรวจจำนวนเด็กวัยเรียน ปี 2547 พบว่ามีจำนวน 95 คน โดยแบ่งเป็นเด็กเล็ก 21 คน ประถม 51 คน มัธยม 15 คน อุดมศึกษา 8 คน แสดงเป็นแผนภูมิได้ในดังนี้

แผนภูมิที่ 3.4 แสดงจำนวนเด็กในวัยเรียน บ้านคลิตี้ล่าง ปี 2547

ที่มา : การสำรวจของผู้ศึกษา, 2547.

ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างยังไม่มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา ทำให้เด็กๆ ต้องไปเรียนนอกหมู่บ้าน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ กับเด็กและพ่อแม่มาก ซึ่งปัจจุบันเด็กได้กระจายไปเรียนในร.ร. ต่างๆ ดังต่อไปนี้

- โรงเรียนบ้านทุ่งเสือโทน เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา อยู่ในเขต ต.ชะแล อ.ทองผาภูมิ อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 12 กิโลเมตร เด็กๆ ไม่สามารถเดินทางไปเข้าเียนกลับได้ ต้องไปนอนพักที่บ้านพักเด็ก ทุกวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ พ่อแม่จึงจะไปรับกลับมาบ้านโดยรถอีแต๊ก⁵

- โรงเรียนบ้านองหลู เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา อยู่ในเขต ต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ ตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 12 กิโลเมตร การเดินทางต้องใช้การเดินเท้าข้ามภูเขาไปซึ่งมีความลำบากมาก เด็กๆ ไม่สามารถเดินเท้ากลับมาในทุกเสาร์-อาทิตย์ได้ ต้องนอนพักที่บ้านพักเด็ก ฉะนั้นเมื่อมีวันหยุดยาวหรือปิดเทอม จึงจะได้กลับบ้าน

- โรงเรียนนาสวน เป็นโรงเรียนที่เปิดในระดับชั้นตั้งแต่ ป.1- ม.3 อยู่ในเขต ต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ เด็กต้องเดินเท้าข้ามภูเขา 12 กิโลเมตร แล้วต้องนั่งเรือต่อเข้าไปในตำบล ซึ่งเกิดความลำบากมากในการเดินทางไปกลับแต่ละครั้ง เด็กๆ จึงไม่อาจกลับบ้านได้บ่อย พวกเขาจะต้องไปอยู่กับญาติๆ จึงกลับบ้านเทอมละ 1 ครั้ง หรือถ้าเป็นเด็กโตระดับมัธยม พวกเขาก็จะเดินทางกลับมาได้บ่อยขึ้นเมื่อมีวันหยุดในเทศกาลสำคัญ

- โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์พนมทวน เป็นโรงเรียนประจำอำเภอพนมทวน เปิดการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การเดินทางต้องใช้รถยนต์ทำให้เสียค่าใช้จ่ายสูงในการเดินทาง อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 265 กิโลเมตร ทางโรงเรียนได้สร้างหอพักนักเรียนให้กับเด็กที่อยู่ห่างไกล พวกเขาจะได้กลับบ้านเทอมละครั้งในช่วงปิดเทอมหรือช่วงวันหยุดเทศกาลยาวๆ โดยพ่อแม่หรือผู้ปกครองต้องไปรับตัวเด็กกลับมา เด็กนักเรียนไม่สามารถออกจากโรงเรียนโดยไม่มีผู้ใหญ่ไปรับตัวได้

- โรงเรียนบ้านบึงหัวแหวน เป็นโรงเรียนวัด ตั้งอยู่ในอำเภอบ่อพลอย อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 245 กิโลเมตร เด็กจึงจะได้กลับบ้านเมื่อปิดเทอม ผู้ปกครองนิยมส่งเด็กในหมู่บ้านไปบวชเรียนที่วัดนี้ เพราะสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการส่งเรียนได้มาก

จะเห็นได้ว่าเด็กๆ ชาวคลิตี้ล่าง ต้องประสบกับปัญหาในการเดินทางไปเรียนเป็นอย่างมาก ด้วยระยะทางที่อยู่ห่างไกล ค่าใช้จ่ายที่สูงในการเดินทาง เด็กๆ ส่วนใหญ่ เมื่อมีอายุได้ 4-5 ขวบก็ต้องเดินทางออกไปเรียนนอกหมู่บ้าน ต้องอยู่ห่างไกลพ่อแม่ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์ของพ่อแม่และลูกเป็นอย่างมาก ลูกไม่ได้รับการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัว การเรียนรู้ในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองก็ขาดหายไป อาจเกิดปัญหาการขาดความอบอุ่น และพ่อแม่เองก็ขาดแรงงานที่จะช่วยแบ่งเบาภาระในครัวเรือนไป เหล่านี้เป็นปัญหาสำคัญ

⁵ รถอีแต๊ก เป็นรถที่ชาวคลิตี้ล่างดัดแปลงเอาเครื่องยนต์ขนาด 9.5 แรงม้าที่ใช้ทำไร่ไถนามาติดเข้ากับล้อรถ และมีที่นั่งบรรทุกของอยู่ข้างหลัง อีแต๊กเป็นรถขนาดเบา แต่บुकลุยไปได้ทุกสภาพภูมิประเทศ ทุกฤดูกาล (วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, 2545)

ที่มีอาจมองข้ามได้เลย เด็กๆ คลิตีล้างกำลังถูกตัดตอนวัฒนธรรมการเรียนรู้จากชุมชนด้วยนโยบายทางการศึกษาในระบบ ซึ่งจะนำสู่ปัญหาต่างๆ ตามมาอีกมาก ไม่ว่าจะเป็นการไหลออกของแรงงานภาคชนบทสู่เมือง ความไม่มีสำนึกรักบ้านเกิด การไม่เกิดความคิดและความภาคภูมิใจในการประกอบอาชีพที่บ้านเกิดของตน เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบต้องหันมาทบทวนตระหนักคิด และแก้ปัญหาให้ตรงจุด เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งจะเป็นพลังใหม่ของสังคมไทยที่มีคุณภาพต่อไป

ผู้ศึกษามีประเด็นเพิ่มเติมอีกว่า กรณีที่ในหมู่บ้านไม่มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาชั้นนั้น ถ้ามีโรงเรียนมาตั้งจริง แล้วเด็กๆ ต้องเกิดปัญหาเป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรังนั้นก็ส่งผลกระทบต่อในระยะยาวอีกเช่นกัน บางครั้งผู้ศึกษาก็มองว่าเด็กชาวคลิตีล้างนั้นเกิดมาเพื่อต้องแลกกับการได้อย่างเสียอย่างเช่นนั้นหรือ ถ้าไม่อย่างมีปัญหาราคาความอบอุ่นก็ต้องเป็นโรคพิษตะกั่ว บางครั้งก็นึกไปว่าเป็นความโชคดีของเด็กๆ แล้วที่ไม่มีโรงเรียนประถมในหมู่บ้าน เพราะไม่เช่นนั้นสังคมของชาวคลิตีล้างคงต้องมีแต่ภาวะความเจ็บป่วยทุกข์ทรมานกันถ้วนหน้าทั้งเด็กเล็ก เด็กวัยเรียน ผู้ใหญ่วัยทำงานและผู้สูงอายุ ในปัญหานี้ผู้ศึกษาเห็นว่าคงไม่ต้องกล่าวโทษและจ้องมองว่าใครผิดใครถูกอีกต่อไปเพราะผู้ก่อปัญหาอยู่รอบรู้อยู่แกลใจ ตรงจุดนี้ต้องตั้งคำถามใหม่ว่าทางออกของปัญหาที่ควรจะเป็นนั้นจะอยู่ในรูปแบบใด ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรถอยหลัง 1 ก้าวดีไหม แล้วทบทวนบทบาทที่ผ่านมาของตัวเอง พร้อมกับคิดใหม่ว่าจะแต่ละภาคส่วนจะมาร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร ทั้งนี้ต้องเปิดใจยอมรับในระบบฐานความคิดของกันและกันอีกด้วย ทุกฝ่ายควรสำนึกเสมอว่าปัญหานี้จะเป็นกรณีตัวอย่างที่ไม่เกิดกับชุมชนและสังคมใดๆ อีก

3.2.4) ระบบเศรษฐกิจและวิถีการผลิต

วิถีชีวิตในระบบการผลิต

สมัยอดีตเริ่มตั้งแต่ยุคเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน จนถึงยุคการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ชาวกระเหรี่ยงบ้านคลิตีล้างยังคงมีการดำรงชีวิตแบบไร่หมุนเวียน ไร่ข้าวเพื่อกินเท่านั้นไม่ได้นำออกขาย พืชหลักในไร่ได้แก่ ข้าว ถึงฤดูทำไร่ข้าวทุกครัวเรือนจะหยุดเมล็ดข้าวพร้อมเมล็ดผัก อันได้แก่ พริก แดงไทย แดงเปรี้ยว ผักคะน้า ผักกวางตุ้ง ผักชีกระเหรี่ยง ผักชีไฉ่ ข้าวโพด ฯลฯ ผลผลิตจะออกตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม ผักที่กินไม่หมดจะดองใส่ไหไว้กินในหน้าแล้ง กล่าวได้ว่าอาชีพหลักของชาวคลิตีล้างคือการทำไร่ข้าวไว้เพื่อบริโภค ซึ่งพริกที่ปลูกในไร่ข้าวนี้ก็เพื่อแลกเงินรายได้ทางหนึ่งด้วย มีการหาของป่าและล่าสัตว์บ้างเพื่อเป็นแหล่งโปรตีนอีกทางหนึ่งสำหรับสมาชิกในครัวเรือน และมี 12 ครัวเรือน คิดเป็น 23 % ของชุมชนนี้จะทำนาข้าวที่กองหล้าซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มท่ามกลางป่า สมัยก่อนแถบกองหล้ามีคนกระเหรี่ยงอาศัยอยู่ ปัจจุบันเป็นเพียงพื้นที่ที่ใช้ทำนา มาอาศัยอยู่กินบ้างในช่วงหน้านาของหล้านี้ถือเป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำสำคัญของชาวคลิตีล้างได้เป็น

อย่างดี เพราะพวกเขาสามารถมาหาพืชผัก จับปลาที่ปลอดภัยมากกว่ามากินได้โดยไม่ต้องพะว้าพะวงเรื่องความเจ็บป่วย

ผู้ศึกษาพบว่าตั้งแต่ระบบการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจำหน่ายนั้น เริ่มมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบตลาดกลางมากขึ้นทุกขณะ หลังจากการเข้ามาของคนไทย ในช่วงทำไม้บราซิล ประมาณปี พ.ศ. 2500 จึงมีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกมากขึ้น ประกอบกับการเข้ามาตั้งโรงงานแร่คลิตี้บนของบริษัทเหมืองแร่ ปี พ.ศ. 2510 ที่นำความเจริญในด้านคมนาคม ไฟฟ้า อนามัย ร้านค้า ตู้ช้อปปิ้งและอื่นๆ มาไว้ที่บริเวณโรงงานแร่คลิตี้ ชาวคลิตี้ล่างเริ่มปรับตัวยอมรับนวัตกรรมใหม่ๆ ขึ้นไปจับจ่ายใช้สอยที่บ้านคลิตี้บนอยู่บ่อยครั้ง กล่าวได้ว่าในช่วงนี้จึงเป็นขั้นของการบ่มเพาะความคิด ปรับโลกทัศน์ แต่อย่างไรชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงมีวิถีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนอยู่เช่นเดิม ในช่วงเปลี่ยนผ่านของเวลา เริ่มตั้งแต่การพบความเปลี่ยนแปลงใน ลำห้วยตั้งแต่ พ.ศ. 2518 ชาวคลิตี้ล่างสังเกตพบปลาตายจำนวนมาก และพวกเขาต้องประสบชะตากรรมการสูญเสียสัตว์เลี้ยงซึ่งเป็นแหล่งรายได้ ภาวะการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและความจำเป็นต้องใช้เงินในการรักษาสุขภาพจากความเจ็บป่วยในช่วงปี พ.ศ.2534 จนถึงปัจจุบัน เหล่านี้จึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่บีบให้ชาวคลิตี้ต้องหันมาพึ่งเงินเป็นปัจจัยหลัก ในช่วงปี พ.ศ. 2541-2542 จึงมีการปรับระบบคิดในการผลิต มีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาชีพรองและหันมาเลี้ยงวัวเพื่อเป็นอาชีพเสริมอีกด้วย

จากการสำรวจของแกนนำชาวบ้าน ในโครงการชุมชนเป็นสุข⁶ ปี 2545พบว่าชาวคลิตี้ล่างมีรายได้รวม/ปี เป็นเงินจำนวน 901,600 บาท คิดเฉลี่ยต่อครอบครัวเป็น 14,087.50 บาท มีรายจ่ายรวม 409,895 บาท/ปี คิดเฉลี่ยต่อครอบครัวเป็น 6,404.60 บาท และมีหนี้สินรวม 666,350 บาท/ปี เฉลี่ยต่อครอบครัวเป็น 10,411.72 บาท ตัวเงินจากรายได้ดังกล่าวชาวคลิตี้ล่างต้องนำมาใช้หนี้สินจากการกู้ยืมเงินกองทุนและยังต้องนำมาลงทุนในระบบการผลิต ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ค่าอาหาร ค่าการศึกษาของลูก ค่าเดินทางเป็นต้น ฉะนั้นแล้วเงินรายได้จากการทำไร่ข้าวโพดและพริกนี้จึงเป็นเพียงแค่ตัวเลขสมมุติเท่านั้น มิได้สร้างความมั่นคงในชีวิตให้พวกเขาสักเท่าใด สามารถกล่าวได้ว่ารายได้ที่แท้จริงของพวกเขาแทบจะไม่มีก็ว่าได้ ผู้ศึกษาพบว่า 99 % ของครัวเรือนในบ้านคลิตี้ล่างกำลังเป็นหนี้กองทุนเงินล้าน และตัวเลขการเป็นหนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งถ้าพวกเขายังคงมีวิถีชีวิตเช่นนี้ต่อไปอีกก็จะติดอยู่ในกับดักแห่งวงจรหนี้สินนี้ตลอดไป

⁶ โครงการชุมชนเป็นสุขนี้ เป็นโครงการที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) มีการดำเนินงานร่วมกันกับระหว่างเจ้าหน้าที่กรรมการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตก จ.กาญจนบุรี เจ้าหน้าที่พัฒนาเอกชนและชาวบ้านคลิตี้ล่าง โดยการสำรวจดังกล่าวเป็นการทำงานของแกนนำชาวบ้านคลิตี้ล่างเอง.

ตารางที่ 3.4 แสดงพื้นที่ทำไร่ของชาวคลิตี้ล่าง ปี 2545

ประเภท	จำนวน (ไร่)
พื้นที่ปลูกข้าว, พริก	209
พื้นที่ปลูกข้าวโพด	376
ทำสวน	69
รวม	654

ที่มา : โครงการชุมชนเป็นสุข, 2545.

จากข้อมูลข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่าจำนวนพื้นที่ไร่ข้าวโพดมีจำนวนมากกว่าพื้นที่ปลูกข้าวและพริก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการขยายพื้นที่และการตอบรับกับระบบทุนนิยม ความต้องการปัจจัยเงินเป็นหลักได้เข้ามามีอิทธิพลในบ้านคลิตี้ล่างทุกขณะ เนื่องด้วยเงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมหลายอย่างได้เข้ามาเป็นปัจจัยเร่งให้ชาวคลิตี้ล่างต้องปรับตัวรับมือกับปัญหาที่เข้ามาอย่างไม่อาจจะถอยได้อีกต่อไป

ตารางที่ 3.5 แสดงจำนวนสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ปี 2545

ประเภท	จำนวน (ตัว)
วัว	148
ควาย	40
ไก่	408
เป็ด	4
ปลา	2,600
หมู	5

ที่มา : โครงการชุมชนเป็นสุข, 2545.

จากภาวะความเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมช่วงน้ำแ่ระตะกั่วลงสู่ลำห้วย ทำให้ควายของชาวคลิตี้ล้มตายเป็นจำนวนมากนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของพวกเขา กล่าวคือเขาได้หันมาเลี้ยงวัว เพราะด้วยเหตุผลที่ว่าพฤติกรรมของวัวจะไม่ลงไปแช่น้ำในห้วยคลิตี้ดังเช่นควาย อาจมีการลงไปกินน้ำอ้อมก็ขึ้นมา ไม่ได้แช่น้ำชุนเป็นระยะเวลานาน ผู้ศึกษาจึงพบว่าชาวคลิตี้ล่างจึงนิยมเลี้ยงวัวเพิ่มมากขึ้น โดยเลี้ยงไว้เพื่อขายเพียงอย่างเดียว ทั้งที่สมัยก่อนการเลี้ยงควายนั้นจะเลี้ยงไว้ใช้แรงงานด้วย ดังเช่น ไถนา ลากไม้ เป็นพาหนะในการเดินทาง เป็นต้น พวกเขาจะระลึกถึงบุญคุณของควายที่ได้ช่วยงาน ฉะนั้นสมัยก่อนที่ยังไม่เกิดวิกฤติในลำห้วย พวกเขาจึงไม่เคยกินเนื้อควายเลย ในส่วนของการเลี้ยงสัตว์ประเภทอื่นก็เป็นการเลี้ยงไว้เพื่อกิน ชาวคลิตี้ล่างจะมีแหล่งโปรตีนสำคัญก็คือไก่ที่เลี้ยงไว้ เมื่อยามหน้าแล้งที่ไม่มีเงินซื้อกับข้าวและเก็บหาพืชผักต่างๆ ได้ยาก ก็จะทำไก่ที่เลี้ยงไว้มาประกอบอาหาร นอกจากนี้ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีหน่วยงานรัฐนำปลามาให้เลี้ยง 4 ครั้ง แต่เป็นการให้แบบครั้งคราวไม่ยั่งยืนและไม่ไ้ผล การเลี้ยงปลาครั้งล่าสุดเมื่อมกราคม 2547 ชาวคลิตี้ล่างได้พันธุ์ปลาจากกรมประมง

โดยจะเลี้ยงในบ่อขนาดกว้างxยาวxลึก คือ 2x3x1.5 ใช้พลาสติกปูที่ก้นบ่อ เลี้ยงด้วยอาหารปลาสำเร็จรูป ในหมู่บ้านมีผู้เลี้ยงปลานี้จำนวน 30 ครัวเรือนแต่ทว่าเมื่อเวลาผ่านไป 3 เดือน ชาวคลิตี้ล่างพบว่าปลาที่เขาเลี้ยงไว้มีลักษณะหัวโต ตัวผอมและตายเป็นจำนวนมาก จาก 100 ตัว ก็เหลือประมาณ 30 ตัว อีกทั้งไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ตามธรรมชาติ กล่าวได้ว่าการเลี้ยงปลาในลักษณะนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ พวกเขาเห็นว่าถ้าเลี้ยงปลาและสามารถขยายพันธุ์ได้ก็จะมีปลากินตลอดโดยไม่จำเป็นต้องไปหาปลาที่มีสารตะกั่วในหัวยคลิตี้มากินแต่การเลี้ยงปลาที่ผ่านมาเป็นการเลี้ยงแค่ชั่วคราวชั่วคราว เมื่อปลาหมดบ่อเลี้ยงปลาก็ถูกทิ้งไว้เป็นบ่อร้างและพวกเขาก็ไม่มีทางเลือกในการกินปลาเช่นเดิม

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างหลายครัวเรือนมีความต้องการยานพาหนะที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางและอุปกรณ์เครื่องทุ่นแรงในการผลิตมากขึ้นทุกขณะ ความสัมพันธ์ในการผลิตมีทั้งการเอาแรง เริ่มมีการจ้างงานขึ้นระหว่างเพื่อนบ้านและคนนอกหมู่บ้าน กล่าวได้ว่าชาวคลิตี้ล่างกำลังถูกกระบวนการของระบบทุนนิยมกลืนเข้าไปทุกที แต่อย่างไรก็ตามชาวคลิตี้ล่างก็ได้เข้าแขนรับกับระบบทุนนี้อย่างเต็มตัว พวกเขาได้ผสมผสานวิธีการผลิตทั้งของดั้งเดิมและแบบใหม่ไปพร้อมกัน ยังมีการเลือกรับ นำระบบคิดภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยงเข้ามาเตือนสติในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้

ผู้ศึกษาขอชี้ให้เห็นถึงข้อมูลจากการสำรวจการใช้ยานพาหนะและอุปกรณ์ เครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวคลิตี้ล่าง ซึ่งมีดังนี้คือ

ตารางที่ 3.6 แสดงจำนวนยานพาหนะทั้งหมดในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง

ยานพาหนะ	จำนวน	หมายเหตุ
รถยนต์	1 คัน	-
รถจักรยานยนต์	18 คัน	ทั้งที่มีทะเบียนและไม่มีทะเบียน
รถอีแต๊ก	16 คัน	-

ที่มา : โครงการชุมชนเป็นสุข,2545.

ตารางที่ 3.7 แสดงอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง

อุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือน	จำนวน	หมายเหตุ
โทรทัศน์	3 เครื่อง	มีอยู่ที่วัด 1 เครื่อง และเป็นของชาวบ้าน 2 เครื่อง
วิทยุ	16 เครื่อง	-
เครื่องพ่นยา	7 เครื่อง	-
แบตเตอรี่ 12 โวลต์	38 ลูก	-
แบตเตอรี่ 6 โวลต์	38 ลูก	-
เครื่องตัดหญ้า	4 เครื่อง	-

ที่มา : โครงการชุมชนเป็นสุข,2545.

จากข้อมูลเบื้องต้นนี้ทำให้ผู้ศึกษาทราบถึงความต้องการเครื่องอำนวยความสะดวกของชาวคลิตี้ล่าง ไม่ว่าจะเป็นรถจักรยานยนต์ รถอีแต๊กซึ่งเป็นยานพาหนะที่อำนวยความสะดวกในการเดินทาง การขนส่งผลผลิตภายในไร้ได้เป็นอย่างมาก ชาวคลิตี้ล่างจึงมองว่ายานพาหนะเหล่านี้มีความจำเป็นกับพวกเขาและถ้ามีเงินทุนก็จะซื้อไว้ครอบครอง ผู้ศึกษายังพบว่าชาวคลิตี้ล่างเริ่มนำเครื่องฟ่นยามาใช้ ตรงจุดนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดแบบทุนนิยมที่เน้นความรวดเร็ว ฉับไว เวลาเป็นสิ่งสำคัญและต้องการปริมาณมากๆ ประกอบกับจำนวนแรงงานในครัวเรือนที่มีไม่เพียงพอ ตลอดจนภาวะสุขภาพที่ไม่เป็นปกติเช่นสมัยก่อน หลายครัวเรือนจึงได้เปลี่ยนจากการขายหญ้าโดยใช้มือมาใช้ในการฉีดยาฆ่าหญ้าและเครื่องตัดหญ้าแทน การใช้จ่ายซื้อหญ้านี้พวกเขาจะทำเฉพาะในไร้ข้าวโพดเท่านั้น แต่ถ้าเป็นไร้ข้าวและสวนพริกนั้น พวกเขายังคงใช้การขายหญ้าด้วยมืออยู่เช่นเดิมและมีการเอาร่างช่วยกันในกิจกรรมต่างๆ อย่างสมานฉันท์

วิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่างกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างมากโดยหันมาทำเกษตรเชิงเดี่ยว มีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ด้วยเพราะความต้องการปัจจัยตัวเงินที่จะเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงของชีวิตในภาวะที่พวกเขาเจ็บป่วยซึ่งต้องใช้เงินในการเดินทาง รักษาพยาบาล เนื่องด้วยแหล่งรายได้หลัก นั่นก็คือควายได้ล้มตายไปพร้อมกับการความเปลี่ยนแปลงของน้ำในลำห้วยที่มีกลิ่นสารเคมีและสารตะกั่วปนเปื้อนอยู่ ประกอบกับอิทธิพลของสังคมภายนอกที่ถาโถมนำวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้ามาในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นรถกับข้าว รถขายไอศกรีม ตลาดนัดเสื้อผ้าของใช้ หนังสกลางแปลง รถขายตุ้เสื้อผ้าและที่นอนแบบเงินผ่อน รถสองแถว เหล่านี้ได้สร้างระบบคิดที่ต้องเร่งการผลิตเพื่อเปลี่ยนเป็นเงิน อาชีพนอกเหนือจากการทำไร้ข้าว พริก ข้าวโพดและเลี้ยงสัตว์แล้ว ชาวคลิตี้ล่างยังมีการรับจ้างทั่วไป เช่น หยอดข้าวโพด เก็บพริก หักข้าวโพดทั้งในและนอกหมู่บ้าน รับจ้างแบกข้าวโพดเป็นต้น เพื่อให้ได้มาซึ่งตัวเงินในการแลกเปลี่ยนนั่นเอง

ผู้ศึกษาจะเห็นว่าชีวิตในทุกๆ ด้านของชาวคลิตี้ล่างเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก หม่อมบือฟืออายุ 35 ปี เล่าให้ฟังว่า

“2-3 ปีมานี้ ผมมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น มีหนี้สินต่างๆ ที่รายได้ไม่ค่อยดี ต้องไปกู้ยืมเงินทักษิณ⁷ และเงินกองทุนหมู่บ้านมาลงทุน เป็นเงินจำนวน 20,000 บาท ปัจจุบันจึงต้องทำไร้ข้าวโพดเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว ผมเพิ่งปลูกข้าวโพดได้ประมาณ 2 ปี ทั่วๆ ที่เมื่อก่อนเพียงแค่ทำนาอย่างเดียว ทำปีเว้นปีแค่พอมีข้าวกิน สมัยก่อนครอบครัวของผมไม่ต้องใช้เงินเท่าไรหว่า ใช้ซื้อเพียงกะปิ เกลือ ส่วนปลาที่จับในห้วย แต่ตอนนี้กินปลาไม่ได้ ต้องซื้อจากรถปลาตู้หรือกินปลากระป๋องแทน ผมมีลูก 2 คน คนพี่คือ ด.ญ.ตุ๊ก อายุ 4 ขวบ ก็ป่วยหวัโตผิดปกติ ต้องไปหาหมอกินยาอยู่

⁷ ชาวบ้านคลิตี้ล่างจะเรียกเงินกองทุนนี้ด้วยคำต่างๆ ว่า เงินทักษิณ ซึ่งก็เป็นที่เข้าใจตรงกันว่าเป็นเงินกองทุนหมู่บ้านละล้าน.

ตลอด คนน้อง 3 ขวบ ก็เป็นหอบหืด ลูกก็โตขึ้นเรื่อยๆ ต้องกินนม กินขนมอีก ตอนนี้อย่างต้อง
ใช้เงิน มันลำบากไปหมด”

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างต้องพึ่งพาเงินเป็นหลัก หลายคนเห็นว่าเงินสำคัญมากขึ้น ต้องเร่งทำ
ไร่ข้าวโพด เพื่อให้ได้เงินมาซื้อกับข้าว หม่อมป้อพะ อายุ 51 ปีสะท้อนออกมาว่า

“สมัยก่อนผู้ศึกษาไม่ต้องใช้เงินเลย ชีวิตไม่ต้องรีบทำอะไรข้าวโพดอย่างนี้ เดี่ยวนี้ไม่มีเวลา
พักหยุดเลย พันไร่ข้าวเสร็จก็ต้องมาทำอะไรข้าวโพดต่อ ไม่มีเวลาเข้าป่าไปหาสัตว์มาเป็นกับข้าว
ชีวิตพวกผู้ศึกษาเพิ่งเปลี่ยนมาซื้อกับข้าวกินก็เมื่อ 2-3 ปีนี้เอง เมื่อก่อนไม่เคยต้องพึ่งรถกับข้าวเลย
แต่พอถนนดีขึ้น รถกับข้าวก็เข้ามา ผู้ศึกษาก็ไม่รู้จะกินอะไร ปลาในห้วยก็มีสารตะกั่ว มีทางเดียวก็
คือซื้อกิน จึงต้องหาเงินมาจากการทำอะไรข้าวโพดนั่นแหละ แต่ทำอะไรข้าวโพดก็ไม่ได้ดีเลย มีแต่จะเป็น
หนี้เขา ผู้ศึกษาก็ไม่รู้จะทำอะไรกินแล้ว”

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างได้เปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน พวกเขาต้องปรับตัว
ทางวัฒนธรรมกับปัญหาต่างๆ ที่รุมเร้าอย่างหนัก ซึ่งหลายครั้งผู้ศึกษาพบว่าพวกเขาได้ย้อนคิดถึง
การกลับมาอยู่ในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมด้วยการใช้ภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยง

การทำไร่หมุนเวียน

ภูมิปัญญาในการทำไร่หมุนเวียน

เมื่อกกล่าวถึงภูมิปัญญาในการทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างนั้น พวกเขา
เล่าว่าการทำข้าวไร่-พริกนั้นต้องเก็บพื้นหญ้า-เศษหญ้าให้ละเอียดกว่าไร่ข้าวโพด เพราะถ้าต้นข้าว
พริกที่งอกขึ้นมาใหม่อาจถูกแสงแดดบังทำให้ไม่เจริญเติบโต ชาวคลิตี้ล่างมีภูมิปัญญาเรื่องการทำ
ไร่หมุนเวียนว่าถ้าปลูกพืชผลติดต่อกันในพื้นที่เดิมทุกปีๆ จะทำให้หญ้าขึ้นรกมาก ถ้าปล่อยให้
ประมาณ 4-5 ปี เป็นไร่ชากจะทำให้หญ้าถูกต้นไม้โตๆ คลุม หญ้าก็จะตาย ซึ่งเมื่อเวียนกลับมาทำ
ไร่อีกก็จะไม่ลำบากต่อการดายหญ้า เพราะแค่มาฟันไร่และจุดเผา ซึ่งดินก็จะดีปลูกพืชผลงาม แต่
ถ้าทำไร่ทุกปีติดต่อกันจะทำให้ดินเสื่อมลง มีหญ้าขึ้นรก จึงทำให้ต้องหันมาฉีดยาฆ่าหญ้าและใช้
ปุ๋ย การทำไร่หมุนเวียนยังทำให้ได้ใช้ปุ๋ยตามธรรมชาติโดยไม่ต้องใช้เงินซื้อปุ๋ยเคมีเลย ต้องมีการจุด
ไร่เพื่อสร้างปุ๋ยให้แก่พืชผลในไร่ พวกเขาเห็นว่าการจุดไร่นั้นไม่ได้เป็นการเผาป่า ไม่ได้ทำให้ต้นไม้
ตายเพราะใบไม้ที่กองอยู่ตามพื้นดินนั้นไม่หนาเกินไปทำให้ไฟไหม้ไม่แรง พอได้ฝนก็จะลัดยอด
แตกตาขึ้นมาได้อีก ในส่วนของการทำแนวกันไฟตามนโยบายของเจ้าหน้าที่ป่าไม้นั้น ชาวคลิตี้ล่าง
คิดว่าใบไม้ที่กองอยู่ตามพื้นจะพอกหนาขึ้นทุกปีๆ และถ้าปีไหนแนวกันไฟกันไฟป่าไม่อยู่ก็จะทำ
ให้ป่าถูกทำลาย ต้นไม้ใหญ่จะตายหมดเพราะใบไม้ที่กองอยู่ตามพื้นเป็นเชื้อไฟที่แรง ชาวคลิตี้ล่าง
มองเรื่องไฟป่าว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ มนุษย์นั่นแหละที่เป็นคนกระตุ้นให้ไฟไหม้แรงและไม่เป็น
ธรรมชาติ

การทำไร่หมุนเวียนของชาวคลิตี้ล่างนี้จะไม่มีการเป็นเจ้าของที่ดิน เพราะทุกคนสามารถเวียนไปทำไร่ตามที่ต่างๆ ได้ พูอิ วัย 64 ปี บอกว่าอยากให้มีการทำไร่หมุนเวียนต่อไปและในส่วนตัวของเขาเองชอบทำไร่ซาก⁸ มากกว่าทำป่าแก่⁹ เพราะจะได้ไม่ต้องฟันต้นไม้ใหญ่เกิน ทำให้เหนื่อยน้อยกว่าด้วย พี่ป้อย วัย 61 ปี กล่าวถึงการทำไร่หมุนเวียนในภาวะปัจจุบันว่า “คิดถึงอนาคตข้างหน้าเหมือนกันว่า ลูกหลานจะมีที่ทำอะไรไม่พอเพราะถูกจำกัดพื้นที่ ไม่เหมือนสมัยก่อนที่ผู้ศึกษาย้ายไปไหนมาไหนได้สะดวก จะทำอะไร ฟันไร่ตรงไหนก็ไม่มีความ” สำหรับการทำข้าวไร่กับข้าวนา นั้นถึงการทำข้าวนาจะเหนื่อยน้อยกว่าแต่คนกะเหรี่ยงก็ชอบกินข้าวไร่มากกว่าเพราะข้าวไร่นุ่มและหอมกว่า อีกอย่างในไร่ก็สามารถปลูกพืชผักต่างๆ กินได้ด้วยฉะนั้นเมื่อพอลงฤดูทำข้าวไร่ คนกะเหรี่ยงก็จะมีผักกินไม่ขาด

การเลือกพื้นที่ทำไร่ของชาวคลิตี้ล่างนั้น มีขั้นตอนที่ละเอียดอ่อนและสะท้อนถึงความเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง พวกเขาจะพิจารณาทั้งลักษณะทางกายภาพและต้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย โดยเลือกป่าที่เย็น มีไม้เตียนเยอะๆ พ่อบ้านบางคนจะไปเลือกด้วยตัวเอง บางครัวเรือนแม่บ้านก็จะไปเอง บ้างก็จะไปเลือกทั้งสองคนพร้อมกัน ดังที่หม่อมปะแสง อายุ 55 ปี บอกว่า “การไปหาที่ทำไร่ในปีต่อไปนั้น ส่วนใหญ่จะให้ภรรยาไปหาโดยให้ไปคนเดียว ซึ่งหม่อมปะแสงเห็นว่าภรรยาทำแล้วได้ข้าวดี ส่วนตัวหม่อมปะแสงทำแล้วได้ข้าวน้อย จึงคิดว่ายกงานนี้ให้ภรรยาเป็นผู้ทำ” หม่อมใจเตียบ อายุ 39 ปี เล่าว่าเขาเป็นคนไปหาและเลือกพื้นที่ทำไร่เอง เพราะภรรยาคือเวมะนุั้นสุขภาพไม่ค่อยดีไม่สะดวกในการเดินทางไกล ส่วนครอบครัวที่ไปหาที่ด้วยกันทั้งสามีและภรรยา ดังเช่นครอบครัวของหม่อมเปาะคี อายุ 47 ปี เขาจะช่วยกันดูช่วยกันเลือกที่

การขอที่ทำไร่นี้จะขอเฉพาะพื้นที่ที่เป็นป่าแก่ ถ้าเป็นไร่ซากนั้นไม่ต้องขอ โดยต้องทำพิธีขอแก่แม่ธรณีก่อนคือจะนำดอกไม้ ธูปเทียนไปไหว้ โดยจะมีวิธีการขอต่อแม่ธรณีหลายวิธีด้วยกัน ได้แก่

- ชาวคลิตี้ล่างจะเลือกวันดีในการไปหาพื้นที่ทำไร่ โดยดูจากตำราของคนกะเหรี่ยง
- การถอดเสื้อ แล้วนอนลงบนดินในไร่ ที่กวาดพอที่จะนอนได้ แล้วก็นอนบนดินนั้น ถ้ามืดไม่กั๊กก็ถือว่าสามารถทำไร่ที่นั่นได้

⁸ ไร่หมุนเวียนของชาวคลิตี้ล่างที่มีการทิ้งให้ฟื้นฟู อยู่ในช่วงระยะเวลาไม่เกิน 10 ปี ซึ่งเป็นช่วงสามารถฟันไร่ได้สะดวก ต้นไม้ยังไม่ใหญ่มาก มีหญ้าขึ้นที่พื้นดินบางลงแล้วทำให้ไม่เสียเวลาในการดายหญ้า และดินปรับสภาพความสมบูรณ์มาดั้งเดิมแล้ว.

⁹ ไร่หมุนเวียนที่ชาวคลิตี้ล่างทิ้งให้ฟื้นตัวเกินระยะเวลา 10 ปี ทำให้กลายเป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่สมบูรณ์ ซึ่งลำบากในการฟันไร่ เพราะต้นไม้ใหญ่ ทำให้ต้องเหนื่อยแรงมากกว่าเดิม.

- เอมามีตมาหวดไร่ กว้างประมาณ 1-3 เมตรตามแนวที่จะทำ ถ้าไม่มีแก้งและนกระหว่างร่องก็สามารถทำไร่นี้ได้

- ตัดไม้ไผ่ยาว ประมาณ 1 วา มาตีที่ดิน 3 ครั้ง แล้วมาวัดอีกครั้ง ถ้าไม้ยาวหรือสั้นตามที่อธิษฐานไว้ ก็ถือว่าสามารถทำไร่ได้

- ถ้าขณะถางป่าอยู่แล้วเห็นลิงลม ก็ไม่สามารถทำไร่ได้

- ถ้าบริเวณพื้นที่ทำไร่ มีไม้ลักษณะเป็นรูปไม้ปึงปลา ก็จะไม่สามารถทำไร่ได้ เพราะเชื่อว่าการทำไร่ตรงนั้นเสมือนเจ้าของจะถูกปึงไปด้วย

- เมื่อกลับไปบ้านแล้วฝันไม่ดี ก็จะต้องย้ายที่ทำไร่ด้วย

ข้อปฏิบัติทางความเชื่อเหล่านี้ ชาวคลิตี้ล่างยังยึดถืออย่างเคร่งครัด ถือเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตคนกะเหรี่ยงและเชื่อว่าถ้าใครฝ่าฝืนความเชื่อเหล่านี้ก็จะทำอะไรไม่ขึ้นได้ข้าวไม่พอกิน พบเจอแต่สิ่งไม่ดี อาจจะเจ็บไข้ได้ป่วยและอาจถึงแก่ชีวิตได้ และผู้ศึกษาจะเห็นว่า การเลือกและขอที่ทำไร่นั้นไม่จำเป็นว่าต้องเป็นหญิงหรือชายในการขอ ทั้งสองฝ่ายสามารถทำพิธีได้ด้วยตัวเองเลย

การเลือกชนิดพืชและเมล็ดพันธุ์

ในส่วนของการเลือกชนิดพืชและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชที่จะปลูกในไร่นั้น ชาวคลิตี้ล่างมีระบบความรู้ในเรื่องการเลือกพันธุ์พืชและข้าวของเขาว่า การที่จะปลูกพืชอะไรนั้นทั้งหญิงและชายต่างมาช่วยกันคิดว่าจะเลือกพันธุ์ข้าวชนิดไหน โดยจะมอบความไว้วางใจหลักให้แก่ฝ่ายที่มีประสบการณ์การปลูกมากเป็นผู้เลือกพันธุ์ที่จะมาปลูก ซึ่งส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเป็นผู้คัดเลือกพันธุ์ว่าพันธุ์ไหนเหมาะในการปลูกและได้ผลผลิตดีในไร่ของตน ดังที่เวเจน อายุ 34 ปี เขาจะให้ภรรยาเป็นคนเลือกพันธุ์ โดยเวเจน ให้เหตุผลว่าถ้าเขาเลือกพันธุ์แล้วจะได้ข้าวน้อย พันธุ์ข้าวที่ปลูกแต่ละพันธุ์นั้นจะเหมาะกับเฉพาะบางคน เรียกว่าถูกกับบางคน ถ้าคนไหนเลือกพันธุ์แล้วถูกกับธาตุของคนนั้นก็จะได้ข้าวเยอะ ส่วนพันธุ์ข้าวโพดนั้นต้องซื้อใหม่ทุกปี ไม่สามารถเก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์ได้ เพราะถ้าเอาเมล็ดพันธุ์จากต้นที่ปลูกในไร่ของตัวเองจะได้ผลผลิตในปีต่อไปไม่ดี บางเมล็ดก็ไม่งอก บางเมล็ดเมื่อโตขึ้นก็จะมีฝักไม่สมบูรณ์ การซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดนั้น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีรถยนต์ส่วนตัวจะไปรับซื้อจากร้านค้าในอำเภอแล้วมาขายในหมู่บ้าน ราคากระสอบละ 800 บาท มีน้ำหนัก 14 กิโลกรัม

การเตรียมไร่และการบำรุงดูแลพืชผลในไร่

การเตรียมพื้นที่ไร่สำหรับปลูกข้าวไร่นั้นต้องเก็บไร่ให้เรียบร้อยกว่าไร่ข้าวโพด ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างยังมีการดายหญ้าด้วยมืออยู่ในไร่ข้าวและไร่ข้าวโพดบางเจ้าของ แต่ก็เริ่มมีการนำรถไถเข้ามามีส่วนในการทำไร่ข้าวโพดและใช้เครื่องตัดหญ้าด้วย ทว่าด้วยระบบคิดของคนกะเหรี่ยง

หลายคนเชื่อว่าการใช้รถคูโบต้านั้นจะทำให้หญ้าขึ้นหนามากในปีต่อไป แต่จำเป็นต้องใช้เพราะการทำไร่ข้าวโพดซ้ำกันหลายปีจะทำให้หญ้าคาขึ้นรกราก ถ้าดายหญ้าด้วยมือก็จะทำไม่ไหว ตรงจุดนี้จึงทำให้จำเป็นต้องพึ่งรถคูโบต้านี้ทุกปีๆ และชาวคลิตี้ล่างหลายคนก็เริ่มหันมาใช้ยาฆ่าหญ้ากันมากขึ้น เริ่มใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ใส่ข้าวโพดแต่ถ้ากรณีดินดี พวกเขาก็จะไม่ใส่ปุ๋ยเพื่อประหยัดต้นทุน ส่วนไร่ข้าวโพดนั้นไม่ต้องใส่ปุ๋ยเพราะการทำไร่หมุนเวียนนั้นทำให้มีปุ๋ยตามธรรมชาติอยู่แล้ว การใช้พื้นที่ซ้ำหลายปีติดกันของไร่ข้าวโพดนั้นทำให้ดินเริ่มเสื่อมลง ซึ่งเป็นผลให้ชาวคลิตี้ล่างจึงต้องเข้าสู่กระบวนการของทุนนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ มีวิถีชีวิตพึ่งพาสังคมภายนอก ต้องพึ่งแรงงานจากรถคูโบต้า ซึ่งเป็นเครื่องจักรที่ใช้น้ำมัน ต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ชีวิตพวกเขาจึงถูกกระทำภายใต้ระบบตลาดโลกในที่สุด ไม่ว่าจะเป็ราคาของน้ำมัน การขายผลผลิตนั้นก็คือข้าวโพดซึ่งมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อ มีการกำหนดราคาอย่างตายตัว มีอาจต่อรองอะไรได้ การทำงานของพวกเขาขนาดที่มีได้คิดต้นทุนทางด้านแรงงานในการทำไร่ตลอดทั้งปียังเป็นหนี้กันถ้วนหน้า เกิดความเครียด วิตกกังวลจากภาวะวิกฤติแห่งการถูกทำให้จนในระบบทุนนิยมนี้ ซึ่งก็จะส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกในในสังคมชาวคลิตี้ล่าง

การเอาแรงและการจ้างงาน

ในการทำไร่และข้าวโพดนั้น ชาวคลิตี้ล่างมีการเอาแรงช่วยกันทำงานในไร่ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ ไร่ ไร่ รื้อไร่ ไร่ หยอดข้าวโพด หยอดข้าว พริก ดายหญ้าทุกขั้นตอน พวกเขาต่างช่วยกัน

“การมาช่วยกันอย่างนี้สนุกดี ช่วยกันทำ ทำไปคุยไป สนุกดีไม่เหงา งานเสร็จเร็วด้วย บ้านไหนมาช่วยเรา เราก็ไปช่วยเขาตอบ แต่ถ้าบางครั้งงานของเราบ้าง เช่น ต้องเก็บพริกให้ทันไม่เช่นนั้นจะร่วงหมด เจ้าของก็จะทำของตัวเอง ไม่ไปช่วยเอาแรง”

มิ่งหน่อ อายุ 21 ปี

กรณีการจ้างนั้นพบว่าถ้าผู้ใดที่ไร่ข้าวโพดในพื้นที่ขนาดใหญ่ก็ต้องใช้แรงงานจำนวนมากซึ่งการเอาแรงกันนั้นไม่สามารถทำได้ จึงต้องใช้วิธีการจ้างคนในหมู่บ้านบ้าง นอกหมู่บ้านบ้างในแบบเหมาและแบบรายวันแล้วแต่ชนิดของงาน ดังเช่นการจ้างหยอดข้าวโพดจะมีการจ้างคนกะเหรี่ยงที่คลิตี้บนให้มาหยอดแบบเหมากระสอบ โดยให้ค่าตอบแทนเป็นเงิน 500 บาท/พันธุ์ข้าวโพด 1 กระสอบ และบางงานเช่นการดายหญ้า อาจให้ค่าตอบแทนเป็นเงินบ้าง ของใช้บ้าง และอาจจ้างแบบให้อยู่กินกับตนแล้วแบ่งเงินให้ตามสัดส่วน หรือให้ที่สร้างบ้านและที่ทำกินส่วนหนึ่งไร่ของเจ้าของแล้วทำมาหากินเอาเองซึ่งนายจ้างจะออกค่าใช้จ่ายและต้นทุนการผลิตให้โดยมีเงื่อนไขว่าผู้รับจ้างต้องมาช่วยงานในไร่ของเจ้าของด้วย

ตารางที่ 3.8 แสดงวิถีชีวิตในรอบ 1 ปีของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง

เดือน	ประเพณี	ขั้นตอน/กิจกรรม		
		การทำข้าวไร่,พริก	การทำข้าวโพด	การทำนา
มกราคม(เดือน 2)	ปีใหม่สากล	ฟันไร่	หวดหญ้า	ปักที่นา
กุมภาพันธ์ (เดือน 3)		ฟันไร่, เตรียมจูดไร่	หวดหญ้า-เตรียมจูดไร่	เตรียมหวดหญ้า
มีนาคม (เดือน 4)		เผาไร่-รื้อไร่	เผาไร่-รื้อไร่	หวดหญ้า
เมษายน (เดือน 5)	สงกรานต์ (ปีใหม่กะเหรี่ยง)	รื้อไร่-ตายหญ้า	ไถที่-เตรียมพื้นที่ให้พร้อมลงเมล็ดพันธุ์	เริ่มไถนา โดยใช้คูโบต้า, ยกคันนา
พฤษภาคม (เดือน 6)		เตรียมเพาะปลูก ถ้าฝนเริ่มตก ก็ลงมือหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ พร้อมพริก แตง ผักชี พักทอง ดอกไม้และผักอื่นๆ อีกมากมาย	เตรียมเพาะปลูก ถ้าฝนตกก็ลงมือขุดหลุมปลูกข้าวโพดได้	หว่านเมล็ดข้าว
มิถุนายน (เดือน 7)		หยอดเมล็ดพันธุ์โดยผสมพันธุ์ทุกอย่าง หยอดพร้อมกันไปเลย, คอยระวังสัตว์มา รบกวน-กินเมล็ดพันธุ์	หยอดเมล็ดข้าวโพด	ถอนกล้า-ดำนา
กรกฎาคม (เดือน 8)	เข้าพรรษา	ดูแลพืชผลในไร่-ตายหญ้า, ดูแลต้นอ่อนพริก ข้าวไร่	ตายหญ้า, ดูแลต้นอ่อนข้าวโพด	ดำนา-คอยดูน้ำเข้าออกที่นา,ดูแลต้นอ่อนข้าว
สิงหาคม 47(เดือน 9)	งานผูกข้อมือเรียกขวัญเครือญาติ	ดูแลพืชผลในไร่-ตายหญ้า, ข้าวตั้งท้อง ออกรวง	ตายหญ้า	คอยดูน้ำเข้าออกที่นา- ตายหญ้า
กันยายน (เดือน 10)	งานบุญเดือนสิบ	ดูแลพืชผลในไร่-ตายหญ้า, ข้าวเหลือง	คอยดูสัตว์ต่างๆ มา รบกวนผลผลิต	คอยดูน้ำเข้าออกที่นา- ตายหญ้า
ตุลาคม (เดือน 11)	ออกพรรษา, ทอดกฐิน	เกี่ยวข้าว,เก็บพริกสด	หักข้าวโพด	เกี่ยวข้าว
พฤศจิกายน (เดือน 12)	ลอยกระทง	เกี่ยวข้าว-ฟาดข้าว,ตากพริกแห้ง	หักข้าวโพด	นวดข้าว
ธันวาคม (เดือน 1)		ฟาดข้าว-ปักไร่, เตรียมหาพื้นที่ทำไร่ในฤดูกาลต่อไป	สีข้าวโพด-เตรียมขายออกไป	นวดข้าว-ขนข้าวเข้ายุ้ง

ที่มา : สัมภาษณ์พี่น้องกัญ พืชะมือใหญ่ ผู้จัดการทรัพย์, กาปิ๋เอิ้นฤดี นาสวนกิตติ, หม่องปิ๋นนิคม นาสวนกิตติ หม่องโจเนโทและกาปะเซะ นาสวนนิวัฒน์

ชีวิตประจำวันแบบกะเหียงคลิตี้ล่าง

ในทุกๆ เช้า ชาวคลิตี้ล่างจะตื่นมาเวลาประมาณ 05.30 น. แต่อย่างไรก็แล้วแต่ฤดูกาลด้วย ถ้าเป็นหน้าหนาวก็จะตื่นสายขึ้น ประมาณ 6.00 น. ตื่นมาก็จะหุงหาอาหารและเตรียมตัวไปไร่ ซึ่งจะออกไปไร่ประมาณ 07.30 น. แล้วแต่การจัดการเวลาของแต่ละครัวเรือน ถ้าไร่อยู่ใกล้พวกเขาอาจกลับมากินข้าวกลางวันที่บ้าน ถ้าอยู่ไกลบางครอบครัวก็จะนำข้าวและอาหารแห้งบางอย่างไปหุงหาที่ไร่และหาจับกุ้งหอยปูปลา เก็บผักใกล้ๆ ห้วยมาประกอบอาหารด้วย โดยปกติมื้อกลางวันของคลิตี้ล่างจะอยู่ประมาณ 12.30-14.00 น. แต่บางครอบครัวก็จะกินข้าวเพียง 2 มื้อคือมื้อเช้าและมื้อเย็นในช่วงเวลาประมาณ 15.00-16.00 น. แต่ถ้าหิวก็จะมาหุงหาอีกตอน 19.00-20.00 น. ส่วนการเข้านอนแล้วแต่ความเหนื่อยล้าในแต่ละวัน ไม่สม่าเสมอว่าต้องนอนเป็นเวลาตายตัว บางคืนถ้าเหนื่อยจากการทำงานก็อาจนอนเวลา 21.00 น. บางคืนถ้ามีละครสนุกก็จะพาครอบครัวไปที่วัด กว่าละครจะจบก็ 22.30 น. แล้วก็กลับมานอน

ตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลจนถึงเก็บเกี่ยวผลผลิต ถ้าเราเข้าไปในหมู่บ้านคลิตี้ล่างช่วงเวลากลางวันต้องเกิดความสงสัยว่า ชาวบ้านหายไปไหนกันหมด ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพวกเขาจะออกไปทำไร่ทุกวันเว้นแต่ว่าใครอยากจะหยุดพักเหนื่อยก็จะอยู่บ้าน วันที่เข้าไปแล้วได้เจอชาวคลิตี้ล่างเป็นส่วนใหญ่ ก็ต้องไปในวันพระเพราะพวกเขาจะหยุดพักจากการไปไร่แล้วนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัด โดยจะแต่งกายชุดประเพณีในทุกวันพระใหญ่ คือทุกขึ้น 15 คำ เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ของพวกเขาไว้

ระบบการบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจำหน่าย

ในส่วนของการบริโภคผลผลิตในไร่ นั้น ผู้ศึกษาพบว่า การทำไร่ข้าวของชาวคลิตี้ล่างส่วนมากจะเพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี แต่ถ้าครอบครัวใดมีข้าวไม่พอบริโภคก็จะขอยืมญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านก่อนแล้วจะใช้คืนในปีถัดไป ซึ่งการขอยืมข้าวนี้มีได้มีการติดดอกเบี้ยหรือเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด พวกเขาคิดว่าเป็นสิ่งดีเสียอีกสำหรับตัวเจ้าของที่มีคนมายืมข้าวไป เพราะถึงอย่างไรเขาก็กินไม่หมดภายในปีนั้น และถ้าข้าวค้างนานเกิน 2 ปี คุณภาพจะไม่ค่อยดี กินไม่อร่อย บางปีเก็บไม่ดีฝนสาดก็อาจออกและขึ้นราได้ ซึ่งถ้ามีคนมายืมข้าว เจ้าของก็จะได้ข้าวใหม่มาแทนซึ่งกินอร่อยและหอมกว่าข้าวเก่า

ผลผลิตทั้งในไร่ข้าวโพด พริก ที่ออกมาในปีหนึ่งๆ จะมีพ่อค้าจากอำเภอทองผาภูมิ บ้านทิพบุเย บ้านห้วยเสือมารับซื้อถึงในหมู่บ้าน ชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่จะขายผลผลิตนี้ให้แก่พ่อค้าคนกลางด้วยเหตุผลในเรื่องของการขนส่งเพราะไม่มียานพาหนะ ซึ่งถ้าเขารถยนต์เพื่อนำไปขายเองก็ไม่คุ้มทุนประกอบกับความรู้ทางการศึกษาและภาษาด้วยแล้วก็ยิ่งเป็นอุปสรรคอย่างมากที่จะนำผลผลิตจากไร่ไปขายด้วยตัวเอง พ่อค้าจากราชบุรีคนหนึ่ง อายุ 54 ปี ได้เข้ามาค้าขายใน

หมู่บ้านคลิตี้ล่างประมาณ 4 ปีมาแล้ว (ปี 2542) เข้ามารับซื้อพริกแห้งและพริกสด อีกทั้งนำอาหารสดบางอย่างมาขายในหมู่บ้านด้วย เช่นหมู ไก่ ไข่กรอก ลูกชิ้น เป็นต้น เขาบอกว่าเมื่อ 4 ปีที่แล้ว น้ำในห้วยคลิตี้ยังมีกลิ่นเหม็นอยู่ เมื่อเขาเข้ามาแต่ละครั้งจะนำน้ำดื่มจากข้างนอกมาด้วย แต่ถ้าอบน้ำก็จะใช้น้ำประปาภูเขา เขากล่าวอีกว่าการค้าขายของเขาเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับชาวบ้าน เพราะถ้าเขาไม่มาขายของที่นี่ชาวคลิตี้ล่างก็คงไม่ได้รับอาหารโปรตีนแน่นอน เพราะปลาในห้วยก็จับไม่ได้ ชาวบ้านอยู่ได้เพราะการค้าของเขา แต่ถ้าไม่มีชาวบ้านที่นี่เขาก็ไม่ได้พริกและแตงเปรี้ยวไปขายเช่นกัน ชาวคลิตี้ล่างจะนำพริก แตง พืชผลต่างๆ ในไร่มาขายให้พ่อค้าคนนี้อยู่เป็นประจำเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

การจำหน่ายผลิตผลในไร่ นั้นก็คือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นั้น จากเวลาที่ใช้ในการปลูกตลอดจนถึงการเก็บเกี่ยวและขายผลิตผล ประมาณ 5-6 เดือน โดยเริ่มหยอดเมล็ดพันธุ์ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคมก็จะเริ่มเก็บผลผลิตได้ แล้วก็นำไปเก็บไว้ในยุ้งที่สร้างขึ้นชั่วคราวรอให้ทุก คราวเรือนเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อในคราวเดียวกัน ประมาณเดือนมกราคมจึงจะเสร็จสิ้นกิจกรรมการจำหน่าย โดยจะมีพ่อค้าจากในเมืองกาญจนบุรีมารับซื้อ ในราคากิโลกรัมละ 3-3.30 บาท ส่วนพริกจะใช้เวลาประมาณ 4-5 เดือน จึงสามารถเก็บเมล็ดได้และบางส่วนจะปล่อยให้สุกแดง ชาวคลิตี้ล่างก็จะเก็บมาตากแห้งและขายให้พ่อค้าต่อไป พ่อค้าจะรับซื้อพริกสดในราคากิโลกรัมละ 20-50 บาทแล้วแต่ฤดูกาล ส่วนพริกแห้งจะซื้อในราคากิโลกรัมละ 80-100 บาท

ช่วงที่เหมืองแร่เปิดดำเนินการอยู่ยังได้สร้างถนนที่เชื่อมอำนวยความสะดวกคมนาคมขนส่งมากขึ้น มีพัฒนาการจากทางเดินเท้าเป็นทางรถวิ่งที่สะดวกมากขึ้น ปี 2537 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้ซื้อรถอีแต๊กเป็นรายแรกของหมู่บ้านซึ่งทำให้การเดินทางไปซื้อของที่คลิตี้บนหรือทำธุระต่างๆ ได้สะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น แทนการเดินเท้าและการใช้ควาย เมื่อปี 2543 เริ่มมีพ่อค้าในเมืองได้เข้ามาซื้อขายของในหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้านได้ซื้อรถยนต์มือสองเข้ามาใช้ทำให้การเดินทางมีความสะดวกกว่าเดิมมาก ปี 2544 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้เปิดร้านค้าในหมู่บ้านเพื่อให้ชาวคลิตี้ล่างมีความสะดวกสบายในการซื้อของแทนที่จะต้องเดินไปซื้อที่คลิตี้บนหรือซื้อของแพงจากพ่อค้าต่างหมู่บ้าน ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างจึงมีทางเลือกในการซื้อจ่ายใช้สอยมากขึ้น ทั้งการซื้อของในหมู่บ้าน ซื้อจากพ่อค้าที่เข้ามาขาย ตลาดนัดและเดินทางออกไปซื้อเองนอกหมู่บ้าน โดยรถยนต์ของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหรือรถสองแถวของพ่อค้าจากบ้านห้วยเสือ (มีอัตราค่าบริการ จากบ้านคลิตี้ล่างถึงทองผาภูมิ เที่ยวละ 80 บาท) เริ่มเข้ามาให้บริการเมื่อเดือนมีนาคม 2547 นี้เอง

ลักษณะครอบครัวและความสัมพันธ์หญิง-ชายในวิถีการผลิต

ลักษณะครอบครัวของชาวคลิตี้ล่าง เป็นครอบครัวขยายแบบชั่วคราว คือลูกสาวที่แต่งงานแล้วจะยังอาศัยอยู่ในบ้าน มีการถือพระ-ผีอยู่กับพ่อแม่ แต่เมื่อน้องสาวคนต่อไปแต่งงาน ลูกสาวที่แต่งงานก่อนต้องย้ายครอบครัวไปอยู่ต่างหาก ส่วนลูกชายที่แต่งงานแล้วจะไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงหรือจะไปตั้งบ้านของตนเองอยู่ต่างหากก็ได้ แต่บางครอบครัวผู้หญิงก็ย้ายมาอยู่บ้านผู้ชายแล้วแต่ความสะดวกและข้อตกลงของทั้งสองฝ่าย ครอบครัวชาวกระเหรี่ยงคลิตี้ล่างส่วนใหญ่นั้นเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ทั้งหญิงชายมีความเท่าเทียมกัน และค่อนข้างให้ความสำคัญกับผู้หญิงในเรื่องประเพณีในครัวเรือนเพราะผู้หญิงจะเป็นผู้สืบทอดและผู้นำการไหว้พระ-ผีในบ้าน เราจะเห็นได้ว่าในความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อำนาจของแต่ละฝ่ายจะขึ้นอยู่กับบทบาทในวัฒนธรรม ซึ่งทั้งหญิงและชายต่างมีอำนาจในการตัดสินใจในส่วนบทบาทและประสบการณ์ที่ตนเองมี แต่อย่างไรก็ตามทุกครัวเรือนในคลิตี้ล่างมิได้มีลักษณะเช่นนี้ เพราะถึงแม้ว่าประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อจะมีส่วนในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิต แต่ทว่าวิถีแห่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายในแต่ละครัวเรือนนั้น ก็ขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างทั้งสองฝ่ายด้วยเช่นกัน ผู้ศึกษาจึงพบว่าหญิงชายในแต่ละครัวเรือนจึงมีวิถีปฏิบัติที่เหมือนและต่างกันไปตามการจัดการของพวกเขา ดังที่เราจะได้พบจากตัวอย่างความสัมพันธ์ในวิถีการผลิตของแต่ละครัวเรือนซึ่งจะกล่าวต่อไป

ตารางที่ 3.9 ศัพท์เรียกชื่อเครือญาติกระเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง

ภาษาไทย	ภาษากระเหรี่ยง
พ่อ	พา
แม่	มู
ปู่, ตา	พู่
ย่า, ยาย	พี
ปู่ทวด, ตาทวด	พู่ตะตุ
ย่าทวด, ยายทวด	พีตะตุ
พี่สาว	เวมือ
พี่ชาย	เวใจ, ใจปะ
น้องสาว	พือมือ
น้องชาย	พือคว่า
น้องคนเล็กสุด	พือปี่
ลูก	พู
เพื่อนชายรุ่นเดียวกัน	ควะใจ
เพื่อนหญิงรุ่นเดียวกัน	ควะน้อ

หลังจากที่สมาชิกในครอบครัวแต่งงานแล้ว เมื่อมีลูก ชาวคลิตี้ล่างจะให้ลูกเรียกพี่น้องของพ่อแม่ ดังนี้	
พี่ชายคนโตสุด (ของพ่อแม่)	หม่อมใจ
พี่ชายคนรอง	หม่อมเปาะ
พี่ชายคนถัดมา	หม่อมปะ
น้องชายคนสุดท้อง	หม่อมปือ
พี่สาวคนโตสุด	กาหน้อ
พี่สาวคนรอง	กาเปาะ
พี่สาวคนถัดมา	กาปะ
น้องสาวคนสุดท้อง	กาปือ

ที่มา : สัมภาษณ์หม่อมปะแสง, หม่อมใจเหน่, กาปือเวีย, พฤษภาคม 2546.

ผู้ศึกษาพบว่าการทำงานทั้งในและนอกบ้านนั้นหญิงชายชาวคลิตี้ต่างช่วยกันโดยที่ไม่ยึดติดว่างานไหนเป็นงานของหญิงหรือชาย การทำงานในบ้านนั้นเป็นลักษณะที่ช่วยกันตามความถนัด ความชำนาญ โดยส่วนใหญ่จะช่วยกันในทุกกิจกรรมและค่อนข้างมีอิสระต่อกันไม่ยึดติดว่าหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งต้องเป็นของใครตายตัว การตัดสินใจต่างๆ ในเรื่องการทำอาชีพนั้น สามีภรรยาจะตกลงกันแล้วแต่งงานกิจกรรมและข้อตกลงของแต่ละครอบครัว

“ได้ช่วยกันทำงาน ผลัดกันเป็นหัวหน้าแล้วแต่ความชำนาญและงานนั้นอยู่กับใครดังเช่นการเลือกไร่ ถ้าภรรยาไปเลือกแล้วได้ข้าวมากก็จะให้เขาไป เพราะสามีอาจทำกินในเรื่องนี้สู้ภรรยาไม่ได้ ส่วนงานเรื่องทำไร่ พันไร่ ไร่ร้อยไร่ ดายหญ้า หยอดข้าว พริก ข้าวโพด ส่วนใหญ่ก็จะช่วยกัน”

หม่อมปะแสง อายุ 54 ปี

ในกรณีที่ผู้หญิงกลับมาจากไร่แล้วถึงบ้านค้าโดยที่ผู้ชายอยู่บ้านหรือไปทำงานคนละที่แล้วกลับมาถึงบ้านก่อน ผู้ชายก็จะเป็นคนหุงข้าว หรือถ้าผู้หญิงมีงานอื่นที่ต้องทำ เช่น ตากพริก ตากข้าว สานตะกร้า ซักผ้าเป็นต้น ฝ่ายชายก็สามารถเข้ามาช่วยหุงข้าวทำกับข้าวแทนได้แล้วก็จะกินข้าวพร้อมกัน ส่วนบางครั้งเรือนผู้หญิงก็จะให้ผู้ชายทำกับข้าวเอง บางครั้งผู้ชายทำ บางครั้งผู้หญิงทำ ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ในงานที่คนทั่วไปเห็นว่าเป็นงานของผู้หญิงดังเช่นหุงข้าว ทำอาหาร กวาดบ้านเป็นต้น ถ้าผู้ชายอยู่บ้าน เขาก็จะทำงานนี้ในกรณีที่ผู้หญิงไม่อยู่บ้าน แต่ถ้าทั้งสองฝ่ายอยู่พร้อมกัน ผู้ชายก็จะช่วยผู้หญิงในงานต่างๆ ภายในบ้านด้วย ส่วนผู้หญิงเองถ้าทำงานอะไรได้ก็จะทำโดยไม่เกี่ยงว่าเป็นงานของผู้ชายหรือของผู้หญิง ดังเช่นการยกท่อนไม้หนักๆ ซึ่งบางครั้งทั้งสองคนก็จะช่วยกัน โดยมีการทำในลักษณะที่หญิงชายต่างช่วยกันเพื่อผ่อนแรงให้ผู้หญิงด้วย ใน

ระดับความสัมพันธ์หญิง-ชายของชาวคลิตี้ล่างนี้ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งเหนื่อยก็จะช่วยกันเป็นระดับที่สามารถต่อรองและเจรจากันได้ อีกทั้งมีบทบาทที่ยืดหยุ่น

ผู้ศึกษาพบว่าผู้ชายจะทำงานประเภทใช้แรงงานหนักๆมากกว่าผู้หญิง ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นคนฟันไร่ ไร่ไร่ ไถ พรวนดิน ขุดหลุมข้าว-ข้าวโพด ฉีดยา ส่วนงาน เช่น เก็บพริก หยอดข้าว-พริก-ข้าวโพด ดายหญ้าผู้หญิงจะเป็นคนทำ บางครั้งก็จะพบว่าทั้งผู้หญิงและผู้ชายก็จะมาช่วยกันฟันไร่ โดยผู้ชายจะตัดต้นไม้ใหญ่ ส่วนผู้หญิงจะตัดพินต้นไม้เล็กๆ เช่น ไม้ไผ่ แต่อย่างไรก็ตามงานต่างๆ เหล่านี้ก็มีการลัดเปลี่ยนกันได้ แล้วแต่เงื่อนไขหลายๆ ด้านของหญิงชาย เช่นงานที่ทำอยู่ เวลา ภาวะทางสุขภาพ พวกเขาจะมาช่วยกันโดยมิได้คำนึงว่างานนั้นนี้เป็นของผู้ชายหรือของผู้หญิงอย่างตายตัว ดังเช่นครอบครัวของหม่องใจเติบและเวมะนุ นั้น ผู้ศึกษาก็พบว่าหม่องใจเติบจะทำงานในไร่ทุกอย่าง ฟันไร่ ไร่ไร่ ดายหญ้า ส่วนเวมะนุจะมาช่วยบ้างเมื่อร่างกายพอจะทำงานไหว เนื่องด้วยภาวะความเจ็บป่วยจากโรคพิษตะกั่ว

ชาวคลิตี้ล่างได้จัดการกับเวลาของเขาอย่างมีความหมาย ดังเช่นเวลาหลังอาหารมื้อกลางวัน ประมาณ 1 ชั่วโมง บรรดาผู้หญิงก็จะใช้เวลาว่างที่มีในการทอผ้า บักเสื่อให้ลูกๆ ไร่ใส่ในงานสำคัญตามประเพณี ส่วนฝ่ายชายก็จะตัดไม้ไผ่มาสานตะกร้าเพื่อใส่ของเวลาไปไร่ แต่ผู้หญิงก็จะทำงานนี้ได้เช่นกัน โดยมากผู้ชายจะลัดมิด ทำด้ามมิด เป็นต้น เมื่อหายเหนื่อยหลังจากได้พักในช่วงเที่ยงแล้วก็สามารถไปทำงานในช่วงบ่ายแก่ๆ ต่อได้อีก ผู้ศึกษาพบว่างานของชาวคลิตี้ล่างนั้นได้ใช้ความอิสระและความยืดหยุ่นโดยที่ฝ่ายชายหญิงต่างมีการปรึกษาคูควางแผนร่วมกันในการทำงานต่างๆ ตั้งแต่การเลือกที่ทำไร่ การเตรียมพื้นที่ การเลือกพันธุ์พืช การดูแลบำรุงพืชผล การเก็บเกี่ยวและการจำหน่าย ตลอดจนจนถึงการหารายได้มาสู่ครอบครัว การวางแผนสร้างความมั่นคงให้ชีวิต ดังเช่นมิ่งหน่อและหม่องปือพื่อ ได้เลือกการเว้นวันในการหยอดข้าวโพดแล้วหันมาใช้ความยืดหยุ่นจัดการด้านการเงินเพื่อความมั่นคงในครอบครัว มิ่งหน่อได้ใช้เวลาหนึ่งวันไปเก็บพริกมะเขือพวงในไร่มาขายให้พ่อค้าเพื่อเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง ส่วนสามีของเธอก็จะไปดายหญ้าในไร่แทน บางวันเขาก็จะเข้าป่าไปเก็บหัวชะเนียงในป่ามากิน บ้างก็ไปหาปลาในห้วยคลิตี้ ทำให้ไม่ต้องใช้เงินในการซื้อกับข้าวจากรถที่มาจากชายด้วย

ในด้านความสัมพันธ์ในครัวเรือนนั้น หม่องใจเติบและเวมะนุต่างช่วยกันทำงานบ้านและทำหน้าที่โดยไม่ต้องเกี่ยงว่างานนั้นงานนี้เป็นของใคร

“ในด้านการซื้อของเข้าบ้าน หม่องใจจะเป็นผู้ดูแล ส่วนเรื่องการเก็บเงินนั้นจะช่วยกันเก็บ ส่วนการหาของป่าพวกหน่อไม้ เห็ด พืชผักต่างๆ หาปลานั้น เวมะนุจะไปหากับลูกสาว ส่วนการเข้าป่าล่าสัตว์หม่องใจจะเป็นผู้ไปหามา ส่วนเรื่องการอบรมดูแลลูกๆ ถ้าเป็นเรื่องการสอนหนังสือ หม่องใจจะเป็นคนสอนเพราะเวมะนุไม่รู้หนังสือ ส่วนการดูแลสมาชิกยามเจ็บไข้ นั้นจะช่วยกันดูแล และการตัดสินใจให้

“ลูกไปเรียนที่ไหน ให้เรียนถึงชั้นไหนนั่นทั้งสองคนจะช่วยกันคิด”

หม่องใจเติบ อายุ 39 ปี

ในส่วนครอบครัวของเวมิ่งและเวซวย ได้เล่าถึงการทำงานของครอบครัวว่า ในงานที่ไม่ต้องใช้แรงมากส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของเวมิ่ง ดังเช่นการเตรียมอาหาร ทำความสะอาด ซักผ้า ถ้าเป็นเรื่องการซ่อมแซมต่อเติมบ้านจะเป็นหน้าที่ของเวซวย ส่วนงานนอกบ้านเช่นการเข้าป่าล่าสัตว์จะเป็นหน้าที่ของเวซวย ส่วนเวมิ่งจะเข้าป่าไปหาพืชผัก หน่อไม้เป็นต้น ส่วนเรื่องการเงินนั้นเวมิ่งจะเป็นคนดูแลแต่การตัดสินใจซื้อของชิ้นใหญ่ๆ ภายในบ้านนั้นจะช่วยกันคิด ถ้าสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยเวมิ่งจะเป็นคนดูแล พาไปหาหมอ และเรื่องการตัดสินใจให้ลูกเรียน พาลูกไปส่งโรงเรียนนั้น เวซวยก็จะมอบให้เป็นหน้าที่ของเวมิ่งโดยให้เหตุผลว่าเขาพูดไม่ค่อยเป็น แต่การคิดว่าจะเรียนสูงแค่ไหนก็อยู่ที่ตัวลูกเอง

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพบว่าแต่ละครอบครัวก็จะมีวิถีปฏิบัติที่ต่างกันออกไป ไม่มีใครเหมือนใครและไม่อาจเลียนแบบให้เหมือนใครได้ ดังเช่นครอบครัวของกาปะเชน อายุ 50 ปี บอกว่าในครอบครัวของเธอมีกการแบ่งงาน ถ้าเป็นการตายหญ้าจะเป็นงานของผู้หญิง ส่วนการฟันไร่จะร่วมด้วยกัน งานในบ้านส่วนใหญ่จะเป็นของผู้หญิง ในส่วนเรื่องของเงินนั้นจะช่วยกันเก็บ ในส่วนของความเจ็บป่วยนั้นแม่จะเป็นผู้ดูแลลูกมากกว่า การตัดสินใจทำข้าวโพดนั้นสามีเป็นผู้ตัดสินใจ การเข้าป่าล่าสัตว์นั้นก็จะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย

จัน อายุ 27 ปี ได้พูดถึงการเลือกพื้นที่ทำไร่่นั้น โดยส่วนมากเธอจะเป็นคนเลือก ส่วนการฟันไร่ หรือไร่ก็จะช่วยกันกับสามี และกิจกรรมหลังจากนี้ เช่นตายหญ้า หยอดข้าวโพด เก็บเกี่ยว เธอจะตนเองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนสามีของเธอนั้นจะไปทำนาที่กองหล้าและทำงานส่วนตัวอยู่ที่บ้าน เรื่องการดูแลลูกนั้นก็ช่วยกัน กิจกรรมในครอบครัวนี้ไม่ได้แบ่งว่าเป็นงานนอกบ้านหรืองานในบ้าน แต่จะแบ่งว่าเป็นการทำอะไรไปเลย อย่างงานทำยุ่งข้าวโพดซึ่งก็หนักอยู่เหมือนกันแต่สามีก็ไม่ได้ช่วย เธอจึงต้องทำด้วยตัวเองและจ้างผู้อื่นมาช่วยทำบ้าง

ตัวอย่างอีกครอบครัวหนึ่งซึ่งมีรูปแบบเฉพาะของตัวเอง กาปะผัน อายุ 45 ปี กล่าวถึงการหารายได้เข้าสู่ครอบครัวว่า เธอและสามีจะช่วยกันหารายได้ โดยแบ่งงานในไร่ทำแยกกันคนละที่ ส่วนเรื่องการตัดสินใจให้ลูกไปเรียน การดูแลลูกเมื่อยามเจ็บป่วย การเตรียมอาหารนั้นเธอจะเป็นคนรับผิดชอบ สามีของเธอจะไม่ค่อยจัดการเรื่องนี้ เธอจะเป็นผู้เริ่มคิดตัดสินใจการทำงานต่างๆ ภายในบ้านก่อนเสมอตั้งแต่การซื้อของใช้

“สามีไม่เคยคิดจะทำอะไรเอาแต่เก็บเงิน ไม่นำเงินมาใช้อย่างถูกต้อง”

กาปะผัน อายุ 45 ปี

เมื่อเธอจะซื้อของกินของใช้ในบ้าน เช่นน้ำตาล กาแฟ ผงชูรส ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน เป็นต้น สามีก็จะต่อว่าเธอว่าใช้เงินเก่ง ไม่เก็บเงิน แต่กาปะผันเห็นว่าการซื้อของเหล่านี้เป็นการซื้อของที่จำเป็นให้แก่ครอบครัว ถ้าไม่ทำ ลูกๆ ก็จะไม่ทำอะไรกิน การกระทำของกาปะผัน กาปะเชนและจันถือได้ว่าเป็นครอบครัวหนึ่งที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการงานทั้งในและนอกรั้วเรือน และไม่ยอมอ่อนน้อมให้กับสิ่งที่เธอคิดว่าไม่ถูกต้อง

3.2.5) ด้านศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ

ชาวคลิตี้ล่างนับถือศาสนาพุทธและยังคงมีความเชื่อในการไหว้ผิอยู่ด้วย พวกเขามีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน ทั้งที่เป็นประเพณีชีวิตและประเพณีในรอบปีซึ่งมีความละเอียดอ่อน แสดงถึงคุณค่าที่เชื่อมโยงชีวิตและธรรมชาติได้อย่างแนบแน่น ในส่วนของวัดคลิตี้ล่างได้สร้างมา 4 ครั้งแล้ว โดยครั้งแรกสร้างเมื่อปี พ.ศ.2505 ครั้งที่สอง สร้างเมื่อปี พ.ศ.2508 โดยเป็นเรือนไม้ไผ่ทั้งสองหลัง ครั้งที่สามสร้างเมื่อปีพ.ศ. 2512 ได้นำไม้กระดานมาใช้ ครั้งที่สี่เป็นศาลาวัดที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2531 โดยพระรูปแรกชื่อ เกียะบัวมาโร ต่อมาเมื่อมีพระรูปใหม่ชื่อ พู่เกียะปือ (ย่องกิว) ซึ่งบวชที่บ้านนาสวนในโบสถ์น้ำแล้วได้มาจำพรรษาที่วัดแห่งนี้ หลวงพ่อเกียะบัวมาโรจึงได้ไปจำพรรษาที่วัดคลิตี้บนซึ่งเป็นบ้านเกิด และมอบให้พระพู่เกียะปือดูแลวัดจนมรณภาพ อายุได้ 76 ปี ต่อมาคือมีหลวงพ่อบุญ พระนักพัฒนาได้มาเป็นเจ้าอาวาสอยู่ 5 ปี จึงย้ายไปพัฒนาหมู่บ้านองหลุ อ.ศรีสวัสดิ์ ปัจจุบันมีหลวงพ่อทองนุ่ ถาวะโรเป็นเจ้าอาวาส โดยชาวคลิตี้ล่างนิมนต์มาจากวัดบ่อพลอยหัวแหวน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดชัยภูมิ เป็นเจ้าอาวาสที่วัดคลิตี้ล่างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 นับได้ 11 พรรษา ในวัดคลิตี้ล่างจะมีพระลูกวัดจำพรรษาประมาณ 1 หรือ 2 รูป แต่บางพรรษาอาจมีเพียงเจ้าอาวาสรูปเดียว ที่เป็นเช่นนี้อาจมีส่วนจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน

สมัยก่อนชาวคลิตี้ล่างนิยมให้ลูกหลานบวชในช่วงพรรษาเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป เด็กหนุ่มที่บวชจะได้เรียนธรรมะและเรียนภาษากะเหรี่ยงไปพร้อมกัน และถ้าเจ้าอาวาสมีความรู้ภาษาไทยก็จะนำมาถ่ายทอดให้พระลูกวัดด้วย ทำให้มีความรู้ทางธรรมะและได้รู้ภาษาเพิ่มยิ่งขึ้นด้วย แต่ในยุคปัจจุบันที่วิถีแห่งการผลิตเปลี่ยนไป เด็กหนุ่มที่สามารถบวชพระได้ จะออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่และส่วนที่อยู่ในหมู่บ้านก็ต้องเป็นแรงงานสำคัญในครอบครัว (ส่วนใหญ่เด็กหนุ่มกลุ่มนี้จะแต่งงานและมีลูกแล้ว) พวกเขาต้องเร่งรีบทำไร่ข้าวและข้าวโพดเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ ถ้าพวกเขาใช้เวลาบวชเต็มพรรษา 3 เดือน ก็จะทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดลำบากเพราะต้องรับหน้าที่แทนผู้ที่บวชทุกอย่างและทำให้รายได้ลดลงอีกด้วย ตรงจุดนี้เองบรรดาเด็กหนุ่มคลิตี้ล่างจะนิยมไปบวชสมทบในงานบวชภาคฤดูร้อนที่หมู่บ้านองหลุซึ่งจะจัดขึ้นทุกปี โดยจะใช้เวลาบวชช่วงปลายเดือนมีนาคมแล้วลาสิกขาในช่วงหลังสงกรานต์ ใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ การ

บวชช่วงนี้มีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งเนื่องด้วยเป็นช่วงที่ว่างจากงานในไร่และเตรียมตัวเข้าสู่ ฤดูกาลผลิตใหม่ ทำให้พวกเขาใช้เวลาอยู่กับพระพุทธศาสนาสามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ พวกเขาเห็นว่าการบวชได้เท่านี้ก็สิ่งดีแล้วสำหรับลูกผู้ชายที่ได้ทดแทนบุญคุณพ่อแม่ แต่ อย่างไรก็ตามมีเด็กหนุ่มบางคนที่ยังไม่แต่งงาน เขาจะบวชในช่วงพรรษาได้เพราะมีเงื่อนไขต่าง จากคนที่มีครอบครัวแล้ว เขาไม่ต้องกังวลกับเรื่องการแบกรับหน้าที่ของสมาชิกในครัวเรือนมากนัก เนื่องด้วยยังมีพี่น้องคนอื่นที่เป็นแรงงานให้ครอบครัวได้

นอกเหนือจากประเพณีปฏิบัติทางศาสนาแล้ว ชาวคลิตี้ล่างยังมีประเพณี พิธีกรรม ความ เชื้ออื่นๆ ที่สะท้อนตัวตนความเป็นคนคลิตี้ล่างอีกคือ

1.ประเพณีชีวิต

1.1ประเพณีแต่งงาน

การเกี่ยวสาวและการเลือกคู่ครอง ตามธรรมเนียมของคนกะเหรี่ยงนั้น ถ้าหนุ่มชอบ สาวบ้านใดก็จะไปพูดคุยไปหาที่บ้านตามแต่จะมีเวลา หรืออาจไปช่วยผู้หญิงทำไร่ แต่ถ้าผู้หญิงไป หาผู้ชายที่บ้านคนกะเหรี่ยงจะถือว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี เสมือนเป็นดอกไม้ไปหาผึ้ง เป็นลักษณะที่ผิด ธรรมชาติ ในส่วนการเลือกคู่ครองนี้ทั้งหญิงชายต่างมีสิทธิ์เลือกคู่ของตนเอง เมื่อคู่หนุ่มสาวตกลง ปลงใจจะอยู่กินด้วยกัน ก็จะไปบอกผู้ใหญ่ให้จัดพิธีต่างๆ ตามประเพณี ตามธรรมเนียมชาวคลิตี้ ล่างนั้น ถือว่าการแต่งงานสามารถจัดขึ้นได้ทุกเดือนตามที่เจ้าภาพสะดวก ยกเว้นในช่วงเข้าพรรษา

พิธีกินไก่ เป็นการทำพิธีสู่ขอและอีกนัยหนึ่งก็ถือเป็นการประกาศให้คนในหมู่บ้าน ได้รับรู้ว่าหญิงชายคู่นั้นจะอยู่ร่วมเป็นสามีภรรยากัน ขั้นตอนของพิธีก็คือเจ้าภาพ บ้านฝ่ายหญิงจะ ฆ่าไก่และมีเหล่าเบียร์มาเลี้ยงแขก เวลาประมาณ 19.00 น. พ่อแม่ของผู้หญิงจะนำดอกไม้ 2 ดอก เทียน 2 เล่ม เงิน 2 สลึง ไปให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหรือผู้อาวุโสที่นำเคารพเชื่อถืออยู่กินแบบผัวเดียว เมียเดียวเป็นผู้ทำพิธีให้ ผู้อาวุโสจะให้พรและนำเงินโยนลงน้ำและโยนบนบกที่ละ 1 สลึง เพื่อบอก ให้แม่ธรณีและแม่คงคาทราบ เมื่อเสร็จพิธีก็จะกลับบ้านเพื่อกินเลี้ยง ในพิธีกินไก่นี้จะมีการให้ฝ่าย หญิงไปรับตัวฝ่ายชาย โดยจะให้ฝ่ายชายไปรออยู่ที่บ้านเจ้าภาพฝ่ายชาย จะมีเพื่อนเจ้าบ่าวที่ แต่งงานแล้วมาเป็นพี่เลี้ยงให้ เมื่อฝ่ายหญิงเดินทางมารับ ก็จะขึ้นไปรับตัวแล้วเรียกให้ไปบ้านของ ตน ในขบวนเจ้าสาวนี้จะมีเพื่อนเจ้าสาวมาเป็นพี่เลี้ยงให้ ส่วนแขกที่มาในงานจะอยู่กินเหล่าและ อาหารตามแต่สะดวก อาจอยู่ถึงเที่ยงคืนแล้วค่อยทยอยกลับ โดยปกติหนุ่มสาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ ล่างจะอยู่ด้วยกันหลังจากทำพิธีกินไก่นี้แล้วและเมื่อพร้อมในด้านต่างๆ เช่นมีเงินพอในการซื้อ อาหารมาเลี้ยงแขก ว่างจากการทำงานในไร่เหล่านี้ ก็จะจัดพิธีแต่งงานซึ่งพวกเขาอาจมีลูกคนหรือ สองคนแล้วก็ได้ แต่ทุกคู่ต้องมีพิธีแต่งงานเพื่อความถูกต้องตามประเพณี

พิธีแต่งงาน

ชาวคลิตี้ล่างจะเตรียมงานล่วงหน้า โดยเพื่อนบ้านจะมาช่วยกัน ทำขนม ล้มหมูก่อน วันงาน 2 วัน ขนมที่สำคัญและขาดไม่ได้คือขนมทองโยะ(หมีลี) และหมีถั่ง ขนมหมีถั่งจะทำจากข้าวเหนียวมาห่อให้เป็นรูปกรวยแล้วก็เอาไปต้มให้สุก ส่วนทองโยะหรือหมีลีนั้นทำจากข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วมาตำให้เป็นเนื้อเดียวกัน โดยจะใส่แ่ง¹⁰ (น้อ) มะพร้าวและเกลือลงไปให้พอมีรสเค็ม เพื่อให้ได้รสชาติเค็มๆ เมื่อข้าวเหนียวเป็นเนื้อเดียวกันก็จะนำขึ้นมาจากครกรับประทานได้ ขนมทองโยะนี้เมื่อข้ามคืนแล้วจะแข็งมาก ชาวคลิตี้ล่างนิยมนำมาทอดพอกรอบอีกครั้งแล้วรับประทานจิ้มกับน้ำตาลก็จะอร่อยอีกแบบหนึ่ง ในงานก็มีขนมมมเนยอื่นๆ อีกเช่นวุ้นน้ำเชื่อม ลอดช่อง บัวลอย เป็นต้น ชาวคลิตี้ล่างนิยมทำหมูหรือวัวแล้วแต่กำลังทรัพย์ของเจ้าของงานเพื่อนำมาประกอบอาหารเลี้ยงแขกที่มาในงาน

คืนก่อนวันแต่งงานก็จะมีการฉลอง ร้องเพลง กินข้าวปลาอาหารกันที่บ้านของฝ่ายหญิง พอรุ่งเช้าก็จะทำพิธีแต่งงาน จะเริ่มงานประมาณ 8-9 โมงเช้า โดยจะแห่เจ้าบ่าวเข้ามาที่บ้านเจ้าสาว พอเจ้าบ่าวมาถึง เจ้าสาวก็จะล้างและถูเท้าให้เจ้าบ่าวด้วยน้ำมันส้มป่อยก่อนขึ้นบ้าน¹¹ จากนั้นเจ้าสาวก็จะยื่นบุหรี่ปูหมากพลูให้ โดยหมากพลูนี้จะมี 2 คำ เจ้าสาวจะกินหนึ่งคำและเจ้าบ่าวกินหนึ่งคำ ซึ่งมีความหมายว่าทั้งคู่ได้เป็นคู่กันแล้วให้อยู่กันจนแก่เฒ่า ต่อจากนี้ผู้อาวุโสของทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายก็จะมาทำพิธีเรียกขวัญให้คู่บ่าวสาว โดยจะนำไม้คนข้าว (เป็นไม้พายขนาดเล็ก) มาเคาะที่ลาดอาหาร แล้วทำการผูกข้อมือทำขวัญและให้เงินขวัญถุงพร้อมป้อนอาหารให้คู่บ่าวสาว เพื่อให้ขวัญมาอยู่ที่ตัวทั้งคู่จนแก่เฒ่า หลังจากทำพิธีเสร็จคู่บ่าวสาวก็จะล้างมือของผู้อาวุโสที่ทำพิธีให้ด้วยน้ำมันส้มป่อยตอบแทน ชาวคลิตี้ล่างจะไม่ใช้สินสอดในการแต่งงาน แต่ใช้เงินจำนวน 14 บาท โดยมอบให้ผู้อาวุโส 2 คนที่ทำพิธีคนละ 7 บาท ต่อจากการทำพิธีของผู้อาวุโสเสร็จแล้วบรรดาญาติมิตร เพื่อนบ้านก็จะมาผูกข้อมือทำขวัญ เสร็จพิธีก็จะมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร ขนมมมเนยให้แขกที่มาในงาน แล้วก็ป็นอันเสร็จพิธี

¹⁰ แ่ง หรือชาวกะเหรี่ยงคลิตี้เรียกว่าน้อ คือเมล็ดพันธุ์พืชชนิดหนึ่งคล้ายงา แต่มีลักษณะเป็นเม็ดกลมๆ สีน้ำตาล เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 มิลลิเมตร ชาวกะเหรี่ยงจะนำแ่งมาคั่วแล้วตำให้ละเอียด กลิ่นจะหอมคล้ายงา จะใส่เกลือเล็กน้อยให้มีรสเค็ม แล้วนำไปใส่ในขนมทองโยะ (หมีลี) ที่กำลังตำอยู่.

¹¹ สาเหตุที่ต้องทำพิธีล้างเท้า นั้น ชาวคลิตี้ล่างมีคำอธิบายอยู่ 2 แบบคือ แบบที่หนึ่งผู้หญิงอยู่ในฐานะสูงกว่า กล่าวคือ ผู้หญิงต้องทำความสะอาดชำระล้างเท้าของผู้ชายก่อนเข้าบ้าน เพื่อเป็นการล้างสิ่งไม่ดีออกไปจากตัวผู้ชายและจะได้มีชีวิตครอบครัวที่ปกติสุข ถ้าไม่ล้างเท้าผู้ชายอาจนำสิ่งไม่ดีมาสู่บ้านของเธอได้ และแบบที่สองผู้ชายมีสถานภาพสูงกว่า กล่าวกันว่าคนกะเหรี่ยงเชื่อว่าผู้หญิงกะเหรี่ยงนั้นถือศีลน้อยกว่าผู้ชาย ผู้ชายบวชเป็นพระ สามารถเข้าถึงศาสนาพุทธมากกว่า ทำให้ผู้หญิงจึงต้องเคารพผู้ชายและในพิธีดังกล่าว บางหมู่บ้านอาจให้ผู้หญิงใช้ผมของตัวเองเช็ดที่เท้าผู้ชายด้วย.

ในส่วนของการผูกข้อมือให้คู่บ่าวสาวนั้น มีขั้นตอนที่ละเอียดอ่อนโดยต้องเอาสายสิญจน์ไปจุ่มลงที่อาหารหวานคาวทุกอย่างที่จัดไว้ เพื่อให้ขวัญได้กินอาหารเหล่านี้ และอยู่กับตัวคู่บ่าวสาวจนแก่เฒ่าแล้วก็ทำการผูกข้อมือ มีการผูกข้อมือคู่โดยให้คู่บ่าวสาวเอามือซ้ายขวามาประกบกันในลักษณะคว่ำมือลงทั้งสองฝ่าย คนเรียกขวัญจะหยิบสายสิญจน์ ข้าว ขนม จุ่มที่น้ำแล้วมาปั้นเป็นก้อนกลมๆ ไล่ไปตามมือของคู่บ่าวสาว 3 ครั้ง มีการให้พร เสร็จแล้วก็จะนำข้าวปั้นพร้อมสายสิญจน์นี้มาไว้บนศีรษะหรือไหล่ แล้วแต่ว่าผู้เรียกขวัญเป็นผู้อาวโสภีจะวางไว้ที่ศีรษะ ถ้าเป็นคนรุ่นอายุไม่ห่างจากคู่บ่าวสาวมากก็จะวางไว้ที่บริเวณหัวไหล่ หลังจากแต่งงานแล้ว ตามประเพณีก็จะเลี้ยงน้ันโดยส่วนใหญ่หลังแต่งงานแล้วผู้ชายจะย้ายมาอยู่บ้านผู้หญิง แต่ก็มีหลายเงื่อนไขที่เป็นข้อยกเว้นว่าถ้าผู้ชายเป็นลูกคนเล็กหรือลูกคนเดียว ผู้หญิงก็ต้องมาอยู่บ้านผู้ชาย ส่วนการนับถือพระ-ผีนั้นฝ่ายชายจะต้องมาถือพระ-ผีของฝ่ายหญิง

กรณีหย่าร้างกัน ในกรณีที่คู่สามีภรรยาจะหย่าร้างกัน ต้องให้ผู้อาวโสภีรับรู้ โดยจะมีพิธีการทำหมากพลุ โดยจะใช้พลุ 1 ใบมาฉีกแบ่งครึ่ง ทำหมากให้สามีภรรยาที่จะเลิกกันนี้กินคนละคำ ก็เป็นอันรับรู้ว่า ต่อไปนี้ทั้งคู่ได้เลิกเลิกกันถูกต้องตามประเพณีแล้ว

1.2 ประเพณีงานศพ

ในพิธีศพของชาวคลิตี้ล่างนั้น สมัยก่อนจะมีทั้งการฝังและเผา แล้วแต่ลักษณะการตาย ในกรณีที่ฝังคือการตายโหง เช่นด้วยอุบัติเหตุ ผูกคอตาย ตันไม้ทับตาย ถูกยิง ป่วยตายเมื่ออายุยังไม่ถึง 1 ขวบ ตายท้องกลมเหล่านี้จะต้องทำศพด้วยการฝังเพราะเชื่อว่าผีจะดุ ต้องมีพระมาสวดที่หลุมศพ ยกเว้นกรณีตายท้องกลมจะมีมัคนายกมาสวดเป็นภาษากะเหรี่ยงให้ที่หลุมศพ และมีการทำพิธีตอกตะปูที่ศีรษะ สาเหตุที่ต้องทำเช่นนี้เพราะเชื่อว่าไม่เช่นนั้นผีจะดุมาก และเมื่อเวลาผ่านไป ประมาณ 1 ปี จะขุดกระดูกมาเผาทำบุญสวดมนต์ให้คนตาย ในกรณีที่ฝังเผา เช่น คนที่มีอายุ 1 ปีขึ้นไปแล้วป่วยตาย เป็นโรคชรา ชาวคลิตี้ล่างนิยมนำศพไปเผา ซึ่งการเผานี้คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าควันที่ลอยขึ้นไปในอากาศจะเปรียบเสมือนคนตายได้ลอยขึ้นไปบนสวรรค์ ซึ่งมีแต่ความสบายไม่ต้องทำงานเหนื่อยอีกต่อไป

ปัจจุบันพบว่าชาวคลิตี้นิยมเผาศพตามแบบชาวพุทธมากขึ้นแต่จะมีพิธีกรรมแบบทั้งพุทธและกะเหรี่ยงผสมผสานกัน ในช่วงงานศพนั้นชาวคลิตี้ล่างจะจัดงานประมาณ 1-3 วัน เพื่อให้ญาติที่อยู่ห่างไกลได้กลับมาเยี่ยมศพเป็นครั้งสุดท้าย ภายในงานจึงมีเพื่อนบ้าน ญาติๆ จากหมู่บ้านต่างๆ มาร่วมงานศพจำนวนมาก มีการร้องรำเพื่อเป็นเพื่อนแก่ญาติของผู้ตายและให้เพื่อนบ้านที่มาได้ชม มีการแสดงร้องรำ เพื่อคลายความเศร้า ความเหงา คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าการไปช่วยงานศพไปเผาหรือฝังศพคนตายนั้น หลังจากกลับมาแล้วเหมือนได้หมวกทองสวมกลับมาคนละใบ บ้างก็กล่าวว่ากลับมาจากงานศพแล้วจะมี 3 หัว แต่ถ้าไปงานแต่งกลับมาบ้านจะไม่มีหัวมีแต่ตัวกลับมา นั่นก็หมายถึงการไปงานศพนั้น ผู้ศึกษาได้ไปร่วมทำบุญได้บุญ มีญาติๆ เพื่อนบ้านมาร่วมงานที่

แสดงน้ำใจ เห็นใจกันเอาข้าวของมาช่วย เช่น ข้าวสาร พริก น้ำตาล มะพร้าว ใครมีอะไรก็จะเอามาช่วยกัน แต่ในงานแต่งงานนั้น ถ้าเราไปจะมีแต่เสียเงิน มีแต่ความสนุกสนาน เสมือนไปเที่ยวอย่างเดียวไม่ได้บุญ

หลังจากมีการเผาหรือฝังศพแล้ว ก็จะมีพิธีการทำบุญสวดกระดูกโดยชาวคลิตี้ล่างมีข้อปฏิบัติว่าห้ามจัดในเดือน 5 ซึ่งเป็นช่วงปีใหม่กะเหรี่ยง (สงกรานต์ของไทย) โดยจะให้เก็บกระดูกไว้แล้วค่อยไปสวดในเดือนถัดไป งานบุญนี้จะจัดที่วัดโดยจะมีญาติเพื่อนบ้านทั้งในและนอกหมู่บ้านมาช่วยกันอย่างเต็มที่ ในวันก่อนวันงานจะมีการเตรียมงานทำกับข้าวเตรียมทำขนม เช่น ขนมเทียน ตำขนมทองโยะ บัวลอย วุ้นหน้าเป็นต้น บรรยายากศของงานนี้ทั้งหญิงชายต่างช่วยกันทำงานในครัวโดยผู้ชายเป็นคนหุงข้าว ตำน้ำพริก ชูตมะพร้าว ส่วนผู้หญิงเป็นคนตำข้าว นวดแป้ง ห่อขนม เช้าวันรุ่งขึ้นก็มีพิธีทำบุญเก็บกระดูก โดยมีหลวงพ่เจ้าอาวาสวัดคลิตี้ล่าง เป็นผู้ประกอบพิธีสวดมนต์ ญาติผู้ตายและเพื่อนบ้านมาต่างร่วมกันบริเวณจุดที่เผาศพและช่วยกันเก็บอัฐิใส่โกฏใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วกลับมาทำบุญสวดที่วัดอีกในช่วงเพลก็เป็นอันเสร็จพิธี

2. ประเพณีในรอบปี

ในเรื่องของประเพณีประจำปีนี้โดยปกติชาวคลิตี้ล่างจะมีการประกอบพิธีกรรมที่วัดในวันพระเป็นปกติ ผู้ใหญ่จะอุ้มลูกจูงหลานมาวัดพร้อมกัน บรรดาแม่ลูกอ่อนก็จะอุ้มลูกมาทำบุญด้วย แต่ละครัวเรือนก็จะทำกับข้าวพร้อมข้าวสวยใส่จานหรือชามมาถวายพระ ถ้าใครไม่มีกับข้าวก็เอามาเฉพาะข้าวสวยอย่างเดียวก็ไม่มีใครว่า บางครัวเรือนจะทำขนมหวานมาใส่บาตรด้วย บรรยายากศการทำบุญ ในช่วงการตักบาตรบรรดาพ่อบ้านหรือผู้อาวุโสของแต่ละครัวเรือนจะเป็นคนตัก ส่วนผู้หญิงและลูกๆ จะจับชายเสื้อของผู้ชายไว้เสมือนการตักบาตรไปพร้อมกัน การทำบุญครั้งนี้จะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและวัด ความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาพุทธอย่างแนบแน่น นอกจากนี้ชาวคลิตี้ล่างยังมีการจัดเวรส่งอาหารและข้าวไปถวายพระสงฆ์ที่วัด โดยแบ่งเวียนกันเป็นหย่อมบ้าน 3 หย่อม โดยจะเวียนไปตามแต่ละหย่อมบ้าน ผลัดเวรกันเช่นนี้เรื่อยไปทุกวันพระ ส่วนประเพณีที่สำคัญในรอบปีที่ชาวคลิตี้ล่างถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอคือ

2.1 ประเพณีสงกรานต์หรือวันขึ้นปีใหม่กะเหรี่ยง

ชาวคลิตี้ล่างถือว่าตั้งแต่เดือน 5 เป็นต้นไป จะเป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ ทุกหมู่บ้านจะจัดพิธีกรรมต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ความหมายของการจัดปีใหม่นี้ยังมีนัยถึงการบอกให้ทุกคนรู้ว่ากำลังจะเริ่มต้นฤดูการเพาะปลูกอีกครั้งหนึ่งแล้วด้วย ในปีนี้ (2546) ชาวคลิตี้ล่างจัดปีใหม่ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ชาวบ้านจะเตรียมทำบุญรับศีลตั้งแต่วันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 ในช่วงกลางวันของคืนวันขึ้น 12 ค่ำ บรรดาผู้เฒ่าผู้แก่ เด็กหนุ่มสาวจะมาช่วยกันเตรียมงาน มีการทำเจดีย์ทราย เตรียมพื้นที่เพื่อจัดงานบุญ เด็กๆ ก็จะไปเล่นน้ำนำทรายจากห้วยคลิตี้มา

ก่อเจดีย์ ชาวคลิตี้ล่างจะมีพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคือการไปทำบุญที่วัดโดยจะมีการตีเกราะเรียก ประมาณ 8.00 น. เมื่อได้ยินเสียงก็จะเริ่มทยอยเดินไปที่วัด ชาวบ้านจะเตรียมข้าวใส่จานแบบพูนๆ และกับข้าว 1 อย่าง มาพร้อมกันที่วัด เมื่อทำบุญเสร็จ ช่วงสายจะทำพิธีค้าโพธิ์ ล้างสะพานและร่วมพิธีสงฆ์พระและแม่ชี จากนั้นจะเป็นพิธีรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อย เสร็จจากพิธีหนุ่มสาวชาวคลิตี้ล่างก็ลงมาเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน บ้างก็ตั้งวงเล่นสะพาน พิธีกรรมแต่ละพิธีมีรายละเอียดดังนี้

พิธีค้าโพธิ์ หลังจากทำบุญเสร็จ ชาวคลิตี้ล่างก็จะเตรียมไปตัดกิ่งไม้ต่างๆ ยาวประมาณ 1-2 เมตร และตัดไม้ไผ่มาทำกระบอกล้างน้ำยาวประมาณ 1 ฟุต เตรียมดอกไม้ เทียน น้ำขมิ้น เพื่อนำมาประกอบในพิธีค้าโพธิ์ โดยผู้หญิงต้องเป็นผู้เตรียมเทียน น้ำขมิ้น ดอกไม้ให้สมาชิกทุกคนในบ้าน ส่วนผู้ชายก็จะเป็นผู้ตัดกิ่งไม้และกระบอกล้างน้ำไผ่ เมื่อชาวบ้านมาพร้อมกันแล้วก็จะเริ่มพิธีโดยนำน้ำขมิ้นส้มป่อยมาใส่ในกระบอกล้างน้ำไผ่ โรยแป้งและผงขมิ้น แล้วนำเอากิ่งไม้มาค้าที่ต้นโพธิ์เอาน้ำขมิ้น ส้มป่อยมารดที่โคน นำกระบอกล้างน้ำไผ่วางค้าด้วยเสร็จแล้วนำดอกไม้และเทียนมาจุดเพื่อไหว้ต้นโพธิ์ พร้อมท่องบทสวดเป็นภาษากะเหรี่ยง โดยมีหมคนายกเป็นผู้นำพิธี ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าค้าโพธิ์เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ กิ่งไม้หรือไม้ค้าโพธิ์นั้นก็เปรียบเสมือนไม้เท้า กระบอกล้างน้ำไผ่ก็คือที่ใส่น้ำ ใช้ดื่มกินเวลากระหาย หลังจากหมคนายกทำพิธีเสร็จชาวบ้านก็นำเอาดอกไม้ที่จุดเทียนมาปักที่โคนต้นโพธิ์ เป็นอันเสร็จพิธี ผู้อาวุโสชาวคลิตี้ล่าง เล่าถึงตำนานจุดเริ่มแรกของการทำพิธีนี้ว่า เดิมทีมีชายสูงอายุผู้หนึ่งหมอดูทำนายว่าชะตาขาดแล้ว จะเสียชีวิตในไม่ช้า เมื่อเขาได้ยินเช่นนี้ก็รับไม่ได้ จึงหนีเข้าไปในป่าโดยได้ตัดไม้มาทำไม้เท้าเวลาเดินป่า และตัดไม้ไผ่เพื่อใส่น้ำกินเมื่อมาถึงต้นโพธิ์ต้นหนึ่งก็วางไม้เท้าและกระบอกล้างน้ำลงที่โคนแล้วนั่งพักเหนื่อย เขาผลอหลับและฝันไปว่าพระพุทธรูปเจ้าได้มาบอกและให้เขามีชีวิตอยู่ต่อไปได้ เมื่อตื่นขึ้นมาเขาก็ดีใจมากและรีบเดินทางกลับบ้าน เขาคิดว่าการนำไม้และกระบอกล้างน้ำไผ่มาค้าที่ต้นโพธิ์นี้เป็นวิธีที่ช่วยให้เขามีชีวิตอยู่ต่อไป เขาจึงทำพิธีนี้ทุกปีเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์และกลายเป็นประเพณีปฏิบัติของชาวกะเหรี่ยงมาจนทุกวันนี้ คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าการทำพิธีนี้จะทำให้มีอายุยืนยาวอีกเท่าหนึ่งของชีวิต

พิธีไหว้สะพาน หลังจากค้าโพธิ์เสร็จแล้ว ชาวคลิตี้ล่างก็จะมาทำพิธีล้างสะพาน ซึ่งเป็นทางเดินที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ก่อนเริ่มพิธีชายและหญิงวัยกลางคนจะมาช่วยกันเอาน้ำล้างให้ทั่วสะพาน แล้วเอาน้ำอบน้ำหอมมารด และเตรียมพิธีคือตัดไม้ไผ่มา 1 ลำ เพื่อมาเป็นราวสะพาน และตัดกิ่งไม้ 2 กิ่งมาปักที่หัวและท้ายสะพาน นำดินมากองให้พูนที่โคนกิ่งไม้ จากนั้นหมคนายกจะเป็นผู้นำพิธีสวดเป็นภาษากะเหรี่ยง เมื่อสวดเสร็จชาวบ้านทั้งหญิงชาย ผู้ใหญ่และเด็กก็จะเอาน้ำขมิ้นส้มป่อยที่ใส่กระบอกล้างน้ำไผ่มารดที่โคนกิ่งไม้ จุดเทียนและนำดอกไม้มาวางที่โคนกิ่งไม้ ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าพิธีล้างสะพานเพื่อระลึกถึงคุณของแม่ธรณี คุณของเทวดาที่อยู่ในสะพาน ซึ่งท่านได้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองชาวบ้าน เมื่อเวลาไปไหนมาไหนก็พ้นภัย ไปดีมาดี

พิธีสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ พิธีนี้เป็นพิธีที่ให้ความเคารพต่อสถาบันศาสนา มาก ในช่วงที่รับพระสงฆ์ลงมาจากกุฏินั้น บรรดาผู้ชายจะให้พระสงฆ์เหยียบหลังโดยต่อกันเป็นสะพานทอดมาถึงที่เก้าอี้ ส่วนภรรยาจะให้ช็อคหรืออุ้มแล้วมานั่งที่เก้าอี้ พวกเขาเชื่อว่าถ้าทำให้พระเหยียบหลังนี้ จะทำให้หายโรคหายภัย เสมือนเป็นการประทับรอยเท้าพระพุทธรูปเจ้าลงไปบนร่างกาย ทำให้ได้บุญมาก ในพิธีนั้นชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายจะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยและแบ่งมาสงฆ์พระพุทธรูปที่เอาออกมาตั้งไว้กลางงาน และสงฆ์น้ำพระสงฆ์ เณร พอสงฆ์น้ำเสร็จผู้ชายก็จะให้พระสงฆ์เหยียบหลังขึ้นไปบนกุฏิเหมือนเดิม ส่วนผู้หญิงจะรับหน้าที่เป็นนางรำร้องเพลงอย่างสนุกสนาน หลังจากเสร็จพิธีนี้ทุกคนก็จะเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน

2.2 ประเพณีการไหว้ขอขมาพ่อแม่

พิธีกรรมนี้จัดขึ้นภายในครัวเรือน เป็นการไหว้เพื่อขอขมาลาโทษพ่อแม่ทั้งที่มีชีวิตอยู่และที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยจะทำพิธีนี้ปีละครั้งแล้วแต่ว่าจะสะดวกในช่วงเดือน 11 หรือเดือน 5 โดยเลือกช่วงที่สมาชิกทุกคนในบ้านมาพร้อมหน้าพร้อมตากัน ซึ่งปกติจะเป็นช่วงปีใหม่ของคนกะเหรี่ยง (ช่วงสงกรานต์ของไทย) คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าคนเราเกิดมานั้นได้ทำกรรมไม่ดีกับพ่อแม่ไว้มาก จึงต้องมีการไหว้พ่อแม่โดยใช้น้ำขมิ้น ดอกไม้ เทียนอย่างละ 5 มาขอขมาพ่อแม่ มีขั้นตอนพิธีคือพ่อแม่จะนั่งชันเข่า ก้นติดพื้น ตั้งเข่าขึ้นและยื่นเท้าทั้งสองไปด้านหน้า ลูกหลานจะกราบพ่อแม่ 3 ครั้งพร้อมกันที่พื้น พ่อบ้านจะเป็นผู้จุดเทียนแล้วนำดอกไม้ไปไว้ที่บริเวณพิธี นำชันน้ำขมิ้นมาทูนที่หัว แล้วกล่าวคำขอขมาลาโทษพ่อแม่ เสร็จแล้วก็นำน้ำขมิ้นมารดที่มือและเท้าพ่อแม่ โดยจะใช้มือถูเท้าให้พ่อแม่ด้วย ส่วนพ่อแม่ก็จะให้พรลูกหลานตอบด้วย เมื่อรดน้ำเสร็จลูกหลานก็จะกราบอีก 3 ครั้ง กรณีที่พ่อหรือแม่เสียชีวิตแล้วก็จะไหว้วิญญาณที่หิ้งบรรพบุรุษแทนได้ ในพิธีนี้จะเห็นว่าสามีจะมีบทบาทนำ ตั้งแต่การจุดเทียน นำเทียนไปปัก ยกชันน้ำขมิ้น ส่วนภรรยาก็จะจับชายเสื้อร่วมพิธีด้วย ภรรยาจะมีบทบาทในส่วนของการเตรียมอุปกรณ์เครื่องประกอบการทำพิธี หลังจากไหว้พ่อแม่เสร็จ ภรรยาก็จะทำพิธีไหว้สามีต่อ ทำในลักษณะเดียวกันกับการไหว้พ่อแม่ คือยกชันน้ำขมิ้นมาล้างมือและเท้าของสามี พร้อมทั้งจุดเทียนแล้วนำไปปักใต้หิ้งบรรพบุรุษ พิธีนี้ใช้เวลาช่วงเย็นประมาณ 5-10 นาทีก็เป็นอันเสร็จพิธี

2.3 ประเพณีการผูกข้อมือเรียกขวัญ

ชาวคลิตี้ล่างจะมีพิธีผูกข้อมือ ในช่วงเดือน 9 โดยทำพิธีได้ทั้งเดือน แล้วแต่ครอบครัว ครัวเรือน การผูกข้อมือนี้เพื่อเป็นการเรียกขวัญของคนให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว พิธีนี้จะเริ่มในช่วงเช้าและต้องเสร็จก่อนเที่ยง มีอุปกรณ์ที่ใช้คือ มะพร้าว กล้วย อ้อย สายสิญจน์ ข้าวสุกและข้าวเหนียว อย่างละ 3 ก้อนและเงิน 1 สลึงหรือ 1 บาท ในการผูกข้อมือนี้ พ่อแม่ลูกสามารถผูกให้

กันได้ทุกคน ผู้หญิงผู้ชายก็สามารถผูกให้กันได้ ในการเรียกขวัญนี้มีคำกล่าวที่พูดในทำนองว่า ให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัว ขวัญที่ไปอยู่ในป่า อย่าได้ไปหลงอยู่ที่ไหน ให้กลับมาหาพ่อแม่ พี่น้องปู่ย่าตายาย อยู่กับเจ้าของ ทำให้เจ้าของไม่เจ็บป่วย ให้มีความสุขสมบูรณ์ โดยบรรดาญาติพี่น้องจะทำข้าวปลาอาหาร ขนมมมเนยมากินด้วยกัน ซึ่งพิธีดังกล่าวนี้ทำให้พี่น้องที่ต่างคนต่างไปอยู่ในไร่ได้กลับมาพบหน้า ได้กลับมาพูดคุยทักทายให้กำลังใจ ไถ่ถามถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลในไร่ อีกทางหนึ่งด้วย

2.4 ประเพณีหล่ากะบ่อง เดือน 10 (งานบุญเครื่องบิน)

ชาวคลิตี้ล่างจะจัดงานบุญตามภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า งานหล่ากะบ่อง ซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับงานสารทเดือน 10 ของไทย โดยชาวบ้านจะมีการเตรียมงานล่วงหน้า 3 วัน เริ่มพิธีตั้งแต่ขึ้น 12 ค่ำ มีการทำบุญใส่บาตรในช่วงเช้าและสวดมนต์รับศีลรับพรในช่วงกลางคืน เป็นการสวดเพื่อประพรมน้ำมนต์ ชาวคลิตี้ล่างต่างนำน้ำใส่ผงขมิ้นและแป้งหอมทำดอกไม้และสายสิญจน์มาตั้งบริเวณหน้าพระสงฆ์เพื่อให้น้ำปรุ้งนี้เป็นน้ำมนต์ประพรมร่างกายและบ้านเรือนเพื่อความเป็นสิริมงคล วันขึ้น 13 ค่ำ ชาวคลิตี้ล่างหญิงชายจะพาเด็กๆ มาไหว้พระรับศีลที่วัด วันขึ้น 14 ค่ำ จะมีการสวดมนต์ก่อนที่จะมาประกอบพิธีเวียนเทียนที่ลานกะบ่อง (เครื่องบิน) บรรดาญาติในคืนนี้ทุกคนต่างมาพร้อมหน้า โดยทำดอกไม้ เทียนให้ครบจำนวนของสมาชิกในบ้านเพื่อมาจุดที่กะบ่อง และที่สำคัญชาวบ้านจะนำพืชผักผลไม้ที่ปลูกในไร่มาใส่ในกะบ่องนี้ด้วย เมื่อเริ่มพิธีทุกคนจะนำสุหนง โกว่าย (ทำจากไม้ไผ่เหลาให้เป็นไม้ซี่เล็ก ยาวประมาณ 15 เซนติเมตร หักที่ส่วนหัว 3 หยัก) จำนวน 1,000 อัน พร้อมเทียน หมากรุก ดอกไม้ ที่หญิงชายเตรียมไว้มาปักรอบกะบ่อง หลังจากนั้นก็จะจุดเทียน และเข้าสู่พิธีการไหว้กะบ่องโดยการนำพิธีของมคณาญ ชาวคลิตี้ล่างจะมีการไหว้ 5 ระดับ คือนั่งพับเพียบติดพื้น นั่งคุกเข่า นั่งยองๆ ยืนก้มโค้ง และยืนตรง เมื่อไหว้เสร็จก็จะมีการเวียนเทียนรอบกะบ่อง 3 รอบ และปิดท้ายด้วยการอ่านคำอธิษฐานภาษากะเหรี่ยง ใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที ซึ่งมีความหมายโดยรวมว่า “ขอให้ความสมบูรณ์จงเกิดขึ้นในไร่ ในชุมชนและครอบครัวของพวกเขา ให้มีกินในชาตินี้และชาติหน้า” คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าการทำงานบุญนี้เป็นการทำให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้วและทำให้ตัวเองในชาติหน้า อีกทั้งพวกเขายังขอพรให้แก่เทวดาทั้งหลาย เจ้าพ่อ เจ้าป่าเจ้าเขา แม่ธรณี แม่คงคา โป้ตะกู่ (เทวดาที่ดูแลน้ำ) แม่โพสพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ให้ได้รับผลบุญที่พวกเขาได้ทำในครั้งนี้ และช่วยคุ้มครองป้องกันภัยให้พวกเขาตลอดไป

ในช่วงเช้ามีดของวันขึ้น 15 ค่ำ ประมาณ 04.00 น. ชาวบ้านจะลุกขึ้นเตรียมอาหาร ขนมพญาสารท¹² และน้ำมาถวายบริเวณกระบอง โดยพวกเขามีความเชื่อว่าญาติที่ล่วงลับไปแล้วจะได้มากินอาหารเหล่านี้ ผู้ที่นำข้าวปลาอาหารมานี้จะต้องบอกชื่อ-นามสกุลของผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อให้เขากลับมากิน การนำอาหารมาถวายหลังพระอาทิตย์ขึ้นจะไม่สามารถทำได้แล้ว เพราะเป็นเวลาที่ผู้ล่วงลับนี้ไม่สามารถออกมาปรากฏตัวออกมาได้ ในรุ่งเช้าชาวคลีตี่จะนำอาหารเจ ขนม น้ำไปถวายที่ศาลเจ้าประจำหมู่บ้านเพื่อให้ท่านคุ้มครองและช่วยดลบันดาลให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข ในวันนี้ชาวคลีตี่ล่างทุกคนจะพร้อมใจกันใส่ชุดประเพณีมาทำบุญใส่บาตรที่วัด จะมีการตักขนมพญาสารทก่อนและตักข้าวสวยที่หลัง พอตักกลางคืนจะมีการฉลอง เป็นการถวายสังฆทาน ผ้าสบงจีวรและปัจจัยให้แก่พระสงฆ์ โดยจะมีการตีกลอง ร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน แห่ผ้าป่าไปรอบศาลาและกุฏิเจ้าอาวาส 3 รอบ แล้วก็ขึ้นไปบนศาลาเพื่อฟังพระสวดมนต์ให้พรอีกครั้ง

ผู้ศึกษาจะเห็นการแบ่งงานกันทำระหว่างชายหญิงอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือในช่วงเตรียมงานนี้ ผู้หญิงจะมีหน้าที่ทำเทียน ดอกไม้ พลุ หมาย 1,000 อันเพื่อเป็นเครื่องประกอบพิธี ส่วนผู้ชายจะเตรียมทำโครงเครื่องบิน โดยตัดไม้ไผ่ ต้นกล้วย อ้อยมาประกอบ ซึ่งแต่ละหน้าที่นั้นมีความสำคัญไม่ต่างกัน ถ้าขาดหน้าที่ใดไป งานเหล่ากระบองนี้ก็ไม่สามารถลุล่วงไปได้ แต่ทว่ามิได้มีการแบ่งอย่างตายตัวและจะยืดหยุ่นเสียมิได้ ผู้ชายบางคนสามารถมาช่วยผู้หญิงทำเทียน ดอกไม้ได้ ซึ่งผู้ศึกษาพบเห็นว่าในชุมชนต่างสร้างข้อตกลงร่วมกันว่าการช่วยงานชุมชนเช่นนี้จะขอความร่วมมือให้แต่ละบ้านส่งตัวแทนมาบ้านละ 2 คน มาทำงานนี้

2.5 งานบุญออกพรรษา (เจดีย์ไฟ)

ชาวคลีตี่ล่างจะจัดงานบุญนี้ ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 โดยมีการเตรียมงานล่วงหน้า 3 วัน เริ่มพิธีตั้งแต่ขึ้น 12 ค่ำ ในช่วงกลางคืนจะมีพิธีสวดมนต์รับศีลรับพร ชาวคลีตี่ล่างจะนำน้ำขมิ้น ส้มป่อยและแป้งหอม ดอกไม้และสายสิญจน์มาตั้งบริเวณหน้าพระสงฆ์เพื่อให้น้ำปรุงนี้เป็นน้ำมนต์ประพรมร่างกายและบ้านเรือนเพื่อความเป็นสิริมงคล วันขึ้น 13 ค่ำ ชาวคลีตี่ล่างหญิงชายจะพากันไปทำบุญที่วัด ตกเย็นก็จะ มาไหว้พระรับศีลที่วัด วันขึ้น 14 ค่ำ จะมีการสวดมนต์ก่อนที่จะมาประกอบพิธีเวียนเทียนที่ลานเจดีย์ไฟ ชาวคลีตี่ล่างเชื่อว่าการทำเจดีย์ไฟนี้เสมือนการสะเดาะ

¹² ชาวคลีตี่ล่างเรียกว่าขนมพญาสารท ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับขนมกระยาสารทของไทย โดยจะทำเครื่องใส่ทุกอย่างเอง ตั้งแต่ข้าวดอกที่นำข้าวเหนียวมาคั่วให้ประทุแล้วคัดเปลือกออก ทำข้าวเม่าโดยนำข้าวเหนียวขาวและดำมาคั่วให้พอเหนียวแล้วตำกับครกกระเดื่อง คั่วถั่ว งา ข้าวฟ่าง มะพร้าวให้พอมักลิ้นหอมแล้วมาคลุกเคล้าด้วยกันในน้ำเชื่อมที่เคี่ยวจนข้นได้ที่.

เพราะที่ ซึ่งต้องทำทุกปีให้ตัวเองและสมาชิกในครอบครัวพันทุกขโศกโรคภัย บรรยาภาศในคืนนี้ ทุกคนต่างมาพร้อมหน้า โดยจะทำเทียนจากสายสิญจน์ซึ่งต้องมีจำนวนมากกว่าอายุของตัวเอง 1 ปี และทำดอกไม้เพื่อมาเวียนที่ลานเจดีย์ไฟ เมื่อเข้าสู่พิธีการทุกคนจะนำเทียนอายุของตนไปปักไว้ที่เจดีย์ไฟแล้วจุดทำพิธีไหว้เจดีย์ โดยการนำพิธีของมัคนายก และจะมีการไหว้ 5 ระดับ คือนั่งพับเพียบติดพื้น นั่งคุกเข่า นั่งยองๆ ยืนก้มโค้ง และยืนตรง เช่นเดียวกันกับงานหล่ากระบอง เมื่อไหว้เสร็จก็จะมีการเวียนเทียนรอบเจดีย์ไฟ 3 รอบ และปิดท้ายด้วยการอ่านคำอธิษฐานภาษากระเหรี่ยงที่ขอให้พวกเขาหายโรคภัย มีสุขภาพแข็งแรง ให้ชุมชนของพวกเขา มีกินอุดมสมบูรณ์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า (ลักษณะเดียวกับคำอธิษฐานในช่วงงานบุญเดือน 10)

พอรุ่งเช้า คือวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวคลิตี้ล่างจะนำอาหารเจ ขนม น้ำไปถวายที่ศาลประจำหมู่บ้านเพื่อให้ท่านคุ้มครองและช่วยดลบันดาลให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข ในวันนี้ทุกคนจะพร้อมใจกันใส่ชุดประเพณีมาทำบุญที่วัด พอตกกลางคืนจะมีการฉลองอีกคืนหนึ่งเป็นการถวายสังฆทาน ผ้าสบงจีวรและปัจจัยให้แก่พระสงฆ์ มีการตีกลอง ร้องเพลงรำวงกันอย่างสนุกสนาน แห่ผ้าป่าไปรอบศาลาและกุฏิเจ้าอาวาส 3 รอบ และขึ้นมานวดเพื่อสวดมนต์รับพรอีกครั้งเป็นอันเสร็จพิธี

2.6 งานลอยกระทง

งานลอยกระทง จะจัดในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 โดยชาวคลิตี้ล่างจะมีการทำบุญตอนเช้า จะมีพิธีกรรมทั้งที่บ้นวัดและลำห้วย ในช่วงเช้าจะมีการนำพืช ผักผลไม้มาแขวนไว้ที่เสาบนศาลาที่ทำบุญ แล้วมีการทำบุญตักบาตร สวดบทพระอริยเมตตรัยให้พระพุทธรูปเจ้ามารับพืชผลที่พวกเขา นำมาถวาย และในช่วงเย็นก็จะมีการไหว้ไฟตะกั่ว¹³ ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อและผูกพันกับลำห้วยคลิตี้มานาน น้ำห้วยสำคัญกับชีวิตของพวกเขา เพราะต้องใช้น้ำห้วยนี้ในทุกกิจกรรม ชีวิตอยู่ได้ก็เพราะมีน้ำนี้ ชาวคลิตี้ล่างจึงใช้น้ำด้วยความเคารพ ในทุกปีจะมีการขอขมาไฟตะกั่ว แม่คงคา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในห้วย โดยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ได้ให้น้ำพวกเขาใช้อย่างสมบูรณ์มาโดยตลอด เมื่อถึงปีจึงมีพิธีกรรมเพื่อขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในน้ำ และขอบคุณที่ทำให้เขาได้ใช้น้ำอย่างสมบูรณ์ไม่ลำบาก พวกเขาจะมีข้อปฏิบัติร่วมกันว่าห้ามบัสสาวะ อุจจาระ ลงในห้วย คนที่ทำเช่นนั้นจะบาปมาก เพราะทำให้น้ำไม่สะอาด ไฟตะกั่ว พระแม่คงคาที่อยู่ในน้ำจะโกรธ คนเหล่านี้เมื่อตายไปจะตกนรก

ในพิธีขอขมาดังกล่าวก็คือพิธีลอยกระทงคล้ายกับคนไทย แต่จะมีอุปกรณ์ที่ต่างออกไปคือพวกเขาจะนำไม้ไผ่มาทำเป็นกระทงแพ นำต้นกล้วยต้นเล็ก ๆ มาปักตรงกลางกระทง ในกระทง

¹³ เป็นเทวดาที่อยู่ในน้ำ ชาวกระเหรี่ยงคลิตี้ล่างเชื่อว่าไฟตะกั่วนี้เป็นลูกของพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งช่วยดูแลน้ำทำให้พวกเขา มีน้ำกินน้ำใช้สมบูรณ์ทุกปี.

แพะใส่ข้าวสาร ข้าวเหนียว เกลือของแห้งต่างๆ ผลไม้ทุกอย่างที่มีในไร่ กล้วย แดง เผือก มัน ในกระทงแพะนี้เป็นกระทงรวมของคนทั้งหมู่บ้าน และถ้าใครจะทำกระทงส่วนตัวมาก็แล้วแต่สะดวก เมื่อได้เวลามัคคนายกก็จะนำพิธี กล่าวเป็นภาษากระเหรี่ยงที่มีเนื้อหาเพื่อขอโทษ ขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในน้ำและขอวิงวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดลบันดาลให้เขาได้มีน้ำกินน้ำใช้สมบูรณ์เช่นนี้ตลอดไป แล้วก็ปล่อยกระทงแพะลอยตามน้ำไป ซึ่งในช่วงหลังจากที่น้ำห้วยมีกลิ่นเหม็นน้ำแรงนั้น พวกเขาเล่าว่าก็ยังมีการลอยกระทงอยู่เช่นเดิม แต่อาจไม่ได้อยู่นาน เมื่อลอยเสร็จก็จะรีบเดินออกจากลำห้วย เพราะถ้าอยู่นานแล้วจะเวียนหัว ชาวคลิตี้ล่างได้เล่าอีกว่าพวกเขาได้เพิ่มการอธิษฐานและขอขมาไฟตะกั่ว ด้วยการบอกกล่าวขอโทษที่น้ำห้วยต้องเป็นอย่างนี้ และขอให้ไฟตะกั่วช่วยดลบันดาลให้เหมืองหยุดปล่อยน้ำแรงห้วยด้วยเถิด

3. ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการผลิต

ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าในไร่ข้าวของเขาจะมีผีปอบใหญ่ เป็นยายข้าวซึ่งจะให้ข้าวแก่คนกระเหรี่ยง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญมาก และมีแม่ธรณีก่อนจะทำไม้ทุกครั้งชาวคลิตี้ล่างจะมีการขอพื้นที่ต่อแม่ธรณีเพื่อให้ช่วยคุ้มครองพืชผลในไร่ของพวกเขา

3.1 พิธีปลูกข้าว 9 กอและการผูกขวัญข้าว

ในช่วงก่อนหยอดข้าวจะทำพิธีหยอดข้าว 9 หลุมก่อนเรียกว่าข้าว 9 กอที่จะออกขึ้นมานี้เป็นแม่ข้าว(ปอบมุ)โดยจะมีการเอาไม้ไผ่มาปักเป็นรั้วสี่เหลี่ยม แล้วหยอดข้าวเป็น 9 หลุม เสร็จแล้วจะนำไม้ไผ่เหลาแล้วผ่าเป็นลักษณะไม้ปั้งปลา ยาวประมาณ 40 ซม. นำข้าวเปลือกผสมดินมาเสียบตรงง่ามไม้ไผ่ที่เหลาไว้ พิธีนี้ทำเพื่อนำการหยอดข้าวทั้งหมดโดยจะทำในวันดี เพราะเชื่อว่าจะทำให้ข้าวงามออกรวงดี ซึ่งถ้าหากเจ้าของไม่มีเวลาหยอดข้าวในวันนั้น แล้วมาต่อในวันต่อไปก็ได้ แต่การหยอดข้าว 9 หลุมนี้ต้องทำในวันดีเท่านั้น และถือว่าการหยอดข้าวได้เริ่มขึ้นแล้ว เมื่อข้าว 9 กอนี้เติบโตจนออกรวง พวกเขาก็จะเกี่ยวแล้วนำไปแขวนไว้เป็นแม่ข้าว ตรงบริเวณที่ฟาดข้าวโดยเชื่อว่าจะทำให้ได้ข้าวมากขึ้น นอกจากนี้ชาวคลิตี้ล่างยังมีการผูกขวัญข้าวด้วย โดยนิยมทำในช่วงเดือน 9 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับผูกข้อมือเครือญาติ โดยจะมีการนำสายสิญจน์ สร้อยทองมาผูกที่บริเวณข้าว 9 กอนี้ โดยเชื่อว่าเป็นการเรียกขวัญข้าวให้กลับมาและมีข้าวอุดมสมบูรณ์ได้ข้าวกินตลอดปี

3.2 พิธีไล่่นก

ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อว่าต้องทำพิธีไล่่นกเพื่อไม่ให้บรรดานกและสัตว์ต่างๆ มากินข้าวที่หยอดลงไป พิธีกรรมจะทำเมื่อหยอดข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยผู้ชายจะเป็นคนถือเสียม (คูลุง) แล้วหักกิ่งไม้วางไว้ที่พื้นดิน เมื่อเริ่มทำพิธีผู้หญิงจะเป็นคนโปรยข้าวเปลือกที่เหลืออยู่จากการหยอดและมีการพูดกล่าวไม่ให้นกมากินข้าวเปลือกนี้ พุดเสร็จก็ใช้เสียมตะกุยกิ่งไม้แน่นขึ้นมา

ผู้หญิงก็ไปยืมข้าวเปลือก แล้วตะโกนเสียงดเพื่อไล่คน ว่า “ซู้ ๆ ๆ” ก็เป็นอันเสร็จพิธี ชาวคลิตี้ล่างทำพิธีนี้ด้วยความเชื่อที่ว่านกและสัตว์ต่างๆ จะได้ไม่มากินเมล็ดพันธุ์ข้าวที่หยอดไว้ และให้นก สัตว์ต่างๆ เหล่านั้นไปกินข้าวที่ไปยืมไว้ในพิธีไล่คนแทน

3.3 พิธีฟาดข้าว

เป็นพิธีที่มีความสนุกสนานและสำคัญต่อชีวิตชาวคลิตี้ล่างมากเพราะเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บเกี่ยว การจะฟาดข้าววันไหนนั้นจะต้องดูวันดีๆ โดยเชื่อว่าถ้าฟาดข้าววันดี ก็จะทำให้ได้ข้าวเยอะ พวกเขาจะทำการฟาดข้าวในช่วงกลางคืน เริ่มตั้งแต่ 1 ทุ่มจนกระทั่งฟาดข้าวเสร็จสาเหตุที่มีการฟาดข้าวช่วงเวลากลางคืนเพราะจะได้ไม่ร้อน ประกอบกับช่วงฤดูการนี้เป็นฤดูหนาวทำให้เกิดความอบอุ่นพอดี หลังจากที่เกี่ยวข้าวกองไว้แล้ว บรรดาญาติๆ เพื่อนบ้านจะมาช่วยกันฟาดข้าว เจ้าของจะหุงหาอาหารข้าวปลามาเลี้ยงแขกที่มาช่วย มีการร้องเพลงเกี่ยวระหว่างหนุ่ม-สาว มีพิธีกรรมคือนำข้าวใหม่มาหุงแล้วนำไปถวายแม่โพสพ และเกี่ยวข้าวที่เป็นแม่ข้าว (บี๋อุม) 9 กอมาแขวนไว้ตรงบริเวณที่เราจะฟาด พวกเขาเชื่อว่าจะทำให้ได้ข้าวเยอะขึ้น

4. ความเชื่อเรื่องการถือผี-พระ

ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างยังคงยึดถือความเชื่อเรื่องผีผสมผสานกับการนับถือศาสนาพุทธไปพร้อมกัน พวกเขาเชื่อว่าแทบทุกที่จะมีผีสิงสถิตอยู่ เช่น ในป่าเขา ในไร่หรือในหมู่บ้าน ผีที่พวกเขา นับถือ นั้นมีอยู่ 2 อย่างคือ ผีเรือนกับผีบ้าน ผีเรือนเป็นผีประจำเรือนคือเมื่อพ่อแม่ปู่ย่าตายายเสียชีวิตไปแล้ว วิญญาณยังคงเวียนว่ายไปมาในบ้านเรือนและหมู่บ้านด้วยความ เป็นห่วงลูกหลาน ผีเรือนนี้จะคอยป้องกันรักษาให้ลูกหลานอยู่ด้วยความสงบสุข ส่วนผีบ้านเป็นผีหรือเจ้าป่าเจ้าเขา รักษาหมู่บ้าน บางที่เรียกว่าผีเจ้าที่ ผีเจ้าที่นี้มีความสำคัญในพิธีเกี่ยวกับการเกษตรและพิธีกรรมเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของคนทั้งหมู่บ้าน ซึ่งจะคอยควบคุมคนในหมู่บ้านให้ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมไม่ออกนอกถิ่นนอกทาง ส่วนผีนอกเหนือจากนี้เป็นคือผีป่า เป็นผีร้ายที่คอยจ้องทำอันตรายผู้คน ถ้าใครเคราะห์ไม่ดีก็อาจถูกผีร้ายเอาวิญญาณไปและอาจถึงแก่ชีวิตได้

สำหรับเรื่องการเลี้ยงผีนั้นชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่ได้เลี้ยงผีเรือนและมีการไหว้พระ-ผีทุกปี ส่วนการเลี้ยงผีบ้านนั้นเป็นแต่เพียงการรำลึกกัน ไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าใครเลี้ยง ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าผู้เลี้ยงผีนี้มีเวทมนต์ที่ทำให้ผีป่าอยู่ได้อำนาจและสามารถส่งให้ไปทำร้ายใครๆ ได้ สมัยก่อนชาวคลิตี้ล่างมีการไหว้ผีโดยนำอันมาเป็นเครื่องเช่น ต้องหาปลาปิ้ง หุงข้าวในหม้อดินเพื่อเลี้ยงผี มีขั้นตอนยุ่งยากต้องใช้เวลาหลายวันบางครั้งใช้เวลาเป็นเดือน เพราะการหาอันค่อนข้างลำบากและก็หายากขึ้นเรื่อยๆ ในช่วงการไหว้ผีนั้นก็ห้ามใครทักว่าอันมีขนาดเล็ก เพราะถ้าถูกทักก็ต้องไปหาอันมาใหม่ พิธีที่จะทำในวันนั้นก็จะเป็นอันลี้มเล็กไป และลูกหลานทุกคนในครอบครัวต้องมาไหว้พร้อมกัน ถ้าไม่พร้อมก็ไม่สามารไหว้ได้ อีกทั้งการถือผีนั้นจะไม่สามารถเลี้ยงวัว ควายได้ หมูได้ เลี้ยงได้

เฉพาะข้างเท่านั้น ชาวคลิตี้ล่างจึงได้หันมานับถือพระแทน โดยให้หมอทรงที่บ้านภูเตยมาทำพิธี
เลิกนับถือผีแล้วหันมาบูชาพระ มีการนำพระพุทธรูปมาไว้ที่ห้องของบ้าน

การนับถือพระได้ถูกปฏิบัติมาประมาณ 40 ปีแล้ว ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าการถือพระนั้นไม่
ยุ่งยากเท่าการถือผี จะมีการไหว้ปีละครั้ง ใช้เวลาเพียง 1 วันก็เสร็จโดยจะไหว้ในช่วงเย็น มีอุปกรณ์
ที่ใช้คือดอกไม้ 5 ดอก เทียน 3 เล่ม น้ำ 1 แก้ว พอรุ่งเช้าก็นำ อาหารหวานความมาถวายอีก 1 ครั้ง ก็
เสร็จพิธี ในส่วนของสมาชิกในบ้านถ้าเป็นลูกผู้หญิงต้องกลับมาพร้อมกัน แต่ถ้าเป็นลูกผู้ชาย
กลับมาไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ในการไหว้พระนี้ทุกครัวเรือนจะมอบการนำพิธีให้แก่ภรรยาเป็นผู้ประกอบ
พิธี ดังเช่นครอบครัวของกาปะผัน อายุ 45 ปี เธอจะเป็นผู้นำพิธีไหว้ เธอบอกว่าที่ทำเช่นนี้เพื่อขอให้
พระดูแลคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวไม่ให้เจ็บป่วยให้อยู่อย่างมีความสุข แต่ถ้าสมาชิกคนไหนมา
ไม่ได้ก็ต้องขอพระไว้ ในครอบครัวของเวมิ่งและกาปะบู้ก็เช่นกัน เธอจะเป็นผู้นำการไหว้พระ มี
ดอกไม้และเทียนประกอบพิธี ในวันที่เธอไหว้พระนั้นจะห้ามคนอื่นเข้าบ้าน ถ้าใครเข้ามาจะถือว่า
ผิดผี พิธีการไหว้ต้องจัดขึ้นใหม่ และพวกเขายังเชื่ออีกว่าคนที่ไม่ใช่ลูกหรือสมาชิกในบ้านจะแตะ
ต้องหิ้งพระไม่ได้จะถือว่าผิดผีจะเกิดสิ่งไม่ดีในบ้านของผู้นั้น คนที่จับจะต้องนำน้ำขมิ้นส้มป่อย
และเงินมาไหว้ที่หิ้งพระเป็นพิธีแก้

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างจะเลือกการไหว้พระในช่วงหลังงานสงกรานต์ (ปีใหม่กะเหรี่ยง)
ประกอบกับเป็นช่วงปิดเทอมของลูกหลานด้วย การไหว้พระนี้ ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อว่าเป็นการ
ระลึกถึงคุณพระคุณเจ้า ฝึบ้านผีเรือน ฝึพ่อแม่ที่ทานได้ช่วยคุ้มครองป้องกันภัยให้คนในบ้านได้อยู่
อย่างสงบสุข ไม่มีโรคภัย ในปีหนึ่งๆ จึงมีการนำข้าวปลาอาหาร ดอกไม้ เทียนไปกราบไหว้และ
ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ช่วยปกป้องรักษาช่วยดูแลสมาชิกในบ้านให้ปลอดภัย มีความสุขตลอดไป
ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างก็มีความเชื่อเรื่องผีผสมผสานอยู่กับการไหว้พระด้วย พวกเขาจะมี
การไหว้ผีเรือน ฝึพ่อแม่ มีระบบคิดเรื่องการผิดผี เหล่านี้เป็นกรณีผสมผสานความเชื่อทั้งสองระบบ
ให้เข้ากันได้อย่างกลมกลืน และตามประเพณีกะเหรี่ยงนั้นเชื่อว่าลูกสาวคนสุดท้องต้องอยู่กับแม่
และสืบต่อพิธีกรรมการไหว้พระ ผู้หญิงจะมีบทบาทนำในการไหว้พระประจำปี และชาวคลิตี้ล่างก็
เชื่อว่าผู้ชายได้เข้ามานับถือพระของฝ่ายหญิง เราจึงพบว่าการตัดสินใจในหลายกิจกรรม สามีก้จะ
เคารพในการกระทำของภรรยามาก นอกจากนี้พิธีกรรมดังกล่าวยังมีนัยให้เห็นถึงการได้รวมญาติ
พี่น้อง สมาชิกทุกคนในครัวเรือนได้กลับมาเจอกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ได้ได้ถามสารทุกข์สุข
ดิบกัน เป็นการให้กำลังใจกัน และให้ทุกคนมีความภาคภูมิใจต่อผู้มีพระคุณด้วย

5. ตำนาน เรื่องเล่าของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง

5.1 ตำนานเสือโทน : คีตี้หรือหม่องปือ

ในสมัยก่อนแถบทุ่งใหญ่นเรศวร ลำคลองงู บ้านคลิตี้ล่างนี้มีเสือชุกชุมและดุมาก จะคอยปรากฏตัวให้คนที่เดินไปเดินมาพบอยู่เสมอ เมื่อเข้าป่าก็จะต้องระวังตัวให้มากไม่ควรพูดหยาบโลนหรือทำผิดประเพณี ชาวคลิตี้ล่างเชื่อกันว่ามีเสือเจ้าที่เจ้าทางอยู่ตัวหนึ่งเป็นเสือตัวใหญ่และดุมาก รอยเท้าขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 1 ฟุต ชาวคลิตี้ล่างทุกคนห้ามพูดถึงชื่อวาคีตี้ (แปลว่าเสือโทน) เป็นอันขาดเพราะเสือจะมาปรากฏตัวทันที ต้องพูดวาคีตี้ และเมื่อเวลาเข้าป่า ถ้าเจอรอยเท้าหรือได้ยินเสียงของเสือนั้นก็ห้ามทัก หรือเอ่ยถึงคำว่าเสือ ถ้าจะพูดให้เอ่ยว่า เป็นรอยเท้าของหม่องปือ (น้องคนสุดท้อง) เหตุที่เรียกเสือเป็นน้องคนสุดท้องนั้นมีตำนานเล่าต่อๆ กันมาว่า นานมาแล้วเสือกับแมวเป็นพี่น้องกัน คุณลักษณะจากลายตามตัว แมวเป็นพี่ ส่วนเสือเป็นน้อง วันหนึ่งเสือกับแมวไปล่าสัตว์ด้วยกันได้หมูป่ามาตัวหนึ่ง ก็ตกลงกันว่าจะมาทำกับข้าวกินกัน แต่บังเอิญไม่มีไฟ แมวก็อาสาไปเอาไฟที่บ้านยายคนหนึ่ง ขณะนั้นยายก็กำลังหุงข้าว ช่วงเวลานั้นทั้งแมวและเสือต่างก็หิวมาก เมื่อแมวเห็นยายกำลังหุงข้าว ก็เลยรอกินข้าวจากยาย โดยไม่ได้นึกถึงเสิวารอไฟหุงข้าวอยู่ เสือรออยู่นานโดยไม่เห็นแมวกลับมา ทั้งหิวและโกรธมาก จึงกินเนื้อหมูป่าดิบๆ และตามขี้เถ้าแมว ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เสือคิดในใจว่าถ้าเจอแมวแม้กระทั่งขี้ก็จะกินไม่ให้เหลือ ตรงนี้จึงเป็นที่มาของ พฤติกรรมที่แมวต้องคอยกลบอุจจาระทุกครั้ง เพื่อไม่ให้เสื้อมาเจอ

ตำนานเสือโทนนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า การเรียกเสิวาหม่องปือ ของชาวกะเหรี่ยงนั้น เพื่อเป็นเคล็ดและเป็นการสร้างกำลังใจในการเดินป่า เพราะความดุร้ายของเสือที่พวกเขาไม่อาจจะรู้ได้ว่าจะเข้ามาทำร้ายพวกเขาเมื่อไหร่ จึงมีการผูกโยงเรื่องราวนี้ถึงความสัมพันธ์ของเสือและแมวในสมัยก่อนซึ่งมีความเป็นพี่น้อง เสือยังไม่ดุร้าย ยังไม่กินเนื้อดิบและให้เสื้อมีพฤติกรรมคล้ายกับแมวซึ่งเป็นสัตว์ที่เชื่อง อ่อนโยน ไม่ดุร้าย ตรงจุดนี้คนกะเหรี่ยงจึงสร้างตำนานเพื่อเป็นพลังให้พวกเขาเดินป่าอย่างสบายใจ อีกทั้งยังเป็นกุศโลบายให้คนประพัติตัวอยู่ในศีลธรรมปฏิบัติตามประเพณี ซึ่งเป็นเสมือนการควบคุมความสงบเรียบร้อยในชุมชนอีกทางหนึ่ง

5.2 ชีวิตคนกะเหรี่ยงให้จับกอข้าวไว้...

คนกะเหรี่ยงรุ่นปู่ย่าตายายได้เตือนลูกหลานให้มีสติอยู่เสมอ ซึ่งกาปะปี้ หญิงคลิตี้ล่าง อายุ 34 ปี บอกว่ายายของเธอได้เล่าไว้ตั้งแต่เธอยังเด็กๆ ซึ่ง ณ วันนี้เหตุการณ์ที่ยายบอกเป็นนัยๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว “ในอนาคตข้างหน้า หมู่บ้านของเราจะมีเสียงร้องแปลกๆ ดังไม่หยุด ไม่เคยเห็นเหนื่อย ต้นไม้จะเลื้อยเป็นงู จะมีพายุฝนลมแรง ถึงขนาดต้นไม้ก็จับไม่อยู่ สิ่งที่จะจับได้และเราจะอยู่รอดก็คือจับกอข้าวไว้” กาปะปี้ บอกว่าสิ่งที่ยายพูดไว้นั้นปัจจุบันได้เกิดขึ้นแล้วเพราะเสียงที่ดังไม่หยุด ไม่รู้จักเหนื่อยก็คือเสียงตัดไม้โดยใช้เครื่องยนต์และมีการลากไม้ออกไปซึ่งก็เป็นที่มาของต้นไม้ที่เลื้อยเป็นงู และเสียงที่ดังไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในยุคปัจจุบันก็คือเสียงเพลงจากตลาดนัดที่

เข้ามาในหมู่บ้านซึ่งเป็นสัญญาณเตือนว่าชาวคลิตี้ล่างต้องนำเงินไปให้พ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้อีกแล้ว ส่วนพายุฝนลมแรงในช่วงนี้ก็คือภาวะปัญหาที่ชาวคลิตี้ล่างต้องประสบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดินทำกิน เจ็บป่วยเป็นโรคสารตะกั่ว ปัญหาหนี้สินเป็นต้น ซึ่งชาวบ้านต้องช่วยกันคิดว่าจะเดินทางไปทางไหน จะทำกินอะไรที่ทำให้เราอยู่รอดได้ ซึ่งยายก็เตือนสติให้ชาวคลิตี้ล่างจับกอข้าวไว้ นั่นก็หมายถึงการทำข้าวไร่ การมีข้าวกินนั่นเองจะทำให้ชีวิตคนกะเหรี่ยงไม่อดตาย

5.3 เรือสำเภาท่ามกลางพายุคลื่นลมแรง

คนกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่างมีตำนานความเชื่อที่เตือนสติว่า ชีวิตของชาวคลิตี้ล่างนั้น อยู่ในช่วงนี้เรือสำเภาท่ามกลางแม่น้ำใหญ่ กำลังเจอพายุคลื่นลมพัดกระหน่ำ ชาวคลิตี้ล่างมีปลาเวียนตัวใหญ่อยู่หนึ่งตัว ที่จะสามารถลากเรือไปไม่ให้เรือคว่ำกลางพายุได้ แต่ขึ้นอยู่กับว่าพวกเขาจะใช้อะไรเป็นเหยื่อในการเหยียงเบ็ดให้ปลาเวียนนั้นจับแล้วลากเรือไปจนทำให้มีชีวิตอยู่รอดได้ ชาวคลิตี้ล่าง ได้ตีความข้อเตือนใจตรงนี้ว่า วิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างตอนนี้ ก็เป็นเสมือนเรือสำเภา ชาวบ้านกำลังมีปัญหา รุมเร้ามากมายเช่นปัญหาที่ดินถูกยึด เป็นหนี้ มีสารตะกั่วสูง ไม่รู้ว่าจะเดินทางไปทางไหน ก็เหมือนพายุที่พัดกระหน่ำ ตอนนี้ก็ขึ้นอยู่กับชุมชนจะใช้เหยื่ออะไรเหยียงให้ปลาเวียนจับแล้วพาไปให้พ้นจากปัญหา นั่นคือชุมชนจะเลือกใช้วิธีการใดในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด จะเลือกการทำไร่หมุนเวียน ใช้พื้นที่แบบแปลงรวมหรือให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้มารังวัดที่ดินให้ ซึ่งการทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่แปลงรวมก็เป็นหนทางที่ชาวคลิตี้ล่างเลือกและคิดว่าจะไม่อดตาย พวกเขาสามารถพึ่งตัวเองได้ ยังมีข้าวกินไม่ต้องซื้อจากตลาด

ผู้ศึกษาจะเห็นภูมิปัญญาการเตือนสติลูกหลานที่แยบยล โดยการนำอนาคตมาเป็นตัวตั้งมิให้ลูกหลานหลงระเห็จในภาวะความเปลี่ยนแปลงและพร้อมตั้งรับกับปัญหาที่จะเกิดขึ้น โดยได้ยึดโยงธรรมชาติแวดล้อมมาเป็นตัวอธิบายเปรียบเทียบและเน้นให้มีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง ด้วยการทำไร่ข้าว ปลูกข้าวกินเอง ให้รักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมไม่ทิ้งวิธีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนซึ่งเป็นที่รากเหง้าของความเป็นกะเหรี่ยงนั่นเอง ผู้ศึกษาพบว่าคนกะเหรี่ยงคลิตี้ล่างในยุคปัจจุบันก็สามารถตีความ อธิบายปรากฏการณ์จากคำเตือนของคนรุ่นก่อนได้อย่างลึกซึ้งและเข้าใจ ผู้ศึกษาเห็นว่าถ้ามีการนำข้อเตือนสตินี้ออกมาถ่ายทอดให้ ชาวกะเหรี่ยงคนอื่นๆ ได้รับรู้และเรียนรู้ไปพร้อมกัน ก็จะเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้พวกเขาตั้งรับกับภาวะปัญหาที่ถาโถมรุมเร้าเข้ามาในหมู่บ้านได้

3.2.6) อนามัยสาธารณสุขและสาธารณสุขปโภคในชุมชน

การรักษาพยาบาลในชุมชน

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างยังมีการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านอยู่ มีหมอสมนไพร มีหมอรักษากระดูก หมอตำแย กรณีเจ็บป่วยเล็กน้อยจะไม่ไปหาหมอที่สถานีนามัยเพราะสามารถรักษาเอง

ได้ประกอบกับการเดินทางที่ไม่สะดวก เนื่องจากสถานีอนามัยอยู่ที่บ้านคลิตี้บน ซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 12 กิโลเมตรและโรงพยาบาลทองผาภูมิ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอ ก็อยู่ห่างจากหมู่บ้านด้วยระยะทางประมาณ 85 กิโลเมตร ต้องใช้เวลาเดินทางกว่า 3 ชั่วโมง ถ้าป่วยธรรมดา คือมีอาการเป็นไข้ ปวดหัว ตัวร้อน ชาวคลิตี้ล่างก็จะกินยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบันที่มีในบ้านเพื่อรักษาอาการเบื้องต้น ถ้าป่วยแบบไม่รู้สติเหมือนผีเข้า เช่นมีอาการพูดโดยไม่รู้สีกตัว พูดคำว่าเก่ง เหมือนคนแก่ ไม่มีอาการไข้ ตัวร้อนเหล่านี้เป็นต้น พวกเขา ก็จะพาไปหาหมอทรง แต่ถ้ามีอาการใช้นัก รักษาด้วยยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบันไม่หาย พวกเขาก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาล

หมอสมุนไพรในหมู่บ้านมีทั้งชายและหญิง บางคนจะสามารถจับชีพจรเพื่อตรวจดูสุขภาพได้อย่างเดียว บางคนจะสามารถทำได้ทั้งการตรวจดูดวงชะตา ดูผีเข้า หรือถูกทำของพร้อมกับการจับเส้น แล้วก็จะมีการรักษาด้วยยาสมุนไพรและคาถาเวทย์มนต์ต่างๆ บางคนเป็นหมอสมุนไพรและหมอด่าแยะด้วย หมอสมุนไพรที่พบในหมู่บ้านมีคือพู่เงี้ยว กาน้อยชะะ หม่องเปาะคี กาบะผัน กาน้อยมะ กาบะปะนี้ ซึ่งสามารถรักษาโรคต่างๆ ในระดับเบื้องต้นด้วยยาสมุนไพรที่หาได้ในป่า ซึ่งการรักษาส่วนใหญ่ก็จะหายโดยไม่ต้องไปโรงพยาบาล ตัวอย่างเช่นมาลาเรีย หมอสมุนไพรนี้จะจับเส้นเลือดบริเวณข้อมือของผู้ป่วยมีอาการของมาลาเรียหรือไม่ แล้วก็สามารถให้ยารักษาได้ ถ้าอาการยังไม่รุนแรง แต่ถ้าเป็นเรื้อรังและมีอาการหนัก หมอสมุนไพรก็ไม่สามารถรักษาได้

กาน้อยชะะ บอกว่าเธอสามารถรักษาอาการปวดหัว เจ็บท้อง ใจ เจ็บคอ เลือดร้อน เลือดเย็นได้ สามารถฉีดยา ให้น้ำเกลือได้ จับเส้นตรวจว่าเป็นมาลาเรียและรักษาอาการในเบื้องต้นได้ กาน้อยบอกว่ายาของหมอโรงพยาบาลจะใช้คู่กับยาสมุนไพรไม่ได้ เพราะยาทั้งสองประเภทนี้มีฤทธิ์แรงจะไปตีกัน ถ้ากินยาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ต้องกินอย่างเดียวจะกินพร้อมกันสองอย่างไม่ได้ แต่ถ้ากินยาแผนปัจจุบันตอนเช้า พอตกเย็นอาจกินยาสมุนไพรได้ แต่การกินยาสมุนไพรนี้จะต้องใจเย็น เพราะฤทธิ์ยาจะช่วยรักษาอาการแบบค่อยเป็นค่อยไป ต้องพักผ่อนด้วย กาน้อยชะะบอกอีกว่าในส่วนของอาการสารตะกั่วนั้น เธอไม่เคยรู้จักมาก่อนเลย คนในหมู่บ้านรวมทั้งตัวของเธอเองเพิ่งมีอาการผิดปกติเมื่อประมาณ 10 กว่าปีมานี้ กาบะผันบอกว่า หมอสมุนไพรแต่ละคนจะมีความรู้ต่างกัน มีประสบการณ์ต่างกัน เรียนรู้เรื่องการรักษาจากการถ่ายทอดของพ่อแม่และประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมา หมอสมุนไพรแต่ละคนจะให้ยาแรงต่างกัน ถ้าคนป่วยคนหนึ่งไปหาหมอสมุนไพรคนหนึ่งแล้วอาการไม่ดีขึ้นในช่วงเวลาเพียง 1 วัน คนป่วยนั้นไม่อาจไปหาหมอสมุนไพรคนใหม่ได้ เพราะฤทธิ์ของตัวยาสมุนไพรอาจตีกัน จนทำให้คนป่วยถึงแก่ชีวิตได้ หมอสมุนไพรที่รักษาคนแรกจะรู้และเปลี่ยนตัวยาใหม่เอง

ในส่วนของหมอสมนไพร หมอสะเดาะเคราะห์ ในบางครั้งก็จะมาจากบ้านคลิตี้บนมาช่วยรักษาคนที่คลิตี้ล่างด้วย ดังเช่น พี่เปาะจี อายุ 60 ปี เขาสามารถรักษาโรคปวดกระดูก ปวดท้อง ปวดศีรษะได้ โดยหมอจะใช้ทั้งสมุนไพรและคาถารักษาไปพร้อมกัน ถ้าผู้ป่วยมีอาการปวดกระดูก ปวดข้อ หมอก็จะรักษาด้วยการใช้ไม้จิ้มยาสมุนไพรแล้วจิ้มไปตามอวัยวะต่างๆ ของร่างกายตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ในหมู่บ้านมีหมอรักษากระดูก ข้อเคล็ดคือพู่และหม่องใจเตีอะ จะรักษาโดยใช้น้ำมันงาและเปาคาถา พู่บอกว่าได้เรียนการรักษากระดูกมาจากพ่อ ในการรักษาแต่ละครั้งจะต้องท่องคาถาและให้วครูโดยมีดอกไม้ เทียน เงินอย่างละ 5 แล้วนำน้ำมันงามานวด ทาบริเวณแขนขาที่หัก โดยจะนำไม้มาตามบริเวณที่กระดูกหักเพื่อรองรับไม่ให้กระดูกเคลื่อน เมื่อพูดถึงการรักษาโรคปวดกระดูกที่เกิดมาภายหลังและชาวบ้านก็รับรู้ว่าเป็นผลจากน้ำแร่ตะกั่ววันนั้น พู่บอกว่า

“โรคปวดกระดูกแบบนี้ รักษาไม่ได้ ไม่เกี่ยวกับ มันไม่ใช่เกิดจากการทำงานหนัก แต่ถ้าเป็นข้อเคล็ด หรือโดนของแข็งกระดูกหักนี้จะสามารถรักษาได้ โดยคาถาที่เปานี้จะเป็นคาถาที่สามารถเรียกให้กระดูกที่แตกหักกลับมารวมกันได้เหมือนเดิม แต่ก็ต้องใช้เวลาในการรักษาด้วยโดยมีน้ำมันงาเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการรักษา ต้องใช้ทาทุกวัน”

ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างยังมีระบบการคลอดลูกด้วยหมอต้าแย ในหมู่บ้านมีหมอต้าแย 6 คน คือ กาน้อยเพียว พี่ชะ พี่ป้อยี่ กาน้อยหยี่ กาปะฉัน หม่องปะยะ หญิงชาวคลิตี้ล่างรุ่นก่อนให้เหตุผลว่า คลอดที่บ้านสะดวกกว่า บางครั้งปวดท้องมาก กลัวจะคลอดกลางทาง บางครั้งก็ไม่มีรถออกไป ซึ่งถ้าคลอดกับหมอต้าแยจะคลอดได้เร็วกว่า เพราะหมอต้าแยจะช่วยบีบ ช่วยดันให้เด็กออกมาด้วย แต่ถ้าคลอดที่โรงพยาบาลนั้นหมอจะให้คลอดเอง บางครั้งต้องเจ็บท้องนานมาก อีกอย่างถ้าคลอดที่โรงพยาบาลนั้นต้องซื้ออุปกรณ์ต่างๆ เช่นผ้าอ้อม ขวดนม เสื้อผ้าลูกเป็นต้น พวกเขาต้องเสียเงินอีกหลายพันจึงคิดว่าคลอดที่บ้านดีกว่า แต่มาในช่วง 1-2 ปีมานี้ที่หญิงรุ่นใหม่ของคลิตี้ล่าง เริ่มไปคลอดลูกที่โรงพยาบาลกันมากขึ้น เพราะด้วยระบบคิดเรื่องความปลอดภัย ความสะอาดเป็นหลักอีกทั้งการเดินทางสะดวกกว่าอดีตมาก

การคลอดลูกตามภูมิปัญญากะเหรี่ยง

ในช่วงก่อนคลอดสามี ต้องเตรียมที่สำหรับทำคลอด เตรียมหาพื้น อุปกรณ์ในการพร้อมจะอยู่ไฟของภรรยา ส่วนภรรยาก็จะเตรียมเสื้อผ้า ผ้าอ้อมให้ลูกเป็นต้น และเมื่อถึงวันกำหนดคลอดเขาก็วิ่งไปตามหมอต้าแย คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าเด็กที่กำลังจะเกิดมานั้นจะมาเอาชีวิตแม่ ถ้าเด็กมาเอาชีวิตไม่ได้ เขาก็จะเกิดมา โดยเด็กที่เกิดมานั้นจะต้องมีเวลาเกิดของตัวเอง ถ้าไม่ได้เวลาจะอย่างไรเขาก็จะไม่ออกมา ถึงแม่จะเจ็บอย่างไรก็ต้องทน คนกะเหรี่ยงจึงมีพิธีกรรมความเชื่อเพื่อให้คลอดง่ายด้วยการนำข้าวสุกปั้น ถ่านอย่างละ 3 ก้อน พร้อมด้วยหมาก พลุ บุหรี่และด้ายใส่ไว้ที่กระดิ่ง แล้วมาพัดใกล้ๆ ท้องของแม่ และก็ให้แม่ถ่มน้ำลายรด 3 ครั้ง ถัดจากนั้น ให้นำของใน

กระดิ่งไปวางไว้ที่ต้นไม้หรือวางไกลๆ ก็เป็นอันเสร็จพิธี เขาเชื่อว่าจะทำให้คลอดเร็ว คลอดง่ายขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการนำข้าวสารมาเคี้ยวแล้วพ่นใส่กองไฟที่แม่จะอยู่ไฟ โดยเขาเชื่อว่าถ้าทำเช่นนี้ จะเป็นการกันไฟทำให้ร่างกายแม่ไม่บวม

ระหว่างที่ภรรยาเจ็บท้องอยู่ จะมีสามีคอยดูแลอยู่อย่างใกล้ชิด คอยหยิบจับและทำทุกอย่างให้เธอสบายใจมีกำลังใจในการคลอด ถ้าสามีคนใดไม่อยู่ในช่วงที่ภรรยาเจ็บท้องคลอดลูก หากเขากลับมาบ้านนั้นจะมีการทำพิธีก่อนขึ้นบ้าน โดยคนที่อยู่บนบ้านจะปายี่เข้าใส่หน้า และการขึ้นบ้านนั้นต้องป็นขึ้นมาจากเสาบ้าน ห้ามขึ้นทางบันได พิธีนี้ก็เป็นกุศโลบายหนึ่งที่ทำให้สามีภรรยามีความใกล้ชิดกัน ให้สามีได้ดูแลภรรยาในช่วงกำลังจะคลอด ให้มีความผูกพันกัน ได้เข้าใจความเจ็บปวดขณะคลอดของภรรยา และภรรยาเองก็เข้าใจสามีที่ต้องคอยช่วยเหลือขณะที่เธอเองไม่สามารถยกของหนักในช่วงแรกของการคลอดได้ มีข้อปฏิบัติว่าสามีต้องไม่นอนหลับหลังจากภรรยาคลอดลูกเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เพื่อดูแลไฟไม่ให้มอด ดูแลความอบอุ่นแก่ลูกและภรรยา อีกทั้งต้องคอยเปลี่ยนก้อนหินที่ใช้ทับบริเวณมดลูกของภรรยาตลอด 3 วัน 3 คืนนี้ด้วย

เมื่อลูกคลอดออกมา รกก็จะออกมาด้วย คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าจะต้องเอารกใส่กระบอกลูกไม้ไผ่ แล้วใส่น้ำขมิ้นส้มป่อยและน้ำจากถ่านลงไปด้วยโดยเชื่อว่าจะทำให้เด็กอยู่กับพ่อแม่ แล้วให้สามีไปแขวนในตอไม้โดยนิยมไปแขวนที่ต้นไม้ใหญ่ที่มีดอกเยาะในป่า เช่นต้นทองหลางซึ่งเป็นไม้ยืนต้นมีดอกเต็มต้น เชื่อว่าเด็กที่เกิดมาจะมีเพื่อนจำนวนมาก มีคนรักใคร่มากมาย เพราะในต้นไม้เวลานี้เวลาออกดอก จะมีนกเข้ามาเกาะมาเล่นจำนวนมาก เปรียบเหมือนกับเด็กที่มีคน มีเพื่อนฝูงมาหา มีคนมารักใคร่เอ็นดูและเพื่อให้ขวัญของลูกมีอายุยืนยาวเหมือนต้นไม้ด้วย และอีกความเชื่อหนึ่งของคนกะเหรี่ยงเชื่อว่าการแขวนไว้ที่ต้นไม้นี้ โดยตอกไม้แล้วเอากระบอกลูกไม้ไผ่ที่ใส่รกแขวนไว้ เมื่อหันหลังเดินกลับไปได้ประมาณ 10 ก้าว ถ้ากระบอกลูกไม้ไผ่ตกลงมาเชื่อกันว่าเด็กคนนั้นจะโตเร็ว

หมอตำนานนั้นถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบุญคุณและมีความสำคัญมาก คนเป็นแม่ต้องฝากชีวิตไว้ เพราะเขาจะคอยบีบจับ นวด ดันให้ลูกคลอดออกมา ต้องตัดสายสะดือเด็ก กระตุ้นให้เด็กร้องไห้ หลังจากออกมาจากท้องแม่ อาบน้ำให้เด็กที่เพิ่งคลอดซึ่งทุกขั้นตอนต้องทำด้วยความทะนุถนอม และเมื่อการทำคลอดเสร็จสิ้น ผู้เป็นพ่อจะทำน้ำขมิ้นส้มป่อยมาให้ หมอตำนานต้องล้างหน้าและมือทำเช่นนี้เพื่อเป็นการขอบคุณที่ช่วยให้ลูกของเขาเกิดมา และตัวหมอตำนานเองจะได้ไม่มีชีวิตา เมื่อตื่นขึ้นมาจะได้มีหน้าตาสดใส หลังจากเด็กสะดือหยุดชวากะเหรี่ยงมีพิธีกรรมอีกคือผู้เป็นพ่อต้องไปไหว้หมอตำนานโดยทำน้ำขมิ้นไปล้างมือ ทำเทียน ดอกไม้และเงินไปไหว้หมอตำนานอีกครั้ง อาจให้เงิน 7 บาท 10 บาทก็ตามแต่สะดวก

ความเชื่อในการเลี้ยงลูกและการปฏิบัติตัวของแม่ภายหลังคลอด คนกะเหรี่ยงเชื่อว่า ถ้าจะเลี้ยงลูกให้หัวสวย หัวไม่ยาว ต้องเอาข้าวสารห่อผ้ามาไว้บนหัวนอน ถ้าลูกเป็นผู้ชายพ่อจะต้อง

ทำปิ่นและมีดเล็กๆ จากไม้ไผ่ มาไว้ข้างๆ ตัวลูก เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของลูกผู้ชาย ส่วนลูกผู้หญิง นั้นพ่อจะทำครกกระเดื่องแบบตำมือมาให้ เพื่อโตขึ้นมาจะได้เป็นแม่บ้านแม่เรือน และที่ขาดไม่ได้ คือต้องเอาמידใหญ่มาไว้ใกล้ที่นอนของเด็กด้วย เพื่อไม่ให้ผีมาทำร้ายเด็ก ช่วงที่คลอดใหม่ๆ คนกะเหรี่ยงจะให้แม่กินข้าวกับกะปิเผา เกลือกั่ว กระเทียม พริกไทย จะให้กินปลีกล้วยเพื่อให้ให้น้ำนมดี ผู้ใหญ่จะห้ามกินไข่ เนื้อสัตว์ใหญ่ ไม่ให้กินแกง ไม่ให้กินเผ็ดเพราะท้องยังอ่อนอยู่อาจทำให้แสบท้องหรือทำให้มดลูกอักเสบเป็นอันตรายต่อแม่ได้ และหญิงกะเหรี่ยงที่คลอดใหม่ทุกคนต้องอยู่ไฟเป็นเวลา 5, 7 หรือ 9 วัน แล้วแต่มดลูกจะแห้งเร็วหรือช้า หรือลูกสะดือหลุดก็หยุดการอยู่ไฟได้ การอยู่ไฟนั้นคนกะเหรี่ยงจะเอาท่อนพินมาก่อเป็นกองไฟ แล้วเอาก้อนหินเผาไฟให้ร้อน นำผ้ามาห่อแล้ววางทับบริเวณท้องของแม่แถบมดลูก โดยผู้เป็นพ่อจะคอยช่วยยกก้อนหินนี้ย้ายไปมาให้ทั่วท้อง

หลังจากลูกสะดือหลุดแล้ว พ่อแม่จึงจะสามารถตั้งชื่อได้โดยจะมีพิธีทำขวัญและตั้งชื่อให้ โดยพ่อจะเอาหอยมาผูกที่ข้อมือ หอยนี้เป็นเปลือกหอยทะเลขนาดเล็กประมาณเหรียญ 50 สตางค์ เขามีความเชื่อว่าคุณค่าสูง สิ่งดีงามจะได้มารวมอยู่ในตัวหอยนี้ การตั้งชื่อกันนี้ชาวคลิตี้ล่างจะตั้งตามวันเกิดเป็นภาษากะเหรี่ยง และอีกพิธีหนึ่งที่สำคัญคือผู้เป็นภรรยาที่ต้องไหว้สามีด้วย โดยนำดอกไม้ เทียนมาทำพิธีเพื่อขอบคุณที่สามีได้ช่วยดูแลช่วงการคลอดและตลอดการอยู่ไฟ ถือว่าสามีเป็นผู้มีบุญคุณมาก ในส่วนของการดูแลสุขภาพลูกในขวบปีแรกนั้นโดยส่วนใหญ่ชาวคลิตี้ล่างจะเอายาสมุนไพรมาไว้ที่แขน แขนงที่คอหรือโปะที่ศีรษะเพื่อป้องกันไม่ให้เป็นหวัด เป็นไข้หรือท้องเดิน

สาธารณูปโภคและช่องทางการรับข่าวสารในชุมชน

ในด้านสาธารณูปโภคของชาวคลิตี้ล่างนั้น เริ่มมีหน่วยงานภาครัฐคือศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรี ในสังกัดของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เข้ามาดูแลช่วยเหลือด้านการศึกษาและความเป็นอยู่ให้แก่ชาวบ้าน ตั้งแต่ปี 2527 โดยได้จัดให้มีหน่วยพัฒนาและส่งเสริมชาวเขาขึ้น ต่อมาได้สร้างศาลาประชุม สนามเด็กเล่น และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในช่วงแรกหน่วยพัฒนาและส่งเสริมชาวเขานี้เป็นหน่วยงานรัฐ หน่วยงานเดียวที่เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านอย่างเป็นทางการ ในปี 2535 องค์การบริหารส่วนตำบลนาสวนได้ให้งบประมาณแก่หมู่บ้านคลิตี้ล่างในการขุดสระน้ำของหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บน้ำในยามขาดแคลนและเลี้ยงปลาของหมู่บ้าน ซึ่งก็เป็นแหล่งน้ำทางเลือกให้ชาวคลิตี้ล่างได้ทางหนึ่งแต่ทว่าสระน้ำนี้ก็อยู่ไกลเกินที่หลายครัวเรือนจะเข้ามาใช้ได้สะดวกในชีวิตประจำวัน

ในปี 2538 องค์การบริหารส่วนตำบลนาสวน ได้เข้ามาทำประปาภูเขาให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง เพื่อเป็นแหล่งอุปโภคและบริโภคน้ำให้แก่ชุมชนทดแทนน้ำในลำห้วยที่ไม่อาจใช้ดื่มกินได้ โดยมีการ

ต่อท่อประปาไปถึงทุกครัวเรือน ซึ่งถือว่าเป็นการช่วยเหลือชาวคลิตี้ล่างในเรื่องแหล่งน้ำทางเลือกได้เป็นอย่างมากทำให้พวกเขาลดการใช้น้ำในห้วยลงได้ และในปี 2543 ด้วยความสนับสนุนจากสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ได้มาจัดทำประปาภูเขาในครัวเรือนใหม่ให้ครอบคลุมทุกหลังคาเรือนและซ่อมแซมในส่วนที่แตกหักชำรุด ในปี 2543 องค์การบริหารส่วนจังหวัดกาญจนบุรีและกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้นำไฟฟ้าระบบโซลาร์เซลล์มาให้แก่ชุมชนคลิตี้ล่าง ซึ่งมีแผงไฟฟ้าอยู่บริเวณวัด แต่ละครั้วเรือนจะนำแบตเตอรี่มาชาร์จไฟได้ตามเวลาที่กำหนดและเสียค่าบริการเดือนละ 15 บาท และในหมู่บ้านมีร้านค้าขายของชำ 2 ร้าน มีโรงสีข้าวด้วยน้ำมัน 2 โรง การรับบริการสุขภาพนั้นชาวคลิตี้ล่างต้องเดินทางไปที่อนามัยทุ่งเสือโทน ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 12 กิโลเมตร

ในหมู่บ้านยังไม่มีโทรศัพท์ ซึ่งการติดต่อสื่อสารที่ปฏิบัติอยู่ขณะนี้คือการเดินทางส่งข่าวด้วยตัวเองหรือไปใช้โทรศัพท์ที่บ้านห้วยเสือ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาเดินทางจากหมู่บ้านเป็นเวลาหนึ่งชั่วโมงครึ่ง ในส่วนของช่องทางกรรับสื่อของชาวคลิตี้ล่างนั้น พวกเขาจะได้รับข่าวสารภายนอกจากวิทยุเป็นหลักซึ่งในหมู่บ้านมีเพียง 16 เครื่อง ส่วนสื่อโทรทัศน์ซึ่งอยู่ที่วัดและร้านค้านั้น ถ้าใครตั้งบ้านอยู่ใกล้แหล่งใดก็จะนิยมไปดูที่นั่น ส่วนใหญ่ผู้ใหญ่และเด็กจะสนใจละครช่วง 6 โมงเย็นและละครหลังข่าวภาคค่ำ ส่วนผู้ชายจะชอบดูมวย สำหรับรายการข่าวก็จะดูเป็นบางครั้งในช่วงที่รอดูละคร แต่เนื่องด้วยการดูที่วัดนั้นใช้การปั่นไฟซึ่งแต่ละวันจะต้องเสียเงินค่าน้ำมันทำให้ชาวคลิตี้ล่างเลือกที่จะดูรายการบันเทิงมากกว่าเพราะถ้าดูทั้งข่าวและละครก็จะทำให้เสียเงินค่าน้ำมันสูง ประกอบกับช่วงเวลาดูละครเป็นช่วงเวลาแห่งการพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำไร่ เมื่ออาบน้ำกินข้าวเสร็จและเดินมาถึงวัดรายการข่าวก็จบแล้ว ผู้ศึกษาพบว่าแกนนำและผู้ใหญ่บางคนมีความสนใจและอยากดูข่าวสารมากกว่าแต่ก็ต้องรับฟังเสียงส่วนใหญ่ที่ต้องการดูละคร

จากการที่นักข่าวโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์เข้ามาทำข่าวปัญหาสารตะกั่วที่บ้านคลิตี้ล่างนั้น โดยส่วนใหญ่ชาวคลิตี้ล่างจะไม่มีโอกาสได้ดูรายการข่าวเหล่านี้เพราะไม่ทราบเวลาที่ออกอากาศ ประกอบกับพวกเขาจะติดตามรายการบันเทิงมากกว่า ทว่าในความต้องการของชาว คลิตี้ล่างแล้ว พวกเขาอยากดูรายการข่าวที่เข้ามาถ่ายทำวิถีชีวิตและปัญหาในหมู่บ้านเป็นอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากที่ผู้ศึกษานำวิทยุทัศน์สู่ข่าวปัญหาสารตะกั่วที่ช่องไอทีวีและช่อง 11 เข้าไปเปิดให้ชาวคลิตี้ล่างดูนั้น พวกเขามีความพอใจและสนใจดูเป็นพิเศษซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่า การได้ดูข่าวสารเหล่านี้จะเป็นทางหนึ่งที่ทำให้หญิงชายคลิตี้ล่างที่มีใช้แกนนำตระหนักคิดและหันมาร่วมมือต่อสู้กับปัญหาได้อย่างมีพลังยิ่งขึ้น ชาวบ้านจะไม่มีโอกาสได้อ่านข่าวในหนังสือพิมพ์ ด้วยเพราะการคมนาคมขนส่งที่ค่อนข้างลำบากและอยู่ห่างไกล ฉะนั้นการรับรู้ข่าวสารของชาวคลิตี้ล่างจึงเป็นการรับสื่อจากวิทยุได้เพียงช่องทางเดียว ทว่าในปัจจุบันมีคนภายนอกเข้ามามากขึ้น ซึ่งก็อาจนำข่าวสารต่างๆ เข้ามากระจายให้ชาวคลิตี้ล่างได้รับรู้มากขึ้น นับว่าเป็นการเพิ่มช่องทางของข่าวสารได้อีกทางหนึ่ง

ผลการศึกษา : ข้อเท็จจริงจากผู้ที่ได้รับผลกระทบ

เนื้อหาสาระในบทนี้ ได้มุ่งนำความรู้ในมิติชุมชนซึ่งเกิดจากมุมมองของผู้ได้รับผลกระทบเข้ามาอธิบาย มีประเด็นการนำเสนอคือความรู้เรื่องแร่ตะกั่วและสภาพแวดล้อมในมิติหญิงชาย โดยได้สืบค้นถึงการทำแร่ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง การรับรู้อันตรายจากแร่ตะกั่วจากอดีตสู่ปัจจุบัน ประเด็นต่อมาคือวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้ก่อน-หลังปี 2510 และช่วงโรงหลังแต่งแร่ถูกปิดคือปี 2541 -ปัจจุบัน การแบ่งด้วยช่วงเวลาดังกล่าวพิจารณาจากช่วงก่อน/หลังก่อตั้งโรงแต่งแร่และหลังโรงแต่งแร่ถูกปิดซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชนคลิตี้ล่างเป็นอย่างยิ่ง ประเด็นที่หยิบยกมาอีกคือคำอธิบายเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วย ซึ่งเป็นการนำเสนอคำอธิบายจากการสูญเสียและความทุกข์ทรมานของหญิงชายคลิตี้ล่างที่มีมติเน้นถึงความมีชีวิต จิตใจและความเป็นมนุษย์ และประเด็นสุดท้ายคือการรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยของหญิงชายคลิตี้ล่าง เป็นการนำเสนอถึงรูปแบบต่างๆ ในการปรับตัว รับมือและต่อสู้กับปัญหาของชาวคลิตี้ล่าง ซึ่งเริ่มจากความไม่รู้แล้วค่อยๆ พัฒนาความเข้าใจไปสู่การพยายามเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับตัวเองในพื้นที่สาธารณะ

4.1 ความรู้เรื่องแร่ตะกั่วและสภาพแวดล้อมในมิติหญิงชายชาวคลิตี้ล่าง

4.1.1 การทำแร่ตะกั่ว: ภูมิปัญญาดั้งเดิม เรื่องเล่าและวิถีชีวิต

ชาวคลิตี้ล่างมีวิถีชีวิตที่ผูกพันในผืนป่าตะวันตกของไทยมานานับพันปี บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างมีการทำไร่หมุนเวียนซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างกลมกลืนและชาญฉลาด ที่สำคัญชาวคลิตี้ล่างยังมีภูมิปัญญาดั้งเดิมในเรื่องการทำแร่ตะกั่วอีกด้วย ต่อมาภายหลังพื้นที่เขตอำเภอทองผาภูมิเชื่อมต่อกับอำเภอศรีสวัสดิ์นี้ได้ถูกสำรวจพบว่าเป็นแหล่งแร่ตะกั่วที่สำคัญของไทย ทำให้มีการลงทุนจากผู้ประกอบการหลายบริษัทเพื่อทำการตั้งจุดขุดเจาะ ในขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อย ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างในพื้นที่นี้เป็นบุคคลสำคัญในการชี้จุดแหล่งทำเหมืองแร่เหล่านี้ด้วย ชาวคลิตี้ล่างมีเรื่องเล่าของคนวหรือละว้าผู้ซึ่งเคยทำเหมืองตะกั่วด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิม มีการหลอมและใช้แร่ตะกั่วเพื่อประโยชน์ต่างๆ เช่น การทำลูกปืน ทำพระหลากหลายขนาด ทำหุ่นเบ็ด หุ่นแห เป็นต้น กล่าวได้ว่าชาวคลิตี้ล่างแถบนี้ก็มีชีวิตที่ผูกพันและอยู่คู่กับแร่ตะกั่วนี้มานาน

ผู้อาวุโสชาวคลิตี้ล่างเล่าว่าสมัยก่อนพื้นที่ในแถบทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับหมู่บ้านคลิตี้ล่าง มีคนวาหรือลวะ¹ อาศัยอยู่โดยมีการทำเหมืองแร่ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม เหมืองแร่บ่อกามที่เริ่มดำเนินการเมื่อปี 2498 นั้นชาวกะเหรี่ยงคลิตี้บนเป็นคนซึ่งจุดแหล่งแร่เก่าของคนลวะทำให้เจ้าของเหมืองมาทำต่อ ชาวกะเหรี่ยงโดยส่วนใหญ่จะรู้ว่าในแถบเขาบ่อกามจะมีตะกั่วเยอะมาก ชาวคลิตี้ล่างจะมีความรู้ว่ามีบริเวณที่มีแร่ตะกั่วที่นั่นจะไม่มีต้นไม้ใหญ่ เป็นทุ่งกว้างในเขตป่าดงดิบ และจะพบหญ้าไม้กวาดขึ้นเยอะในแถบแหล่งแร่ตะกั่วนี้ นอกจากนี้ยังสังเกตได้จากก้อนหินที่เผลออยู่บนพื้นดินถ้าขุดลงไปจะเป็นก้อนใหญ่มีสีดำแดงปนอยู่ในก้อนหิน ในสมัยก่อนนั้นชาวกะเหรี่ยงได้ไปขุดแร่ตะกั่วโดยตามรอยการทำเหมืองแร่เก่าของคนลวะ การไปขุดนี้ผู้ชายและผู้หญิงต่างเข้าไปช่วยกันทั้งสองฝ่าย ไปครั้งหนึ่งก็ประมาณ 1 อาทิตย์ ส่วนใหญ่จะไปช่วงรอเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นช่วงหน้าฝนพอดีเพราะเมื่อได้ขี้ตะกั่ว (ขี้ชะแล้ค) ² มาแล้วต้องมาร่อนน้ำเอาเศษดินออก ในขั้นตอนของการนำตะกั่วมาใช้นั้นเป็นวิธีการแบบภูมิปัญญาดั้งเดิมกล่าวคือเมื่อขุดก้อนหินที่ปนแร่ตะกั่วขึ้นมา นำมาทุบให้เป็นก้อนเล็กๆ แล้วเอาไปใส่ในภาชนะที่ทนทาน เช่นกระป๋องเหล็ก หม้อดิน นำไปตั้งบนกองไฟ เมื่อตะกั่วถูกความร้อนก็จะละลาย จึงเทลงภาชนะที่เตรียมไว้ เช่นกระบอกไม้ไผ่ทั้งแบบกลมและแบบครึ่งซีก พอตะกั่วแข็งตัวก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือเอาไปขายได้ ผู้ศึกษาพบว่าในกระบวนการหลอมตะกั่วนี้โดยมากผู้ชายจะเป็นคนทำ

“สมัยที่หม่องปะ ยังเด็กๆ จะไปหาตะกั่วกับปู่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็ไปหาได้ทั้งนั้น ไปครั้งหนึ่งก็ประมาณ 4-5 วัน ได้กลับมาเป็น 10 กิโล ก็จะไปขายได้ กิโลกรัมละ 3 บาท ตะกั่วเหล่านี้จะมีทั้งที่เป็นขี้ชะแล้ค หรือเป็นตะกั่วนม³ ติดอยู่ ในบ้านหลอมตะกั่วเก่าของคนวาซึ่งเอามาใช้ได้เลย ไม่ต้องมาหลอมอีกที”

หม่องปะแสง อายุ 54 ปี

¹ ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่า สมัยก่อนคนวาหรือลวะ สามารถพูดได้หลายภาษาทั้งภาษามอญ พม่า กะเหรี่ยงและไทย ชาวคลิตี้ล่างเป็นคนทำแร่ตะกั่วมาก่อนเมื่อประมาณ 1,000 ปีมาแล้วที่บริเวณยอดเขาเกลา ซึ่งปัจจุบันก็ยังพอมีร่องรอยการทำเหมืองของคนวาอยู่บ้าง ชาวคลิตี้ล่างจะทำกองไว้ขนาดเท่าจอมปลวก สูงประมาณ 1-2 เมตร เขาจะขุดแร่ตะกั่วออกมาหลอมแล้วก็เอาไปขายให้คนไทย โดยบรรทุกใส่หลังช้างไปขายในแถบอำเภอศรีสวัสดิ์ ตอนหลังถูกคนไทยโกงก็เลยไม่ได้ทำเหมืองต่ออีก และสุดท้ายก็อพยพหายสาบสูญไป.

² คือตะกรันตะกั่ว ชาวคลิตี้ล่างหมายถึงกากตะกั่วที่มีเศษดินติดอยู่ ต้องนำมาล้างน้ำ เอาเศษดินออกแล้วนำไปหลอมอีกครั้งจึงจะนำมาใช้ประโยชน์ได้

³ เป็นเนื้อตะกั่วที่ติดอยู่ตามบ้านหลอมตะกั่วซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ต้องนำมาหลอมอีกที

“ตอนที่หม่องโจอายุได้ 8 ขวบ ก็ไปขุดขี้ตะกั่ว (ขี้ชะแล้ค) กับพ่อแม่ ขี้ชะแล้คนี้มีสี
ดำๆ กรอบ แตกได้ ถ้าติดเนื้อตะกั่วอยู่ก็จะเอามาขายได้ สมัยนั้นขายได้กิโลกรัมละ
3-5 บาท คนกะเหรี่ยงที่อยู่เมืองพม่ามารับซื้อ บ้างก็จะเอาตุ้มหู สร้อย เสื้อผ้ามา
แลก พอหม่องโจอายุได้ 10 ขวบก็ไม่ได้ไปหาอีก เพราะขี้ชะแล้คนี้อยู่ไกลมากขึ้น ที่
ใกล้ๆ นั้นไม่มีแล้ว”

หม่องโจหน่ อายุ 56 ปี

“สมัยที่หม่องโจยังเป็นเด็ก อายุได้ 10 ปี ก็จะไปหาตะกั่วนม ขี้ตะกั่วกับปู่และพ่อ
สมัยก่อนจะไปหาตะกั่วนมที่บ่องาม เอาไปขายกิโลกรัมละ 3 บาท การไปหาตะกั่ว
ครั้งหนึ่งใช้เวลา 4-5 วัน โดยจะไปในช่วงหน้าฝน ซึ่งเป็นช่วงรอเกี่ยวข้าว ประกอบ
กับช่วงหน้าฝนจะมีน้ำห้วยสมบูรณ์ สามารถนำแร่ตะกั่วนี้มาล้าง เอาเฉพาะเนื้อๆ
ได้”

หม่องโจเซง อายุ 66 ปี

ความรู้เรื่องการขุด การหลอมและนำแร่ตะกั่วมาใช้ประโยชน์นั้น พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย
ของชาวคลิตี้ล่างจะเป็นคนถ่ายทอดให้ประกอบกับการเรียนรู้ และจดจำจากประสบการณ์ของตนเอง
ด้วย ชาวกะเหรี่ยงเกิดมาโดยมีชีวิตผูกพัน มีภูมิปัญญาการใช้แร่นี้มาตั้งแต่บรรพบุรุษ และถือว่าแร่
ตะกั่วมีความจำเป็นมากสำหรับวิธีการดำรงชีวิตเพราะต้องใช้ในการไปล่าสัตว์หรือคอยยิงสัตว์ที่มากิน
ข้าวไร่ สมัยอดีตชาวคลิตี้ล่างยังมีภูมิปัญญาการทำดินประสิวและอุปกรณ์ในการล่าสัตว์ใช้เอง ทำให้
ไม่ต้องการซื้อไม่ต้องมีเงินเป็นตัวตั้งเมื่อเทียบกับชีวิตปัจจุบัน ต่อมาในปี 2498 เหมืองแร่บ่องามมี
นายทุนเข้ามาทำสัมปทานแร่ตะกั่ว ทำให้ชาวคลิตี้ไม่ได้ไปเก็บหาตะกั่วในแถบนี้อีกเพราะเจ้าของกัน
คนนอกเข้ามาบริเวณเหมืองจากช่วงเปิดเหมืองบ่องามจนถึงช่วงโรงแต่งแร่เปิดดำเนินการนั้น ชาวคลิตี้
ล่างยังคงต้องใช้ตะกั่วในกิจกรรมต่างๆ อยู่เช่นเดิม จึงส่งผลให้ชาวคลิตี้ล่างต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไป
หาตะกั่วมาใช้โดยการไปแลกซื้อจากเหมืองแร่-โรงแต่ง มีการเอาไก่ ฟืชผักในไร่ไปแลก กล่าวได้ว่าเป็น
วิถีชีวิตที่เปลี่ยนมาสู่การติดต่อสัมพันธ์และต้องพึ่งพาเหมืองแร่มากขึ้น อีกทั้งยังได้หันมาซื้อดินประสิว
แทนการทำด้วยตัวเองเช่นอดีต

ในส่วนระบบความรู้ของผู้หญิง ผู้ศึกษาก็พบว่าพวกเธอได้เคยสัมผัสและมีความรู้เรื่อง
แร่ตะกั่วอยู่บ้างเพราะได้เคยเห็นคนรุ่นปู่ รุ่นพ่อใช้แร่ตะกั่วนี้

“สมัยก่อนจะไปชุดตะกั่วในป่า ก็ไปทั้งผู้หญิงและผู้ชาย กาเซ่ก็ไปกับพ่อและพี่”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

บรรดาผู้หญิงส่วนใหญ่จะได้เห็นคนรุ่นปู่ รุ่นพ่อแม่ไปหาตะกั่วในป่า ผู้หญิงบางคนก็มีประสบการณ์ตรงในการหาซื้อตะกั่ว บางคนก็ได้เคยฟังจากคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อน ส่วนการหลอมตะกั่วนั้นเธอจะปล่อยให้มันเป็นหน้าที่ของผู้ชาย สมัยก่อนผู้หญิงบางคนสามารถทำดินประสิกร่วมกับผู้ชายเพื่อใช้เองได้ ผู้หญิงที่เติบโตหลังจากเหมืองแร่เข้ามาหลายคนรับรู้เรื่องการซื้อตะกั่วเพียงคำบอกเล่า หลังจากเหมืองและโรงแต่งแร่เข้ามาตั้งพฤติกรรมการหาแร่ตะกั่วในธรรมชาติก็เปลี่ยนไป เนื่องจากเข้าไม่ถึงแหล่งแร่ประกอบกับหาตะกั่วในธรรมชาติได้ยากขึ้น ชาวคลิตี้ล่างได้หันมาซื้อตะกั่วใช้จากเหมืองบ่องามส่วนใหญ่จะเอาไก่ ฟักทอง แดงไปแลกกับตะกั่ว ผู้ศึกษาพบว่าความรู้เรื่องการซื้อแร่ตะกั่วโดยตรงนั้นเธอจะมอบให้เป็นหน้าที่ของผู้ชายมากกว่า ส่วนผู้หญิงจะอยู่ในฐานะเพียงผู้สังเกตการณ์ จะเห็นว่าความรู้เรื่องแร่ตะกั่วนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ของผู้ชายที่ถ่ายทอดต่อกันมา ส่วนความรู้ของผู้หญิงจะมีประสบการณ์ที่ได้เห็นจากคนแวดล้อมใช้ ถึงแม้ว่ามีได้เป็นผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงด้วยตัวเอง แต่ทั้งนี้ก็มิอาจกล่าวได้ว่าความรู้เรื่องตะกั่วนั้นได้ผูกติดกับผู้ชายทั้งหมด โดยที่ผู้หญิงมิได้รับรู้เลย ความรู้ของกลุ่มผู้หญิงนั้นก็มิมีทั้งที่เป็นประสบการณ์ตรงที่เข้าไปสัมผัสด้วยตัวเอง และในส่วนที่รับรู้จากคำบอกเล่าหรือเห็น ปู่ พ่อ พี่ชายเป็นคนทำ ในจุดนี้จึงต้องหันมาพิจารณาใหม่ว่าในเรื่องของความรู้และการใช้แร่ตะกั่วนั้น ผู้หญิงก็สามารถทำได้ด้วยบทบาทของเธอและกรอบประเพณีทางสังคมจึงปล่อยให้มันเป็นหน้าที่ของผู้ชาย นั่นหมายถึงทั้งหญิงและชายต่างก็สามารถพูดถึงเรื่องตะกั่วได้ถ้าชาวคลิตี้ล่าง มีประสบการณ์การสัมผัสสิ่งเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและเป็นอีกมุมมองหนึ่งที่จะทำให้สามารถเข้าใจภูมิความรู้ดั้งเดิมในเรื่องการใช้แร่ตะกั่วจากระบบคิดที่มาจากหญิง-ชาย ซึ่งจะนำไปสู่การผสานความเข้าใจและร่วมกันสะท้อนปัญหาได้ดีกว่านั่นเอง

4.1.2 การรับรู้อันตรายจากแร่ตะกั่วของชาวคลิตี้ล่าง จากอดีตสู่ปัจจุบัน

ชาวกะเหรี่ยงมีภูมิปัญญาเรื่องการระวังอันตรายจากพิษแร่ตะกั่วด้วยเช่นกัน ดังที่ผู้ศึกษาพบว่าคนเฒ่าคนแก่จะคอยสอนลูกหลานว่า “ถ้าหยิบตะกั่วมาให้ล้างมือก่อนที่จะกินอะไร เพราะไม่เช่นนั้นจะทำให้เป็นคอพอกได้” ผู้ศึกษาพบว่าบรรพบุรุษของเขาก็ได้บอกถึงข้อควรระวังเรื่องอันตรายจากตะกั่วอยู่เช่นกัน

“ปู่เคยบอกไว้ว่าอย่าอม อย่ากินตะกั่วและห้ามนำตะกั่วไปใส่ในขันน้ำเดียว
คอจะโต”

หม่อมปะแสง อายุ 54 ปี

ชีวิตชาวคลิตี้ล่างที่เติบโตมาท่ามกลางการใช้แร่ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิม แต่เมื่อความทันสมัยทางด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ทุบและผู้ประกอบการเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิต ความรู้ในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการขุดแร่ กระบวนการแต่งแร่ การใช้สารเคมีสกัดแร่ตลอดจนอันตรายจากพิษตะกั่วทั้งหลายเหล่านี้เป็นเทคนิคทางความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามาในชีวิตเมื่อ 30 กว่าปีที่ผ่านมา ทว่าผู้ประกอบการมิได้ให้ความรู้และข้อควรระวังเรื่องพิษตะกั่วแก่ชุมชนรายรอบเลย มิหนำซ้ำยังได้สร้างความเดือดร้อนในชุมชนใกล้เคียงอย่างหนัก เสมือนว่าการเข้ามาของผู้ประกอบการมุ่งหวังเพียงผลประโยชน์เฉพาะตนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งแวดล้อมและชุมชน จากคำบอกเล่าของชาวคลิตี้ล่างเรื่องพิษตะกั่วจากอดีตสู่ปัจจุบันนั้น ผู้ศึกษาพบความจริงในปรากฏการณ์ว่าชาวคลิตี้ล่างไม่เคยรับรู้เรื่องอันตรายจากพิษตะกั่วจนกระทั่งเกิดความเจ็บป่วยผิดปกติ

“ในอดีตคนรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ไม่เคยบอกเล่าไม่เคยพบเห็นและพูดถึงว่าตะกั่วมีอันตรายและทำให้ญาติพี่น้องต้องเสียชีวิตจากแร่นี้เลย คนคลิตี้ล่างเพิ่งมีอาการเจ็บป่วย หลังจากที่โรงแต่งแร่มาตั้ง”

หม่อมเปาะกร อายุ 46 ปี

“ในสมัยก่อนหม่อมใจไม่เคยเห็นคนคลิตี้ล่างเจ็บป่วยตามข้อ ปวดหัวเช่นนี้มาก่อน”

หม่อมใจเซง อายุ 66 ปี

“ตั้งแต่เกิดมาจำความได้ก่อนที่จะมีโรงแต่งแร่ หม่อมใจเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างไม่เคยมีใครเจ็บป่วยแบบแปลกๆ เช่นตัววมตามแขนขา ปวดหัว ปวดท้องอย่างนี้เลย”

หม่อมใจเหน อายุ 56 ปี

ในส่วนของสัญญาณอันตรายที่ชาวคลิตี้ล่างสังเกตเห็นพิษจากสารตะกั่วในช่วงที่เหมืองแร่และโรงแต่งแร่ดำเนินการอยู่ก็คือที่แรกจะเห็นหมูป่าชุมมากในแถวเหมืองแร่บ่อกามต่อมาก็ไม่ค่อยมาปรากฏตัวให้เห็น ส่วนสุนัขและไก่ที่ชาวบ้านคลิตี้บนเลี้ยงไว้ก็ตายหมด ส่วนคนงานที่ทำเหมืองแร่ตะกั่วอยู่ที่บ่อกามนั้นก็ดูท่าทางเขาซีดเซียว ไม่มีแรง ก็ไม่รู้ว่า เป็นเพราะสาเหตุใด ผู้ศึกษาพบว่าบรรดาผู้ชายชาวคลิตี้ล่างหลายคนเพิ่งรู้เรื่องพิษตะกั่วและรับรู้ว่าการที่เจ็บป่วยผิดปกติเหล่านี้เป็นผลจากโรคพิษตะกั่วจากเมื่อหมอมเข้ามาเจาะเลือดปี 2542 ตั้งแต่เกิดมาจนน้ำห้วยส่งกลิ่นเหม็นคูลุงจากสารเคมี ชาวคลิตี้ล่างก็ไม่เคยรู้เลยว่าอันตรายจากสารตะกั่วมันเป็นอย่างไร ในช่วงที่น้ำแร่ลงหนัก ชาวคลิตี้ล่างก็พยายามหลีกเลี่ยงการใช้น้ำดังกล่าว แต่ชีวิตก็เคยใช้น้ำและผูกพันกับห้วยมาตั้งแต่เด็กๆ จะให้ไม่ดื่มหรือใช้เลยก็เป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้านคลิตี้ล่างมาก โดยกล่าวว่า

“สมัยก่อนนั้นไม่เคยเห็นว่าใครจะเจ็บป่วยจากตะกั่วเลย อาจเป็นเพราะคนกะเหรี่ยงใช้ตะกั่วน้อย เราเพิ่งมารู้ว่าตะกั่วมีอันตรายต่อร่างกายเมื่อปี 2540-2541 นี้เอง หลังจากที่หมอเข้ามาบอก”

หม่อมเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

“ไม่เคยรู้เรื่องสารตะกั่วเลย จนกระทั่งมีนักข่าวเข้ามาทำข่าวและหมอก็

ตามมา

หม่อมบือฟือ อายุ 35 ปี

หลังจากหม่อมบือฟือได้รับคำอธิบายจากหมอเรื่องพิษตะกั่ว จึงเริ่มคิดและตระหนักว่าความผิดปกติทางร่างกายของเขาและสมาชิกในบ้านนั้นเป็นผลจากสารตะกั่ว ซึ่งก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับชาวคลิตี้ล่างหลายคนซึ่งรับรู้และเข้าใจถึงต้นตอของปัญหาที่เกิดขึ้นว่าเป็นผลจากการกระทำของโรงเต่งแร่ ชาวคลิตี้ล่างพูดในทำนองเดียวกันว่าเป็นข้ออ้างของเจ้าหน้าที่ ที่ว่าพื้นที่ในหมู่บ้าน คลิตี้ล่างเป็นแหล่งตะกั่วจึงทำให้ชาวบ้านเจ็บป่วย

“เราอยากบอกว่าเหมืองแร่ที่นั่นแหละที่เอาตะกั่วมาดัดแปลง เอาสารเคมีไปเจือปนแล้วก็ทิ้งมาในห้วย จนเป็นปัญหาทุกวันนี้”

หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี

ชาวคลิตี้ล่างรับรู้ว่ามีแร่ตะกั่วอยู่มาก แต่ถ้าไม่ทำอะไรกับแร่เหล่านี้ก็จะมีปัญหาอะไร ปัญหาที่เกิดขึ้นก็เพราะการไปขุดตะกั่วขึ้นมาแล้วใส่น้ำยาสารเคมีลงไป ชาวคลิตี้ล่างยังแสดงความรู้ให้เห็นอีกว่า ถ้ามีตะกั่วที่บริเวณใดนั้นจะรู้สึกว่ามีน้ำแฉะนั้นจะเย็นดี ถ้ามีตะกั่วอย่างเดียวน้ำในห้วยจะสามารถใช้ดื่มกินได้ไม่มีอันตรายอะไรเพราะเป็นตะกั่วธรรมชาติ แต่ที่น้ำเสียแล้วชาวบ้านก็ป่วยกันก็เป็นเพราะน้ำยาที่ล้างแร่และการเอาตะกั่วมาดัดแปลงนั่นเอง

ผู้ศึกษาพบว่าในช่วงแรกกลุ่มผู้หญิงยังไม่รู้ถึงอันตรายจากแร่ตะกั่วเลย ซึ่งเป็นการรับรู้ที่ไม่ต่างจากกลุ่มผู้ชาย ช่วงที่น้ำทางแร่ตะกั่วปล่อยลงสู่ลำห้วยนั้น พวกเธอยังคงดื่มกินน้ำที่ขุ่นแดงในห้วยเพราะไม่มีทางเลือก พวกเธอเข้าใจว่าคงไม่เป็นอันตรายอะไรและเพิ่งรู้ว่าสารตะกั่วมีอันตรายภายหลังจากที่กลุ่มนักพัฒนาเอกชนและหมอเข้ามาตรวจเลือดพร้อมให้ความรู้ความเข้าใจต่อปัญหาต่างๆ ประมาณปี 2540-2541

“ไม่เคยรู้มาก่อนเลยว่าตะกั่วมีอันตราย สมัยที่ยังเด็กๆ ก็มักจะไปเล่นน้ำ
แถวๆ บ่อพักน้ำเสียบริเวณโรงแต่งอยู่บ่อยๆ เพิ่งมารู้ว่าน้ำแรมมีพิษเมื่อ 5-6
ปีที่ผ่านมาเอง”

กาปะผัน อายุ 45 ปี

จะเห็นได้ว่าองค์ความรู้เรื่องการใช้ตะกั่วของชาวคลิตี้ล่างนั้น มีกระบวนการใช้อย่าง
เป็นขั้นตอนตามภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่เมื่อนายทุนเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้ กลับกลายเป็นผู้
มีอำนาจสิทธิขาดในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างชอบธรรมภายใต้ระบบทุนนิยมและกระแสการพัฒนา
อุตสาหกรรมเหมืองแร่ นำเอาตะกั่วมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตทางเทคโนโลยีอันทันสมัย
ป้อนผลผลิตเข้าสู่ธุรกิจขนาดใหญ่ กีดกันการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรระหว่างชาวบ้านคลิตี้ล่างและ
แหล่งแร่ตะกั่ว โดยที่มิได้คำนึงถึงความเป็นชุมชนเก่าแก่ที่เคยใช้มายาวนาน เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยและ
ไม่มีความรู้เรื่องพิษตะกั่วจึงมิได้ตระหนักว่าเป็นโรคดังกล่าว ความเจ็บป่วยนี้จึงเป็นสิ่งแปลกปลอมใน
วิถีชีวิตโดยที่ชาวคลิตี้ล่างไม่รู้ไม่เท่าทัน ปัญหาตรงนี้เป็นเรื่องของขาดจริยธรรมและจิตสำนึกในการ
ดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อม การบำบัดน้ำเสีย อีกทั้งยังเป็นการเอาเปรียบชุมชน ทำลายชีวิตวัฒนธรรม เป็น
การตัดดวงทรัพยากรโดยมิได้ห่วงใยต่อความหลากหลายทางนิเวศวิทยา ความสมบูรณ์ของธรรมชาติ
ในลำห้วย และที่สำคัญก็คือความเสี่ยงที่มีสามารถคาดการณ์ได้ เนื่องจากเชื่อมต่อกับคนเมืองที่ต้อง
อุปโภคบริโภคน้ำด้วยเช่นเดียวกัน

4.2 วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้

(ก่อตั้งโรงแต่งแร่ ปี 2510)

สายน้ำห้วยคลิตี้เป็นสายน้ำหลักของหมู่บ้านคลิตี้ล่าง เป็นเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของชุมชนที่
ทั้งหญิงชายสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารโดยไม่มีการกีดกัน มีความสัมพันธ์กันระหว่างผู้ที่เข้าใช้ไม่ว่า
จะเป็น เด็ก-ผู้ใหญ่ สามี-ภรรยา หญิง-ชาย ทุกเพศทุกวัย ชาวคลิตี้ล่างได้ใช้น้ำในห้วยประกอบ
กิจกรรมทุกอย่างตั้งแต่ดื่มกิน อาบ ทำอาหาร ล้างจาน ซักผ้า เลี้ยงควาย หากุ้ง หอย ปลูก ปลา ก่อสร้างได้
ว่าลำห้วยนี้เปรียบเสมือนหม้อข้าวใหญ่ของชุมชน ถ้าเสียห้วยนี้ไปก็เหมือนการถูกขูดหัวขูดน้ำไป
นั่นเอง

คำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย

“ปู่เล่าให้หม่องใจฟังว่าสมัยก่อนน้ำห้วยคลิตี้ใสมาก ไม่เคยมีกลิ่นสีผิดปกติ
เลย ปลูกก็ชุมมาก จะตกเบ็ดอย่างเดียวไม่ต้องดำปลาอย่างสมัยนี้”

หม่องใจหน่อ อายุ 56 ปี

“สมัยก่อนคน “องหลุ” ก็เดินทางไปมาหาสู่กับคนคลิตี้ล่างอยู่โดยตลอด หม่อมใจก็มาหาปลาในห้วยคลิตี้อยู่บ่อยๆ ก็จะเดินทางจาก “องหลุ” มาค้างคืนที่คลิตี้ล่างคืนสองคืน ได้ปลาพอกินแล้วก็กลับบ้าน ก็จะเอามาทำเป็นปลาเค็ม ปลาเก็บไว้กินนานๆ”

หม่อมใจเซง อายุ 66 ปี

นอกจากนี้หม่อมเปาะกร อายุ 45 ปี ยังเล่าให้ฟังว่าสมัยที่เขาเด็กๆ นั้นผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่าน้ำในห้วยใส เย็นชื่นใจ ปลาเยอะ ตัวขนาด 4-5 กิโล สามารถจับมากินได้ตามสบาย ตั้งแต่เด็กจนโตเป็นหนุ่มนั้น เขาก็ได้ใช้น้ำในห้วยคลิตี้นี้ดื่มกิน อาบเล่นแล้วก็ใช้เลี้ยงควายมาตลอด น้ำในลำห้วยจำเป็นกับชาวคลิตี้มากใช้ทำทุกอย่าง ในอดีตน้ำในลำห้วยจะดื่มกินไม่ได้ก็เพียงช่วงหน้าฝน แต่จะชุนแค่ 2-3 วันแล้วก็จะใส ถ้าไม่มีน้ำนี้ชาวบ้านต้องเดินไปหาน้ำห้วยเล็กซึ่งไกลออกไปอีก

“สมัยก่อนนั้นน้ำในห้วยมีสีใส น่าเล่นมาก มีปลา กุ้ง หอยและปูเยอะจริงๆ ชาวบ้านก็ใช้น้ำห้วยนี้ดื่มกินและเลี้ยงควายด้วย ถ้าไม่มีน้ำห้วยนี้ชีวิตก็อยู่ไม่ได้ เพราะน้ำพุแถวห้วยเล็กจะแห้งในช่วงหน้าแล้ง เวลาไปไร่ก็ต้องกินน้ำห้วยนี้ตลอด”

หม่อมเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

การหาปลาในสมัยก่อนนั้น ทั้งหญิงชายชาวคลิตี้ล่างต่างใช้เพียงการตกเบ็ดเพราะปลาชุมมาก หย่อนเบ็ดไม่ถึงครึ่งชั่วโมงก็ได้ปลามาพอกินมื้อหนึ่งแล้ว ไม่ต้องถึงขั้นลงไปดำหรือใช้ตาข่าย ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างมีระบบความรู้เรื่องสัตว์น้ำในห้วยเป็นอย่างดี ตั้งแต่บรรดากุ้ง หอย ปู ปลา อย่างปลาเวียนนั้นมีทั้งชนิดเนื้อแข็งและเนื้ออ่อน ปลาเวียนชนิดเนื้อแข็งจะอร่อยมากซึ่งปัจจุบันหาไม่ค่อยได้แล้ว ชาวคลิตี้ล่างมีความผูกพันกับการใช้น้ำห้วย สามารถอธิบายฐานทรัพยากรและสภาพสิ่งแวดล้อมที่เขาเคยใช้อย่างสมบูรณ์ เรียกได้ว่ามีความมั่นคงทางอาหารเป็นอย่างมาก และไม่เคยมีคำว่า “น้ำเสีย” ในระบบโลกทัศน์ช่วงก่อนการตั้งโรงแต่งแร่เลย

คำบอกเล่าของกลุ่มผู้หญิง

เมื่อหันมาพิจารณาคำบอกเล่าจากมุมมองของผู้หญิง ก็พบคำอธิบายในทำนองเดียวกัน

“ในคลิตี้ล่างนี้มีป่าที่เย็นดี สมัยก่อนน้ำในห้วยใสมาก มีหินเหลือองสวย ทุกคนจะจับกุ้งหอยปูปลามาทำกับข้าวกินกัน”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

กาเซ่กล่าวอีกว่าสมัยเด็กๆ เธอจะไปเล่นน้ำทุกวัน ได้ใช้น้ำในห้วยหุงข้าว ทำกับข้าว ใช้ซักผ้า ล้างจานทำทุกอย่าง เธอบอกว่าถ้าไม่มีน้ำห้วยชีวิตชาวคลิตี้ล่างก็อยู่ไม่ได้ ในอดีตน้ำในห้วย

จะขุ่นบ้างก็เฉพาะในช่วงฤดูฝน แต่ไม่มีกลิ่นเหม็น บรรดาผู้หญิงนิยมไปตกปลาเมื่อได้ปลามากก็จะเอามาแกงบ้าง ทำปลาร้า ปลาเค็มหรือไม่ก็ทำน้ำยาขมจิ้นกินด้วยกันกับเพื่อน ๆ

“สมัยก่อนน้ำห้วยคลิตี้นี้เย็นที่สุด ต้มแล้วชื่นใจ มีปลา กุ้ง หอยเยอะมาก จะใช้น้ำในห้วยทำทุกอย่าง”

กาปะเชน อายุ 50 ปี

ผู้ศึกษาายังพบว่าในชุมชนจะมีการจัดการการใช้น้ำและสัตว์น้ำในห้วย โดยคนแก่คนเฒ่าได้สร้างกุศโลบายเพื่อให้ทุกคนช่วยกันดูแลน้ำและใช้ทรัพยากรในห้วยอย่างมีสติ ดังคำกล่าวที่ว่า “อย่าจับปลาไปมากเกินไป เดียวน้ำห้วยจะแห้ง” ตรงนี้จึงเป็นข้อตกลงเป็นเสมือนสัญญาใจร่วมกันในเรื่องการจับปลากว่า “ไม่ควรจับปลามากเกินไป ให้จับแต่พอกิน” ส่วนใหญ่ชาวคลิตี้ล่างจะจับปลากินเฉพาะตัวโตได้ขนาด ส่วนปลาตัวเล็กๆ ก็จะปล่อยไป และข้อปฏิบัติที่ทุกคนทำร่วมกันอีกคือ “ห้ามไปพันไร่ ทำไร่ใกล้ห้วย เพราะจะทำให้ น้ำแห้ง” ผู้ศึกษาจะเห็นได้ว่าทั้งกลุ่มหญิงชายชาวคลิตี้ล่างต่างสามารถใช้น้ำในห้วยนี้ได้โดยไม่มีการกีดกัน ชาวคลิตี้ล่างได้บรรยายถึงความใสสะอาด ความสมบูรณ์ของลำห้วยและมีความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในการเข้าถึงน้ำห้วยหลายรูปแบบ ดังเช่นการไปหาปลาด้วยกันทั้งสามีภรรยา การไปหากับกลุ่มเพื่อนผู้ชาย หรือกลุ่มเพื่อนผู้หญิง และวิธีการหาปลา การเลือกช่วงเวลาในการหา ทั้งหลายเหล่านี้เป็นความสัมพันธ์และระบบความรู้ ผู้ศึกษาอาจกล่าวได้ว่า สิทธิในการเข้าถึงและใช้น้ำในห้วยนั้นเป็นทั้งของฝ่ายชายและชายหญิงร่วมกัน เพราะชาวคลิตี้ล่างต่างใช้ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อที่ถูกหล่อหลอมและความผูกพันกับสายน้ำดังกล่าวอย่างผสมกลมกลืนมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคำนึงถึงลูกหลานและเคารพในความเป็นธรรมชาติ ถึงแม้ว่าทั้งหญิงและชายจะมีประสบการณ์และความถนัดในการใช้ทรัพยากรต่างกัน แต่ทว่าชาวคลิตี้ล่างก็สามารถนำความต่างตรงนี้ มาร่วมกันสังเกตความเปลี่ยนแปลงของลำห้วย สัตว์น้ำพืชผลข้างลำห้วยที่กำลังจะสูญพันธุ์ไปได้อย่างชาญฉลาด

4.3 วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้

(หลังการตั้งโรงเต่างแร่ ปี 2510)

ผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิต คำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย-ผู้หญิง

โรงเต่างแร่ได้ตั้งขึ้น ณ บ้านคลิตี้บน ในปี 2510 หลังจากนั้นประมาณ 8 ปี ชาวคลิตี้ล่างได้พบความเปลี่ยนแปลงในสายน้ำหลักของหมู่บ้าน ภาวะความเจ็บป่วยผิดปกติ ความสูญเสียในหลายมิติ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทางสังคมตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชน ในช่วงที่โรงเต่างปล่อยน้ำแร่ลงมานั้น ชาวคลิตี้ล่างพบว่าน้ำในห้วยจะมีโคลนดิน มีกลิ่นเหม็นฉุนสาธเค็ม มีสีคล้ำขุ่น ไม่

เหมือนน้ำห้วยสมัยก่อน เมื่อดื่มเข้าไปนั้นรสชาติจะไม่เหมือนน้ำห้วย รู้สึกเวียนหัว เมื่ออาบหรือเล่นก็จะคันตามตัว แต่อย่างไรก็ตามตลอดเวลาที่เหมืองปล่อยน้ำแร่จนถึงปี 2538 (ปีที่ชาวบ้านได้ใช้น้ำประปาภูเขา) ถึงแม้ว่าน้ำห้วยจะมีกลิ่นเหม็นสักเท่าใด ชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงกินต้องใช้ เนื่องจากไม่มีน้ำจากแหล่งอื่น ยิ่งในช่วงหน้าแล้ง น้ำจากห้วยเล็กจะแห้งทำให้ไม่มีน้ำกิน ทุกคนจึงต้องพึ่งน้ำจากห้วยคลิตี้เพียงแหล่งเดียว เนื่องด้วยในช่วงนั้นชาวบ้านยังไม่มีภาชนะเก็บน้ำฝนและน้ำสำรองเพื่อไว้ดื่มในหน้าแล้งอย่างเพียงพอ

“น้ำห้วยช่วงนั้นเหม็นมาก ก็ต้องทนกิน ถ้าวันไหนทนไม่ไหวจริงๆ ก็จะต้องเดินไปตักน้ำที่ห้วยเล็กมากิน แต่ห้วยเล็กนี้ถ้าถึงฤดูแล้งแล้วน้ำจะแห้ง ส่วนใหญ่จึงใช้น้ำในห้วยคลิตี้นี้ตลอด”

หม่อมใจเติบ อายุ 39 ปี

หม่อมใจเติบ อายุ 39 ปี เล่าอีกว่าในช่วงก่อนปี 2530 ครอบครัวของเขาดังลงไปทำไร่ในแถบน้ำตกคลิตี้ เขาพบว่าน้ำในห้วยนั้นขุ่นมากแต่จำเป็นต้องอาบต้องกิน ต้องใช้ทุกอย่างเพราะไม่มีแหล่งน้ำอื่น

“ในช่วงที่มีประปาภูเขา น้ำก็ยังไม่พอ จำเป็นต้องกินน้ำในห้วยคลิตี้ต่างๆ ที่เหม็นมาก ก็เอามาต้มกิน น้ำที่ต้มนั้นเป็นฟองและมีกลิ่นเหม็น แต่ต้องกินเพราะในหมู่บ้านไม่มีน้ำห้วยอื่น”

หม่อมปือระ อายุ 38 ปี

ชาวคลิตี้ล่างต้องอยู่ในภาวะจำยอม จำต้องทนกับการไร้ทางเลือกที่จะหาแหล่งน้ำดื่มกินเสมือนอยู่ในภาวะการกินยาพิษเข้าร่างกาย ชาวคลิตี้ล่างพบว่าบรรดาสัตว์น้ำในห้วย เช่น ปลา บางตัวผอม หัวใหญ่ผิดปกติ ไม่มีเนื้อ และปลาที่จับมาได้จะไม่ค่อยดี ตาจะซีดๆ ถ้าเป็นปลาชนิดเนื้อแข็ง เนื้อก็จะแข็งที่คอ ถ้าเป็นชนิดเนื้ออ่อน เนื้อก็จะยุ่ย จืด เนื้อเละๆ กินไม่อร่อย ในช่วงที่น้ำแร่ลงนี้ไม่ค่อยเห็นกุ้ง ปู โดยเฉพาะนกและหอยนั้นไม่มีให้เห็น ทว่าหลายคนไม่เคยหยุดกินปลาเพราะปลาเป็นแหล่งอาหารที่หาได้ง่ายที่สุดประกอบกับความไม่รู้ว่ามีสารตะกั่ว เมื่อปลาลดจำนวนลงและหายากขึ้น ชาวคลิตี้ล่างได้ปรับเปลี่ยนวิธีการหาปลาจากเดิมที่มีเพียงการตกเบ็ดหันมาใช้ในการดำปลาวีธีการนี้เพิ่งมีขึ้นเมื่อประมาณปี 2524 ประกอบกับการติดต่อกับตลาดภายนอก จึงมีผู้นำเอาอุปกรณ์หน้ากากและฉมวกแทงปลาเข้ามาใช้ กลุ่มผู้ชายเห็นว่าดำปลานั้นใช้เวลาไม่นานก็ได้ปลาแล้ว (ถ้าดำลงไปแล้วเจอฝูงปลา) และสามารถเลือกปลาตัวใหญ่ๆ ได้ ถ้าเป็นการตกเบ็ด ปลาตัวเล็กๆ อาจมากินเหยื่อและนานมากกว่าที่จะได้ปลาตัวหนึ่ง ผู้หญิงและผู้ชายต่างมีความชำนาญคนละแบบ กล่าวคือบรรดาผู้ชายจะถนัดในการดำปลาแล้วใช้ฉมวกยิง ส่วนผู้หญิงจะเดินหาอยู่ข้างลำห้วยโดยใช้เบ็ด ตา

ชาย สวิงเป็นเครื่องมือ โดยส่วนใหญ่ ผู้หญิงจะหาปลาในช่วงฤดูฝนได้เก่งกว่าผู้ชายเพราะน้ำขุ่นผู้ชายจะดำปลาไม่ได้ ส่วนผู้ชายจะถนัดหาปลาในช่วงหน้าแล้ง ซึ่งน้ำจะใส มองเห็นตัวปลาได้ถนัดกว่า

ในการหาปลานี้ทั้งหญิง-ชาย จะต่างกันไปในแต่ละครอบครัวอีกด้วย ถ้าครอบครัวไหนผู้หญิงหาปลาเก่งผู้หญิงก็จะเป็นคนไป ถ้าผู้ชายหาปลาเก่งก็จะไปหาด้วย ถ้าครอบครัวไหนหาปลาเก่งทั้งสองคนก็ไปช่วยกันหา การหาปลานี้บ้างไปคนเดียว บ้างไปกับเพื่อน บ้างทั้งสามีภรรยา ก็ไปหาด้วยกัน บรรดาเด็กหนุ่มส่วนใหญ่จะไปกับเพื่อนๆ ประมาณ 4-5 คน โดยจะดำในช่วงเวลากลางวัน ปลาจะออกมาเยอะกว่า การไปหลายคนนั้นชาวคลิตี้ล่างบอกว่าสนุกดี ช่วยกันหา ถ้าหาคนเดียวก็น่ากลัว เพราะบางครั้งดำไปลึกประมาณ 3-4 เมตร ถ้าเกิดอันตรายอะไร เพื่อนที่ไปจะได้ช่วยกันได้ ทำให้ไม่เหงา ชาวคลิตี้ล่างจะแบ่งหน้าที่กัน คนหนึ่งดำปลา คนหนึ่งก่อไฟ คนดำปลาขึ้นมาจะได้ดึงไฟไม่ทำให้หนาวเกิน เมื่อได้ปลามากก็จะเอามาแบ่งกัน มาทำน้ายาขมมจิ้น หรือมาแกงกินด้วยกันที่บ้านใครคนใดคนหนึ่ง การดำปลานี้บางครั้งสามีภรรยาก็จะไปด้วยกัน ซึ่งภรรยาก็จะไปช่วยหยิบจับอุปกรณ์บางอย่างและช่วยก่อไฟ เมื่อสามีขึ้นมาจะได้ความอบอุ่นจากกองไฟทันทีทำให้ไม่หนาว ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างยังมีการจับปลาเพื่ออนุรักษ์อีกด้วย ดังเช่นจะไม่จับปลาตัวเล็ก ถ้าปลาตัวเล็กมาติดก็จะปล่อยไป ไม่ใช่ตาข่ายที่มีขนาดตาเล็กเกิน จะจับปลามาแต่พอกินเหล่านี้เป็นต้น

ในส่วนคำบอกเล่าในช่วงที่น้ำแร่งลู่ลำห้วย บรรดาผู้หญิงบอกว่า เหมืองแร่ได้สร้างความเดือดร้อนให้หมู่บ้าน ทำให้น้ำในห้วยขุ่น มีสีน้ำตาลคล้ำ มีกลิ่นเหม็นน้ำยา ในช่วงแรกๆ เหมืองจะปล่อยน้ำแร่อเฉพาะหน้าฝนเพื่อให้ดูกลมกลืนกับน้ำป่าที่ไหลมาพร้อมฝน มาในช่วงหลังมีการปล่อยน้ำแร่อทั้งหน้าแล้งและหน้าฝน ส่งผลให้ชาวคลิตี้ล่างไม่สามารถดื่มกินและใช้น้ำได้ตามปกติเช่นเดิม

“ประมาณปี 2536-2537 รู้สึกว่าน้ำห้วยขุ่นทั้งหน้าแล้งหน้าฝน สีน้ำตาลคล้ำๆ มีกลิ่นเหม็นมาก แต่ก็ยังต้องกินน้ำห้วยอยู่ เพราะไม่มีน้ำกิน พอน้ำใสหน่อยก็จะรีบไปตักมา ถ้าเห็นน้ำขุ่นเราก็คจะไม่กิน”

หน่อชเว อายุ 33 ปี

ในช่วงปี 2537 หน่อชเวได้ไปทำกินอยู่ที่ไร่ ต้องกินและใช้น้ำในห้วยคลิตี้โดยตลอดเพราะไม่มีแหล่งน้ำอื่น เธอบอกว่าเมื่อกินน้ำแร่อแล้วทำให้เธอและครอบครัวถ่ายท้อง เป็นไข้ เธอได้พบปลาตายในห้วยก็จะไปเก็บมากิน เมื่อกินเข้าไปก็รู้สึกว่าเนื้อละลายๆ ไม่เหนียวเหมือนเดิม ผู้ศึกษาพบว่าหญิงคลิตี้ล่างมีชีวิตผูกพันกับลำห้วยคลิตี้อย่างแนบแน่น เมื่อลำห้วยเกิดความเปลี่ยนแปลงเต็มไปด้วยน้ำหางแร่ ตะกั่ว พวกเธอได้สังเกตพบสิ่งผิดปกติคือพวกปู กุ้ง หอยนั้นจะมีหินปูนมาเกาะที่เปลือกมากขึ้น แล้วก็กินไม่ได้เพราะตัวผอม กุ้งก็ลดน้อยลง หอยก็หายากมากจนเหมือนสูญพันธุ์ไปแล้ว ปลาที่ดูผอมไปไม่สมบูรณ์เหมือนไม่มีเลือด ไม่มีแรง ชาว ชีด ผอม บนผิวน้ำเหมือนมีคราบน้ำมันจับอยู่ นอกจากนี้ยัง

เกิดผลกระทบต่อพืชไร่ ผู้หญิงหลายคนพบว่าเมื่อปลูกพืชผักข้างลำห้วย เช่น พริก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง แล้วไม่งาม ต้นไม้โต น้ำในห้วยนี้ไม่สามารถเอามารดผักได้เพราะจะทำให้ผักเหี่ยวตาย มีหินปูน ทราวย มาเกาะที่ผักเหล่านี้ ทั้งๆ ที่สมัยก่อนการปลูกพืชใกล้ห้วยจะยิ่งดีเพราะมีปุ๋ยเยอะ ส่วนผักฤดูร้อนลำห้วย ก็สูญพันธุ์ไป ผู้หญิงหลายคนยังบอกอีกว่าช่วงที่น้ำแรงลงนั้นลำบากมาก ต้องไปตักน้ำกินจากห้วยเล็ก ที่อยู่ไกลบ้านมาก ส่วนน้ำใช้นั้นก็จะทนใช้จากน้ำในห้วย และในช่วงที่ควายตายมากขึ้น นั้น มี 2 ตัว ที่มานอนตายในห้วยใกล้ ชาวบ้านต้องช่วยกันลากไปทิ้งในป่าเพราะเกรงว่าจะทำให้น้ำในห้วยเน่าเสีย ไปกว่าเดิม

ผู้หญิงคลิตี้ล่างหลายคนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต บางคนได้ใช้น้ำฝนดื่มกินและอาบ โดยเก็บ น้ำฝนไว้ในกระบอกไม้ไผ่ในช่วงหน้าฝน และก็อาบน้ำจากห้วยเล็กแทนน้ำจากห้วยคลิตี้ แต่ถ้าไม่มีน้ำจริงๆ ก็ต้องทนไปอาบในห้วยคลิตี้นี้ พวกเขาต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตมากินปลากระป๋อง ไข่ มาม่า แทน แต่อย่างไรก็ยังหาปลามากินอยู่ ในเรื่องพฤติกรรมกรรมการตกปลาก็เปลี่ยนไป จากเดิมที่ไปบ่อยๆ ก็ เปลี่ยนเป็นนานๆ ครั้งหนึ่ง

“จะไปปลงเบ็ดช่วงเย็น พอรุ่งเช้าก็ไปกู้เบ็ดที่ลงไว้ นานๆ ทีหนึ่งไม่กล้าไปหา ปลาล่อยเพราะเวลาไปปลงเบ็ดที่ไร ก็เหม็นน้ำแร่จนเวียนหัว”

กาปะบาย อายุ 43 ปี

“เวลาไปตกเบ็ดที่ไรน้ำก็เหม็น ถ้ากินน้ำเข้าไปจะมีอาการเวียนหัว อาเจียน ขึ้นสมอง”

กาปะผัน อายุ 45 ปี

ผลกระทบต่อภาวะทางเศรษฐกิจ จากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย-ผู้หญิง

ในส่วนของความสูญเสียทางเศรษฐกิจ ชาวคลิตี้ล่างต่างรับรู้ว่ามีบรรดาสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้าน เริ่มเจ็บป่วยและล้มตายอย่างผิดสังเกต เช่น ควาย ก่อนตายควายจะมีลักษณะเหมือนเมายา มีน้ำลาย เป็นฟอง บางตัวก็วิ่งชนอะไรต่างๆ ไม่รู้เรื่อง เหมือนเป็นบ้าแล้วก็ซึก ควายที่ตั้งท้องพอครบกำหนด ลูก ออกมาก็ตายหมด บางตัวท้องแข็ง ขึ้นไม่ออก ชาวคลิตี้ล่างได้ผ่ากระเพาะควายที่ตายก็พบว่า มีลักษณะ แห่งเหลือง บางตัวมีน้ำในกระเพาะมากผิดปกติ ในช่วงแรกๆ ชาวคลิตี้ล่างไม่ทราบเลยว่าควายตาย เพราะสาเหตุใด ส่วนควายที่เหลืองก็รีบขายออกไปทั้งหมดเพราะไม่อาจจะเลี้ยงได้ต่อไป ยิ่งนานวัน ควายยิ่งดูซูบผอมและตายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ชาวคลิตี้ล่างได้บอกถึงการตายของควายอย่างผิดปกติใน หมู่บ้านประมาณ 400 ตัวตลอดช่วงเวลาที่เกิดปัญหา ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสูญเสียรายได้หลัก หมายถึง ปากท้องและอนาคตทางการศึกษาของลูกหลาน แต่ทว่าชาวคลิตี้ล่างกลับมิได้รับการชดเชยความ

สูญเสียนี้จากผู้ก่อมลพิษหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบแต่อย่างใด ความที่ตายนี้ก็ตายเปล่า ปล่อยให้ชาวคลิตี้ล่างดิ้นรนและต่อสู้ด้วยหนทางอื่นกันเอง หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี ได้เล่าถึงสถานการณ์ช่วงนั้นให้ฟังว่าช่วงที่น้ำทางแร่ตะกั่วลงสู่ลำห้วย ปี 2537 ทำให้ความของเขาต้องตายรวมกันทั้งหมด 11 ตัว จากเดิมที่มี 18 ตัว ส่วนที่เหลือจึงต้องรีบขายออกไป โดยมีพ่อค้ามาซื้อในราคาตัวละ 3,500 บาท

“ความที่เหลือนี้เป็นความที่ผอมเพราะป่วยจากการกินตะกั่วเข้าไปมาก นิสัยความมันต้องลงไปแช่ในน้ำสักครึ่งชั่วโมง แล้วก็กินน้ำซุ่นๆ ก็เลยได้สารตะกั่วไปเต็มๆ”

หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี

ในอดีตถ้าความตาย ชาวคลิตี้ล่างจะไม่กินเนื้อเพราะเชื่อว่าความเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณช่วยทำนา รากข้าว รากไม้ไผ่เป็นต้น แต่มาในปี 2540 ชาวคลิตี้ล่างได้เริ่มหันมากินเนื้อความนี้เพราะหาของป่ายากขึ้น ปลายก็หาไม่ค่อยได้ ต้องซื้อกับข้าวอีก ค่าใช้จ่ายก็สูงขึ้นจึงจำเป็นต้องกินเนื้อความที่ตายเหล่านี้ ชาวคลิตี้ล่างจะรีบฆ่าแหละแล้วเอาออกไปขายหมู่บ้านอื่นในราคา กิโลกรัมละ 10-30 บาท แต่ช่วงหลังไม่มีใครซื้อเพราะหลังจากที่กินเนื้อความเหล่านี้แล้วทำให้ถ่ายท้อง ชาวบ้านจึงฝันกินกันเองบ้าง ปล่อยให้เน่าไปบ้าง

“ในปี 2536 ความของหม่อมเปาะ ตายทั้งหมด 6 ตัว โดยไม่รู้สาเหตุผ่าท้องดูก็เห็นว่าท้องแข็ง กระเพาะแห้ง ซี่ไม่ออก”

หม่อมเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

“เสียความไป 6 ตัว ในปี 2536 ก่อนตายลักษณะเหมือนเมาอะไร วิ่งไปชนอะไรต่างๆ ไม่รู้เรื่อง ชัก มีน้ำลายเป็นฟอง เราไม่รู้เลยว่าความตายเพราะอะไร ส่วนที่เหลือก็รีบขายออกไป”

หม่อมปือพือ อายุ 35 ปี

ในช่วงที่น้ำแร่ลงหนักนั้น ได้ส่งผลให้สัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านล้มตายเป็นจำนวนมาก ซึ่งบรรดาผู้หญิงก็ได้สังเกตพบสิ่งผิดปกติเหล่านี้เช่นกัน

“ความของเราตายไป 5 ตัว ก่อนความตาย มีอาการเหมือนบ้า หลังจากทีกินน้ำในห้วยคลิตี้ มันก็วิ่งไม่มองอะไรเลย พอผ่าท้องดูหลังจากที่มันตายก็เห็นว่าเลือดแห้ง ซี่ก็แห้งหมด”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

“ควายตายไป 7 ตัว ในปี 2537 มันดูหายใจไม่สะดวก จมูกแห้งและเหี่ยว
ผิดปกติ”

กาเซ่ อายุ 42 ปี

กาปะเซนบอกว่าหลังจากน้ำแร่ง ได้ทำให้ควายของเธอตายไป 8 ตัว ในปี 2536 จากที่มี 13 ตัวที่เหลือจึงรีบขายออกไป ก่อนที่ควายจะตายมีอาการน้ำลายฟูมปาก ตามองไม่เห็นอะไร วิ่งชนกอไผ่ เหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างของผลกระทบด้านเศรษฐกิจกรณีการสูญเสียควายของชาวคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษาพบว่าวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างมีความลำบากมากขึ้น เป็นผลให้หลายคนต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่อปัญหาที่เกิดขึ้น จากความเชื่อของชาวคลิตี้ล่างที่ว่าควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณแต่เมื่อควายตายเป็นจำนวนมาก ทำให้หลายคนครอบครัวต้องหันมากินเนื้อควาย

“เพิ่มมากขึ้นเนื้อควายเมื่อ 5-6 ปีที่ผ่านมา เนื้อควายที่ตายนั้นรู้สึกว่าจะไม่
อร่อยเลย สาเหตุที่ต้องหันมากินเนื้อควายเพราะไม่มีอะไรกิน”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ผลกระทบต่อวัฒนธรรมประเพณีจากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย-ผู้หญิง

เมื่อพูดถึงวัฒนธรรมประเพณีทางน้ำของชาวคลิตี้ล่าง ภายหลังจากที่น้ำในห้วยเกิดมีกลิ่นเหม็นของน้ำแร่นั้น ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างยังคงยึดถือประเพณีการลอยกระทงและสงกรานต์อยู่เช่นเดิม ยังคงมีการเอาน้ำมาเล่นสาดกันบ้าง ชาวคลิตี้ล่างกล่าวว่าประเพณีเหล่านี้ชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงทำเหมือนเดิม ถึงน้ำจะเสียอย่างไรคนกะเหรี่ยงก็ไม่ทิ้งประเพณี

“ในช่วงที่น้ำเหม็นก็ต้องลอยกระทงเพราะเป็นประเพณีที่เราทำกันมาตลอด
ช่วงสงกรานต์เราก็ใช้น้ำห้วยนี้เล่นสาดกัน”

หม่องเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

บรรดาผู้ชายบอกว่าถึงน้ำแร่งจะลงหนักขนาดไหน คนกะเหรี่ยงก็ยังคงปฏิบัติตามประเพณีของตนเหมือนเดิม อย่างงานลอยกระทงก็ต้องทนไปลอย ส่วนงานสงกรานต์ก็มีพิธีไหว้สะพาน ล้างเท้าพ่อแม่ คำโพร้นนั้นก็ยังคงปฏิบัติเหมือนเดิม หลายคนจะไปเอาน้ำในห้วยเล็กมาเล่นสาดกันบ้าง ถ้าน้ำแห้งก็ต้องใช้น้ำในห้วยคลิตี้ ทั่วๆที่น้ำเหม็นมากก็ต้องทนใช้ คนเล่นน้ำสงกรานต์ก็เป็นผืนคันหลายคนถึงแม้ว่าสภาพแวดล้อมทางน้ำต้องเสียไป แต่ชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงจัดงานประเพณีมาโดยตลอด ทั่วๆที่สุขภาพทางกายและใจต้องประสบปัญหาอย่างหนัก

ชาวคลิตี้ล่างจะมีประเพณีลอยกระทงทุกปี ถึงแม้ในช่วงน้ำเห็บน้ำก็ไม่หยุด โดยคนในหมู่บ้านจะไปร่วมทำกระทงแพลอยด้วยกัน บางคนก็จะทำกระทงของตัวเอง บรรดาผู้หญิงบอกว่าได้มีการลอยกระทงทุกปี โดยจะรีบเข้าไปลอยแล้วก็จะรีบออกมา ปัญหาการปล่อยน้ำทางแระตะกั่วดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อประเพณีการรำตง⁴ ของหญิงชาวคลิตี้ล่างอีกด้วย เพราะถ้าเจ็บช้อมมากๆ ก็ไม่สามารถรำได้ซึ่งก็หมายถึงการสูญเสียวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชาวคลิตี้ล่างแน่นอน

ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน จากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้ชาย-ผู้หญิง

หลังจากน้ำทางแระตะกั่วปนเปื้อนสู่ลำห้วย ได้เกิดภาวะความเปลี่ยนแปลงต่อความสัมพันธ์ในชุมชนคลิตี้ล่างเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงปี 2537-2544 ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความเครียดโดยไม่ทราบสาเหตุ บางคนรู้สึกเบื่อ ท้อแท้ไม่รู้จะทำอย่างไร อยากจะย้ายไปอยู่ที่อื่นให้รู้แล้วรู้รอดไป ผู้หญิงหลายคนมีอาการใจสั้น กลัว บางคนเดินร้องไห้ไม่อยากพูดจากับใคร บางคนเดินพูดคนเดียว บางคนพูดจาไม่รู้เรื่อง มองเห็นภาพหลอนต่างๆ เช่น เห็นผีจะมาทำร้าย บางคนถอดเสื้อผ้าออกหมดโดยไม่รู้สติ บางคนเครียดจนผูกคอตาย ปัญหาดังกล่าวกระทบต่อความรู้สึกและความสัมพันธ์ในครอบครัวอยู่ไม่น้อย เพราะสมาชิกในบ้านต่างไม่มีความสุข เป็นกังวลกับอาการผิดปกติของพ่อแม่พี่น้อง คนที่มีอาการเครียดบางคนก็คิดว่าสมาชิกในบ้าน เกิดความไม่เข้าใจกันจนไม่อยากอยู่บ้าน บางคนพยายามหาคำอธิบายความเครียดจากปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น หลายคนได้ใช้คำอธิบายที่เป็นความเชื่อแบบไสยศาสตร์ ซึ่งทำให้คนในชุมชนเกิดการทะเลาะกัน เพราะพูดถึงสาเหตุว่าเกิดจากการกระทำ การกลั่นแกล้งของผู้เลี้ยงผีในหมู่บ้าน ปัญหาดังกล่าวทำให้ผู้อาวุโสและกรรมการในหมู่บ้านต้องทำงานอย่างหนัก คอยไต่สวนพิสูจน์ความจริง แต่ผู้เลี้ยงผีก็ปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นคนทำ ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นหลายครั้งจนทำให้คนในหมู่บ้านหลายคนแทบเป็นประสาท มีอาการทางจิตอย่างหนัก เรียกได้ว่าผลกระทบดังกล่าวได้ทำให้ระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนสั้นคลอนเป็นอย่างมาก ยิ่งนอกจากนี้ความสัมพันธ์ระดับญาติพี่น้องระหว่างหมู่บ้านคลิตี้บนและคลิตี้ล่างนั้นต้องกลายเป็นความบาดหมาง

⁴ การรำตง เป็นประเพณีของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งมีการร้องรำตามจังหวะดนตรี เครื่องดนตรีที่เล่นได้แก่เมฆะวี (ลักษณะคล้ายกีตาร์) ฉิ่งกรับ กลอง เกราะทำจากไม้ไผ่ เนื้อหาในเพลงมีความหมายเป็นตำนาน เรื่องเล่า ข้อเตือนใจให้แก่คนกะเหรี่ยง มีการพูดถึงวิถีชีวิตคนกะเหรี่ยงในอดีต โดยทั่วไปการรำตงจะมีทั้งชุดหญิง-ชาย เด็ก-ผู้ใหญ่ แต่ในคลิตี้ล่างนี้จะมีคณะรำตงเฉพาะกลุ่มแม่บ้านเท่านั้นเพราะบรรดาเด็กและวัยรุ่นต่างไปเรียนนอกหมู่บ้านจึงไม่มีโอกาสได้รับการถ่ายทอดจากผู้ใหญ่ การรำตงนี้ผู้รำต้องมีการฝึกซ้อมให้ร่างกายอยู่ในสภาพที่พร้อมรำได้เสมอ ต้องมีสุขภาพที่แข็งแรงเพราะมีท่ารำหลายท่า ทั้งนั่ง ยืนและลุกนั่ง จะใช้เวลารำประมาณ 30 นาที ในช่วงการรำครั้งหนึ่ง.

ถึงขนาดตัดญาติ เนื่องด้วยญาติๆ ของชาวคลิตี้ล่าง (ที่ตั้งบ้านอยู่คลิตี้บน) ได้ไปทำงานอยู่ในโรงแต่งแร่นี้ด้วย ญาติๆ เหล่านี้ได้กล่าวโทษญาติที่อยู่คลิตี้ล่างว่าเป็นคนค้ำหน้าเหมืองแร่ทำให้โรงแต่งแร่ต้องถูกปิด ชาวคลิตี้ล่างต้องเสียรายได้

จะเห็นได้ว่าคำบอกกล่าวเรื่องวิถีชีวิตและผลกระทบในด้านต่างๆ ช่วงปี 2510-2541 ผู้ชายคลิตี้ล่างรับรู้และอธิบายสภาพลำห้วยจากสิ่งที่เขาเห็นโดยสะท้อนถึงความไม่รู้ ความจำยอมต่อสภาพสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ ชาวคลิตี้ล่างไม่รู้ว่าปัญหาจะสร้างความเดือดร้อนและทวีความรุนแรงให้กับคนในหมู่บ้านเช่นนี้ ผู้ศึกษาพบว่าสิ่งที่ชาวคลิตี้ล่างกระทำในขณะนั้นคือการเล่าเรื่องราวความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในอดีตเปรียบเทียบกับความสูญเสียที่เกิดขึ้นและพยายามอธิบายถึงลักษณะทางกายภาพของน้ำที่มีกลิ่น สี รสเปลี่ยนไป ดื่มแล้วเวียนหัว อาบแล้วคันเป็นผื่น สัตว์น้ำ สูญพันธุ์ สัตว์เลี้ยงล้มตาย กระทบต่อรายได้และทำให้ชาวคลิตี้ล่างต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตในภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้น ส่วนผู้หญิงก็สังเกตเห็นเช่นเดียวกัน พวกเธอรูสึกว่าคนในหมู่บ้านหงุดหงิดง่าย อารมณ์ไม่ค่อยดี ทำอะไรก็ไม่สนุก ช่วงที่น้ำแร่งนี้ทำให้หลายคนดูเปลี่ยนไป ดูผิดปกติ เมื่อเห็นหน้ากันก็ไม่คุยเดินไปเฉยๆ จากคำอธิบายผ่านการมองเรื่องความเปลี่ยนแปลงของบรรดาผู้หญิงนั้น ผู้ศึกษาพบว่าเธอมองเห็นความสูญเสียในเรื่องการใช้ประโยชน์จากลำห้วย ไม่ต่างกันกับผู้ชายเพราะได้เข้าใช้ประโยชน์ด้วยกัน พฤติกรรมการดำรงชีวิตข้างต้นตามคำบอกเล่าของชาวคลิตี้ล่างนั้น

ผู้ศึกษาพบว่าในมุมมองของทั้งหญิงและชายนั้น เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและพร้อมที่จะอธิบายความรู้สึกตามประสบการณ์ กิจกรรมที่เขาเคยสัมผัสอยู่ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตข้างต้นของชาวคลิตี้ล่างนั้น พบว่ามีหลากหลายระดับและมิติ บ้างก็มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำรงอยู่ บ้างก็อยู่ในภาวะยอมทนต่อปัญหา บ้างทนอยู่ด้วยสภาวะความไม่รู้ บ้างก็พยายามอธิบายปัญหาโดยใช้ระบบโลกทัศน์แบบไสยศาสตร์เพื่อให้ได้มาซึ่งสาเหตุของความผิดปกติ ในช่วงเวลา ปี 2510-2541 นี้เป็นช่วงของการประสบปัญหาอย่างรุนแรงและมีการเริ่มก่อตัวเป็นพลังของการต่อสู้ เริ่มเรียนรู้ปัญหา พัฒนาความเข้าใจไปพร้อมๆ กับความเสี่ยงที่เกิดขึ้น

4.4 วิถีชีวิตและการใช้ทรัพยากรในลำห้วยคลิตี้ ช่วงหลังโรงแต่งแร่ถูกปิด (ปี 2541 –ปัจจุบัน)

การรับรู้เรื่องอันตรายจากสารตะกั่ว

ภายหลังปัญหาผลกระทบจากการปล่อยน้ำแร่งสู่ลำห้วยคลิตี้ได้รับการร้องเรียนและถูกตีแผ่สู่สาธารณะ ทำให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาตรวจสอบ จนเป็นผลให้โรงแต่งแร่ถูกสั่งปิดและเสีย

ค่าปรับเป็นจำนวนเงิน 2,000 บาท ในวันที่ 23 เมษายน 2541⁵ ประกอบกับการเข้ามาของหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะกรมควบคุมมลพิษและกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมีบทบาทหลักในการดูแลรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ชาวคลิตี้ล่างได้รับรู้เรื่องโรคพิษตะกั่ว ค่าตะกั่วที่เกินมาตรฐานในแหล่งน้ำ แหล่งอาหารของชาวคลิตี้ล่างในปี 2541 นี้เอง ต้องอยู่ในพื้นที่เสี่ยงพิษตะกั่วมาก่อนการรับรู้อย่างเป็นทางการจากภาครัฐ ประมาณ 20 ปีเศษ (นับจากปี 2518) ซึ่งคณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขของนามัย บ้านทุ่งเสือโทนและเกริงกระเวียได้เข้ามาปิดป้ายปิดริบโคน้ำและปลาในลำห้วยชั่วคราว เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2545 ณ ช่วงเวลาหลังปี 2541 ถึงแม้จะมีการปิดโรงแต่งแร่ไปแล้ว ทว่าชาวคลิตี้ล่างยังต้องอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ปนเปื้อนสารตะกั่ว วิธีการดำรงชีวิตของชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงไม่มีทางเลือกอยู่เช่นเดิม

หม่อมป้อพื่อเล่าให้ฟังว่าได้ไปหาหมออรรถพรณ์ เมธาติลกุลกุล ที่โรงพยาบาลราชวิถี เมื่อปี 2543 เพื่อรักษาอาการความเจ็บป่วยจากพิษตะกั่ว หมอบอกว่าพยายามอย่าใช้น้ำกินปลาในห้วย เพราะจะทำให้สารตะกั่วในเลือดเพิ่มขึ้น หม่อมป้อพื่อก็เลยหยุดกินปลา ประกอบกับประสบการณ์ที่เจอกับตัวเองหลังจากที่ลงไปดำปลาแล้วรู้สึกเวียนหัว เดินเซเหมือนเมายา ทั้งๆ ที่น้ำในช่วงปี 2544 เริ่มใสขึ้นมาบ้างแล้ว เขาจึงไม่ค่อยได้ไปหาปลาและกินน้ำในห้วยอีก ตรงจุดนี้ผู้ศึกษาพบว่าชาวบ้านมีการระวังเรื่องการดื่มกินน้ำของตนเช่นกัน ชาวคลิตี้ล่างจะดื่มน้ำในห้วยเมื่อต้องไปไร่และไม่มีน้ำจากแหล่งอื่น ทว่าถ้าอยู่ในหมู่บ้านก็จะใช้น้ำประปาภูเขาโดยตลอด แต่สิ่งหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือการต้องจับปลา กินปลาในห้วยที่ยังคงมีสารตะกั่วเจือปนอยู่ เป็นเสมือนการสัมผัสและนำสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกายโดยตรง ชาวคลิตี้ล่างบางคนก็รับรู้ถึงอันตรายจากอาการความเจ็บป่วยที่

⁵ นายศุภมิตร อินโอภาษ เจ้าหน้าที่บริหารงานทรัพยากรธรณี ปฏิบัติหน้าที่ทรัพยากรธรณีประจำท้องที่ ทำหนังสือถึง กรรมการผู้จัดการบริษัทตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด ฉบับที่ 1 เลขที่ 15 (จังหวัดกาญจนบุรี)754 ลงวันที่ 23 เมษายน 2541 เรื่องขอให้บริษัท ตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด หยุดประกอบกิจการแต่งแร่ ซึ่งที่ทำการทรัพยากรธรณีประจำท้องที่ (จังหวัดกาญจนบุรี ได้เข้าไปตรวจสอบในจุดเกิดเหตุแล้ว ปรากฏว่า บริษัทฯ ได้กระทำผิด พ.ร.บ.แร่ ตามมาตรา 118 จึงขอสั่งให้หยุดประกอบกิจการแต่งแร่ ตั้งแต่วันที่ 23 เมษายน 2541 เป็นต้นไป ฉบับที่ 2 เลขที่ 15 (จังหวัดกาญจนบุรี)/757 ลงวันที่ 23 เมษายน 2541 เรื่องให้เข้าไปพบเจ้าหน้าที่เพื่อทำการเปรียบเทียบปรับ ด้วยบริษัทฯ เป็นผู้รับใบอนุญาตแต่งแร่ที่ 2/2537 ที่ต.ชะแล อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี ไม่ปฏิบัติตาม พ.บ.แร่ พ.ศ. 2510 ทางทรัพยากรธรณีประจำท้องที่ (จังหวัดกาญจนบุรี) จึงให้กรรมการผู้จัดการบริษัทฯ ไปพบเจ้าหน้าที่ ณ ที่ทำการทรัพยากรธรณี เพื่อดำเนินการเปรียบเทียบปรับให้เป็นการเสร็จสิ้นไป ภายในวันที่ 13 พฤษภาคม 2541.

เป็นอยู่และคำแนะนำของหมอที่เข้าไปรับการรักษาจึงหันมาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมส่วนตัวเพื่อสุขภาพที่ดีขึ้นของตนเองและสมาชิกในครัวเรือน

วิถีการดำรงชีวิตและการใช้ลำห้วย

หลังจากที่คณะเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุขได้เข้ามาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของหมู่บ้านเพื่อเตรียมการที่จะตรวจสอบเรื่องสุขภาพของชาวบ้าน ศึกษาพฤติกรรมครอบครัวและทำการตรวจร่างกาย ตรวจสุขภาพและพัฒนาการเด็กและระดับตะกั่วในเลือดเป็นต้น ในช่วงปี 2542-2546 ชาวบ้านรับรู้ได้ว่าวิถีการดำรงชีวิตของเขานั้นมีปัญหายิ่งกว่าช่วงก่อนปิดโรงแต่งแร่เสียอีก หลังการประกาศห้ามกินสัตว์น้ำและใช้น้ำในห้วยทำให้ชาวคลิตี้ล่างไม่กล้าหาสัตว์น้ำในห้วยมาประกอบอาหาร เช่นเดิม หลายคนกลัวเพราะอาการตายผิดสังเกตที่พบในบุคคลที่รักและเพื่อนบ้าน หลายคนรับรู้ว่าการความเจ็บป่วยที่เขาเป็นอยู่นั้นเกิดจากการกินปลาและใช้น้ำในห้วยจึงเกิดภาวะเครียด วิดกกังวลไม่กล้ากินปลาอีก ทว่าหลายคนไร้ทางเลือก ถึงแม้จะรู้ว่ากินปลาแล้วเป็นพิษแต่ก็ต้องยอมหลายคนเปลี่ยนวิถีปฏิบัติเป็นนานๆ ค่อยหาปลากินทีหนึ่ง เพราะไม่มีเงินไปซื้อกับข้าวและก็อยากกินปลาสดๆ ในห้วยมากกว่าปลากระป๋อง

หลังโรงแต่งถูกปิดในช่วงปี 2541-2543 น้ำในห้วยยังขุ่นอยู่ ต่อมาในช่วงปี 2544 -2545 นั้นน้ำในห้วยเริ่มมีสีใสขึ้น รสของน้ำก็เริ่มเหมือนเดิม กลิ่นก็เริ่มปกติไม่ค่อยเหม็น เว้นแต่ช่วงหน้าฝนที่ยังมีกลิ่นสารเคมีอยู่บ้าง ชาวคลิตี้ล่างหลายคนบอกว่า ปี 2546 นี้รู้สึกว่ามีน้ำในห้วยดีขึ้นมาก ความใสของน้ำใกล้เคียงเหมือนเดิมแล้ว ชาวคลิตี้ล่างจึงหันมาใช้น้ำในการดื่มกินและเล่น กลับมาหาปลาดังเช่นสมัยก่อน เมื่อลักษณะทางกายภาพของน้ำเริ่มกลับคืนสู่สภาพปกติ ถึงแม้จะยังมีได้มีการวัดด้วยวิธีการทางเทคนิคก็ตาม แต่ชาวคลิตี้ล่างก็รู้สึกว่าน้ำในห้วยที่เป็นสายเลือดหล่อเลี้ยงชาวคลิตี้ล่างมานั้นกำลังคืนสู่สภาพเดิม วิถีชีวิตแบบเดิมเริ่มกลับมา บรรดาเด็กๆ เมื่อปิดเทอมและวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ก็จะลงไปเล่นน้ำอย่างมีความสุข ส่วนผู้ใหญ่ก็จะใช้น้ำดื่มกินเมื่อต้องไปทำไร่และจะหาสัตว์น้ำมาประกอบอาหาร

“ก็ต้องกินปลาในน้ำในห้วย มันก็เป็นธรรมดาที่เราต้องกินเป็นชีวิตของเรา แต่หลังจากที่หมอห้ามไม่ให้กิน นานๆ เราจึงจะกินทีหนึ่ง เพราะถ้าไม่กินก็ไม่รู้จะกินอะไร เราไม่มีเงินมากพอจะมาซื้ออาหารจากรถที่มาขายหรอก”

หม่องปะชาติ อายุ 38 ปี

“รู้สึกว่ามีน้ำในห้วยดีขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ก็ไม่ได้กินและใช้น้ำในห้วยคลิตี้เท่าไรแล้ว ถ้าไปไร่จะกินในห้วยเล็กน้อยมากกว่า ส่วนใหญ่จะไปหาปลาอย่างเดียว ก็เดือนละครั้งสองครั้ง บางเดือนก็ไม่ได้ไป เรื่องหาปลานี้ชอบมาก เดียวนี้ก็ยัง

กินอยู่แต่น้อยลงกว่าก่อน เพราะหมอมอบอกว่าอันตราย มีสารตะกั่ว เราก็กิน
กลัวเหมือนกัน แต่อยู่ๆ ไปไม่มีอะไรกิน เราก็ต้องไปหาปลาในห้วยนี้แหละ”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ในปี 2546 นี้ ผู้หญิงบางคนเริ่มกลับมาหาสัตว์เล็กๆ ในห้วย ดังที่น้องเป็ด อายุ 22 ปี ได้ไปหา
ลูกกึ่งลูกปลาเพื่อมาประกอบอาหาร แต่ส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยได้ใช้น้ำในห้วยทำกิจกรรมต่างๆ เท่าใดนัก
จะมีก็ใช้รดแปลงผักข้างๆ ห้วย หลังจากโรงแต่งถูกปิด ชาวคลิตี้ล่างรู้สึกว่ในช่วงหน้าแล้งน้ำห้วยจะ
ดีขึ้นแต่ตะกอนก็ยังคงค้างอยู่ พอช่วงหน้าฝนน้ำห้วยก็จะมีกลิ่นเหม็นอยู่บ้าง มาในปี 2546 นี้ น้ำดีขึ้นมาก
ชาวคลิตี้หลายคนได้ให้ควายกินน้ำในห้วยนี้แล้ว โดยปกติชาวคลิตี้ล่างจะใช้น้ำประปาภูเขาทั้งดื่มกิน
ใช้ในครัวเรือนและนำไปใส่ขวดพลาสติกไปดื่มในไร่ด้วย ถ้าน้ำที่เตรียมไปหมดแล้วก็จะดื่มน้ำในห้วย
บางครั้งก็จะดื่มน้ำในห้วยทั้งๆ ที่น้ำที่เตรียมไปยังไม่หมด ชาวคลิตี้ล่างให้เหตุผลว่าน้ำในขวดนั้นไม่
อร่อย ดื่มไม่ชื่นใจ

ชาวคลิตี้ล่างหลายคนอาจมีความกลัวสารตะกั่วในปลาและน้ำอยู่บ้าง ก็จะเว้นช่วงในการหาจากวิถี
เดิมที่เคยไป 2-3 วันครั้งหนึ่ง ก็จะเป็นหาเดือนละครั้งหรือหยุดหาไปเลย ทว่าหลายคนก็ยังไม่ไว้ใจพิษ
ตะกั่วในห้วยคลิตี้

“เมื่อก่อนไปหาปลาบ่อย ปีนี้เพิ่งไปหาแค่ 2 ครั้ง พอกินปลาเสร็จก็จะกินยา
ลดสารตะกั่วตาม”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36 ปี

หลายคนก็หยุดกินปลาในห้วยอย่างเด็ดขาด ดังเช่นกาปะเชนบอกว่าเธอหยุดกินปลามา 3-4
ปีแล้ว ชาวคลิตี้ทั้งหญิงชายต้องเดินทางไปหาปลาในลำห้วยที่อยู่ห่างออกไปแถบกองหล้า ซึ่งอยู่ไกล
จากหมู่บ้านคลิตี้ประมาณ 7 กิโลเมตร เรียกได้ว่าการหากินนั้นมีความลำบากมากกว่าสมัยอดีต ชาวค
ลิตี้ล่างจะบอกแก่ทุกคนว่าปลาเหล่านี้เป็นปลาตะกั่วธรรมชาติ มิใช่ตะกั่วจากโรงแต่งแร่ และถ้ามี
ทางเลือกอื่นเช่นมีปลาในบ่อเลี้ยงที่บ้านก็จะไม่ไปหาปลาในห้วย หม่องปะเชนบอกว่าเขาจับปลาใน
ห้วยกินมาโดยตลอดตั้งแต่เกิดปัญหา เพิ่งวันเมื่อ 2 ปีที่แล้วเพราะหมอมอบอกว่าในร่างกายเขามีสาร
ตะกั่วสูงเกินมาตรฐาน ชาวคลิตี้ล่างให้เหตุผลว่าที่ยังคงดื่มน้ำห้วยอยู่นั้น เป็นเพราะไม่มีน้ำที่อื่น
แล้ว เวลาไปไร่ก็ต้องกินน้ำห้วยนี้

ผู้ศึกษาพบว่าวิถีชีวิตปัจจุบันของชาวคลิตี้ล่างนั้นเป็นวิถีที่ปรับเปลี่ยนตามปัญหาที่มากกระทบ
ชาวคลิตี้ล่าง ดังเช่นถ้าน้ำเหม็นก็หยุดกิน น้ำเริ่มใสก็จะกลับมากินเหมือนเดิม หันมาจับสัตว์น้ำ
เหมือนเดิม เมื่อหมอบอกว่าห้ามกินปลาโดยที่ไม่ได้หาทางออกให้กับเรื่องปากท้องของเขานั้น การ
ปฏิบัติตามจึงเป็นเรื่องยาก ถึงแม้จะต้องประสบกับอาการความเจ็บป่วยต่างๆ แต่เขาก็นึกถึงเรื่องปาก

ห้องในวันนี้เป็นอันดับแรก และถ้าชาวคลิตี้ล่างไม่ประสบปัญหากับตัวเองและครอบครัว พฤติกรรมการกินปลาที่ยังคงปฏิบัติอยู่ ด้วยเหตุที่ทางเลือกในการหาอาหารนั้นมีน้อย บางคนต้องเดินทางไปหาปลาในลำห้วยที่ไกลออกไปซึ่งลำบากกว่าเดิม แต่ชาวคลิตี้ล่างก็ต้องทำเพื่อชีวิตของคนในครอบครัว

ชีวิตทางเศรษฐกิจและการปรับตัว

ภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้ค่าใช้จ่ายของชาวคลิตี้ล่างต้องสูงขึ้นเรื่อยๆ หลายคนบอกว่าช่วงที่ปิดโรงแต่งแร่ใหม่ๆ ไม่ค่อยยกปลากินปลาในห้วยเพราะหมอม่าห้าม จึงต้องเสียเงินซื้อกับข้าว ซื้อปลากระป๋อง มาฆ่า ต้องซื้อปลาจากรถกับข้าว ทั้งๆ ที่เมื่อก่อนไปจับปลาในห้วยได้ตลอด ในส่วนของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของหญิงชายชาวคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษาพบว่าหลังจากที่ต้องเสียสัตว์เลี้ยงซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักและส่งผลให้ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ชาวบ้านจึงต้องหาเงินมาเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งทางหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างต้องทำคือขยายพื้นที่ทำไร่ ปลูกข้าวโพดให้มากขึ้นเพื่อให้ได้เงิน ซึ่งจะเห็นได้ว่าพื้นที่การทำไร่ข้าวโพดของชาวคลิตี้ล่างนั้นมากกว่าการทำไร่ข้าวและพริกถึง 1.8 เท่า ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อ 4 ปีก่อนที่ยังไม่มีการปลูกข้าวโพดนี้ จึงเห็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตของชาวคลิตี้ล่างอย่างเห็นได้ชัด (ดูตารางที่ 3.4) ซึ่งถ้าหากผู้มีส่วนรับผิดชอบยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่ทำให้ชาวคลิตี้ล่างสามารถอยู่ในวิถีชีวิตท่ามกลางผืนป่าและพึ่งตนเองได้เช่นอดีตก็อาจส่งผลกระทบต่อ การลดจำนวนลงของผืนป่าตะวันตกได้อย่างน่าเป็นห่วงเช่นกัน

ในวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวคลิตี้ล่างนั้น ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างต้องใช้จ่ายเงินเป็นตัวตั้ง ทำให้เวลาของตัวเอง ครอบครัวและชุมชนลดลง กล่าวคือในช่วงเวลาปัจจุบันนี้หลายคนเห็นว่าเมื่อถึงวันพระ แต่ชาวคลิตี้ล่างกลับไม่ได้หยุดพักเพราะต้องทำทั้งไร่ข้าวและไร่ข้าวโพด ซึ่งถ้าดูแลไม่ทั่วถึง ดายหญ้าไม่ทันก็จะทำให้ข้าวและข้าวโพดไม่งาม ปัจจุบันชาวบ้านได้ปรับวิถีชีวิตมาเลี้ยงวัวไว้ขายแทน เพราะเห็นว่าวัวไม่ต้องลงไปแช่ในห้วยเหมือนกับควาย ส่วนน้ำกินก็จะนำน้ำประปาภูเขาให้วัวกินแทนน้ำห้วย ในส่วนของอาการเครียด คล้ายประสาทของผู้หญิงบางคนนั้น ปัจจุบัน (2546) อาการเหล่านี้ได้ค่อยๆ หายไป พร้อมกับน้ำที่เริ่มใสขึ้น ความรู้สึกเริ่มดีขึ้น ทว่าความกลัวและความทรงจำในอดีตยังสามารถย้อนเกิดขึ้นได้ใหม่ ถ้าพวกเขาได้รับรู้เรื่องราวที่สะท้อนใจในภาวะฉับพลัน ในปัญหาตรงนี้ เป็นเรื่องที่สำคัญและกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งไม่อาจมองข้ามไปได้เลย

ณ ชีวิตในช่วงเวลาภายหลังการปิดโรงแต่งแร่ ได้ทำให้น้ำในห้วยปรับสภาพคืนสู่ความปกติตามความรู้สึกของชาวบ้าน ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าน้ำห้วยที่ใส สัตว์น้ำที่สมบูรณ์กำลังจะกลับมา ถึงแม้ว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบจะยังมีได้มาฟื้นฟูลำห้วย คุณตะกอนตะกั่วได้ท้องน้ำออกไปก็ตาม หลายคนคิดว่า การฟื้นฟูลำห้วยนี้คงไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามาช่วยแก้ปัญหาอย่างจริงจัง คงต้องปล่อยไปตาม

ยถากรรมเพราะลำพังชาวบ้านเองนั้นคงไม่มีกำลังพอ แต่อย่างไรชาวคลิตี้ล่างก็ยังคงเป็นห่วงอนาคตของลูกหลานไม่ได้ เพราะเด็กเหล่านี้ก็ยังคงต้องสัมผัสกับสารตะกั่วที่ปนเปื้อนอยู่เช่นนี้ต่อไปอีกไม่รู้กี่สิบกี่ร้อยปี

4.5 คำอธิบายเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยจากหญิงชายชาวคลิตี้ล่าง

การอธิบายเรื่องสุขภาพและอาการเจ็บป่วยของผู้ชาย

ผลกระทบจากโรงเต่งแร่ตะกั่ว นอกจากจะส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านสภาพแวดล้อมในลำห้วย จนเกิดเป็นความสูญเสียความหลากหลายทางนิเวศวิทยาแล้ว ที่สำคัญยังทำให้ ชาวคลิตี้ล่างเกิดทุกขภาวะทางกายและจิตใจ มีความเจ็บป่วยแบบผิดปกติและสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไปอย่างน่าเศร้าสลด ผู้ศึกษาเห็นว่าความเจ็บป่วยจากการบอกเล่าของชาวบ้านเอง เป็นสิ่งที่น่าสนใจ และมีนัยสำคัญที่หลายฝ่ายควรหันมาให้คุณค่าและตระหนักถึงผลกระทบในด้านจิตใจให้มากขึ้น จึงได้นำเสนอในงานศึกษาครั้งนี้

ผู้ศึกษาได้พบพัฒนาการของการรับรู้เรื่องพิษตะกั่วของชาวบ้านซึ่งกลายมาเป็นวาทกรรมในการรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อผู้ศึกษาย้อนไปศึกษาถึงอาการความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างในสมัยก่อนนั้น ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าคนรุ่นปู่ตายไปไม่เคยเล่าให้ฟังและพบเห็นความเจ็บป่วยผิดปกติ เช่นนี้มาก่อน หม่อมปะแสง กล่าวว่ามีครั้งแรกๆ (ปี 2512) ที่ย้ายมาอยู่บ้านคลิตี้ล่างใหม่ๆ นั้นตนและชาวบ้านไม่เคยมีอาการเจ็บป่วยเช่นนี้เลย แต่เมื่อเวลาต่อมาก็พบความเจ็บป่วยแบบแปลกๆ บรรดาผู้ชายได้อธิบายความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ครอบครัวและคนในชุมชนว่า มีอาการเจ็บท้องบ่อยๆ ปวดศีรษะ ปวดท้ายทอย ปวดข้อมือ ข้อเท้า หน้ามืดตาลายบ่อยๆ โดยเริ่มมีอาการตั้งแต่ว่าปี 2532 ชาวคลิตี้ล่างไม่ทราบเลยว่าความผิดปกติทางร่างกายที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลจากสาเหตุใด ปัจจุบันก็ยังมีอาการอยู่ ถึงแม้จะลดลงจากเมื่อสองสามปีก่อนแต่ชาวคลิตี้ล่างก็บอกว่าลดลงน้อยมาก และถึงแม้เวลาจะผ่านล่วงเลยมาถึงปัจจุบัน (2546) ชาวคลิตี้ล่างก็ยังมั่นใจว่าเขาเป็นโรคพิษตะกั่วหรือไม่ ประกอบกับไม่ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญจึงไม่อาจจะระบุได้ว่าชาวคลิตี้ล่างเป็นพิษตะกั่วเรื่องจริงได้ ทว่าหลายคนมิได้ตั้งใจว่าชาวคลิตี้ล่างจะเป็นโรคอะไร ขอเพียงอย่างเดียวคือให้หายจากอาการความเจ็บป่วยเหล่านี้ ชาวคลิตี้ล่างต่างบอกในทำนองเดียวกันว่า การปวดอย่างนี้ไม่ใช่การปวดธรรมดาที่เคยทำงานในไร่ จะปวดมากกว่า บางครั้งอยู่เฉยๆ ก็ปวดขึ้นมา ชาวคลิตี้ล่างให้ข้อสังเกตว่า มันผิดปกติตรงที่คนในหมู่บ้านนั้นมีอาการเจ็บป่วยคล้ายๆ กัน โดยไม่เว้นทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ดังเช่นที่น้องเตี๊ยะ อายุ 23 ปี บอกว่าเขามีอาการปวดกระดูก ปวดข้อเท้า ข้อมือ ไม่ทราบว่าจะเกิดจากอะไร

บางครั้งก็คิดว่าตนเองอายุยังไม่มากเท่าไรแล้วทำไมจึงมีอาการแบบคนแก่ แต่ก็ไม่ทราบว่าจะหา
คำตอบได้อย่างไร

ตารางที่ 4.1 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้ชาย

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่วในเลือด (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	ปีที่เจาะ	อาการ
1.	หม่อมเปาะเจ็ด	41	46.6	2543	เมื่อปี 2537 มีอาการปวดตามข้อ เจ็บท้อง ปวดหลัง เหว ปวดหัว ตาแดง คิดอะไรไม่ค่อย ออก บางครั้งถ้าเดินมากๆ ขาก็จะยกไม่ขึ้น มือเท้าชา บางทีเดินถือมีดอยู่เฉยๆ ก็ไม่มีแรง มีดตกไปเลย ตอนที่มวนยาสูบมือก็ไม่รู้สึกเลย ยิ่งทำงานมากก็ยิ่งปวดมาก
2.	หม่อมเปาะกร	46	40.97	2543	เจ็บตามข้อ ทำงานหนักไม่ได้ ถ้าปวดข้อมาก ต้องพักจากงานต่างๆ แล้วเอายามาปวด บริเวณที่ปวด
3.	หม่อมเปาะคี	47	36.97	2543	มาอยู่ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างเมื่อ 2531 เข้ามาได้ เพียง 1 ปี ก็เริ่มมีอาการปวดหัว เจ็บท้อง เจ็บ ข้อ ตามผิวมีลักษณะเป็นผื่นคัน ชาตามมือ เท้า ปวดข้อ
4.	หม่อมโจเน	56	33.75	2543	ปวดข้อ ปวดศีรษะ เป็นมา 10 ปีแล้ว การ ปวดอย่างนี้ไม่ใช่ปวดธรรมดาที่เคยทำงาน แต่ จะปวดมาก บางครั้งอยู่เฉยๆ ก็ปวดขึ้นมา
5.	หม่อมโจเดิบ	39	33.19	2543	เริ่มมีอาการผิดปกติตั้งแต่ปี 2532 ที่แรกก็ บวมที่ขา รู้สึกว่าขาหนักๆ ไม่ค่อยมีแรง ปัจจุบันมีอาการปวดเมื่อย ปวดหัว หน้ามืด ตาลาย อาเจียน คลื่นไส้บ่อยๆ
6.	หม่อมปะเส่ง	54	30.5	2545	มีอาการปวดหัว ปวดตามข้อมือ ข้อเท้า หน้า มืดตาลายบ่อยๆ โดยเริ่มมีอาการตั้งแต่ปี 2534 ต้องกินยาบรรเทาอยู่ตลอด อาการ ปวดนี้บางครั้ง นั่ง นอนอยู่เฉยๆ ก็ปวดขึ้นมา
7.	เวโจบอง	38	30.25	2542	ปวดท้องบ่อยมาก อย่างน้อยสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง เมื่อปวดท้องก็จะทำอะไรไม่ได้ ทำงานทำ อะไรไม่ได้เลย

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่วในเลือด (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	ปีที่เจาะ	อาการ
8.	หม่องใจไม	45	29.94	2542	หูไม่ได้ยินไปข้างหนึ่ง เคยไปหาหมอให้รักษา และหมอก็บอกว่าไม่เป็นอะไร และเมื่อปี 2545 มีก้อนแข็งๆ ที่ได้คอบริเวณลูกกระเดือก ตอนนี้อยู่ใจไม่ค่อยสะดวกเลยแล้วก็ปวดแหว เวลาทำงานมากๆ แขนจะเคล็ด แรงแน้อยลง เหนื่อยง่าย
9.	หม่องป้อพื่อ ⁶	34	27.28	2545	ปวดหัวเวียนหัว ปวดตามข้อ ขาอ่อนไม่ค่อยมีแรง เหนื่อยง่าย ซาตามปลายเท้าทั้ง 2 ข้าง แล้วก็ปวดกระดูก มีอาการมาตั้งแต่ปี 2540 ตอนแรกไม่ได้ไปหาหมอ เพียงแต่ไปขอยา จากอนามัยทุ่งเสือโทนมากิน เริ่มไปหาหมอที่ โรงพยาบาลราชวิถี เมื่อปี 2543 ก็รู้ว่าตัวเอง เป็นโรคสารตะกั่วจากที่หมอรพรรณวินิจจัย หมอก็ให้ยาลดสารตะกั่วมากิน ตอนนี้อยู่สึกว่า อาการปวดต่างๆ ค่อยๆ บรรเทาแล้ว
10.	เวเชว	32	25.09	2543	มีอาการปวดหัว จนเป็นไข้ เจ็บตามข้อ ปวด หลังเป็นประจำ เป็นเช่นนี้มาตั้งแต่ปี 2535 โดยปวดๆ หายๆ มาตลอด
11.	หม่องใจยะ	44	21.59	2542	มีอาการปวดข้อ ซาตามนิ้วตั้งแต่ ปี 2540 ปัจจุบันยังมีอาการอย่างนี้อยู่

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา, พฤษภาคม 2546 – เมษายน 2547 และข้อมูลผลการตรวจเลือดจากการม
อนามัย กระทรวงสาธารณสุข

หมายเหตุ เรียงลำดับตามค่าตะกั่วในเลือดจากมากไปหาน้อย

⁶ หนึ่งในผู้ป่วย 8 ราย ซึ่งเป็นผู้ป่วยกลุ่มแรกที่พร้อมเข้ารับการรักษาโรคพิษตะกั่วในเลือด จากแพทย์หญิงอรพรรณ
เมธาดิลกกุล หัวหน้าคลินิกอาชีวเวชศาสตร์ รพ.ราชวิถี ซึ่งชาวบ้านต้องทยอยกันเข้ารับการรักษาเป็นกลุ่มๆ โดยต้อง
มีจำนวนคนไม่มากเกินไปเพราะขั้นตอนการรักษามีความละเอียด แพทย์ต้องใช้เวลาในการสืบประวัติผู้ป่วยและรักษา
เป็นเวลานาน การตรวจวินิจฉัยโรคอย่างรอบคอบและถูกต้องตามโรคที่เป็น ชาวบ้านหลายคนมีความคาดหวังว่าจะ
ได้เข้ารับการรักษาโรคพิษตะกั่วเป็นกลุ่มต่อไป แต่เนื่องด้วยปัญหาหลายๆ ด้าน ทำให้แพทย์หญิงอรพรรณ ต้องปิด
คลินิกอาชีวเวชศาสตร์ลงชั่วคราว.

จากตารางผู้ศึกษาจะเห็นได้ว่าอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษานี้ มีอาการเจ็บทางกายที่ไม่ต่างกันซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะปวดหัว ปวดท้อง ปวดเมื่อยตามร่างกาย ซาตามมือเท้า โดยที่มีข้อสังเกตว่าค่าตะกั่วในเลือดของชาวคลิตี้ล่างเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้เกินเกณฑ์มาตรฐาน (40 ไมโครกรัม/เดซิลิตร) แต่ก็มีอาการความเจ็บป่วยอยู่ด้วยเช่นกันซึ่งในกรณีเช่นนี้ในทางการแพทย์จะแก้ปัญหาเช่นนี้อย่างไร และเมื่อเปรียบเทียบกับหม่องบือฟือ ซึ่งมีค่าตะกั่ว 27.28 ไมโครกรัม/เดซิลิตร ยังได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรังจากแพทย์หญิงอรพรรณ เมธาดีลกกุล ตรงจุดนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าการนิยามและให้การรักษาอาการดังกล่าวขึ้นอยู่กับเกณฑ์มาตรฐานใด นอกจากนี้ผู้ศึกษายังพบคำอธิบายเรื่องภาวะสุขภาพของชาวคลิตี้ล่างที่มีความสับสนและไม่เข้าใจว่าอย่างไรคือความเจ็บป่วย ชาวคลิตี้ล่างต้องเป็นผู้ยอมรับการนิยามความเจ็บป่วยของหมอเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้นหรือ

ในคำบอกเล่าเรื่องสุขภาพของชาวบ้านหลายคน เป็นไปในทำนองที่ไม่เข้าใจการให้นิยามเรื่องความเจ็บป่วยของหมอที่รักษาชาวคลิตี้ล่าง หลายคนเกิดภาวะจำยอมต่อปัญหาโดยที่ไม่ได้เรียกร้องต่อสู้แต่อย่างใด ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านคิดว่าตอนนี้ชาวคลิตี้ล่างก็อายุมากแล้ว ก็จะทนต่ออาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ความรู้สึกต่อความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างคือไม่อยากคิดมาก ไม่กลัวอะไร เพราะคิดว่าคนเราเกิดมาก็ตายทุกคน แต่ในใจก็อยากให้หมอรักษาเด็กๆ ที่ต้องมาเจ็บป่วยก่อนวัยอันควร

“เรามีสารตะกั่วในเลือด 40 จะมากจะน้อยเราก็ต้องทน เป็นอะไรก็ต้องทน หมอบอกว่าเป็นเพราะทำงานหนักไขข้อไม่ดี น้ำเหลืองแห้ง ไม่รู้เลยว่าความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่เกิดจากสาเหตุอะไร อันที่จริงหน้าที่ของหมอนั้นต้องรักษาคนป่วยทุกคน แต่หมอกลับมองว่าคนที่ไม่ล้มหมอนนอนเสื่อ ไม่เจ็บมากนั้นไม่ป่วย ก็เลยให้แค่ยาพาราเซตามอล แล้วก็ให้กลับบ้าน เราก็ไม่รู้เหมือนกันว่า บางครั้งร่างกายเรามันก็เจ็บ ปวดหัวเอามากๆ แต่ไม่ถึงขั้นล้มหมอน ก็เลยไม่รู้ว่าจะเรียกว่าคนป่วยหรือเปล่า”

หม่องเปาะกร อายุ 46 ปี

เมื่อกล่าวถึงอาการผิดปกติทางกายของหม่องเปาะกรแล้ว เขابอกว่าไม่เคยเจ็บป่วยอย่างนี้มาก่อน ถ้าป่วยก็คือป่วยธรรมดา มีไข้ เมื่อกินยาสมุนไพรก็จะหาย หม่องเปาะกรคิดน้อยใจว่า อาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวเขานั้นคงไม่หาย บางครั้งเขาก็คิดไปว่าคงเจ็บป่วยธรรมดาเพราะร่างกายมันก็ต้องแก่ลงตามธรรมชาติ ความจำก็ต้องเสื่อมลง ปวดเมื่อยตามข้อเป็นธรรมดา เขาคิดว่าเจ็บป่วยอย่างนี้ก็จะกินยาสมุนไพร ถ้าไม่หายก็ตายไป ชีวิตคนเราเกิดมาก็ตายครั้งเดียว แต่ที่เขาเป็นห่วงก็คือบรรดาเด็กๆ ในหมู่บ้านซึ่งต้องมาเจ็บป่วยก่อนวัยอันควร

ผู้ศึกษาพบว่าอาการความเจ็บป่วยของผู้ชายหลายคนก็เป็นไปในลักษณะไม่เข้าใจการรักษา เรื่องเกณฑ์มาตรฐานค่าตะกั่วในเลือดและยังเกิดภาวะท้อแท้ ทุกข์ทรมานกับความเจ็บป่วยทั้งของตนเองและสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย

“เราไม่เข้าใจเลยว่า ตัวเลขที่หมอบอกว่ามีสารตะกั่วเท่านี้เท่านี้มันหมายความว่าอย่างไร เราเป็นชาวบ้านก็แค่อยากรู้ว่ามันมีอันตรายแค่ไหน หมอบอกเราว่าถ้าไม่เกิน 40 ยังไม่เป็นอันตรายไม่ต้องรักษา ที่หมอบอกอย่างนี้มันจริงๆ หรือเปล่าเราก็ไม่รู้เลย บางครั้งเราคิดมากว่าทำไมต้องมาเจ็บป่วยอย่างนี้ รู้สึกเพื่อชีวิต ตอนที่ป่วยช่วงนั้นท้อใจมาก คิดอยากจะทำอะไรสักอย่าง คิดมาก มันอัดอั้นในใจ พุดมาเท่าไรก็ไม่หมด เราก็ต้องทำงานส่งลูกเรียนแต่กลับมาก็บป่วยอีก ทำไมคนในครอบครัวของเรา ถึงเป็นมากกว่าบ้านอื่นๆ แต่เราก็พยายามทำใจเพราะเกิดมาในป่าดงอย่างนี้”

หม่องใจเติบ อายุ 39 ปี

บรรดาผู้ชายเหล่านี้รู้สึกถึงความเจ็บป่วยนั้นเป็นความทุกข์กังวลอย่างยิ่งเพราะการรักษาพยาบาลก็หมายถึงการต้องมีเงินสำรองในการเดินทาง มีค่าใช้จ่ายขณะที่พักรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลและอีกความรู้สึกหนึ่งคือเขาบอกได้เพียงอาการความเจ็บป่วยและความทุกข์ทรมานที่เกิดกับตัวเอง โดยที่ไม่ทราบว่าจะจัดการกับความทุกข์ของชาวคลิตี้ล่างได้อย่างไร ชาวคลิตี้ล่างเข้าใจว่าหมอมิได้เยียวยาหรือใส่ใจต่ออาการของเขาและบุคคลที่รักแต่อย่างใด

“รู้สึกเป็นทุกข์มากที่สุดๆ เจ็บป่วยบ่อยๆ ทั้งๆ ที่เมื่อตอนเราเป็นเด็กก็ไม่เคยมีอาการอย่างนี้ วุ่นวาย กังวลใจมาก เราไม่มีเงินไปเลย ค่ากินค่าอยู่ก็ต้องออกเอง พอไปถึงหมอ เหมือนเขาไม่ได้รักษาอะไรเลย ลูกยังป่วยเหมือนเดิม”

หม่องเปาะคี อายุ 47 ปี

หม่องเปาะคีกล่าวเสริมว่าอาการความเจ็บป่วยเช่นนี้คนคลิตี้ล่างไม่เคยเป็นมาก่อน และเด็กก็ป่วยผิดปกติอย่างลูกของเขาเองนั้นบ่นปวดท้องทุกคน เขาเล่าให้ฟังว่าลูกคนที่สาม เมื่ออายุ 3 ขวบ หมอได้พาไปรักษาสารตะกั่ว ต้องไปนอนโรงพยาบาลพลฯ 1 อาทิตย์ หมอบอกว่ามีสารตะกั่วสูง เขาคิดว่าช่วงเวลาที่ไปอยู่โรงพยาบาลนั้นเหมือนหมอมิได้รักษาสารตะกั่วของลูกของเขาเลย ตัวเขาเองก็ทำอะไรไม่ได้เพราะไม่เข้าใจการรักษาของหมอ ตรงจุดนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามไปได้เลย การรักษาของแพทย์ดังกล่าวได้สร้างกำแพงและผลักให้ผู้ป่วยและญาติ ต้องเป็นผู้ถูกกระทำโดยที่ไม่

อาจรู้และเข้าใจวิถีคิดการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบันได้เลย ความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมการรักษาของแพทย์ตรงนี้อาจส่งผลต่อการไม่ร่วมมือในการเข้ารับการรักษาของชาวคลิตี้ล่างต่อไปได้

“ไม่สนใจแล้ว เวลาหมอมามาที่หน่วยฯ เราก็ไม่อยากไป เราไม่อยากตรวจ ตะกั่วเพราะถ้ามีสูงเราก็ต้องเดินทางไปรักษา เราไม่อยากไป อาการที่เป็นตอนนี้เราก็ไม่รู้ว่าเกิดจากสารตะกั่วหรือเปล่า เราก็ทนอยู่อย่างนี้ กินยากะเหรียงไป”

หม่องใจไม่ อายุ 45 ปี

จะเห็นได้ว่าคำอธิบายเรื่องสุขภาพและอาการความเจ็บป่วยของบรรดากลุ่มผู้ชายนั้นก็เป็นไปในทำนองของการเล่าเรื่องราวความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวเขาและครอบครัว โดยที่บางคนเกิดภาวะจำนนต่อปัญหาและปล่อยให้เป็นเรื่องของชะตากรรมไป บางคนว่าวุ่น กังวลใจต่ออนาคตของลูกๆ และความสูญเสียที่เกิดขึ้น บางคนขอเพียงอยากให้เขามีความปกติสุขเช่นเดิม บางคนคิดตั้งคำถามกับความผิดปกติที่เกิดขึ้นแต่หาทางออกให้กับตัวเองไม่ได้ บางคนอยากรักษาจากหมอผู้เชี่ยวชาญอย่างจริงจังและจริงใจ บางคนตั้งคำถามกับการรักษาและนิยามความเจ็บป่วยของหมอ บางคนมีความคิดทั้งหลายเหล่านี้ปะปนกันทว่าไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไร เหล่านี้คือความรู้สึกนึกคิดในจิตใจของชายคลิตี้ล่างกลุ่มนี้ ซึ่งเป็นภาวะความทุกข์ทรมาน ความเจ็บป่วยที่ไม่อาจแบ่งแยกได้ว่าเพศใดจะเจ็บป่วย เกิดภาวะความทุกข์ใจมากกว่าเพศใดได้

การอธิบายเรื่องสุขภาพและอาการเจ็บป่วยของผู้หญิง

ในส่วนคำบอกเล่าจากบรรดาผู้หญิงนั้น พวกเขาเล่าว่าสมัยก่อนชาวบ้านไม่เคยป่วยอย่างนี้ พอหลังจากน้ำแร่ปล่อยลงห้วยชาวบ้านก็เริ่มมาป่วยแบบแปลกๆ สมัยที่พวกเขาเด็กๆ ไม่เคยรู้และได้ยินใครพูดถึงการเจ็บป่วยเช่นนี้เลย คนรุ่นปู่ย่าก็แก่ตายธรรมดาและส่วนมากจะอายุยืน แต่พอมารุ่นพ่อแม่ก็รู้สึกว่ามีผิดปกติ มีอาการเจ็บป่วย ร่างกายอ่อนแออยู่ตลอด เจ็บป่วยบ่อย มีอาการนิดหน่อยก็เสียชีวิต หลายคนสามารถแยกอาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นระหว่างเจ็บป่วยธรรมดาและสารตะกั่วได้ พวกเขาจะรับรู้ได้ว่าอย่างไรคือป่วยเป็นไข้ธรรมดา อย่างไรคือป่วยสารตะกั่ว เพราะถ้าเป็นสารตะกั่วจะหน้ามืดบ่อยๆ ไม่มีแรง จะทำให้ป่วยง่ายกว่าเดิม เวลาเป็นไข้ก็จะไม่หายขาด เป็นๆ หายๆ ทำให้ร่างกายอ่อนแอ มือเท้าชา ปวดเมื่อยตามข้อ เจ็บตา น้ำตาไหลอยู่ตลอด ผู้ศึกษาพบว่าหลายคนมีอาการเครียดจากสภาพผลกระทบที่มีต่อสุขภาพตรงนี้อีก

“ไม่รู้เลยว่าโรคสารตะกั่วนี้จะหายได้หรือเปล่า แล้วเราจะตายมัย คิดไม่ออกเลย หนักใจมาก เป็นห่วงลูกที่ยังต้องเรียนหนังสืออยู่ คิดๆ แล้วบางครั้งก็

น้ำตาไหลออกมา เครียด กังวลไปหมด เราคิดมาก ปวดหัว ใจสั่น ดูหิวมัน
หนักๆ แต่พอจับหิวมันก็เล็กน้อย บางครั้งก็ไม่อยากกินข้าว ไม่อยาก
พูดคุยกับใคร เบื่อไปหมด ใครเดินไปมาก็ไม่อยากจะทักทาย”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

ตารางที่ 4.2 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้หญิง

ลำดับ	ชื่อ	อายุ	ค่าตะกั่วในเลือด	ปีที่เจาะ	อาการ
1.	หน่อชเว	32	35.54	2542	ช่วงที่น้ำแร่ลงหนักนั้น เธอถ่ายท้อง เป็นไข้บ่อย ปวดหัวแบบไม่มีไข้ ซา ตามแขนขา
2.	กาปะบาย	43	31.38	2544	ท้องอืด เจ็บท้องบ่อยๆ ซาที่ข้อมือ ข้อ แขน เจ็บในกระดูก เวลานอนตอน กลางคืนได้ประมาณ 15 นาทีก็ซาแล้ว
3.	เวมิ่ง	33	30.99	2542	มีอาการเจ็บป่วยหนักๆ เมื่อปี 2545 จะปวดท้อง ท้องอืด บางครั้งปวดเป็น สัปดาห์ บางครั้ง 2-3 วันก็หาย แล้วก็ ปวดหัวปวดตลอดแต่ไม่มีไข้ ปวด ข้อมือ ข้อเท้า ซาตามมือเท้า
4.	มิ่งหน่อ	22	29.54	2544	มาอยู่ที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างได้เพียง 1 ปีก็ มีอาการเจ็บป่วย ปวดหัว หน้ามืด ปวดตามแขน ขา หลัง ได้เข้ารักษาตัว ที่โรงพยาบาลราชวิถี ปี 2543 หมออร พรรณณ์ เมธาติลกกุลได้ออกใบรับรอง แพทย์ให้ว่าเป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง

ลำดับ	ชื่อ	อายุ	ค่าตะกั่วในเลือด	ปีที่เจาะ	อาการ
5.	เวมะนุ	33	27.18	2543	มีอาการบวมตั้งแต่ปี 2532 โดยเริ่มบวมที่ขา ก่อน เริ่มแรกนั้นยังไม่ใช้ เธอคิดว่าคงไม่มีอะไรต่อมาก็เริ่มบวมขึ้นเรื่อยๆ แล้วก็บวมทั้งตัว เป็นไข้และปวดหัวมาก จนถึงปี 2541 มีอาการหนักจนถึงขั้นต้องเข้าโรงพยาบาล เธอเพิ่งทราบว่า เป็นโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง ภายหลังจากที่ไปหาแพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล ที่โรงพยาบาลราชวิถี เมื่อปี 2543 อาการความเจ็บป่วยของเธอคือบวม ซาตามมือเท้า ปวดข้อ หน้ามืดตาลาย ปัจจุบันเธอยังมีอาการหน้ามืดตาลาย ปวดหัวเป็นบางครั้ง
6.	กาปะปี	35	25.81	2543	มีอาการชาทั้งตัว ปวดเมื่อย ปวดหัว หน้ามืด บางครั้งปวดเหมือนกระดูกจะงอก ปวดที่หลัง ที่ข้อมือแล้วก็เจ็บท้องด้วย
7.	เวน้ำอะ	31	24.30	2543	เริ่มปวดตามข้อตั้งแต่อายุ 18 ปี ช่วงนั้นปวดยังไม่มาก ต่อมาก็ปวดที่หัวไหล่ ตอนนั้นไม่ค่อยมีแรงน้ำหนักลด และประจำเดือนก็ไม่มา 1 ปีแล้ว
8.	จัน	26	24.29	2544	มีอาการชาที่มือ แขน ขา ตื่นเข้ามาจะกำอะไรไม่ได้เลย แล้วก็ปวดหัวแต่ไม่ทุกวัน จะเป็นเช่นนี้ตลอดจนปัจจุบันก็ยังมีอาการอยู่
9.	กาเซ่	43	23.36	2542	ปวดข้อ เจ็บในกระดูก ซาตามมือเท้า เกรียด กังวลไปหมด ปวดหัว ใจสั่น บางครั้งก็ไม่อยากกินข้าว ไม่อยากพูดคุยกับใคร เบื่อไปหมด ใครเดินไปมากก็ไม่อยากทักทาย

ลำดับ	ชื่อ	อายุ	ค่าตะกั่วในเลือด	ปีที่เจาะ	อาการ
10.	กาน้ำอมะอ่อง	39	15.66	2542	เริ่มรู้สึกว่าการมองไม่ค่อยชัดเมื่อปี 2541 ในระยะแรกจะมีอาการเวียนหัวบ่อยๆ ต่อมาเจ็บตามากและมีอาการปวดหัว หน้ามืด ชาตามมือเท้า เจ็บตามข้อ ปัจจุบัน (2546) ตาของเธอ บอดสนิท ได้เข้ารับการรักษาที่ร.พ. ราชวิถี โดยหมออรพรรณ เมธาติลกกุล ได้ออกใบรับรองแพทย์ให้ว่ามีอาการจากพิษตะกั่ว
11.	กาปะฉั่น	45	15.65	2544	มีอาการปวดทั้งตัว หน้ามืด ปวดหัว ชาตามมือเท้าอยู่ตลอดเวลา ลืมง่าย แล้วยังก็ปวดท้องบ่อยๆ ประมาณ 4-5 วันก็ปวดครั้งหนึ่ง
12.	กาบือเย่อ	39	11.39	2542	มีอาการชาที่แขนขาและนิ้วมือทั้งสองข้าง เจ็บที่ไตรักรั่วและสายตาของเธอ เริ่มมองไม่ค่อยชัด ช่วงปี 2539 เธอเจ็บข้อมากนอนไม่ได้เลยทั้งคืน ปัจจุบันนี้จะหน้ามืดบ่อยๆ บางทีนั่งอยู่เฉยๆ ก็เป็น

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา, พฤษภาคม 2546 - เมษายน 2547 และข้อมูลผลการตรวจเลือดจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

หมายเหตุ เรียงลำดับตามค่าตะกั่วในเลือดจากมากไปหาน้อย

จากตารางที่ 4.1 และ 4.2 นั้นผู้ศึกษาพบว่าบรรดาผู้หญิงมีอาการเจ็บป่วยทางร่างกายและจิตใจไม่ต่างจากกลุ่มผู้ชายคือมีอาการปวดหัว ปวดแขนขา เจ็บ ปวดเมื่อยข้อมือ ข้อเท้า ชามือแขน หน้ามืด ตาลาย ปวดบ่อย ไม่มีแรง คำอธิบายจากคำบอกเล่าของผู้หญิงจะบอกเล่าและถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกต่อการสูญเสียได้อย่างละเอียดอ่อน ในช่วงแรกหลายคนก็ไม่แน่ใจว่าอาการชาตามมือเท้านั้นเป็นเพราะสารตะกั่วหรือตัวเองทำงานในไร่นานมากเกินไป พวกเขาต่างบอกว่าไม่เคยรู้ว่าพิษจากสารตะกั่วเป็นอย่างไรเลย แต่อยู่ๆ ก็มาเจ็บข้อปวดเมื่อย ชาตามมือเท้าโดยไม่รู้อาเหตุ ภายหลังที่หมอมาบอกลักษณะอาการของโรคสารตะกั่วก็ทำให้พวกเขาเริ่มคิดว่าอาการที่เธอเป็นอยู่

นั้นเกิดจากน้ำแร่ตะกั่ว ผู้หญิงหลายคนแสดงความคิดเห็นว่า ตอนนี้อันตรายที่ต่ำกว่ามีสารตะกั่วในร่างกายทุกคน แล้วแต่จะมากหรือน้อย แล้วก็จะมีการต่างกันไป ปวดหัว เวียนหัว ซา ปวดข้อ บวม

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ หลายคนต่างมีคำถามกับการรักษาและเจาะเลือดของหมอ ดังเช่นเวมะนู เธอต้องเจาะเลือดหลายสิบครั้งเพื่อมาตรวจวัดสารตะกั่ว เธอกล่าวว่าหมอเจาะเลือดไปเป็นสิบๆ ครั้งแต่ก็ไม่รู้เลยว่าตัวเลขที่หมอบอกนั้นมันหมายความว่าอย่างไร เพราะอ่านหนังสือไม่เป็น และไม่รู้ภาษาของหมอ ในส่วนของคำอธิบายเรื่องตัวเลขค่าสารตะกั่วของผู้หญิงหลายคนก็พบว่ามีความเข้าใจอย่างยิ่งดังคำกล่าวของเวมิ่ง

“อยากรู้ว่าตัวเลขสารตะกั่วที่หมอบอกนั้นมันหมายความว่าอย่างไร มันอันตรายแค่ไหน เพราะส่วนใหญ่หมอจะให้ไปบอกผลมาแต่เราก็ไม่รู้ อ่านก็ไม่ออก”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ผู้ศึกษาพบอีกว่าหลายคนตั้งคำถามกับเกณฑ์มาตรฐานของค่าตะกั่วในเลือดที่หมอกำหนดด้วยพวกเขาสงสัยว่าการมีค่าตะกั่วไม่เกินมาตรฐานแต่มีอาการชามือ แขนขา ปวดหัวอย่างคนป่วยเช่นนี้แล้วหมอมจะจัดการกับความเจ็บป่วยของพวกเขาอย่างไร

“เราไม่รู้เลยว่าที่มีอาการชามืออย่างนี้เกิดจากอะไร จะเกี่ยวกับเส้นเราไม่ได้หรือว่าเราทำงานหนักไป แล้วที่หมอมมาเจาะเลือดเราไปนั้น ก็อยากให้หมอบอกอธิบายถึงค่าตะกั่วที่ไม่เกินมาตรฐานด้วยว่าทำไมไม่รักษา มันไม่ป่วยหรืออย่างไร เราก็อยากหายเหมือนกัน ตอนนี้อีกอยากให้หมอมมาตรวจมือว่าเป็นอะไร อยากหายทำงานไม่สะดวกละเลย บางครั้งเราคิดมาก กลัวจะเป็นอัมพาต แต่เราก็ไม่ยอมหยอก เราก็ไปหายากิน อาการเราต้องลด จะเดินทางไปรักษาที่ไหนก็ยอม ถ้าหมอรักษาถูกทาง รักษาแล้วหาย”

จัน อายุ 26 ปี

คำอธิบายเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วยของบรรดากลุ่มผู้หญิงนั้น เป็นเรื่องราวที่เล่าจากสิ่งตัวเองประสบอยู่ อาการความทุกข์ทรมานที่เกิดกับตัวเอง คนในครอบครัวและญาติมิตร ซึ่งผู้ศึกษาสังเกตพบว่าพวกเขามีอาการความเจ็บป่วยคล้ายกัน บางคนมีความทุกข์กังวล ท้อแท้ สิ้นหวังกับสภาพที่ตัวเองเป็นอยู่ บางคนเกิดภาวะเครียด ไม่เคยเตรียมใจกับสภาพความเจ็บป่วยและการสูญเสียที่เกิดขึ้น บางคนยอมจำนนต่อปัญหาและยอมแพ้ต่อชะตากรรม บางคนขอเพียงแค่ว่าให้สามารถทำอะไรทำกินได้เหมือนเดิม บางคนพร้อมจะทำทุกวิถีทางเพื่อให้อาการที่เป็นอยู่บรรเทาลง บางคนตั้งคำถามและอยากเข้าใจในการรักษาของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ บางคนอยากทราบว่าความเจ็บป่วยที่เขาเป็นอยู่

กับค่าสารตะกั่วในเลือดนั้นมันมีความหมายอย่างไร ผู้ศึกษาเห็นว่าความสงสัยใคร่รู้และคำอธิบายเรื่องความเจ็บป่วยของหญิงชายชาวคลิตี้นี้ไม่ต่างกัน ผู้ชายบางคนก็สามารถพูดอธิบายความรู้สึกเรื่องความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมานได้ดีและสามารถพูดในการประชุมทั้งในและนอกหมู่บ้านตลอดจนในเวทีสาธารณะได้เป็นอย่างดี ทว่าผู้ชายบางคนก็มีบทบาทเป็นผู้สนับสนุน เป็นผู้ตามและปล่อยให้ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นไปตามยถากรรม ซึ่งก็มีลักษณะเดียวกับผู้หญิงหลายคนที่สามารถพูดอธิบายความรู้สึก ความเจ็บปวดต่างๆ ได้ดี ทว่าหลายคนไม่กล้าพูดไม่กล้าแสดงออกทั้งเวทีในและนอกหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาไม่อาจสรุปได้ว่าชาวคลิตี้ล่างไม่ได้คิดอะไร เพราะว่าในความเป็นจริงชาวคลิตี้ล่างทุกคนต้องยอมรับชะตากรรมอันแสนเจ็บปวด ต้องอยู่ในภาวะความสูญเสียที่ไม่อาจเรียกกลับคืนมาได้ การสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ขึ้นอยู่กับว่าชาวคลิตี้ล่างหรือเธอจะสามารถสื่อสารกับสาธารณะหรือบุคคลต่างๆ ในภาษาแบบทางการได้ดีเพียงใด มีประสบการณ์การเรียนรู้ แลกเปลี่ยนปัญหาและการต่อสู้ในเวทีต่างๆ มากน้อยเพียงใด ซึ่งก็หมายถึงการหยิบนำวาทกรรมแห่งความรู้ เรื่องความเจ็บป่วยออกมาประกาศต่อสังคมเป็นทางเลือกของวาทกรรมเรื่องความเจ็บป่วยที่มากกว่าการอธิบายความเจ็บป่วยด้วยวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่และการใช้การเมืองของความรู้

อาการความเจ็บป่วยและข้อสังเกตต่อพัฒนาการเด็กหญิงชาย

ตารางที่ 4.3 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มเด็กผู้หญิงคลิตี้ล่าง

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่ว (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	ปีที่เจาะ	อาการ
1.	สุข	4 ขวบ เศษ	32.42	2543	มีอาการเจ็บตามข้อเท้า ขาที่มือ พูดยังไม่ค่อยได้ ไม่ค่อยมีแรง กินข้าวได้น้อย เป็นโรคตาแดงตลอดทั้งปี ได้เข้ารับการรักษาที่ร.พ.ทองผาภูมิ แต่ปัจจุบันอาการตาแดง ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นยังมีได้หายขาด
2.	รัตน์	7	30.13	2544	มีอาการเจ็บท้อง ขาตามมือเท้า ป่วยบ่อย สุขภาพไม่แข็งแรง เป็นหอบหืด เรียนหนังสือไม่ทันเพื่อนๆ ตอน 3 ขวบรัตน์ ต้องไปนอนโรงพยาบาลพลฯ 1 อาทิตย์ หมอบอกว่ามีสารตะกั่วสูง

ลำดับ	ชื่อ	อายุ (ปี)	ค่าตะกั่ว (ไมโครกรัม/ เดซิลิตร)	ปีที่เจาะ	อาการ
3.	วัลย์	13	19.07	2545	เริ่มมีอาการผิดปกติเมื่อปี 2538 เมื่ออายุได้ 8 ขวบ เธอมักปวดท้อง ปวดหัว หน้ำมีดอยู่เสมอ และในด้านการเรียนของเธอก็เป็นเด็กเรียนไม่ดี สมองคิดช้า
4.	ศรี	15	-	-	ตาข้างขวามองไม่ชัด ปวดหัวบ่อยๆ เมื่อปี 2545 ศรีได้เข้ารับการรักษาทที่ร.ราชวิถี ในความดูแลของแพทย์หญิงอรพรรณ เธอก็ได้รับการผ่าตัดตาข้างขวา ได้กินยาลดสารตะกั่ว ปัจจุบันมีอาการดีขึ้น ตามองอะไรชัดขึ้นกว่าเดิมมาก
5.	ตุ๊ก	4	29.45	2544	เมื่อแรกเกิดมีอาการหัวโตผิดปกติ ตัวเล็กไม่สมตัว ซึม เป็นหอบหืด ปวยบ่อย ปัจจุบันมีน้ำหนักเพียง 10 กิโลกรัม หลังจากไปหาหมออรพรรณ หมอให้ยาลดสารตะกั่วมากิน ก็รู้สึกว่าคุณสาวมีอาการดีขึ้น เดี่ยวนี้ก็พูดแก่งหัวไวขึ้นไม่ซึมเหมือนก่อนแต่ยังตัวเล็กผิดปกติ
6.	วดี	9	29.13	2544	โตช้ากว่าเด็กรุ่นเดียวกัน ตัวเล็ก เลือดน้อย
7.	พู่	2	-	-	มีอาการไอ เป็นหอบหืด ปวดท้องบ่อย
8.	กาญ	16	-	-	ปวดหัวอยู่บ่อยๆ จนเรียนไม่รู้เรื่อง อ่านเขียนไม่ค่อยคล่อง ปัจจุบันเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วก็ไม่ได้เรียนต่อ

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา, พฤษภาคม 2546 - เมษายน 2547 และข้อมูลผลการตรวจเลือดจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

ในส่วนอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มตัวอย่างเด็กผู้ชายมีดังนี้

ตารางที่ 4.4 แสดงอาการความเจ็บป่วยของกลุ่มเด็กผู้ชายคลิตีล่าง

ลำดับ	ชื่อ	อายุ	ค่าตะกั่วในเลือด	ปีที่เจาะ	อาการ
1.	ทัก	10	36.65	2543	อยู่ชั้น ป. 2 เท่ากับน้องสาว เริ่มมีอาการผิปกติ เมื่อปี 2537 ทักมีอาการเลือดน้อย ร่างกายไม่แข็งแรง เรียนไม่เก่ง ความจำไม่ดี หมอมารับตัวไปรักษาที่ร.พ.พหลฯ 11 วัน หลังจากรักษาแล้วก็มีอาการดีขึ้น ไม่ป่วยบ่อยเหมือนก่อน
2.	โพธิ์	9	29.32	2543	มีอาการเจ็บท้องบ่อยๆ บางคืนไม่ได้นอนเลย เป็นตั้งแต่อายุได้ 2 ขวบ จนปัจจุบันก็ยังมีอาการอยู่
3.	กฤษ	5	26.16	2543	ช่วงที่กฤษป่วยมีอายุได้ขวบกว่า ได้รับการรักษาโรคสารตะกั่วเพราะมีตะกั่วสูง มีอาการปวดข้อมือ ซาที่มือ หมอที่ร.พ.พหลฯ ให้นอนที่โรงพยาบาล 5 คืน ปัจจุบันกฤษมีอาการดีขึ้น เรียนได้ดี
4.	ใจทิ	15	17.57	2544	ตอนอายุได้ 5 ขวบนั้นใจทิเคยป่วยจนชักครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นก็มีอาการไม่ปกติคือพูดไม่รู้เรื่อง ควบคุมสติตัวเองไม่ได้ พ่อแม่ต้องล่อมโซไว้เพราะถ้าปล่อยโดยไม่มีพ่อแม่ดูนั้น เขาจะไปไหนๆ ไม่รู้เรื่องและไม่สามารถกลับบ้านได้
5.	นิธิ	7	16.15	2542	เมื่ออายุได้ 2 ขวบ มีอาการไอ เจ็บท้อง มีไข้ ตัวร้อนและบวมเป็นก้อนที่บริเวณหู มีอาการอย่างนี้ประมาณ 1 เดือน พาไปหาหมอที่ร.พ.ทองผาภูมิ หมอให้นอนโรงพยาบาล 3 คืนแล้วก็ให้กลับบ้านมารักษาเอง หลังจากนั้นก็มีอาการดีขึ้นเรื่อยๆ

ลำดับ	ชื่อ	อายุ	ค่าตะกั่วในเลือด	ปีที่เจาะ	อาการ
6.	ชัย	9	16.14	2544	ตั้งแต่เกิดมาในขวบปีแรกๆ ชัยจะเป็นไข้และปวดหัวอยู่บ่อยๆ แต่หลังจากที่ออกไปเรียนนอกหมู่บ้าน ก็มีอาการดีขึ้น สุขภาพแข็งแรงมากขึ้น
7.	ช่วย	4	4.57	2544	มีอาการผื่นปกติดั้งแต่เริ่มคลอด ปี 2543 มีอายุในครรภ์เพียง 8 เดือน เมื่อคลอดออกมารกของแม่ไม่ออกมาด้วย แม่และช่วยจึงถูกส่งไปร.พ.พหลฯ ตั้งอยู่ในความดูแลของแพทย์อย่างใกล้ชิดเป็นเวลาถึง 1 เดือน
8.	แม็ค	3	-	-	มีนิ้วมือเท้ารวมกัน 24 นิ้ว ในขวบปีแรกแม็คมีอาการท้องเสีย ตัวร้อน ป่วยบ่อย ปัจจุบันแม็คร่างกายอ่อนแอ ไม่แข็งแรง ไม่มีแรง ข้อไม่แข็งเหมือนเด็กวัยเดียวกัน
9.	ติ	10	-	-	มีอาการเจ็บท้องอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน เริ่มเป็นตั้งแต่อายุได้ 3 ขวบ ปัจจุบันก็ยังบ่นเจ็บท้องอยู่
10.	วิช	3	-	-	เมื่อปี 2545 อายุได้ 1 ขวบ 1 เดือน ไปรักษาที่ร.พ.พหลฯ นอนอยู่โรงพยาบาล 15 วัน หมอให้เลือด ให้น้ำเกลือและยาลดสารตะกั่ว วิชมีอาการตัวเล็กผิดปกติ เลือดน้อย ปัจจุบันวิชยังตัวเล็กผิดปกติ น้ำหนักน้อย พูดยั้งไม่ได้ เดินไม่ตรง ขาไม่มีแรง มีอาการหอบหืด

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา, พฤษภาคม 2546 - เมษายน 2547 และข้อมูลผลการตรวจเลือดจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

จากตารางข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่าอาการความเจ็บป่วยของเด็กหญิงชายนั้นไม่ต่างกันซึ่งโดยรวมแล้วเป็นอาการที่มีผลกระทบต่อพัฒนาการทางร่างกาย เช่นทำให้ร่างกายตัวเล็กผิดปกติ ไม่แข็งแรง ป่วยบ่อย ปวดหัว ปวดท้อง เป็นหอบหืด และยังมีอาการด้านพัฒนาการทางสติปัญญา เรียนช้า ความจำไม่ดี ลืมง่าย เป็นต้น เมื่อกล่าวถึงเรื่องปัญหาสารตะกั่วต่อภาวะการเรียนรู้และพัฒนาการ

ทางสมองของเด็กในชุมชนแล้ว ผู้ใหญ่ชาวคลิตี้ล่างบอกว่า เด็กๆ จะได้รับสารตะกั่วในช่วงแรกเกิด จนถึง 6 ขวบ หลังจากนั้นชาวคลิตี้ล่างต้องออกไปเรียนนอกหมู่บ้าน เด็กๆ หลายคนก็ออกไปเรียนนอกหมู่บ้านนั้นพบว่ามีการพัฒนาการทางสมองช้ากว่าเด็กในรุ่นเดียวกัน บางคนเรียนตกซ้ำชั้นหลายปี ติดต่อกัน บางคนลืมนั่ง ความจำสั้น มีโรคประจำตัวเช่นหอบหืด ปวดท้องบ่อยๆ ปวดศีรษะโดยไม่มีอาการไข้ บางคนบ่นปวดเมื่อยข้อ ปวดหลังเป็นต้น แต่เมื่อเด็กๆ ออกจากหมู่บ้านเป็นเวลาหลายปี ติดต่อกัน ไม่ได้อยู่ในพื้นที่เสี่ยงต่อการรับพิษตะกั่วประกอบกับค่าตะกั่วในเลือดที่ถูกขับออกทางร่างกายได้ส่วนหนึ่ง จึงทำให้เด็กมีพัฒนาการการเรียนรู้ที่ดีขึ้นกว่าเดิม

บางคนได้ตั้งข้อสังเกตถึงความผิดปกติที่เกิดขึ้นกับลูกๆ และเด็กๆ ในหมู่บ้านว่ามีอาการผิดปกติ และรู้สึกเป็นห่วง กังวลกับอาการของลูกๆ มาก

“ลูกๆ บ่นปวดหัวอยู่ตลอด สมัยที่เป็นเด็กๆ กาปะไม่เคยเป็นอย่างนี้มาก่อน เลย ก็คิดไปว่าทำไมลูกๆ ต้องมาเจ็บป่วยต่างๆ ที่ยังเด็กอยู่เลย กาปะเป็นคิดมาก ห่วงลูกเหลือเกิน”

กาปะผัน อายุ 45 ปี

บรรดาผู้ใหญ่คิดว่าสารตะกั่วมีผลต่อการเจริญเติบโตและสมองของเด็กมากเพราะเห็นเด็กในหมู่บ้านหลายคนที่มีสารตะกั่วสูงนั้นจะเรียนช้า คิดไม่ทันเพื่อนและตกซ้ำชั้น หลายคนสังเกตพบว่าการพัฒนาการทางสมองของเด็กๆ ในหมู่บ้านไม่เหมือนเด็กในวัยเดียวกันเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ เด็กบางคนในช่วงที่อยู่ในครรภ์นั้น แม่ก็กินปลาเยอะดังเช่นโจทิและพี่น้องนั้นทั้งพ่อแม่ของเขาชอบไปหาปลา พี่สาวของโจทิจึงมีอาการปวดหัวบ่อยๆ เรียนจบถึงชั้น ป.6 แต่ยังไม่อ่านหนังสือไม่ค่อยได้ เรียนไม่ค่อยรู้เรื่อง สมองคิดไม่ค่อยทันเพื่อน ลูกของเวจี ซึ่งมีอายุ 15 ปีแล้วแต่เรียนซ้ำชั้นตลอด ปัจจุบันยังอยู่ชั้น ป.4 อยู่เลย พวกเขาเห็นว่าถึงแม้เด็กคลิตี้ล่างจะเข้าเรียนช้ากว่าเกณฑ์แต่ก็ไม่น่าจะถึงกับเรียนตกซ้ำชั้นติดต่อกันหลายปีเช่นนี้ ลูกของมะนุ ปัจจุบันเรียนอยู่ ชั้น ป.6 มีอาการคิดช้า ลืมนั่ง จำอะไรไม่ค่อยได้ ลูกของเวเปี้ยว คือ อายุ 5 ปี มีสารตะกั่วสูง ตัวผอม กินอะไรได้เยอะแต่ไม่โตและเด็กๆ อีกหลายคนก็มีอาการเช่นนี้

อย่างไรก็ตามชาวคลิตี้ล่างได้ให้ข้อสังเกตว่า เด็กที่ผิดปกติบางคนในหมู่บ้านก็ไม่ใช่ว่าเป็นเพราะสารตะกั่วทั้งหมด อาจเป็นเพราะแม่ป่วยเป็นมาลาเรียตอนกำลังท้องจึงกระทบถึงลูกได้ มีอาจเหมารวมได้ว่าอาการของพัฒนาการการเรียนรู้ช้าและความเจ็บป่วยบางอย่างของเด็กๆ จะเกิดจากพิษตะกั่วได้ทั้งหมด อาจมีหลายปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดอาการและพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ต่างกัน ดังเช่นการอบรมเลี้ยงดู ภาวะโภชนาการหรือระบบพันธุกรรมเหล่านี้เป็นต้น ในประเด็นดังกล่าวผู้ศึกษาเห็นว่า ข้อสังเกตของบรรดาผู้ใหญ่ชายชาวคลิตี้ล่างนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจและมีคุณค่าต่อการมองปัญหาและ

สามารถนำร่วมพิจารณาถึงสาเหตุอาการความผิดปกติของเด็กๆ ได้เช่นกัน ซึ่งการหาสาเหตุของความผิดปกติที่ตั้งกล่าวนั้นควรพิจารณาจากเงื่อนไขความเป็นไปได้จากของทุกๆ สาเหตุ จึงจะนำมาสู่วิธีการในการแก้ไขปัญหาที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

4.6 คำอธิบายจากการสูญเสียและความทุกข์ทรมาน

ตารางที่ 4.5 แสดงรายชื่อชาวบ้านที่เสียชีวิตด้วยอาการผิดสังเกต⁷

ปีที่เสียชีวิต	ลำดับ	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาการ
2536	1.	นายองเหมียง (บิดานายเนโท นาสวนนิวัฒน์)	68	บวมที่ขา แล้วขึ้นมาที่ลำตัว เจ็บตามข้อ ต้องปีบนวดทุกวัน ไปหาหมอที่ร.พ.ทองผาภูมิ และหมอ ร.พ.ริสเตียนที่บ้านห้วยมาลัย สังขละบุรี หมอวินิจฉัยว่าฟุ้งเหมียงสูบยาเส้นเยอะเกิน
2538	2.	นางมือชะเรียวเหย่นาสวนจำรัส	21	ถ่ายท้อง เป็นไข้ตัวร้อน
2539	3.	นางมะโย่ง (มารดานายกิตติ นาสวนกิตติ)	67	ตามองไม่เห็น เริ่มมีอาการตั้งแต่อายุได้ 57 ปี จนอายุ 62 ปี ก็บอดสนิท มองไม่เห็นอะไรเป็นเวลา 5 ปี จึงเสียชีวิตลง หมอบอกว่าเป็นโรคต้อหิน
2539	4.	นายพะไล (สามีนางมะเซเฮ่ง นาสวนบริสุทธิ์)	64	บวม เป็นอัมพาต นอนโรงพยาบาลพลซ 1 เดือน กินอะไรไม่ได้ ให้อาหารทางสายยางบริเวณข้างท้อง
มีนาคม 2543	5.	นายแก้ว	66	มีอาการปวดที่หัวไหล่ เอว บวมบริเวณท้องและขา กินอะไรไม่ได้ ไม่สามารถลุกนั่ง-เดินได้ ไปรักษาที่ ร.พ.ทองผาภูมิ นอนพัก 2 คืน หมอให้ออกมารักษาตัวที่บ้าน
พฤศจิกายน 2543	6.	นายบุญชัย เถกิงวิทย์สถาพร	34	มีอาการปวดหลัง ปวดเอว ซาที่ขาสะโพก เจ็บท้องปวดแบบบิดที่ท้อง แสบท้อง ถ่ายไม่ออก หมอบอกว่าเป็นโรคไต ต้องกินยาล้างไต ต่อมามีอาการร้อนในเป็นตุ่มที่คอ ใบหน้า กินอะไรไม่ได้ ไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลและก็เสียชีวิตในที่สุด

⁷ การเสียชีวิตเหล่านี้ เป็นอาการผิดสังเกตจากสลายตาของชาวคลิตี้ล่างเอง

ปีที่เสียชีวิต	ลำดับ	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาการ
พฤศจิกายน 2543	7.	นางสยมพร นาสวนทัศน์	38	เครียด ปวดท้อง ท้องขึ้น หน้ามืด ตาลาย เดินไปมาคนเดียว ตาลอยๆ ไม่หลับไม่นอน ไม่ทำงานตามปกติ เจ็บไม่พุดกับใคร ไม่กินอาหาร มีอาการเช่นนี้ 3-4 วัน ก่อนผูกคอตาย
3 มีนาคม 2544	8.	นายคัฐ นาสวนบริสุทธิ	84	บ่นปวดข้อ ปวดหลังบ้าง ปกติเป็นคนแข็งแรงไม่ป่วยไข้ ก่อนเสียชีวิตไม่มีอาการป่วย จะไปหยิบเงินให้คนขายปลา อยู่ดีๆ ก็เป็นลมหมดสติไปและเสียชีวิตในเวลาต่อมา

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษา, 2546 และข้อมูลจากศูนย์ศึกษาภาวะเครียดและพัฒนา, 2546

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเจ็บป่วยและเสียชีวิตของชาวคลิตี้ล่างทั้ง 8 รายนี้มีลักษณะร่วมกันคือปวดข้อ ปวดเมื่อยตามร่างกาย บวม ปวดท้อง ซึ่งอาการเหล่านี้ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าเป็นสิ่งผิดปกติเพราะโดยปกติชาวคลิตี้ล่างจะมีสุขภาพแข็งแรง ในความสูญเสียตรงนี้หลายคนอาจมองว่าปู่แก้ว พู่องเหมียง พี่มะโย่งเป็นคนแก่ก็ต้องมีโรคเป็นธรรมดา แต่ญาติๆ ของชาวคลิตี้ล่างได้ให้คำอธิบายว่าความเจ็บป่วยและการเสียชีวิตเช่นนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อนในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ส่วนใหญ่คนแก่คนแก่จะมีอายุยืนมาก ประมาณ 70-90 ปี และจะไม่เสียชีวิตด้วยอาการบวม ตาบอดอย่างนี้ ส่วนใหญ่จะเสียชีวิตอย่างสงบด้วยอาการของโรคคนแก่ทั่วไป

หม่อมป้อพ้อได้เล่าถึงอาการป่วยของปู่แก้วว่า ในตอนแรกพ่อของเขาปวดที่หัวไหล่แล้วก็ลงมาที่เอว มีอาการบวมที่ท้องและขา เขาพาไปหาหมอที่ร.พ.ทองผาภูมิ หมอบอกว่าไม่เป็นอะไร ทั้งๆ ที่พ่อเจ็บหนักมาก เดินไม่ได้ หมอให้กลับมารักษาตัวที่บ้านโดยไม่ได้บอกว่าพ่อป่วยเป็นอะไร เมื่อมาถึงบ้านเขาก็รักษาด้วยสมุนไพร แล้วก็ไปหาหมอทรงที่ภูเตย หมอให้น้ำมนต์มากินแต่ก็ไม่หาย เขาพยายามทำทุกทางเพื่อให้พ่อหายแต่แล้วก็เสียชีวิตในที่สุด จะเห็นได้ว่าคำอธิบายเรื่องการเจ็บป่วยและการรักษาของหม่อมป้อพ้อนั้น เขาไม่อาจรู้ได้ว่าสาเหตุการเจ็บป่วยของพ่อนั้นมาจากสาเหตุใด แต่ก็ได้วิพากษ์และตั้งคำถามกับการรักษาของหมอแผนปัจจุบันอย่างมาก ซึ่งเขาก็ไม่ได้สยบยอมต่อการรักษาเพียงด้านเดียว เขาได้นำทั้งวิธีการรักษาด้วยโลกทัศน์แบบกะเหรี่ยง มีการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน มีการรักษาด้วยไสยศาสตร์เพื่อต่อสู้กับความทุกข์ทรมานในความเจ็บป่วยของพ่อ ในกรณีการเสียชีวิตของกาบือเหยง ซึ่งมีอาการเครียดเหมือนสมองไม่สั่งงาน ชาวคลิตี้ล่างเล่าว่าสมัยก่อนอาการผิดปกติเช่นนี้ไม่เคยเกิดขึ้นในคลิตี้ล่างเลย ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุข ทำงานในไร่หมุนเวียน มีชีวิตแบบพอเพียง มีการไปเอาแรงช่วยงานในไร่ ทำงานไปร้องเพลงไป แต่สมัยนี้ทุกอย่างเปลี่ยนไปหมด หลายคนดูเครียดไม่ค่อยพุดจากกัน ดูหงุดหงิดง่าย

ตรงจุดนี้จะเห็นได้ว่าชาวคลิตี้ล่างได้ให้คำอธิบายเรื่องการเสียชีวิตของญาติพี่น้องโดยใช้ประสบการณ์และการสังเกตในช่วงชีวิตที่ผ่านมาซึ่งได้บ่งชี้ถึงภาวะความผิดปกติที่เกิดขึ้นและเขาได้นำเอาคำสอน ข้อเตือนใจของคนรุ่นก่อนมาตีความและพร้อมปรับตัวในปัญหาที่เกิดขึ้น เขาได้รับรู้ว่า ชีวิตปัจจุบันเป็นความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านท่ามกลางพายุฝนลมแรง มีปัญหา รุมเร้าอยู่ทุกด้าน ชาวคลิตี้ล่างเองต้องปรับตัว พร้อมจะต่อสู้และรู้จักเลือกหนทางที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดได้ ถึงแม้จะมีปัญหาหนัก เกิดความสูญเสียสักเท่าใดแต่ก็ต้องก้าวผ่านไปให้จงได้ ซึ่งผู้ศึกษาพบว่าในความสูญเสียดังกล่าวนี้ชาวคลิตี้ล่างมิได้สยบยอมต่อคำอธิบายของหมอเพียงฝ่ายเดียว หลายคนได้ตั้งคำถามและพยายามใช้วิธีการรักษาในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้คนที่รักนี้หายจากอาการป่วย และพยายามนำความคิดการโหยหาอดีตเข้ามาอธิบายเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นข้อผิดพลาดและเป็นทางเลือกในการดำเนินชีวิตของคนรุ่นปัจจุบัน

ตารางที่ 4.6 แสดงจำนวนและอาการของเด็กคลิตี้ล่างที่เสียชีวิต ตั้งแต่ปี 2528-2544

ปีที่บุตรเสียชีวิต	ลำดับ	มารดาผู้เสียชีวิต	อายุ	เพศของบุตร	อายุ	อาการ
2528	1.	นางมือกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ	43	หญิง	3 ปี	มีอาการเป็นไข้ ตัวร้อน
2531	2.	นางอรวิ ไต้ฟ้า	59	ชาย	3 ปี	เป็นไข้ ตัวร้อน ไปหาหมอที่อนามัยทุ่งเสือโทน
2532	3.	นางมะเหยงซี่ นาสวนกนก	53	-	แท้ง	ตั้งท้องได้ 9 เดือนแล้วแท้งลูก
2533	4.	นางมะเหยงซี่ นาสวนกนก		หญิง	5 ด.	ป่วย เป็นไข้
2533	5.	นางมะนุเมีย ทองผาภูมิเจริญ	39	ชาย	7 ว.	ตัวเขียวๆ ที่สะดือมีสีแดง เป็นจ้ำ ให้กินยาสมุนไพร ป่วยนาน 5 วันก็เสียชีวิต
2533	6.	นางมือกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ	43	หญิง	3	ป่วย เป็นไข้ ตัวร้อน ชัก
2534	7.	นางมือกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ	43	แฝดหญิง	7 ว.	มีอาการท้องอืด
2534	8.	นางมือกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ	43	แฝดหญิง	4 ด.	มีอาการท้องอืด เหมือนแฝดคนแรก
2534	9.	นางเย็นฤดี	39	หญิง	2 ด.	มีอาการเป็นไข้ตัวร้อน

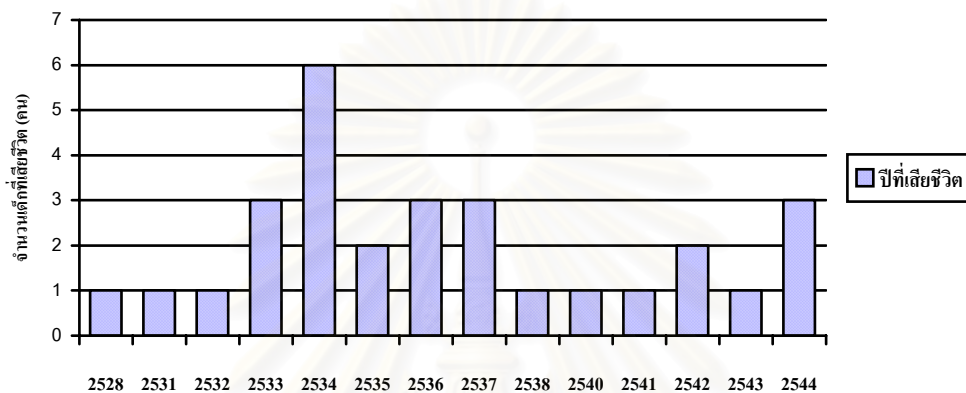
ปีที่บุตร เสียชีวิต	ลำดับ	มารดาผู้เสียชีวิต	อายุ	เพศของ บุตร	อายุ	อาการ
		นางสาวกิตติ				หายใจไม่สะดวก
2534	10.	นางมะอ่องแสง นางสาวบริสุทธิ์	39	หญิง	5 ด.	เป็นไข้ ตัวร้อน
2534	11.	นางจะเที่ยงเอง ทองผา ไฉไล	35	ชาย	5 ด.	เป็นไข้ไอหอบหืด ตัวร้อน อุจจาระมีสีดำ กลืนคล้าย ดื่มน้ำ ไปหาหมอที่ อนามัยทุ่งเสือโทน ป่วย ประมาณ 2 สัปดาห์ ก็ เสียชีวิต
2534	12.	นางมิ่งโช นางสาวกนก	34	-	แท้ง	ตั้งท้องได้ 5 เดือนแล้วแท้ง ลูก
2535	13.	นางมะอ่องแสง นางสาวบริสุทธิ์	39	หญิง	1 ปี 5 ด.	เจ็บท้อง ท้องอืด
2535	14.	นางมะอ่องเปี้ยว นางสาว ทัศนีย์	31	หญิง	1 ขวบเศษ	เป็นไข้ ตัวร้อน ถ่ายท้อง รักษาด้วยยาสมุนไพร มี อาการป่วยประมาณ 1 สัปดาห์ก็เสียชีวิต ไม่ได้ไป หาหมอ
2536	15.	นางมะอ่องแสง นางสาวบริสุทธิ์	39	หญิง	3 ปี 2 ด.	ลำไส้โต ท้องบวม
2536	16.	นางมิ่งโช นางสาวกนก	34	ชาย	2 ด.	ท้องเสีย ถ่ายท้อง เป็นไข้
2536	17.	นางจะเที่ยงเอง ทองผา ไฉไล	35	ชาย	แท้ง	ตั้งท้องได้ 4 เดือนแล้วแท้ง
2537	18.	นางมะอ่องแสง นางสาวบริสุทธิ์	39	หญิง	8 ด.	เป็นไข้ ตัวร้อน หายใจไม่ ออก ไอ เป็นหอบหืด
2537	19.	นางมะงิ้ว นางสาวสุวรรณ	51	หญิง	12	เป็นไข้ ตัวร้อน ตัวบวม รักษาประมาณ 4 ปี ไม่ หาย และเสียชีวิตในที่สุด ไปรักษาที่ ร.พ.ทองผาภูมิ, ร.พ.พหลฯ หมอบอกว่า เป็นโรคไต
2537	20.	นางมิ่งจีเวีย กระสานตีฟง ไพโร	36	ชาย	2 ขวบเศษ	ถ่ายท้อง ตัวร้อน เป็นไข้ เสียชีวิตในรถขณะพาส่ง

ปีที่บุตร เสียชีวิต	ลำดับ	มารดาผู้เสียชีวิต	อายุ	เพศของ บุตร	อายุ	อาการ
						โรงพยาบาล
2538	21.	นางเสอะจี๋สวย ศรีสุวรรณมาลา	34	ชาย	เสียชีวิต ขณะ คลอด	ตั้งท้องได้ 8 เดือน คลอด ก่อนกำหนด เด็กมีอาการ ตัวเขียว ป่วยได้ 5 วันจึง เสียชีวิต
2540	22.	นางรัตนา นาสวนสุวรรณ	27	ชาย	14 วัน	เป็นไข้ ตัวร้อน
2541	23.	นางอุไร บุญเสริมถาวรนิจ	30	หญิง	1 ขวบ	เป็นผื่นคันทั้งตัว มีไข้ตัว ร้อน รักษาที่อนามัยทุ่ง เสือโทน ป่วยนาน 7 วันก็ เสียชีวิต
2542	24.	นางเสอะจี๋สวย ศรีสุวรรณมาลา	34	หญิง	เสียชีวิต ขณะ คลอด	ครบกำหนดคลอด หัวโต ผิปกปิด คลอดเองไม่ได้ ต้องเข้าโรงพยาบาล และ เสียชีวิตในที่สุด
2542	25. 26.	นางดวงพร นาสวนจำรัส	29	แฝดชาย คู่	7 ว.	ร่างกายตัวเล็กผิปกปิด น้ำหนักประมาณ 1 ก.ก.ไม่ ค่อยสมบูรณ์ แข็งแรง
2543	27.	นางสุขุมพร นาสวนทัศนีย์	38	-	5 ด.	ลูกตายในท้องพร้อมแม่ที่ ผูกคอตาย
2444	28.	นางมะเซ่งเปี้ยว นาสวน สถิต	31	หญิง	1 ด.	ตัวเป็นผื่น มีอาการไอ หอบ ไปรักษาที่ ร.พ.ทอง ผาภูมิ หมอบอกว่าปอดขึ้น
2544	29.	นางดวงพร นาสวนจำรัส	29	ชาย	1 ด.	เกิดมาที่แรกก็ดูร่างกาย สมบูรณ์ดี คลอดง่าย ต่อมาได้ 1 เดือนก็มีอาการ หายใจไม่สะดวก มีอาการ หอบ เป็นไข้ ตัวเขียว
10 ก.ย. 2544	30.	นางมือเอเวีย อรุณศรีสุวรรณ	37	หญิง	3 ด.	เป็นไข้ตัวร้อน ไอหอบ พา ไปรักษาที่ ร.พ.พหลฯ

ที่มา : การสำรวจของผู้ศึกษา, มีนาคม 2547.

จากข้อมูลข้างต้นสามารถนำเสนอเป็นแผนภูมิได้ดังนี้คือ

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงจำนวนเด็กคลิตี้ล่างที่เสียชีวิตในช่วงปี 2528-2544

จากข้อมูลข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าอาการเสียชีวิตของเด็กคลิตี้ล่างโดยส่วนใหญ่จะป่วยเป็นไข้ตัวร้อน ไอ ถ่ายท้อง ท้องอืด ร่างกายไม่สมบูรณ์รวมถึงแท้งลูก ซึ่งเป็นอาการผิดสังเกตที่ชาว คลิตี้ล่างกล่าวว่า ในสมัยก่อนเด็กๆ ลูกหลานของชาวคลิตี้ล่างไม่เคยเสียชีวิตเยาะขนาดนี้ ผู้ศึกษาพบว่าในปี 2534 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวคลิตี้บอกว่าน้ำแร่ลงหนัก ประกอบกับการสะสมตะกอนตะกั่วในห้วยคลิตี้มาเป็นเวลานาน 20 ปี จะเห็นได้ว่าชาวคลิตี้ล่างต้องสูญเสียลูกไปถึง 6 คน ด้วยอาการคล้ายกันคือท้องอืดเป็นไข้ ตัวร้อน หอบหืด เหล่านี้เป็นสิ่งผิดสังเกตอย่างยิ่งสำหรับชาวคลิตี้ล่าง ในช่วงเวลาที่ลูกป่วยและต้องสูญเสียลูกไปนั้น ผู้ศึกษาได้พบว่าสำหรับชาวคลิตี้ล่างนั้นเป็นความทุกข์ทรมานใจที่ยากจะหาคำใดมาพรรณนา

ในกรณีการเสียชีวิตของลูกสาวหม่อมปะแสง เมื่อปี 2537 ด.ญ.ชะเรียว มีอายุ 12 ปี เริ่มแรกเธอมีอาการปวดหัว เป็นไข้และบวมทั้งตัว ต้องนอนโรงพยาบาลพหลพลพยุหเสนา เป็นเวลา 1 เดือน 2 วัน หมอบอกว่าเธอเป็นโรคนี้ในไต หลังจากนอนโรงพยาบาล 1 เดือน หมอก็ให้กลับบ้านแล้วก็นัดให้ไปตรวจเดือนละครั้ง แต่พอกลับมาบ้านเธอก็ป่วยเป็นไข้อีก หม่อมปะแสงจึงพาลูกไปรักษาที่อื่นด้วยใครว่าที่ไหนดีก็ไปที่นั่น เขาไปหาหมอจับเส้นที่เพชรบุรี ได้ยามากินแต่ก็ไม่หาย จึงพาลูกไปหาหมอกะเหรี่ยงที่บ้านห้วยมาลัย อำเภอสังขละบุรีซึ่งเป็นหมอที่ใช้ยาสมุนไพร ใช้เวลารักษาราว 1 เดือนแต่ก็

ไม่หาย หมอกระเหรี่ยงบอกว่าชะเรียเป็นโรคบวม การรักษาลูกของหมองปะแสงครั้งนี้ต้องเสียค่าใช้จ่ายรวมเป็นเงินถึง 5 หมื่นบาท รวมเวลาที่รักษาลูกทั้งหมด 4 ปี

“ช่วงที่ลูกสาวป่วยนั้น คิดหนักมากคิดว่าทำไมลูกไม่หาย เราก็พยายามทุกทางแล้ว ใครว่าที่ไหนดีก็ไป ทีแรกอยากส่งลูกไปโรงพยาบาลศิริราช แต่แม่เขาส่งสารลูก ไม่อยากให้ไปไกลๆ ก็เลยรักษาแค่ที่โรงพยาบาลในเมืองกาญจนบุรี สุดท้ายลูกก็ไม่อยู่กับเรา อยากบอกว่าเราเสียลูกไปคนหนึ่งมันเศร้ายิ่งกว่า เสียบเหงา ไม่มีอะไรมาแทนได้”

หมองปะแสง อายุ 54 ปี

ลูกสาวของหมองเปาะเจ็ด เสียชีวิต 1 คน เมื่อ 10 กันยายน 2544 มีอายุได้ 3 เดือน เขาเล่าให้ฟังว่า

“ลูกหายใจไม่สะดวก ต้องเสีย อาเจียน ติดต่อกันถึง 10 วัน ก็เลยพาไปรักษาที่ร.พ. พหลฯ พอไปถึงหมอเอาตัวไปเอกซเรย์ ให้กินยา ให้ออกซิเจน เมื่อเวลาผ่านไปเราสังเกตว่าลูกดูตัวเหลือง ปากเขียวขึ้น เราก็เลยไปเรียกพยาบาลให้มาดู แต่เขาก็ไม่มา ไปเรียกถึง 2 ครั้งก็ไม่มา แถมยังมาว่าเราด้วย ตอนนั้นเราเห็นว่าลูกหายใจไม่สะดวกเลย หอบมากๆ ไปเรียกครั้งที่ 3 พอกลับมาก็เห็นว่าลูกไม่หายใจแล้ว เราเสียใจมาก โกรธจริงๆ ตอนนั้นลูกเราตายแล้ว แต่เราก็กังรักอยู่ เราก็เอามาอุ้ม พยาบาลคนนั้นก็มาบอกว่าให้เรากลับบ้านไปได้แล้ว “ลูกตายแล้วจะมาอุ้มทำไม” เรานึกๆ แล้วก็น้อยใจว่าเราพูดไม่ชัด เขาคงคิดว่าเราเป็นมอญ-พม่า ก็เลยไม่มาสนใจเรา”

หมองเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

จะเห็นได้ว่าในความเสียใจของผู้เป็นพ่อ เมื่อต้องสูญเสียลูกนั้นก็มีความทุกข์ทรมานใจไม่น้อย ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวนี้ผู้ศึกษาไม่อาจมาเปรียบเทียบได้ว่าหญิงหรือชายใครจะมีความโศกเศร้ามากกว่ากัน เพียงแต่ว่าใครจะเป็นผู้แสดงออกมากกว่ากันเท่านั้นเอง ซึ่งในการอธิบายความรู้สึกของผู้เป็นพ่อนี้ ผู้ศึกษาพบว่าเขามีความเศร้าเสียใจต่อการสูญเสียครั้งนี้มากมายนักและสามารถบรรยายออกมาเป็นภาษาที่รับรู้ได้ถึงความรู้สึกว่าเหวใจ ทว่าด้วยบทบาทของความเป็นพ่อที่ต้องเข้มแข็ง จัดการในพิธีต่างๆ จึงไม่อาจแสดงความเสียใจได้เท่าผู้เป็นแม่ จากการศึกษาคำอธิบายเรื่องความสูญเสียของผู้เป็นแม่นั้นผู้ศึกษาพบว่าเธอเศร้าเสียใจเป็นทุกข์ กังวลใจยิ่งนัก

“ความรู้สึกเมื่อลูกเจ็บป่วยแต่ละครั้งนั้นกลัวเหลือเกิน กลัวว่าลูกจะตาย คนเป็นแม่ยิ่งห่วงมาก ก็พาลูกไปโรงพยาบาลเอง ถึงอ่านหนังสือไม่ค่อยออกก็ตาม”

หน่อชเว อายุ 32 ปี

ผู้ศึกษาพบตัวอย่างดังกรณีศึกษาคือ การสูญเสียลูกของกาปะปี อายุ 35 ปี เธอต้องเสียลูกถึง 2 คนในช่วง 2 ปีติดต่อกัน เธอเล่าว่าลูกชายคนที่เสียชีวิตไป เกิดมาในปี 2537 มีอายุได้ 3 เดือน ป่วยหนักอยู่ 7 วัน ก่อนตายมีลักษณะคือตัวใหญ่ผิดปกติ สีและกลิ่นของอุจจาระเหมือนตับเน่า ร้องไห้กวนตลอด กาปะได้พาไปหาหมอที่เหมืองสองต่อแต่ก็ไม่หาย ช่วงปีนั้นการเดินทางลำบากมากจึงไม่ได้พาไปโรงพยาบาล ตอนที่ลูกตายเธอและสามีเสียใจมาก เธอบอกว่าไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ร้องไห้เสียใจเหลือเกิน ส่วนสามีก็จะไปที่อื่นไม่ยอมอยู่บ้าน ไม่อยากคิดถึงการตายของลูก เมื่อเวลาผ่านไปอีก 1 ปี กาปะตั้งท้องลูกอีก 1 คน เธอตั้งท้องได้เพียง 4 เดือน ก็แท้งลูกโดยไม่ทราบสาเหตุ เธอร้องไห้เสียใจไม่ต่างกับการเสียลูกคนแรกแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ ปล่อยให้เป็นเรื่องของบุญกรรม โดยคิดเสียว่าเขาเป็นคนมีบุญจึงอยู่กับตัวเธอไม่นาน หลังจากแท้งลูกแล้วเธอก็ร่างกายอ่อนแอ ไม่มีแรงเพราะเสียเลือดมาก จนปัจจุบันนี้ก็ร่างกายซูบผอม ไม่แข็งแรง

กรณีการเจ็บป่วยและเสียชีวิตของลูกหรือคนที่รักในหมู่บ้านนั้น บรรดาผู้หญิงได้บอกความรู้สึกว่า

“ตอนที่ลูกป่วย คนเป็นแม่จะห่วงมาก จะกลัวไปทุกอย่าง กลัวลูกจะตาย
นอนไม่หลับ กินข้าวไม่อร่อย”

กาบือเย่อ อายุ 39 ปี

“ถ้าลูกไม่สบายนั้น คนเป็นแม่จะกังวล คิดมาก กลัวลูกจะเป็นอะไรไป และก็
อดคิดไม่ได้ว่าทำไมเด็กๆ ในหมู่บ้านต้องมาตายอย่างนี้ด้วย อย่างลูกสาวของ
หม่อมปะแสงก็ดูแข็งแรงไม่น่าจะตายเร็วอย่างนี้”

เว่นอกะ อายุ 31 ปี

“ตอนที่ลูกๆ เสียชีวิตนั้น ร้องไห้เสียใจมากที่สุด คิดถึงเขาตลอด”

กาปะบาย อายุ 43 ปี

“การเสียใครสักคนนั้นมันเสียใจ กลุ้มใจมากเหลือเกิน คนที่อยู่เฉยๆ และ
เสียใจที่สุด”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

“ร้องไห้เสียใจมาก ตอนนี้ก็ยังคงคิดถึงลูกๆ ที่ตายไปอยู่ตลอด ถึงแม้ว่าเขาจะ

ตายไปเป็นสิบๆ ปีแล้วก็ตาม เพราะเราอุ้มท้องเขามาตั้ง 9 เดือน”

กาบิเออเยอ อายุ 39 ปี

ผู้ศึกษาพบว่าในความรู้สึกของผู้เป็นแม่เมื่อต้องพบกับความสูญเสีย นั้น ก็มีความเศร้าโศก ทุกข์ระทมใจยิ่งนัก ผู้เป็นแม่ทุกคนต่างร้องไห้คร่ำครวญและแสดงอารมณ์ต่างๆ ออกมาโดยไม่อาจเก็บ กอดปิดกั้นไว้ เพราะภาวะของความรัก ความผูกพันและพวกเขาไม่เคยลืมสภาพความเจ็บปวดในอดีต เหล่านี้ได้เลย เมื่อได้ไต่ถามถึงการสูญเสียครั้งใด ความเจ็บปวดตาแห่งความเศร้าและเสียงสั่นเครือ ในหลายคนได้ปรากฏขึ้น จนทำให้ผู้ศึกษารู้สึกผิดที่ไปรื้อฟื้นความทรงจำอันขมขื่นของพวกเขา

จากการศึกษาพบว่าในความรู้สึกของผู้ศึกษาไม่อาจอธิบายแต่เพียงความรู้สึกของผู้ เป็นพ่อหรือแม่ได้เพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งสองต่างมีความรู้สึกนึกคิดและสามารถถ่ายทอดออกมาได้ จะต่างกันก็เพียงหน้าที่ บทบาท โอกาสและพื้นที่ในการแสดงความรู้สึก ผู้ศึกษาได้รับรู้ถึงความรู้สึก แห่งการสูญเสีย ซึ่งถูกถ่ายทอดออกมาจากคนเป็นพ่อและแม่ ความรู้สึกของคนสองคนนี้ไม่อาจบอกได้ เลยว่าใครเสียใจทรมานใจมากกว่ากันเพราะเขาทั้งสองนั้นต่างรักและผูกพันกับลูกไม่ต่างกัน ทุกครั้งที่ ได้ถ่ายทอดความรู้สึกและนึกย้อนถึงการสูญเสียดังกล่าว ก็ทำให้ชาวคลีลีลังมีเสียงสั่นเครือ เศร้า เสียใจกลับมาอีกครั้ง ความละเอียดอ่อนที่ผู้ศึกษามีอาจเหมารวมและตีตราได้ว่าความเป็นชายเย่อ มั่น แข็งแกร่ง ไม่รู้สึกเจ็บปวดเท่าผู้หญิงนั้นไม่สามารถกล่าวได้อีกต่อไป หรือที่ว่าผู้หญิงยอมทุกข์ทรมาน ใจกว่าเมื่อเกิดภาวะความสูญเสียนั้น ควรมองอย่างเปิดกว้างและไม่ยึดติดในกรอบเดิมแบบชั่วคราวซ้ำม และการนิยามหญิง-ชายอย่างตายตัว ผู้ศึกษาพบว่าในส่วนของอารมณ์และความรู้สึกของผู้ที่เป็นพ่อ และแม่นั้น ไม่อาจนำกรอบคิดเดิมว่าหญิงต้องอ่อนแอ และชายต้องเข้มแข็งมาตีตราได้อีก ตรงจุดนี้จะ นำไปสู่การแก้ปัญหาความสัมพันธ์หญิง-ชายที่สร้างความเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น

ในอีกประเด็นที่น่าสนใจก็คือความสูญเสียของหลายครอบครัวเป็นสิ่งที่ไม่อาจระบุสาเหตุได้ และมีอาการความเจ็บป่วยที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนกับคนในหมู่บ้าน แม่หลายคนต้องแท้งลูก หลาย ครอบครัวต้องสูญเสียบุตรด้วยอาการป่วยคล้ายๆ กัน เหล่านี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องหันมาศึกษาและ พิจารณาเป็นกรณีพิเศษต่อปรากฏการณ์ความเจ็บป่วยผิดปกติดังกล่าว และผู้ศึกษาพบว่า เหตุการณ์แห่งการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักเหล่านี้เป็นความขมขื่นในใจอย่างยิ่ง ฉะนั้นระหว่างที่ แพทย์ทำการรักษาด้านสุขภาพกายเรื่องความเจ็บป่วยจากสารตะกั่วต่างๆ นั้น ควรให้ความสำคัญกับ สุขภาพทางจิตใจของคนเหล่านี้ด้วย

4.7 การรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยของหญิงชายชาวคลิตี้ล่าง

ภายหลังจากที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากปัญหาการปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วย ผู้ศึกษาพบว่า ชาวคลิตี้ล่างต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในหลายมิติทั้งทางกาย ใจ จิตวิญญาณและภาวะทางสังคม การรับมือกับปัญหาที่ผู้ศึกษาพบนั้นมีหลายรูปแบบ ซึ่งสิ่งที่พบคือการเกิดภาวะยอมจำนนกับปัญหา โทษ โชคชะตาและเวรกรรม เกิดภาวะปลงตกและไม่อยากมีชีวิตอยู่ การพยายามใช้ทุกวิถีทางเพื่อให้บุคคล อันเป็นที่รักนี้หายจากอาการป่วย การอธิบายความเจ็บป่วยโดยเชื่อมโยงกับโลกทัศน์และความเชื่อ แบบไสยศาสตร์ การอธิบายอาการป่วยของญาติมิตรอย่างวิพากษ์ การนำเสนอประสบการณ์ความ สูญเสียดื้อมือมวลชนและภาคประชาสังคมตลอดจนการร่วมมือกันต่อสู้เรียกร้องเพื่อไม่ให้ปัญหานี้เกิดขึ้นกับชุมชนของเขาและที่อื่นๆ อีก รวมทั้งการพยายามหรือสร้างวัฒนธรรมความเชื่อและประเพณี ขึ้นมาตอบโต้กับปัญหาอีกทางหนึ่งด้วย

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

1.การรักษาตามอาการด้วยยาสมุนไพร-ยาแผนปัจจุบันในสถานพยาบาล

การรักษาอาการความเจ็บป่วยต่างๆ นั้นชาวคลิตี้ล่างเองมิได้รักษาด้วยวิถีทางใดทางหนึ่ง อย่างเดียวชาวคลิตี้ล่างพยายามหาทางเลือกที่หลากหลาย ทั้งโดยการใช้ยาแผนปัจจุบัน ยาสมุนไพร และรวมทั้งการใช้คาถาเวทมนต์ซึ่งเป็นความเชื่อที่สร้างความมั่นคงทางจิตใจ ฉะนั้นแล้วการแบ่งหัวข้อ ของผู้ศึกษาเรื่องการรับมือกับปัญหาความเจ็บป่วยนี้ ในบางครั้งไม่อาจกระทำได้อย่างเด็ดขาดตายตัว เพราะแต่ละหัวข้อมีความเชื่อมโยงเกี่ยวของกัน เพราะเป็นหนทางที่ชาวคลิตี้ล่างเลือกมาเพื่อรักษา ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น

ในส่วนของการจัดการกับอาการเจ็บป่วยนั้น หลายคนได้กินยาสมุนไพร ใช้น้ำมันสมุนไพร กิน ยาแก้ปวดข้อ ยาแก้ยอก ยาพาราเซตามอล เป็นการรักษาตามอาการ ชาวคลิตี้ล่างรับรู้ได้ว่าหมอสมนไพรที่เก่ง ที่สุดในหมู่บ้านก็รักษาอาการความเจ็บป่วยเหล่านี้ไม่ได้ หรือถึงแม้จะรักษาได้แต่ก็เป็นเพียงบรรเทา อาการไม่หายขาด ผู้ศึกษาพบว่าส่วนลึกในใจของชาวคลิตี้ล่างต่อเรื่องอาการความเจ็บป่วยผิดปกติ นั้น ชาวคลิตี้ล่างอยากรักษาอาการเหล่านี้ให้หายขาดไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตาม วิธีหนึ่งที่ชาวคลิตี้ ล่างทำคือไปหาหมอที่สถานีอนามัยทุ่งเสือโทน ที่ร.พ.ทองผาภูมิ ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าจะได้รับยาที่ใช้ บรรเทาอาการเบื้องต้น เช่นยาพาราเซตามอล ยานวด ยาแก้ปวดท้อง ยาแก้อักเสบ เป็นต้น ด้วยประสบการณ์ การใช้ยาและการรักษาเบื้องต้นด้วยตนเองนั้น ชาวคลิตี้ล่างก็รับรู้ได้ว่ายาที่ได้รับมาเป็นเพียงยาที่ใช้ บรรเทาอาการมิใช่ยารักษาโรค ยาที่ได้มาจึงไม่ถูกกับโรคที่เขาเป็นอยู่

หม่องเปาะคี บอกว่าจากการสังเกตการรักษาพยาบาลของหมอสมนไพรในหมู่บ้านนั้นเขารู้สึก ว่าเมื่อก่อนหมอสมนไพรสามารถรักษาโรคได้เกือบทุกโรค ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาล แต่

ตอนนี้หมอสมนไพรรักษาโรคอะไรก็ไม่ค่อยหายและตัวหมอสมนไพรเองก็ป่วยบ่อยๆ ร่างกายอ่อนแอตลอด ส่วนหม่องใจเตียบได้รักษาอาการป่วยเบื้องต้นของลูกสาวโดยใช้สมุนไพรมหาหิงค์มาทาที่ท้องแล้วก็ให้หมอสมนไพรมารักษาโดยการจับเส้น หมอสมนไพรบอกว่าลูกสาวของเขาตับวม จึงได้นำน้ำมันมะพร้าวและใบพลูมาตำแล้วทาที่ท้องและให้ดื่มน้ำมนต์ นอกจากนี้ผู้ศึกษายังพบว่าบางคนได้อาขมิ้นและกระเทียมมาทาบรรเทาอาการปวดเมื่อยขาตามมือเท้าด้วย

2. การใช้ความเชื่อแบบไสยศาสตร์

ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ก็เป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่ชาวบ้านใช้ในการรักษาความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตัวของเขาและบุคคลอื่นเป็นที่รัก ความเชื่อเหล่านี้ทำให้เกิดความสบายใจภายหลังจากการเข้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้มาปิดเป่าเคราะห์ภัยต่างๆ ให้ชาวคลิตี้ล่าง อีกทั้งยังเป็นสิ่งเตือนสติให้เขามีชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นสิริมงคลกับตัวเอง ถ้าได้อาบน้ำมนต์แล้วจะโชคดี ดังที่ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างนิยมไปหาหมอดู หมอสะเดาะเคราะห์ที่บ้านคลิตี้บนบ้าง ไปหาหมอทรงที่บ้านภูเตยบ้าง และที่อื่นๆ อีกทั้งแถบอ.ศรีสวัสดิ์และอ.สังขละบุรี

“ไปสะเดาะเคราะห์ที่บ้านภูเตยในช่วงหลังสงกรานต์ของทุกปี คนคลิตี้ล่างนิยมมาหาใหม่ (หมอทรง) ยิ่งเมื่อก่อนที่คนคลิตี้ล่างเป็นโรคแปลกๆ คล้ายบ้าขึ้น ก็จะมารักษาที่นี่ด้วย”

หม่องป้อระ อายุ 38 ปี

“ญาติตาไฟและเจ้าแสงกายสิทธิ์จะมาประทับทรง เจ้าจะช่วยรักษาคนป่วยให้หาย จะทำน้ำมนต์ให้อาบ ผูกสายสิญจน์ ปลุกเสกตะกรุดและดูลายมือตรวจดวงชะตา”

หมอทรงที่บ้านภูเตย อายุ 57 ปี

จากการรับรู้ของตัวเองมีอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง รู้สึกว่าดวงชะตาไม่ดีหรือคนในบ้านล้มป่วยเสียชีวิต หลายคนจะไปติดต่อหมอสะเดาะเคราะห์มาช่วยปิดเป่าโรคร้าย ทุกข์ต่างๆ ให้ ผู้ศึกษาพบว่าหลายกรณีที่ความเจ็บป่วยและเสียชีวิตของชาวคลิตี้ล่างได้ถูกอธิบายด้วยระบบโลกทัศน์ทางด้านไสยศาสตร์ เพื่อเป็นคำตอบให้ทราบสาเหตุของการเจ็บป่วยและเสียชีวิตดังกล่าว หลังจากที่ลูกสาวของหม่องปะแสงเสียชีวิต เขาได้ไปหาหมอทรง หมอบอกว่าหม่องปะแสงโดนทำของแต่ไปถูกลูก หม่องปะแสงอธิบายว่าการตายของลูกสาวนั้นอาจเกี่ยวกับสารตะกั่วด้วย แต่คิดว่าลูกถูกของมากกว่า พอดีช่วงนั้นลูกสาวร่างกายอ่อนแอ ดวงไม่ดีพอมีคนทำของก็เลยมาโดนลูก และในอีกกรณีหนึ่งเป็นเพราะเขามีอาการปวดหัว ปวดข้อมือข้อเท้าอยู่เสมอ เขาพูดถึงความเชื่อเรื่องดวงชะตาของตนว่า

“รู้สึกว่าคุณไม่ดี ทำอะไรก็ไม่ขึ้น ทำไร ทำสวนก็ได้พืชผลน้อย ร่างกายก็เจ็บป่วย ปวดเมื่อยอยู่ตลอด”

หม่อมใจโพ อายุ 53 ปี

หม่อมใจโพ ได้ขอให้หม่อมทำขวัญจากบ้านคลิตี้บนมาช่วยตรวจดูดวงชะตา ก็พบว่ามีความเคราะห์หม่อมได้ทำพิธีสะเดาะเคราะห์โดยเชิญเทวดาให้มากินอาหารหวานคาวที่เขาทำถวาย เขาเชื่อว่าเมื่อเทวดากินอิมก็จะช่วยคล้ยบันดาลให้เขาหายโรคหายภัย

“การจะสะเดาะเคราะห์นั้น เราต้องมาตรวจดูดวงชะตาก่อนว่าช่วงนั้นเขามีเคราะห์หรือไม่ ถ้าดวงไม่ดีหม่อมขวัญก็จะทำสะเดาะเคราะห์ให้ ถ้าช่วงนั้นดวงดีไม่มีเคราะห์ถึงเขาจะเจ็บป่วยอยู่ หม่อมขวัญก็ทำไม่ได้ เขาต้องไปปรึกษากับหม่อมที่โรงพยาบาลเอง”

หม่อมสะเดาะเคราะห์ อายุ 70 ปี

ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่าง ก็มีระบบความรู้เรื่องการรักษาว่าอาการอย่างไรต้องรักษากับหม่อมแผนปัจจุบัน อาการอย่างไรต้องรักษากับหม่อมทรง ไม่ใช่ว่าทุกโรคจะสามารถรักษาด้วยวิธีแบบไสยศาสตร์ได้ ดังที่ผู้ศึกษาได้พบจากการบอกเล่าของหม่อมเปาะเจ็ดที่ว่า

“ช่วงที่ลูกสาวป่วยนั้นไม่ได้พาไปปรึกษากับหม่อมทรงเพราะโรคสารตะกั่วนี้ไม่เกี่ยวกับ ลูกไม่ได้ถูกตีทำ”

หม่อมเปาะเจ็ด อายุ 41 ปี

3. การป้องกันสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย

กลุ่มผู้ชายเห็นว่าทางหนึ่งที่จะช่วยรักษาเรื่องสารตะกั่วได้นั้นคือทุกคนต้องร่วมมือกัน ดูแลสุขภาพของตัวเอง ไม่เอาตะกั่วเข้าไปอีก และหาสมุนไพรมีคุณสมบัติบำรุงเลือดมากิน เนื่องด้วยพิษตะกั่วนั้นเข้าไปทำลายเลือด แต่ทว่าการรักษาด้วยสมุนไพรมันก็มีอุปสรรคอยู่เช่นกันเพราะสมุนไพรดังกล่าวค่อนข้างหายากและอยู่ในป่าไกล ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าวิธีการป้องกันสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกายทางหนึ่งก็คือพ่อแม่ทุกคนต้องห้ามลูกของตนไม่ให้ไปเล่นน้ำในห้วย เพราะสารตะกั่วยังคงค้างอยู่ จะเห็นได้ว่าในระบบคิดของชาวคลิตี้ล่างได้พยายามใช้ความรู้แบบท้องถิ่นเพื่อมาป้องกัน รักษาสุขภาพ และมองปัญหาแบบเชื่อมโยงถึงต้นตอของปัญหา แต่ทว่าก็เป็นเรื่องที่ยากต่อการจัดการด้วยเงื่อนไขอุปสรรคเช่นความผูกพันและพึ่งพาห้วยมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การไม่มีทางเลือก เพราะว่าชาวคลิตี้ล่างมีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์อยู่เพียงแห่งเดียวจึงเป็นเรื่องยากที่จะไม่ให้เด็กไปเล่นน้ำในห้วย หรือแม้แต่การห้ามผู้ใหญ่ไม่ให้กินสัตว์น้ำหรือใช้น้ำในห้วยก็ดูจะไม่สามารถปฏิบัติได้ร้อยเปอร์เซ็นต์

4. การทำใจต่อสภาพความเจ็บป่วย

ผู้ศึกษาพบว่าผู้ชายบางคนมีการรับมือต่อปัญหาความเจ็บป่วยโดยเชื่อมโยงกับระบบคิดเรื่องการเกิดแก่เจ็บตายของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นไปในลักษณะการปลง เตรียมตัวเตรียมใจต่อชะตากรรมที่เกิดขึ้น พยายามทำใจให้เข้มแข็งต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่อยากเรียกร้องสิ่งใดด้วยอยู่ในภาวะของความไม่รู้เรื่องโรคใหม่นี้

“การเจ็บการตายเป็นเรื่องธรรมดาของคนเรา คนเราก็คงต้องมีเจ็บป่วยอยู่แล้ว
ไม่ต้องกลัวความตายหรอก เราต้องทำใจให้เข้มแข็ง”

หม่องใจเหน อายุ 56 ปี

“เราไม่เคยกลัวตาย อายุจะสั้นลงก็ช่างเถอะ เรามั่นคนไม่มีการศึกษาก็เป็น
อย่างนี้แหละ บางทีมีอาการปวดข้อ ปวดหัวก็นึกไปว่าเราจะเป็นโรคสารตะกั่ว
หรือเปล่า แต่เราก็ไม่รู้เรื่องสารตะกั่วอะไรของเขาหรอก”

หม่องใจไม่ อายุ 45 ปี

ในเรื่องการรับมือต่อปัญหาความเจ็บป่วยของกลุ่มผู้ชายนั้น หลายคนกระทำการรักษาทั้งเบื้องต้นโดยใช้สมุนไพรท้องถิ่นและยาแผนปัจจุบัน บางคนคิดหาวิธีการเพื่อป้องกันการนำตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย หลายคนเกิดภาวะปลงตกและปล่อยไปตามยถากรรมในวงจรเกิดแก่เจ็บตาย หลายคนมีการไปหาหมอเพื่อรักษาอาการเบื้องต้นรวมถึงการเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลเพื่อลดสารตะกั่วในเลือด ซึ่งพัฒนาการของการรักษาเหล่านี้ทำให้ชาวคลิตี้ล่างรับรู้และเข้าใจว่าความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนี้ไม่อาจใช้ยาสมุนไพรได้เพราะเป็นการรักษาโรคตะกั่ว ปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างยังไม่หายเป็นปกติและไม่ได้รับการรักษาจากแพทย์ให้ถูกกับโรคที่เป็นอยู่

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

1. การรักษาตามอาการด้วยยาสมุนไพร-ยาแผนปัจจุบันในสถานพยาบาล

บรรดาผู้หญิงบอกว่าเมื่อมีอาการปวดข้อ ปวดกระดูก ก็จะกินยาแก้ปวด ยาแก้แพ้ ยาแก้เส้น
กินยาสมุนไพร ใช้ยานวดทั้งสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน จะบีบนวดบริเวณที่ปวด จะรักษาได้ในส่วน
การบำรุง แก้ปวดเมื่อยแต่ยาสมุนไพรนี้ไม่สามารถรักษาสารตะกั่วได้ บางคนจะกินยาแดงเพื่อบรรเทา
อาการปวดเมื่อยต่างๆ บ้างก็จะไปหาแมลงที่เกาะตามหน่อไม้มาดองเหล้าเพื่อเป็นยาแก้ชาตามมือ ชา
แขนได้ แล้วก็นอนพักอยู่บ้าน

“จะหน้ามีดบ่อยๆ บางทีนั่งอยู่เฉยๆ ก็เป็นไม่รู้เกิดจากอะไร คิดว่าอาการแบบนี้หมอมเขาไม่รักษา ก็เลยกินยาสมุนไพรไม่ได้ไปหาหมอที่โรงพยาบาล”

จัน อายุ 27 ปี

หลายคนรับรู้ว่าการกินยาแก้ปวดเป็นการบรรเทาอาการเท่านั้นแต่ไม่หายขาด

“ตอนที่หมอมมาในหมู่บ้าน ก็ไปขอยามากิน เราก็กินยาจนหมดแต่ไม่หาย หมอให้ยานวดมาด้วยก็ไม่หายเหมือนกัน”

เวเปี้ยว อายุ 31 ปี

จากประสบการณ์การรักษาความเจ็บป่วยของเวมะนะ ผู้ศึกษาได้รับรู้ว่าเธอมีอาการจากโรคพิษตะกั่วโดยคำวินิจฉัยของแพทย์หญิงอรพรรณ เธอเล่าให้ฟังว่าในช่วงแรกของการรักษา เธอใช้ยาหม่องนวด ใช้ยาแก้ยกและกินยาสมุนไพรแต่ก็ไม่หาย ก็เลยไปหาเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่อนามัยแต่ก็ไม่หาย เมื่ออาการเริ่มหนักขึ้นก็ไปหาหมอที่ร.พ.ทองผาภูมิและร.พ.พหลฯ หมอได้ฉีดยาและให้ยามากินที่บ้านแต่อาการบวม ปวดข้อ ปวดกระดูกก็ยังไม่ดีขึ้น และการรักษาล่าสุดเธอได้ไปรักษาพิษตะกั่วที่ร.พ.ราชวิถีซึ่งก็ทำให้อาการเจ็บป่วยค่อยๆ ลดลง ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างหลายคนได้ไปรักษาที่โรงพยาบาลเอกชนด้วยเช่นร.พ.คริสเตียน อำเภอสังขละบุรี ชาวคลิตี้ล่างเชื่อว่าหมอที่นี่เก่งเรื่องการรักษาตา จึงนิยมนพาผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยดังกล่าวไป ถึงแม้จะต้องเสียค่ารักษาพยาบาลราคาแพงก็ตาม ดังเช่นกรณีของกาน้อมะอ่อง เธอได้มีการรักษาในหลายรูปแบบทั้งยาสมุนไพร รักษากับหมอมพระ ใช้ยาแผนปัจจุบัน ไปหาหมอที่โรงพยาบาลราชวิถีเพื่อรักษาโรคพิษตะกั่ว (ปี 2544) โดยหมอมอรพรรณ เมธาติลกกุล วินิจฉัยว่าเธอมีอาการตาบอดทั้งสองข้าง⁸ ซึ่งดูเหมือนจนหนทางที่จะให้ตาของเธอกลับมามองเห็นได้อย่างปกติ แต่เธอก็ยังหวังว่าอาการตาบอดจะหาย เธอได้ไปหาหมอที่โรงพยาบาลคริสเตียน ในปี 2545 ถึงแม้จะยากลำบากและเสียค่าใช้จ่ายสูงก็ตาม ในที่สุดหมอได้วินิจฉัยว่าเส้นประสาทตาเสีย ตาของเธอบอดสนิทแล้ว

2. การใช้ความเชื่อแบบไสยศาสตร์

บรรดาผู้หญิงในหมู่บ้านต่างมีระบบคิดเรื่องการรักษาความเจ็บป่วยว่า ถ้าการรักษาแบบใดไม่ทำให้อาการหายขาดได้ พวกเธอก็จะเปลี่ยนวิธีการรักษาไปใช้วิธีการแบบอื่นๆ ต่อไป ซึ่งการใช้ไสย

⁸ คลินิกอาชีวเวชศาสตร์ รพ.ราชวิถี กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข โดยแพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกกุล ออกใบรับรองแพทย์ เล่มที่ 307 เลขที่ 29 ให้ นางมะอ่อง นาสวนบริสุทธิ์ อายุ 38 ปี บัตรประจำตัวผู้ป่วยเลขที่ HN 113464-44 มีอาการตาบอดทั้งสองข้าง.

ศาสตร์ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่บรรดาผู้หญิงมองเห็น หลายคนทำการรักษาแบบแผนปัจจุบันไม่หายก็เปลี่ยนมาใช้การรักษาแบบหมอทรงประกอบเข้าไปด้วย เช่นในกรณีการรักษาอาการเจ็บตาของกาน้อย มะอ่อง เธอบอกว่าในช่วงปี 2543 ได้ไปรักษากับหมอพระที่บ้านองจุเพื่อใช้คาถาเป่าตาและพ่นน้ำมนต์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่น้ำมนต์และคาถาเหล่านี้จะทำให้เธอหายจากอาการเจ็บป่วยได้ ผู้ศึกษาพบว่าหญิงคลิตีล่างหลายคนอธิบายความเจ็บป่วยของตนและเพื่อนบ้านว่าเกิดจากการถูกขงและการกระทำของผี เช่นมีอาการนอนไม่หลับ กินไม่ได้ เครียดคล้ายบ้าขึ้น ซึ่งต้องใช้การรักษาของหมอทางด้านไสยศาสตร์

“ทุกปีจะไปหาหมอทรงที่ภูเตย ให้หมอช่วยดูดวงชะตาและถ้าดวงไม่ดีหมอก็จะช่วยแก้ดวงให้”

กาบือเฮเวีย อายุ 36 ปี

กาบือเฮเวีย เล่าถึงอาการความเจ็บป่วยของลูกให้ฟังว่า ช่วงที่ลูกชายของเธอไม่สบายนั้นก็พาไปหาหมอที่ภูเตย ตอนแรกไปโรงพยาบาล หมอบอกว่าเป็นมาลาเรีย ไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลพอมีอาการดีขึ้นหมอก็ให้กลับบ้าน แต่มาอยู่บ้านก็ป่วยอีก กินข้าวไม่ได้นอนไม่หลับ เธอจึงพาไปหาหมอทรง หมอทรงบอกว่าลูกชายเคราะห์ไม่ดี หมอให้กินน้ำมนต์ ผูกสายสิญจน์ที่ข้อมือ ต่อมาก็หายเป็นปกติ กาบือเฮเวียก็มีความเชื่อเรื่องการรักษาแบบไสยศาสตร์อยู่เช่นกัน โดยไปรักษาลูกกับหมอทรงที่ภูเตย เธอให้เหตุผลว่า ที่ไม่ได้ไปหาหมอตามโรงพยาบาลก็เพราะเป็นการป่วยคนละอย่างกัน ที่ลูกร้องให้อย่างนี้เกี่ยวกับขวัญไม่อยู่กับตัว ขวัญไปเที่ยวป่าแล้วถูกผีจับไป หมอทรงก็ช่วยให้ขวัญกลับมา

“ตอนที่ลูกสาว เกิดมาได้ 2 เดือน ร้องไห้ไม่หยุดก็เลยพาไปหาหมอทรงที่บ้านภูเตย หมอก็เป่าน้ำมนต์และให้น้ำมนต์มากินที่บ้าน”

กาบือเย่อ อายุ 39 ปี

หญิงคลิตีล่างหลายคนเชื่อว่าในหมู่บ้านมีผู้ใช้คาถาเวทมนต์ทำให้เพื่อนบ้านเจ็บป่วยถึงตายได้ ทำให้คนรักกันหรือเกลียดกันก็ได้ อย่างกรณีการตายของกาบือเฮยง เป็นเพราะการกระทำของผีเนื่องด้วยกาบือเฮยง ผิดใจกับคนที่เลี้ยงผีและมีปัญหาเรื่องที่ดิน คนที่เลี้ยงผีจึงสั่งให้ผีมาเข้า จนทำให้กาบือเฮยงเสียชีวิต พวกเขาให้ข้อสังเกตว่าปกติกาบือเป็นคนอารมณ์ดีพูดเก่ง เป็นคนตรงไปตรงมา บางครั้งการพูดตรงๆ เช่นนี้จึงไปทำให้คนอื่นฯ ไม่ชอบใจก็เป็นได้ และในกรณีการเสียชีวิตของหม่องปะก้าน อายุ 34 ปี ซึ่งมีอาการเจ็บท้อง ถ่ายไม่ออก ปวดแบบบิดที่ท้อง แสบท้อง หญิงสาวคลิตีล่างเชื่อว่าหม่องปะก้านทำของ จึงตายเร็วก่อนวัยอันสมควร และในอีกกรณีความ ผิดปกติที่เกิดขึ้นกับใจที่นั้นครอบครัวของเขาได้เล่าว่า หมอทรงที่ภูเตยได้อธิบายเรื่องราวของใจที่ว่า เป็นเด็กที่ต้องเกิดมา 3 ชาติ ปัจจุบันเขาเกิดมาเป็นชาติที่สองแล้ว ชาติก่อนเขาเกิดเป็นช่าง ต้องทำงานหนักมาก มีคนรังแกถูกทุบตี

จนเสียชีวิต พอมาเกิดในชาตินี้ เขาได้เกิดมาเป็นคนไม่สมบูรณ์ เกิดมาชาติใช้กรรมอีกชาติหนึ่ง ทุกคนที่เคยทำกรรมกับโจทึในชาติก่อนต้องชดใช้ให้แก่เขา ในชาตินี้โจทึจะเอาแต่กินอย่างเดียว เล่นไม่ทำงาน ไม่ค่อยเจ็บป่วย เขาจะกินทุกอย่างที่เป็นของคนอื่นๆ ซึ่งเคยทำกรรมกับเขาไว้ สังเกตได้จากเมื่อมีงานหรือบ้านใครกำลังทำอาหาร กำลังกินอะไร ต้องแบ่งให้โจทึกินด้วยและเขาจะกินเยอะมากกว่าคนปกติ หมอดูทำนายว่าเมื่อเขาชาติใช้กรรมหมดในชาตินี้ เขาก็จะหายไปเฉยๆโดยไม่มีใครรู้ว่าเขาไปอยู่ที่ไหน และพอเกิดมาในชาติหน้า โจทึก็จะเป็นคนปกติเหมือนมนุษย์ทั่วไป คำอธิบายตรงนี้เป็นคำตอบที่บอกถึงสาเหตุความผิดปกติและเป็นเครื่องผ่อนคลายจากภาวะความเครียด ความกังวลที่มีต่อโจทึได้อีกทางหนึ่งนั่นเอง

ในช่วงปี 2540-2545 หญิงคลิตี๊ล่างหลายคนมีอาการผิดปกติ เครียด คล้ายเป็นโรคประสาท เป็นบ้า ดังเช่นกาน้อมะ กาน้อเอม กาปะอ้า กาปะแจ่ง กาเซ่ กาบือเหย่ง (เสียชีวิตแล้ว) อาจมีอาการเล็กน้อยต่างกันออกไป บางคนมีอาการปวดแสบ ปวดร้อนทั้งตัว ไปไหนไม่รู้เรื่อง บางคนปวดแสบ ปวดร้อนจนต้องถอดเสื้อผ้าออก และวิ่งไปทั่ว ฟีน้อง ญาติๆ ต้องตามไปเพราะพวกเขาไม่รู้ตัวเองเลย บางคนเห็นภาพหลอน เช่นเห็นผี บางคนพูดน้อยลง ไม่อยากสนทนากับใครมีแต่ความเครียด บางคนรู้สึกกลัวทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่เป็นอันกินอันนอน ปัจจุบันพวกเขามีอาการดีขึ้นโดยไปหาหมอที่ภูเตย นา สวน ศรีสวัสดิ์ สังขละบุรี โดยหมอให้คำอธิบายว่าพวกเขาถูกทำของโดยคนในหมู่บ้าน ในหมู่บ้านได้เล่าลือกันว่าผู้เลี้ยงผีคนนี้มีวิชาเก่งกล้ามาก ขนาดหมอทรงที่ภูเตยก็สู้ไม่ได้ เขาสามารถทำให้คนเจ็บคนตายได้ ทำให้ใครมารักหลงเสน่ห์เขาได้ มีคนในหมู่บ้านเคยเห็นเขาเช่นผีด้วยเนื้อสดที่ได้ต้นตะเคียนผีที่เขาเลี้ยงจะสิงอยู่ที่ต้นตะเคียน และเขาก็มีวิชาที่สามารถเรียกผีทุกตัวมาทำร้ายคนในหมู่บ้านได้ เมื่อเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้สร้างความ วุ่นวาย ความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในชุมชนไป จากที่เคยช่วยเหลือเกื้อหนุน เป็นมิตรกันก็กลายเป็นไม่มองหน้า ไม่พูดคุยกบหาและร่วมทำกิจกรรมเดียวกันอีกต่อไป หรือถ้าบางคนกลัวก็ต้องแกล้งทำเป็นใจดีผู้เลี้ยงผีคนนี้ นอกจากนี้นี้ยังมีการกล่าวหาว่าคนเลี้ยงผีทำให้สัตว์เลี้ยง วัควายของคนในหมู่บ้านล้มตาย ทำให้เจ้าของป่วย ดังกรณีเช่น เวทุ อายุ 37 ปี ก็ปวดท้องบ่อยๆ โดยก่อนหน้านี้จะมีอาการป่วย ก็จะมีคนเลี้ยงผีคนก่อนเสมอ ปัญหานี้ทำให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาเกิดความเดือดร้อน ทำให้กรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโสมาประชุมร่วมกันและเรียกผู้ต้องสงสัยมาซักถาม ซึ่งเจ้าตัวก็ปฏิเสธว่าไม่ได้ทำอะไรทั้งสิ้น เขาพยายามต่อสู้ในทุกวิถีทางโดยพูดในที่ประชุมว่าไม่ได้เป็นคนทำให้คนในหมู่บ้านเจ็บป่วย

หรือตาย ปัญหานี้มีข้อยุติคือไม่พุดถึง ไม่กล่าวหาถ้าไม่เห็นว่าเป็นคนผู้นี้ทำจริง ถ้าใครพุดจะปรับเงิน 1,000 บาท

อีกกรณีหนึ่งที่เห็นชัดในเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์ก็คือ กรณีควายตาย เจ้าของควายซึ่งมีความขัดแย้งกับผู้เลี้ยงผี ได้กล่าวหาว่าผู้เลี้ยงผีเป็นคนทำให้ควายของเขาตาย เมื่อปี 2546 ควายตัวดังกล่าว มีอายุ 4 ปี มีลูกมาแล้ว 1 ตัว และกำลังตั้งท้องได้ 3 เดือน ก่อนตายไม่มีอาการเจ็บป่วยอะไร เจ้าของได้ให้ควายลงไปกินน้ำในห้วยคลิตี้เพราะเห็นว่าน้ำกลับมาใสดังเดิมแล้ว เมื่อสำรวจตามลำตัวของควายก็ไม่พบการถูกสัตว์ร้ายขบกัดแต่อย่างใด จากการผ่ากระเพาะควายตัวนี้ดูก็พบว่ากระเพาะแข็งและมีสีดำ เจ้าของควายได้บักใจเชื่อว่าผู้เลี้ยงผีเป็นคนทำให้ควายของเขาตาย จนมีเรื่องทะเลาะถึงขั้นจะทำร้ายร่างกายกัน แต่สุดท้ายผู้นำและผู้อาวุโสในหมู่บ้านก็ช่วยกันไกล่เกลี่ยปัญหาจนยอมความกันได้ ผู้ที่เลี้ยงผีออกมาปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นคนทำโดยใช้การสาบาน เจ้าของควายก็เอาผิดกับใครไม่ได้ สรุปว่าก็ต้องเสียควายไปฟรีๆ 1 ตัวโดยไม่ทราบสาเหตุ

ในปัญหาข้างต้นนี้มีข้อสังเกตคือเป็นเรื่องราวความผิดปกติที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งมาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของลำห้วยหลังจากที่น้ำทางแระตะกั่วปนเปื้อน โดยที่ตัวชาวบ้านเองมีอาจหา คำอธิบายใดที่จะมาเชื่อมโยงกับสิ่งผิดปกตินี้ จึงได้ใช้ระบบโลกทัศน์ความเชื่อในกรอบของไสยศาสตร์เป็นตัวอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้ปัญหาคลี่คลายและนำสู่การแก้ไขในวิถีทางแบบชาวบ้าน การเจ็บป่วยและการตายของชาวบ้าน ของสัตว์เลี้ยงที่ไม่อาจยืนยันหรือพิสูจน์แบบพันธได้ว่าเป็นผลจากสารตะกั่ว ชาวบ้านเองก็ไม่อาจรับรู้ได้เลย ชาวคลิตี้ล่างจึงใช้คำอธิบายตามระบบความเชื่อในโลกทัศน์ของเขาว่าเกิดจากการกระทำของคนเลี้ยงผี ผู้ไม่ประสงค์ต่อชีวิตชาวคลิตี้ล่าง ปัญหาความเจ็บป่วยและการสูญเสียสัตว์เลี้ยงตรงนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ความแตกแยกในความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านด้วยกัน มีการนิทว่าร้าย ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคนเลี้ยงผีในทางไม่ได้ต่างๆ นานา ซึ่งย่อมส่งผลถึงการทำงานและกิจกรรมของหมู่บ้านในระยะยาวแน่นอน ปัญหาตรงนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน ต้องอาศัยการทำความเข้าใจที่ลึกซึ้งในวิถีชีวิต ความเชื่อและวัฒนธรรมของชาวคลิตี้ล่าง อีกทั้งยังเป็นปัญหาที่กระทบต่อความรู้สึกทางจิตใจของคนทั้งชุมชนจึงมีความน่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษามีอาจเหมารวมในระบบความเชื่อเหล่านี้ให้แก่หญิงชายชาวคลิตี้ล่างทั้งหมู่บ้านได้ว่าทุกคนต่างอธิบายปรากฏการณ์ความเจ็บป่วยผิดปกตินั้นเกิดจากการถูกของ หลายนคน อาจมีระบบคิดที่มองว่าอาการความเจ็บป่วยบางอย่างเกี่ยวกับไสยศาสตร์เป็นเรื่องของผีทำ หลายนคนก็เข้าใจว่าอาการที่เกิดขึ้นไม่เกี่ยวกับผีทำด้วยความรู้ที่ว่าถ้าเกี่ยวกับผี เมื่อไปรักษาหมอทรงกลับมาแล้วต้องหายจากความเจ็บป่วยเหล่านั้น หลายนคนมีข้อสังเกตว่าความเจ็บป่วยเหล่านี้ไม่เคยปรากฏ

ขึ้นในหมู่บ้านมาก่อน จะเห็นได้ว่าคำอธิบายเรื่องความเจ็บป่วยของทั้งหญิงและชายชาวคลิตี้นั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและต้องอาศัยความเข้าใจในวัฒนธรรมแบบชาวบ้าน ระบบคิดความเชื่อในโลกทัศน์เก่าและใหม่ การรับรู้เรื่องราวต่างๆ จากการประสบด้วยตนเอง จากที่บุคคลในครอบครัวสัมผัส จากผลกระทบต่อชุมชนตลอดจนจากการรับรู้โดยบุคคลภายนอกไม่ว่าจะเป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ สื่อมวลชน นักพัฒนาเอกชน เป็นต้น เหล่านี้ได้เพิ่มพูนความรู้เรื่องโรคตะกั่วให้แก่ชาวคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษาพบว่าในช่วงแรกของความเจ็บป่วยผิดปกติชาวคลิตี้ล่างมีอายุได้เฉลี่ยว่าความเจ็บป่วยเหล่านี้เกิดจากสาเหตุใด ชาวคลิตี้ล่างต่างอธิบายความเจ็บป่วยไปในทิศทางของความเชื่อแบบไสยศาสตร์เป็นการกระทำของผี พัฒนาการของการทำความเข้าใจภายหลังจากหน่วยงานต่างๆ เข้ามา จึงทำให้ชาวคลิตี้ล่างเริ่มรับเอาระบบความรู้เรื่องโรคพิษตะกั่วเข้ามาใช้อธิบายอาการเจ็บป่วยผิดปกติ การอธิบายสาเหตุของโรค พฤติกรรมการบริโภค วัฒนธรรมการรักษาพยาบาล ซึ่งผู้ศึกษาพบว่าชาวบ้านบางกลุ่มก็มีความคิดเป็นของตนเอง มีการผูกติดกับความเชื่อ วิถีชีวิตและพฤติกรรมแบบเดิมๆ อยู่ บางกลุ่มก็สับสนกับความใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับหน่วยงานจากภาคส่วนต่างๆ บางกลุ่มก็เปิดรับความรู้ใหม่ๆ และสามารถผสมผสานความรู้เก่าที่มีได้อย่างกลมกลืน แต่ทั้งหมดแล้วผู้ศึกษาก็เห็นว่าชาวบ้านมิได้เป็นเพียงผู้ถูกระทำในความเจ็บป่วยผิดปกติที่ถาโถมเข้ามาเพียงฝ่ายเดียว ทว่าชาวคลิตี้ล่างต่างมีการโต้กลับในรูปแบบต่างๆ พยายามหาคำอธิบายในกรอบโลกทัศน์ของชาวคลิตี้ล่างอีกทางหนึ่งด้วย

3. การป้องกันสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย

กลุ่มผู้หญิงให้ความเห็นเพิ่มเติมเรื่องการรักษาสุขภาพว่า ชาวบ้านต้องรักษาตัวเองไม่ควรใช้น้ำ กินปลาจะทำให้สารตะกั่วลดลงได้ และถ้ามีคนมาช่วยสนับสนุนด้านค่าใช้จ่ายช่วงที่กินปลาในห้วงไม่ได้สักประมาณ 4-5 ปี ก็จะทำให้สารตะกั่วไม่เข้าไปในตัวชาวบ้านด้วย โดยในช่วงเวลาดังกล่าวก็ขอให้หมอมารักษาความเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านอย่างจริงจัง

4. การทำใจและยอมจำนนต่อปัญหา

จากการศึกษาผู้ศึกษาได้เห็นความทุกข์ทรมานใจจากอาการเจ็บป่วยของกลุ่มผู้หญิงซึ่งมีอาการป่วยจนเกิดภาวะท้อแท้ ไม่อยากมีชีวิตอยู่ เสมือนการยอมจำนนต่อปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะไม่รู้ว่าจะมีหนทางใดที่ทำให้มีอาการเป็นปกติ ดังกรณีของเวมะนู ในความเจ็บป่วยของเวมะนูนั้นเธอต้องทนเจ็บป่วยในอาการพิษตะกั่วมาตั้งแต่ปี 2532 ปัจจุบันเธอยังมีอาการหน้ามืดตายลายปวดหัวเป็นบางครั้ง ยังกินยาลดสารตะกั่วอยู่โดยมีพฤติกรรมกรกินยาคือ จะกินวันเว้นวัน จากที่หมอบอกให้กินเข้า-เย็น ครั้งละ 1 เม็ด เหตุที่กินอย่างนี้เพราะกลัวยาหมด เพราะหมอรพรรณได้ปิด คลินิกอาชีวเวชศาสตร์ที่ ร.พ.ราชวิถีแล้ว เธอจึงไม่รู้จะทำอย่างไร

“คิดแล้วเราก็อยู่แบบนี้แหละ ถ้าตายก็ตายไป”

เวมะนุ อายุ 33 ปี

“เมื่อก่อนไม่เคยรู้ว่าที่เจ็บตาอย่างนี้จะเกี่ยวกับสารตะกั่ว เจ็บตาก็ทนเจ็บไป จนหมออรพรรณมาบอกว่าเกี่ยวกับสารตะกั่ว ตอนที่เจ็บตามากๆ มันทรมาน บางทีก็คิดว่าอยากให้มันตายๆ ไปซะ ให้หมอฉีดยาให้ตายไปเลย อยู่อย่างนี้มันลำบากเหลือเกินทำอะไรก็ไม่สะดวก”

กาน้อยมะอ่อง อายุ 39 ปี

จะเห็นได้ว่าในส่วนของจัดการเรื่องความเจ็บป่วยของทั้งหญิงและชายนั้นก็เป็นเรื่องของการพยายามดูแล รักษาอาการความผิดปกติในเบื้องต้นของตนเองก่อน โดยส่วนใหญ่มีการรักษาโดยใช้สมุนไพรที่หาได้ในป่า ทว่าชาวคลิตี้ล่างก็พบว่าการรักษาดังกล่าวไม่ได้ทำให้อาการหายสนิท อาการเจ็บป่วยผิดปกตินี้เกิดขึ้นแบบเรื้อรัง ชาวคลิตี้ล่างได้สร้างทางเลือกให้แก่ตัวเองโดยทำทุกวิถีทาง เช่นไปหาหมอพระรักษาด้วยไสยศาสตร์ หาหมออนามัยโรงพยาบาลทั้งรัฐและเอกชน เพื่อกินยาตามแผนปัจจุบัน ทว่าอาการปวดข้อ ปวดกระดูก ปวดศีรษะ ซาตามร่างกายก็ไม่หาย ด้วยระยะเวลาการรักษาที่ผ่านมาชาวคลิตี้ล่างจึงตกอยู่ในสภาวะหลายแบบ ภาวะยอมจำนน ภาวะปลงตก หลายคนไม่รู้ในเรื่องของโรคใหม่เกิดความสับสนอย่างหนัก หลายคนต่างเรียนรู้ ปรับตัวต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลง ชาวคลิตี้ล่างต่างจดจำและรับเอาความรู้ชุดต่างๆ ที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาถ่ายทอด และมีการพัฒนาความคิด จนเกิดการวิพากษ์ตั้งคำถามถึงภาวะปัจจุบันที่ไม่อาจช่วยหรือแก้ปัญหาให้ชาวคลิตี้ล่างได้ ความระแวง เคลือบแคลง ไม่ไว้วางใจได้เกิดขึ้นท่ามกลางปัญหาที่ยังไม่คลี่คลาย

การฟื้นฟู รื้อสร้างใหม่ของประเพณี

1) การทำบุญส่งให้ผู้ตายจากอาการผิดปกติ

ชาวคลิตี้ล่างได้นำเอาอัฐิคนตายมาสวดและทำบุญให้พร้อมกันในช่วงงานสงกรานต์ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวคลิตี้ล่าง มีมัมทายเป็นผู้ทำพิธี เขาบอกว่าคนที่ตายเหล่านี้ ตายในช่วงที่น้ำแร่งลงหนักตั้งแต่ปี 2537 ถึง 2545 และมีสาเหตุจากสารตะกั่ว เพราะก่อนตายมีอาการผิดปกติหลายอย่าง เช่นตัวบวม ปวดหัว ปวดข้อ หน้ามืดตาลายบ่อยๆ บทสวดในพิธีจะเป็นภาษากะเหรี่ยง โดยมีลูกหลานทั้งหญิงชาย มาร่วมพิธีในครั้งนี้ด้วย ชาวคลิตี้ล่างจะเตรียมดอกไม้ เทียน

จากการเข้าร่วมงานบุญสงกรานต์ของผู้ศึกษาในปี 2546 กับ ปี 2547 นั้น มีความแตกต่างกันในส่วนของการทำบุญสวดกระดูก ซึ่งพบว่าปี 2546 จะมีการเอาระดุกของคนเสียชีวิตมาตั้งโต๊ะแล้ว

สวดพร้อมกัน แต่ในปี 2547 นั้นกลับไม่มีการปฏิบัติพิธีดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้สอบถาม มัคทายก ก็ได้คำตอบว่าเหตุที่ไม่ได้เอากระดูกคนตายมาตั้งโต๊ะเหมือนปีก่อนก็เพราะ ปีนี้ไม่มีนักขาและคนนอกเข้ามา เขาจึงจัดแบบธรรมดาทุกปี ซึ่งก็มีการอุทิศส่วนกุศลทำบุญให้คนตายเป็นปกติอยู่แล้ว ตรงจุดนี้ก็เรียกได้ว่าเป็นการต่อสู้ของชาวคลิตี้ล่างอีกวิถีทางหนึ่งในการเลือกรับ ปรับเปลี่ยนโอกาสต่างๆ โดยใช้ประเพณีเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

2) พิธีสืบชะตาห้วยคลิตี้

จากสภาวะความขมขื่นใจตลอดเวลาที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับผลกระทบจากสารตะกั่วปนเปื้อนในลำห้วยคลิตี้เส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวคลิตี้ล่างนั้น สิ่งหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างสามารถร่วมกันทำได้อีกคือการร่วมใจกันอธิษฐานให้สายน้ำกลับมามีชีวิตเดิมด้วยพิธีกุหลุก หรือสืบชะตาแม่น้ำ (อารมณฺ์ เคนหล้า, 2544: 14-15.) ในวันที่ 8 มกราคม 2544 บรรยากาศในงานพิธีนั้นจะมีชาวบ้านคลิตี้ล่างและญาติมิตรหมู่บ้านอื่นๆ ต่างก็เข้ามา่วมกัน โดยต่างแต่งกายด้วยชุดตามประเพณีหรือใช้อั้ว พิธีได้เริ่มต้นขึ้นหลังพระอาทิตย์ตกดิน ณ ริมห้วยคลิตี้ที่มีแพไม้ไผ่ขนาดย่อมๆ ผูกโยงอยู่ริมตลิ่ง โดยบนแพจะมีเครื่องเซ่นสักการะสายน้ำ อาทิ กล้วย อ้อย ข้าวสาร แดง เผือก มัน และพีชในไร่อีก 2-3 ชนิด พิธีกรรมจะดำเนินไปด้วยบทกล่าวนำขอขมาลาโทษต่อสายน้ำ จากชายกะเหรี่ยงสูงวัยและมีคำกล่าวตามจากตัวแทนชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ก่อนจบพิธีทุกคนได้นำดอกไม้ ธูปเทียนมาวางบนแพไม้ลำนั้น แล้วปล่อยให้แพค่อยๆ ลอยไปกับสายน้ำ ในเบื้องหลังของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำนี้ ชาวคลิตี้ล่างได้ไปเชิญผู้เฒ่าผู้แก่ต่างบ้านมาทำพิธีให้ เนื่องด้วยเกรงว่าขั้นตอนในพิธีอาจไม่ครบถ้วนเพราะห่างหายจากการทำพิธีมานาน ประกอบกับในหมู่บ้านไม่เคยประสบกับมหันตภัยร้ายเช่นนี้มาก่อนจึงไม่ค่อยได้จัดพิธีนี้ เรียกได้ว่าพิธีกรรมนี้ได้ถูกหยิบขึ้นมาฟื้นฟูและปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ตรงนี้นั่นเอง ผู้เฒ่าเซ่ง ไต้ฟ้า ได้รับเชิญมาเป็นผู้ทำพิธีกรรมกล่าวว่า

“บทขอขมาในพิธีกรรมนี้เป็นการขอขมาน้ำ สิ่งมีชีวิตทุกอย่างต้องอาศัยน้ำ เพราะน้ำเป็นชีวิตของคนและสัตว์ทุกชนิด แม้เราจะไม่ได้ทำน้ำเสีย แต่พวกเราเองก็ต้องขอขมาลาโทษในสิ่งไม่ดีที่เราทำกับสายน้ำ ทั้งกินทั้งอาบน้ำเหมือนกันและก็ขอให้สายน้ำมันดีขึ้นเรื่อยๆ”

ผู้ศึกษาพบว่าพิธีกรรมนี้ก็ใช่อีกหนึ่งในวิธีการต่อสู้ที่ชาวคลิตี้ล่างได้เลือกใช้โดยทำการฟื้นฟูประเพณีเดิมที่เคยทำมาสมัยบรรพบุรุษซึ่งได้ห่างหายไปนานเพราะไม่มีเหตุการณ์ที่น้ำห้วยเกิดความเสียหายเช่นนี้ ด้วยทุกปีชาวคลิตี้ล่างก็ได้มีประเพณีลอยกระทงซึ่งเป็นการขอขมาต่อโพธิ์ตะกุกและเทวดาในน้ำอยู่แล้ว ในส่วนของพิธีกรรมนี้จึงเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าชาวคลิตี้ล่างกำลัง

ต่อสู้ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับหลายฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้ความรู้ในระบบโลกทัศน์เพื่อสร้างวาทกรรมผ่านพิธีกรรมการขอขมาน้ำหรือสืบชะตาแม่น้ำนี้ ดังเช่นคำอธิบายถึงที่มาที่ไปของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำว่า

“เราอยากให้น้ำมันดีขึ้น และพวกเราทุกคนก็จะได้สบายใจขึ้น เพราะ 3 ปีมาแล้วที่เราไม่ได้ใช้น้ำห้วยเลย”

พวยะเสอะ ผู้นำคลิตี้ล่าง

“ยี่สิบกว่าปีมาแล้วที่ห้วยคลิตี้เสียไป เมื่อก่อนปลาจะอุดมสมบูรณ์ แต่พอเขาปล่อยน้ำแร่ น้ำยา ลงมา กุ้ง ปลา หอยอะไรก็ตายไปเยอะ คนกินก็เป็นโรค อาบน้ำก็เป็นโรค แม้เราไม่ได้ทำให้น้ำเสีย แต่เราก็ต้องขอขมาน้ำด้วย”

พ่อเผ่าเซง ไต้งฟ้า ผู้อาวุโสชาวองหลู

4.8 การลุกขึ้นสู้และเรียกร้องต่อปัญหา

4.8.1 การวิพากษ์คำวินิจฉัยโรคของแพทย์

ภายหลังที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับรู้ระบบคิดเรื่องโรคพิษตะกั่วจากการเข้ามาของหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะหน่วยแพทย์เคลื่อนที่จากกระทรวงสาธารณสุข หลายคนพยายามปรับตัวนำความรู้ใหม่ในเรื่องพิษตะกั่วเข้ามาอธิบายความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างและต่างวิพากษ์วิจารณ์การวินิจฉัยโรคของหมอที่เข้ามาตรวจรักษา เจาะเลือดและจ่ายยาให้แก่ชาวบ้าน ผู้ศึกษาได้พบว่าชาวคลิตี้ล่างหลายคนต่างพัฒนาความเข้าใจและเรียนรู้เรื่องการรักษาอาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของทีมแพทย์ต่างๆ ในช่วงแรก ปี 2541 ชาวคลิตี้ล่างต่างให้ความร่วมมือเข้ารับการตรวจเลือด รักษาอาการต่างๆ เป็นอย่างดี โดยมีระบบคิดว่าขอเพียงให้หายจากอาการความเจ็บป่วยในร่างกายของชาวคลิตี้ล่าง ทว่าต่อมาชาวคลิตี้ล่างได้เรียนรู้ในวิธีการรักษาแบบต่างๆ ของแพทย์ที่มีได้ทำให้ชาวคลิตี้ล่างหายขาดจากอาการความเจ็บป่วย ชาวคลิตี้ล่างรู้ว่าเป็นการรักษาอาการเบื้องต้นเพื่อให้บรรเทาลง เมื่อยาที่ได้รับหมดฤทธิ์ก็มีอาการเช่นเดิม ผู้ศึกษาจะได้พบคำพูดที่วิพากษ์วิจารณ์ แสดงข้อคิดเห็นต่อการทำงานของหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะทีมแพทย์สาธารณสุข การไม่ยอมไปเจาะเลือดเมื่อทีมแพทย์ลงพื้นที่ในหมู่บ้านชาวบ้านหลายคนมิได้เชื่อในคำวินิจฉัยของแพทย์อีกต่อไป

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

การรักษาโรคพิษตะกั่วของทีมแพทย์สาธารณสุข เริ่มเข้ามาในหมู่บ้านคลิตี้ล่างตั้งแต่ ปี 2541 จนถึงปัจจุบัน 2546 ชาวคลิตี้ล่างให้ข้อคิดเห็นต่อการรักษาของหมอสาธารณสุขที่มาในหมู่บ้านหลาย

สิบครั้งโดยเฉพาะในช่วงปี 2541 ที่มีข่าวดังจะยิ่งมาบ่อย หมอเข้ามาตรวจร่างกายแล้วก็เจาะเอาเลือดไป โดยมักจะถามว่ามีอาการเป็นอย่างไรบ้าง มีโรคประจำตัวหรือไม่ ชาวคลิตี้ล่างก็ตอบว่าไม่มี แต่จะปวดหัวบ่อยๆ สุดท้ายหมอก็ให้ยาพาราเซตามอล ชาวคลิตี้ล่างเข้าใจว่าการกินยาพาราเซตามอลก็ไม่หาย แล้วก็คิดว่าทำไมหมอไม่ให้ยาลดสารตะกั่ว บรรดาผู้ชายแสดงความรู้สึกถึงความไม่แน่ใจว่า หมอจะช่วยชาวคลิตี้ล่างได้จริงๆ ชาวคลิตี้ล่างรู้สึกว่าเป้าหมายต่อการรักษาของหมอที่เข้ามาเจาะเลือดบ่อย พอเอาผลมาให้ก็ไม่บอกว่าแต่ละคนเป็นอันตรายอย่างไร หลายคนก็ทุกข์ใจไม่รู้เลยว่าตัวเองจะตายเมื่อไหร่

“การรักษาของสาธารณสุขที่เข้ามาตรวจเจาะเลือดนั้นเป็นการรักษาที่ปลายเหตุเพราะรักษาตามอาการ ถ้าปวดหัวก็ให้กินยาพาราเซตามอล เมื่อยก็ให้ยามานวด เราถูกเจาะเลือดไปหลายครั้ง แต่ไม่ได้ยาที่ถูกกับโรคเลย”

หม่องปะเสาะ อายุ 38 ปี

“ตอนนี้เจ็บที่หัวไหล่ ซาที่ขา อยากรักษามากแต่ไม่มีโอกาส หมอสาธารณสุขที่มารักษาก็ให้กินแต่ยาพาราเซตามอล ไม่เคยบอกว่าเป็นอะไรบางครั้งก็โกรธเหมือนกัน”

หม่องปะชาติ อายุ 38 ปี

“มีหมอจากเมืองกาญจนบุรี มารักษา มาเจาะเลือดไปแต่ก็ไม่มีมาให้ยา รักษาอย่างจริงจัง ตอนนี้เบื่อมากไม่อยากรักษากับหมอพวกนี้แล้ว หมอนั้นเหมือนกันตั้งแต่ระดับอนามัยจนถึงกระทรวง หมออนามัยก็ไม่กล้าเสนอปัญหา ซึ่งปกติหมออนามัยต้องมีหน้าที่ทำเรื่องร้องเรียนปัญหาให้ชาวบ้าน”

หม่องปะเหลาะ อายุ 36

หลายคนเห็นว่าเจ้าหน้าที่ไม่ได้ทำงานตามหน้าที่ ไม่มีการรายงานเรื่องปัญหาพิษตะกั่วและความเจ็บป่วยตามข้อเท็จจริง โดยกลับรายงานว่าชาวบ้านปกติทุกอย่าง ที่เป็นเช่นนั้นเขาเข้าใจเพราะเจ้าหน้าที่อยู่ข้างเมืองแร่และข้าราชการสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรีก็มีผลประโยชน์กับเมืองแร่ และที่ผ่านมามีชาวคลิตี้ล่างรับรู้ว่าการรักษาพยาบาลตรวจร่างกาย หมอสาธารณสุขจะรักษาที่เด็กก่อนโดยไม่ให้ความสำคัญกับผู้ใหญ่เท่าที่ควร ชาวคลิตี้ล่างคิดว่าการรักษาผู้ใหญ่ก็มีความสำคัญเพราะผู้ใหญ่ต้องทำงาน ถ้าไม่มีผู้ใหญ่ เด็กจะเอาเงินที่ไหนจะกินอยู่อย่างไร ชาวคลิตี้ล่างจึงต้องการให้รักษาผู้ใหญ่ด้วย และนอกจากนี้ยังมีความสงสัยเรื่องการให้นิยามความเจ็บป่วย ของวงการแพทย์อีกด้วย เพราะที่ผ่านมามีการกำหนดว่าใครคือผู้ป่วย ควรจะได้เข้ารับการรักษาที่นั่นอยู่ที่การตัดสินใจของแพทย์เพียงฝ่ายเดียว

“เรื่องความเจ็บป่วยนั้นชาวบ้านไม่ค่อยรู้เรื่อง หมอจะเป็นคนมาบอกเองว่า ชาวบ้านป่วย แต่เป็นการป่วยตามที่หมอบอก ถ้าป่วยแล้วไปไรได้ก็จะไม่เรียกว่าป่วย ป่วยตามแบบของหมอคือต้องนอนเจ็บอยู่ที่โรงพยาบาล”

หม่อมเปาะกร อายุ 45 ปี

“คำว่า ‘คนป่วย’ ในความหมายของหมอนั้นเป็นอย่างไร สาธารณสุขมาบอก ว่าถ้าแขนยังไม่ตก ขายังไม่ห้อยก็ยังไม่เป็นไร ขอถามหน่อยว่าถ้าถึงตอนนั้น คนในหมู่บ้านเราไม่ตายกันหมดแล้วหรือ”

หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี

สิ่งหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างอยากรับรู้จากคำบอกเล่าของแพทย์ก็คือ ความหมายจากตัวเลขทางเทคนิคว่ามีตะกั่วในเลือดตามค่าที่บอกมาเป็นไมโครกรัม/เดซิลิตรนั้น มันจะทำให้เขาเข้าใจและรับรู้ถึงอันตรายที่จะเกิดกับเขาได้อย่างไร คำว่ามีสารตะกั่วไม่เกินมาตรฐานก็เลยไม่จำเป็นต้องรักษาเช่นนั้น หรือ ชาวคลิตี้ล่างไม่เคยรู้ว่าตัวเลขที่แพทย์ได้บอกมาในผลการตรวจเลือดจะทำให้เขาหายจากความเจ็บป่วยได้อย่างไร และใครรู้ว่าหนทางรักษาของแพทย์จะทำอย่างไรต่อไป มิใช่เพียงแค่ว่าจะเลือดไปโดยที่ชาวคลิตี้ล่างมีภูมิต้านทานของตนเองได้เลย

“หมอบอกว่าตะกั่วในเลือดของเราไม่สูงเกินมาตรฐาน เราก็ปวดหัว ปวดข้อ กระดูกอยู่เช่นนี้ไม่รู้จะทำอย่างไร หมอเข้ามาเจาะเอาเลือดของเราไปแต่ไม่เคยบอกว่าเป็นอะไร เราสงสัยว่าทำไมไม่มีหมอมารักษาเราจริงๆ เสียที”

พีเสริฐ อายุ 37 ปี

ในทัศนะต่อเรื่องการรักษาสารตะกั่วขณะอยู่ในโรงพยาบาลนั้น ผู้ที่มีประสบการณ์การรักษาได้บอกเล่าว่า หมอมาตรวจเลือดหาสารตะกั่วแล้วก็บอกว่าเขามีสารตะกั่วสูงให้ไปรักษาเมื่อปี 2544 ช่วงที่ไปรักษานั้นก็มีอาการปวดข้อ ซาตามันนี้ แต่ไม่ถึงขั้นรุนแรงก็คิดว่าตนเองไม่เป็นอะไรมาก หมอให้นอนที่โรงพยาบาล 10 วัน ช่วงที่รักษานั้นหมอก็ให้กินยา ให้น้ำเกลือพอดครบ 10 วันก็ให้กลับบ้าน “รู้สึกว่ก็ยังไม่ปวดข้อ ซาตามันนี้อยู่ สุขภาพยังไม่เหมือนเดิม แต่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไรต่อเพราะรักษาเองไม่เป็น”

หม่อมโจ๊ะ อายุ 44 ปี

“เราได้ไปรักษาสารตะกั่วที่ร.พ.พหลฯ หมอบอกว่าเรามีตะกั่วเกิน 40 ไปถึงโรงพยาบาลก็ให้เราใส่ชุดคนป่วย แล้วก็มีคนข่าวมาถ่ายรูป หมอใหญ่ก็มาบอกว่ารักษาเราหายแล้ว แต่เรายังไม่หายจากปวดข้อ เจ็บในกระดูกเลย เรา

นอนที่โรงพยาบาล 1 คืนแล้วหมอก็ให้กลับบ้าน”

หม่อมเปาะกร อายุ 45 ปี

“หมอบอกว่าถ้าใครมีตะกั่วเกินจะให้ไปรักษา แต่พอไปจริงๆ เขาให้กินแค่นยาแก้ปวด ยาพาราเซตามอล แล้วมาบอกว่าเราไม่ป่วยแล้ว เป็นอย่างนี้เราก็ไม่อยากไปแล้ว ที่จริงถ้าเราไม่เจ็บจนเกินทน แก้ไม่ตกก็ไม่อยากไปหรอก”

หม่อมประแสง อายุ 54 ปี

“หมอไม่ค่อยสนใจ คุณไม่จริงจังในการรักษา เขาคงเห็นว่าเราไม่รู้เรื่องอะไร จะให้ยาอะไรมาก็ช่าง”

หม่อมประเสาะ อายุ 38 ปี

หลายคนเห็นว่าความเจ็บป่วยของทั้งผู้ใหญ่และเด็กนั้นต้องให้ความสำคัญไม่ต่างกัน ต้องรักษาทุกคน ที่ผ่านมามีแนวโน้มการรักษาเฉพาะเด็กแต่ชาวคลิตี้ล่างก็รู้สึกว่าจะยังไม่ได้รักษาเด็กๆ อย่างจริงจัง ชาวคลิตี้ล่างให้ข้อสังเกตว่าเด็กๆ ในหมู่บ้านที่พิการ เป็นแออัด สมองคิดช้า สบตกรู้ช้าชั้นหลายปีติดต่อกันแล้วหมอบอกว่าอาการเช่นนี้เด็กๆ หมู่บ้านอื่นในเขตตำบลชะแลก็เป็นกันนั้น ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าอาการเช่นนี้ไม่ช่วยแก้ปัญหา และไม่เข้าใจว่าทำไมเด็กๆ จึงมีสารตะกั่วในเลือดสูง มีอาการผิดปกติหลายราย แล้วอนาคตของชาวคลิตี้ล่างต่อไปจะเป็นอย่างไร

“เราอยากให้หมอมารักษา ต้องรักษาให้หมดทุกคน จะรักษาแต่คนมีสารตะกั่วสูงเกินมาตรฐานไม่ได้ หมอต้องรักษาคนที่มีอาการเจ็บป่วยทุกคน”

หม่อมใจฮะ อายุ 44 ปี

“เราพามาหาหมอนะที่ร.พ.หลายครั้ง แต่ก็ไม่รู้ว่าทำไมหมอมารักษาโรคสารตะกั่ว หมอบอกว่าที่เราป่วยนั้นมันไม่เกี่ยวกับสารตะกั่ว หมอไม่เข้าใจว่าความเจ็บป่วยมันธรรมดา มันเจ็บปวดขนาดไหน”

หม่อมใจเติบ อายุ 39 ปี

หลายคนคิดว่าหมอมีหน้าที่รักษา ก็ต้องรักษาให้ดี ทำให้ชาวบ้านหาย และอันที่จริงเหมือนแรมเป็นคนผิดที่ปล่อยน้ำเสียลงห้วย เหมือนแรมต้องออกค่าใช้จ่ายให้หมอมารักษาชาวคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างก็เห็นว่าหมอเป็นที่พึ่งและไม่ได้มองหมอในภาพลบเสียทั้งหมด ดังที่หลายคนพูดถึงหมอว่า “สงสารหมอเหมือนกัน ต้องรักษาคนป่วยไม่ใช่แค่คลิตี้ล่างที่เดียว เราต้องให้กำลังใจเขาบ้างไปว่าเขามากก็ไม่ดี” ผู้ศึกษาจะเห็นได้ว่าโดยส่วนใหญ่ บรรดาผู้ชายจะวิพากษ์การทำงานของหมอ โดยมีทัศนคติในแง่ลบยังไม่เข้าใจและไม่เชื่อมั่นในระบบการทำงานของทีมแพทย์สาธารณสุข ชาวคลิตี้

ล่างต่างก็ตั้งคำถามในเรื่องความเจ็บป่วย โดยชาวคลิตี้ล่างต้องการรับรู้ว่ามีเมื่อใด อาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนี้จะหายเป็นปกติ เมื่อใดที่แพทย์จะออกมารักษาวงศ์ชาวคลิตี้ล่างอย่างจริงจังและเข้าใจในความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างมากกว่าการให้ยารักษาตามอาการโดยไม่ได้คำนึงถึงภาวะความทุกข์ทรมานของคนป่วย ในหลายคนมีความไม่มั่นใจในการทำงานของแพทย์สาธารณสุขว่าเหตุที่ไม่รักษาวงศ์คลิตี้ล่างอย่างจริงจังนั้นเป็นเพราะอิทธิพลและผลประโยชน์ของเหมืองแร่ หลายคนเข้าใจไปว่าสาธารณสุขมีส่วนได้ส่วนเสียในกิจการเหมืองแร่ดังกล่าวนี้ เพราะถ้าเหมืองมีการฟื้นฟูดินจันจยโรคของชาวบ้านว่าเป็นพิษตะกั่ว ก็อาจทำให้เหมืองแร่ต้องรับผิดชอบต่อปัญหาโรคพิษตะกั่วในชาวคลิตี้ล่างนั่นเอง

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

บรรดาผู้หญิงทุกคนต่างมีประสบการณ์การตรวจเจาะเลือดหาสารตะกั่ว พวกเธอได้แสดงความคิดเห็นต่อแพทย์ในลักษณะไม่แน่ใจ ไม่เข้าใจการทำงานและการรักษา มีการตั้งคำถาม แสดงความสงสัยและเล่าเรื่องราวความรู้สึกหลังจากที่ได้เข้ารับการรักษา

“ไม่รู้เลยว่าป่วยเป็นสารตะกั่วหรือเปล่า เพราะเราไม่รู้อย่างที่หมอรู้เลย ตัวเลขที่หมอบอกพวกเรามีค่าตะกั่วเท่านี้เท่านี้ หมอก็เป็นคนกำหนดทั้งนั้น เราจะมีตะกั่วมากหรือน้อย ก็ไม่รู้ว่าจะถือได้แค่ไหน ะไรๆ เขาก็ทำได้ เพราะชาวบ้านไม่รู้อะไรเลย”

มีอชู อายุ 23 ปี

“หมอบอกว่าเราเป็นอะไร แต่มาบอกว่าเรามีสารตะกั่วเท่าไรหรือเจ็บป่วยอย่างนี้ก็ต้องทน เราก็อยากรักษาแต่หมอบอกไม่รักษาก็ไม่รู้จะทำอย่างไร”

กาปะเชน อายุ 50 ปี

ผู้ศึกษาพบว่าทัศนคติเรื่องการเจาะเลือดของหญิงคลิตี้ล่างนั้นเป็นไปในภาพลบและไม่เข้าใจถึงประโยชน์ที่จะได้รับการเจาะเลือดดังกล่าว ซึ่งต่างมีความคิดเห็นไปต่างๆ กัน พวกเธอกล่าวถึงการเจาะเลือดลูกและเด็กๆ ในหมู่บ้านว่าพวกเธอสงสารลูกเพราะร้องไห้หนัก หมอจับตัวลูกไว้แน่น แต่พอเอาเลือดไปก็ไม่เห็นมาบอกอะไร ไม่ได้ทำให้หายปวดหัวปวดท้อง หมอเพียงแค่อาวิตามินกับน้ำหวานมาให้เด็กๆ กินเท่านั้น ตอนหลังที่หมอบอกขอเจาะเลือดอีก พวกเธอจึงไม่ยอมให้เจาะเพราะคิดว่าไม่ได้ช่วยรักษาอะไร หญิงคลิตี้ล่างเข้าใจว่าหมอมจะรักษาเฉพาะเด็กๆ ไม่รักษาผู้ใหญ่เพราะร่างกายผู้ใหญ่จะสามารถขับสารตะกั่วออกมาได้เองตามธรรมชาติจากการทำงานต่างๆ หลายคนได้

แสดงทัศนคติว่า ตอนนี้อะไรเจ็บป่วยและต้องการยาขับตะกั่วออก ผู้ใหญ่ก็ต้องรักษาเหมือนกัน ถ้าไม่มีผู้ใหญ่แล้วใครจะดูแลเด็กๆ หลายคนอยากรักษา อยากหายจากอาการเหล่านี้แต่ไม่รู้จะรักษาที่ไหน

“ถ้าหมอมาเจาะเลือดแล้วไม่รักษา เราก็ไม่อยากให้เจาะอีก ที่ผ่านมามหมอจะรักษาเฉพาะเด็กไม่รักษาผู้ใหญ่ด้วย ผู้ใหญ่เองก็อยากไปรักษาสารตะกั่วเหมือนกัน”

หน่อชเว อายุ 32 ปี

“เจาะครั้งเดียวต่อไปจะไม่เจาะอีกแล้ว เพราะเจาะแล้วหน้ามืด เราไม่แข็งแรงด้วย เห็นหมอมาเจาะเลือดคนคลิตี้ไปบ่อยมาก บางครั้งก็คิดว่าเราจะเอาเลือดไปขายหรือยัง”

กาปะผัน อายุ 45 ปี

เมื่อกล่าวถึงใบแจ้งผลการตรวจเลือดหาสารตะกั่ว หญิงคลิตี้ล่างส่วนใหญ่ไม่เข้าใจความหมายและผลเลือดที่แสดงออกมาเลย

“ไม่เคยรู้เลยว่าหมายความว่าอย่างไร อยากให้หมอมาอธิบายให้ฟังด้วย เพราะหมอเอาเลือดเราไปเยอะแล้ว เลือดเราก็มีน้อยอยู่ด้วย เราร่างกายไม่ค่อยแข็งแรง อยากให้หมอมารักษาจริงๆ”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

หลายคนได้วิพากษ์วิจารณ์การทำงาน การวินิจฉัยของหมอและการรักษาคนที่มีค่าตะกั่วไม่เกินมาตรฐาน โดยแสดงความเห็นในทำนองที่เคลือบแคลง สงสัยต่อพฤติกรรมของหมอ

“คนเป็นหมอนั้นต้องช่วยดูแล บอกชาวบ้านให้เข้าใจ บางครั้งก็หมอให้ยามากิน เราก็คิดไปว่าหมอให้ยามาถูกหรือเปล่า หมอบอกว่าเราทำงานหนักเกินไปมันถูกแล้วหรือ เรื่องการรักษาเราก็คิดไปว่าทำไมหมอไม่รักษาชาวบ้าน ที่จริงมีตะกั่ว 20 ขึ้นไปก็น่าจะรักษาด้วย เราก็อยากหายเหมือนกัน ที่เป็นอย่างนี้เพราะหมอเข้าข้างเหมืองหรือเปล่า”

จัน อายุ 27 ปี

“เราไปหาหมอดั้งหลายครั้ง หมอก็ให้ยาบรรเทาอาการมากิน ทำไม่ไม่ทำให้หายขาดไปเลย หมอบอกอีกว่าไม่ต้องกลัว อาการอย่างนี้ไม่ถึงตายหรอก เราก็ไม่รู้จะทำอย่างไร”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

หญิงคลิตี้ล่างอธิบายเหตุผลถึงตอนที่หมอมานอกหน่วยฯ และเห็นพวกเธอไปทำไร่อยู่นั้น แล้วหมอมานบอกว่า “คนคลิตี้ล่างไปทำไร่อยู่เลยจะป่วยได้อย่างไร” ตรงนี้พวกเธออยากบอกว่า

“เราจะเจ็บป่วยแค่ไหนเราก็ต้องทน ถ้านอนป่วยอยู่ก็คงอดตายก่อนแน่ๆ
บางครั้งเราก็คิดว่าหมอไม่ชอบคนคลิตี้ล่าง ดูเขาไม่เต็มใจรักษาเราเลย ”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ในส่วนทัศนคติของหญิงชายชาวคลิตี้ล่างที่มีต่อการรักษาพยาบาลของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข หมอ พยาบาลโดยภาพรวมแล้วเป็นทัศนคติเชิงลบ ชาวคลิตี้ล่างต่างไม่เข้าใจในองค์ความรู้ของหมอ ความรู้ทางเทคนิคเรื่องค่ามาตรฐานของสารตะกั่วในเลือด การนิยามความเจ็บป่วยของหมอกับความทุกข์ทรมานที่เกิดกับชาวคลิตี้ล่าง การรักษาที่หมอปฏิบัติกับชาวคลิตี้ล่าง การแนะนำเรื่องวิธีการดำรงชีวิตและพฤติกรรมกรกินอาหาร ชาวบ้านทั้งหญิง-ชายเกิดความคลางแคลงใจต่อการรักษาของหมอว่ามีการเลือกปฏิบัติหรือไม่ การไม่ได้รับความจริงใจในการรักษาของชาวคลิตี้ล่างนั้นเป็นเพราะมีอิทธิพลหรือผลประโยชน์ใดอยู่เบื้องหลังหรืออย่างไร เหล่านี้จึงนำมาสู่ปัญหาอคติ ความขัดแย้งเกิดความไม่ร่วมมือ ซึ่งเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ส่งผลให้การรักษาพยาบาลไม่สัมฤทธิ์ผล

4.8.2 การต่อสู้ในมิติหญิงชายด้วยวิถีแบบกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง

ตารางที่ 4.7 แสดงการต่อสู้จากคำบอกเล่าและการเขียนของชาวบ้าน⁹

วันเดือนปี	การต่อสู้
2527	- ชาวบ้านเห็นร่วมกันว่าปัญหาที่เกิดขึ้นต้องมาจากโรงเต่างแร่ เพราะเคยเดินผ่านโรงเต่างซึ่งไม่ได้ปิดมิดชิด เมื่อเดินเข้าไปดูก็พบโรงเต่างแร่ได้ใช้น้ำยาที่กัดดินจนละลายและมีกลิ่นเหม็นมาก จึงเริ่มมีการร้องเรียนต่อเหมืองแร่ แต่ไม่มีหลักฐานจึงไม่อาจทำอะไรได้เลย ปัญหาที่ความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ โดยไม่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานใด (วสันต์พานิช, 2545:30)
2532	- ชาวบ้าน 6 คน ไปต่อว่าเหมือง “ทำไมจึงปล่อยน้ำเสียลงห้วย” แต่ก็ไม่ได้มีการแก้ปัญหาอะไร และกลุ่มผู้นำ-แกนนำได้ไปต่อรองกับผู้จัดการเหมืองซึ่งทางเหมืองก็รับปากว่าจะปล่อยน้ำแร่เฉพาะหน้าฝน โดยถ้าจะปล่อยน้ำแร่ช่วงเวลาใดจะแจ้งให้ชาวบ้านทราบก่อน

⁹ การเขียนจากนายกำธร ศรีสุวรรณมาลา แกนนำชาวบ้านคลิตี้ล่าง วันที่ 22 มีนาคม 2547 และนายสมชัย ทองผาภูมิปฐวี กรรมการหมู่บ้านคลิตี้ล่าง วันที่ 30 มีนาคม 2547 เป็นงานเขียนที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อสะท้อนปัญหาและความรู้สึกของตัวเอง.

วันเดือนปี	การต่อสู้
2537	<p>- ทางเหมืองเอาหนังสือมาให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งลงชื่อว่ามีได้เป็นคนทำให้น้ำห้วยคลิตี้เสีย โดยก่อนให้ลงชื่อผู้จัดการเหมืองแร่ได้นำเหล่ามาเลี้ยงชาวบ้านจนมาได้รายชื่อชาวบ้านไป 9 คน หลังจากนั้นทางเหมืองก็ปล่อยน้ำแร่ลงห้วยตลอด 24 ชั่วโมง</p> <p>- ชาวบ้านมีการต่อสู้โดยการไปขอคำปรึกษาจากหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วย ตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ทหาร ตำรวจ กลุ่มเจ้าหน้าที่ในอำเภอทองผาภูมิ อำเภอศรีสวัสดิ์ แต่ไม่ได้รับการช่วยเหลือแต่อย่างใด ซึ่งช่วงเวลานี้เหมืองแร่ก็ได้ปล่อยน้ำทางแร่ลงอยู่โดยตลอด</p>
2538	<p>-เหมืองแร่ได้เข้ามาขุดบ่อน้ำให้หมู่บ้านคลิตี้ล่าง แต่กลับทำให้น้ำบ่อเดิมใช้ไม่ได้ และหลังจากการขุดบ่อดังกล่าว เหมืองแร่ก็ปล่อยน้ำแร่ลงห้วยคลิตี้อย่างหนักทั้งวันและทั้งคืน</p> <p>- ชาวคลิตี้ล่างร้องเรียนไปยังกรมทรัพยากรธรณี ทางกรมฯได้มาตรวจและสั่งให้ปิดโรงแต่งชั่วคราว โดยสั่งให้เหมืองแร่มีการจัดการบำบัดน้ำเสียให้ได้มาตรฐาน พอปิดได้เพียง 1 เดือนเหมืองแร่ก็สามารถเปิดดำเนินการต่อได้</p>
2540	<p>ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าบ่อกักน้ำเสียนั้นพังจริง แต่เป็นเพราะน้ำแร่ขังมากเกินไป ที่แรกทางเหมืองปล่อยน้ำแร่ลงลำห้วยเลย แต่พอกรมทรัพยากรธรณีเข้ามาตรวจ เหมืองแร่จึงปิดท่อน้ำทิ้ง แล้วทำเป็นท่อเล็กๆ น้ำแร่จึงเอ่อล้นทำให้คันบ่อกักน้ำเสียพังลงไป ไม่ได้เกิดจากดีเปรสชันอย่างที่ป็นข้ออ้างของเหมืองแร่</p>
2541	<p>- ชาวคลิตี้ล่างร่วมกับเครือข่ายนักพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชน เข้ามาช่วยตีแผ่สะท้อนปัญหาให้ชาวบ้าน ทำให้เรื่องพิษตะกั่วถูกเปิดเผยต่อสาธารณะ จนนำมาสู่คำสั่งปิดเหมืองแร่ โดยกรมทรัพยากรธรณี มีการปรับเงินจำนวน 2,000 ตาม พรบ.แร่ ปี 2510</p> <p>- ชาวบ้านร่วมกับศูนย์ศึกษาคะเหรี่ยงและพัฒนา ได้ร้องเรียนให้หมอเข้ามาตรวจค่าตะกั่วในเลือดของชาวบ้านคลิตี้ล่าง</p> <p>- ในระหว่างปี 2541 -2542 เหมืองมีการวิ่งเต้น ที่จะเปิดดำเนินการแต่งแร่ต่อ</p>
2542-2543	<p>- ชาวคลิตี้ล่างรวมตัวกันออกเคลื่อนไหวไปหลายๆ ที่</p> <p>- ตัวแทนชาวบ้านไปสัมภาษณ์เรื่องสารตะกั่วและเรียกร้องให้ยกเลิกปิดเหมืองแร่ตลอดไป ให้มีการรักษาสารตะกั่ว ให้ย้ายโรงแต่งแร่ คลิตี้ออกและมีการฟื้นฟูลำห้วย ที่ศาลากลางกาญจนบุรี ศาลา 60 พรรษา และที่สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี ในช่วงปีนี้แกนนำได้ให้สัมภาษณ์นักข่าวเป็นระยะๆ</p> <p>- เจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรธรณี ได้เข้ามาคุยกับชาวบ้านว่า การย้ายโรงแต่งแร่และฟื้นฟูลำห้วยเป็นเรื่องยาก ถ้าย้ายชาวบ้านออกเป็นเรื่องง่ายกว่า แต่ชาวบ้านไม่ยอมย้ายเป็นตายอย่างไรก็จะอยู่ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างตลอดไป</p>
2544	<p>- ทำหนังสือขอความเห็นใจถึงประชาชนคนไทยทุกคน (30 สิงหาคม 2544)</p> <p>- ไปสัมภาษณ์ที่ ศาลากลางจังหวัดกาญจนบุรี และนครปฐม เรื่องสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้</p>

วันเดือนปี	การต่อสู้
	<p>ชาวบ้านเรียกร้องให้ย้ายโรงแต่งแร่ ออกและให้พื้นที่พูลำห้วยคลิตี้ และให้สาธารณสุขลงมา รักษาโรคสารตะกั่วแก่ชาวบ้าน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ชาวคลิตี้ล่างและคุณสุรพงษ์ ร่วมกับนักข่าวได้เรียกร้องให้เจ้าของเหมืองแสดงความรับผิดชอบจากการที่ปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วย โดยเรียกเงินเป็นจำนวน 1 ล้านบาท เพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาลที่ชาวบ้านเจ็บป่วย - แกนนำคลิตี้ล่าง 3 คนได้เดินทางไปที่กระทรวงสาธารณสุข เพื่อพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข โดยได้พูดคุยกันในเรื่องการย้ายหมู่บ้านและบอกว่าชาวบ้านไม่ยอมย้าย ถ้าจะย้ายต้องย้ายเหมืองและพื้นที่พูลำห้วย ต้องรักษาชาวบ้านที่เป็นสารตะกั่วได้ข้อสรุปว่าท่านรัฐมนตรีสุรพงษ์ สืบวงศ์ลี จะส่งหมอลงมาที่หมู่บ้าน 2 คน ให้มารักษา สารตะกั่วและความเจ็บป่วยอื่นๆ
2545	<ul style="list-style-type: none"> - แกนนำชาวบ้านได้ไปที่ห้องส่งข่าว ช่อง 5 กองทัพบก ไปพูดถึงเรื่องสารตะกั่วในผล เลือดและการเจ็บป่วยของชาวบ้าน ตลอดจนผลกระทบต่างๆ รวมทั้งมีการผลักดันให้มีการฟื้นฟูพูลำห้วย - มีการให้สัมภาษณ์นักข่าวที่เข้ามาในหมู่บ้านเป็นระยะๆ - ตัวแทนชาวบ้านไปเวทีสัมมนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ได้พูดถึงการรักษาของชาวบ้านว่าหมอมไม่ค่อยสนใจในความเจ็บป่วยของชาวบ้าน - ตัวแทนได้ไปเดินขบวนกับกลุ่มสมัชชาคนจนจำนวนมากที่มาเรียกร้องสิทธิ ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย - ไปพบกรรมการสิทธิมนุษยชน มีคุณสุนี ไชยรส และคุณวสันต์ พานิช เป็นตัวแทนมารับฟังปัญหา เรื่องเหมืองแร่ว่าชาวบ้านไม่ต้องการเหมืองแร่และโรงแต่งแร่ ต้องการให้ย้ายโรงแต่งออกไป - ไปพูดที่เวทีนานาชาติ ในงานสิ่งท้าทายความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พูดถึงผลกระทบของชาวบ้านจากเหมืองแร่ - ไปเข้าพบรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมว.กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
30 มกราคม 2546	<p>ชาวบ้านที่ป่วย 8 รายไปพบทนายความที่สภาทนายความ โดยยื่นเรื่องว่าต้องการฟ้องบริษัทเหมืองแร่ตะกั่ว ทนายความก็รับฟ้องในศาลแพ่งโดยที่ไม่ต้องวางเงินบนชั้นศาล การฟ้องศาลครั้งนี้เพื่อดำเนินคดีเอาผิดกับเจ้าของเหมืองแร่ตะกั่ว เรียกร้องค่าเสียหาย</p>

วันเดือนปี	การต่อสู้
	และให้เหมืองแร่ชดเชยค่าเสียโอกาส ค่ารักษาพยาบาลและให้ฟื้นฟูลำห้วย
23 กุมภาพันธ์ 2547	ตัวแทนชาวบ้านคดีล่าง 13 คน ฟ้องกรมควบคุมมลพิษ ¹⁰ ให้มาฟื้นฟูลำห้วย

ที่มา : การสัมภาษณ์ของผู้ศึกษาและการเขียนของแกนนำคดีล่าง, มีนาคม 2547.

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ถึงพัฒนาการของการรับรู้ปัญหา เป็นเรื่องราวของการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของชาวคดีล่างโดยเริ่มต้นจากความไม่รู้ จนปัญหาก่อตัวมากขึ้น ชาวคดีล่างต่างสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จนกลายมาเป็นการสู้ด้วยระบบคิดแบบชาวบ้าน มีการออกไปต่อว่าการกระทำของเหมืองแร่ มีการประชุมภายในหมู่บ้าน ระดมความคิดเห็นเพื่อหาทางออก ตลอดจนถึงการร่วมมือกับหน่วยงานพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชนในการนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ มีตัวแทนออกไปเสนอปัญหาในเวทีต่างๆ จนเรื่องราวปัญหากลายเป็นประเด็นระดับชาติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างลงพื้นที่บ้านคดีล่างเป็นจำนวนมาก มีการดำเนินแนวทางแก้ไขในรูปแบบต่างๆ กันออกไป ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้กระทบต่อตัวชาวคดีล่างโดยตรง ทำให้ชาวคดีล่างต้องต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความชอบธรรมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เหล่านี้จึงเป็นการลุกขึ้นสู้และการหาทางออกด้วยภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยง

1) สังเกตเห็นสิ่งแวดล้อมผิดปกติ:ไม่คิดเรียกร้องหาผู้รับผิดชอบ

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

ช่วงแรกที่กลุ่มผู้ชายเห็นเหมืองปล่อยน้ำแร่ลงมา นั่น ชาวคดีล่างไม่ได้ทำอะไรเพราะไม่รู้ว่ น้ำแร่นั้นมีอันตราย ช่วงที่น้ำเสียเหม็นมากๆ และยังไม่มีน้ำประปานั้น ชาวคดีล่างก็ต้องทนดื่มกินใช้น้ำในห้วยนี้ ช่วงนี้ชาวคดีล่างมิได้เรียกร้องหรือหาผู้รับผิดชอบแต่อย่างใด รู้เพียงว่าถึงน้ำในห้วยจะขุ่นอย่างไร ก็ต้องกินต้องใช้เพราะไม่รู้จะไปใช้ที่ไหน แต่พอมีประปาภูเขาเข้ามาเมื่อปี 2538 ก็ทำให้ลดการพึ่งน้ำในห้วยไปได้บ้าง ทว่าเมื่อชาวคดีล่างไปไต่ถามก็ต้องใช้น้ำในห้วยอยู่เช่นเดิม

“ในช่วงแรกที่เขาปล่อยน้ำแร่ลงห้วย ก็ไม่ได้คิดอะไรมาก คิดว่าคงไม่มีอันตราย กลัวเจ้าของเหมืองด้วยก็เลยไม่ได้ไปร้องเขา”

หม่องใจเหนือ อายุ 56 ปี

¹⁰ โครงการนิทรรศการสิ่งแวดล้อม ในฐานะคณะทำงานคดีปกครอง สภาทนายความและได้รับมอบอำนาจจากผู้ฟ้องคดีทั้ง 13 ยื่นฟ้องกรมควบคุมมลพิษต่อศาลปกครองกลาง ในความผิดฐานละเว้นการปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ล่าช้า (นายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ กับพวกรวม 13 คน V กรมควบคุมมลพิษ, คดีหมายเลขดำที่ 214/2547).

บางคนคิดไปว่าถ้าปัญหามันยุ่งยากเกินก็ไม่ใช่เป็นไร เมื่อเวลาผ่านไปน้ำก็คงดีขึ้นมาเอง ตรงจุดนี้ก็เป็นอีกหนึ่งในการมองปัญหาของชาวคลิตี้ล่าง ตามธรรมชาตินิสัยของชาวกะเหรี่ยงที่ไม่ชอบความวุ่นวาย อยากรู้อย่างสงบ ไม่อยากทำให้ใครเดือดร้อน

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

ผู้ศึกษาพบว่า การแก้ปัญหาสารตะกั่วนี้ ถ้าหากนำมุมมองของผู้หญิงมาอธิบายปัญหาและขอข้อเสนอในส่วนหนึ่งของแนวทางแก้ไขจากพวกเขา จะเป็นอีกทางหนึ่งที่ช่วยเสริมทางออกของปัญหาให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยส่วนใหญ่ผู้หญิงจะไม่ค่อยออกมาพูด จึงไม่อาจรับรู้ได้ว่าพวกเขาเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไรต่อการแก้ปัญหาจากกลุ่มผู้ชาย หลายคนมองอย่างตายตัวว่าบรรดาผู้หญิงกะเหรี่ยงไม่ค่อยรู้จักสังคม ไม่รู้วิธีการแก้ปัญหา ชอบปล่อยตัวเองไปตามยถากรรม ชอบอยู่แบบธรรมชาติ มีปัญหาที่ทนๆ ไป ตรงจุดนี้จึงต้องเข้าไปเรียนรู้และทำความเข้าใจในความรู้สึกนึกคิด และเงื่อนไขที่ทำให้เขามีได้มาปรากฏตัวในที่ประชุมหรือแสดงความคิดเห็นในเวทีภายนอกชุมชน

ในครั้งแรกที่บรรดาผู้หญิงเห็นการปล่อยน้ำแร่ลงห้วยนั้น พวกเขาคิดไม่ต่างจากกลุ่มผู้ชาย เพราะพวกเขาอยู่ด้วยความไม่รู้และไร้ทางเลือกที่จะใช้แหล่งน้ำแหล่งอื่น ในเรื่องการแก้ปัญหา น้ำเสียและความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้น หลายคนคิดไม่ออกว่าจะแก้ปัญหานี้อย่างไร ต้องยอมทนอยู่เช่นนี้

“เห็นเขาปล่อยน้ำแร่ลงมากก็ได้ว่าอะไร ปล่อยก็ปล่อยลงไปไม่ได้คิดอะไร หรือกลัวอะไรเลย ก็ไม่รู้ว่ามันมีสารตะกั่วอยู่”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

“เห็นน้ำขุ่นก็ได้ทำอะไร เพราะคิดว่าคงไม่มีอันตรายอะไร”

กาเซ่ อายุ 43 ปี

พวกเขาบอกว่าชาวบ้านเพิ่งมาประชุมแก้ปัญหา เมื่อปี 2540 นี้เอง ก่อนหน้านั้นชาวบ้านก็พูดปัญหากันเยอะแต่ไม่กล้าทำอะไร เพราะกลัวเหมือนแร่ด้วย ถ้าฟังชาวบ้านเองไม่มีอะไรจะไปสู้เขาและก็ไม่รู้ว่าน้ำแร่จะเป็นอันตรายอย่างไร

“เราไม่รู้เลยว่าเรามีสิทธิ์อะไรบ้าง แต่ตอนนี้เราขอเพียงให้เราหาย ไม่อยากคิดมากเรื่องนี้เลย อยากให้สารตะกั่วลดและทุกคนในหมู่บ้านไม่ต้องคิดมาก”

กาปะเชน อายุ 50 ปี

2) รับรู้ถึงอันตราย: พร้อมลุกขึ้นสู้ในระดับชุมชน

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

โดยปกติชาวคลิตี้ล่างจะมีการประชุมทุกวันพระใหญ่ ขึ้น 15 ค่ำ แต่ในกรณีปัญหาน้ำแร่ตะกั่วนี้ ชาวคลิตี้ล่างได้ประชุมกันสัปดาห์ละครั้ง ยิ่งช่วงที่ได้รับปัญหาหนักๆ จะประชุมกันถึงสัปดาห์ละสองครั้งและก็มี การเตือนกันว่าอย่าเพิ่งกินปลาและน้ำในห้วยคลิตี้นี้ บรรดาผู้ชายบอกว่าได้เห็นการปล่อยน้ำทิ้งของโรงแต่งด้วยตาของตนเอง และในปี 2532 หมู่บ้านเกิดปัญหาสัตว์เลี้ยงตายผิดปกติ คนในหมู่บ้านเกิดเจ็บป่วยด้วยอาการคล้ายกัน ชาวคลิตี้ล่างจึงทนไม่ได้อีกต่อไป กลุ่มผู้ชาย 6 คน ได้ไปต่อว่าเจ้าของเหมืองแร่ที่ปล่อยน้ำเสียลงห้วยแต่ปัญหาก็ไม่มีการแก้ไขแต่อย่างใด ต่อมากลุ่มผู้นำ-แกนนำได้ไปต่อรองกับผู้จัดการเหมือง ซึ่งทางเหมืองก็รับปากว่าจะปล่อยน้ำแร่เฉพาะหน้าฝน โดยถ้าจะปล่อยน้ำแร่ช่วงเวลาใดจะแจ้งให้ชาวบ้านทราบก่อน แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็ไม่ปฏิบัติตามคำพูด ผู้นำคลิตี้ล่างจึงไปแจ้งกำนันตำบลชะแลให้ช่วยแก้ปัญหา แต่ก็ทำอะไรไม่ได้

“กำนันอำปากไม่ได้หรอกเพราะอยู่ใต้อำนาจเหมือง”

หม่อมปะแสง อายุ 54 ปี

ทางผู้นำ-แกนนำคลิตี้ล่างได้ไปร้องเรียนที่กำนันตำบลชะแล แต่ฝ่ายกำนันและอบต.ชะแลต่างรู้จักกับเจ้าของเหมืองเป็นการส่วนตัว จึงไม่ได้จัดการปัญหาแต่อย่างใด และผู้นำก็ไปแจ้งต่อนายอำเภอ อำเภอศรีสวัสดิ์ โดยเป็นการเสนอปัญหาด้วยคำพูดมิได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ทว่าเรื่องก็เงียบไปเช่นเดียวกัน ซึ่งในช่วงนี้สิ่งที่บรรดาผู้ชายทำได้ก็คือการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของเหมือง ที่ผ่านมาเหมืองเคยมามอมเหล่าชาวบ้านแล้วหลอกให้เซ็นชื่อที่ชาวคลิตี้ล่างจะไม่ร้องเรียนใดๆ ทั้งสิ้น น้ำในลำห้วยนั้นไม่เสีย หลังจากนั้นเหมืองก็ปล่อยน้ำแร่ลงห้วยเต็มที ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าจะไม่ยอมโดนหลอกอีกต่อไป บรรดาแกนนำได้เล่าถึงปัญหาความเดือดร้อนและอิทธิพลจากเหมืองแร่ในรูปแบบต่างๆ ให้ฟังว่า

“สารตะกั่วทำให้พวกเราเดือดร้อนมาเกือบ 30 ปี โดยไม่มีหน่วยงานไหนมาช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง เราต้องสู้ด้วยตัวเอง ที่ผ่านมาเหมืองเอาเงินมาปิดปาก จะให้เรา 20 ล้านแล้วให้ยุติปัญหาไป เราเจอหนักๆ ก็หลายครั้ง มีการข่มขู่ กดดัน ถูกตั้งค่าหัว หัวละ 5 หมื่น”

หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี

ในช่วงเวลาต่อมาชาวคลิตี้ล่างประสบภาวะความเจ็บป่วยและการสูญเสียที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น ชาวคลิตี้ล่างจึงไม่ยอมทนต่อปัญหาอีกต่อไป ต่างมีการวิพากษ์วิจารณ์เรียกร้องให้เหมืองรับผิดชอบต่อปัญหาที่ก่อไว้ และในที่สุดเหมืองได้ยอมให้เงินจำนวน 1 ล้านบาท โดยบอกว่าเป็นเงินช่วยเหลือชาวบ้าน แต่มิได้แสดงความรับผิดชอบต่อปัญหา ถึงตรงนี้ชาวคลิตี้ล่างก็ยังไม่ยุติการวิพากษ์วิจารณ์

และพร้อมจะต่อสู้เพื่อให้ลำห้วยของเขา กลับคืนมาเหมือนเดิม ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าทางที่จะแก้ไข ปัญหาเรื่องลำห้วยและความเจ็บป่วยได้นั้นต้องหยุดการทำเหมือง

“การแก้ปัญหาเรื่องน้ำเสียและความเจ็บป่วยนั้น ต้องให้เหมืองมา
รับผิดชอบ ฟันฟูให้ดีเหมือนเดิม”

หม่องเปาะกร อายุ 45 ปี

“เจ้าของเหมืองต้องมารับผิดชอบต่อเราอยู่ของเราอย่างสงบ ทำไม่ต้องมาทำ
ให้เราเจ็บป่วย คิดๆ แล้วก็แค้นใจจริงๆ”

หม่องใจเติบ อายุ 39 ปี

ชาวคลิตี้ล่างได้วิพากษ์วิจารณ์กรณีที่เจ้าของเหมืองแร่ให้เงินกองทุนมา 1 ล้านบาท ถ้าพูดถึง ประโยชน์ที่เหมืองแร่ให้ เทียบกับความเสียหายที่เกิดขึ้นกับลำห้วยและความเจ็บป่วยของชาวบ้านแล้ว มันไม่คุ้มกันเลย

“เหมืองเขาคงคิดว่าเราไม่รู้เรื่อง คนกะเหรี่ยงตัวเล็กๆ คงไม่กล้าพูด ไม่กล้า
ร้องเรียน มองว่าเราไม่มีปัญญา มองข้ามคนที่อยู่ได้น้ำไป เหมือนว่ามีคน
อยู่ ”

หม่องปะแสง อายุ 54 ปี

“เหมืองแร่คงคิดว่าคนกะเหรี่ยงเป็นคนตัวเล็กๆ เป็นคนกลุ่มน้อย ไม่ได้คิดว่า
เป็นคนเหมือนกัน ไม่ต้องสงสารกัน เราคิดว่าเหมืองมาทำให้เราป่วย ก็ต้อง
ทำให้เราหาย”

หม่องเปาะกร อายุ 45 ปี

“เราต้องเรียกร้องเหมืองแร่ให้มารับผิดชอบความเสียหายที่เกิดขึ้นกับพวกเรา
และหมอบต้องมารักษาเราให้หายเป็นปกติ”

หม่องเปาะคี อายุ 47 ปี

“คนทำเหมืองไม่เคยคิดถึงชีวิตชาวบ้าน ชีวิตสัตว์ป่าเลย ชาวบ้านเคย
เรียกร้องให้ทางเหมืองและกระทรวงที่รับผิดชอบแก้ปัญหาแต่ก็ไม่มีการทำ
อะไรอย่างจริงจัง ปัญหานี้มันใหญ่มาก น้ำห้วยคลิตี้นี้ไหลไปลงอ่างเก็บน้ำ
เขื่อนศรีนครินทร์ด้วย คนในเมืองก็ต้องใช้ต้องกินน้ำนี้ มันมีปัญหาเกี่ยวกับคนใน
เมืองเหมือนกันแต่ทำไมเจ้าหน้าที่รัฐไม่แก้ปัญหาเลย”

หลวงพ่อทองนุ เจ้าอาวาสวัดคลิตี้ล่าง

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

ในช่วงการต่อสู้ครั้งนี้ ผู้ศึกษาพบว่าผู้หญิงก็มีบทบาทเสริมในการช่วยสนับสนุนการต่อสู้ของผู้นำ ทว่าหลายคนก็ยังไม่เห็นทางออกของปัญหา พวกเขาบอกว่าเมื่อเห็นน้ำเสียอย่างนี้ รู้สึกเป็นทุกข์มากก็คิดอยู่ตลอดว่าจะทำอะไรให้น้ำดีเหมือนเดิม แต่จะแก่งเองก็ทำไม่ได้ ปัญหานี้ชาวบ้านเองก็ไม่มีแรงพอ เราจะเห็นการร่วมต่อสู้ในบทบาทที่แตกต่างของบรรดาหญิงชายคลิตีล่าง

3) การนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้ชาย

บรรดาผู้นำ-แกนนำชาวคลิตีล่างเห็นว่าชาวบ้านจะรอให้เจ้าหน้าที่รัฐมาช่วยอย่างเดียวไม่ได้แล้ว ตัวชาวบ้านต้องทำอะไรบ้าง และในช่วงเริ่มแรกของการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหานี้ ชาวคลิตีล่างคิดว่าปัญหานี้ทำคนเดียวไม่ได้ ต้องช่วยกันคิด ต้องมีคุณสุรพงษ์ มีนักข่าวมาคอยช่วยประสานด้วยลำพังชาวบ้านจะทำเองไม่ได้ทั้งหมด เพราะไม่รู้เรื่องการติดต่อประสานงาน ไม่สะดวกเรื่องการเดินทาง ไม่ค่อยรู้จักคนใหญ่คนโต ไม่รู้ภาษา ไม่รู้กฎหมายแต่สิ่งที่ชาวบ้านทำได้คือการร่วมแรงร่วมใจอยู่ในหมู่บ้าน เมื่อเวลาผ่านไปชาวคลิตีล่างมีการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจและได้เรียนรู้วิธีการต่อสู้ในรูปแบบต่างๆ ทำให้กล้าคิด กล้าทำ กล้าพูดในเวทีสาธารณะมากขึ้นและกลุ่มแกนนำก็สามารถสู้ได้ด้วยตัวเองมากขึ้น โดยมีการทำงานประสานกับเครือข่ายนักพัฒนาเอกชนและนักวิชาการต่างๆ

แกนนำคลิตีล่างได้เขียนถึงสถานการณ์ในช่วงการประสานงานกับนักพัฒนาเอกชนว่า

“คุณสุรพงษ์ กองจันทิก¹¹ ร่วมกับนักข่าว 5 คน ได้ลงมาที่หมู่บ้านคลิตีล่าง (19 เม.ย.) มาเห็นน้ำในลำห้วยคลิตีมีลักษณะขุ่น สีน้ำตาล คุณสุรพงษ์ได้ถามชาวบ้านว่า “ทำไมน้ำจึงขุ่นและมีกลิ่นเหม็น” ชาวบ้านตอบว่า “เหมืองแร่ได้ปล่อยน้ำเสียลงมาอย่างนี้ เป็นเวลากว่า 20 ปีแล้ว” คุณสุรพงษ์ จึงถามต่อว่า “อยากให้ให้น้ำในห้วยใสหรือไม่” ชาวบ้านก็รีบตอบว่า “อยากให้ใสกลับคืนมาเหมือนเดิม จะมีทางช่วยพวกเราไหม” คุณสุรพงษ์บอกว่าถ้าเช่นนั้นให้ไปยื่นขี้น้ำแล้วจะถ่ายรูปไป ชาวบ้านก็ดีใจรีบไปกันทั้งหมู่บ้าน ไปขี้น้ำ ถ่ายรูป แล้วก็กลับมาร่างหนังสือร้องเรียนถึงกรมควบคุมมลพิษพร้อมกับลงลายชื่อกันทั้งหมู่บ้าน และคุณสุรพงษ์ก็

¹¹ คุณสุรพงษ์ กองจันทิก หรือชาวบ้านเรียกว่าอาจารย์หนอน เป็นผอ.ศูนย์ศึกษาฯกะเหรี่ยงและพัฒนา ได้เข้ามาติดตามปัญหา ตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องและช่วยเหลือชาวบ้านคลิตีล่างในกรณีปัญหาผลกระทบจากเหมืองแร่ตะกั่วอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มต้นการตีแผ่ปัญหาสู่สาธารณะจนกระทั่งปัญหาอยู่ในกระบวนการดำเนินคดีในชั้นศาล.

กลับไป 3 วันต่อมาก็มีข่าวดังออกมา ได้มีเจ้าหน้าที่มาลงพื้นที่ตรวจสอบข้อมูลว่าจริงหรือไม่ ซึ่งก็ได้ข้อสรุปว่าเป็นเรื่องจริง

ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างได้เคลื่อนไหวทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ดังเช่นการส่งหนังสือถึงหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบ เช่นกรมทรัพยากรธรณี กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงสาธารณสุข มีการออกไปสัมมนาในเวทีต่างๆ ทั้งในกาญจนบุรี นครปฐม กรุงเทพฯ เดินทางไปที่ออกรายการโทรทัศน์ ให้สัมภาษณ์นักข่าว ไปพูดในเวทีสัมมนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปเดินขบวนกับกลุ่มสมัชชาคนจนจำนวนมากที่มาเรียกร้องสิทธิ ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ไปพบกรรมการสิทธิมนุษยชน ไปพูดที่เวทีนานาชาติ ในงานสิ่งทำลายความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปเข้าพบรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไปที่สหภาพนายความโดยยื่นฟ้องบริษัทเหมืองแร่ตะกั่วให้ ชดใช้ค่าเสียหาย และสุดท้ายมีการยื่นฟ้องกรมควบคุมมลพิษให้มาฟื้นฟูลำห้วย

ชาวคลิตี้ล่างยังเห็นว่าการทำงานต่อไปในอนาคตต้องคิดใหม่ให้ชาวคลิตี้ล่างพึ่งตนเองได้มากขึ้น ทุกคนต้องเรียนรู้ฝึกตัวเองให้สนใจปัญหา และเราต้องฝึกเด็กรุ่นใหม่ เยาวชนให้มาสนใจปัญหาของหมู่บ้านด้วย บรรดาแกนนำเห็นว่าจุดหลักของความเป็นชุมชนคือ ทำอย่างไรให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และเข้มแข็งขึ้น ต้องมีการติดต่อแลกเปลี่ยนเป็นเครือข่ายกับคนหมู่บ้านอื่น เพื่อศึกษาปัญหาและเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ของกันและกัน ชาวคลิตี้ล่างให้ข้อคิดอีกว่าการเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐหรือนักพัฒนาเอกชนหรือใครๆ ก็ตามนั้น ชาวบ้านต้องไม่คล้อยตามจนคิดเองไม่ได้ ชาวบ้านต้องคิดแล้วมาปรับกับสภาพชุมชน เพราะคนเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างจนชั่วลูกหลาน ไม่นานเขาก็ไป แต่ชาวบ้านนั้นต้องอยู่รับกับชะตากรรม ฉะนั้นจะทำอะไรชาวบ้านต้องพึ่งตัวเองให้มาก ต้องมีการคิดโต้ตอบเข้าง้าง ไม่ใช่เขาให้ทำอะไรก็ตามทั้งหมด แกนนำหมู่บ้านเห็นว่าปัญหาเหล่านี้ทุกคนในหมู่บ้านต้องร่วมกันสู้จริงๆ และไม่ใช่ให้อาจารย์หนอนและนักข่าวมาทำให้อย่างเดียว จากการศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่จะให้แกนนำแก้ปัญหาเรื่องสารตะกั่วแทนทั้งหมด โดยชาวคลิตี้ล่างจะช่วยสนับสนุนเป็นกองหลังอยู่ในหมู่บ้าน ดังที่ผู้ชายบางคนบอกว่าตัวเขาเองไม่ได้เป็นแกนนำเพราะพูดไม่เก่ง พูดไม่ค่อยเป็นแต่ก็จะมีส่วนร่วมทุกครั้งถ้ามีการประชุมในหมู่บ้านหรือไปร้องเรียนในที่ต่างๆ เช่นเหมือง ในเมืองกาญจนบุรีหรือไปร้องเรียนกับรัฐมนตรีก็ตาม

ความคิดเรื่องการต่อสู้ของผู้ชายนั้นมีหลายแบบ โดยในเริ่มแรกเป็นการสังเกตเห็นสิ่งแวดล้อมผิดปกติ มีการพูดคุยกระจายข่าวกันอยู่ในหมู่บ้านแต่ต้องทนอยู่ด้วยภาวะไร้ทางเลือกและไม่รู้ว่าการใช้น้ำห้วยนี้จะมีอันตรายต่อภาวะสุขภาพ หลายคนยอมรับสภาพในสิ่งที่เกิดขึ้น จนหนทางไม่ทราบว่าจะ

แก้ปัญหาอย่างไร หลายคนมีการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาแต่ไม่ทราบว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร หลายคนเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างต้องต่อสู้กับปัญหาสารตะกั่วด้วยตัวเอง ต้องสู้ให้ถึงที่สุด โดยทุกคนต้องร่วมมือกัน ผู้ก่อปัญหาต้องรับผิดชอบและหมอบต้องมารักษาชาวบ้าน ตรงจุดนี้มีข้อสังเกตว่าการต่อสู้ในเวทีภายนอกชุมชนนั้น จะเป็นการทำงานของบรรดาแกนนำผู้ชายมากกว่าและผู้หญิงจะไม่ได้เห็นผู้หญิงในเวทีเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าผู้หญิงมีบทบาทเช่นไร พวกเธอรู้สึกนึกคิดกับปัญหาเหล่านี้อย่างไร

จะเห็นได้ว่ามุมมองความเข้าใจและการรับมือกับปัญหาของบรรดาผู้ชายนั้น เป็นระบบความคิดหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจควบคู่กับมุมมองของผู้หญิงด้วย เมื่อเปรียบเทียบการแก้ปัญหาเรื่องสารตะกั่วระหว่างหญิงชายนั้น บางคนคิดว่าผู้ชายจะแก้ปัญหาได้มากกว่าเพราะกล้าพูด ใครมาสอบถามข้อมูลอะไรพูดชายก็จะสามารถให้ข้อมูลได้มากกว่า หลายคนเห็นว่าผู้หญิงไม่ค่อยมีบทบาทในการแก้ปัญหา-การแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมและงานต่อสู้นี้เป็นเรื่องของผู้ชายมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาพบว่าผู้ชายหลายคนก็คิดว่าการช่วยแก้ปัญหาที่ทั้งหญิงและชายต่างก็มีบทบาทในการช่วยด้วยกัน คิดด้วยกันได้ ผู้หญิงก็เข้าร่วมประชุมทำให้มีคนเยอะขึ้น บางครั้งก็แสดงความคิดเห็นและลงชื่อเรียกร้องด้วย ผู้ชายบางคนคิดว่าอันที่จริงในหลายโอกาสผู้หญิงสามารถทำอะไรได้ดีกว่าผู้ชายอีก เพราะผู้หญิงจะกล้าทำอะไรต่างๆ แล้วก็ทำได้สำเร็จ เช่นถ้าผู้หญิงไปร้องเรียนกับเหมือง เหมืองจะไม่กล้าทำอะไรเพราะเห็นว่าเป็นผู้หญิง หรือไปตั้งม็อบช่วงที่รัฐมนตรีลงพื้นที่ตำรวจที่รักษาความปลอดภัยให้รัฐมนตรีจะไม่กล้าทำอะไรแต่ถ้าเป็นผู้ชายเข้าไป ต่างก็จะใช้แรงปะทะกันทำให้แก้ปัญหาไม่ได้ ในความคิดของกลุ่มผู้ชายก็คือมีทั้งยอมรับและไม่ยอมรับว่าผู้หญิงจะสามารถช่วยแก้ปัญหาได้ หลายคนเห็นว่าการทำงานต่อสู้ตรงนี้ควรมีผู้หญิงด้วยเพราะผู้หญิงสามารถช่วยเสริมประเด็นและคัดค้านในบางเรื่องที่เขาเห็นว่าเป็นความเสียหายต่อส่วนรวมได้ งานต่อสู้จะสำเร็จได้ก็เพราะมีผู้หญิงร่วมด้วย หลายคนเห็นว่าผู้หญิงจะพูดนอกวงประชุม ไปกระจายข่าวให้คนที่ไม่ได้ไปประชุมรับรู้มติการประชุมต่างๆ

ข้อมูลตรงนี้สอดคล้องกับการสังเกตการประชุมของผู้ศึกษา ซึ่งจะพบว่าบรรยากาศการประชุมนั้นมีได้แบ่งแยกตายตัวว่าการประชุมของหมู่บ้านนั้นเป็นงานของผู้ชาย ผู้ศึกษายังพบบรรดา ผู้หญิงเข้ามาร่วมเสนอความคิดเห็นในบางครั้ง แต่โดยส่วนใหญ่พวกเธอจะร่วมฟังมากกว่า และปล่อยให้ผู้ชายประชุมกันไป แต่ถ้ามีประเด็นไหนที่เธอเห็นว่าไม่เหมาะสม เธอก็อาจคัดค้านขึ้นมาเช่นกัน และความสำคัญของผู้หญิงในเรื่องการต่อสู้ก็คือพวกเธอเป็นอีกแรงหนึ่งที่สำคัญในการต่อสู้อยู่เบื้องหลัง

เป็นกำลังหนุนในบางโอกาส เป็นฝ่ายเสียบังและให้พลังใจ ถึงแม้จะเป็นคนละบทบาท แต่เธอก็เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จในการต่อสู้ด้วยเช่นกัน

คำบอกเล่าจากกลุ่มผู้หญิง

กลุ่มผู้หญิงเห็นว่าที่ผ่านมามาตั้งแต่ปี 2541 มีหน่วยงานหลายหน่วยเข้ามาเอน้ำไปตรวจบ่อยมาก ประมาณเดือนละครั้ง แต่ก็ไม่ได้มาสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านว่ากำลังทำอะไร พวกเธอเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างต้องร่วมมือกันและให้เจ้าหน้าที่เข้ามาช่วย และมองว่าควรให้เหมืองมาแก้ปัญหา มาฟื้นฟู ห้วยทำให้น้ำเหมือนเดิม เหมืองต้องรับผิดชอบต่อความเจ็บป่วยของชาวบ้านและจ่ายเงินค่ารักษาและไม่ต้องมีเหมืองแร่อีกต่อไป จะเห็นได้ว่าบรรดาผู้หญิงก็มีความรู้สึกนึกคิดและแสดงสิ่งที่ต้องการอยู่เช่นกันว่าอยากให้เหมืองแร่มารับผิดชอบคนคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษาพบว่าผู้หญิงในหมู่บ้านได้มีบทบาทในการช่วยกระตุ้นคนในหมู่บ้านให้รวมตัวกันแก้ปัญหา น้ำเสียในห้วย ดังเช่น พี่ป้อเปียงยี พี่เปาะมือผ่อง และกาปะเชน ทั้ง 3 คนนี้จะช่วยพูดกับคนในหมู่บ้าน เดินไปตามบ้านต่างๆ ช่วยถามชาวบ้านว่าน้ำไม่ดีจะทำอย่างไรกัน ช่วยบอกผลการประชุมแก่คนที่ไม่ได้ไปหลังจากที่เลิกประชุมแล้ว พวกเธอได้พูดถึงการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหา น้ำเสียและความเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านว่า ทั้งหญิง-ชายก็มีการปรึกษากัน ต่างก็ช่วยกันแก้ปัญหา ช่วยกันทำงานแต่ผู้หญิงก็มีข้อจำกัดในหลายๆ ด้าน และบทบาทของหญิง-ชายในการแก้ปัญหา นั้นจะต่างกัน ผู้ชายจะช่วยแก้ปัญหาในตอนประชุมหรือพูดคุยกับคนข้างนอก ส่วนผู้หญิงจะช่วยบอกต่อผลการประชุมหลังจากที่ไปฟังผู้ชายประชุมกัน ผู้หญิงก็จะเดินตามบ้านต่างๆ

“เป็นผู้หญิงจะทำอะไรไม่ค่อยได้ แต่ถ้าผู้ชายชวนไปร่วม เราก็จะไปด้วย ก็มันเป็นเรื่องของเรา เราเจ็บป่วย เราก็ต้องพูด”

กาปะฉัน อายุ 45 ปี

กลุ่มผู้หญิงได้เล่าถึงครั้งที่รัฐมนตรีมาที่คลิตี้บน พวกเธอก็ไปร่วมร้องเรียนด้วย โดยผู้หญิงได้รวมกลุ่มกันแล้วขึ้นนำอยู่ข้างหน้าเพื่อให้รัฐมนตรีเห็นว่าชาวบ้านคลิตี้ล่างนี้เดือดร้อนจริงๆ พวกเธอก็บอกอีกว่าถ้าเขาไม่ให้เข้าพบรัฐมนตรี ผู้หญิงก็จะบุกและสู้กับพวกตำรวจเลย อย่างครั้งนั้นผู้หญิงคลิตี้ล่างได้กดดันตำรวจไปแล้วเพราะเขากันไม่ให้พบรัฐมนตรี ส่วนผู้ชายคอยอยู่กองหลัง ดูแลสถานการณ์และเป็นคนเจรจากับรัฐมนตรี ผู้ศึกษาพบว่าบรรดาผู้หญิงต่างก็มีความรู้สึกนึกคิดและมองทางออกของปัญหาได้เช่นกัน ทว่าพวกเธอมีเงื่อนไข สถานภาพและบทบาทที่จำกัด กล่าวคือการต้องทำหน้าที่แม่บ้าน ดูแลลูก ต้องดูแลไร่ เพราะถ้าผู้ชายและผู้หญิงต่างไปเรียกร้องปัญหาพร้อมกันทั้งสองคน ก็จะส่งผลกระทบต่อครอบครัว ลูกๆ และไร่นาเพราะไม่มีใครทำงานตรงนี้ อีกทั้งด้วยข้อจำกัดของ

การใช้ภาษา การสื่อสาร การเขียนภาษาไทย พวกเขาเห็นว่าความรู้หนังสือเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะการเดินทางไปเรียกร้องต่อปัญหา การใช้ชีวิตอยู่ในเมืองนั้นต้องสามารถอ่าน เขียนภาษาไทยได้จึงจะสะดวก

คล่องตัวและสามารถช่วยแก้ปัญหาหมู่บ้านได้

“คิดว่าทั้งหญิง-ชายนั้นสามารถช่วยแก้ปัญหาได้เหมือนกัน เพราะทั้งสองคนก็ช่วยพูดให้ความจริงได้ แต่ผู้หญิงอาจจะไม่คล่อง ไม่สะดวกในการเดินทาง ออกไปข้างนอกเท่าผู้ชาย”

จัน อายุ 27 ปี

“ให้ผู้ชายเป็นตัวแทน ส่วนผู้หญิงก็ทำงานบ้าน คายหญ้าไป เราไม่รู้หนังสือ พูดก็ไม่เป็นด้วย”

เวมิ่ง อายุ 32 ปี

ผู้ศึกษาพบว่าผู้หญิงบางคนก็มีข้อจำกัดในบุคลิกภาพส่วนตัว พวกเขาเห็นว่า การต่อสู้อะไรต่างๆ นั้นปล่อยให้เป็นที่ของแกนนำ ถ้ามีการประชุมในหมู่บ้านเธอก็จะไปประชุมด้วย แต่บางครั้งถ้ามีการพูดภาษาไทย เธอก็จะไม่ค่อยเข้าใจ ตรงนี้จึงเป็นอุปสรรคในการสร้างความเข้าใจให้กับผู้หญิงด้วยกัน

“เรื่องน้ำห้วยเสียนั้นเราไม่ได้ช่วยทำอะไร พูดไม่ถูก บางครั้งก็ไม่เข้าใจว่า เขาพูดอะไรกัน เราก็จะทำตามที่กรรมการหมู่บ้านตกลงกัน”

กาปะบาย อายุ 43 ปี

ในมุมมองเรื่องการต่อสู้กับปัญหาจากผู้หญิงนั้น ผู้ศึกษาได้เห็นการมองปัญหาที่พร้อมเสนอความคิดได้ไม่ต่างจากผู้ชาย ผู้หญิงหลายคนมีข้อจำกัดเนื่องด้วยบทบาทในครัวเรือนที่ทำให้เธอต้องเป็นแม่ของบ้านและให้เกียรติกับความเป็นผู้นำของผู้ชาย การประชุมของหมู่บ้านจึงให้ผู้ชายเป็นตัวแทน ประกอบกับการพูดไม่เก่ง พูดไม่ค่อยถูกก็เลยให้เป็นที่ของผู้ชายไป แต่ผู้หญิงหลายคนก็เข้าร่วมประชุมเพราะเห็นว่าตนเองมีส่วนได้ส่วนเสีย และสามารถพูดแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมของหมู่บ้านได้ แต่ถ้าเป็นเวทีการประชุมที่มีบุคคลภายนอกเข้ามา บรรดาผู้หญิงจะนั่งฟังเป็นส่วนใหญ่ เพราะเธอให้เหตุผลว่าพูดภาษาไทยไม่ค่อยถูก ในส่วนของการทำความเข้าใจการต่อสู้กับปัญหาของผู้หญิงนั้น ผู้หญิงทุกคนได้รับรู้ถึงภาวะความเปลี่ยนแปลงผิดปกติในลำห้วย แต่ไม่ทราบว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร หลายคนอยากให้ลำห้วยได้รับการฟื้นฟูและให้ชาวบ้านหายจากความเจ็บป่วยโดยมีการวิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่ก่อปัญหา หลายคนพร้อมที่จะร่วมคิดกับกลุ่มผู้ชาย โดยให้ผู้ชายเป็นผู้นำและผู้หญิงร่วมเสนอประเด็นที่ผู้ชายมองข้ามไป การศึกษาตรงนี้ทำให้ได้ภาพความเข้าใจถึง มุมมองการรับมือกับปัญหาของทั้งหญิง-ชาย ที่มีอาจเหมารวมหรือตัดสินการกระทำ ความคิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ไปได้ว่ากิจกรรมนั้นจำเป็นต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น หรือกิจกรรมนั้นจำเป็นต้องเป็นผู้หญิง ผู้ศึกษาจึงได้รับรู้ และเข้าใจในความหลากหลายทางความคิดและเงื่อนไขของทั้งหญิงชายที่ร่วมสะท้อนและรับมือกับ ปัญหาของเขาตรงนี้ได้อย่างเข้าใจมากขึ้นนั่นเอง

จากการศึกษาผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างจะมีวิธีการให้กำลังใจผู้นำ-แกนนำ เพื่อให้แกนนำ ของชุมชนทำงานแก้ปัญหาของหมู่บ้านได้สำเร็จโดยไม่ต้องห่วงหน้าพะวงหลัง ก็คือการไปช่วยภรรยา ของแกนนำทำไร่ ไม่ว่าจะเป็นครายหญ้า หยอดข้าว เกี่ยวข้าว เป็นต้น เหตุที่ต้องมาช่วยงานตรงนี้ เนื่อง ด้วยผู้ที่เป็นแกนนำต้องออกไปประชุมไปพูดตามเวทีต่างๆ จนไม่มีเวลาทำงานในไร่ของตัวเอง การ ช่วยงานของชาวคลิตี้ตรงนี้ทำให้งานในไร่ของแกนนำสามารถเสร็จทันตามฤดูกาลและทำให้งานการ เรียกร้องเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน สิ่งหนึ่งที่สังเกตได้จากความร่วมมือร่วมใจ มาช่วยภรรยาของแกนนำทำไร่คือบรรดาผู้ที่มาช่วยงาน โดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้หญิง สามารถ กล่าวได้ว่าระดับการมีส่วนร่วมของหญิงชายในการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหา นั้น ไม่อาจมองเพียงด้านเดียวว่า การต่อสู้ต้องปรากฏในรูปแบบของการพูดคุย การเรียกร้องและผู้หญิงต้องขึ้นเวทีพูดเสนอปัญหาเพียง เท่านั้น ทว่าในรูปแบบการมีส่วนร่วมในการต่อสู้ของบรรดาผู้หญิงชาวคลิตี้ล่างนี้ พวกเขาได้เลือก บทบาทที่หลากหลายและเหมาะสมกับความถนัดของแต่ละบุคคล การมาช่วยภรรยาของแกนนำทำไร่ นี้ พวกเขาถือถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมช่วยแก้ปัญหาให้ ชุมชนทางหนึ่งเช่นกัน เพราะถ้าไม่มีพวกเขา แกนนำก็จะขับเคลื่อนภายนอกหมู่บ้านได้ไม่เต็มที่

ฉะนั้นแล้วการมองภาพตายตัวที่ว่าผู้หญิงต้องออกมาแสดงความคิดเห็นในเวทีการประชุมทุกครั้ง ไปนั้น เป็นเพียงการให้ภาพของรูปแบบการต่อสู้ประเภทหนึ่งเท่านั้น บรรดาผู้หญิงสามารถมีส่วนร่วม ได้ในบทบาทที่พวกเขาเลือกและคิดว่าเหมาะสมกับบุคลิกภาพของเธอเอง ซึ่งบรรดาผู้หญิงมักต่อสู้ ทั่วไปจากลำพูด กล่าวเสนอความเห็นในเวทีต่างๆ แต่กลุ่มผู้หญิงคลิตี้ล่างนั้นเธอได้เลือกที่จะเป็นผู้ฟัง ผู้คัดค้านในบางโอกาส เป็นแนวร่วมและพลังเสริมให้แก่ผู้นำ แกนนำ เป็นเสมือนการแบ่งบทบาท หน้าที่ โดยเงื่อนไขเรื่องการเรียนรู้หนังสือ การใช้ภาษาไทย การต้องเป็นผู้ดูแลสมาชิกในครัวเรือน ดูแล พี่ชผลในไร่ การทำงานของพวกเขาตรงนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาให้ชุมชน เป็นพลังเสริมให้ บรรดาแกนนำสามารถทำงานของชุมชนได้อย่างเต็มที่ จึงกล่าวได้ว่าการกระทำข้างต้นเป็นรูปแบบ ของการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาด้วยภูมิปัญญาชาวกะเหรี่ยงอีกวิถีทางหนึ่ง

ในที่นี้ผู้ศึกษาได้พบการร่วมสะท้อนปัญหาของหญิงชายชาวคลิตี้ล่างสู่สาธารณะที่เป็น รูปธรรมคือ การทำหนังสือร้องเรียนด้วยลายมือของชาวคลิตี้ล่างไปยังหน่วยงานรัฐหลายฉบับ เพื่อ เรียกร้องสิทธิและให้หน่วยงานเหล่านี้ไม่เพิกเฉยต่อปัญหาอีกต่อไป

ตารางที่ 4.8 แสดงหนังสือร้องเรียนที่ชาวบ้านคลิตี้ล่างส่งถึงหน่วยงานภาครัฐ

วันเดือนปี	เรื่อง	ส่งถึง	เนื้อหาสาระ	ลงชื่อ
19 เม.ย. 2541	-	อธิบดีกรม ควบคุมมลพิษ	พวกเราชาวบ้านมีความเดือดร้อน น้ำในห้วยคลิตี้ เสีย เพราะบริษัทเขาปล่อยน้ำแร่ที่มีความ อันตรายต่อคนและสัตว์ ที่ผ่านมามีคนล้มป่วย และสัตว์ล้มตายจำนวนมาก ขอให้ส่งเจ้าหน้าที่ มาตรวจสอบสวนโดยด่วน	นายยะเสอะ นา- สวนสุวรรณและ นายกิตติ นา- สวนกิตติ ประธานและรอง กรรมการหมู่บ้าน
30 มี.ค. 2544	ขอ্যালด สารตะกั่ว	รัฐมนตรีช่วย ว่าการ กระทรวง สาธารณสุข	ชาวบ้านคลิตี้ล่างเจ็บป่วย ล้มตายและมีตะกั่วใน เลือดสูง ทุกคนต้องการยาลดสารตะกั่วเพื่อรักษา มีชาวบ้าน 8 คน ได้รับยาจากโรงพยาบาลราชวิถี แล้วอาการดีขึ้นมาก จึงอยากได้ยาชนิดเดียวกัน	ชาวบ้าน คลิตี้ล่างพร้อม ลายมือชื่อ ชาวบ้านทุกคน
30 มี.ค. 2544	จ ด ห ม า ย แนบ	รัฐมนตรีช่วย ว่าการ กระทรวง สาธารณสุข	ขอเรียนให้ทราบว่าชาวบ้านคลิตี้ล่าง กลุ่มที่ไปรับ การตรวจรักษาโรคพิษตะกั่วที่โรงพยาบาลราชวิถี จำนวน 8 คน ได้รับการรักษาและกินยาลดสาร ตะกั่วแล้ว อาการดีขึ้น อย่างเช่นปวดหัว ปวดข้อ เวียนหัว หน้ามืด ค่อยๆ หายไป อาการบวมของ นางมะนุเมีย ก็ดีขึ้นมาก เมื่อก่อนต้องไป โรงพยาบาลเดือนละ 2 ครั้ง พอกินยาลดสาร ตะกั่วแล้วไม่ต้องไปโรงพยาบาลอีก ขอยืนยันว่า ยาลดสารตะกั่วชนิดนี้กินแล้วทุกคนมีอาการดีขึ้น มาก	ชาวบ้าน 8 คน ที่ เข้ารับการรักษา จากโรงพยาบาล ราชวิถี
30 ส.ค. 2544	-	ประชาชนคน ไทยทุกคน	พวกเราชาวบ้านคลิตี้ล่าง เป็นกะเหรี่ยงอยู่แถบนี้ มาหลายร้อยปีแล้ว ต้องรับสารตะกั่วจากโรงแต่ง แร่มานานกว่า 20 ปี ญาติพี่น้องลูกหลานตายไปกว่า 30 คน ลูกหลานของเราผิดปกติ พิการ หมอได้มา ตรวจก็พบตะกั่วในเลือดสูงทุกคน แต่จนปัจจุบัน ไม่ยอมรักษา เจาะเลือดเราไปหลายหนแล้วแต่ไม่ ยอมบอกผลคืบหน้าให้เราารู้เลย พวกเราไม่รู้จะ ทำอย่างไร อยู่ไปก็มีแต่คนเจ็บป่วย ผิดปกติ และ คนตาย ใครก็ได้ช่วยพวกเราด้วย	นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา นายคารใจ บุญ เสริมถาวรนิจ นายชาติรี ทอง ผาภูมิประภาส ตัวแทน ชาวบ้านคลิตี้ ล่าง
14 ม.ค. 2546	ขอให้สิ้นสุด	รัฐมนตรี	พวกเราเป็นชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ใน	นายกำธร

วันเดือนปี	เรื่อง	ส่งถึง	เนื้อหาสาระ	ลงชื่อ
	การทำ เหมืองแร่ รอบทุ่งใหญ่ และแร่ พื้นฟู สภาพแวดล้อม	ว่าการ กระทรวง ทรัพยากร ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม	ป่าตะวันตกหลายร้อยปีแล้ว เรายังรักษาป่า จน ป่าตะวันตกได้เป็นมรดกโลก ต่อมามีการทำ เหมืองแร่ตะกั่วปล่อยน้ำแร่ลงลำห้วยที่พวกเราใช้ จนพวกเราเจ็บป่วยและตายไปจำนวนมาก เรา ขอให้ท่านยุติการทำเหมืองแร่ทั้งหมดรอบทุ่งใหญ่ นเรศวรและพื้นฟูลำห้วยให้สะอาดเหมือนเดิม	ศรีสุวรรณธรรมาลา ตัวแทน ชาวบ้านคลิตี้ ล่าง

ที่มา : เอกสารจากชาวบ้านคลิตี้ล่าง

จากหนังสือร้องเรียนดังกล่าวจะเห็นได้ถึงระดับการต่อสู้ที่มีได้กระทำเพียงภายใน ชุมชนอีกต่อไป แต่มันได้รุกคืบเข้าสู่การนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ เป็นการตอบโต้ต่อปัญหาเพื่อให้สังคมได้รับรู้ถึงภาวะการถูกกระทำที่ชาวคลิตี้ล่างได้รับโดยเน้นในเรื่องผลกระทบต่อสุขภาพเป็นสำคัญ ชาวคลิตี้ล่างเรียกร้องขอยาลดสารตะกั่ว เพราะจากที่เห็นว่าเพื่อนบ้าน 8 รายที่ได้เข้ารับการรักษาแล้วมีอาการดีขึ้น ประกอบกับแรงขับจากการเข้ามาตรวจจะเลือดของหน่วยแพทย์สาธารณสุขหลายครั้ง ทว่าไม่ได้สร้างความเข้าใจต่อการรักษาและทำให้ชาวคลิตี้ล่างมีอาการเจ็บป่วยลดลง เหล่านี้จึงเป็นที่มาของหนังสือเรียกร้องดังกล่าว โดยจะเห็นการพยายามใช้สิทธิความเป็นชุมชนดั้งเดิมซึ่งเป็นผู้นุรักษ์ดูแลป่าต้นน้ำ คูแลมรดกของโลกมาเป็นภาพในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องให้มีการปิดเหมืองแร่อย่างถาวรในเขตรอบป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เพื่อการไม่กระทบต่อชุมชนของชาวคลิตี้ล่างและผืนป่าซึ่งเป็นทรัพยากรโลกโดยในหนังสือทุกฉบับที่เขียนขึ้นมาด้วยลายมือนี้จะมีการลงลายชื่อตัวแทนในแต่ละครอบครัวแบบทำมาด้วยทุกฉบับ ในเรื่องการลงชื่อนี้ส่วนใหญ่ผู้หญิงคลิตี้ล่างที่มีอายุ 35 ปีขึ้นไป จะเขียนหนังสือไม่เป็นก็จะใช้การปัมนิ้วหัวแม่มือแทน การทำงานต่อสู้ตรงนี้แสดงให้เห็นว่าชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายได้มีส่วนร่วมกันแก้ปัญหาในระดับที่ตนเองทำได้ และผู้ศึกษาเห็นว่าทุกครัวเรือนไม่ละเลยต่อการมาร่วมลงชื่อเรียกร้องเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าเรื่องส่วนร่วมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

แกนนำชาวคลิตี้ล่างได้เล่าถึงบรรยากาศในช่วงที่ รัฐมนตรี 4 กระทรวงลงพื้นที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างเพื่อติดตามเรื่องสารตะกั่วว่า

“ก่อนวันที่จะลงได้มีการส่งข่าวมาว่ารัฐมนตรีจะมาที่บ้านคลิตี้ล่าง พอถึงวันจริงกลับลงที่คลิตี้บน ชาวบ้านคลิตี้ล่างก็มาคุยกันว่ารัฐมนตรีคิดอย่างไรถึงลงที่คลิตี้บน ทำไมไม่ลงคลิตี้ล่าง พวกเราก็รวมตัวกันและตกลงว่าพวกเราพร้อมจะตั้งม็อบกับรัฐมนตรีที่ไม่ยอมลงมา คลิตี้ล่าง พวกเราช่วยกันเขียนป้ายว่า “ไม่เอาเหมืองแร่ ไม่เอาสารตะกั่ว ไม่เอาน้ำตะกั่ว จะเอาน้ำใสสะอาด ให้น้ำใส

คืนกลับมา” เราเขียนป้ายเสร็จ พวกเราก็ซื้อรถของหน่วยทหารพัฒนา 2 คันใหญ่ๆ แล้วพวกเราก็ขึ้นไป รอรัฐมนตรีที่คลิตี๊บน ประมาณ 11 โมง รัฐมนตรี 4 กระทรวงก็นั่งเฮลิคอปเตอร์มาลงที่โรงเรียนบ้านทุ่ง เสือโทน เมื่อรัฐมนตรีลงมา พวกเราก็เอาป้ายกางเดินตรงไปหารัฐมนตรี มีตำรวจ 30 นาย กันไม่ให้เข้าไป หารัฐมนตรี พวกเราแหวกและชนตำรวจ 30 นายด้วยความวุ่นวาย ในที่สุดรัฐมนตรีก็มาหาพวกเราก็ได้คุยกันว่า ชาวบ้านได้ถามรัฐมนตรีว่าจะลงคลิตี๊ล่างอีกไหม รัฐมนตรีตอบว่าจะลงบ้านคลิตี๊ล่างแน่นอน โดยจะเข้าไปดูโรงแต่งแร่ก่อน ชาวบ้านก็ถอยกลับมาขึ้นรถแล้วไปรอรัฐมนตรีที่บ้านคลิตี๊ล่าง บริเวณหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา รอบประมาณ 2 ชั่วโมง รัฐมนตรีก็มาถึง ได้มีการพูดคุยกันถึงเรื่องสารตะกั่วในลำห้วย รัฐมนตรีสุรพงษ์ สืบวงศ์ลี ได้กล่าวว่าพื้นที่บริเวณป่าแควนี้เป็นแหล่งแร่ตะกั่วซึ่งเป็นสารตะกั่วธรรมชาติ ตัวแทนชาวบ้านโดยนายกำธรได้กล่าวโต้กลับว่า ถ้าเป็นสารตะกั่วธรรมชาติแล้วทำไมคนรุ่นปู่ตายาย อยู่มาไม่เกิดผลกระทบอะไร อยู่กันเป็นสุขแต่คนรุ่นพวกเราทำไมเกิดผลกระทบอย่างรุนแรง ผู้ศึกษาเห็นว่าน่าจะมีสาเหตุจากตะกั่วที่มนุษย์เอามาตัดแปลง ทำให้เกิดปฏิกิริยาโดยใช้สารเคมี ซึ่งได้ทำลายชีวิตสัตว์เล็กๆ ในลำห้วย ทำไมน้ำในลำห้วยจึงเหม็น ที่ผ่านมามีหลายท่านหาว่าชาวบ้านคลิตี๊ล่างเชื่อ NGOs ผมได้ตอบกับรัฐมนตรีว่า “พวกเราไม่เชื่อใครทั้งสิ้น ถึงแม้ NGOs เราก็ไม่เชื่อ แต่เราจะเชื่อทุกท่านที่มาพูดความจริง ถึงจะมีนักวิชาการลงพื้นที่ตรวจสอบ จะมีเครื่องมือเทคโนโลยีทันสมัย จะตรวจออกมาประเด็นไหนก็ตาม พวกเราก็ตรวจเหมือนกันแต่ไม่มีเครื่องมือทันสมัยอะไร เรามีเพียงการเอาชีวิตเป็นเครื่องมือตรวจน้ำตะกั่ว เราใช้อาบใช้กินมา 20 กว่าปี สัตว์เลี้ยงของเราก็กินตาย ชักดิ้น ต่อหน้าต่อตา เพราะฉะนั้นความจริงอะไร พวกเรารู้ดี”

4) การวิพากษ์หน่วยงานรัฐ และการแสดงทัศนะเรื่องการย้ายหมู่บ้าน

ทั้งหญิงชายชาวคลิตี๊ล่างเห็นว่าการเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่เคยมาบอกหรืออธิบายให้ชาวบ้านรับรู้ว่าเข้ามาทำอะไร ให้จะแก้ปัญหาให้ชาวคลิตี๊ล่างได้อย่างไรและดูไม่จริงจังในการช่วยเหลือชาวบ้าน

“ที่ผ่านมามีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามามาก แต่ไม่เห็นแก้ปัญหาอะไรเลย ข้าราชการไม่เคยช่วยชาวบ้านมีแต่ทำผลงาน ปัญหาที่ถูกตีแม่ไปทั่วทั้ง รัฐมนตรี ผู้ว่าฯ ส.ส. ต่างก็รู้เรื่อง แต่ก็ไม่เคยสนใจจะแก้ไขอย่างจริงจังเสียที”

หม่อมปะเหลาะ อายุ 36 ปี

ชาวคลิตี๊ล่างได้แสดงทัศนะต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่มาชุดดิน เก็บผักต่างๆไปว่า ไม่รู้ว่าเจ้าหน้าที่เหล่านั้นมาทำอะไร อยากให้อธิบายให้ชาวบ้านรู้ด้วยเหมือนกันว่า มาทำอะไร จะ

แก้ปัญหาหน้าแร่ตะกั่วได้อย่างไร ชาวคลิตี้ล่างบอกว่าเห็นเขามาตรวจเป็นประจำ เขาก็น่าจะรู้ปัญหาดี น่าจะช่วยแก้ไขให้หมู่บ้านด้วย ชาวคลิตี้ล่างตั้งข้อสังเกตว่าที่เจ้าหน้าที่รัฐมาบอกว่าน้ำดีแล้ว แต่ทำไมเวลาเข้ามาในหมู่บ้านกลับขนน้ำมากิน ถ้าน้ำดีจริงทำไมไม่มากินกับชาวคลิตี้ล่างด้วย

ตรงจุดนี้ก็เป็นอีกมุมมองหนึ่งของชาวคลิตี้ล่างที่สะท้อนถึงความไม่เข้าใจในระบบการทำงาน และการแก้ปัญหาของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจและการไม่ให้ความร่วมมือในการทำงานด้านต่างๆ ตามมาอีกด้วย ฉะนั้นแล้วปัญหาข้างต้นนี้ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจึงต้องสร้างความเข้าใจในชีวิตวัฒนธรรมแบบชาวกะเหรี่ยง มองให้เห็นปัญหาและเข้าถึงความต้องการที่แท้จริงของชาวคลิตี้ล่างด้วย จึงจะนำมาซึ่งการแก้ปัญหาที่ถูกต้องและสำเร็จลุล่วงไปได้

ในส่วนของนโยบายการย้ายหมู่บ้านนั้น กลุ่มผู้ชายต่างแสดงความคิดเห็นว่าจะไม่ยอมย้าย เพราะหมู่บ้านตั้งมาก่อน ผู้ก่อปัญหาต้องเป็นคนแก้ ต้องเอาสารตะกั่วออกไปจากห้วยของชาวคลิตี้ล่าง

“เราไม่ยอมย้ายไปไหนหรอก เราอยู่มาตั้งแต่เด็กๆ มีอาหารการกินสมบูรณ์ทุกอย่าง ไปที่ไหนเราก็ต้องสร้างใหม่ อายุก็มากแล้ว ถ้าจะให้ไปอยู่ข้างนอก ต้องเอาต้นข้าว ต้นหมาก ต้นมะพร้าว ของต่างๆ ในหมู่บ้านย้ายไปให้หมด”

หม่อมใจเหน่ อายุ 56 ปี

แกนนำคลิตี้ล่างได้เล่าถึงบรรยากาศการไปพบรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมว.กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อยื่นหนังสือ ขอให้ปิดเหมืองแร่รอบทุ่งใหญ่และขอให้ย้ายโรงแต่งแร่ที่ตั้งอยู่ริมห้วยคลิตี้ออก

ท่านรัฐมนตรีก็ถามว่า “ถ้าย้ายชาวบ้านออกจะย้ายไหม”

ผมตอบว่า “ชาวบ้านไม่ยอมย้ายแน่นอนเพราะว่าเหมืองแร่มาตั้งที่หลังชาวบ้านอาศัยอยู่มาร้อยกว่าปี น้ำเน่าเสียแม้แต่หยดเดียวก็ไม่ได้ใส่ลงไป การย้ายชาวบ้านเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้วหรือ”

รัฐมนตรีก็ตอบว่า “เข้าใจแล้ว ไม่เป็นไรจะแก้ไขปัญหานี้ให้สวยงาม”

ชาวคลิตี้ล่างเสนออีกว่า ถ้าจะให้ย้ายจริงๆ ต้องให้ชาวคลิตี้ล่างเป็นคนเลือกเองว่าจะไปอยู่ที่ไหน ถ้าย้ายไปต้องไปทั้งหมู่บ้าน และขอไปอยู่ที่ทุ่งใหญ่เรศวร เพราะชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าวิญญาณของชาวกะเหรี่ยงอยู่ที่นี้ แต่ถ้าให้ไปอยู่ในเมืองชาวคลิตี้ล่างไม่ยอมย้ายอย่างแน่นอน ชาวคลิตี้ล่างมองว่าอยู่ในป่าอย่างนี้ ไม่ต้องใช้เงินมากนัก มีวิถีชีวิตแบบไร่หมุนเวียน ปลูกข้าวกินเอง แต่ถ้าไปอยู่ข้างนอกจะเอาเงินที่ไหน ทุกอย่างต้องใช้เงินทั้งหมด ทำไร่หมุนเวียนก็ไม่ได้

กลุ่มผู้หญิงต่างเสนอความคิดเห็นว่าในทำนองเดียวกันว่า พวกเธอไม่ยอมไปไหนแน่นอน พ่อแม่ปู่ย่าตายายได้สร้างอะไรไว้เยอะแล้ว ไม่อยากเริ่มต้นใหม่ หมู่บ้านคลิตี้ล่างนี้สมบูรณ์ทุกอย่าง ที่อื่นอยู่ไม่สนุกเหมือนที่นี่ พวกเธอเกิดมาในป่า สามารถหาของป่ากินได้ตลอด ถึงจะให้ไปทุ่งใหญ่ๆ ก็ไม่เอา เพราะเดินทางลำบากแต่ถ้าให้เลือกข้างนอกกับทุ่งใหญ่ๆ พวกเธอก็ขอไปอยู่ในทุ่งใหญ่ๆ มากกว่า ตอนนี้น้ำในห้วยก็เริ่มใสแล้วคงไม่เป็นอะไร พวกเธอก็จะพยายามป้องกันตัวเองไปก่อน ยังไม่ต้องไปกินน้ำในห้วย ถ้าย้ายไปข้างนอกพวกเธอต้องซื้อของกินทุกอย่าง ต้องไปสร้างบ้านใหม่ ทำอาชีพใหม่ ไม่สามารถทำข้าวไร่ได้ พวกเธอชอบอยู่ในป่าแบบนี้เพราะไม่ต้องไปเป็นลูกจ้างใคร

จะเห็นได้ว่าบรรดาหญิงชายชาวคลิตี้ล่างต่างมีระบบคิด จิตวิญญาณที่ผูกพันกับผืนป่า การเติบโตมาท่ามกลางความสมบูรณ์ของลำห้วย และมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทุนระยะยาวให้ชีวิตของชาวคลิตี้ล่างและคนรุ่นต่อมาได้ตลอดชั่วลูกชั่วหลาน มีวิถีชีวิตแบบกะเหรี่ยงที่สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยการทำไร่หมุนเวียน มีข้าวกินโดยไม่ต้องใช้เงินเป็นปัจจัยหลัก ซึ่งเราพบว่าวัฒนธรรมข้าวไร่ของชาวคลิตี้ล่างได้มีส่วนเชื่อมโยงความคิด ความเชื่อการเคารพในสิ่งศักดิ์เหนืธรรมชาติ การเคารพผืนป่า มีการใช้ป่าอย่างอนุรักษ์ มีประเพณีที่เชื่อมโยงความเป็นเครือญาติ สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องเพื่อนบ้านด้วยการเอาแรงในกิจกรรมต่างๆ เช่นการหยอดข้าว การดายหญ้า การเกี่ยวข้าว ฟาดข้าวซึ่งแต่ละกิจกรรมล้วนนำมาซึ่งความสามัคคี สมานฉันท์และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในหมู่เครือญาติ ถ้าหากวัฒนธรรมดังกล่าวสูญหายไปด้วยแนวคิดการย้ายชาวคลิตี้ล่างออกไปอยู่ในเมือง ไม่สามารถจัดหาพื้นที่ทำข้าวไร่ได้แล้ว ผู้ศึกษาเชื่อว่าความล่มสลายในชุมชนคลิตี้ล่างย่อมเกิดขึ้นเป็นแน่ ฉะนั้นแล้วการดำเนินนโยบายเพื่อคนกลุ่มหนึ่งโดยมิได้คำนึงถึงชีวิตวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้นๆ แล้ว ย่อมเป็นแผนนโยบายที่สร้างปัญหาและส่งผลกระทบต่อในระยะยาวอย่างแน่นอน

บทสรุปวิเคราะห์ และข้อเสนอแนะ

งานศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ชี้ชวนให้หันมาเปิดโลกทัศน์ มองหาความรู้ในมิติและระดับอื่นๆ ของสังคม โดยเฉพาะความรู้ในระดับชุมชน มีการศึกษาผ่านวาทกรรมของชาวคลิตี้ล่างที่ถูกผลักดันให้กลายเป็นคนชายขอบซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจปรากฏการณ์ของปัญหาได้ดียิ่งขึ้น และนำไปสู่การทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพในสังคม ในงานศึกษานี้ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจองค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมต่อสุขภาพของคนในชุมชนในมิติหญิง-ชาย ศึกษาการอธิบายความทุกข์ทรมานและปัญหาผ่านมิติทางเพศ (Gender) โดยเชื่อมโยงระหว่างระดับปัจเจก ครอบครัวและชุมชน และศึกษากระบวนการปรับตัวและรับมือต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพผ่านมิติทางเพศ (Gender) โดยมีสมมุติฐานคือ องค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพในมิติทางเพศสามารถเพิ่มพูนความเข้าใจต่อความซับซ้อนในปัญหาของชาวคลิตี้ล่างได้ และหญิงชายชาวคลิตี้ล่างมีวิธีการในการรับมือกับปัญหาในวิถีทางที่ต่างกัน

จากการศึกษาพบว่าปัญหาผลกระทบจากการปนเปื้อนของน้ำทางแร่ตะกั่วในลำห้วยคลิตี้นี้มีผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ เช่น ดังเช่นนักธรณีวิทยา นักวิชาการสิ่งแวดล้อม แพทย์เฉพาะด้านเรื่องพิษตะกั่ว นักวิชาการสาธารณสุข นักพัฒนาเอกชน เป็นต้น ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ได้ใช้องค์ความรู้ของตนในการอธิบายสาเหตุของปัญหาดังเช่น ความรู้เรื่องพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่ว ความรู้ทางการแพทย์เพื่อนิยามความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่าง ความรู้ทางเทคนิคในการวัดระดับค่ามาตรฐานตะกั่วในเลือด สัตว์น้ำ ดินและตะกอนดิน โดยที่ความรู้ดังกล่าวได้ถูกยอมรับว่าเป็นความรู้ที่น่าเชื่อถือและเป็นความรู้หลักในสังคม จากการศึกษาได้เห็นถึงองค์ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญที่ถูกผลิตขึ้นภายใต้สถาบันทางสังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้เชี่ยวชาญที่สร้างคำอธิบายที่มีอำนาจเหนือคำอธิบายของชุมชนชายขอบโดยเฉพาะชุมชนคลิตี้ล่าง

ผู้ศึกษาพบอีกว่าคำอธิบายจากความรู้ของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขานั้น แม้ในสาขาเดียวกันแต่กลับผลิตชุดความรู้ซึ่งทำให้เข้าใจปัญหาในมุมต่างกันออกไป ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ตัวผู้เชี่ยวชาญเองต้องยึดติดอยู่ในกรอบของสถาบัน งานศึกษานี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างของปัญหาและการสร้างวาทกรรมความรู้ความจริงจากผู้เชี่ยวชาญ ที่ทำให้เกิดการละเลยและมองข้ามมิติความเป็นชุมชนและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไป ทำให้เห็นปรากฏการณ์ปัญหาที่ก้าวพ้นไปจากการมองในกรอบเดิมและเพิ่มความเข้าใจในปัญหาที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น

5.1. วาทกรรมการพัฒนาว่าด้วยเรื่องตะกั่ว

จากกรอบการมองข้างต้น แสดงให้เห็นวาทกรรมการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่ โดยใช้ชุดคำอธิบายเรื่องรายได้สหประชาชาติ เพื่อนำแร่ตะกั่วซึ่งเป็นทรัพยากรจากธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ และเพื่อผลิตอุตสาหกรรมเหมืองแร่ขนาดใหญ่ มีอำนาจเหนือคำอธิบายของชาวบ้าน จากการนำมติหญิงชายในชุมชนคลิตี้ล่างเข้ามาพิจารณานั้น ทำให้ผู้ศึกษาได้ภาพของความรู้ความจริงอีกชุดหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคม

ผู้ศึกษาพบว่าหญิงชายคลิตี้ล่างเติบโตมาท่ามกลางการใช้แร่ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิม มีการขุดหาแร่ตะกั่ว นำตะกั่วมาหลอมและใช้ในชีวิตประจำวันโดยมิได้เป็นไปเพื่อการค้าธุรกิจข้ามชาติ ผู้ชายเป็นผู้ที่เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากตะกั่วโดยตรง ส่วนผู้หญิงถึงแม้ว่าในชีวิตประจำวันมิได้เป็นผู้ใช้ตะกั่วโดยตรง แต่พวกเขาก็มีประสบการณ์จากการเข้าป่า หาซื้อตะกั่วกับ ปู่ พี่ชาย หรือสามี ทั้งหญิงชายต่างรับรู้ว่ามีแร่ตะกั่วอยู่มาก

จะเห็นได้ว่าในความรู้เรื่องแร่ตะกั่วธรรมชาติของชุมชนคลิตี้ล่างนั้น มีชุดประสบการณ์ความรู้เรื่องการใช้ตะกั่วด้วยภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยงมาตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นระบบความคิดหนึ่งในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ แต่ภายหลังที่โรงแต่งแร่ นำตะกั่วมาดัดแปลง ส่งผลให้ชาวบ้านมีความเจ็บป่วยจนผิดปกติ เช่น ตาบอด, ตัวบวม, แห้ง, ปวดหัว, ปวดกระดูก, ไม่มีเรี่ยวแรง เป็นต้น และไม่อาจดำรงชีวิตในแบบเดิมได้อีกต่อไป ผู้ศึกษาพบว่าในสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวการอธิบายความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างจึงหันไปมุ่งใช้คำอธิบายจากผีสิง และข้อคิดเตือนใจที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาในชุมชน เนื่องจากถูกครอบงำด้วยความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ

กล่าวคือเมื่อความทันสมัยทางด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ทุนและผู้ประกอบการ เข้ามาพร้อมกับความรู้ในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการขุดแร่ กระบวนการแต่งแร่ การใช้สารเคมีสกัดแร่ ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามาในชีวิตชาวคลิตี้ล่างเมื่อ 30 กว่าปีที่ผ่านมา ผู้ศึกษาได้พบวาทกรรมที่มีอำนาจเหนือกว่าและสามารถสร้างความชอบธรรมให้เจ้าของเหมืองแร่และเจ้าหน้าที่รัฐต่อชุมชนคลิตี้ล่าง ในฐานะผู้รู้-ผู้มีอำนาจกระทำต่อผู้ไม่รู้-ต่อชุมชนผู้ไร้อำนาจได้ตามต้องการ ดังที่ผู้ศึกษาเห็นจากคำกล่าวของอนงค์ ไพจิตรประภาภรณ์ แห่งกองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรณี ถึงความสำคัญของการดำเนินกิจการเหมืองแร่ เมื่อครั้งมีการยื่นหนังสือขอให้ปิดเหมืองแร่รอบทุ่งใหญ่ นครสวรรค์

“บริเวณพื้นที่ที่จะประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติลำคลองงู เป็นแหล่งศักยภาพแร่และบริเวณดังกล่าวมีการผลิตแร่และโลหะตะกั่วปีละประมาณ 500 ล้านบาท ประเทศไทยใช้ตะกั่วปีละ 50,000 กว่าตัน มูลค่าประมาณ 800 ล้านบาท ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ไทยผลิตตะกั่ว

ใช้เองประมาณ 265 ล้านบาท คิดเป็น 30 เปอร์เซ็นต์ของการใช้ทั้งประเทศ”

ภัสวดี ศรีสุวรรณ

ในงานวิจัยของอดิสร อิศรางกูร ณ อยุธยา (2546) ที่ศึกษาพบว่า

“การที่ลักษณะทางธรรมชาติของพื้นที่บริเวณอำเภอทองผาภูมิเป็นพื้นที่ศักยภาพแร่ตะกั่วตามข้อมูลทางธรณีวิทยา และจากข้อมูลสาธารณสุขที่ชี้ให้เห็นว่า ประชาชนที่ได้รับตะกั่วเข้าสู่ร่างกายนั้นมีไม่เพียงประชาชนที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างที่อาศัยอยู่ท้ายน้ำของห้วยคลิตี้เท่านั้น แต่ประชาชนที่หมู่บ้านอื่นที่ไกลออกไปเช่นหมู่บ้านเกรียงกระเวีย ก็มีระดับตะกั่วในเลือดสูงเช่นกัน...กล่าวได้ว่าพื้นที่พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งศักยภาพแร่ตะกั่วจึงเป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ในการเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชนหรือเป็นที่ทำกินทางเกษตรกรรมเพราะจะทำให้ประชาชนได้รับตะกั่วเข้าสู่ร่างกายได้ง่าย”

อีกทั้งเมื่อปัญหาเกิดขึ้นมาจนกลายเป็นประเด็นสาธารณะ มีการสั่งปิดโรงแต่งแร่และดำเนินการแก้ไขปัญหา จนมาสู่การฟ้องร้องคดีระหว่างเหมืองแร่กับชาวบ้านนั้น ผู้ศึกษาก็ยังพบคำกล่าวอ้างจากบริษัทเหมืองแร่ตะกั่วที่ว่าสาเหตุของการมีปริมาณตะกั่วในลำห้วยเกินมาตรฐานนั้นเป็นเพราะอิทธิพลของพายุดีเปรสชัน

“...ในช่วงเดือนเมษายน 2541 จนเกิดน้ำท่วมที่ลำห้วยคลิตี้บน น้ำเกิดท่วมคันดินที่กักน้ำล่างแร่ทำให้น้ำล่างแร่ไหลลงในลำห้วยคลิตี้ล่าง เหตุเกิดเพียงวันสองวันเท่านั้น หากใช้ว่าจำเลยจงใจปล่อยสารตะกั่วลงในลำห้วยคลิตี้แต่อย่างใด... สารตะกั่วไหลออกจากคันกั้นน้ำเพียงวันสองวัน เมื่อเดือนเมษายน 2541 แล้วก็หยุด เพราะฝนหยุดตกหนัก และน้ำไม่ท่วม ซึ่งเป็นอุบัติเหตุเท่านั้น...”

จากวาทกรรมการพัฒนาของผู้เชี่ยวชาญและผู้ประกอบการข้างต้นต่างมุ่งสร้างความชอบธรรมและกระทำการในฐานะผู้รู้ ผู้มีอำนาจและมีการเบี่ยงเบน บิดเบือนให้มองสาเหตุของปัญหาเป็นปัจจัยอื่น โดยมีได้สนใจมิติความรู้และผลกระทบที่เกิดกับชุมชนชายขอบ เมื่อผู้ศึกษานำแนวคิดวาทกรรมการพัฒนาเข้ามาใช้อธิบายการศึกษาครั้งนี้ ได้สอดคล้องกับงานศึกษาของ Victoria Tauli-Coupuz (1998) ซึ่งเธอเห็นว่าการพัฒนาในรูปของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ว่าเป็นความพยายามของผู้มีอำนาจ ในการควบคุมจัดการทรัพยากรแร่โดยอ้างผลประโยชน์ของประเทศชาตินานัปการ ไม่ว่าจะเพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศ ลดการนำเข้าเป็นต้น ทว่าการพัฒนาดังกล่าวนี้ได้สร้างความจริงบางประการเพื่อครอบงำให้สังคมรับรู้เพียงส่วนเดียว ยศ สันตสมบัติ

(2542) ได้ให้ข้อสังเกตอีกว่าการพัฒนาที่ผ่านมา ซึ่งเน้นความทันสมัยและเข้าสู่ทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบนั้น ทำให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองและศักยภาพในการจัดการชีวิตทางสังคมของตนเองลดน้อยลง และกานดา ผรณเกียรติ (กานดา ผรณเกียรติและคณะ, 2541) มองว่าวาทกรรมการพัฒนาได้สร้างชุดคำอธิบายเพื่อเอื้อประโยชน์เฉพาะกลุ่มได้ทำลายระบบความคิด ความเชื่อและจิตสำนึกของปัจเจกชนที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ตรงจุดนี้เองผู้ศึกษาพบว่าวาทกรรมความรู้ที่เกิดถูกกดทับจากชุมชนคลิตี้ล่างนั้น ถูกกระทำเสมือนมิใช่ความรู้ ทว่าในความรู้ของพวกเขาเหล่านั้นมีสิ่งที่น่าสนใจและสังคมควรหันมาพิจารณาถึงวิถีชีวิตชุมชนที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ไม่เบียดเบียนและทำลายธรรมชาติ แต่เมื่อมีสิ่งแปลกปลอมซึ่งเป็นความรู้ใหม่จากการพัฒนาได้เข้าไปตัดแปลงทำให้ไม่เป็นธรรมชาติ ดังเช่นขั้นตอนการเจาะชุดตะกั่ว การแต่งแร่ การใช้สารเคมีสกัดแร่ จนเกิดพิษตะกั่วปนเปื้อนในธรรมชาติเป็นต้น ความรู้ใหม่เหล่านี้ไม่เคยมีในระบบโลกทัศน์ของชาวคลิตี้ล่าง ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างเองก็มีความต้องการความรู้ชุดใหม่เหล่านี้เช่นกัน พวกเขาต้องการรู้ว่ามีพิษแล้วมันมีอันตรายแค่ไหนอย่างไร เนื่องด้วยที่ผ่านมายังไม่มีหน่วยงานใดมาสร้างความเข้าใจและให้ความรู้ตรงนี้แก่พวกเขาเลย พวกเขาคาดหวังว่าความรู้เหล่านี้จะทำให้สามารถรับมือกับอันตรายจากพิษตะกั่วได้ ผู้ศึกษาก็เห็นสอดคล้องกันว่าการให้ความรู้ แก่ชาวบ้านคลิตี้ด้วยภาษาง่าย ๆ ให้ชาวบ้านเข้าใจได้ไม่ยาก น่าจะเป็นการช่วยป้องกันและบรรเทาความเสี่ยงได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ควรหาทางออกร่วมกันกับชาวคลิตี้ล่าง เช่น การออกข้อห้ามข้อปฏิบัติต่างๆ ของหน่วยงานภาครัฐนั้นเป็นสิ่งที่พวกเขากระทำได้น้อยเพียงใดและพวกเขาต้องการสิ่งใดนอกเหนือจากการสั่งการจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว โดยเฉพาะมองข้ามการมีส่วนร่วมของชุมชนและความเป็นมนุษย์ ด้วยการรับฟังประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิดต่อปัญหาของชาวคลิตี้ล่างนั้น เป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาอย่างยิ่ง เพื่อเป็นกรณีตัวอย่างของการพัฒนาที่ยั่งยืน

5.2. องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและสุขภาพในมิติหญิง-ชาย

องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อด้านกายภาพ

จากการศึกษาผู้ศึกษาพบว่าในชุมชนคลิตี้ล่างมีการจัดการการใช้น้ำและสัตว์น้ำในห้วย โดยคนแก่คนเฒ่าได้สร้างกุศโลบายเพื่อให้ทุกคนช่วยกันดูแลน้ำและใช้ทรัพยากรในห้วยอย่างชาญฉลาด พวกเขามีความเชื่อและผูกพันกับลำห้วยคลิตี้มานาน ต่างเชื่อว่าชีวิตอยู่ได้ก็เพราะมีน้ำ ห้วยนี้ พวกเขาจึงใช้น้ำด้วยความเคารพ ในทุกปีจะมีการขอขมาและขอบคุณโพ่ตะกู่ แม่คงคาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในห้วยที่ได้ให้พวกเขาใช้น้ำอย่างสมบูรณ์มาโดยตลอด ชาวคลิตี้ล่างมีข้อยึดถือร่วมกันว่า

“ห้ามปัสสาวะ อุจจาระลงในห้วย คนที่ทำเช่นนี้จะบาปมาก เพราะทำให้ น้ำไม่สะอาด โฟตะกัว แม่คงคาที่อยู่ในน้ำจะโกรธ คนเหล่านี้เมื่อตายไปจะตกนรก”

“อย่าจับปลามากเกิน เดียวน้ำห้วยจะแห้ง”

“ห้ามไปฟันไร่ ทำไร่ใกล้ห้วยเพราะจะทำให้ น้ำแห้ง”

หม่องใจเหนือ, 56 ปี

ข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเสมือนสัญญาใจร่วมกันในเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของหญิงชายคลิตี้ล่าง และจากการศึกษาพบว่าหญิงชายคลิตี้ล่างต่างสามารถเข้าถึงการใช้ทรัพยากรในลำห้วยได้อย่างเท่าเทียมกันด้วยประสพการณ์และความชำนาญคนละแบบ ทั้งสองฝ่ายต่างใช้ประโยชน์จากลำห้วยด้วยความเคารพ เป็นวิธีการดำรงอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติและคำนึงถึงลูกหลานในอนาคต และผู้ศึกษายังพบอีกว่าชาวคลิตี้ล่างพยายามหยิบยกวาทกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงตัวตนของพวกเขาในฐานะผู้รักษาป่า หรือผู้ดูแลธรรมชาติดังปรากฏในหนังสือที่ยื่นให้รัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ดูตาราง 4.8)

“พวกเราเป็นชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในป่าตะวันตกมาหลายร้อยปีแล้ว เรายังรักษาป่า จนป่าตะวันตกได้เป็นมรดกโลก ต่อมามีการทำเหมืองแร่ตะกั่วปล่อยน้ำแร่ลงลำห้วยที่พวกเราใช้ จนพวกเราเจ็บป่วยและตายไปจำนวนมาก เราขอให้ท่านยุติการทำเหมืองแร่ทั้งหมดรอบทุ่งใหญ่นเรศวรและฟื้นฟูลำห้วยให้สะอาดเหมือนเดิม”

หนังสือร้องเรียน

ตรงจุดนี้เป็นอีกหนึ่งในมิติที่น่าสนใจในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของหญิงชายคลิตี้ล่างผู้ซึ่งดูแลป่า รักษาลำห้วยด้วยความเคารพไม่เคยคิดทำร้ายธรรมชาติ ทว่าในทางตรงกันข้ามการกระทำของเหมืองแร่เป็นเสมือนการทำร้ายธรรมชาติ มุ่งมองมิติทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว เพื่อกอบโกยผลประโยชน์โดยมิได้คำนึงถึงผลกระทบต่อชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว อีกทั้งยังไม่มีจิตวิญญาณในความเคารพต่อธรรมชาติ ไม่นำมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นมนุษย์เข้ามาประกอบธุรกิจของตน และในงานศึกษานี้มีความสอดคล้องกันกับแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยมที่มองว่าผู้ชายจะมีความรู้ที่ต่างไปจากผู้หญิง โดยความรู้เหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและนำมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในชุมชนท้องถิ่น ผู้หญิงจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและระบบนิเวศการเกษตร (Shiva, 1993) ผู้หญิงจะเป็นผู้จัดการด้านการผลิตและบริโภคทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง เป็นผู้หาอาหาร เก็บผลผลิตจากพืชผลที่ใช้เป็นอาหาร (กชกร อนุชา, 2539 : 9) เหล่านี้เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงซึ่งแตกต่างจากความรู้ที่

ผู้ชายมี ผู้ศึกษาได้พบความรู้เฉพาะของหญิง-ชายซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามบทบาทในชีวิตประจำวัน ความรู้เหล่านี้ต่างนำมาถ่ายทอด บอกเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของลำห้วยในลักษณะเสริมข้อมูลกัน ทำให้ได้ทราบปรากฏการณ์และข้อเท็จจริงที่สมบูรณ์ถูกต้องมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าในเรื่ององค์ความรู้ ชุดประสบการณ์ของทั้งหญิงชายนั้นต่างมีความสำคัญและมีคุณค่าต่อการศึกษา ผู้ศึกษาไม่อาจมองข้ามระบบคิด ความรู้จากมุมมองของเพศใดเพศหนึ่งไปได้ ถึงแม้ว่าผู้หญิงจะ ไม่ได้เรียนหนังสือ ไม่ค่อยเข้าใจภาษาไทย แต่พวกเธอก็มีความคิดและมีความสามารถในการเชื่อมโยงแก้ปัญหาในวิถีทางที่น่าสนใจซึ่งเป็นทางเลือกในการต่อสู้และอธิบายปัญหาได้อีกทางหนึ่ง

ในส่วนของความรู้เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพนั้น ผู้ศึกษาพบว่าทั้งหญิงชายต่างรับรู้ถึงภัยร้ายที่กำลังคืบคลานเข้ามาในหมู่บ้านได้คล้ายๆ กัน ทว่าในความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมของแต่ละเพศนั้นจะมีความละเอียดอ่อนต่างกันตามประสบการณ์ในวิถีการผลิต โดยมีลักษณะซ้อนเหลื่อมและเป็นความรู้ที่เสริมกัน

จากผลกระทบด้านกายภาพนั้นหญิงชายคลิตีต่างบอกเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของลำห้วยด้วยชุดประสบการณ์ที่เสริมรายละเอียด ให้ภาพของผลกระทบมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

- น้ำห้วยมีสีน้ำตาลขุ่นๆ เห็นเป็นควันพุ่งจากผิวน้ำ มีกลิ่นสารเคมี เหมือนจนเวียนหัว
- สัตว์น้ำในห้วยมีลักษณะผิดปกติ ลดน้อยลง ตัวปลาจะผอมซีดไม่มีเนื้อ หัวใหญ่ผิดปกติ รสชาติจืดๆ ปลาชนิดเนื้อแข็งก็จะแข็งที่คอ ชนิดเนื้ออ่อนก็จะยุ่ยเกิน ปลาที่ตกได้ดินไม่นานก็ตาย เหมือนไม่มีแรง กุ้งมีหินปูนเกาะที่ตัว หอยตัวผอมไม่มีเนื้อต่อมาก็สูญพันธุ์
- ปลาจะว่ายน้ำไปหากินได้ตลอดทั้งลำห้วย ในช่วงหน้าแล้งปลาจะว่ายลงทำynnน้ำเพราะน้ำแห้ง ส่วนช่วงหน้าฝนปลาจะว่ายขึ้นมาตื้นน้ำ ฉะนั้นปลาน่าจะมีสารตะกั่วแทบทุกตัว
- พืชผักที่ขึ้นใกล้ลำห้วยหายไป เช่นผักกูด
- ปลุกผักข้างลำห้วยไม่งามต้นเล็ก นำน้ำมารดผักจะเหี่ยวตาย มีหินปูนและทรายเกาะ
- สัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะควายตายจำนวนมาก ทำให้สูญเสียสัตว์เลี้ยงซึ่งเป็นแรงงานสำคัญ และเป็นแหล่งรายได้หลักไป เปิดที่นำมาเลี้ยงใหม่ก็ตายทั้งหมด
- สัตว์ป่า เช่นหมูป่า นากที่มากินน้ำห้วยนั้นหายไป
- ท้องน้ำในลำห้วยมีตะกอนดินและหินปูนจำนวนมากและหินบริเวณน้ำตกถูกกัดเซาะพังทลาย (ขณะที่ไปดำปลา กลุ่มผู้ชายจะพบเห็นว่าได้ท้องน้ำในห้วยมีตะกอนดินและหินปูนจำนวนมาก ซึ่งผู้หญิงจะไม่มีความรู้ตรงนี้เพราะส่วนใหญ่จะใช้การตกเบ็ด)

ความรู้เหล่านี้ได้เกิดขึ้นจากการสังเกต การใช้ชีวิตประจำวันทั่วไป ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการวัดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญโดยมิต้องใช้ความรู้ทางเทคนิคทางวิทยาศาสตร์และตัวเลขสถิติใดๆ ผู้ศึกษาเห็นว่าความรู้ ความเข้าใจผ่านชุดประสบการณ์ของพวกเขาเหล่านั้นมีความหมายและควร

ค่าแก่การนำมาพิจารณาถึงภาวะความสูญเสียทางสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับความรู้ของนักวิชาการ สิ่งแวดล้อมที่เน้นตัวเลขค่ามาตรฐานในการวิเคราะห์ ซึ่งถ้าผู้ศึกษานำความรู้ของหญิงชายคลิตี้ล่างมาร่วมพิจารณา คำนึงถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิตและการสังเกตของพวกเขาแล้วจะทำให้การมองปัญหามีลักษณะเชื่อมโยงกับความเป็นจริง เห็นชีวิตของความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น ในงานศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้พบวาทกรรมหนึ่งที่ชาวคลิตี้ล่างได้สะท้อนระบบคิด ความรู้จากชุดประสบการณ์ของพวกเขา ดังที่ปรากฏในงานเขียนของชาวบ้านคลิตี้ล่าง

“...ถึงจะมีนักวิชาการลงพื้นที่ตรวจสอบ จะมีเครื่องมือเทคโนโลยีทันสมัย จะตรวจ ออกมาประเด็นไหนก็ตาม พวกเราก็ตรวจเหมือนกันแต่ไม่มีเครื่องมือทันสมัยอะไร เรามีเพียงการเอาชีวิตเป็นเครื่องมือตรวจน้ำตะกั่ว เราใช้อาบใช้กินมา 20 กว่าปี สัตว์เลี้ยงของเราก็ล้มตาย ชักดิ้น ต่อหน้าต่อตา...” (ดูภาคผนวก ค)

ในวาทกรรมดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงการตอบโต้กับความรู้ที่วัดจากเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์อันทันสมัย และเป็นความจริงที่ทุกภาคส่วนควรหันมาตระหนักถึงคุณค่าของความรู้จากมิติชุมชนให้มากขึ้น จากการศึกษาทำให้ผู้ศึกษาได้ทราบถึงความรู้เรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพของชาวคลิตี้ล่าง และข้อสังเกตเรื่องของภาวะความเจ็บป่วยล้มตายของสมาชิกในชุมชนและสัตว์เลี้ยง คำอธิบายดังกล่าวของทั้งหญิงชายต่างเป็นความรู้ภายใต้ประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยที่ไม่มีเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ใดมาวัดเพื่อให้ออกมาเป็นตัวเลขทางสถิติ พวกเขาต่างบอกเล่าผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ครอบครัวและชุมชนโดยตรง

องค์ความรู้เรื่องผลกระทบต่อสุขภาพกาย จิตใจและสังคม

ผลกระทบด้านสุขภาพกายและจิตใจ

หญิงชายคลิตี้ล่างต่างมีอาการถ่ายท้อง เป็นไข้ คันคอ เป็นผื่นตามตัว ภายหลังจากการกินและใช้น้ำในลำห้วย ในช่วงปี 2518-2544 หลายคนเกิดความเจ็บป่วยผิวดังเกิด มีอาการ ปวดหัว ปวดข้อ ปวดกระดูก ชาตามมือเท้า และมีอาการเฉพะในบางราย เช่นตาบอด บวม ผอม เหงือกคัล้า ในเด็กมีพัฒนาการทางการเจริญเติบโตผิดปกติ หลายรายมีอาการเครียด รู้สึกเบื่อ ท้อแท้ หงุดหงิดง่าย อารมณ์ไม่ค่อยดี มีอาการใจสั้น กลัว ไม่อยากพูดกับใคร บางคนเดินพูดคนเดียว บางคนพูดจาไม่รู้เรื่อง เห็นภาพหลอนต่างๆ บางคนกังวลต่ออาการเจ็บป่วยของลูกและภรรยา กลัวว่าลูกจะตาย คิดมาก ต่อไปนี้คือคำพูดของกลุ่มหญิงชายที่สะท้อนออกมาให้เห็นถึงความทุกข์ทรมานจากการเจ็บป่วยและสูญเสียดังกล่าว

คำอธิบายของผู้หญิง

- “ปวดหัว หน้ามืด ซาทั้งตัว ปวดเมื่อยที่หลัง ที่ข้อมือ บางครั้งปวดเหมือนกระดูกจะงอกขึ้นมา”
- “มาอยู่คลีตี้ล่างได้ 4-5 ปีก็รู้สึกผิดปกติ มีอาการปวดหัวอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน และหลายๆอายุไม่กี่ขวบก็บ่นปวดหัวอยู่ตลอด คิดไปว่าทำไมลูกๆ ต้องมาเจ็บป่วยทุกๆ ที่ยังเด็กอยู่เลย ห่วงเขามาก”
- “มีอาการซาที่แขน ซา ตื่นเข้ามาจะทำอะไรไม่ได้เลย ปวดหัวบ่อยๆ ไม่รู้เลยว่าเกิดจากอะไร บางครั้งคิดมาก กลัวจะเป็นอัมพาต”
- “ปวดท้อง ท้องอืด บางครั้งปวดเป็นสัปดาห์ บางครั้ง 2-3 วันก็หาย แล้วก็ปวดหัวปวดตลอดแต่ไม่มีไข้ ปวดข้อมือ ข้อเท้า ซาตามมือเท้า”
- “ท้องอืด เจ็บท้องบ่อยๆ ซาที่ข้อมือ ข้อแขน เจ็บในกระดูก เวลานอนตอนกลางคืนได้ประมาณ 15 นาทีก็ซาแล้ว”
- “เจ็บตามากๆ มันทรมาน ทำอะไรไม่ได้เลย บางทีก็คิดว่าอยากให้มันตายๆ ไปซะ ให้หมดชีวิตไปให้ตายไปเลย อยู่อย่างนี้มันลำบากเหลือเกิน”
- “ความรู้สึกเมื่อลูกเจ็บป่วยแต่ละครั้งนั้นกลัวเหลือเกิน กลัวว่าลูกจะตาย”

คำอธิบายของผู้ชาย

- เจ็บท้องบ่อยๆ ปวดหัว ปวดท้ายทอย ปวดข้อมือ ข้อเท้า ปวดในกระดูก หน้ามืดตาลายบ่อยๆ มันผิดปกติตรงที่คนในหมู่บ้านนั้นมีอาการเจ็บป่วยคล้ายๆ กัน โดยไม่เว้นทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ส่วนคนที่เสียชีวิตไปก็มีอาการผิวดำสีก
- “ปวดตามข้อ เจ็บท้อง ปวดหลัง เหว ปวดหัว ตาแดง คิดอะไรไม่ค่อยออก ถ้าเดินมากๆ ซาก็จะยกไม่ขึ้น มือเท้าซา คิดไม่ออกเลยว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร ไม่รู้จะทำอะไร เราเป็นอะไรก็ต้องทน เราทรมานขนาดไหนก็ต้องทน”
- “ปวดหัว เวียนหัว ปวดตามข้อ ซาอ่อนไม่ค่อยมีแรง เหนื่อยง่าย ซาตามปลายเท้าทั้ง 2 ข้าง แล้วก็ปวดกระดูก ไปหาหมอที่โรงพยาบาลราชวิถี ปี 2543 ก็รู้ว่าตัวเองเป็นโรคตะกั่วจากที่หมอมอรพร รม์บอก”
- “ช่วงที่ลูกสาวป่วยนั้น คิดหนักมากคิดว่าทำไมลูกไม่หาย เราก็พยายามทุกทางแล้ว ใครว่าที่ไหนดีก็ไป สุดท้ายลูกก็ไม่อยู่กับเรา อยากบอกว่าเราเสียลูกไปคนหนึ่งมันแคว้งคว้าง เหงา เจ็บไม่มีอะไรมาแทนได้”
- “คิดมากกว่าทำไมต้องมาเจ็บป่วยอย่างนี้ รู้สึกเบื่อชีวิต ตอนที่ป่วยช่วงนั้นท้อใจมาก ท้อแท้คิดอยากจะทำอะไร คิดมากมันอัดอั้นในใจ”

ผลกระทบด้านสังคม

จากปัญหาที่เกิดขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอย่างรุนแรง ทำให้เกิดการกล่าวโทษ หาผู้กระทำผิดโดยการอธิบายความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นด้วยโลกทัศน์แบบไสยศาสตร์ เหล่านี้ได้สร้างความรำคาญและแฉกเป็นแห่งความแตกแยกในชุมชนคลิตี้ล่างอยู่ไม่น้อย อีกทั้งปัญหาดังกล่าวยังส่งผลถึงความสัมพันธ์ระดับญาติพี่น้องระหว่างหมู่บ้าน ที่ถึงขั้นตัดญาติเนื่องด้วยการมองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลัก

ในที่นี่ได้ผู้ศึกษาได้พบการเสนอความรู้ ความจริงในการอธิบายความเจ็บป่วยที่มีผลต่อสุขภาพกาย จิตใจและสังคมซึ่งเป็นชุดคำอธิบายในพื้นที่ชายขอบ ชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายพยายามแสดงให้เห็นอีกมิติหนึ่งในการทำความเข้าใจคนป่วยที่มากกว่าการมองเรื่องโรคโดยแบ่งตามหน่วยทางชีววิทยาและการใช้เกณฑ์ค่ามาตรฐานวัดว่าใครคือผู้ป่วย ลักษณะความเจ็บป่วยจึงไม่ได้เป็นเพียงค่ามาตรฐานกลุ่มโรคมาวัดว่าเขาป่วยหรือไม่ป่วยได้ต่อไป เนื่องด้วย จากคำอธิบายเรื่องความทุกข์ทรมานและความเจ็บป่วยของหญิงชายคลิตี้ล่างนี้ ต่างแสดงถึงความเจ็บป่วยทางกาย ใจและจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นความทุกข์ทรมานที่ผู้ไม่ป่วยคงยากที่จะทำความเข้าใจ ฉะนั้นแล้ว การวัดความเจ็บป่วยและการรักษาโรคต่างๆ นั้นควรนำมิติความทุกข์ทรมานของผู้ป่วย มิติทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเข้ามาช่วยในการวินิจฉัยโรคด้วยซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในปัญหาและการรักษาที่ถูกโรคมากยิ่งขึ้นด้วย

ในงานศึกษานี้ผู้ศึกษาพบว่าหญิงชายคลิตี้ล่างได้พัฒนาความรู้ความเข้าใจเรื่องความเจ็บป่วยผิดสังเกต โดยเริ่มจากการหาคำอธิบายในระบบโลกทัศน์ตามวิถีคิดแบบไสยศาสตร์ ต่อมาได้นำระบบความรู้แบบใหม่เข้ามาผสมผสานและปัจจุบันพวกเขารับรู้ตรงกันว่าความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นเป็นผลมาจากพิษตะกั่ว แต่อย่างไรก็ตามพวกเขาก็ได้เหมารวมว่าทุกอาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้นจะมาจากพิษตะกั่วทั้งหมด ทว่าอาจมีหลายปัจจัยที่ทำให้คนเรามีการเจ็บป่วยและแสดงอาการผิดปกติ เช่นกรรมพันธุ์ การเลี้ยงดู พฤติกรรมการกินอยู่ เคราะห์ที่ไม่ดี เหล่านี้เป็นต้น

เมื่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเป็นโรคใหม่ที่พวกเขาไม่เคยมีความรู้มาก่อน ทำให้มีการอธิบายความเจ็บป่วยในรูปแบบต่างๆ กัน แต่ในที่สุดพวกเขาได้เชื่อมโยงสาเหตุของปัญหาและรับรู้ว่าการเกิดจากการกระทำของโรงงานแร่ ทว่าอาการความเจ็บป่วยได้เกิดขึ้นแล้วและไม่อาจรักษาได้ด้วยภูมิปัญญาแบบกะเหรี่ยง ตรงจุดนี้เองพวกเขาจึงต้องหันมาพึ่งผู้มีหน้าที่หลักนั่นก็คือแพทย์สมัยใหม่ ผู้ศึกษาพบว่าทัศนคติของหญิงชายคลิตี้ล่างต่อการรักษาของแพทย์กระทรวงสาธารณสุขนั้น ส่วนใหญ่เป็นไปในแง่ลบ ไม่อยากให้ความร่วมมือและเริ่มมีอคติกับแพทย์กลุ่มนี้มากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยปัจจัยเช่น ความไม่เข้าใจในระบบการรักษาของแพทย์ เช่นการเจาะเลือด การรักษาตามอาการ การจ่ายยา การรักษาเฉพาะเด็กและคนที่มีค่าตะกั่วในเลือดเกินมาตรฐาน การ

เผื่อระวัง การประกาศค่าใช้จ่ายและกินสัตว์น้ำในลำห้วย รวมถึงผลตรวจเลือดที่ไม่ได้ให้อะไรแก่พวกเขา นอกจากกระดาษเพียงใบเดียว นอกจากนี้พวกเขายังตั้งคำถามถึงการรักษาที่ไม่หายขาด เหมือนการรักษาไม่ถูกโรคอีกประการหนึ่งด้วย และด้วยเงื่อนไขของความแตกต่างทางสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต การสื่อสาร ความไม่เข้าใจในภาษาแบบทางการ วัฒนธรรมทางการแพทย์ และยิ่งรวมถึงความคิดความเข้าใจในเบื้องหลังของอิทธิพลของเหมืองแร่ที่มีต่อหน่วยแพทย์ สาธารณสุขอีกด้วย เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้หญิงชายคลิตี้ล่างมองว่าแพทย์ไม่มีความจริงใจในการรักษาและไม่ปรารถนาจะให้พวกเขาหายขาดจากความเจ็บป่วย จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์ในฐานะผู้เชี่ยวชาญกับผู้เจ็บป่วยชาวคลิตี้ล่างนั้น หลายครั้งเป็นไปในลักษณะชาวคลิตี้ล่างคือผู้ถูกกระทำและยากที่จะต่อต้านชัดเจน แต่ทว่าเมื่อมีประสบการณ์และการเรียนรู้มากขึ้น พวกเขาได้มีการพลิกบทบาทตัวเองมีการโต้ตอบ ต่อต้านและชัดเจนอยู่ด้วย ดังเช่นการไม่ให้ความร่วมมือในการรักษา การวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของแพทย์ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อความต้องการการการรักษาที่จริงจัง ต้องการหมอที่เข้าใจในวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวกระเหรี่ยงและทำให้พวกเขามีสุขภาพที่ดีเหมือนเดิม

ผู้ศึกษาสามารถนำแนวการศึกษาของ Veena Das (1998) มาช่วยในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ปัญหาของชาวคลิตี้ล่างได้ในทำนองเดียวกัน เธอพบว่าผู้เคราะห์ร้ายได้ถูกวินิจฉัยผ่านกระบวนการของวิทยาศาสตร์การแพทย์ ซึ่งกลายมาเป็นตราบาปแก่พวกเขา ผู้เคราะห์ร้ายได้ตระหนักว่าถ้าแพทย์ไม่เข้าใจโรคของเขาด้วยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ พวกเขาจะต้องเป็นผู้ผิดปกติ และจากงานศึกษาของโกมาตร (2545) เขาเสนอว่ากระบวนการที่ค้นสุขภาพในสังคมไทยที่ผ่านมาถูกครอบงำด้วยการแพทย์แบบชีวภาพที่ลดทอนชีวิตลงเหลือเพียงมิติทางชีววิทยา สุขภาพในทัศนะแบบชีวภาพนี้จึงขาดซึ่งมิติทางจิตวิญญาณ สุนทรียภาพและความเป็นมนุษย์รวมทั้งขาดความเชื่อมโยงไปสู่มิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ด้วยเงื่อนไขของวิทยาศาสตร์การแพทย์แบบชีวภาพดังกล่าว จึงเป็นชุดคำอธิบายหรือวาทกรรมหนึ่งที่เป็นตัวขัดขวางการทำความเข้าใจมิติของชุมชนและผู้เจ็บป่วยชาวคลิตี้ล่าง อีกทั้งยังมีการใช้เกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดความเจ็บป่วย โดยมีได้คำนึงถึงความรู้สึก ความทุกข์ทรมานที่อยู่เบื้องหลังกฎเกณฑ์แห่งองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในประเด็นนี้มีความน่าพิเน็จพิเคราะห์เป็นอย่างยิ่งเพราะสภาพการณ์ของวาทกรรมทางการแพทย์สมัยใหม่มีลักษณะของการผูกขาดคำอธิบายองค์ความรู้เรื่องสุขภาพอย่างเห็นได้ชัด แพทย์ก็คือผู้วินิจฉัยโรค เป็นผู้นิยามความเจ็บป่วย ทว่าองค์ความรู้เรื่องสุขภาพในสังคมไทยนั้นมีหลายมิติตามส่วนต่างๆ ของสังคมวัฒนธรรมเฉพาะ ในงานศึกษานี้ผู้ศึกษาได้พบความพยายามในการเปิดพื้นที่ทางสังคมของคนชายขอบที่เข้ามาอธิบายปรากฏการณ์ทางสุขภาพเพื่อสะท้อนความทุกข์และตัวตนของพวกเขา ผู้ศึกษาได้พบคำอธิบายที่เกิดจากความรู้สึกนึกคิดซึ่งล้วนมีคุณค่าในการนำมาแก้ไขปัญหาและ

เป็นกรณีตัวอย่างที่จะนำไปสู่การทำงานทางการแพทย์ที่พร้อมจะเข้าใจวัฒนธรรมชายขอบมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้พบประเด็นปัญหาการทำงานของการแพทย์สมัยใหม่ ซึ่งใช้วาทกรรมความรู้ในสาขาพิษตะกั่วเช่นเดียวกัน แต่ทว่ากลับมีการวินิจฉัยโรคด้วยมุมมองที่ต่างกัน ดังกรณีที่พบจาก กรมการแพทย์และสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี (2544) ได้รายงานว่

“...ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2543-มกราคม 2544 ได้ทำการตรวจร่างกายและประเมินความเสี่ยงต่อการเกิดพิษตะกั่วให้ชาวบ้านคลิตี้ล่าง ไม่พบผู้มีอาการพิษตะกั่วในหมู่บ้าน...”

แพทย์หญิงฉันทนา ผดุงทศ ผู้เชี่ยวชาญด้านพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุขกล่าวว่า “ในการวินิจฉัยเรื่องโรคต่างๆ ก็เป็นเรื่องยาก อาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับ ชาวคลิตี้ล่างอาจมีโรคอื่นด้วย ไม่อาจเหมารวมว่าเป็นโรคพิษตะกั่วได้ทั้งหมด...”

จากคำกล่าวของกลุ่มแพทย์กระทรวงสาธารณสุขนั้นเป็นหนึ่งในชุดคำอธิบายเรื่องพิษตะกั่วที่สร้างความเข้าใจในโรคเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ทว่าผู้ศึกษาได้พบชุดคำอธิบายของแพทย์อีกฝ่ายหนึ่งที่วินิจฉัยโรคอย่างพิถีพิถันว่าอาการเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่าง 8 รายที่เข้ารับการรักษา ณ คลินิก อาชีวเวชศาสตร์ โรงพยาบาลราชวิถี นั้นเป็นผลจากโรคพิษตะกั่วเรื้อรัง โดยที่บางรายไม่ได้มีค่าตะกั่วในเลือดเกินมาตรฐานตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด แพทย์หญิงอรพรรณ เมธาติลกุลกุล กล่าวว่า

“ปัจจุบันเรามีปัญหาการนิยามสุขภาพว่าอะไรคือความเจ็บป่วย สาธารณสุขไม่เคยพูดถึงคำว่าป่วยด้วยโรคพิษตะกั่ว แต่ตัวชาวคลิตี้ล่างเองกำลังบอกว่าเขาป่วย...เราก็มีข้อมูลบอกว่าชาวบ้านมีตะกั่วในเลือดจริง อาการป่วยเป็นกลุ่มอาการของโรคพิษตะกั่วจริง จึงมีคำถามเกิดขึ้นว่าทำไมจึงไม่เกิดการวินิจฉัยว่าชาวบ้านป่วยเป็นอะไร”

แพทย์หญิงอรพรรณ แสดงทัศนะอีกว่า

“หมู่บ้านคลิตี้ล่างเป็นพื้นที่ฉุกเฉินซึ่งต้องฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและต้องเร่งหาผู้เชี่ยวชาญทางด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม...เรารู้ทุกอย่างรู้ทุกเรื่องแล้ว แต่จะตัดสินใจอย่างไรต่อเรื่องนี้ จะยืนอยู่บนจุดของใคร ทำอย่างไรให้การตัดสินใจอยู่บนฐานข้อมูลที่แจ่มชัด ตอนนี้มีรายงานหนา 1 เมตร แต่ยังขาดการปฏิบัติ”

จากคำวินิจฉัยโรคของแพทย์สองฝ่ายซึ่งใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่หาสาเหตุแห่งโรคที่เกิดขึ้น ทว่าแพทย์ฝ่ายกระทรวงสาธารณสุข กลับมีคำอธิบายที่ไม่

ชัดเจน ไม่สร้างความเข้าใจต่อโรคที่เป็นอยู่ ซึ่งเมื่อนำแนวการวิพากษ์ของโกมาตร (2546) มาทำความเข้าใจในเรื่องลึกของคำอธิบายดังกล่าวแล้ว ในส่วนประเด็นของแพทย์หญิงอรพรรณ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะการวินิจฉัยโรคอย่างตรงไปตรงมาว่าชาวคลิตี้ล่างป่วยเป็นโรคพิษตะกั่วหรือไม่ ทำให้เกิดการรักษาที่จริงจัง จ่ายยาที่ตรงกับโรค มีความโปร่งใสในการทำงาน ตรงจุดนี้สอดคล้องกับทัศนะของนาตยา แวววีรคุปต์ (2545) สื่อมวลชนผู้เข้าสัมผัสและสะท้อนปัญหา ดังกล่าว

“...ส่วนเรื่องอาการป่วยของชาวคลิตี้ล่าง กระทรวงสาธารณสุขยอมรับว่ามีตะกั่วในเลือดสูงกว่าคนปกติทั่วไป แต่เขาบอกว่ายังไม่ส่งผลให้เจ็บป่วยเพราะตะกั่ว เขาบอกว่าถ้ายังไม่ส่งผล ยังไม่จำเป็นต้องขับพิษสารตะกั่วออกด้วยซ้ำ แต่เขาก็มีการให้ยา หลังจากที่มีข่าวออกไปอย่างต่อเนื่องบ่อยๆ เขาก็มีการให้ยา มีการส่งแพทย์เข้าไปตรวจ แต่กลับบอกว่าอาการที่ปรากฏไม่ใช่อาการจากสารตะกั่ว เป็นผลจากการกินอาหารไม่พอบ้าง โลหิตจางบ้าง แต่ไม่ได้มีผลมาจากตะกั่ว การไม่ยอมรับจึงมีผลต่อการดูแลรักษาที่ไม่จริงจัง”

นาตยา แวววีรคุปต์, 2545

เหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในวาทกรรมที่เข้าไปอธิบายความเจ็บป่วยของหญิงชายคลิตี้ล่าง บางวาทกรรมอธิบายขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมและเอื้อประโยชน์กับกลุ่มผู้มีอำนาจและตัวผู้เชี่ยวชาญเอง บางวาทกรรมมีการอธิบายข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมาและเป็นไปเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านอย่างจริงใจ ณ จุดนี้ไม่ว่าจะหยิบวาทกรรมใดๆ ขึ้นมาใช้ นั่นสมควรนำมิตินของผู้ป่วยที่มีความทุกข์ทรมานเข้ามาร่วมในการอธิบายปัญหาด้วย ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการแก้ปัญหาที่คำนึงถึงความ เป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างต้องการคำวินิจฉัยโรคที่เป็นความจริง ถูกต้องตรงไปตรงมาและต้องการการรักษาด้วยยาที่ตรงกับอาการป่วยของโรค และพวกเขาได้ใช้สิทธิความเป็นผู้ป่วยเพื่อขอรับบริการการรักษาจากแพทย์ที่พวกเขาเชื่อมั่นว่าสามารถรักษาอาการนี้ให้หายได้ งานศึกษาครั้งนี้อาจมิได้ลงลึกถึงมิติการทำทำความเข้าใจระบบวัฒนธรรมข้าราชการ กระทรวงสาธารณสุขและองค์ความรู้ต่างช่วงในการแพทย์สมัยใหม่ แต่ก็ขอเปิดพื้นที่ในการมองปัญหาและเพิ่มประเด็นการวิจัยให้ผู้สนใจศึกษาต่อไป

5.3. การปรับตัว รับมือและต่อสู้กับปัญหา

ในภาวะการณ์ที่ชาวคลิตี้ล่างทั้งหญิงชายไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากร ถูกแย่งชิงและเบียดขับให้ไม่มีตัวตนในสังคม พวกเขาจึงต้องปรับตัวและรับมือต่อปัญหาท่ามกลางความเสี่ยง ความไม่รู้และภาวะไร้ทางเลือก พวกเขาได้พยายามหาคำอธิบายและรักษาอาการความเจ็บป่วยภายใต้

โลกทัศน์แบบชาวอะเรเบียง ตลอดจนการลุกขึ้นสู้และสะท้อนปัญหาให้กับสังคมภายนอกโดยการสร้างพื้นที่และโอกาสในการต่อรอง สร้างวาทกรรมเพื่อตอบโต้กับอำนาจแห่งความรู้กระแสหลักในเรื่องการปรับตัว รับมือและต่อสู้กับปัญหาการเปลี่ยนแปลงในด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพของชาวคลิตี้ล่างนั้น ผู้ศึกษาได้พบการรับมือหลายรูปแบบตามระบบโลกทัศน์ การเรียนรู้จากประสบการณ์ และพัฒนาความคิด ความเข้าใจต่อปัญหา เหล่านี้ได้ทำให้พวกเขาพลิกสถานการณ์และบทบาท ของตัวเองมียอมเป็นเพียงผู้ถูกกระทำฝ่ายเดียว หลายครั้งที่พวกเขาต่อสู้ ได้ตอบด้วยวิถีทางตามภูมิปัญญาและระบบคิดในโลกทัศน์และได้พยายามผนวกความรู้ความเข้าใจทั้งแบบเดิมและแบบใหม่เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อนำสู่การอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพวกเขา อีกทั้งยังมีการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่ตัวตนของพวกเขาเพื่อผลักดันและสะท้อนปัญหาในระดับสาธารณะ มีการใช้วาทกรรมวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาของ Moore (1993) ที่พบการปรับตัวของชุมชนต่อสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป คนอยู่ในฐานะผู้กระทำ ส่วนอุดมการณ์หรือวัฒนธรรมไม่ได้กำหนดคนโดยตรงแต่ขึ้นอยู่กับการศึกษาของคน ชาวบ้านได้อ้างอุดมการณ์ที่ดีความจากความทรงจำที่มีอยู่ในวัฒนธรรมและเป็นการเลือกความทรงจำที่นำมาตีความ ทำให้เห็นถึงอำนาจในการอธิบายในระบบสัญลักษณ์ที่มีพลังมาก และจากแนวคิดวาทกรรมของความรู้และความจริง พบว่าในสังคมนี้มีความรู้ ความจริงมากมายหลากหลายระดับและมีมิติ มนุษย์ในสังคมถูกทำให้เชื่อโดยชุดขององค์ความรู้ชุดใดชุดหนึ่งจากการถ่ายทอด การเรียนรู้ การแพร่กระจายตามช่องทางสื่อต่างๆ และในเรื่องของความรู้ กระบวนการใช้อำนาจครอบงำ การสร้างความน่าเชื่อถือ ผู้สร้างชุดความรู้ย่อมได้รับความชอบธรรมในการอธิบายความจริงเหล่านั้นได้ ทว่าโดยธรรมชาติของสังคมนั้นมิได้มีฝ่ายใดเป็นผู้ครอบครองและสร้างความรู้อย่างเบ็ดเสร็จตายตัว ความรู้และอำนาจสามารถเกิดขึ้นได้ในพื้นที่เล็กๆ ด้วยภาษาและวัฒนธรรมของคนกลุ่มเล็กๆ ความรู้ใดๆที่ทำทลายต่อโครงสร้างอำนาจมักเกิดขึ้นที่ “ชายขอบ” บริเวณที่โครงสร้างอำนาจมีความอ่อนแอที่สุดเสมอ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2546)

จากแนวคิดดังกล่าว เมื่อหันมามองการรับมือและต่อสู้กับปัญหาของหญิงชายคลิตี้ล่างนั้น ผู้ศึกษาก็ได้เห็นถึงการใช้อำนาจของชุมชนชายขอบในการตีความ หรือสร้างและวิพากษ์ในสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นอีกชุดความรู้ความจริงหนึ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่เล็กๆ ด้วยภาษาและวัฒนธรรมของเขาเอง หญิงชายคลิตี้ล่างได้เลือกรูปแบบวิธีการที่หลากหลายในการต่อสู้ อธิบายปรากฏการณ์ ความทุกข์ทรมานและความสูญเสียที่เกิดขึ้น ดังจะกล่าวถึงต่อไปดังนี้

การปรับวิถีชีวิต ดีความและรื้อสร้างใหม่ของประเพณี

ระดับปัจเจกและครอบครัว

1. ชีวิตและวิถีการผลิต

- ผู้หญิงไปลงเบ็ดและดักตาข่าย ส่วนผู้ชายเปลี่ยนมาใช้หน้ากากดำปลาและฉมวก บ้างก็ไปหาปลาในลำห้วยแถบกองหล้า ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน ประมาณ 7-8 กิโลเมตร
- รองน้ำฝนใส่ในกระบอกไม้ไผ่ในช่วงหน้าฝนไว้เป็นน้ำกิน และอาบน้ำจากห้วยเล็กแทนน้ำห้วย
- ไปตักน้ำกินจากห้วยเล็ก ส่วนน้ำใช้นั้นจะใช้น้ำในห้วยคลิตี้
- ช่วงที่ไปไร่ ถ้าไม่มีน้ำห้วยเล็กกิน ก็จำเป็นต้องกินน้ำจากห้วยคลิตี้
- ต้องซื้อปลากระป๋อง ไข่ มาม่า มากินแทนปลาในห้วยเป็นต้น
- หันมากินเนื้อควายเพราะไม่มีแหล่งโปรตีนจากทางอื่นเพียงพอ (ปรับความเชื่อจากที่เห็นว่าควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณ)
- หลายคนยังคงกินปลาในห้วยเพราะไม่มีอะไรกิน ไม่มีทางเลือก โดยเว้นช่วงในการหาจากที่เคยไป 2-3 วัน ครั้งหนึ่งก็ไปเดือนละครั้ง
- หันมาขยายพื้นที่ทำกิน ทำไร่ข้าวโพดเพื่อเป็นแหล่งรายได้ใหม่ และเลี้ยงวัวเพื่อเป็นรายได้เสริม

ระดับชุมชน

2. การฟื้นฟู-รื้อสร้างใหม่ของประเพณี

1) การทำบุญส่งให้ผู้ตายจากอาการผัดสังเกต

ชาวคลิตี้ล่างได้นำเอาอัฐิคนตายมาสวดและทำบุญให้พร้อมกันในช่วงงานสงกรานต์ คนเหล่านี้ ตายในช่วงตั้งแต่ปี 2537 ถึง 2545 โดยพวกเขาตั้งข้อสังเกตว่าสาเหตุหนึ่งของการตายน่าจะมาจากสารตะกั่ว เพราะก่อนตายมีอาการผัดสังเกตหลายอย่าง เช่นตัวบวม ปวดหัว ปวดข้อ ปวดในกระดูก หน้ามืดตาลายบ่อยๆ ชาตามร่างกาย เป็นต้น

2) พิธีสืบชะตาห้วยคลิตี้ (กุหลุก)

ชาวคลิตี้ล่างร่วมมือกันอธิษฐานให้สายน้ำกลับมาดีดังเดิมด้วยพิธีกุหลุกหรือสืบชะตาลำห้วย มีการกล่าวขอขมาลาโทษต่อสายน้ำ โฟตะกู่และเทวดาสังคคีสิทธิ์ที่อยู่ในลำห้วย และมีการสร้างวาทกรรมว่า “ยี่สิบกว่าปีมาแล้วที่ห้วยคลิตี้เสียไป เมื่อก่อนปลาจะอุดมสมบูรณ์ แต่พอเขาปล่อยน้ำแร่ น้ำยา ลงมา กุ้ง ปลา หอยอะไรก็ตายไปเยอะ คนกินก็เป็นโรค อาบน้ำก็เป็นโรค แม้เราไม่ได้ทำให้น้ำเสีย แต่เราก็ต้องขอขมาน้ำด้วย”

3. การดีความ...ข้อเตือนสติจากคนรุ่นปู่ตายาย

1) ชีวิตคนกะเหรี่ยงให้จับกอข้าวไว้...

ชาวคลิตี้ล่างมีความเชื่อที่ฝังแน่นในข้อเตือนสติของคนรุ่นปู่ย่าตายายว่า “ในอนาคตข้างหน้าต่อไป¹ หมู่บ้านของเราจะมีเสียงร้องแปลกๆ ดังไม่หยุด ไม่เคยเหน็ดเหนื่อย ต้นไม้จะเลื้อยเป็นงู จะมีพายุฝนลมแรง ถึงขนาดต้นไม้ก็จับไม่อยู่ สิ่งที่จะจับได้และเราจะอยู่รอดก็คือจับกอกข้าวไว้” พวกเขาได้มีการตีความว่า ในช่วงนี้ก็คือภาวะปัญหาที่ชาวคลิตี้ล่างต้องประสบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดินทำกิน เจ็บป่วยเป็นโรคสารตะกั่ว ปัญหาหนี้สินเป็นต้น ซึ่งชาวบ้านต้องช่วยกันคิดว่าจะเดินทางไปไหน จะทำกินอะไรที่ทำให้เราอยู่รอดได้ ซึ่งการทำข้าวไว้ การมีข้าวกินนั่นเองจะทำให้ชีวิตคนกะเหรี่ยงไม่อดตาย

2) เรือสำเภาท่ามกลางพายุคลื่นลมแรง

อีกข้อเตือนสติหนึ่งจากคนรุ่นปู่ย่าตายายคือ “ชีวิตปัจจุบันของชาวคลิตี้ล่างนั้น อยู่ในช่วงนี้ เรือสำเภามากกลางแม่น้ำใหญ่ กำลังเจอพายุคลื่นลมพัดกระหน่ำ ชาวคลิตี้ล่างมีปลาเวียนตัวใหญ่อยู่หนึ่งตัว ที่จะสามารถลากเรือไปไม่ให้เรือคว่ำกลางพายุได้ แต่ขึ้นอยู่กับพวกเขาจะใช้อะไรเป็นเหยื่อในการเหยียงเบ็ดให้ปลาเวียนนี้จับแล้วลากเรือไปจนทำให้มีชีวิตรอดอยู่รอดได้” ชาวคลิตี้ล่าง ได้ตีความข้อเตือนใจตรงนี้ว่า วิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างตอนนี้เป็นเสมือนเรือสำเภา ชาวบ้านกำลังมีปัญหารุมเร้ามากมายเช่นปัญหาที่ดินถูกยึด เป็นหนี้ มีสารตะกั่วสูง ไม่รู้ว่าจะเดินทางไปไหน ก็เหมือนพายุที่พัดกระหน่ำ ตอนนั้นก็ขึ้นอยู่กับชุมชนจะใช้เหยื่ออะไรเหยียงให้ปลาเวียนจับแล้วพาไปให้พ้นจากปัญหา นั่นก็คือชุมชนจะเลือกใช้วิธีการใดในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด...

การรับมือ-ลุกขึ้นสู้จากปากคำหญิง-ชาย

การรับมือกับปัญหา

1. การรักษาตามอาการด้วยยาสมุนไพร-ยาแผนปัจจุบันในสถานพยาบาล

กลุ่มผู้ชายพยายามหาทางเลือกที่หลากหลายในการรักษา ทั้งโดยการใช้จ่ายยาแผนปัจจุบัน ยาสมุนไพร มีการใช้ยานวด ยาดอง ยาต้ม และไปหาหมอทั้งรัฐและเอกชน

กลุ่มผู้หญิงเมื่อมีอาการปวดข้อ ปวดกระดูก ก็ะกินยาแก้ปวด ยาแก้แพ้ ยาแก้เส้น กินยาสมุนไพร ใช้ยานวดทั้งสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน บางคนจะกินยาดองเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยต่างๆ ไปหาหมอทั้งรัฐและเอกชน

2. การใช้ความเชื่อแบบไสยศาสตร์

กลุ่มผู้ชายได้ใช้วิถีทางไสยศาสตร์ในการรักษาและอธิบายความเจ็บป่วยในระบบโลกทัศน์ของเขา ถ้าตรวจดวงชะตาแล้วพบว่าเคราะห์ไม่ดี ประกอบกับการรักษาหมอสสมัยใหม่แล้วไม่หาย

¹ หญิงชราชาวคลิตี้ล่าง ได้เตือนสติลูกหลานเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ก่อนที่จะเกิดปัญหาการปล่อยน้ำหางแร่จากโรงแต่งแร่คลิตี้

กลุ่มผู้หญิง ถ้าการรักษาแบบใดไม่ทำให้อาการหายขาดได้ พวกเธอก็จะเปลี่ยนวิธีการรักษาไปใช้วิธีการแบบอื่นๆ ต่อไป ซึ่งการใช้ไสยศาสตร์ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่กลุ่มผู้หญิงเลือกใช้ นอกจากนี้พวกเธอยังได้นำความเชื่อแบบไสยศาสตร์มาอธิบายความเจ็บป่วยและการเสียชีวิตที่ผิดปกติอีกด้วย

3. การป้องกันสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกาย

กลุ่มผู้ชายเห็นว่าทางหนึ่งที่จะช่วยรักษาเรื่องสารตะกั่วได้นั้น คือทุกคนต้องร่วมมือกันดูแลสุขภาพของตัวเอง ไม่นำตะกั่วเข้าไปในร่างกายอีก และหาสมุนไพรมีคุณสมบัติบำรุงเลือดมากิน

กลุ่มผู้หญิงให้ความเห็นเรื่องการรักษาสุขภาพว่าชาวบ้านต้องรักษาตัวเองไม่ควรใช้น้ำ กินปลาจะทำให้สารตะกั่วลดลงได้ และถ้ามีคนมาช่วยสนับสนุนด้านค่าใช้จ่ายช่วงที่กินปลาในห้วยไม่ได้สักประมาณ 4-5 ปี ก็จะทำให้สารตะกั่วไม่เข้าไปในตัวชาวบ้านด้วย โดยในช่วงเวลาดังกล่าวก็ขอให้หมอมารักษาความเจ็บป่วยของคนในหมู่บ้านอย่างจริงจัง

4. การทำใจต่อสภาพความเจ็บป่วย

กลุ่มผู้ชายมีการรับมือต่อปัญหาความเจ็บป่วยโดยเชื่อมโยงกับระบบคิดเรื่องการเกิดแก่เจ็บตายของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นไปในลักษณะการปลง เตรียมตัวเตรียมใจต่อชะตากรรมที่เกิดขึ้น

กลุ่มผู้หญิงนั้น ผู้ศึกษาได้พบความทุกข์ทรมานใจจากอาการเจ็บป่วยของกลุ่มผู้หญิงซึ่งมีอาการป่วยจนเกิดภาวะท้อแท้ ไม่อยากมีชีวิตอยู่ เสมือนการยอมจำนนต่อปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะไม่รู้ว่าจะมีหนทางใดที่ทำให้มีอาการเป็นปกติ บ้างก็คิดว่ายอมทนต่ออาการเช่นนี้เพราะคงรักษาไม่หาย และถ้าตายก็ตายไปไม่เสียดายชีวิต

การลุกขึ้นสู้และเรียกร้องต่อปัญหา

การวิพากษ์คำวินิจฉัยโรคของแพทย์

กลุ่มผู้ชายแสดงความรู้สึกถึงความไม่แน่ใจในการรักษาของหมอ พวกเขาเห็นว่าหมอไม่รักษาชาวบ้านให้หายจากความเจ็บป่วย การรักษาที่ผ่านมาเป็นการรักษาที่ปลายเหตุและไม่ได้รับยาที่ถูกกับโรค หลายคนไม่เข้าใจการนิยามคำว่า “คนป่วย” ในมุมมองของหมอว่าเป็นอย่างไร หมอรักษาชาวบ้านเพียงการมองแค่ระดับตะกั่วเกินหรือไม่เกินมาตรฐานเท่านั้น หมอชอบสร้างภาพ พาชาวบ้านไปรักษาแล้วก็ให้ข่าวว่ารักษาชาวบ้านแล้ว บ้างก็เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อทำผลงานทำรายงานแล้วก็ออกไป ไม่ได้ช่วยชาวบ้าน ทั้งหลายเหล่านี้นำไปสู่ความเบื่อหน่ายและไม่อยากให้

ความร่วมมือ หลายคนเข้าใจว่าหมอไม่ทำหน้าที่อย่างจริงจังและไม่จริงจังในการรักษาชาวบ้าน อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าของเมืองแร่จึงไม่ช่วยเหลือชาวคลิตี้ล่าง

กลุ่มผู้หญิงได้แสดงความคิดเห็นต่อแพทย์ในลักษณะไม่เข้าใจการทำงานและการรักษา มีการตั้งคำถาม มองแพทย์ในภาพลบเช่นเดียวกับกลุ่มผู้ชาย หลายคนไม่รู้ว่าตนเองป่วยเป็นโรคพิษตะกั่วหรือไม่ และวิพากษ์หมอว่าทุกอย่างที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดว่ามีสารตะกั่วเท่าไรป่วยหรือไม่ป่วย เหล่านี้เป็นการกำหนดของหมอทั้งสิ้น หลายคนอยากให้หมอมาอธิบายถึงอันตรายในค่าตะกั่วเลือดมากกว่าการให้กระดาษเพียงใดเดี๋ยวแล้วพูดว่า มีตะกั่วในเลือดไม่เกินค่ามาตรฐาน ตลอดการรักษาในช่วงเวลาที่ผ่านมาทำให้ชาวบ้านไม่เชื่อถือ ไม่ไว้วางใจในการรักษาของหมอ หลายคนไม่เข้าใจว่าเหตุใดหมอจึงมุ่งรักษาเฉพาะเด็ก ทั้งๆ ที่ผู้ใหญ่หลายคนก็มีอาการเจ็บป่วย ทุกคนอยากหายจากความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นแต่กลับไม่ได้รับการรักษาเพราะมีตะกั่วไม่เกินมาตรฐานตามที่หมอกำหนด หมอไม่ได้สร้างความมั่นใจให้กับพวกเขาเลยว่าจะทำให้พวกเขาหายได้อย่างไร หลายคนคิดว่าหมอไม่จริงจังในการรักษาชาวบ้าน เหล่านี้จึงนำมาสู่การไม่ให้ความร่วมมือ ไม่อยากให้อะไรจะเลือด

การต่อสู้ด้วยวิถีแบบกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง

1) สังเกตเห็นสิ่งแวดล้อมผิดปกติ: ไม่คิดเรียกร้องหาผู้รับผิดชอบ

กลุ่มผู้ชายเห็นเหมืองปล่อยน้ำแร่ลงมา แต่ไม่ได้ทำอะไรเพราะไม่รู้ว่าน้ำแร่นั้นมีอันตราย พวกเขาต้องทนดื่มกินใช้น้ำในห้วยนี้ มิได้เรียกร้องหรือหาผู้รับผิดชอบแต่อย่างใด รู้เพียงว่าถึงน้ำในห้วยจะขุ่นอย่างไร ก็ต้องกินต้องใช้เพราะไม่รู้จะไปใช้ที่ไหน

ในครั้งแรกที่กลุ่มผู้หญิงเห็นการปล่อยน้ำแร่ลงห้วยนั้น พวกเขาไม่รู้ถึงอันตรายและไม่มีทางเลือกที่จะใช้แหล่งน้ำแหล่งอื่น ในเรื่องการแก้ปัญหาที่เสียและความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้น พวกเขาคิดไม่ออกว่าจะแก้ปัญหาได้อย่างไร ต้องยอมทนอยู่เช่นนี้

2) รับรู้ถึงอันตราย: พร้อมลุกขึ้นสู้ในระดับชุมชน

กลุ่มผู้ชายได้ไปต่อว่าเจ้าของเมืองแร่, กลุ่มผู้นำ-แกนนำได้ไปต่อรองกับผู้จัดการเหมืองแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐที่รับผิดชอบ แต่ไม่ได้รับการแก้ปัญหา ผู้หญิงมีบทบาทเสริมในการช่วยสนับสนุนการต่อสู้ของผู้นำ-แกนนำ

3) การนำเสนอปัญหาสู่สาธารณะ

กลุ่มผู้นำ-แกนนำชาวคลิตี้ล่างเห็นว่าชาวบ้านจะรอให้เจ้าหน้าที่รัฐ มาช่วยอย่างเดียวไม่ได้แล้ว ชาวบ้านต้องทำอะไรบ้าง จึงได้ทำงานประสานกับนักพัฒนาเอกชนและนักข่าว และมีการทำหนังสือร้องเรียนถึงเจ้าหน้าที่รัฐที่รับผิดชอบ ไปพูดในเวทีสัมมนาและออกรายการโทรทัศน์ พร้อมทั้งให้สัมภาษณ์นักข่าวหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์หลายช่อง

กลุ่มผู้หญิงเห็นว่าชาวคลิตี้ล่างต้องร่วมมือกันและให้เจ้าหน้าที่เข้ามาช่วย พวกเขาบอกว่า ควรให้เหมืองมาแก้ปัญหา มาฟื้นฟูห้วยทำให้น้ำเหมือนเดิม เหมืองต้องรับผิดชอบต่อความเจ็บป่วยของชาวบ้านและจ่ายเงินค่ารักษาและไม่ควรมีเหมืองแร่อีกต่อไป ผู้หญิงได้มีบทบาทในการช่วยกระตุ้นคนในหมู่บ้านให้รวมตัวกันแก้ปัญหาในห้วย พวกเขาเห็นว่าทั้งหญิง-ชายก็สามารถช่วยกันแก้ปัญหาได้ บทบาทของหญิง-ชายในการแก้ปัญหาจะต่างกัน ผู้ชายจะช่วยแก้ปัญหาในตอนประชุมหรือพูดคุยกับหน่วยงานข้างนอกที่เข้ามาในหมู่บ้าน ส่วนผู้หญิงจะช่วยบอกต่อผลการประชุมหลังจากที่กรรมการประชุม ผู้หญิงก็จะเดินตามบ้านต่างๆ และพวกเขาสามารถแสดงบทบาททั้งที่ประจันหน้าและการเป็นผู้ให้กำลังใจอยู่เบื้องหลังตามเวลาและโอกาส

จากข้อสรุปในผลการศึกษาข้างต้นและสมมุติฐานที่ตั้งไว้ว่าหญิงชายคลิตี้ล่างมีวิธีการในการรับมือกับปัญหาในวิถีทางที่ต่างกัน และองค์ความรู้เรื่องผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพในมิติทางเพศ สามารถเพิ่มพูนความเข้าใจต่อความซับซ้อนในปัญหาของชาวคลิตี้ล่างได้ นั้น ตรงจุดนี้สามารถตอบสมมุติฐานได้ว่าในวิถีการปรับตัว รับมือและต่อสู้กับปัญหาของหญิงชายคลิตี้ล่างนี้ พวกเขาได้จัดการปัญหาด้วยวิถีทางแห่งประสบการณ์ บทบาทและหน้าที่ในชีวิตประจำวันในวิถีทางที่ต่างกันออกไป โดยมีได้มองภาพการต่อสู้อย่างตายตัวว่าผู้หญิงหรือผู้ชายต้องทำหน้าที่ใดเพียงอย่างเดียว พวกเขาสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทไปตามโอกาสและภาวะที่ต้องเผชิญหน้า ผู้ศึกษาพบว่า การต่อสู้ของหญิงชายคลิตี้ล่างมีอาจมองเป็นชั่วคราวข้ามว่าหญิงคือผู้ตามและชายคือผู้นำได้อีกต่อไป เพราะกลุ่มผู้หญิงเองก็สามารถลุกขึ้นสู้และทำงานไปพร้อมกันกับกลุ่มผู้ชายได้ โดยขึ้นอยู่กับบริบทว่าอย่างไรเรียกว่าการต่อสู้ ผู้หญิงเห็นว่าการทำงานอยู่เบื้องหลัง การเป็นผู้ตาม การร่วมฟังการประชุม การคัดค้านในบางโอกาส การเป็นผู้ให้กำลังใจก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การต่อสู้ประสบความสำเร็จได้เช่นกัน

การที่กลุ่มผู้ชายและผู้หญิงมีการทำงานการต่อสู้ที่แตกต่างกันนั้น เนื่องด้วยข้อจำกัดในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาไทย ความสามารถในการสื่อสาร ทักษะการพูด ประสบการณ์ในการต่อสู้ บุคลิกภาพส่วนตัวรวมถึงวัฒนธรรมชุมชนอีกด้วย ตรงจุดนี้ทำให้ผู้ศึกษาได้พบการทำงานของกลุ่มหญิงชายที่มีบทบาทต่างกัน มีผู้นำ-ผู้ตาม ผู้พูด-ผู้ฟัง ทว่าในระหว่างชั่วคราวข้ามของบทบาทเหล่านี้ ยังมีผู้ที่สามารถนำและตามได้ในคนคนเดียวกัน และผู้หญิงก็สามารถลุกขึ้นมาได้ในสถานการณ์และโอกาสที่ต่างกัน กลุ่มผู้หญิงมิได้เป็นผู้ตามทุกครั้งไป ดังเช่นเมื่ออยู่ในภาวะการตั้งม็อบ พวกเขาก็สามารถลุกขึ้นสู้เผชิญหน้าได้อย่างไม่เกรงกลัว หรือเป็นผู้นำประเพณีใน ครัวเรือนและวิถีการผลิต เพื่อให้ผู้ชายไปประชุม ไปเคลื่อนไหวนอกชุมชน ผู้ศึกษาสามารถกล่าวได้ว่า การมองภาพปรากฏใดๆ ที่เห็นเพียงผิวเผินนั้นไม่สามารถเข้าใจความซับซ้อนของปัญหาได้เลย การเข้าไปสัมผัส ทำความเข้าใจภายใต้ชีวิตวัฒนธรรมของพวกเขาโดยมองในมิติหญิงชายจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการมองปัญหาและพร้อมเข้าใจคนเหล่านี้ได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

ในประเด็น ดังกล่าวนี้ สมมติฐานที่ตั้งไว้จึงมีความเป็นจริงเพราะการมองปรากฏการณ์ปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้นด้วยมิติความสัมพันธ์หญิงชายแล้วทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจความเป็นชุมชน เข้าใจความซับซ้อนของปัญหาได้ดียิ่งขึ้น

5.4. บทสรุป

ในการศึกษาคครั้งนี้ผู้ศึกษาได้พบชุดของวาทกรรมหลักซึ่งถูกผลิตขึ้นจากสถาบันทางสังคม นั่นก็คือวาทกรรมจากรัฐและผู้ประกอบการ โดยรัฐได้อธิบายถึงปรากฏการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นผ่านวาทกรรมการพัฒนา เป็นความพยายามใช้ชุดความรู้ ความจริงซึ่งมีอำนาจและมีความซับซ้อนควบคุมคนในสังคมอย่างแยบคายและแนบเนียน ทำให้ไม่เกิดการตั้งคำถามจากสังคม และผู้ประกอบการก็พยายามใช้วาทกรรมความรู้ความจริงบิดเบือนปัญหาโดยอ้างอุปถัมภ์ทางธรรมชาติ ซึ่งทุกวาทกรรมล้วนเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นจากรัฐและผู้ประกอบการ เพื่อสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้แก่ชาวคลิตี้ล่างและผู้คนในสังคมที่รู้ไม่เท่าทัน นอกจากนี้รัฐและผู้ประกอบการยังได้ใช้กระบวนการนำเสนอข้อมูล สร้างความจริงให้แก่สังคมในลักษณะความรู้แบบสากลที่เป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐและผู้ประกอบการเอง

ผู้ศึกษาเห็นว่าแนวคิดของ Foucault สามารถนำมาปรับประยุกต์เพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ดังที่ Foucault เสนอว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์ถูกจัดให้อยู่ในลำดับความรู้ที่ให้ประโยชน์กับชนชั้นนำในสังคม ในสาระสำคัญตรงนี้ทำให้ผู้ศึกษาได้มองเห็นถึงสภาพปัญหาของชุมชนคลิตี้ล่างว่า พวกเขาต้องอยู่ภายใต้การใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์และใช้ตัวเลขทางสถิติของรัฐมากำหนดชะตาชีวิต ดังที่ผู้ศึกษาพบการสรุปว่าพื้นที่ที่ชาวคลิตี้ล่างอาศัยอยู่เป็นแหล่งศักยภาพแร่ตะกั่วและแร่ตะกั่วที่ขุดได้เหล่านี้สามารถทำรายได้ให้แก่ประเทศชาติหลายร้อยล้านทำให้ไม่ต้องเสียดุลการค้า ส่วนวาทกรรมจากผู้ประกอบการก็คือการอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นว่าเป็นผลจากอุปถัมภ์ทางธรรมชาติ นอกจากนี้รัฐยังได้นำตัวเลขทางเทคนิคค่ามาตรฐานตะกั่วในน้ำ ดิน พืชและเลือดมาเป็นตัวชี้วัดความผิดปกติของวิถีชีวิตชาวคลิตี้ล่างอีกด้วย ซึ่งถ้ามีปริมาณเกินค่ามาตรฐานที่กำหนดก็แสดงว่าพวกเขาอยู่ในพื้นที่เสี่ยงอันตราย จากการศึกษาพบว่าค่าตะกั่วในเลือดของชาวคลิตี้ล่างหลายคนไม่ได้เกินเกณฑ์มาตรฐาน จึงไม่ต้องเข้ารับการรักษาหรือใช้ยาลดสารตะกั่วเพราะสามารถขับออกจากร่างกายได้เอง แต่ทว่าชาวคลิตี้ล่างต่างบอกเป็นเสียงเดียวกันว่าพวกเขากำลังมีอาการเจ็บป่วยที่ผิดปกติ ซึ่งสะท้อนออกมาในวาทกรรมแบบชายขอบ ผู้ศึกษาเห็นว่าปัญหาการใช้วาทกรรมทางการแพทย์นี้ได้เป็นตัวสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับบรรดาชาวคลิตี้ล่างซึ่งกำลังถูกตีตราว่าอย่างไรจึงจะเรียกว่าผู้ป่วยจากพิษตะกั่ว

ผู้ศึกษาได้พบวาทกรรมจากชุมชนชายขอบในการอธิบายปัญหาและความทุกข์ทรมานของพวกเขาหลายชุดด้วยกัน โดยเริ่มจากการใช้วาทกรรมในระบบโลกทัศน์ซึ่งเป็นความเชื่อแบบไสยศาสตร์ ต่อมาได้มีพัฒนาการความเข้าใจในปัญหามากขึ้น ได้เรียนรู้ถึงสาเหตุของความเจ็บป่วยจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาในชุมชน ทำให้พวกเขามีกระบวนการปรับใช้วาทกรรมแบบใหม่ มีวิธีคิดที่วิพากษ์และตั้งคำถามกับความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่มากขึ้น อีกทั้งยังมีวิธีคิดที่วิพากษ์การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐอีกด้วย กล่าวได้ว่าในวาทกรรมของชุมชนชายขอบของหญิงชายคลิตี้ล่างนี้ พวกเขามีได้เป็นเพียงผู้ถูกนิยามหรือผู้ถูกกระทำแต่ฝ่ายเดียว พวกเขาได้พยายามหาคำอธิบายเรื่องความเจ็บป่วยเพื่อตอบข้อสงสัย สาเหตุของการเจ็บป่วยและการสูญเสียที่เกิดขึ้น

ในส่วนของแนวคิดวิพากษ์วาทกรรมความรู้การแพทย์สมัยใหม่ ที่ว่ากระบวนการทัศนสุขภาพในสังคมไทยที่ผ่านมาถูกครอบงำด้วยการแพทย์แบบชีวภาพที่ลดทอนชีวิตลงเหลือเพียงแต่มิติทางชีววิทยา ขาดมิติทางจิตวิญญาณ สุนทรียภาพและความเป็นมนุษย์รวมทั้งขาดความเชื่อมโยงไปสู่มิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม การแพทย์สมัยใหม่ศึกษาการทำ ความเข้าใจชีวิต แยกสรีระออกเป็นอวัยวะๆ แบ่งความเชี่ยวชาญเป็นสาขาตามอวัยวะหรือตามหน่วยทางชีววิทยาที่ย่อยลงไปกว่าอวัยวะ โดยที่สถาบันการแพทย์สมัยใหม่ไม่มีผู้เชี่ยวชาญที่เข้าใจชีวิตอย่างเป็นองค์รวม (โกมาตร, 2545) ในแนวคิดดังกล่าวผู้ศึกษาเห็นว่าสามารถนำมาใช้ในการอธิบายบริบทของชุมชนคลิตี้ล่างได้เป็นอย่างดี เนื่องด้วยวาทกรรมและองค์ความรู้แบบแพทย์สมัยใหม่ได้มุ่งนิยามทำความเข้าใจความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างในลักษณะรักษาความเจ็บป่วยทางกาย มีการแบ่งเกณฑ์ความเจ็บป่วยด้วยค่ามาตรฐานตะกั่วในเลือด การนิยามว่าใครเป็นผู้ป่วยจากพิษตะกั่วหรือไม่ ได้ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของแพทย์เพียงฝ่ายเดียว ทว่าในความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่าง พวกเขาได้รับผลกระทบที่มีความบอบซ้ำทั้งกาย ใจและจิตวิญญาณ อีกทั้งปัญหายังส่งผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ในชุมชน พวกเขาอยู่ในสภาพที่วิตกกังวลเป็นทุกข์ทั้งความเจ็บป่วยของตัวเอง สมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ทว่าการรักษาของแพทย์ได้นำความรู้แบบแพทย์สมัยใหม่มาอธิบายความเจ็บป่วยโดยที่ไม่เชื่อมโยงปัญหาสู่มิติทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของพวกเขา ดังเช่นการประกาศดกิ้นสัตว์น้ำในห้วย การเฝ้าระวังพฤติกรรมกการบริโภคเป็นไปในลักษณะไม่เข้าใจในวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างซึ่งมีความผูกพันและต้องพึ่งพาล้ำห้วยเป็นหลัก การห้ามพฤติกรรมดังกล่าวจึงเป็นไปได้ยากในทางปฏิบัติ ด้วยภาวะการณ์ที่อยู่แบบไร้ทางเลือก ประกอบกับความไม่เข้าใจในระบบการรักษา ภาษาและวัฒนธรรมทางการแพทย์และการสื่อสารเป็นต้น ผู้ศึกษาเห็นว่าเจ้าหน้าที่และชาวบ้านต้องหันหน้าเข้าหากัน โดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข พยาบาลและหมอต่อมต้องเป็นผู้ประสานทางความคิดพร้อมเข้าใจในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้าน นำจุดอ่อนและปัญหาที่ประสบมาปรับเปลี่ยน สร้างทัศนคติที่ดีต่อชาวบ้าน

เหล่านี้จะนำมาสู่การแก้ปัญหาที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และประเด็นปัญหาที่ไม่ควรมองข้ามในเรื่องการแพทย์สมัยใหม่อีกประการหนึ่งคือการวินิจฉัยโรคโดยตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง ผู้ศึกษาพบว่า มี วาทกรรมความรู้จากการแพทย์สมัยใหม่สองชุดที่ให้การรักษาชาวคลิตี้ล่าง แต่กลับมีคำวินิจฉัยโรคที่ต่างกัน ตรงจุดนี้เองผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นปัญหาของการทำงานในระบบข้าราชการกระทรวงสาธารณสุขอีกประการหนึ่ง ซึ่งควรเร่งพิจารณาตัวเองพร้อมปรับกระบวนการขั้นตอนในการรักษาผู้ป่วยที่นำมิติความทุกข์ทรมานและความเป็นมนุษย์เข้ามาร่วมในการวินิจฉัยโรค อีกทั้งควรหรือสร้างระบบคิดในวัฒนธรรมข้าราชการ เพื่อมุ่งสู่การรักษาผู้ป่วยที่มีความจริงจังและจริงจังมากกว่าที่เป็นอยู่

ผู้ศึกษาได้เห็นภาพของการปรับตัว ตอบโต้ ต่อสู้ต่อปัญหาของหญิงชายคลิตี้ล่างในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับสาธารณะ ในส่วนของการปรับตัวและรับมือกับปัญหาในระดับชุมชนนั้น เป็นเรื่องของการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีเพื่อเป็นการสร้างขวัญ กำลังใจและความสามัคคีให้แก่สมาชิกในชุมชน พวกเขามีการตีความตำนานเรื่องเล่าของคนรุ่นปู่ตายายโดยปรับประยุกต์ สร้างความหมายใหม่ให้เข้ากับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตือนสติคนในชุมชนให้รู้เท่าทันและไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ในส่วนของการรับมือกับปัญหาและการต่อสู้ในระดับสาธารณะนั้น เป็นความพยายามในการผลักดันปัญหาและสะท้อนเรื่องราวของตัวเองต่อผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบและเพื่อให้สังคมรับรู้ถึงความทุกข์ทรมาน ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับพวกเขา โดยการนำเสนอตัวตนของพวกเขาผ่านหนังสือร้องเรียนรัฐมนตรีในฐานะที่เป็นผู้รักษาป่าต้นน้ำซึ่งเป็นมรดกโลก แต่กลับต้องประสบกับภาวะความเจ็บป่วยจากการกระทำของเหมืองแร่ เหมืองแร่เป็นตัวการทำลายชุมชนและทำลายป่าต้นน้ำ พวกเขาจึงเรียกร้องให้มีการปิดเหมืองแร่รอบทุ่งใหญ่นเรศวร

ในส่วนบทบาทการต่อสู้ของบรรดาหญิงชายคลิตี้ล่างนั้น แต่ละฝ่ายต่างมีวิธีการต่อสู้ที่ต่างกันออกไปและบทบาทการต่อสู้ของทั้งสองฝ่ายก็ได้ตายตัว ทุกบทบาทมีความยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ มีลักษณะการทำงานที่เสริมกัน ผู้หญิงก็สามารถขึ้นนำได้เมื่อมีสถานการณ์เผชิญหน้าที่ต้องใช้ความเป็นผู้หญิงเพื่อลดความรุนแรง ส่วนผู้ชายจะอยู่แนวหลังและทำหน้าที่เจรจาต่อรอง กลุ่มผู้หญิงเองก็มองว่าพวกเขาได้มีส่วนร่วมในการต่อสู้ของชุมชนอยู่เช่นกัน เพราะการต่อสู้ไม่ใช่เพียงการออกไปพูดข้างนอกหรือต้องใช้การพูดเพียงอย่างเดียว แต่การอยู่เบื้องหลังการให้กำลังใจ การเป็นผู้ผลิตหลักในครอบครัวก็เป็นส่วนหนึ่งในการทำให้การต่อสู้ของชุมชนสำเร็จได้ เพราะถ้าไม่มีผู้หญิงการทำงานต่อสู้ของผู้ชายก็ทำได้ลำบากขึ้น ทั้งสองฝ่ายต้องพึ่งพาอาศัยกัน

เมื่อนำแนวคิดมานุษยวิทยาสตรีนิยม (Feminist Anthropology) ที่มีสาระสำคัญถึงการมองว่าผู้หญิงถูกกดขี่ ครอบงำ (Dominate) โดยที่ผู้หญิงเองมักไม่รู้ตัวและมักถูกเอาเปรียบจาก

อำนาจสังคมที่กำหนดให้ชายเป็นใหญ่ มาอธิบายปรากฏการณ์ของหญิงชายคลิตี้ล่างนั้น เนื่องด้วยลักษณะครอบครัวของชาวคลิตี้ล่างมีเป็นลักษณะที่หญิงชายมีความเท่าเทียมกัน และค่อนข้างให้ความสำคัญกับผู้หญิงในบทบาทผู้นำทางประเพณีในระดับครัวเรือน ดังเช่นการนำให้พระ-ผีบรรพบุรุษ ซึ่งถือว่าผู้ชายได้เข้ามาถือพระ-ผีของฝ่ายหญิง เมื่ออยู่ในระดับครัวเรือนแล้ว ผู้หญิงจะมีอำนาจในการตัดสินใจสูง ตรงจุดนี้ผู้ศึกษาเห็นว่าในทฤษฎีดังกล่าวมีอาจมองภาพผู้หญิงในทุกสังคมแบบเหมารวมได้ว่าเป็นผู้ถูกกดขี่โดยพวกเขาไม่รู้ตัวได้ เพราะด้วยเงื่อนไขของชีวิตวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มนั้นมีความแตกต่างหลากหลายต่างกันไป การจะกำหนดว่าผู้หญิงจากชุมชนไหนถูกกดขี่ครอบงำนั้น ควรเกิดจากการนิยาม การตีความของกลุ่มผู้หญิงในวัฒนธรรมนั่นเอง จึงจะเป็นความถูกต้องและพร้อมจะเข้าใจในวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ มากขึ้น และยังแสดงให้เห็นถึงการยอมรับความแตกต่างหลากหลายในสังคมอีกประการหนึ่งด้วย

เนื่องด้วยลักษณะครอบครัวที่ทั้งหญิงชายมีความเท่าเทียมกันและผู้หญิงเป็นผู้นำในพิธีกรรมในครัวเรือนด้วยแล้ว ผู้ศึกษาพบว่าทั้งหญิงชายต่างก็มีบทบาทในการกำหนด สร้างกฎ วิธีคิดตามวิถีของชุมชน ตัวผู้หญิงเองก็มีวิธีคิด มีคำอธิบายและ लेकरปรับเปลี่ยนแปลงบทบาทของตน โดยไม่ได้มองว่าถูกครอบงำ เพราะพวกเขาสามารถพูดแสดงความคิดเห็นได้กรณีที่ผู้ชายทำไม่ถูก ผู้หญิงหลายคนได้พลิกบทบาทเป็นผู้นำในสถานการณ์ที่ต้องประจันหน้าเพื่อลดความรุนแรง ทั้งหญิงชายเห็นว่าแต่ละเพศก็มีข้อจำกัดต่างกันออกไป ถ้ามีการทำงานในลักษณะประสาน เสริมความรู้ ความเข้าใจและแก้ปัญหาไปพร้อมๆ กัน โดยเข้าใจในวิธีคิด ข้อจำกัดของกันและกัน ก็จะทำให้การทำงานการต่อสู้สำเร็จลุล่วงไปได้ หญิงคลิตี้ล่างมองว่าการไปช่วยภรรยาของผู้ نادายหญ้า การไปทำไร่ข้าวก็เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของหมู่บ้านได้เช่นกัน ผู้ศึกษาจึงสามารถกล่าวได้ว่าหญิงชายคลิตี้ล่างก็มีวิถีทางในการแก้ปัญหาที่ต่างกันออกไป โดยเป็นบทบาทที่พวกเขาเลือกและคิดว่าสามารถช่วยแก้ปัญหาของชุมชนได้

5.5. ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะ

1) เบื้องหลังความเจ็บป่วยและภาพปรากฏ

ผู้ศึกษาสังเกตว่า ความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่ไม่ได้ถูกแสดงออกอย่างเด่นชัดว่ากำลังเจ็บป่วยอยู่ และหลายคนต้องทนต่ออาการที่เกิดขึ้น ซึ่งถ้าเป็นคนภายนอกเข้าไปในหมู่บ้านก็จะไม่รู้เลยว่าพวกเขา กำลังมีอาการขาดตามมือเท้า ปวดหัว ปวดข้ออยู่ ในบรรยากาศของงานบุญต่างๆ ตั้งแต่การเตรียมงานจนถึงวันฉลอง ชาวคลิตี้ล่างแต่ละคนดูเหมือนมีสุขภาพดี จนทำให้ผู้ศึกษาคิดว่าพวกเขาไม่มีอาการเจ็บป่วยต่างๆ แล้ว แต่ทว่าเป็นความเข้าใจที่ผิดถนัด เพราะเมื่อได้พูดคุยสอบถามเรื่องความเจ็บป่วย ก็ได้ทราบว่ามีอาการต่างๆ ที่เกิดกับร่างกายเขาเป็นเพียงการบรรเทาลงภายหลังใช้ยาต่างๆ แต่มีเคยหายขาดไป ฉะนั้นแล้วการมองปรากฏการณ์ใดๆ นั้นผู้

ศึกษามีอาจมองเพียงแค่ภาพผิวเผินได้เลย การเข้าไปเรียนรู้และสัมผัสอย่างใกล้ชิดจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจปัญหาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2) ร่วมระดมความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน

ผู้ศึกษาพบว่าวิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างในปัจจุบัน ได้มีการจับปลาในห้วยมารับประทาน และเด็ก ๆ ก็เล่นน้ำในห้วยเช่นเดิม ถึงแม้จะมีป้ายประกาศงดกินปลา กินน้ำในห้วยชั่วคราว จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรีแล้วก็ตาม จากการที่สาธารณสุขได้ประกาศห้ามจับสัตว์น้ำและกินปลาในลำห้วยชั่วคราวนั้น มิได้รองรับปัญหาที่จะเกิดตามมาว่า พวกเขาจะดำรงอยู่อย่างไรท่ามกลางการต้องพึ่งพิงลำห้วย การให้ความรู้ในเชิงป้องกันและรักษาโดยเข้าใจในวิถีคิด และวัฒนธรรมของเขานั้นเป็นสิ่งสำคัญ ชาวคลิตี้ล่างต้องใช้น้ำและจับปลาในห้วยเพราะด้วยสภาพชีวิตในป่าเขาและฐานะทางเศรษฐกิจ พวกเขาไม่มีเงินมาซื้ออาหารได้ทุกมื้อ จึงมีความจำเป็นต้องพึ่งพิงลำห้วย ฉะนั้นการแก้ปัญหาด้วยการงดจับสัตว์น้ำจึงต้องหาทางออกในระยะยาวให้ชีวิตแก่ของพวกเขาด้วย ซึ่งการนำปลามาให้เลี้ยงในบ่อปลาเล็กๆ ที่มีลักษณะแบบกักขังปลานั้นก็เป็นวิธีที่ไม่ยั่งยืนเพราะปลาไม่อาจขยายพันธุ์ได้ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรร่วมระดมปัญหา อุปสรรค และทางออกตลอดจนความต้องการร่วมกันกับชาวบ้านให้มากกว่าการยึดยึดให้เพียงฝ่ายเดียว

3) การเรียนรู้และเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนคลิตี้ล่าง

ชาวคลิตี้ล่างใช้ประสบการณ์จากการสัมผัสกับหน่วยงานหลายที่เข้ามาในชุมชน ได้นำความรู้แบบใหม่และเก่าเข้ามาผสมผสาน ปรับเปลี่ยนเป็นความเข้าใจใหม่ นำประสบการณ์ที่พบเจอ จากการได้พูดคุยและได้เรียนรู้กับบุคคลต่างๆ เข้ามาปรับใช้และตั้งคำถามกับความจริงจังในการแก้ปัญหาของหน่วยงานรัฐ พวกเขารับรู้ว่าการเข้ามาของหน่วยงานต่างๆ โดยส่วนใหญ่ นั้นเป็นไปในลักษณะการเข้ามาเพื่อเอาผลประโยชน์เฉพาะหน้า บ้างทำรายงานส่งกระทรวง บ้างสร้างภาพให้องค์กร แต่ทว่ายังมีได้ช่วยแก้ปัญหาให้พวกเขาเลย

ในภาวะปัจจุบันชาวคลิตี้ล่างส่วนใหญ่เป็นผู้บอกปรากฏการณ์ปัญหาที่เขาประสบกับตัวเอง ครอบครัวและชุมชน สามารถพูดถึงอาการความทุกข์ทรมานที่เป็นเรื่องของตนเองและวิพากษ์หน่วยงานที่เข้ามาแสดงความรับผิดชอบต่อปัญหาดังกล่าวได้ แต่น้อยคนที่จะรับรู้ถึงสังคมภายนอกที่มีการตอบรับและขยับเขยื้อนต่อปัญหาของพวกเขาอย่างไร หลายคนมีวิถีชีวิตที่ต้องดำเนินการกับปัญหานี้ต่อไปอย่างไร ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรเข้าไปติดอาวุธทางความคิดให้ชาวคลิตี้ล่างและให้เขาเข้มแข็งด้วยตัวเอง การเข้าชุมชนของทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักศึกษา สื่อมวลชน ทุกคนต่างมีวัตถุประสงค์ในการเข้ามาที่ต่างกัน แต่ล้วนเป็นไปเพื่อช่วยแก้ปัญหาให้ชาวคลิตี้ล่างทั้งสิ้น ทั้งหลายเหล่านี้ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรที่จะทำให้เขาเข้มแข็งและสู้ด้วยความคิดและพลังของตัวเองได้จริงๆ ด้วย ซึ่งดูจะเป็นการช่วยพวกเขาในระยะยาวมากกว่าการทำอะไรเฉพาะหน้า จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ต้องสร้างกระบวนการ

ชุมชน เสริมพลังความเข้มแข็งให้พวกเขาใช้ชีวิตและพึ่งตัวเองได้ การแก้ปัญหาของหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ ต้องเกิดขึ้นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากชาวคลิตี้ล่างด้วย เพื่อให้เขาเรียนรู้ปัญหา มีส่วนร่วมในการขยับเขยื้อนและเป็นเจ้าของปัญหาของตัวเองอย่างแท้จริง

4) ชุดความรู้ใหม่เรื่องอันตรายจากตะกั่วดัดแปลง

จากการศึกษาพบว่าชาวคลิตี้ล่างต้องการรู้ว่า “เหมืองแร่มีการดัดแปลงตะกั่วธรรมชาติอย่างไร ใส่น้ำยาหรือสารเคมีที่มีฤทธิ์อย่างไร ทำไมจึงกลายมาเป็นสารตะกั่วที่มีพิษ” ตรงจุดนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่า เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องควรมีโครงการสร้างความเข้าใจเรื่องการนำตะกั่วมาใช้ อันตรายที่เกิดขึ้นและการดำรงอยู่ในสภาพชีวิตใหม่ วิธีนี้อาจเป็นทางออกของปัญหาอีกทางหนึ่งที่ทำให้ชาวคลิตี้ล่างมีความรู้ชุดใหม่ที่สามารถรับมือกับสภาพสิ่งแวดล้อมท่ามกลางความเสี่ยงได้ โดยมีเงื่อนไขว่าเจ้าหน้าที่ผู้ให้ความรู้ใหม่นี้ ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ต้องเชื่อมโยงกับวิถีการผลิตกิจกรรมในชีวิตประจำวันและพร้อมเข้าใจในชีวิตวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงซึ่งเคยดำรงอยู่และมีภูมิปัญญาเรื่องการใช้ตะกั่วมานานับร้อยปี

5) การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของคณะทำงานทั้งภาครัฐและเอกชนนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องทางเทคนิคใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการคำนวณ วัดค่าประเมินความเป็นไปได้ต่างๆ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาเห็นว่าเราควรให้ชาวคลิตี้ล่างในฐานะเจ้าของปัญหาเป็นผู้มีส่วนร่วมคิดร่วมแก้และรับรู้ในการทำงานจากคณะทำงานต่างๆ ด้วย อีกทั้งควรนำระบบความรู้แบบท้องถิ่นที่เห็นความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม มาแปลงให้เป็นความรู้ที่สามารถปรับจูนกัน ได้กับความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ที่ผ่านมามีทั้งชาวคลิตี้ล่างและผู้เชี่ยวชาญต่างรู้คล้ายๆ กัน แต่ด้วยชุดความรู้คนละระบบ ดังเช่นการพบเห็นตะกอนใต้ท้องน้ำจำนวนมาก การเห็นกุ้ง หอยมีหินปูน เกาะที่เปลือก หอยเนื้อน้อย ปลาหัวโต เนื้อยุบรสชาติไม่หวานเหมือนเดิม การสังเกตว่าผักกูดข้างลำห้วยสูญพันธุ์ หมูป่า นากไม่มากินน้ำในห้วย เหล่านี้เป็นชุดความรู้และข้อสังเกตที่สามารถร่วมพิจารณาในเรื่องผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ซึ่งนักวิชาการสิ่งแวดล้อมก็สามารถวัดค่าตะกั่วในน้ำ ดิน พีช สัตว์น้ำได้ว่ามีค่าตะกั่วมากน้อยเพียงใด แล้วนำความรู้ที่ได้ทั้งสองชุดมาเสริมกัน ผู้ศึกษาเห็นว่าความรู้ทั้งสองชุดควรถูกนำมาปรับใช้เข้าด้วยกัน และเคารพ ยอมรับในความแตกต่างและข้อจำกัดของกันและกัน จึงจะนำไปสู่การทำความเข้าใจผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น

6) บุคลากรสาธารณสุขและการทำงานด้านสุขภาพ

ในการทำงานด้านสุขภาพของบุคลากรสาธารณสุขนั้น นอกจากการใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ที่มีการวัดค่ามาตรฐานด้วยตัวเลขสถิติต่างๆ แล้ว เราควรหันมาพิจารณาองค์ความรู้ที่เป็นทักษะของผู้ประสบปัญหาโดยตรง นำระบบคิดเรื่องความเจ็บป่วยทางกาย จิตใจ และสังคม

เข้ามาใช้ในการวิเคราะห์ อีกทั้งต้องคำนึงถึงมิติความเป็นชุมชน ที่มีชีวิตและวัฒนธรรม ผู้ศึกษา เห็นว่าการทำงานทางด้านสุขภาพนั้นต้องพร้อมเข้าไปทำความเข้าใจในระบบคิดของผู้ป่วยและ คำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม บุคลากรทางการแพทย์ควรแสดงความจริงใจ หันหน้าเข้าหากัน บอกถึงข้อจำกัดและเงื่อนไขของการทำงาน นำปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น มากำหนดแนวทาง ร่วมกันชาวบ้าน ทั้งนี้การทำงานดังกล่าวต้องใช้เวลาและการสร้างความไว้วางใจเพื่อกำหนดความ ต้องการของชาวบ้านไปพร้อมกันกับความเป็นไปได้ของการทำงานด้านสุขภาพ

7) การทำงานแบบสหสาขา

จากการศึกษาชุมชนคลีตี้ล่างทำให้ผู้ศึกษาพบว่า ตัวเองเป็นเพียงเสียงหนึ่งในการมอง ปัญหาที่มีความซับซ้อน การทำงานวิจัยเพื่อให้สามารถมองปัญหาได้รอบด้านนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่า ต้องมีองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขามาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน ดังเช่น มุมมองจากนักธรณีวิทยา วิศวกรสิ่งแวดล้อม แพทย์ นักกฎหมาย นักสังคมวิทยา ผู้ประกอบการ และที่สำคัญที่สุดคือองค์ความรู้จากชาวบ้าน โดยที่ผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขาควรพร้อมที่จะเข้าใจใน ชุดความรู้ของสาขาอื่นๆ เข้าใจในวัฒนธรรม ระบบคิดของสาขาที่เราร่วมทำงานวิจัยด้วย และควร ย้อนมองความรู้ของสาขาตนด้วยว่ามีข้อจำกัดและต้องการความรู้จากสาขาอื่นเพื่อมาช่วยในการ แก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไปได้ เรียกได้ว่าเป็นการทำงานแบบสหสาขาที่ยอมรับในความแตกต่าง และหลากหลายขององค์ความรู้นั่นเอง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมการแพทย์. การดำเนินการให้การรักษาประชาชนกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดอาการพิษสารตะกั่ว หมู่บ้านคลิตี้ล่าง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี. เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการฯ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2544.

กรมทรัพยากรธรณี. โครงการศึกษาสำรวจสภาพการแพร่กระจายของตะกั่วรอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี, รายงาน. กันยายน 2538.

กรมทรัพยากรธรณี. แนวทางการแก้ไขปัญหาผลกระทบต่อสุขภาพจากการปนเปื้อนสารตะกั่ว บริเวณลำห้วยคลิตี้ อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี, เอกสารประกอบการประชุม. วันศุกร์ ที่ 5 ตุลาคม 2544 เวลา 13.30-16.00 น. ณ ห้องประชุม 6 ตึกสำนักงานปลัดกระทรวง สาธารณสุข : 3-6.

กรมทรัพยากรธรณี. รายงานโครงการศึกษาสำรวจสภาพการแพร่กระจายของสารตะกั่วรอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี. กองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรณีบนบก กรมทรัพยากรธรณี: กรุงเทพฯ, 2538.

ก่อเกียรติ ศิริวิโรจน์. หัวหน้าสถานีอนามัยทุ่งเสือโตน. สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2547.

กอบกุล อิงคุทานนท์, บรรณาธิการ. ผู้หญิงกับอำนาจที่จะแปรเปลี่ยน. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2537.

กานดา ผรณเกียรติและคนอื่นๆ. แบบแผนการเรียนรู้เกี่ยวกับชนบทไทยในภาคกลาง. กรุงเทพฯ : โครงการชนบทศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย, 2541.

กำธร ศรีสุวรรณมาลา. แกนนำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2546

กิตติ นาสวนกิตติ. ผู้นำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2546.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ นงลักษณ์ ตรงศีลสัตย์ และพจน์ กริชไกรวรรณ (บก.) . มิติสุขภาพ : กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาพะ.นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.), 2545.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. คนมองคนความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ บทสำรวจแนวคิดทางมานุษยวิทยาการแพทย์ . เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา เรื่อง คนมองคน นานาชาติในกระแสความเปลี่ยนแปลง ระหว่างวันที่ 27-29 มีนาคม 2546 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) :3.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. ประชาสังคมกับสุขภาพ. นนทบุรี : บริษัทดีไซร์ จำกัด, 2544.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. อำนาจและคอร์รัปชัน : ถอดรหัสวัฒนธรรมราชการสาธารณสุข. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2546.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และราตรี ปิ่นแก้ว. ชาติพันธุ์ รัฐเวชกรรม และการแพทย์สัญชาติไทยในชุมชนม้ง. ในเอกสารประกอบการประชุม หมายเลขที่ 15 ชุดการแพทย์เชิงชาติพันธุ์. งานประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่องชาติและชาติพันธุ์ วันที่ 26-28 มีนาคม 2546 จัดโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ขวัญชีวัน บัวแดง. การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง : กรณีศึกษาหมู่บ้านในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

ข้อมูลปัญหาผลกระทบจากโรงแต่งแร่ตะกั่วคลิตี้ ต่อชาวบ้านคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งที่มา : <http://www.karencenter.com> [28 มกราคม 2547].

คณะทำงานเครือข่ายแก้ไขปัญหาพิษสารตะกั่วต่อสุขภาพและสภาพแวดล้อมบริเวณแม่น้ำแม่กลองตอนบน. 30 เดือน ของการแก้ปัญหาการปนเปื้อนโลหะหนัก “ตะกั่ว” ของชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง จ.กาญจนบุรี. เอกสารประกอบการสัมมนา. วันที่ 23 กันยายน 2543 ณ สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี.

คณะทำงานโครงการเสวนาวิชาการ เพื่อเสนอแนวทางการฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้. 6 ปีคลิตี้ กับปัญหาสารตะกั่วในลำน้ำสาธารณะ. เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการ เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547. ณ ห้องประชุมจิตติ ดิงศภทิพย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข. พิษตะกั่ว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2535.

คณะผู้เชี่ยวชาญเรื่องโลหะหนักเน้นพิษตะกั่ว กระทรวงสาธารณสุข. พิษตะกั่ว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2535.

คำฟ้อง คดีหมายเลขดำที่ 214/2547. ณ ศาลปกครอง ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2547 ระหว่าง นายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ ที่ 1, นายกิตติ นาสวนกิตติ ที่ 2, นายนิคม นาสวนกิตติ ที่ 3, นายสุนทร ไต้ฟ้า ที่ 4, นายสมศักดิ์ นาสวนประภา ที่ 5, นายประจักษ์ ภาภูมิขลาธาร ที่ 6, นายประชา อรุณศรีสุวรรณ ที่ 7, นายวิจิตร อรุณศรีสุวรรณ ที่ 8, นายประเสริฐ วิชาไพบูลย์ ที่ 9, นายสมชัย ทองผาภูมิปฐวี ที่ 10, นายเนโท นาสวนนิติ ที่ 11, นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา ที่ 12, นายสมพงษ์ ทองผาไฉไล ที่ 13 (ผู้ฟ้องคดี) กับ กรมควบคุมมลพิษ ผู้ถูกฟ้องคดี.

คำฟ้อง คดีดำหมายเลขที่ 106/2546. ณ ศาล จังหวัดกาญจนบุรี ลงวันที่ 10 เมษายน 2546 ความแพ่ง ระหว่าง นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา ที่ 1 กับพวก รวม 8 คน (โจทก์) และ บริษัทตะกั่วคอนเซนเตรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด ที่ 1 กับนายคงศักดิ์ กลีบบัว ในฐานะกรรมการผู้จัดการ ที่ 2 (จำเลย).

- คำร้องแฉลงการณ์จำเลยทั้งสอง คดีดำหมายเลขที่ 106/2546. ณ ศาล จังหวัดกาญจนบุรี ลงวันที่ 10 เมษายน 2546 ความ ระหว่าง นายกำธร ศรีสุวรรณมาลากับพวก (โจทก์) และ บริษัทตะกั่วคอนเซนเตรตส์ (ประเทศไทย) จำกัด กับพวก (จำเลย).
- คงช่วย นาสวนประภา. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2546.
- จันทน์ เจริญศรี. โพสต์โมเดิร์น & สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา,2544.
- จันทน์ เจริญศรี. โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา,2545.
- จันทิรา วิชาไพบูลย์. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2546.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. การอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 5 เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. วันที่ 17 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชไมพร ไทรสังขละเจลา. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2546.
- ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. จินตนาการสู่ปี 2000 : นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศน์ด้านไทยศึกษา. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ) , กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ,2539.
- ชาตรี ทองผาภูมิประภาส. แกนนาคคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2546.
- ชาติชาย ไต้ฟ้า. ผู้ใหญ่บ้านองหลุ หมู่ 3 ตำบลนาสวน. สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2546.
- เซง ไต้ฟ้า. ชาวบ้านองหลุ. สัมภาษณ์, 2 มกราคม 2547.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. การอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 5 เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. วันที่ 17 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. วาทกรรมการพัฒนา. อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2545.
- ดวงใจ อินทรประวิชและคณะ. ภาพรวมอุตสาหกรรมเหมืองแร่ไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา,2534.
- ดวงใจ อินทรประวิชและคณะ. แผนการจัดทรัพยากรแร่. กรุงเทพฯ:มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย,2535.
- ตะแสง ทองผาภูมิเจริญ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2546.
- ธงชัย พรรณสวัสดิ์ (บก). การสัมมนาโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี ปัญหาและแนวทางแก้ไข. วันที่ 29 มีนาคม 2546 ห้องประชุมนานาชาติชั้น 2 อาคารสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2546.
- นริศรา จักรพงษ์,หม่อมราชวงศ์ (บรรณาธิการ) ; กชกร อนุชา, และ สุรพล ศรีจิตต์ (หัวหน้าทีมภาคสนาม). ผู้หญิงชนบทกับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโลกสีเขียว, 2539.

นอร์แมน คูสชินส์. มิติใหม่แห่งความเข้าใจชีวิตและสุขภาพ. แปลโดย วเนช. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, 2535:4-23.

นาตยา แวรวีรคุปต์. การบรรยายประกอบวีดิทัศน์ หัวข้อเรื่องการตายลึกลับของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ วันที่ 8 ธันวาคม 2545. ณ ศาลาพระแก้ว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิคม นาสวนกิตติ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2546.

นิติพล ตันติวานิช. ผู้ใหญ่บ้านคลิตี้ หมู่ 4 ตำบลชะแล. สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2547.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ความรู้คืออำนาจ. แหล่งที่มา :

http://mail.human.cmu.ac.th/~sompong/thailang/knowledge_power.htm

[4 มิถุนายน 2545].

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ว่าด้วยเพศ ความคิด ตัวตนและอคติทางเพศ ผู้หญิง เกย์ เพศศึกษาและ กามารมณ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

ประเวศ วะสี. มิติสุขภาพ : กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาพ, นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.), 2545.

เนโท นาสวนนิวัฒน์. ผู้อาวุโสคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2546.

บุญชู ชูพิทักษ์เผ่าพงษ์. หัวหน้าหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2546.

บุญนำ ชัยวิสุทธิ, นายแพทย์. การป้องกันและรักษาผู้ที่ได้รับสารตะกั่วจากการปนเปื้อนของสารตะกั่วในสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านคลิตี้ล่าง อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี. รายงานการเฝ้าระวังโรคประจำเดือน 33,8 (สิงหาคม 2545):255.

ปองพล สารสมัคร. ชาวคลิตี้ล่างทนทุกข์ 6 ปี ไร้คนดูแล : รู้ทุกอย่าง รู้ทุกเรื่อง..แต่ขาดการปฏิบัติ. ใน กรุงเทพธุรกิจ 26 เมษายน 2547 น.9.

ประจักษ์ ภาภูมิขลาธาร. แกนนำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2546.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนฯ แก้วเทพและกนกศักดิ์ แก้วเทพ. วิถีใหม่แห่งการพัฒนา วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ฝ่ายวิชาการ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. ข้อเท็จจริงกรณีผลกระทบจากเหมืองแร่ บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และป่าอนุรักษ์ใกล้เคียง. แหล่งที่มา :

<http://www.seub.or.th/datacenter/wfc/ty-klity/ty-kitty-lead.htm>. [18 เมษายน 2545].

พรชัย ว่องจรีใจ. เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยทุ่งเสือโทน. สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2546.

พระไพศาล วิสาโล ผาสุก พงษ์ไพจิตรและอนันท์ กาญจนพันธุ์. ประชาสังคมและวัฒนธรรม ชุมชน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, 2544.

- พิมพ์วัลย์ บุญมงคลและคณะ. รื้อสร้างองค์ความคิดผู้หญิงกับสุขภาพ. เครือข่ายผู้หญิงกับสุขภาพ
โครงการจัดตั้งสำนักงานนโยบายสาธารณสุขสวัสดิการและสังคม คณะสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2542.
- ภัสน์วิไล ศรีสุวรรณ. คลิตี้ในอ้อมกอดของตะกั่ว. โลกสีเขียว 9,5 (พ.ย.-ธ.ค. 2543) : 27.
- มะอ่องแสง นาสวนบริสุทธิ์. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546.
- มันทนา สามารถและวิบูลสุข บัณฑิตย์. สตรีกับสิ่งแวดล้อม : จากทัศนคติและประสบการณ์ของ
องค์กรพัฒนาเอกชน. กรุงเทพฯ, 2542.
- มาลี สิทธิเกรียงไกร. การแพทย์ ระบาดวิทยากับการปิดบังพื้นที่ทางสังคมของสามัญชน. บทความ
เสนอในการประชุมวิชาการสังคมศาสตร์บูรณาการ : วิชาการวิถีของความรู้และปฏิบัติการทาง
สังคม. วันที่ 24-25 มกราคม 2547 ณ ศูนย์วิชาการนานาชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2546:15-16.
- มิ่งโช นาสวนนก. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2546.
- ม้อกะเล่ อรุณศรีสุวรรณ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2547.
- มูลนิธิโลกสีเขียว. แร่ธาตุและพลังงาน. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
(มหาชน), 2537.
- ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2542.
- ยศ สันตสมบัติ. จินตนาการสู่ปี 2000 : นวัตกรรมเชิงกระบวนการนวัตกรรมด้านไทยศึกษา. กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539.
- ยะเสอะ นาสวนสุวรรณ. ผู้นำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2546.
- เย็นฤดี นาสวนกิตติ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2546.
- รสนา โตสิตระกูล และประชา หุตานุวัตร. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ในรายการจับตาสถานการณ์
สิ่งแวดล้อม บทสัมภาษณ์ โดย นิรมล เมธีสุวกุล (2543):10-11. แหล่งที่มา [www.
Greenmovement.net](http://www.Greenmovement.net) [19 กันยายน 2545].
- รสนา โตสิตระกูล และประชา หุตานุวัตร. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ใน รายการจับตาสถานการณ์
สิ่งแวดล้อม, บทสัมภาษณ์ (2543) :10-11.
- รายงานกระบวนการพิจารณา คดีหมายเลขดำที่ 106/2546 ณ ศาลจังหวัดกาญจนบุรี ลงวันที่ 18
เมษายน 2546 ความแพ่ง ระหว่าง นายกำธร ศรีสุวรรณมาลากับพวก (โจทก์) และ
บริษัทตะกั่วคอนเซิน เทรทส์ (ประเทศไทย) จำกัด กับพวก (จำเลย).
- วสันต์ พานิช. โรงแต่งแร่คลิตี้ กับ มนุษย์ตะกั่ว, วารสารชุมชนไท วารสารเพื่อการพัฒนา 1,3
(มีนาคม-เมษายน 2545):30.

- วราคม ที่สุกะ สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, 2544.
- วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. "ความตายลึกลับของกะเหรี่ยงคลิตี้". สารคดี 17, 209 (กรกฎาคม 2545).
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20 . กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2545.
- วิจิตร อรุณศรีสุวรรณ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2546.
- วิเศษ สุจินทรัพย์. การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.
- วิเศษ สุจินทรัพย์. การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน. เอกสารการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา วันที่ 27-29 มีนาคม 2545. ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- วิสุทธิ เหล็กสมบุญ. พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอิวเมียน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการพัฒนาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- ศุภชัย เจริญวงศ์. ถอดรหัสการพัฒนา. อนุญา ศิริผล, สุรสม กฤษณะจู่ทะ (บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาการเมือง, 2544.
- ศูนย์ข้อมูลคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน(คปอส.). "ตะกั่ว" จุลสารศูนย์ข้อมูล คปอส. 2,2 (เมษายน - กันยายน 2535) :7-79.
- สมใจ เย็นสบายและวันเพ็ญ อ่วมใจบุญ. รายงานวิชาการสิ่งแวดล้อมแหล่งตะกั่วบริเวณลุ่มน้ำคลิตี้ อำเภอลองพญาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี. กองเศรษฐกิจทรัพยากร กรมทรัพยากรธรณี กรุงเทพมหานคร, 2545.
- สมพงษ์ ทองผาไฉไล. ผู้นำคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 23 กันยายน 2546.
- สวัสดิ์ นาสวนนก. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2547.
- สุดา นาสวนสุวรรณ. ชาวบ้านคลิตี้ล่าง. สัมภาษณ์, 4 มกราคม 2547.
- สุรพงษ์ กองจันทิก. ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษากะเหรี่ยงและพัฒนา. สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2546.
- สุริชัย หวันแก้ว. กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ. รายงานวิจัย (ฉบับปรับปรุง). ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 24 มิถุนายน 2544.
- สุริชัย หวันแก้ว. โลกกว้าง-จิตแคบ สู่ทางเลือกทางวัฒนธรรมและความเป็นไทยในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2545.

สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา. มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์ : รวมบทความสำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม. นครราชสีมา, 2542.

อดิสร อิศรางกูร ณ อยุธยาและคณะ. การจัดทำแผนแม่บททางด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูที่ทำเหมืองเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรณี ในเขตเศรษฐกิจแร่ตะกั่ว จังหวัดกาญจนบุรี, รายงานวิจัย. เสนอ กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ จัดทำโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เมษายน 2546.

สุวรรณิ อัครกุลชัยและคณะ. โครงการสำรวจและประเมินความเสี่ยงการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลุ่มน้ำแม่กลองตอนบน, เอกสารประกอบการประชุม. เสนอต่อกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กันยายน 2546: 7.

หนังสือที่ สธ 0712.04/3234 ลงวันที่ 13 กรกฎาคม 2543 โดยรองปลัดกระทรวงสาธารณสุข (นายณรงค์ศักดิ์ อังคสุวพลา) ส่งหนังสือถึง ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เรื่องรายงานการดำเนินการแก้ไขปัญหาการสะสมของตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ โดยกระทรวงสาธารณสุข.

องค์การอนามัยโลก. สุขภาพและสิ่งแวดล้อม, รายงานของคณะผู้เชี่ยวชาญด้านอุตสาหกรรม. แปลโดย มาลินี วงศ์พานิช. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542.

อดิสร อิศรางกูร ณ อยุธยา. ความมั่นคงของมนุษย์ แร่ตะกั่วที่ห้วยคลิตี้ จังหวัดกาญจนบุรี, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ. โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี วันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2546.

อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

อมรา พงศาพิชญ์. มุมมองเรื่องทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ ในบริบทของวิกฤติเศรษฐกิจและผลกระทบทางสังคม, เอกสารประกอบการประชุม สหประชาชาติเชิงคุณภาพ ณ ศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

อรพรรณ เมธาติลกุล, แพทย์หญิง. โรคพิษตะกั่วอินทรีย์. เอกสารเผยแพร่ สำนักงานอาชีพเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ชั้น 11 ตึกสิรินธร ร.พ. ราชวิถี, 2546.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. การระดมทุนเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. เส้นผมบังภูเขาคิด : ความคิดสามัญเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2545.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. แนวความคิดเบื้องต้นเรื่องการระดมทุนเพื่อสังคม, รายงานการศึกษา เสนอต่อสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2541.

อาริยา เศวตามร์. ผ่าป่าช้า : บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.

ภาษาอังกฤษ

Brown, N and E.J. Mikkelsen. No safe Place : Toxic Waste, Leukemia and Community Action. Berkeley: University of California Press, 1990.

Frank Fischer. Citizens, Experts, and the Environment : The Politics of Local Knowledge. Durham and London: Duke University Press, 2000.

Joni Seager. Earth Follies. New York : Routledge, 1993.

Joyce V. Millen and Timothy H. Holtz. "Transnational Corporations and the Health of the Poor". Drying for Growth : Global inequality and the health of the poor (Jim Yong Kim edited (et al.). Monroe : Common Courage Press, 2000.

Kai T. Erikson. Everything in its Path : Destruction of Community in the Buffalo Creek Flood. New York: Simon & Schuster, Inc. , 1976.

Majid Rahnema. "Power and Regenerative Processes in micro-spaces". International Journal of the Social Science, UNESCO, 1988.

Veena Das. "Suffering, Legitimacy and Healing : The Bhopal Case" in Critical Events : An Anthropological Perspective on Contemporary India. New York : Oxford University Press, 1998.

Victoria Tauli-Corpuz. "The globalisation of mining and its impact and challenges for women". Third World Resurgence 93 (May 1998).

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก : คำถามที่ใช้ในการศึกษา

1. ข้อมูลส่วนตัว/ครอบครัว บทบาทหญิง-ชาย

- ชื่อ สกุล อายุ
- บทบาททางเศรษฐกิจ การทำไร่ หารายได้เข้าครอบครัว
- การอบรมสั่งสอนลูก ฝึกระเบียบวินัย สอนหนังสือ การเตรียมอาหาร
- ทำความสะอาดบ้าน ซ่อมแซมบ้าน
- การซื้อของใช้เข้าบ้าน เก็บเงิน
- การดูแลสมาชิกในครอบครัวเมื่อยามเจ็บป่วย

2. ข้อมูลด้านสภาพแวดล้อม

ก่อนมีโรงแต่งแร่ (ก่อนปีพ.ศ. 2510)

ความรู้เรื่องแร่ตะกั่ว

- สมัยก่อนมีการใช้ตะกั่วทำอะไรบ้าง มีกระบวนการชุดและขั้นตอนการหลอมอย่างไรบ้าง/ หญิงหรือชายที่เข้าไปชุด รู้ได้อย่างไรว่าในดินมีแร่ตะกั่วอยู่
- ท่านทราบหรือไม่ว่า บริเวณเหมืองแร่บ่องามนั้นมีแร่ตะกั่ว /เคยเข้าไปหรือไม่/ใครเป็นคนชี้จุด
- สมัยก่อน ที่มีการใช้แร่ตะกั่ว ได้ก่อให้เกิดอันตรายแก่ร่างกายผู้ใช้บ้างหรือไม่ อย่างไร /แร่ตะกั่วมีพิษอย่างไรบ้าง

สายน้ำและวิถีชีวิต

- ก่อนมีโรงแต่งแร่ น้ำในห้วยคลิตี้ มีลักษณะเป็นอย่างไร สี/กลิ่น/รสชาติ
- ท่านได้ใช้น้ำในห้วย ประกอบกิจกรรมอะไรบ้าง (ดื่ม/อาบ/ทำอาหาร/ซักผ้า/เลี้ยงสัตว์
- ใครเป็นคนหาปลา ด้วยวิธีการใด
- น้ำมีความหมายต่อท่านและชุมชนอย่างไร
- มีพิธีกรรมใดที่เกี่ยวกับน้ำหรือไม่ อย่างไร
- ชุมชนมีการจัดการการใช้น้ำ/ข้อห้าม/การจับสัตว์น้ำ อย่างไร
- น้ำในห้วยคลิตี้เคยดื่มกินไม่ได้บ้างหรือไม่

หลังมีโรงแต่งแร่ (พ.ศ. 2510 - พ.ศ. 2541)

ความรู้เรื่องแร่ตะกั่ว เหมืองแร่และอันตราย

- ปัจจุบันท่านมีการใช้แร่ตะกั่วทำอะไรบ้าง/ นำตะกั่วมาจากที่ไหน/ ใครเป็นผู้ใช้ (หญิง/ชาย)
- ท่านทราบหรือไม่ว่า บริเวณใดมีแร่ตะกั่วอยู่
- แร่ตะกั่ว มีประโยชน์/คุณค่า/ความหมายกับท่านอย่างไรบ้าง

- แร่ตะกั่วเป็นอันตรายต่อร่างกายหรือไม่/ทราบได้อย่างไร
- สารตะกั่วมีพิษต่อร่างกายอย่างไรบ้าง / ทราบได้อย่างไร
- ท่านทราบหรือไม่ว่า โรงแต่งแร่คลิตี้ตั้งขึ้นเมื่อปีใด / ใครเป็นเจ้าของ / นำแร่มาจากที่ใด/ ทราบได้อย่างไร เหมือนแร่ช่วยอะไรชุมชนคลิตี้บ้าง ให้ประโยชน์อะไร
- เหมือนแร่ได้สร้างปัญหาให้แก่ชุมชนของท่านหรือไม่ อย่างไร

การเปลี่ยนแปลงของสายน้ำและวิถีชีวิต

- ท่านพบว่าน้ำในห้วยเปลี่ยนแปลงไป (ครั้งแรก) ตั้งแต่เมื่อใด/มีลักษณะอย่างไร (สี/กลิ่น/รส) / ทราบได้อย่างไร อยากให้เล่าเหตุการณ์ปัญหาที่พบ ตั้งแต่ น้ำเปลี่ยนแปลง จนถึงปัจจุบัน
- ท่านเห็นหรือไม่ ทราบได้อย่างไรว่ามีน้ำทิ้งจากโรงแต่งแร่ ปล่อยลงมาสู่ลำห้วยคลิตี้
- เมื่อท่านเห็นการปล่อยน้ำทิ้งแล้ว ท่านดำเนินการอย่างไรหรือไม่ เพราะเหตุใด
- ปีไหนที่น้ำในห้วย ไม่สามารถใช้ได้เลย/ท่านแก้ปัญหาอย่างไร
- สัตว์น้ำ ปลา/กุ้ง/หอย มีลักษณะอย่างไร
- หญิง/ชาย ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต่างกันอย่างไร
- เมื่อไม่สามารถใช้น้ำในลำห้วยได้ ท่านได้ใช้น้ำจากแหล่งใด มาประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

หลังโรงแต่งแร่ถูกปิด (พ.ศ.2541-พ.ศ.2546)

- น้ำในห้วยคลิตี้ มีลักษณะเป็นอย่างไร สี/กลิ่น/รสชาติ
- ท่านได้ใช้น้ำในห้วย ประกอบกิจกรรมอะไรบ้าง (ดื่ม/อาบ/ทำอาหาร/ซักผ้า/เลี้ยงสัตว์
- ใครเป็นคนหาปลา ด้วยวิธีการใด
- น้ำมีความหมายต่อท่านและชุมชนอย่างไร
- มีพิธีกรรมใดที่เกี่ยวกับน้ำหรือไม่ อย่างไร
- ชุมชนมีการจัดการการใช้น้ำ/ข้อห้าม/การจับสัตว์น้ำ อย่างไร ให้น้ำ/สัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์

3. ข้อมูลด้านสุขภาพ การอธิบายความเจ็บป่วย

- ท่านทราบหรือไม่ว่าความเจ็บป่วยจากสารพิษตะกั่ว เป็นอย่างไร
- ท่าน/สมาชิกในครัวเรือนป่วยจากสารพิษตะกั่วหรือไม่ ทราบได้อย่างไร
- การเจ็บป่วยจากโรคทั่วไป กับการเจ็บป่วยจากสารพิษตะกั่วต่างกันอย่างไร
- ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2510 สุขภาพของท่าน/สมาชิกในครัวเรือนเป็นอย่างไร
- ช่วงปี พ.ศ.2510-2546 สุขภาพของท่าน/สมาชิกในครัวเรือน เป็นอย่างไร มีอาการ/รักษาอย่างไร
- ท่าน/สมาชิกในครัวเรือนของท่านเคยมีอาการเจ็บป่วย/เสียชีวิต หรือไม่ อย่างไร ก็คน
- ท่านเคยไปหาหมอทรง/ไสยศาสตร์ หรือไม่ หมอบอกว่าเป็นอะไร

- หมอสมุนไพรมีการรักษาอาการความเจ็บป่วยนี้หรือไม่อย่างไร
- รู้สึกอย่างไรเมื่อสูญเสียคนที่รัก
- รู้สึกอย่างไรเมื่อเพื่อนบ้านเสียชีวิต
- หญิง-ชาย ใครมีความรู้สึกทุกข์ทรมานใจในความสูญเสียมากกว่ากัน เพราะเหตุใด
- หญิง-ชาย มีการแก้ปัญหา-รักษาสุขภาพต่างกันหรือไม่
- ปัญหาน้ำปนเปื้อนสารตะกั่วนี้มีผลกระทบต่อพัฒนาการด้านการเรียนของบุตรท่านหรือไม่
- ท่านคิดว่าสาเหตุที่เด็ก มีอาการทางสมอง ร่างกายในแบบต่างๆ นั้นเป็นผลจากปัจจัยใด
- ในความเข้าใจของท่าน หมอคือใคร/ต้องปฏิบัติตนต่อคนป่วยอย่างไร
- รู้สึกอย่างไรต่อการรักษาของหมอ

4. ข้อมูลการรับมือกับปัญหา

ช่วงหลังมีโรงแต่งแร่ (พ.ศ.2510-2541)

- ตั้งแต่น้ำในห้วยคูผิดธรรมชาติไป ท่านปฏิบัติตนอย่างไร / มีการเรียกร้องหรือแก้ไขอย่างไรบ้าง / ไปร้องเรียนหน่วยงาน/ร้องต่อเหมือง
- คิดว่าหญิง-ชายมีส่วนหรือบทบาทในการแก้ปัญหาน้ำเสียจากพิษสารตะกั่วนี้ได้อย่างไรบ้าง
- ท่านคิดเห็น/รู้สึกอย่างไรต่อการปล่อยน้ำแร่ลงสู่ห้วยคูผิด
- ปัญหานี้ได้ส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งในครัวเรือน-ชุมชนของท่านหรือไม่ อย่างไร
- ปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม-ความสัมพันธ์ในครัวเรือน-ชุมชน ของท่านหรือไม่อย่างไร และท่านปฏิบัติตนเช่นไร

ช่วงหลังโรงแต่งแร่ถูกปิด (พ.ศ.2541-2546)

- หลังจากปัญหาพิษสารตะกั่วในห้วยคูผิดเป็นข่าวดัง ท่านได้ดำเนินการแก้ปัญหาอย่างไร / มีการเรียกร้อง-มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาอย่างไร (หญิง-ชาย มีบทบาทอย่างไร)
- ท่านคิดว่า จะจัดการกับปัญหาสารตะกั่วในห้วยและความเจ็บป่วยอย่างไรต่อไป
- ท่านทราบหรือไม่ว่า หน่วยงานใดมาติดประกาศห้ามกินปลา และใช้น้ำในห้วย/ติดประกาศตั้งแต่ปีใด เพราะสาเหตุใด
- เมื่อมีการประกาศห้ามกินปลา กินน้ำในห้วย ท่านปฏิบัติตัวอย่างไร / กินปลา-ใช้น้ำอยู่หรือไม่ เพราะเหตุใด
- ในตอนนี้คิดว่าตัวเองมีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือจากใครบ้าง (รัฐ/หมอ/ เจ้าของเหมือง/สื่อมวลชน) อย่างไร เพราะเหตุใด

- คิดอย่างไรกับการช่วยเหลือของ รัฐ/หมอ/NGO/สื่อมวลชน/เหมืองแร่ ที่เข้ามาในหมู่บ้าน และมี การแก้ปัญหาให้แก่ตัวท่านและชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร
- มีการจัดการกองทุน 1 ล้านที่เจ้าของเหมืองมอบให้อย่างไร
- ปัจจุบัน ปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ /สังคมวัฒนธรรม-ความสัมพันธ์ในครัวเรือน-ชุมชน ของท่านหรือไม่ อย่างไร และท่านปฏิบัติตน เช่นไร
- ที่ผ่านมาชุมชนมีกิจกรรมอะไรที่ร่วมกันเพื่อให้กำลังใจคนในชุมชนหรือไม่ อย่างไร
- ตอนนี้ให้กำลังใจกับคนในครอบครัว ชุมชนอย่างไร
- ชุมชนมีการจัดกิจกรรม/พิธีกรรมเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยบ้างหรือไม่ อย่างไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข : การเขียนจากชาวบ้าน

การต่อสู้ของชาวบ้านคลิตี้ล่าง กรณีปัญหาผลกระทบจากเหมืองแร่ตะกั่ว

กำธร ศรีสุวรรณมาลา
แกนนำชาวบ้านคลิตี้ล่าง
22 มีนาคม 2547

นับตั้งแต่ปี 2541 ปัญหาผลกระทบจากเหมืองแร่ตะกั่ว ถูกเปิดโปงและตีแผ่ให้สาธารณะได้รับรู้ เวลาได้ล่วงเลยมาจนถึงปี 2547 6 ปี ที่ผ่านมาของการแก้ปัญหาจากภาครัฐ ในความรับรู้และความเข้าใจของชาวบ้านจะเป็นอย่างไร... ณ ที่นี้แกนนำชาวบ้านคลิตี้ล่างจึงได้ร่วมสะท้อนความจริงในการต่อสู้และแสดงความรู้สึกต่อปัญหาที่เกิดขึ้นดังลำดับเหตุการณ์ต่อไปนี้...

ปี พ.ศ.2541

คุณสุรพงษ์ กองจันทึก ร่วมกับนักข่าว 3 คน ได้ลงมาที่หมู่บ้านคลิตี้ล่าง มาเห็นน้ำในลำห้วยคลิตี้มีลักษณะขุ่น สีน้ำตาล คุณสุรพงษ์ได้ถามชาวบ้านว่า “ทำไมน้ำจึงขุ่นและมีกลิ่นเหม็น” ชาวบ้านตอบว่า “เหมืองแร่ได้ปล่อยน้ำเสียลงมาอย่างนี้ เป็นเวลากว่า 20 ปีแล้ว” คุณสุรพงษ์ จึงถามต่อว่า “อยากให้น้ำในห้วยใสหรือไม่” ชาวบ้านก็รีบตอบว่า “อยากให้ใสกลับคืนมาเหมือนเดิม จะมีทางช่วยพวกเราไหม” คุณสุรพงษ์บอกว่าถ้าเช่นนั้นให้ไปยื่นขี้น้ำแล้วจะถ่ายรูปไป **ชาวบ้านก็ตั้งใจ รีบไปกันทั้งหมู่บ้าน ไปขี้น้ำ ถ่ายรูป แล้วก็กลับมาร่างหนังสือร้องเรียนถึงหน่วยงานกรมควบคุมมลพิษ พร้อมกับลงลายเซ็นกันทั้งหมู่บ้าน** และคุณสุรพงษ์ก็กลับไป **3 วันต่อมาก็มีข่าวดังออกมา จนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอยู่ไม่ติด** ได้มีเจ้าหน้าที่มาลงพื้นที่ตรวจสอบข้อมูลว่าจริงหรือไม่ ซึ่งก็ได้ข้อสรุปว่าเป็นเรื่องจริง

ปี พ.ศ. 2542

พวกเรารวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง ออกเคลื่อนไหวไปหลายๆ ที่ ทำให้เจ้าหน้าที่อยู่ไม่ได้ ก็มี**หน่วยงานสาธารณสุขต้องลงพื้นที่**ตรวจสอบพบว่าสารตะกั่วในลำห้วยเกินมาตรฐาน ไม่สมควรใช้อาบใช้กิน สัตว์น้ำในลำห้วยก็กินไม่ได้ เพราะสารตะกั่วเกินมาตรฐาน **หมอสาธารณสุขได้มาบอกชาวบ้านว่า “ห้ามใช้น้ำ ห้ามกินปลา เพราะในน้ำ ในปลามีสารตะกั่ว”** ชาวบ้านก็ตอบหมอบว่า “เขาเพิ่งเดินผ่านน้ำมาเมื่อก็ ก็กินมาอิมๆ” หมอถามชาวบ้านว่า “ที่ผ่านมามากหลายปี กินน้ำที่ไหน” ชาวบ้านตอบว่า “กินน้ำในลำห้วยนี้แหละ” หมอก็เจาะเลือดชาวบ้านไปตรวจ พบว่าชาวบ้านมีสารตะกั่วในเลือดทั้งหมู่บ้าน บางคนเกินมาตรฐาน บางคนมีปานกลาง ซึ่งมาตรฐานของเด็ก 25 ไมโครกรัม ถ้าเกิน 25 ถือว่าอันตราย มาตรฐานของผู้ใหญ่ 40 ไมโครกรัม ถ้าเกิน 40 ถือว่าอันตราย

สาธารณสุขเข้ามาตรวจเจาะเลือด 2 ครั้ง ก็มาแจ้งผลเลือด พบว่าเพิ่มขึ้น ต่อมาสาธารณสุขเข้ามาเจาะเลือดอีก แต่ก็ไม่แจ้งผลเลือดอีกเลย พวกเรา ได้ผลักดันให้ปิดเหมืองแร่ตลอดไป

เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ บ้านแกนนำคือนายกำธร ศรีสุวรรณ มาลา ถูกไฟไหม้โดยไม่รู้สาเหตุ ก็ได้ทำเรื่องไปที่อำเภอ ทางอำเภอได้ ช่วยเหลือ มอบสังกะสีให้ 70 แผ่น และเงินอีก 5,000 บาท วันที่ 20 พฤษภาคม นายกำธรได้ปลูกบ้านอยู่อาศัย มีชาวบ้านมาช่วยสร้าง นำข้าว เสื้อผ้า หม้อหุง ข้าว จานชามมาให้ เพราะเราอยู่หมู่บ้านเดียวกัน เมื่อมีทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน มี สุขก็สุขด้วยกัน และร่วมกันต่อสู้ตลอดมา

ปี พ.ศ. 2543

พวกเราไปสัมมนาเรื่องสารตะกั่วและเรียกร้องให้ยกเลิกปิดเหมือง แร่ตลอดไป ที่ศาลากลางกาญจนบุรี ในช่วงปีนี้แกนนำได้ให้สัมภาษณ์นักข่าว เป็นระยะๆ ในปีเดียวกันนี้พวกเราได้ไปขึ้นเวทีสัมมนาที่ศาลา 60 พรรษา และที่ สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี ได้ไปพูดคุยถึงการรักษาสารตะกั่ว ให้ย้ายโรงแต่ง แร่ คลิตี้ ออกและมีการฟื้นฟูลำห้วย ต่อมาผู้นำ แกนนำ ได้ให้สัมภาษณ์ นักข่าวอีกเป็นระยะๆ โดยต้องการให้ย้ายโรงแต่งแร่ ออก ต่อมาเจ้าหน้าที่กรม ทรัพยากรธรณี ได้เข้ามาคุยกับชาวบ้านว่า การย้ายโรงแต่งแร่ ออกและฟื้นฟูลำ ห้วยเป็นเรื่องยาก ถ้าย้ายชาวบ้านออกเป็นเรื่องง่ายกว่า แต่ชาวบ้านไม่ยอม ย้าย เป็นตายอย่างไรก็จะอยู่ในหมู่บ้านคลิตี้ตลอดไป

ปี พ.ศ. 2544

พวกเราพากันไปสัมมนาที่ ศาลากลางจังหวัดกาญจนบุรีอีกครั้ง มี การสัมมนาเรื่องสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ ชาวบ้านเรียกร้องให้ย้ายโรงแต่งแร่ ออก และให้ฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ และให้สาธารณสุขลงมารักษาโรคสารตะกั่วแก่ชาวบ้าน สาธารณสุขลงมาเจาะเลือดเป็นระยะ โดยไม่แจ้งผลเลือดเลย พวกเรา ชาวบ้านและคุณสุรพงษ์ ร่วมกับนักข่าวได้เรียกร้องให้เจ้าของเหมืองแสดงความ รับผิดชอบจากการที่ปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วย โดยเรียกเงินเป็นจำนวน 1 ล้านบาท เพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาลที่ชาวบ้านเจ็บป่วย คุณสุรพงษ์ ได้รับนำเรื่องไปส่งใน ส่วนของเงินที่เรียกร้องไป 1 ล้านบาทนั้น กรมทรัพยากรธรณีบอกว่า “ถ้าชาวบ้าน อยากรู้ได้ก็ให้ไปฟ้องเอาเอง มีปัญญาฟ้องหรือไม่” ต่อมาพวกเราไปสัมมนา เรื่องสารตะกั่วที่นครปฐม ต่อมา มีนักข่าวช่องไอทีวี ช่อง 7 ช่อง 5 และช่อง 11 มาทำข่าวในหมู่บ้านเป็นระยะๆ

ช่วงเวลาต่อมาคุณสุรพงษ์ สง่าขาวว่าเจ้าของเหมืองแร่พร้อมจะให้เงิน 1 ล้านบาท แต่ต้องไปรับเงินที่ตึกรัฐสภา พวกเราก็ไปกัน 5 คน แกนนำและผู้นำได้ คุยกันกับเจ้าของเงินว่า “ที่จะให้เงินเรานี้มีข้อแม้หรือไม่ ถ้ามีพวกเราจะไม่รับเงิน

ของท่าน” เจ้าของเงินพูดว่า “ไม่มีข้อแม้ใดๆ ทั้งสิ้น” พวกเขาได้รับเงินมา แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนละ 5 แสนบาท โดยเป็นค่ารักษาพยาบาลและกองทุนประกอบอาชีพ

ต่อมาสาธารณสุขและกรมควบคุมมลพิษลงตรวจน้ำเป็นระยะๆ ได้มีการเปิดเวทีเกี่ยวกับตะกั่วในลำห้วย ที่กรุงเทพฯ สรุปว่าจะย้ายชาวคลิตี้ล่างออกเพราะการฟื้นฟูลำห้วยเป็นเรื่องยาก ถ้าย้ายชาวบ้านออกนั้นง่ายกว่าอันนี้เป็นข้อสรุปของสาธารณสุข ต่อมาแกนนำ 3 คน ได้แก่ นายกำธร นายคารุใจและนายชาติได้เดินทางไปที่กระทรวงสาธารณสุข เพื่อพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข โดยได้พูดคุยกันในเรื่องการย้ายหมู่บ้านและบอกว่าชาวบ้านไม่ยอมย้าย ถ้าย้ายต้องย้ายเหมืองและฟื้นฟูลำห้วย ต้องรักษาชาวบ้านที่เป็นสารตะกั่ว วันนั้นได้ข้อสรุปว่าท่านรัฐมนตรีสุรพงษ์ สืบวงศ์ลี จะส่งหมอลงมาที่หมู่บ้าน 2 คน ให้มาศึกษาสารตะกั่วและความเจ็บป่วยอื่นๆ

ต่อมารัฐมนตรี 4 กระทรวงจะลงพื้นที่หมู่บ้านเพื่อติดตามเรื่องสารตะกั่ว วันที่จะลงได้มีการส่งข่าวมาว่ารัฐมนตรีจะมาที่บ้านคลิตี้ล่าง พอถึงวันที่จะลงกลับลงที่คลิตี้บน ชาวบ้านคลิตี้ล่างก็มาคุยกันว่ารัฐมนตรีคิดอย่างไรถึงลงที่คลิตี้บน ทำไมไม่ลงคลิตี้ล่าง พวกเราก็รวมตัวกันและตกลงว่าพวกเราพร้อมจะตั้งมือกับรัฐมนตรีที่ไม่ยอมลงมาคลิตี้ล่าง พวกเราช่วยกันเขียนป้ายว่า “ไม่เอาเหมืองแร่ ไม่เอาสารตะกั่ว ไม่เอาน้ำตะกั่ว จะเอาน้ำใสสะอาด ให้ น้ำใสคืนกลับมา” เราเขียนป้ายเสร็จ พวกเราก็ขอรถของหน่วยทหารพัฒนา (น.พ.ค.กลาง) 2 คันใหญ่ๆ แล้วพวกเราก็ขึ้นไปรอรัฐมนตรีที่คลิตี้บน ประมาณ 11 โมง รัฐมนตรี 4 กระทรวงก็นั่ง เฮลิคอปเตอร์มาลงที่โรงเรียนบ้านทุ่งเสือโทน เมื่อรัฐมนตรีลงมา พวกเราก็เอาป้ายกางเดินตรงไปหารัฐมนตรี มีตำรวจ 30 นายกันไม่ให้เข้าไปหารัฐมนตรี พวกเราแหวกและชนตำรวจ 30 นายด้วยความวุ่นวาย ในที่สุดรัฐมนตรีก็มาหาพวกเรา ก็ได้คุยกันว่า ชาวบ้านได้ถามรัฐมนตรีว่าจะลงคลิตี้ล่างอีกไหม รัฐมนตรีตอบว่าจะลงบ้านคลิตี้ล่างแน่นอน โดยจะเข้าไปดูโรงแต่งแร่ก่อน ชาวบ้านก็ถอยกลับมาขึ้นรถแล้วไปรอรัฐมนตรีที่บ้านคลิตี้ล่าง บริเวณหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา รอประมาณ 2 ชั่วโมง รัฐมนตรีก็มาถึง ได้มีการพูดคุยกันถึงเรื่องสารตะกั่วใน ลำห้วย รัฐมนตรีสุรพงษ์ สืบวงศ์ลี ได้กล่าวว่าพื้นที่บริเวณป่าแถวนี้เป็นแหล่งแร่ตะกั่วซึ่งเป็นสารตะกั่วธรรมชาติ ตัวแทนชาวบ้านโดยนายกำธรได้กล่าวโต้กลับว่า ถ้าเป็นสารตะกั่วธรรมชาติแล้วทำไมคนรุ่นปู่ตายาย อยู่มาไม่เกิดผลกระทบอะไร อยู่กันเป็นสุขแต่คนรุ่นพวกเราทำไมเกิดผลกระทบอย่างรุนแรง เราเห็นว่าน่าจะมีสาเหตุจากตะกั่วที่มนุษย์เอามาตัดแปดลง ทำให้เกิดปฏิกิริยาโดยใช้สารเคมี ซึ่งได้

ทำลายนานาชีวิตในลำห้วย ทำไมน้ำในลำห้วยจึงเหม็น ที่ผ่านมามีหลายท่านหาว่าชาวบ้านคลิทีล่างเชื่อ NGOs ผมได้ตอบกับรัฐมนตรีว่า **“พวกเราไม่เชื่อใครทั้งสิ้น ถึงแม้ NGOs เรายังไม่เชื่อ แต่เราจะเชื่อทุกท่านที่มาพูดความจริง** ถึงจะมีนักวิชาการลงพื้นที่ตรวจสอบ จะมีเครื่องมือเทคโนโลยีทันสมัย จะตรวจออกมาประเด็นไหนก็ตาม พวกเราก็ตรวจเหมือนกันแต่ไม่มีเครื่องมือทันสมัยอะไร เรามีเพียงการเอาชีวิตเป็นเครื่องมือตรวจน้ำตะกั่ว เราใช้อาบใช้กินมา 20 กว่าปี สัตว์เลี้ยงของเราก็ล้มตาย ชักดิ้น ต่อหน้าต่อตา เพราะฉะนั้นความจริงอะไร พวกเรารู้ดี”

รัฐมนตรีสุรพงษ์ ได้กล่าวว่าต้องฟื้นฟูลำห้วยเหนือหมู่บ้าน ต้องสร้างฝายกักตะกอน และหมู่บ้านต้องขุดลอกตะกอนออก เป็นการสรุปของรัฐมนตรีสุรพงษ์ สีบวงศ์ลี ก่อนกลับออกจากหมู่บ้านคลิทีล่างไป ต่อมา**กรมควบคุมมลพิษได้มาสร้างฝายดักตะกอน 2 จุด เหนือหมู่บ้าน** รอให้ตะกอนมาตกอยู่หน้าฝายแล้วจะตักเอาไปฝังกลบ

ปี พ.ศ. 2545

พวกเราได้ไปที่ห้องส่งข่าว ช่อง 5 กองทัพบก โดยมีนายกำธร ศรีสุวรรณมาลาและนายกิตติ นาสวนกิตติ ไป**พูดถึงเรื่องสารตะกั่วในผลเลือด และการเจ็บป่วยของชาวบ้าน** ตลอดจนผลกระทบต่างๆ ผมเองชี้แจงว่าตัวผมก็มีสารตะกั่วในเลือด 44 ทางพิธิกรกล่าวว่ ในต่างประเทศชี้ว่าถ้ามีสารตะกั่วในเลือด 10 ต้องเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลแล้ว เมื่อเราแถลงข่าวเสร็จก็เดินทางกลับบ้าน ต่อมาผมเองก็**ผลักดันให้มีการฟื้นฟูลำห้วย** ผมให้สัมภาษณ์นักข่าวที่เข้ามาในหมู่บ้านเป็นระยะๆ

ต่อมา**พวกเราไปเวทีสัมมนาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ได้พูดถึงการรักษาของชาวบ้านว่าหมอไม่ค่อยสนใจในความเจ็บป่วยของชาวบ้าน** วันต่อมาพวกเราได้**ไปเดินชววนกับพวกสมัชชาคนจนจำนวนมากที่มาเรียกร้องสิทธิ** ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ช่วงบ่ายพวกเราได้**ไปที่กรรมการสิทธิมนุษยชน คณะกรรมการสิทธิฯ** โดยคุณสุนี และคุณวสันต์ เป็นตัวแทนมารับฟังปัญหาเรื่องเหมืองแร่ว่าชาวบ้านไม่ต้องการเหมืองแร่และโรงแต่งแร่ ต้องการให้ย้ายออกและพูดถึงเขื่อนโรงไฟฟ้าพลังน้ำที่จะสร้างในลำห้วยคลิทีด้วย วันต่อมาพวกเรา 12 คน แบ่งกัน 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 **ไปพูดที่เวทีนานาชาติในงานสิ่งท้าทายความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน** ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย **พูดถึงผลกระทบของชาวบ้านกับเหมืองแร่** กลุ่มที่ 2 **ไปที่โรงพยาบาลราชวิถีไปรักษาสารตะกั่ว** เมื่อได้ยามาก็เดินทางกลับบ้าน ต่อมา

กรรมการสิทธิได้ลงมาในหมู่บ้าน ไปพูดคุยกับชาวบ้านและไปดูเหมืองแร่ โรงแต่งแร่เสร็จแล้วก็กลับ พวกเราก็รอกการแก้ปัญหาของ ลำห้วยแต่ไม่มีการแก้ปัญหา ต่อมา พวกเราก็ได้ไปที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เข้าพบรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ผมนายกำธร ได้เป็นตัวแทนยื่นหนังสือกับรัฐมนตรีประพัฒน์ว่า ขอให้ท่านรัฐมนตรีผู้มีอำนาจขอให้ปิดเหมืองแร่รอบทุ่งใหญ่และขอให้ย้ายโรงแต่งแร่ที่ตั้งอยู่ริมห้วยคลิตี้ ออก ท่านรัฐมนตรีก็ถามว่า “ถ้าย้ายชาวบ้านออกจะย้ายไหม” ผมตอบว่า “ชาวบ้านไม่ยอมย้ายแน่นอนเพราะว่าเหมืองแร่ตั้งที่หลังชาวบ้านอาศัยอยู่ ชาวบ้านอยู่มาร้อยกว่าปี น้ำเน่าเสียแม้แต่หยดเดียวก็ไม่ได้ใส่ลงไป การย้ายชาวบ้านเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้วหรือ” รัฐมนตรีก็ตอบว่า “เข้าใจแล้ว ไม่เป็นไร จะแก้ไขปัญหานี้ให้ได้อย่างสวยงาม” เมื่อพูดคุยเสร็จเราก็เดินทางกลับบ้านไม่กี่วันต่อมา ก็มีเจ้าหน้าที่ 100 กว่านาย เข้ามาที่เหมืองแร่ให้มีการขนย้ายโรงแต่งแร่ ย้ายคนงานและที่อยู่อาศัยออก

ปี พ.ศ. 2546 พวกเรา 8 คนได้ไปพบสหภาพนายความว่าต้องการฟ้องเหมือง ทนายความก็รับฟ้องในศาลแพ่ง โดยที่ไม่ต้องวางเงินบนชั้นศาล

ปี พ.ศ. 2547 ตัวแทนชาวบ้าน 13 คน ฟ้องกรมควบคุมมลพิษให้มาฟื้นฟูลำห้วยของเรา

หมายเหตุ การต่อสู้ของผู้นำ แกนนำและชาวบ้านคลิตี้ล่าง เรามีรายชื่อดังนี้

- ผู้นำ
1. นายยะเสอะ นาสวนสุวรรณ
  2. นายกิตติ นาสวนกิตติ
  3. นายสมพงษ์ ทองผาใจไฉไล

- แกนนำ
1. นายกำธร ศรีสุวรรณมาลา	2. นายประจักษ์ ผาภูมิชลธาร
3. นายสมชัย ทองผาภูมิปลิวี่	4. นายคารใจ บุญเสริมถาวรนิจ
5. นายกาเวีย นาสวนกนก	6. นายสุนทร ไต้งฟ้า
7. นายประเสริฐ วิชาไพบูลย์	8. นายชาติรี ทองผาภูมิประภาส
9. นายเนโท นาสวนนิวัฒน์	

พร้อมด้วยชาวบ้านคลิตี้ล่างทุกคน

ความรู้สึกต่อปัญหาจากเหมืองแร่ตะกั่ว

กำธร ศรีสุวรรณมาลา อายุ 36 ปี

ชาวบ้านคลิตี้ล่าง

ที่ผ่านมาผมต่อสู้เรื่องเหมืองแร่ตะกั่วมาเป็นเวลา 6 ปีแล้ว เหมืองแร่ได้ปล่อยน้ำเสียลงสู่ลำห้วยคลิตี้ และในหมู่บ้านยังมีปัญหาพื้นที่ทำกินถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ยึดอีก มีโครงการจะทำโรงไฟฟ้าพลังน้ำ ปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านสับสนไปหมด ในเรื่องสารตะกั่วก็ประกาศห้ามไม่ให้ชาวบ้านชาวบ้านกินน้ำกินปลาในห้วย เรื่องที่ทำกินชาวบ้านก็ถูกห้ามไม่ให้ทำกินเพราะพื้นที่เหล่านี้ถูกยึดเป็นคดีรวมประมาณ 400 ไร่ ผมเองต่อสู้มาโดยคิดถึงส่วนรวมเป็นหลัก ผลที่เกิดขึ้นกับผมคือ บ้านถูกเผา ผมต้องติดคุกติดตะราง เสียเงินค่าปรับ

ผมคิดว่าเจ้าหน้าที่ทุกองคค์กรอ้างแต่กฎหมาย แต่พอเอากฎหมายมาใช้จริงๆ แล้วกลับใช้บังคับเฉพาะตัวชาวบ้านที่ไม่รู้กฎหมาย คนจนที่ไม่มีเงิน คนที่ด้อยโอกาส แต่นายทุนหรือหน่วยงาน เจ้าหน้าที่ที่ทำผิดกฎหมายนั้น กฎหมายกลับทำอะไรไม่ได้ ผมทำกินในพื้นที่ 2 ไร่ ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ทำผิดกฎหมาย ต้องติดคุก เสียค่าปรับ แต่พอหันมามองที่เจ้าของเหมืองแร่ตะกั่วเขาปล่อยน้ำเสียลงลำห้วยคลิตี้ ทำให้ชาวบ้านสัตว์เลี้ยง สัตว์น้ำและสัตว์ป่าล้มตายจำนวนมาก แต่กฎหมายกลับเป็นง่อย ทำอะไรไม่ได้ ผมคิดว่าคงเป็นเพราะผู้มีอำนาจใช้กฎหมายถูกเงิน ตะกั่วกินไปหมดกระมัง...

\$

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เหมืองแร่ปล่อยน้ำแร่งห้วยของเรา

ธีรพงษ์ นาสวนสุวรรณ อายุ 28 ปี
ชาวบ้านคลิตี้ล่าง

สมัยก่อนน้ำในลำห้วยของเรานี้ เราได้ใช้ดื่มใช้อาบ **ถ้าเราไม่เห็นเหมืองแร่ปล่อยน้ำแร่งห้วย เราคงไม่กล้ายืนยันถึงวันนี้หรอก** หลังจากที่เขาปล่อยน้ำแร่งสู่อำห้วยก็ทำให้อ่างน้ำห้วยตื้นเขิน ช่วงน้ำแร่งหนักก็ทำให้น้ำห้วยขุ่นตลอดทั้งปี ปลาตัวเล็กตายเยอะมาก เมื่อก่อนห้วยคลิตี้มีหอยมากปัจจุบันก็ไม่มีแล้ว คงจะตายไปหมดตอนที่น้ำแร่งหนัก (ในช่วงปี พ.ศ. 2537)

ในหมู่บ้านของเรามีคนป่วยที่ผิดปกติหลายคนและตายไปแล้วก็หลายคน **เรารู้สึกเสียใจมากที่ญาติพี่น้องของเราต้องจบชีวิตไปกับสารนรกนี้** แม้กระทั่งควายในหมู่บ้านก็ไม่เหลือ พวกเราคิดว่าเจ้าของเหมืองและผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการทำเหมืองนี้ต้องรับผิดชอบ คนเราถ้าไม่เจ็บป่วย อาจจะทำงานอะไรเราก็ทำไหว แต่มาวันนี้เราโดนสารตะกั่วเข้าสู่ร่างกายปกติเราทำงานได้ทั้งวัน ร่างกายของเราก็ไม่เห็นเป็นอะไร แต่เดี๋ยวนี้ในวันหนึ่งๆ เราทำงานได้แค่ 4-5 ชั่วโมงก็แย่แล้ว เพราะร่างกายของเราไม่แข็งแรงเหมือนเมื่อก่อน แนนอนค่าใช้จ่ายต้องสูงขึ้น **ถ้าเราป่วยหนักทนนไม่ไหวก็ตายไป** ถ้ายังไม่ทันตายก็ต้องไปหาหมอ **ถ้าหมอรักษาเราดี เราก็คือใจและรู้สึกว่าหมอเป็นที่พึ่งของชีวิตเราได้ แต่ถ้าหมอไม่ดีไม่รักเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เห็นอย่างนี้แล้วไม่อยากเจอหน้าหมอเลย** เขาเป็นว่าถ้าหมอดีก็ขอให้เจริญ ถ้าหมอชั่วก็ขอให้ทำดีขึ้นแล้วกัน มนุษย์ตะกั่วอย่างเราจะได้อายจากสารนี้เสียที...

จากการต่อสู้ที่ผ่านมา โดยเฉพาะในช่วงที่น้ำแร่งหนักๆ ชาวบ้านทั้งหญิงชายต่างช่วยกันเมื่อนักข่าวช่องไหนมา เราก็มักจะให้ข่าวไปหมด คิดว่าถ้าไม่ได้นักข่าวเหล่านี้ ปัญหาเหมืองแร่ตะกั่วที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่เราคงไม่ดังขึ้นมา เราต้องขอบคุณนักข่าวที่ดี ที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมาตลอดและขอแสดงความเสียใจให้กับนักข่าวที่มาทำข่าวนี้แล้วต้องถูกออกจากการงาน (ถ้ามีนักข่าวที่ต้องออกจากการงานนี้) เราขอเป็นกำลังใจให้นะ ส่วนนักข่าวที่ไม่ดีนั้น เราไม่ขอบคุณหรอก

เราอยากให้น้ำในลำห้วยของเราสามารถดื่มกินได้เหมือนเมื่อก่อน เราต้องการให้เจ้าของเหมืองแร่ตะกั่วมารับผิดชอบต่อความเจ็บป่วยของพวกเรา ถ้าสารนี้หมดจากห้วยคลิตี้ไปเราคงจะดีใจมาก ส่วนสารตะกั่วในเลือดของเราซึ่งทำให้เราเจ็บป่วยอยู่ทุกวันนี้ ก็อยากให้หมดไปและอยากให้หมอมามาตรวจรักษาบ่อยๆ ปีละครั้งก็ยิ่งดี และก็ขอให้ใบแจ้งผลการตรวจเลือดนี้ตรงกับอาการป่วยของพวกเราด้วย

\$

ความเสียหายจากการกระทำของเหมืองแร่

สมชัย ทองผาภูมิปฏิวิ อายุ 50 ปี
ชาวบ้านคลิตี้ล่าง

ในอดีตน้ำในลำห้วยใสสะอาด อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชและสัตว์ เราใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค มีประเพณีลอยกระทงทุกปี **เราเห็นการปล่อยน้ำทางแร่ตะกั่วของเหมืองด้วยตาของตัวเอง** (ปี พ.ศ.2521) โดยเหมืองจะปล่อยในช่วงหน้าฝนเป็นส่วนใหญ่ หรือนานๆ ครั้ง ช่วงนั้นปริมาณน้ำแร่ยังไม่ค่อยเข้มข้นเท่าไร ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เราพบว่า**สัตว์น้ำในห้วยลดน้อยลง หอยเกิดการสูญพันธุ์** พืชผักที่ขึ้นตามข้างห้วยก็หายไป เราไม่สามารถใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคได้เช่นเดิม จากที่น้ำแร่ตะกั่วลงสู่ห้วยของเรานี้ทำให้เรารู้สึกเสียใจมาก เราไม่มีว่ควายไว้ขายและใช้งาน ทำให้ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูงขึ้น เพราะพืชพันธุ์ สัตว์น้ำที่เคยหาได้ในห้วยกลับต้องมาหาซื้อกินแทน **สุขภาพของเราก็เริ่มไม่ค่อยแข็งแรง บางครั้งเราปวดหัว ปวดตามข้อ ปวดเมื่อยแขนขาบ่อยๆ** หมอที่เข้ามาเจาะเลือด ก็ไม่รักษาคนป่วยที่เป็นผู้ใหญ่ เราอยากให้หมอรักษาทั้งผู้ใหญ่และเด็ก

การแก้ปัญหาในเบื้องต้นหลังจากที่น้ำในห้วยใช้ดื่มกินไม่ได้นั้น ชาวบ้านก็เริ่มหาน้ำประปาจากบนเขาเข้ามาใช้ ชาวบ้านหาทางติดต่อกับหน่วยงานต่างๆ ให้เข้ามาช่วยแก้ไขทั้งเรื่องน้ำและสุขภาพของชาวบ้าน **เราคิดว่าเจ้าของเหมืองแร่และรัฐบาลต้องรับผิดชอบกับความเสียหายที่เกิดขึ้น** อยากให้หน่วยงานรัฐบาลและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลเรื่องน้ำ และสุขภาพของชาวบ้านและเราต้องการให้ชาวบ้านที่มีสารตะกั่วในร่างกายสูงเกินปกติเข้ารับการรักษาให้หายด้วย

สถาบันวิจัยมลพิษ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

\$

ความสูญเสียที่ผมไม่เคยลืม

สมภาร นาสวนประภา อายุ 23 ปี

เยาวชนบ้านคลิตี้ล่าง

ในสมัยตอนที่ผมยังเด็กนั้น เริ่มตั้งแต่ผมจำความได้ อายุประมาณ 5-6 ปี ในตอนนั้น ผมชอบเล่นน้ำกับเพื่อนในห้วยมากเลยจนบางครั้งแม่ต้องตามไล่ตี น้ำในห้วยตอนนั้นทั้งขุ่นมีกลิ่นเหม็นมากแต่ตอนนั้นผมยังไม่รู้ว่าน้ำในลำห้วยมีสารตะกั่วอยู่ ทั้งๆ ที่เล่นน้ำทุกวันๆ น้ำก็ขุ่นมากสีเหมือนซีโคลน กลิ่นก็เหม็นแรงมาก ขนาดที่ผมนอนอยู่ที่บ้านซึ่งไกลจากห้วยประมาณ 500 เมตร ก็ยังได้กลิ่นอยู่เลย **ผมไม่รู้ว่ามันจะเป็นอันตราย** น้ำในห้วยตอนนั้นคือสายน้ำหลักของชาวบ้าน เพราะว่าเราต้องใช้น้ำห้วยนี้ทั้งอาบกินใช้ทุกอย่าง ตอนที่ผมอายุได้ 7 ปี **ผมเห็นควายของชาวบ้านตายลอยอยู่ในน้ำห้วยนี้ มันยังคงติดตามผมอย่างชัดเจนมาถึงทุกวันนี้** ในส่วนเรื่องการปล่อยน้ำแร่งของเรานั้น ผมก็ยังจดจำได้ดี วันนั้นผมขึ้นไปเที่ยวคลิตี้บน เพื่อนชวนผมเข้าไปเล่นตะกร้อที่เหมือง พอผมเข้าไปที่ตัวบ่อบัดน้ำเสีย ผมได้เห็นเขากำลังปล่อยน้ำยาลงสู่ลำห้วยพอดี เขาใช้เครื่องสูบน้ำดูดน้ำยาในบ่อลงห้วย

ในปัจจุบัน ผมรู้สึกว่าน้ำในห้วยของเราดูเขียว ชาว สะอาดขึ้นกว่าช่วงที่น้ำแร่ง แต่มันก็ยังมีตะกอนสารตะกั่วอยู่ใต้พื้นลำห้วยอยู่เหมือนเดิม ชีวิตของชาวบ้านอย่างผมก็**อยากให้น้ำในลำห้วยขาว สะอาด บริสุทธิ์ ไม่มีพิษภัย ไม่มีอันตรายใดๆ** เช่นแต่ก่อน เท่านั้นผมก็พอใจแล้ว

\$

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ใครทำร้ายหัวใจคดีของเรา ?

เยาวชนบ้านคดีนี้ล่าง

อายุ 19 ปี

สมัยก่อนตอนเด็กๆ พอจำความได้น้ำในลำห้วยมีความอุดมสมบูรณ์ใส นำเล่นมองเห็นปู ปลา กุ้ง หอย ตอนนั้นยังไม่มีน้ำประปาภูเขาใช้ ชาวบ้านก็จะใช้น้ำในห้วยไม่ว่าจะดื่มกิน เล่นหรือว่าใช้ประโยชน์อื่นๆ **เรามีประเพณีลอยกระทงแบบกะเหรี่ยง** ซึ่งเราจะใช้กระทงใหญ่ทำด้วยไม้ไผ่แล้วก็ใส่เครื่องคาวหวาน พืชผัก ผลไม้ในไร่ลงไปและมีการขอขมาแม่คงคาซึ่งเราได้สืบทอดประเพณีของเรานี้ตลอดทุกปี

ในช่วงปี พ.ศ. 2535 ผมสังเกตเห็นว่าในลำห้วยของเราจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างผิดตาเนื่องจาก**ทางเหมืองแร่ซึ่งอยู่ทางตอนบนของลำห้วย ได้ปล่อยน้ำแร่ที่ผ่านกระบวนการสกัดแร่ตะกั่วลงมาสู่ลำห้วยของเรา ทำให้น้ำในห้วยเปลี่ยนสีจากใสเป็นขุ่นมัว เหมือนกับน้ำไอวัลดินทันที** จากการปล่อยแร่ของเหมือง ทำให้ระบบนิเวศทางธรรมชาติได้รับความเสียหายอย่างมาก ชาวบ้าน พืช สัตว์ได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำแร่นี้มาก เพราะเราต้องใช้น้ำในห้วยในการดำรงชีวิต ทำให้พืช สัตว์ ไม่ว่าจะเป็นกุ้ง หอย ปู ปลา รวมทั้งควายในหมู่บ้านต้องล้มตายเป็นเปื้อน ในหมู่บ้านก็มีคนป่วยและตายไปหลายรายโดยไม่รู้สาเหตุ ซึ่งสมัยก่อนคนในหมู่บ้านก็จะโทษผีเจ้าป่าเจ้าเขาทำให้คนตาย ซึ่งเป็นความเชื่อที่พิสูจน์หาหลักฐานไม่ได้ สุขภาพของชาวบ้านก็มีอาการป่วยอยู่ตลอด ควายที่ตายไปนั้นชาวบ้านก็รู้สึกเสียตายเพราะเลี้ยงกว่าจะโตนั้น เจ้าของต้องลำบากมาก ตัวชาวบ้านเองก็ไม่มีรายได้เป็นหลักแน่นอน เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินก็จะเอาควายไปขายมาจุนเจือครอบครัว

ที่ผ่านมาคณะกรรมการหมู่บ้านก็มีการต่อสู้ในวิถีทางต่างๆ ได้ขึ้นไปคุยกับทางบริษัทให้หยุดการปล่อยแร่ลงสู่ห้วย แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือ **ผมเห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เกิดจากความโลภ ความเห็นแก่ตัวของคนที่ได้รับผลประโยชน์ โดยไม่คิดถึงว่าผลที่ตัวเองกระทำนั้นจะทำให้ผู้อื่นเป็นอย่างไร** ผมอยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหันมาให้ความช่วยเหลือชาวบ้านอย่างจริงจัง และ**ผมคิดว่าคนที่ทำให้เกิดปัญหาซึ่งก็คือเหมืองแร่** ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนก็ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้น ต้องรับผิดชอบต่อการทำของตัวเอง

\$

ความรู้สึกของเด็กหญิงคนหนึ่ง

วิลาวรรณ กระสานตีฟงไพโร*

เยาวชนคลิตี้ล่าง

ตั้งแต่ข้าพเจ้าจำความได้ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะอะไรๆ มันก็เปลี่ยนไปหมด และที่สำคัญก็คือชีวิตของชาวบ้านที่ต้องเปลี่ยนไป จากเดิมชีวิตของเราอยู่อย่างมีความสุข แต่ทุกวันนี้ชาวบ้านต้องต่อสู้กับสารตะกั่วที่มันทำลายชีวิตมนุษย์อย่างร้ายกาจ อดีตข้าพเจ้าจำได้ว่าสามารถใช้น้ำในลำห้วยนั้นมาใช้อุปโภคบริโภค ข้าพเจ้าจะไปเล่นน้ำในลำห้วยนั้นทุกวันมันเป็นชีวิตของเด็กๆ เราอย่างเรา มันเป็นที่น่าจดจำ แต่ปัจจุบันมันเปลี่ยนไปจนไม่สามารถเล่นน้ำได้เหมือนเดิมอีกแล้ว จากน้ำที่เคยดี เคยสะอาดก็เปลี่ยนจากน้ำมือเป็นหลังมือ จากน้ำสารตะกั่วที่เจือปนในลำห้วยได้ส่งผลกระทบต่อมากมายให้แก่เรา ไม่ว่าจะเป็นในด้านสภาพแวดล้อม สุขภาพอนามัยของชาวบ้าน จากผลกระทบครั้งนี้ทำลายชีวิตสัตว์เลี้ยง วัวควาย เป็ดไก่ไปหลายชีวิต เวลาที่สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านตาย ส่วนมากปัญหาจะเกิดจากน้ำเพราะสัตว์ในหมู่บ้านส่วนมากจะอาศัยอยู่ใกล้ๆ ลำห้วย เช่นควาย เวลาแดดร้อนมากๆ มันก็จะลงไปเล่นน้ำ เวลาลงไปแล้วมันดื่มน้ำเข้าไปด้วย เวลาดื่มเข้าไปมากๆ นานเข้ามันก็ต้องตายเพราะสารตะกั่วเข้าไปอยู่ในท้องแล้ว **เวลาข้าพเจ้าเห็นสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านตาย ก็รู้สึกใจหายและเสียใจมาก**

ความรู้สึกของข้าพเจ้าในวันนี้คือ ไม่อยากให้เกิดการฉ้อโกงน้ำห้วยมีสารตะกั่วนี้เกิดขึ้น แต่เมื่อมันเกิดเราก็ทำอะไรมันไม่ได้ นอกจากเราต้องร่วมมือช่วยกันแก้ไขปัญหานี้ ในทางแก้ปัญหาเรื่องสุขภาพของเราข้าพเจ้าอยากให้กระทรวงสาธารณสุขมาตรวจร่างกายชาวบ้านเป็นประจำ **ข้าพเจ้าเสียใจกับเหตุการณ์นี้มาก อยากทราบว่าทำไมพวกเขาต้องทำกับชาวบ้านแบบนี้ด้วย** พวกเขาต้องการอะไรกันแน่ **ถ้าเป็นไปได้ข้าพเจ้าอยากให้หมู่บ้านของเรากลับมาเหมือนเดิม** ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าเราร่วมมือกันหมู่บ้านของเราก็จะกลับมาอยู่กันอย่างเดิมอีกได้แน่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ปัจจุบัน วิลาวรรณ กระสานตีฟงไพโร เรียนอยู่ชั้น ม.2 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี

ความสูญเสียที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของข้าพเจ้า

อนงค์ นาสวนสุวรรณ*

เยาวชนคดีดีล่าง

สมัยก่อนนั้นน้ำแร่ไม่มีอยู่ในห้วยคลิตี้ และชาวบ้านก็มีประเพณีลอยกระทง พอถึงวัน

ลอยกระทงชาวบ้านก็จะทำกระทงใหญ่ลอยในลำห้วย ภายหลังก็มีการทำเหมืองแร่ขึ้น แล้วก็ปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วยคลิตี้ ทำให้ชาวบ้านทุกคนได้รับความเสียหายอย่างมาก เช่นวัวควายที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้เพื่อขายในยามจำเป็นต้องใช้เงินก็ต้องมาล้มตายด้วยสารตะกั่วที่เหมืองปล่อยลงมา และปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวของข้าพเจ้าก็คือ ควายที่ครอบครัวของข้าพเจ้าเลี้ยงไว้ ล้มตายเป็นจำนวน 10 ตัว ซึ่งเป็นควายตัวใหญ่ๆ ทั้งนั้น วันที่ควายของข้าพเจ้าตายนั้นข้าพเจ้ายังจดจำได้ดี ข้าพเจ้าและพี่สาวกำลังจะเอาไปเลี้ยงในป่า เมื่อไปถึงก็เจอควายที่ล้มแล้วลุกขึ้นเดินไม่ไหว **ข้าพเจ้ารู้สึกตกใจมากกว่า ทำไมควายถึงลุกเดินไม่ได้และมีน้ำลายขึ้นเป็นฟองเต็มปาก** เวลาผ่านไปไม่ถึงวันควายก็ตาย ควายที่ตายนี้ก็ขายไม่ได้เลยเพราะไม่มีใครกล้ากิน กลัวจะเป็นอันตรายกับตัวเขา จากที่ควายตายได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ครอบครัวของข้าพเจ้ามาก เพราะตอนที่ควายยังไม่ตายถ้าจำเป็นต้องใช้เงิน ก็จะขายควายเหล่านี้ แต่เมื่อควายตายหมดทำให้บ้านของข้าพเจ้ามีไม่ควายซึ่งเป็นแหล่งเงินที่เก็บไว้ใช้ในยามจำเป็นได้อีกเลย ควายที่ตายไปก็ไม่ได้รับค่าทดแทนจากเหมืองแร่เลย ครอบครัวของข้าพเจ้าต้องเสียควายทั้งฝูงแบบฟรีๆโดยจะเรียกร้องอะไรก็ไม่ได้ **เพราะพวกเราเป็นชาวบ้านธรรมดา ส่วนเจ้าของเหมืองแร่มีอำนาจเหนือกว่า และมีชื่อเสียง** ทำให้ครอบครัวของข้าพเจ้าไม่กล้าเรียกร้อง และไม่ได้ค่าทดแทนจนถึงทุกวันนี้

ชาวบ้านทุกคนได้รับสารตะกั่ว มีตะกั่วในเลือดสูงเกือบทุกคน ข้าพเจ้าอยากให้กระทรวงสาธารณสุขมาช่วยรักษาชาวบ้านที่ได้รับสารตะกั่วเหล่านี้ให้หาย อยากให้มาช่วยดูแลชาวบ้านในเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยและอยากให้ทุกสาธารณสุขมาเจาะเลือดพร้อมทั้งให้ยาแก่ชาวบ้านด้วย ชาวบ้านทุกคนอยากเรียกความเสียหายที่ชาวบ้านต้องสูญเสียไปกลับคืนมา อยากให้เจ้าของเหมืองแร่ฟื้นฟูน้ำในลำห้วยให้สามารถใช้ได้เหมือนเดิม และอยากให้เจ้าของเหมืองแร่ทดแทนความเสียหายที่สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านตายถึงแม้จะได้มาไม่หมดได้ทดแทนครึ่งหนึ่งก็ยังดี

* ปัจจุบัน อนงค์ นาสวนสุวรรณ เรียนอยู่ชั้น ม.3 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.

ทุกคนคงรู้จักความเจ็บปวดไข้ไหม

พัชรี นาสวนนก*

เยาวชนคลิตี้ล่าง

**ทุกคนคงรู้นะคะว่าความเจ็บปวดนั้นเป็นอย่างไร แต่บางคนอาจไม่รู้ก็ได้ เช่นคน
ชั้นสูง คนรวย** คนในหมู่บ้านของเรานั้นรู้จักเป็นอย่างดีและละเอียดมากด้วย เพราะ**พวกเรา
ต้องเจ็บปวดกับน้ำที่มีสารตะกั่วตั้งแต่เด็ก** สมัยก่อนน้ำในห้วยจะเป็นน้ำที่สะอาด พวกเราก็
ชอบเล่นน้ำในลำห้วยเสมอ น้ำที่เคยสะอาดแต่ตอนนี้ปะปนไปด้วยสารตะกั่ว

ตอนฉันจำความได้ ฉันรู้สึกเกลียดคนปล่อยน้ำแรมมาก แต่ฉันจะทำอะไรได้ในเมื่อฉัน
เป็นเด็กตัวเล็กๆ คนหนึ่ง ที่ไม่สามารถทำอะไรใครได้ แต่ถ้าคนในหมู่บ้านของเราร่วมมือกัน
เรียกร้องค่าเสียหาย อาจจะได้บ้าง ในความคิดของฉันเรื่องการชดเชยค่าเสียหายมันไม่คุ้มกันเลย
ค่าเสียหายนั้นทำให้ชีวิตคนหรือชีวิตสัตว์กลับมาเหมือนเดิมได้หรือไม่ ทำให้ไม่มีน้ำแรมตะกั่วปนอยู่
ในห้วยของเราได้หรือเปล่า พวกเขาจะทำเช่นนี้ได้ไหม **ฉันอยากจะรู้ว่าเขาปล่อยน้ำแรมตะกั่วลง
ในลำห้วยของเราทำไม** เขาไม่เข้าใจชาวบ้านบ้างเลย ถ้าเราลองคิดดูดีๆ ค่าเสียหายกับคนที่ม
ร่างกายแข็งแรงและมีความสุข จะเลือกอย่างไร ใครๆ ก็ต้องเลือกความสุขมากกว่า เหตุการณ์
ความเจ็บปวดที่ฉันได้พบเจอในหมู่บ้านก็คือมีคนเจ็บป่วยและตายด้วยสารตะกั่วหลายคน

มันเป็นเรื่องยากเหมือนกันนะที่เราจะหลีกเลี่ยงสารตะกั่วในห้วย คิดดูซิคะ บางครั้ง
น้ำประปาภูเขาไม่ไหล เราต้องไปตักและอาบน้ำในห้วยแทน ถ้าเราไม่ใช้น้ำในลำห้วยนี้ แล้วเราจะ
เอาน้ำที่ไหนดื่มกิน การที่น้ำแรมมาทำลายชีวิตคนหรือสัตว์ในหมู่บ้านของเรานี้ ทำให้เราต้องใช้
จ่ายมากขึ้นฉันอยากให้คนที่ทำให้น้ำห้วยเสียนี้มาชดใช้แทน ในเรื่องความเจ็บป่วยนี้เมื่อมีหมอมา
ช่วยรักษาคนในหมู่บ้าน ฉันดีใจมากและขอขอบคุณมากๆ เวลาที่ฉันเห็นคนเจ็บป่วย ฉันอยากจะ
ช่วย อยากทำทุกวิถีทางที่จะทำให้เขาหาย มีอาการดีขึ้น ฉันอยากเรียนสูงๆ เก่งๆ จบออกมาอยาก
เป็นหมอ รู้เรื่องเกี่ยวกับโรคทุกอย่าง ฉันจะได้ช่วยคนในหมู่บ้านได้

**ที่ผ่านมาคนในหมู่บ้านต่อสู้เกี่ยวกับสารตะกั่วมากมาย ฉันคิดว่าเราต้องสู้ต่อไป
เราต้องเรียกร้องค่าเสียหายและให้เขารู้สึกสำนึกเสียบ้าง** มันคงจะสามารถแก้ปัญหาเรื่อง
สารตะกั่วในห้วยของเราได้

* ปัจจุบัน พชรี นาสวนนก เรียนอยู่ชั้น ม.3 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี

ความสูญเสียที่เกิดจากเหมืองแร่ตะกั่ว

สาวิตรี อรุณศรีสุวรรณ*

เยาวชนบ้านคิลีตี้ล่าง

ชีวิตในวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากจนทำให้มนุษย์นั้นปรับตัวไม่ทัน ก็เปรียบเหมือนเหมืองแร่ที่มีการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีใหม่เข้ามาช่วย จนทำให้ชาวบ้านรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และในที่สุดผลเสียก็ลงมาถึงชาวบ้าน

จากความรู้สึกน้อยๆ ของเด็กผู้หญิงคนหนึ่งในหมู่บ้าน ตั้งแต่เล็กๆ จนถึงปัจจุบัน ถึงแม้จะไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านตลอดช่วงเวลาที่ประสบปัญหา แต่ก็เห็นความทุกข์สุขของพี่น้องซึ่งพอจะรู้อ้างอดีตเราได้ใช้ลำห้วยนั้นในการอาบกิน ข้าพเจ้ายังจำได้เสมอว่า **ตอนเด็กนั้นข้าพเจ้าจะลงไปเล่นน้ำในห้วยทุก ๆ วันในเวลาตอนเที่ยง ก็จะเล่นดำขวด หัดว่ายน้ำกับแกลอน** ซึ่งมันเป็นอดีตที่ข้าพเจ้าไม่เคยลืม ปัจจุบันมันเปลี่ยนไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่ามีเหมืองแร่นั้นปล่อยน้ำแร่ลงมาเมื่อไหร่ และปล่อยลงมาเพื่ออะไร ชาวบ้านได้สังเกตสีของน้ำที่เปลี่ยนไปและกลิ่นของน้ำที่มันมีกลิ่นเหม็นจนไม่อยากจะใช้อาบกิน

ทุกวันนี้ชาวบ้านต้องสูญเสียสายน้ำไปพร้อมกับ การเข้ามาของเหมืองแร่ สูญเสียสัตว์เลี้ยงนั้นก็คือควายซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญของพวกเขา ชาวบ้านต้องสูญเสียร่างกายที่เคยแข็งแรง กลายเป็นคนเจ็บ คนป่วย **พวกเราต้องกลายเป็นคนป่วยแบบสามวันดี สี่วันไข้** เราต้องต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นแต่จนแล้วจนเล่าก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ข้าพเจ้าอยากให้ลำห้วยกลับมาเหมือนเดิม แต่ทราบดีว่าเป็นไปไม่ได้ ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจกับความสูญเสียในทุกๆ ด้านที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของเราซึ่งเสียหายไปกับการกระทำของเหมืองแร่

สำหรับความคิดในเรื่องการแก้ปัญหา นั้น ข้าพเจ้าคิดว่าอยากให้มีการปิดเหมืองแร่อย่างถาวรและมีกฎหมายควบคุมการปล่อยน้ำเสียลงห้วย ในส่วนของปัญหาสุขภาพของชาวบ้าน ก็อยากให้กระทรวงสาธารณสุขมาตรวจทุกปีและจัดยามารักษาชาวบ้านด้วย ข้าพเจ้าคิดว่าสักวันจะกลับมาพัฒนา ฟันฟูลำห้วยให้กลับมาเป็นลำห้วยที่ใสสะอาด สมบูรณ์เหมือนเดิม แต่ก็ไม่รู้ว่าจะเป็นเพียงแค่ความฝันหรือเปล่า...

* ปัจจุบัน สาวิตรี อรุณศรีสุวรรณ เรียนอยู่ชั้น ม.3 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี

ชีวิตสายน้ำ และการสูญเสีย

ศิริทิพย์ นาสวนนิวัฒน์*

เยาวชนบ้านคลิตี้ล่าง

ในสมัยก่อนนั้นน้ำในลำห้วยใส สะอาด บริสุทธิ์ เย็นสบายและเราไม่เคยกลัวสารพิษเจือปน เราสามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่างมาก เช่นดื่ม อาบ รดน้ำผักฯ และมีสัตว์ต่างๆ ในห้วยจำนวนมาก ใช้น้ำในลำห้วยได้อย่างสบาย ชาวบ้านได้จัดประเพณีลอยกระทงเพื่อขอบคุณเจ้าแม่คงคา ที่ให้เราได้สามารถใช้น้ำในลำห้วยได้ตลอดทุกปี เมื่อเวลาผ่านไปน้ำในห้วยเริ่มมีสีขุ่นและกลิ่นเหม็นสารเคมี ซึ่งชาวบ้านก็รับรู้ว่าเป็นผลจากที่เหมืองแร่ปล่อยสารเคมีลงสู่ห้วยของเรา

ในหมู่บ้านมีคนป่วยอาการผดผื่นเกิดภายหลังจากการใช้น้ำในลำห้วย คือหน้ามีด ตาตาย เวียนศีรษะ คลื่นไส้ ปวดตามข้อ ทำงานไม่ได้เต็มที่ ร่างกายอ่อนเพลีย และยังส่งผลให้กับสัตว์ต่างๆ เช่นกิ้ง หอย ปู ปลาที่อาศัยอยู่ในลำห้วย เกิดล้มตายเป็นจำนวนมาก หรือแม้แต่พวกวัวควาย ที่มาเล่นน้ำ ตม่น้ำก็ตายเกลื่อนในหมู่บ้าน เราพบว่า**ความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชนของเรามีการเปลี่ยนแปลงไป** เมื่อมีน้ำแร่เข้าสู่ร่างกายทำให้ร่างกายของเรามีมัน ซึม **ทำให้พูดกับใครไม่รู้ เกิดอาการเครียด** และผลจากที่ห้วยมีสารตะกั่วปนอยู่ก็ทำให้ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูงขึ้น มีหนี้สินมากขึ้นด้วยเพราะเราไม่สามารถใช้ประโยชน์จากลำห้วยของเราได้ สัตว์ที่เหลืออยู่ในห้วย ก็กินไม่ได้ เพราะว่ามีสารเคมีเจือปนอยู่ในตัว สุขภาพของเรานั้นไม่ค่อยดี มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนอยู่ตลอด และในครอบครัวของเรายังมีคนเสียชีวิตด้วยอาการผดผื่นเกิด คือป่วยเป็นโรคบวมตาม ซัก ตาบอด พิการ เราเสียใจมากที่เกิดเหตุการณ์แบบนี้ขึ้น เพราะเรารู้เท่าไม่ถึงการณ์แท้ๆ จึงเกิดเหตุการณ์แบบนี้ อาการความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนี้ เราก็มีการรักษาเบื้องต้นโดยใช้ยาสมุนไพรบ้าง ไปนวดบ้าง หนักๆ เข้าก็ไปโรงพยาบาล

ที่ผ่านมาชาวบ้านได้ต่อสู้เรียกร้องให้ปิดเหมือง ไม่ปล่อยน้ำแร่ลงสู่ลำห้วยอีกซึ่งก็ทำได้สำเร็จ จากสภาพปัญหาที่เผชิญอยู่นี้ ชาวบ้านไม่เคยคิดว่าจะเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นแก่พวกเราเลย ถ้าเรารู้ล่วงหน้า ปู ยา ตา ยาของเราก็คงจะไม่มาสร้างหมู่บ้านอยู่ที่นี่ **เรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ควรให้รัฐบาลและเจ้าของเหมืองรับผิดชอบ** ในส่วนของหมอที่เข้ามาเจาะเลือดหาสารตะกั่ว นั้น ชาวบ้านก็รู้สึกดีใจที่ยังมีคนคอยห่วง **ชาวบ้านเองก็อยากหายจากการเป็นโรคสารตะกั่ว** ซึ่งปัญหาความเจ็บป่วยเกี่ยวกับสารตะกั่ว**เราก็อยากให้หมอเข้ามารักษาโรคที่เราเป็นจริง ๆ**

* ปัจจุบัน ศิริทิพย์ นาสวนนิวัฒน์ เรียนอยู่ชั้น ม.2 ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
เขียนเรื่องราวจากคำบอกเล่าของแม่

ภาคผนวก ค : การลงพื้นที่ขององค์กร หน่วยงานต่างๆ

ตารางแสดงการเข้ามาขององค์กร หน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่หมู่บ้านคลิตี้ล่าง ตั้งแต่ปี 2542-2546

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
1.	7 มกราคม 2542	คณะเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อมเขต 4 (ราชบุรี) จำนวน 20 คน สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย (น.พ.บุญชัย สมบูรณ์สุข)			สำรวจข้อมูลหมู่บ้านเบื้องต้นเพื่อเตรียมการที่จะตรวจสอบเรื่องสุขภาพของชาวบ้าน โดยพูดคุยกับผู้นำตัวแทนชาวบ้าน
2.	18 กุมภาพันธ์ 2542	มูลนิธิแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ผู้อำนวยการเจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุข อำเภอสว่างวีรญาติ			ตรวจเยี่ยมชาวบ้านศึกษาปัญหาในชุมชนและติดตามสำรวจข้อมูล จปฐ. ปี2542
3.	10 มิถุนายน 2542			ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์	ศึกษาปัญหาผลกระทบจากพิษสารตะกั่วและทำข่าว
4.	13 มกราคม 2543	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอสว่างวีรญาติ เจ้าหน้าที่อำเภอ แพทย์ประจำตำบล ร่วมกับมูลนิธิแพทย์พอ.สว. นายอำเภอสว่างวีรญาติ (นาย อุมศักดิ์ วรรณกิจ) เจ้าหน้าที่ รพ.พหลพลพยุหเสนา			ประชุมชาวบ้านให้ทราบถึงนโยบายของทางราชการ การดูแลสุขภาพของตนเอง หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ได้ให้บริการตรวจโรคทั่วไปและทันตกรรม

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
		รพ.ศุภศรีศิริศรีสวัสดิ์ (นพ. จำเริญ ชื่นสิริพัฒนกุล)			
5.	9-10 มีนาคม 2543	สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข กองชิวอนามัย กองระบาดวิทยา ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม ราชบุรี รพ.เมตตาประชารักษ์ (วัดไร่ขิง) หน่วยแพทย์ พอ.สว. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี			ตรวจร่างกาย เจาะเลือด จ่ายยาให้แก่ชาวบ้าน ส่งมอบระบบประปาภูเขาให้ครอบคลุมทุกหลังคา พร้อมทั้งเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อม
6.	6 ตุลาคม 2543	คณะแพทย์ เจ้าหน้าที่ สถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินี สำนักพัฒนาวิชาการ กรมการแพทย์ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี			ตรวจเยี่ยม ผู้ป่วยเด็ก บ้านคิลีตี้ล่าง
7.	24 ตุลาคม 2543	เจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุข ผู้อำนวยการ รพ. ทองผาภูมิ			ดูแล ทำความเข้าใจให้ความรู้และรักษาผู้ป่วยที่มีสารตะกั่วในเลือดสูง และส่งตัวไปรักษาที่รพ.พหลฯ โดยใช้จ่าย
8.	6-7 พฤศจิกายน 2543	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี ผศ. นพ.สุรพงษ์ ตันธนศรีกุล สำนักงานสาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ สถานีอนามัยบ้านทุ่ง เสือโทน			นำผู้ที่มีสารตะกั่วในร่างกายสูงที่มีอาการเสี่ยงสูง จำนวน 5 คน ไปรักษาที่รพ.พหลฯ ส่วนชาวบ้านที่เหลือได้มีการเฝ้าระวังทางด้านสุขภาพตามแผนที่กำหนดไว้
9.	13-15 พฤศจิกายน 2543	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย			ฉีดวัคซีนเด็ก วางแผนครอบครัว 7 ราย จัดตั้งศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
		บ้านทุ่งเสือโทน			ชั่วคราว 1 แห่ง
10.	17 พฤศจิกายน 2543	กรมการสาธารณสุข วุฒิสภา กรมการ สิ่งแวดล้อม วุฒิสภา สมาชิกวุฒิสภา			มาเยี่ยมชมศึกษาข้อมูลปัญหาเรื่องสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ ทางคณะฯ จะนำปัญหานี้ไปพิจารณาแก้ไขต่อไป
11.	7 ธันวาคม 2543	สำนักงานสาธารณสุข อำเภอทองผาภูมิ นักวิชาการสาธารณสุข เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยทุ่ง เสือโทน			ประสานงานเพื่อติดตามผู้ที่จะไปรักษาที่ รพ.พหลฯ ได้ นัดหมายจะมารับ ในวันที่ 12 ธันวาคม 2543 จำนวน 10 ราย
12.	13-14 ธันวาคม 2543	สำนักงานสาธารณสุข อำเภอทองผาภูมิ รพ. ทองผาภูมิ รพ.ศุภศิริศรี สวัสดิ์ เจ้าหน้าที่แพทย์ พอ.สว.			ให้บริการรักษา ตรวจสุขภาพ ทันตกรรม เจาะโลหิต ส่งตรวจหาสารตะกั่ว เก็บตัวอย่างน้ำดิน ผัก ปลา ส่งตรวจ ให้สุขศึกษากับประชาชน เรื่องหลีกเลี่ยงการรับสารตะกั่วเพิ่ม
13.	8 มกราคม 2544	รพ. ทองผาภูมิ ชมรม อสม. ทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่อนามัยบ้านทุ่ง เสือโทน			ดำเนินการ เจาะเลือด ตรวจหาสารตะกั่ว ติดตามการดำเนินงานของอสม. มอบกระเป๋าพยาบาลและเวชภัณฑ์พร้อมหนังสือเอกสารต่างๆ
14.	21 มกราคม 2544			ทีมงานที่นี้ ประเทศไทย (คุณ พรพรรณ มณี নয়)	ถ่ายทำความเป็นอยู่ของชาวคลิตี้ล่าง ได้ฝากข้อความถึงผู้ใหญ่ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่า “ให้มาดูแลเด็กในหมู่บ้านเสมือนพวกเขาคือลูกของท่าน... กรุณาทำหน้าที่ของคุณอย่างเต็มที่ เป็นหมอต้อนรับรักษาคนอย่าตั้งแง่ว่าเกิดจากสารพิษหรือ

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
					ไม่ใช่พิษ เขาและเด็กป่วยหมอมีหน้าที่รักษา กรุณาทำหน้าที่ให้เต็มที่ ”
15.	23 กุมภาพันธ์ 2544			บรรณานิกการหนังสือพิมพ์อาทิตย์วิเคราะห์รายวัน (คุณสุริยา บุญโชติ)	เยี่ยมชาวบ้าน ได้เขียนแสดงความรู้สึกว่า “ผมมีความรู้สึกสลดหดหู่ใจอย่างมาก ที่เห็นความทุกข์แสนสาหัสของชาวบ้าน แต่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องไม่ให้ความสนใจ ทำอย่างกับเขาไม่ใช่พี่น้องชาวไทยร่วมชาติ ผมขอประนามการกระทำของโรงแต่งแร่คดีดี และเจ้าของเหมือง ขอประนามเจ้าหน้าที่รัฐที่เพิกเฉยต่อการช่วยเหลือชาวบ้าน”
16.	12-14 มีนาคม 2544	พยาบาลวิชาชีพ รพ. พระนครศรีอยุธยา (คุณอรรวรรณ เฉลิมลาภ)			สำรวจข้อมูลทั่วไปและคำบอกเล่าของชาวบ้าน ได้แสดงข้อคิดที่ว่า “ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจต่อความล้มเหลวของระบบราชการ ข้อมูลจริงถูกปฏิเสธ รายงานข้อมูลผิดๆ ออกไป ชาวบ้านถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการรักษาต่อ กองแร่ที่โรงงานยังถูกวางทิ้ง”
17.	31 มีนาคม 2544		กลุ่มเยาวชนเพื่อนบ้าน นำโดย อ.สุภาพรโพธิ์แก้ว คณะนิเทศน์ จุฬาฯ		ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน ถ่ายทอดความรู้สึกไว้ว่า “... พวกเราได้รับทั้งความรู้ ความประทับใจและความสะเทือนใจ มีความเห็นอกเห็นใจ ความทุกข์ยากของพี่น้องกะเหรี่ยง ... ความมักง่ายและเห็นแก่ตัวของคน

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
					เพียงไม่กี่คน ได้สร้างความ เดือดร้อนให้กับคนมากมาย”
18.	7 พฤษภาคม 2544		นักศึกษาชมรม อนุรักษ ม. เกษตร ศาสตร์		ศึกษาปัญหาพิษสารตะกั่ว ผลกระทบต่อชาวบ้าน
19.	18 พฤษภาคม 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ฉีดวัคซีนสร้างภูมิคุ้มกันโรค ให้เด็ก 0-5 ปี จำนวน 18 คน โดยเดินไปฉีดถึงบ้าน
20.	14 มิถุนายน 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			เตรียมนัดชาวบ้าน ให้พร้อม เพื่อรอการออกหน่วยของทีม แพทย์สาธารณสุข จังหวัด กาญจนบุรี และนัดเด็กที่ ได้รับยาสารตะกั่วให้มา พร้อมกัน
21.	15 มิถุนายน 2544	คณะแพทย์ เจ้าหน้าที่ สาธารณสุข จังหวัด กาญจนบุรี รพ. ทองผา ภูมิ เจ้าหน้าที่อนามัย บ้านทุ่งเสือโทน			ออกหน่วยเคลื่อนที่ รักษาพยาบาลชาวบ้านคลิตี้ ล่าง ติดตามการรักษาเพื่อ ลดสารตะกั่วให้เด็กที่ได้รับ ยาฉีดและยากินไปแล้ว จำนวน 18 คน พบว่าทุกคน ร่างกายแข็งแรงดี ไม่พบ อาการผิดปกติ
22.	27 กรกฎาคม 2544	สาธารณสุขจังหวัด กาญจนบุรี สาธารณสุข อำเภอทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่อนามัยทุ่งเสือ โทน (นพ.บุญนำ ชัย วิสุทธ์)			ติดตามดูแลสาธารณสุขมูล ฐาน และสุขภาพของ ประชาชน ทางคณะได้ รับทราบและแนะนำการดูแล สุขภาพของชาวบ้านทั้งด้าน ผลกระทบจากการปนเปื้อน สารตะกั่วและสุขภาพทั่วไป
23.	10 สิงหาคม 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ติดต่อผู้ช่วยชาวบ้านเพื่อ จัดเตรียมหลักฐานในการ ดำเนินการทำบัตรประกัน

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
					สุขภาพ
24.	7 กันยายน 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ติดตามบุคคลที่มีสารตะกั่ว ในเลือดสูงเกินมาตรฐาน และต้องนำตัวเข้ารับการ รักษาที่ รพ.พหลฯ จำนวน 5 ราย
25.	8 กันยายน 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			นำเจ้าหน้าที่มาปรึกษาการ นำประชาชนที่มีสารตะกั่วสูง ไปเจาะเลือด เพื่อตรวจสอบ ความพร้อม การรับรักษา จำนวน 5 ราย โดยได้นัด วันที่มารับไปเจาะเลือดที่ รพ.พหลฯ
26.	9 กันยายน 2544	กรมการสาธารณสุข สภาผู้แทนราษฎร	มูลนิธิเพื่อ ผู้บริโภค (คุณพจสนา บุญทอง)		ศึกษาปัญหาของชาวคลิตี้ ล่าง ทำให้ได้ทราบสาเหตุ อาการความเจ็บป่วยของ ชาวบ้าน ได้ไปดูโรงต่างแระ และกองแร่ในเหมือง
27.	12 กันยายน 2544	กองสิ่งแวดล้อมทรัพยากร ธรณี กรมทรัพยากรธรณี (คุณอรพิน และคณะ)			ตรวจสอบคุณภาพ สิ่งแวดล้อม ตรวจสอบค่าตะกั่ว ในน้ำประปาที่ชาวบ้านใช้ ตรวจ สรุปว่าสามารถใช้ น้ำประปาภูเขาในการ บริโภคได้ โดยแนะนำว่าควร ทิ้งให้ตกตะกอนและต้มให้ สุกก่อนบริโภค
28.	15 กันยายน 2544	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ฉีดวัคซีนเสริมภูมิคุ้มกันโรค เด็ก 0-3 ปี หญิงตั้งครรภ์ ให้ ความรู้เรื่องโครงการรักษา ทุกโรค 30 บาท
29.	19 กันยายน 2544	สาธารณสุขจังหวัด กาญจนบุรี สาธารณสุข อำเภอทองผาภูมิ รพ.			ดำเนินการสัมมนา สุขภาพจิต ในประชาชนบ้าน คลิตี้ล่าง ให้ความรู้เกี่ยวกับ

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
		ทองผาภูมิ รพ.ศุภศิริศิริสวัสดิ์ เจ้าหน้าที่อนามัยทุ่งเสือโทน			สุขภาพจิตครอบครัว ส่งต่อผู้มีปัญหาสุขภาพจิตเนื่องจากอาการทางกาย ได้นำผลการเจาะเลือดมาแจ้งให้ชาวบ้านทราบเป็นรายบุคคล
30.	2 พฤศจิกายน 2544		คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ		ตรวจสอบข้อเท็จจริงประกอบการพิจารณาคำร้องเรียน กรณีเหมืองคลิตี้ (นำโดยคุณวสันต์ พานิช คุณสุณี ไชยรส คุณเสาวนีย์ ลิ้มมานนต์ คุณพิภพ อุดมอิทธิพงษ์)
31.	2-4 พฤศจิกายน 2544		คณะอาจารย์นักศึกษา		เก็บตัวอย่างน้ำและดินตะกอนเพื่อตรวจหาปริมาณตะกั่ว และทำการศึกษาข้อมูลทั่วไป (จากภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม ม.รังสิต มุลินธิสีบนาคะเสถียร)
32.	9 พฤศจิกายน 2544	สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี สาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ รพ.ทองผาภูมิ รพ.ศุภศิริศิริสวัสดิ์ เจ้าหน้าที่อนามัยทุ่งเสือโทน			เยี่ยมและรับฟังปัญหาของหมู่บ้าน เรื่องสารตะกั่ว และเตรียมต้อนรับการมาตรวจเยี่ยมของรัฐมนตรี กระทรวงสาธารณสุข
33.	9 พฤศจิกายน 2544	รัฐมนตรี 4 กระทรวง คือ กระทรวงสาธารณสุข นพ.สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี พร้อมด้วยรมว.กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม รมช.กระทรวงอุตสาหกรรม			ตรวจเยี่ยมสภาพพื้นที่โรงแต่งแร่และเยี่ยมชาวบ้านคลิตี้ล่าง

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
		รมช.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงที่เกี่ยวข้อง			
34.	24-25 พฤศจิกายน 2544		ชมรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ม.รังสิต		สำรวจพื้นที่สภาพปัญหาและให้ความช่วยเหลือในการจัดทำประปาภูเขา
35.	28 พฤศจิกายน 2544	หน่วยระบาดวิทยา คณะแพทยศาสตร์ ภาควิชาวิศวกรรมเหมืองแร่ ม.สงขลานครินทร์			เยี่ยมพื้นที่ พร้อมให้คำแนะนำการวิจัยเพื่อลดปัญหา
36.	8 มกราคม 2545	คณะเจ้าหน้าที่ สาธารณสุข แพทย์ พยาบาล จากกรมการแพทย์ กรมอนามัย กองระบาดวิทยา สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี สาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ รพ.ทองผาภูมิ เจ้าหน้าที่อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ติดตามผลกระทบต่อสุขภาพจากการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี โดยการตรวจสอบสุขภาพ ตรวจเลือดฝักระวังและตรวจสอบสิ่งแวดล้อม (น้ำ อาหาร ฝัก ปลา กินอากาศ)
37.	8 มีนาคม 2545		นักศึกษา ม.รังสิต		สร้างที่เก็บน้ำฝน 2 จุดเพื่อให้ชาวบ้านได้นำน้ำไปดื่มกิน และใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ พร้อมทั้งเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น (จากชมรมบำเพ็ญประโยชน์อาสาพัฒนาชนบท โดยการดูแลของว่าที่ รต. ณรงค์ ศรีโมรา และอ.ศศิณ เฉลิมลาภ)

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
38.	11 มีนาคม 2545	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ประชาสัมพันธ์ เชิญชวนชาวบ้านคลิตี้ล่างให้ไปเจาะเลือดตรวจหาสารตะกั่ว ถอนฟัน ขูดหินปูน นำเด็ก 0-5 ปี มาฉีดวัคซีน
39.	27-29 มีนาคม 2545			ผู้สื่อข่าว หนังสือพิมพ์ มติชน	เยี่ยมชมหมู่บ้าน รับรู้สภาพปัญหา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น (โดยคุณธีรวุฒิสถิตภักกุล) ศูนย์ข่าว แปซิฟิก (คุณเขมทัต ตั้งจิตเจษฎา)
40.	6-8 เมษายน 2545		คณะอาจารย์ นักศึกษา สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี จำนวน 30 คน		เยี่ยมชมศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้านแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาในชุมชน
41.	4 พฤษภาคม 2545	นายประสาท พงษ์ศิวิภาภย์ (ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี) คณะแพทย์ สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี อุตสาหกรรมจังหวัด ป่าไม้จังหวัด ทรัพยากรธรณีจังหวัด นายอำเภอทองผาภูมิ ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรทองผาภูมิ			ตรวจเยี่ยมเหมืองสองท่อเหมืองคลิตี้ ตรวจเยี่ยมพื้นที่การปกครอง ดูแล รับเรื่องราวจากราษฎรในพื้นที่ โดยให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเข้าไปรักษาพยาบาล
42.	30 มิถุนายน 2545		กลุ่มอนุรักษ์กาญจนบุรี		ได้พาเยาวชนมาศึกษาผลกระทบจากกรณีสารตะกั่วและปัญหาอื่นๆ (โดยการนำของคุณบุญส่ง จันทร์ส่องรัมย์)
43.	29 กรกฎาคม 2545	คณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยเกรี			ปิดป้ายงดบริโภคน้ำและปลาในลำห้วยชั่วคราว และ

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
		งกระเวีย			นำเวชภัณฑ์จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด มาให้
44.	4 สิงหาคม 2545			ทีมงานถ่ายทำสารคดี บริษัท จินตนาการ จำกัด	ถ่ายทำสารคดีวิถีชีวิตและผลกระทบจากปัญหาพิษสารตะกั่ว
45.	3 กันยายน 2545	ทีมวิจัย TDRI ในโครงการวิจัยการจัดทำแผนแม่บททางด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูที่ท่าเหมืองเพื่อการพัฒนาทวีปเกษตรอินทรีย์ ในเขตเศรษฐกิจแร่ตะกั่ว จังหวัดกาญจนบุรี			เก็บข้อมูลเรื่องผลกระทบจากสารตะกั่ว โดยความอนุเคราะห์จาก เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยเกริงกระเวีย
46.	11 ธันวาคม 2545	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี รพ.ทองผาภูมิ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ สถานีอนามัยบ้านทุ่งเสือโทน (นพ.บุญนำ ชัยวิสุทธิ นพ.อิทธิพล ไทยอารมณ์)			ออกหน่วยสาธารณสุขเคลื่อนที่ เพื่อตรวจสุขภาพประชาชนและติดตามปัญหาสารตะกั่วในร่างกายและเฝ้าระวัง การดูแลสุขภาพของประชาชน
47.	11 มกราคม 2546	เจ้าหน้าที่สาธารณสุข สถานีอนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			ประชุมชาวบ้าน เรื่องโครงการบัตรประกันสุขภาพ (บัตรทอง) รณรงค์ป้องกันโรคโปลิโอ ติดตามเรื่องพิษสารตะกั่ว
48.	8 กุมภาพันธ์ 2546		นักศึกษา ม.เทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี		เรียนรู้ แลกเปลี่ยนสภาพปัญหาสารตะกั่วกับชาวบ้าน
49.	16 กุมภาพันธ์	-คณะผู้ใหญ่บ้าน และแกนนำ ม. 3 ต. นาสวน			-เยี่ยมเยียนพี่น้องคลีตี้ล่าง รับรู้ถึงปัญหา ความ

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์ การเข้ามา
	2546	(นายชาติชาย ใต้ฟ้า) -เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน			เด็กร้อนและสภาพความเป็นอยู่ -ร่วมประชุมหมู่บ้าน ให้บริการเสริมสร้าง ภูมิคุ้มกันโรค แก่เด็ก 0-5 ปี และติดตามปัญหาสารตะกั่ว
50.	24 กุมภาพันธ์ 2546	สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดกาญจนบุรี สำนักงานสาธารณสุข อำเภอทองผาภูมิ รพ. ทองผาภูมิ สถานีอนามัย เกรียงกระเวีย สถานี อนามัยบ้านทุ่งเสือโทน (พญ.นาจจรินทร์ เวช สุวรรณณ์)			ออกหน่วยสาธารณสุข เคลื่อนที่ เพื่อตรวจสอบสุขภาพ ประชาชน ตรวจฟัน วางแผน ครอบครัว ตรวจติดตาม ปัญหาสารตะกั่ว เฝ้าระวัง การดูแลสุขภาพของ ประชาชน หลีกเลี่ยง พฤติกรรมเสี่ยงจากการ ได้รับสารตะกั่ว
51.	12 มีนาคม 2546	อธิบดีกรมควบคุมโรค			ติดตามประเมินการดูแล สุขภาพ กรณีพิษตะกั่ว
52.	13 มีนาคม 2546	คณะวิจัยโครงการศึกษา พิษของตะกั่วต่อเนื้อเยื่อ ช่องปาก			ศึกษาวิจัยและดำเนิน กิจกรรม ตรวจสอบสุขภาพช่อง ปากให้บริการทางด้านทัน ตกรรม
53.	16 เมษายน 2546		สภาเครือข่าย ผู้ป่วยฯ		ร่วมงานสงกรานต์ และร่วม ทอดผ้าป่าช่วยชาวบ้าน พร้อมทั้งศึกษาปัญหา ผลกระทบจากพิษสารตะกั่ว ของพี่น้องคลีตี้ล่าง (กลุ่ม สภาเครือข่ายผู้ป่วยจากการ ทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่ง ประเทศไทย (คุณสมบุญ สี คำดอกแค) และศูนย์ศึกษา กะเหรี่ยงและพัฒนา)
54.	3-4 พฤษภาคม		ทีมทนาย โครงการนิติ		-ประสานงาน สอบ ข้อเท็จจริง กรณีผลกระทบ

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
	2546		ธรรมสังฆเวดล้อม (นำโดยคุณสุรัชย์ ตรงงาม คุณส.รัตนมณี)		จากพิษสารตะกั่ว ได้ข้อคิดเห็นว่า “ปัญหาตะกั่วในลำห้วย ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านอย่างรุนแรง... โดยผลสุดท้ายอาจเป็นเรื่องที่ชาวบ้านต้องใช้สิทธิทางศาลเพื่อให้มีการบังคับตามสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนราชการยังไม่ได้เข้ามาดูแลชาวบ้านอย่างจริงจัง ชาวบ้านยังมีสุขภาพไม่แข็งแรง เจ็บป่วยอยู่...”
55.	3-4 พฤษภาคม 2546		ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ		ศึกษาพื้นที่ และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านคลิตี้ล่าง (โดยคุณอลิสสา หะสาเมาะ)
56.	7-8 พฤษภาคม 2546		นักศึกษา สถาบันราชภัฏ นครสวรรค์		ทำแบบสอบถาม ข้อเท็จจริงผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากสารตะกั่ว
57.	24-25 สิงหาคม 2546		กลุ่มอนุรักษ์กาญจนบุรี และศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ		พานิสิต นักศึกษามาเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรม และรับฟังปัญหาผลกระทบจากพิษสารตะกั่วของชาวบ้านคลิตี้ล่าง (โดยคุณบุญส่ง จันทร์ส่องรัมย์ คุณอลิสสา หะสาเมาะ คุณชาญชัย ชัยสุขโกศล พร้อมด้วยคณะนิสิตนักศึกษา)
58.	9 พฤศจิกายน 2546			ผู้สื่อข่าว หนังสือพิมพ์ ข่าวสด	เยี่ยมชมวัฒนธรรม ประเพณี ลอยกระทงของชาวบ้านและศึกษาปัญหาผลกระทบจากสารตะกั่ว

ลำดับ	วัน เดือน ปี	หน่วยงานภาครัฐ	ภาคประชาสังคม	สื่อมวลชน	วัตถุประสงค์การเข้ามา
59.	22 ธันวาคม 2546	คณะแพทย์ เจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี สำนักงานสาธารณสุขอำเภอทองผาภูมิ			ให้ความรู้เรื่องสุขศึกษา รักษาพยาบาลโรคทั่วไป และเจาะเลือดเพื่อตรวจหาสารตะกั่ว

ที่มา : จากสมุดเซนตียืมของหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา บ้านคลิตี้ล่าง

หมายเหตุ อาจมีหลายหน่วยงานที่เข้ามาในหมู่บ้านแล้วไม่ได้ลงชื่อในสมุดเยี่ยมนี้จึงไม่พบข้อมูลการทำงาน ข้อมูลดังกล่าวนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของความจริงจากหน่วยงานภาคส่วนต่างๆที่ให้ความสนใจปัญหาของบ้านคลิตี้ล่าง

จากตารางข้างต้นเป็นการนำข้อมูลการเข้ามาขององค์กรต่างๆ ที่ดูแล รับผิดชอบและให้ความสนใจกับปัญหาผลกระทบจากสารตะกั่วต่อชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง ในที่นี้ผู้ศึกษาได้สรุปผลจากข้อมูลข้างต้นว่า ในช่วงปี 2542-2546 มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาเป็นจำนวน 59 ครั้ง (เฉลี่ย ปีละ 14.8 ครั้ง) มีหน่วยงานรัฐ เข้ามาเป็นจำนวน 39 ครั้ง (เฉลี่ย ปีละ 9.8 ครั้ง) ซึ่งประกอบด้วยระดับของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่จนถึงระดับผู้บริหาร คือเจ้าหน้าที่สาธารณสุข สถานีอนามัย สาธารณสุขอำเภอ-จังหวัด หน่วยแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข เจ้าหน้าที่ในอำเภอ จังหวัด ผู้ว่าฯ กรรมการวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรวมถึงรัฐมนตรี หน่วยงานในภาคประชาสังคม จำนวน 14 ครั้ง และสื่อมวลชน จำนวน 6 ครั้ง ซึ่งทุกหน่วยงานที่เข้ามาล้วนเข้ามาดูแล ช่วยเหลือ ร่วมแก้ไขปัญหาพิษตะกั่วให้แก่ชาวคลิตี้ล่างทั้งสิ้นในช่วงเวลาตลอด 4 ปี แต่ก็มีคำถามเกิดขึ้นว่า หน่วยงานต่างๆ ลงพื้นที่จนสามารถกล่าวได้ว่าเฉลี่ยเดือนละครั้ง ทว่าการแก้ปัญหาที่ผ่านมายังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ในระดับที่ทำให้ชาวคลิตี้ล่างมีสุขภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงเช่นเดิม อีกทั้งลำห้วยซึ่งเป็นสายเลือดหลักก็ยังมีได้รับการฟื้นฟูให้อยู่ในสภาพที่สามารถเข้าถึงได้อย่างปลอดภัย ตลอดจนงานการงานดังกล่าวก็ได้คำนึงถึงชีวิตวัฒนธรรมความรู้สึกนึกคิดของชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่างผู้ซึ่งประสบปัญหาสักเท่าใด

ภาคผนวก ง : ภาพประกอบการวิจัย

รูปภาพ 1 การทำบุญใส่บาตรของชาวลีตี่ล่าง

รูปภาพ 2 การไหว้เจดีย์ทราย ในวันงานปีใหม่กะเหรี่ยง (งานสงกรานต์)

รูปภาพ 3 การทำบุญไหว้สะพาน ในช่วงงานปีใหม่กะเหรี่ยง

รูปภาพ 4 พิธีค้าโพธิ์เพื่อสะเดาะเคราะห์ในงานปีใหม่กะเหรี่ยง

รูปภาพ 5 การนิมนต์พระมาสงฆ์ของชาวคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 6 การสงฆ์พระ ในช่งงานปีใหม่กะเหรี่ยง

รูปภาพ 7 งานผูกข้อมือเครื่องญาติ ในช่วงเดือน 9

รูปภาพ 8 งานแต่งงานของชาวคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 9 การมาลงเบ็ด-กุ่มเบ็ดของหญิงคิลตี้ล่าง

รูปภาพ 10 การหาลูกกึ่ง ลูกปลาของหญิงคิลตี้ล่าง

รูปภาพ 11 การหาปลา ต้าปลาของชายคลิตี้ล่าง

รูปภาพ 12 ควายในหมู่บ้านที่กำลังแช่น้ำในห้วยเล็ก (ทิวดีเบอ)

รูปภาพ 13 เนื้อควายที่เสียชีวิตด้วยอาการผิดสังเกต

รูปภาพ 14 การไปหาหมอทรงที่บ้านภูเตยเพื่อสะเดาะเคราะห์

รูปภาพ 15 ยาสมุนไพรประจำบ้านของชาวคิลีตี้ล่าง

รูปภาพ 16 การรักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกายของหมอสมุนไพร

รูปภาพ 17 โภภิบรรจผู้เสียชีวิต ที่ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่ามีอาการตายผิดปกติ

รูปภาพ 18 การทำบุญสวดกระดูก อุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต

รูปภาพ 19 เด็กชายรัชชชัย อายุ 3 ขวบ มีนิ้วมือเท้ารวมกัน 24 นิ้ว
สุขภาพไม่แข็งแรง ร่างกายอ่อนแอ ไม่ค่อยมีแรง

รูปภาพ 20 นางมะอ่องแสง มีอาการตาบอดสนิททั้งสองข้าง

รูปภาพ 21 นางมะนุเมีย มีอาการบวมผิดปกติ ปวดข้อ เจ็บในกระดูก และด.ช.บุญช่วย อายุ 3 ขวบ (คลอดก่อนกำหนด เมื่ออยู่ในครรภ์ได้ 8 เดือน)

รูปภาพ 22 โจ้ทีไผ่และครอบครัว โจ้ทีไผ่ อายุ 15 ปี ต้องถูกล่ามโซ่ไว้เพื่อป้องกันการไปไหน โดยไม่รู้สติ ด.ช.วิชัย อายุ 3 ขวบ ตัวเล็ก ไม่แข็งแรง เดินไม่ตรง พูดยังไม่ได้

รูปภาพ 23 เด็กหญิงตุ๊กตา อายุ 4 ขวบ มีอาการหัวโตผิดปกติ โตไม่สมวัย น้ำหนักเพียง 10 ก.ก. ป่วยบ่อย เป็นหอบหืด

รูปภาพ 24 เด็กชายโจหลอไฟ อายุ 6 ขวบ พัฒนาการทางสมองช้ากว่าเด็กวัยเดียวกัน การเดินผิดปกติ พุดไม่ชัด

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวจีระวรรณ บรรเทาทุกข์ เกิดเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2520 ที่จังหวัดระยอง สำเร็จการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนสุนทรภู่พิทยาศาสตร์ จังหวัดระยอง สำเร็จ การศึกษาปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) เกียรตินิยมอันดับสอง จากภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2543 และเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโทบัณฑิต ปีการศึกษา 2544 ในสาขามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับทุน สนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2547

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย